AKADEMIK PETAR SKOK

SLAVENSTVO I ROMANSTVO NA JADRANSKIM OTOCIMA

Toponomastička ispitivanja

Z A G R E B

1 9 5 0

PREDGOVOR

Ove studije, pisane stilom podesnim za širu publiku, izlazile su prije rata u Jadranskoj Straži XVII (1939) str. 50—52, 96—97, 136—138, 181—183, 224—225, 270—271, 318—319, 360—362, 405—406, 446—448, 491—492, XVIII (1940) str. 7—8, 59—60, 94—96, 141—142, 229—230, 272—273, 401—402, 449—450, 484—486, i XIX (1941) str. 6—8, 53—54 pod naslovom »Problem romanstva i slovenstva na našim ostrvima«. Objavljena su u svemu 22 članka posvećena važnijim toponomastičkim pojavama na tim otocima. Sada su ti članci ispravljeni i znatno dopunjeni. Oni predstavljaju nove studije.

Članci o Premudi, Sestrunju i Molatu bili su 1941. već složeni, ali ih je uništila talijanska okupacija u Splitu. Sada sam ih ponovo napisao. Ostalih deset članaka vratio mi je urednik g. Jakša Ravlić, jer je Jadranska Straža zbog okupacije morala obustaviti izlaženje. To su članci o Ugljanu, Ižu Velom i Malom, Velom Otoku, Kornatu, Pašmanu, Murteru, Žirju, Zlarinu i Kopari, koji izlaze onako, kako sam ih napisao 1941. i sada neznatno dopunio.

Materijal za ove studije sakupljao sam još g. 1913. i 1914., kad sam putovao po otocima zadarskog arhipelaga, i kasnije od 1920. do 1940., kad sam posjetio druge otoke.

Obrađeni materijal je na žalost nejednak, jer nijesam mogao obaći sve otoke, o kojima govorim, ni provjeriti sve grafije, koje se nalaze na specijalnim kartama bivšeg austro-ugarskog generalštaba, Jugoslavenskog vojnogeografskog Instituta, na našoj pomorskoj karti, u zemljišniku i u saopćenjima drugih osoba, koje nijesu lingvisti. Kako nema nade, da bih to mogao naknaditi u bliskoj ili daljoj budućnosti, služim se i ovim materijalom iz druge ruke.

Obavještenja dobivao sam od župnika, učitelja, studenata i drugih domorodaca, koji su mi odgovarali na moj štampani prospekt. Ovaj sam prospekt, sa malom uputom o sabiranju toponomastičkog materijala, slao župnicima i učiteljima na otocima, koje sam bio nakanio proputovati, prije početka putovanja. To je bilo god. 1913. i 1914., kad sam putovao po nalogu i s potporom bečke Akademije. O tim putovanjima objavio sam u Anzeigeru bečke Akademije 1914.

Nro. VI i XXVI dva izvještaja pod naslovima: 1) Vorläufiger Bericht über eine toponomastische Studienreise in Norddalmatien i 2) Zweiter vorläufiger Bericht über toponomastische Bereisung Dalmatiens, gdje sam izložio svoj način rada i svoju svrhu.[1]

Taj moj sakupljeni materijal ostao je neiskorišten, sve dok nijesam objavio 1935. u biblioteci Jadranske Straže knjigu »Dolazak Slovena na Mediteran«. Kako je ova publikacija pobudila interes i u širokim i naučnim krugovima, odlučio sam, da obradim i toponomastički materijal sakupljen na otocima. Na Krku i Rabu uspio sam da sakupim sav materijal, koji se odnosi na uzvisine, obradive čestice i konfiguraciju obale. Ostatke staroga romanskoga govora u toponomastici Krka objavio sam u Archivio glottologico italiano XXI (1927), XXIV (1930), XXV (1933), XXVIII (1936) i XXIX (1938) pod naslovom Studi toponomastici sull'isola di Veglia, dok će hrvatski toponomastički materijal s Krka i Raba, koji je samo u maloj mjeri sada iskorišten, biti u cijelosti objavljen kasnije.

Mislim, da će sintetička obrada i ovakva nejednakog materijala biti od koristi za izučavanje ovih interesantnih krajeva. Nadam se, da će dobro poslužiti našim historicima i dijalektolozima, prvima za izučavanje povijesti naseljivanja, a drugima za izučavanje narječja. Kako su ove studije pisane bez prevelikog citiranja stručne literature i bez pretrpavanja stručnim lingvističkim razmatranjima, moći će ih lako čitati i oni, koji nijesu lingvisti, a naročito koji nijesu romanisti.

Svagdje, gdje sam čuo toponim od pouzdanih ljudi, koji govore domaćim narječjem, naznačio sam akcenat, kako ga je izvjestitelj izgovorio.[2] U svakom slučaju nije bilo moguće provjeriti točnost ovako stečenog podatka o naglasku. To će morati učiniti budući dijalektolozi i toponomastici. Naznačio sam akcenat i onda, ako sam ga našao u objavljenoj literaturi. Tamo, gdje nijesam naveo naglaska toponimu, znači, da je taj toponim crpen iz druge ruke, iz pisanih vrela, iz specijalki ili iz pismenih saopćenja domorodaca, nevještih bilježenju akcenta.

Sada, kad ove studije izlaze u zasebnoj knjizi, poređao sam ovih 35 članaka u 4 grupe, prema geografskoj diobi naših otoka: I. kvarnerski skup, II. zadarsko-šibenski arhipelag, III. otoci srednje Dalmacije, IV. otoci južne Dalmacije. Mislim, da ova dioba najbolje odgovara problemu naseljivanja ovih otoka.

Da bih čitaocu olakšao snalaženje u ovim istraživanjima, kojima je cilj da unesu svjetlost u problem hrvatskog naseljivanja ovih otoka, jednako kao i u pitanje lingvističke izmjene, koje su na njima

---

[1]) Ispor. i moje »Priloge k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta«, Rad Jugosl. Ak., knj. 224, str. 98.

[2]) Svraćam pažnju čitateljima na razlikovanje staroga akuta bilježenoga ~ (Ivšić) i novoga ' (Vuk).

s vremenom nastale, u probleme, koji idu u t. zv. toponomastičku stratigrafiju[3], dodao sam člancima dvije vrste geografskih karata:

a) Pregledne, za svaki otočki skup. Na njima je prikazano ovo: 1. grčkim pismom geografija Porfirogenitova, koja je osnova etnografskog i lingvističkog istraživanja, 2. majuskulama antička geografska imena, koliko su se očuvala do danas, 3. strelicama metanastatička kretanja pučanstva, koliko su važna za toponomastiku, 4. kurzivom današnje hrvatske i talijanske toponime, koliko proizlaze iz toponima navedenih pod točkama 1 i 2. Kvadratom □ označena naselja sadržavaju predslavenske (rimske, romanske) toponime, kružnicom ○ slavenske. Jednostavna strelica ← prikazuje kretanje velebitskih Vlaha preko Krka u Ćićariju (Istra). Ravna crta — prikazuje povezanost romanskoga govora u Krku (Rabu, Pagu i Osoru) s istarskim romanskim govorima u Puli, Rovinju i Piranu. Na kopnu zabilježena je najstarija hrvatska i zahumska župska organicija prema Porfirogenitu.

b) Specijalne karte za pojedine otoke, kojih toponomastiku istražujem. Na njima su zabilježeni važniji toponimi i pravac hrvatskoga naseljivanja, naznačen strelicom, ako se može ustanoviti na osnovi toponomastičkoga istraživanja. Naznaka pravca naseljivanja ima dakako provizornu vrijednost. To naročito ističem, jer za to treba i posebnih historijskih studija, kakovih ja ovdje ne dajem. Ovdje se pominju historijska data samo toliko, koliko su od važnosti za toponomastiku, t. j. za pitanja najstarije grafije, identifikacije, jezičnoga objašnjenja za toponime, njihova postanja i t. d. Toliko mislim, da moram naglasiti našim historicima, da me ne bi krivo razumjeli, jer ovo nije »povijesno-filologijska radnja«, nego toponomastička, prema modernom shvaćanju ove discipline, koja ima već tri naučna kongresa za sobom i na Zapadu lijep broj udruženja za naučno ispitivanje.

Priložene karte ne mogu da pretenduju na naziv toponomastičkih stratigrafijskih karata u punom smislu, kako ih ja zamišljam. Ako i možemo grosso modo odrediti podrijetlo pojedinih toponima, te razlikovati slavenske od romanskih, ipak je danas još teško klasificirati slavenske toponime po dobama, t. j. razlikovati stare slavenske iz doba doseljenja od onih iz doba župskog uređenja, zadružnog života i t. d. od recentnih. Kod neslavenskih moramo opet razlikovati predindoevropske (mediteranske) od rimskih (latinskih), romanske u užem smislu (t. j. predslavenske romanske) od staro-

[3]) O tome, što pod tom naukom mislim, ispor. moj izvještaj »Bericht über den Stand der jugoslavischen Ortsnamenforschung« u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, sv. IX, str. 171, zatim moj članak »Skopska kotlina« u Glasniku Skopskog naučnog društva, knj. XV—XVI, str. 100, te sada Troisième Congrès international de toponymie et d'anthroponymie, vol. I, str. 75 (Bruxelles 1949).

dalmatinskih i mletačkih. Kod svakog od toponomastičkih tipova trebalo bi odrediti, kojem periodu ekonomske i kulturne podstrojke i nadstrojke odgovaraju. Koliko je bilo mogućno udovoljiti ovim naučnim gledištima, rečeno je u studiji, ali nije prikazano kartografski. Na karti su neslavenski toponimi podvučeni jednom crtom, ako su romanski bilo koje kategorije[1], dvostrukom crtom, ako su rimski ili predrimski (mediteranski, predindoevropski). Zasebnom crtom označeni su oni hrvatski toponimi, koji imaju u osnovi našu romansku tuđicu.

Da ne bude karta pretrpana znakovima, nije zasebno označeno, da li se toponim odnosi na rtove, uvale, školjeve, čestice zemlje i t. d. O tom daju obavještenja pojedine studije. Samo su označena naselja, i to okruglo, ako su po postanju slavenska, a uglato, ako su po postanju predslavenska.

Na kartama nije bilo moguće tačno odrediti, gdje se upravo toponim nalazi. Zbog toga služe priložene karte samo za prvu orijentaciju, a ne za navigaciju ili za terenske radove. Glavno je bilo, da toponim bude dosta čitljiv.

Prostor nije dozvoljavao, da se mnogi toponimi, koji se odnose na obalski sistem (rtove, uvale, školjeve i sike) potpuno ispišu. Njih sam označio brojem. Toponim, koji odgovara broju, neka se potraži na kraju članka o dotičnom otoku.

Najzad, da bih zadovoljio i oko čitaočevo, dodane su knjizi i slike, koje prikazuju tip naselja i pejzaž s tih otoka. Ove slike nemaju naučne vrijednosti za samo toponomastičko istraživanje, jer ne prikazuju teren onoga toponima, koji se istražuje, kako bi bilo od potrebe, na pr. za dijelove obale, koji se zovu Šipnata ili Samotvorac i t. d. Budući da su se slike, koje sam unio, mogle lako dobiti, a za one druge, koje bi bile od naučne vrijednosti, trebalo bi istom izvršiti nova putovanja, učinjeno je ovako, a budući toponomastik morat će putovati i onako s fotografskim aparatom i uzimati snimke, koji ilustriraju toponime.

*

* *

Ne smije se nikako misliti, da je u ovim studijama okupljen sav toponomastički materijal s jadranskih otoka. Potpunost je nemoguća, jer se mora pretpostaviti, da jadranski otoci imaju barem 20.000 do 30.000 toponima. Može se ipak uzeti, da su obuhvaćeni glavni i karakteristični tipovi.

---

[1]) Bilo da postoje u hrvatskom jeziku kao posuđene opće riječi (n. pr. mošuna), ili da postoje samo kao toponimi (n. pr. Sus). Pod nazivom romanski razumijeva se period poslije latinskoga, dakle talijanski, dalmatinsko-romanski i t. d.

Isto tako ne smije se misliti, da je u ovim studijama svaki toponim posve pouzdano interpretiran i da ne će trebati popravaka. Posve pouzdane etimologije ne može još dati današnje istraživanje, a to u prvom redu zbog toga, što toponimi nijesu leksikografski, lingvistički i stvarno, pouzdano fiksirani, niti ima za njih iscrpnih potvrda iz historijskih dokumenata. U mnogo slučajeva oni su još nezreli za etimologijsko istraživanje. Uostalom jugoslavenska je, kao uopće slavenska, toponomastika još u povojima. Ova moja istraživanja postigla su svoj cilj, ako potaknu naše dijalektologe, historike i geografe (kartografe), da u krug svojih istraživanja uzmu i toponime. U ovoj oblasti oni moraju zajednički da rade.

P r i m j e d b a. Od znakova, koje upotrebljavam pri tumačenju toponima i općih riječi, ističem ova tri:

* Zvjezdica pred općom riječi ili toponimom znači, da oblik, koji se navodi, nije u tekstovima potvrđen, nego da se pretpostavlja kao moguć.

< znači, da se je oblik, koji se navodi pred tim znakom, razvio **iz** oblika, koji slijedi za njim.

> znači, da se je oblik, koji se navodi pred tim znakom, razvio **u** oblik, koji slijedi za njim.

PETAR SKOK

I. KVARNERSKI OTOČKI SKUP

I.

U ovaj skup stavljam pet velikih nastanjenih otoka, i to tri prava kvarnerska: Krk, Cres i Lošinj, i dva, koja ih nastavljaju u pravcu jugoistoka uz Hrvatsko Primorje, Rab i Pag.

Već u ovom skupu možemo utvrditi tri toponomastička zakona, koji su važni za istraživanje imena dalmatinskih otoka:

a) Veliki otoci, važni za naseljivanje i ekonomsku eksploataciju, odreda nose predslavenska ili, bolje, predrimska imena. Izuzetak čine ovdje dva otoka: Lošinj, koji nije potvrđen u rimsko i bizantsko doba, a ipak ne nosi slavensko ime, i Ilovik, nastanjen, a ipak s hrvatskim nazivom, koji se razlikuje od talijanskoga San Pietro dei Nembi.

Ovaj toponomastički zakon odgovara drugom zakonu na kopnu. Sve velike rijeke i njihovi znatniji pritoci, koji su važni za saobraćaj i ekonomski život, nose na teritoriji hrvatskosrpskog jezika isto tako odreda predslavenska imena. Samo potoci, na moru školjevi, koji mogu imati tek lokalnu važnost za pojedina naselja, hrvatskog su podrijetla.

Primjer u Kvarneru: Plavnik, nenastanjen otočić, hrvatski je naziv, dok je Krk, veliki nastanjen otok, predrimsko i predslavensko ime.

Ovaj zakon nije vezan samo na slavensko naseljivanje; on vrijedi i za druge zemlje u Evropi. U Galiji na pr. velike rijeke kao Sequana i Arar i t. d. nose negalska, zacijelo predindoevropska imena.

Taj je zakon važan za etimologijsko istraživanje imena dalmatinskih otoka.

b) Na ovom otočkom skupu može se postaviti i drugi zakon, koji vrijedi za čitav Mediteran: Najvažnije naselje na otoku i sam otok nose isto ime, i često se ne zna, što je prvobitno ili primarno: da li se otok prozvao po naselju ili se naselje prozvalo po otoku. Vjerojatnija je druga mogućnost.

I ovaj zakon mora se poštovati u etimologijskom istraživanju.

c) Kvarnerski otoci čine odjelit skup i s drugoga gledišta. Prema izvještaju cara Konstantina iz polovine 10. vijeka, Krk, Cres s Lošinjem i Rab nastanili su Romani, kako on izrijekom veli. On ne poznaje u njihovim gradovima Slavena. Njihovo romansko stanovništvo (Ῥωμᾶνοι) stanuje u gradovima. Samo za otok Pag (Konstantinova Κισσα) kaže on, da je nenastanjen.

Iz ovoga važnog podatka moramo zaključiti, da se slavensko naseljivanje na kvarnerskim otocima u većoj mjeri moglo početi istom u drugoj polovici 10. vijeka. Njegov navod je važan prema tome za hronologiju hrvatskog naseljivanja u ovim krajevima. To naseljivanje moglo je da se vrši samo s okolnog kopna. Na kopnu car Konstantin ne poznaje Romana. On ne pominje rimske gradove Flanona, Tarsatica, Senia, Vegia, Ortopla. Osim Ortopla ova imena očuvala su se u hrvatskom izgovoru do danas. Sve te gradove obuhvata car svojom viješću, da su ostale gradove, koji su na kontinentu bizantske teme, osvojili Slaveni, da su pusti i da nemaju stanovnika.

Car izrijekom kaže, da su se u obalskim gradovima Rabu, Krku i Osoru, očuvali stanovnici, koji se do njegova vremena zovu Ῥωμᾶνοι [1]. Istaknuti treba, da ih ne zove grčkim pridjevom Ῥωμαῖοι »pripadnici istočnorimskoga carstva«, nego latinskim. Ne naziva ih ni Latini, koji se na pr. pominju god. 1072. testes latini ex civitate Jadera (Rački, str. 93.). To je tim značajnije, što naziva i latinski jezik ἡ Ῥωμαίων διάλεκτος.

Prema ovim carevim navodima Romani na kvarnerskim otocima nijesu mogli dobiti nikakvog pojačanja s kopna, nego su bili upućeni sami na sebe. I što je čudo, za razliku od dalmatinskih gradova, oni su se u Krku očuvali u ribarskoj sredini sve do konca 19. vijeka, dok ih je u dalmatinskim obalskim gradovima nestalo mnogo prije. U Dubrovniku se pominju posljednji put u 15. vijeku, a u ostalim gradovima nemamo vijesti o njima. Možda ih je nestalo već u 12. i 13. vijeku.[2]

Iz romanistike treba zabilježiti zanimljivu činjenicu, da carev etnografski naziv Ῥωμᾶνοι nijesu očuvali primorski Romani, kojih ćemo toponomastičke ostatke istraživati u ovim člancima, nego kontinentalni balkanski Romani, današnji Rumunji.

Carev podatak o etnografskom nazivu stanovnika obalskih gradova na istočnom Jadranu tim je dragocjeniji. On jasno veli, da se pučanstvo, koje je latinski govorilo u njegovo doba, ovdje jednako nazivalo kao, recimo, u Galiji, gdje još u 13. vijeku starofrancuska imenica romanz (od lat. priloga romanice) znači »prostonarodni jezik francuski«, za razliku od crkvenoga latinskoga.

Naziv Ῥωμᾶνοι upotrebljava car jednako za stanovnike kvarnerskih gradova kao i za stanovnike obalskih dalmatinskih gradova: za Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor.

Istaknuti treba još činjenicu, da izvan ovih gradova on ne poznaje pučanstva, koje bi se zvalo u njegovo doba *῾Ρωμᾶνοι*.

Te njegove vijesti dominiraju čitavim problemom romanstva i slavenstva ne samo na kvarnerskim, nego i na svim ostalim jadranskim otocima. Ovaj problem kušat ćemo objasniti na osnovu toponomastičkih podataka crpenih iz živoga narodnog govora kao i iz pisanih vrela, razmatrajući ih prema otočkim skupovima i prema pojedinim otocima u njima.

Careve vijesti o nastambama dalmatinskih Romana kažu indirektno, kako se vršilo naseljavanje Slavena na obalama Jadrana. Iz njih naime, razabiremo da se vršilo i ovdje jednako kao i u okolini Soluna, ne radi nastambe u obalskim gradovima, nego van gradova. Bilo je prema tome poljoprivrednoga, a ne urbanističkoga karaktera. To se vidi i u toponomastici Kvarnera kao i u toponomastici ostalih obalskih područja u Dalmaciji. Golema većina slavenskih toponima nalazi se van starih obalskih gradova.

Ovakovo je stanje bilo i u obalskom gradu Solunu. U vrijeme Ćirila i Metodija solunski Grci znaju i slavenski jezik. Tolik je morao biti saobraćaj između građana Grka i poljoprivrednika Slavena u okolici, da su građani mogli naučiti slavenski. Takav proces vršio se i u dalmatinskim obalskim gradovima.

Stoga već na otocima Kvarnerskog zaliva upoznajemo glavnu karakteristiku odnosa između slavenskih i romanskih toponima. Slavenski toponimi, — kako oni, koji se odnose na konfiguraciju obale, tako i oni, koji se odnose na uzvisine ili na obradive čestice, — dolaze u masi, dok se romanski javljaju samo sporadički.

Pored pomenuta dva zakona, što smo ih naprijed formulirali, ovo je treći, koji se opaža jednako pri toponomastičkom istraživanju kvarnerskoga skupa, a važi jednako i za ostala tri otočka skupa.

II.

Za istraživanje imena mjesta i etnografskih odnošaja na Jadranu u vrijeme dolaska Hrvata i poslije toga od osnovne je važnosti statističko djelo cara Konstantina De administrando imperio. Na osnovu podataka, što ih pruža ovo carevo djelo popunjeno lingvističkim saznanjima, koja su crpena iz toponomastike i iz romanske i slavenske dijalektologije, nacrtana je priložena geografska karta Kvarnerskog otočkoga skupa[3]. Ta karta ima da prikaže etnografske odnošaje u polovini 10. vijeka.

Treba joj dati ovaj komentar:

Stari dalmatinski romanski govor dade se, prema historijskim i lingvističkim podacima, potvrditi samo u obalskim jadranskim

gradovima, i to u Krku direktno na osnovu ispitivanja posljednjeg čovjeka, koji ga je još govorio na koncu 19. vijeka, kao i na osnovu drugih pisanih vrela; u Rabu, Pagu i Osoru samo na osnovu lingvističke analize toponomastičkoga i leksičkoga materijala crpenoga u tim gradovima[4]. Ovaj romanski govor stajao je u daljoj lingvističkoj vezi s istroromanskim govorima u Pulju, Rovinju, Fažani, Galežanu, Vodnjanu, Balama, Šišanu i na sjeveru u Piranu[5]. Ti su se govori dalje nastavljali u furlanskim, koji su, kao dio retoromanskih dijalekata, pripadali zapadnoj Romaniji iberogaloromanskoga tipa. Furlanski govor direktno je potvrđen za Milje i Trst. Za ostalu sjevernu Istru dade se potvrditi samo iz lingvističke analize toponomastičkog i leksičkog materijala[6]. Grafički su na karti prikazani ovi odnošaji pravcima, koji spajaju kvarnerske gradove s jezičnim pojasima u zapadnoj Istri.

Velebit je imao do 15. vijeka, pored hrvatskoga stanovništva, i pastirske Vlahe, koji su živjeli po vlaškom zakonu, a bili dvojezičnjaci (bilingues) i etnografski pripali Rumunjima. Njih Frankopani naseljuju na Krku, odakle se oni dalje kreću pod Učku u Istru i dalje u Ćićariju, i tu se dijelom pohrvaćuju[7]. Njihovo kretanje grafički je označeno na karti strelicama.

Za polovinu 10. vijeka car je zabilježio, da se na kopnu u zaleđu otoka Paga nalazila već razvijena stara slavenska župska administracija. On daje imena tih župa (Gacka, Krbava i Lika) i izrijekom veli, da stoje pod banom. Kako je ovaj carev podatak važan za povijest naseljivanja Hrvata na Kvarnerskom otočkom skupu, zabilježen je i na karti.

Sva su gradska naselja na ovim otocima predslavenska, i po svoj prilici predrimska. Njihova predslavenska imena zabilježena su majuskulama latinicom. Samo za Pag nema antičke potvrde. Ali da je i ovo ime rimsko, to će se vidjeti iz lingvističke analize. Za otoke Cres i Lošinj postojao je u antičko doba samo jedan naziv, kod Grka *αἱ Ἀψυρτίδες*, zabilježen na karti grčkim majuskulama. Careve grafije ovih imena mjesta, veoma važne s lingvističkoga gledišta, zabilježene su na karti grčkim minuskulama.

Labin je označavao u Konstantinovo vrijeme zapadnu granicu hrvatske države prema Istri. Ali to ne znači, da u njegovo vrijeme nema Slavena u toj zemlji. Druga vrela govore za njihovo postojanje i prije njega. Iz toponomastičke analize na Krku vidjet će se također, da i ovdje za određene krajeve moramo uzeti, da je postojalo hrvatsko naseljivanje i prije Konstantinova vremena, uza sve to, što car ne zna za Hrvate u gradovima ovoga otoka. Zapadna granica hrvatske države označena je na karti.

Car Konstantin ne zna ni za kakove Romane na obali stare hrvatske države. Rimske obalske gradove, koji su ovdje postojali: Flanona, Lauriana, Tarsatica, Volcera, Senia, Vegia, Ortopla, on

uopće ne spominje, ali izrijekom veli, da su ovdje sva utvrđenja razrušena. Bilo je ipak od potrebe zabilježiti na karti da Stinica (g. 1070. u pluralu Stenice) na kopnu naprama Rabu nosi u doba narodnih vladara i romansko ime Murula[8], iz čega se može misliti, da je tu bilo i Romana u carevo vrijeme. Ali taj zaključak ne treba da stoji, jer je Stinica lako preveđiv toponim. Stinica je, naime, ikavski deminutiv od stijena = lat. murus, kao i lat. murula, što je deminutiv od murus.

III.

Polaznu točku u toponomastičkom ispitivanju otočke Dalmacije čini Konstantinovo djelo iz polovine 10. st. De administrando imperio. Ovo je djelo statističke prirode, kako je gore rečeno. U njemu daje bagrenorođeni pisac svome sinu kao nasljedniku bizantskog prijestolja podatke o nastanjenim i nenastanjenim mjestima, o crkvenim i etnografskim prilikama u njima. Imena tih mjesta bilježi car prema izgovoru svoga vremena, čas u romanskom, čas u slavenskom izgovoru, grecizirajući im dočetak, da bi ih mogao prema grčkoj gramatici deklinovati. Kod slavenskih imena često to ne čini. Njegovo je djelo dragocjen izvor za srpskohrvatsku historijsku gramatiku[9]. Zbog toga je na toponomastičkim kartama u ovom djelu svaki put našemu toponimu dodana i Konstantinova grafija u onom obliku, u kojem se nalazi u njegovu gore pomenutom djelu. To je učinjeno i zbog toga, što u toponomastici postoji zakon, da se pri tumačenju toponima mora uvijek polaziti od najstarijega u povijesti potvrđenog oblika.

Prema prikazivanju carevu otočka Dalmacija raspada se u njegovo vrijeme u tri kategorije otočkih skupova.

U prvu kategoriju idu tri velika otoka sjevernog Jadrana: Ópsara (danas Cres i Lošinj zajedno), Vékla (danas Krk) i Árbe (danas Rab). U njihovim gradovima car ne zna za Slavene, nego za Romane[10].

U drugu kategoriju idu otoci, koje pozna kao nenastanjene sa razrušenim utvrđenjima (eremókastra). Njihova imena bilježi doduše, ali ih ne nabraja u cijelosti. Prema njegovu prikazivanju ova serija otoka proteže se od Paga, koji zove Kissa (upor. g. 1178. insula Kisse), pa sve do neretljanskih otoka na jugu[11].

Ovi posljednji čine treću kategoriju. Oni su nastanjeni kao i otoci prve kategorije, s tom razlikom, da je u njegovo vrijeme njihovo stanovništvo i hrvatsko. To se vidi već po carevim nazivima. Dok je u prvoj kategoriji poznavao samo romanske nazive, ovdje pozna već i hrvatske, kao Brač, Krkar (danas Korčula) i Lastovo[12]. I njih je car nabrojio u cijelosti kao i otoke prve kategorije. To će se sve istaknuti pri razmatranju toponomastike svakoga od ovih otoka.

Ovi su podaci carevi od osnovne važnosti za tok slavizacije otočke Dalmacije. Najstarije je slavenstvo neretljanskih otoka. Hrvati se naseliše ovdje u vrijeme prije careva djela. Najkasnije su bili slavizirani gradovi sjevernih otoka. Njihova slavizacija dogodila se, kao i slavizacija dalmatinskih obalskih gradova, poslije pisanja careva djela.

Ovaj hod slavizacije tačno odgovara nestanku Romanstva u obalskim dalmatinskim gradovima, u kojima su se održali negdje kraće vrijeme; u Dubrovniku do 15. st., u Splitu, Trogiru i Zadru do 11. ili možda do 12. st., u Krku do konca 19. st., a u zapadnoj Istri kompaktno oko Rovinja do danas.[13]

Bilješke

[1]) Upor. De. adm. imp., ed. Bonn, c. 29, 30 i 31, str. 125—149 = Rački, Documenta, str. 264, 272, 278 i 401—405. Sa carevim podatkom slaže se Johannis Chronicon venetum za g. 997—998, koja veli, da su u Osor pred dužda došli »omnes de finitimis tam Romanorum quam Sclavorum castellis«. Car se ne služi izrazom *Ῥωμᾶνοι*, kad govori o bizantskom caru ili njegovim podanicima. Ove zove grčkim pridjevom *Ῥωμαῖοι*, koji isto znači.

[2]) Naš čitatelj može se sada obavijestiti o starom romanskom dalmatinskom govoru u mome članku u Hrvatskoj Enciklopediji, sv. IV. str. 491. i sl.

[3]) Toponomastičku analizu careva djela, koliko se odnosi na hrvatske i srpske zemlje, dao sam u studiji Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogennetos objavljenoj u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, IV (1928), str. 213 i sl., 283. sa kartom.

[4]) Literatura o ovim pitanjima navest će se kod istraživanja na pojedinim otocima.

[5]) Historijski razvitak ovih govora nije još utvrđen. Današnje stanje prikazuje pokojni profesor gradačkog sveučilišta, rodom iz Rovinja, Antonio Ive, I dialetti ladino-veneti dell'Istria, Strasburgo, 1900. Veze ovih govora sa starim dalmatinskim romanskim utvrđujem u studiji Considérations générales sur le plus ancien istro-roman objavljenoj u zborniku Sache, Ort und Wort Jacob Jud zum sechzigsten Geburtstag. Zürich 1943, str. 472 i sl.

[6]) To sam utvrdio za Buzet u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIII. (1914/5), str. 341 i u studiji Contribution à l'étude de l'istriote prévénitien objavljenoj u zborniku Mélanges Prokop M. Haškovec, Brno 1936, str. 310 i sl.

[7]) Upor. moj članak Ein Überbleibsel des Rumänischen im Serbo-kroatischen u Jagićevu Archiv für slavische Philologie, XXXVII., (1918), str. 81 i sl. Ostala literatura o ovom važnom pitanju iznijet će se u članku o Krku.

[8]) V. Rački, Documenta, str. 88: iuppam que fuit sub Alpibus (= Velebit) a castro latine Murula uocitato sclauonice Stenice usque ad flumen Copriue (= Zrmanja). Ali ova isprava nije autentična. To još ne znači, da toponimi u njoj navedeni nijesu stari.

[9]) Upor. moju studiju u Starohrvatskoj Prosvjeti, n. s. I, (1927) str. 60—76 i 161—196 pod naslovom »Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slavenska imena«.

[10]) Upor. Rački, Doc., 401.

[11]) Ibidem, str. 404 i glede insula Kesse moju studiju u Nast. Vjesniku XXX (1922), str. 20 i sl. U Giustinianijevu izvještaju iz g. 1553. piše se Cesca valle sull'isola di Pago, v. Mon. hist. Slav. mer., VIII, str. 261.

[12]) Upor. Rački, Doc., 406, 410.

[13]) Upor. moju studiju pod naslovom O simbiozi i nestanku Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike (= Razprave, sv. IV, Ljubljana, str. 1—42).

1. KVARNER

Ispitivanje imena naselja na pet velikih otoka Kvarnerskog zaliva i na mnoštvu malih, što ih nalazimo u tom arhipelagu, objasnit će nam mnoga pitanja o načinu prvog doseljivanja Hrvata i o prvobitnom stanovništvu, koje zatekoše u ovoj oblasti. Ovu otočku oblast ograničuje na jugu crta povučena kod Prmanture u Istri od rta, koji ima naš lijepi naziv Kamenjak, do Velog Rata na Dugom Otoku u zadarskom arhipelagu. Za naš naziv Veli Rat talijanske pomorske karte pišu Punte bianche, »bijeli rtovi«.

Naziv Prmantüra stari je romanski i nije mletački ni noviji pomorski. Dolazi od lat. riječi promontorium, »predbrđe«. Nalazimo ga i na Krku kao ime čestice zemlje[1]. Moramo zaključiti, da je pripadao jeziku istarskih Romana, koji danas govore mletačko-ladinskim dijalektom, a opisao ga je Ive[2].

Od Velog Rata ide jugoistočna granica Kvarnerskog Zaliva do mjesta Privlake kod Nina. Ovo je stara naša riječ, koja znači istam, jezičac, koji spaja kopno s otočićem. Nalazi se nebrojeno puta kao ime lokaliteta na našem Jadranu.

Upada u oči, da je ovaj naš naziv mjesta izmakao prevođenju na talijanski. Talijanske pomorske karte zovu ovo mjesto Brevilacqua. Ova riječ naoko je čista italijanska. U stvari je to na talijanski obrnuta naša ikavska Privlaka.

Navigacija, dosta komplicirana u ovom zalivu, vrši se kroz šest kanala. Kako je za pomorce od velike važnosti poznavati njihovu prirodu, svi oni imaju već od starih vremena svoja osobita imena.

Talijanske pomorske karte daju im, kako je prirodno, talijanska imena, a mnogi naši pomorci znaju uz njih i naša, samo, na žalost, nijesu još ubilježena u pomorske karte i ne upotrebljavaju se u navigaciji. Kako se radi o stručnim pomorskim nazivima, narod ih ne govori.

Zapadni glavni pomorski put ide od Kamenjaka kod Prmanture do Plominske luke[3] i zove se tal. Canale del Quarnero.

Ovo je pravi Kvarner, u užem smislu riječi. Odavde je proširen ovaj naziv na čitav zaliv i na čitav arhipelag, koji gore ograničismo.

I naš je narodski naziv u Istri za ovaj dio Jadrana Kvarner. Stari Rimljani smatrali su također ovaj dio Kvarnera bitnim i nazivali ga sinus flanaticus, što će reći »Plominski zaliv«. Po ovom dijelu nazivali su i cio ostali, kao i danas.

Latinski pridjev flanaticus[4] izveden je od imena stanovnika Flanates, »Plominci«, a ovo od imena liburnijskoga grada Flanona. Talijani zovu ovo mjesto prema zakonima mletačkog i toskanskog govora Fianona. Hrvati su čuli od Romana, koje ovdje zatekoše, latinski lokativ Flanonae »U Plominu«, iz čega stvoriše prema zakonima

svoga jezika Plomin[5]. To je i opet jedan od dokaza, da su naša mjesna imena i u ovim krajevima, koliko su predslavenska, potpuno nezavisna od govora Mlečana. Tako je zbog toga, što su ih naši pređi čuli još u vrijeme, dok nije bilo mletačkoga gospodstva nad ovim krajevima. Prema rimskom nazivu sinus flanaticus za Kvarner mora se zaključiti, da je grad Flanona »Plomin« bio u staro doba najvažnije pomorsko mjesto[6] u Kvarnerskom zalivu, da je u to doba imao otprilike onu važnost, koju su kasnije, u razna vremena, imali Senj, Bakar, Rijeka i Sušak.

Kad bismo danas htjeli imati svoj izraz za Kvarner, morali bismo ga zvati, kao i stari, »Plominski zaliv«. To je nemoguće, jer, prvo, Plomin ne igra više nikakovu ulogu u ovom zalivu, i drugo, to bi značilo oživljavati rimski naziv, koji je danas bez sadržine.

Drugi pomorski put, koji vodi iz pravog Kvarnera na sjever uz istarsku obalu, zove se talijanski Canale di Farasina ili Faresina, prema nazivu mjesta na Cresu[7]. Hrvatski se zove Vela Vrata. Otoke Cres i Krk rastavlja Canale di Mezzo, što naši zovu Mala Vrata.

Pravom Kvarneru na istok nalazi se Quarnerolo (-o- je naglašeno), talijanski deminutiv od Quarnero, što naši prevode u Kvarnerić. Nijesam obaviješten o tome, da li naš deminutiv postoji i u narodu. Prostire se između Lošinja i Paga, na jug sve do ostrva Silbe i Vira (ital. Puntadura), koja pripadaju zadarskom otočkom skupu. Po njemu vodi najkraći put između Rijeke i Zadra. Na istoku, prema Hrvatskom Primorju, ograničuje Kvarner najprije kanal, koji se zove tal. Canale del Maltempo, u kome duva senjska bura[8], i zato se ovako zove. Naši to prevode u Burni ili Burnji kanal.

Iza njega dolazi Canale della Morlacca ili della Montagna, koji rastavlja Rab i Pag od kopna, a naši ga prevode u Podgorski kanal.

Od ovih je naziva najzanimljiviji Canale della Morlacca. Taj mletački naziv dolazi odatle, što su se ovuda vršila kretanja velebitskih Vlaha s kopna na otoke i odatle dalje u Istru.

Riječ morlacco je na italijansku obrnuta bizantska riječ maurovlahos »crni Vlah«. Ovako su bizantinci zvali najprije balkanske Vlahe (zbog njihove crne kabanice), koji su se selili sa svojim stadom iz zimovišta u ljetovališta po balkanskim planinama. Mlečani, preuzevši ovaj naziv od Bizantinaca u doba turskih ratova u 15. vijeku, prenesoše ga i na slavensko stanovništvo, koje se sa turskog teritorija selilo u mletačku Dalmaciju i Istru.

Zbog toga, što se to seljenje vršilo baš s velebitskog kopna sučelice Rabu i Pagu, nazvan je ovaj kanal talijanski Canale della Morlacca, u ženskom rodu zato, što se pridjevu morlacca ima dopuniti riječ montagna »gora«, t. j. Velebit.

Kako se iz ovoga razlaganja vidi, otočki skup sjevernog Jadrana, iznad Zadra, dobio je naziv prema glavnom morskom putu, što

vodi od Prmanture do Plomina. Ovaj se put zvao Quarnero, a ono more, što je na istok Lošinju do Paga i na jug do Silbe, zvalo se Quarnerolo »Mali Kvarner«.

Naziv slavenskog porijekla ne postoji za ovaj dio Jadrana.

Talijanski naziv nije ujednačen. Pored sufiksa -ero, koji je mletački i kasniji, zove se zaliv i s varijantom -aro, koja je starija i više odgovara toskanskom govoru (Quarnaro). Ali ni početak riječi nije ujednačen. Pored Quarnero (-aro) piše se i Carnaro.

Prvobitni je oblik onaj, koji se počinje sa kv-, a ne onaj sa **k**-, jer se zaliv zove počevši od sredine 9. vijeka, Quarnarii culfus[9], »zaliv kvarnerski«.

Ovako ga piše Ivanova mletačka kronika, koja veli, da su 844. g. došli Saraceni do otočića Suska (Sansagus) na početku Kvarnerskog zaliva i ovdje se sudarili s Mlečanima[10]. I to je najstarija vijest o ovom dijelu Jadrana.

Nijesu poznati razlozi, koji su doveli do toga, da je poslije propasti Rimskog carstva promijenjeno staro ime Sinus flanaticus »Plominski zaliv« u Quarnarii culfus. Ali se možemo domišljati, da razlog leži u tome, što je stara Flanona u doba seobe naroda izgubila važnost kao pomorski emporium.

Nikako se izvjesno ne zna, odakle je uzet izraz Quarnarium, ni šta upravo znači. Ali nam lingvistika pruža i za to neku pomoć, koja nije na odmet.

Prije nego navedemo nagađanja o značenju ovoga imena, ogledajmo oblike, u kojima se piše ovaj naziv kod naših pisaca.

Leksikografi Mikalja i Bjelostijenac pišu ga Kàrnēr (gen. Karnéra) i tumače ga latinski »sinus liburnicus, polaticus et flanaticus vel flanonicus, more kod Istrije«. Kako se vidi, oni pišu mletački sufiks -ero i **k**- mjesto kv-.

Baraković, opet, u »Vili Slovinki«, piše Kv- i toskanski sufiks -ar: »Kakono i mornar, ako je prem hitar, jidreć mimo Kvarnar, naskoči ga vitar«.

Oblik Kvàrnēr (gen. Kvarnéra), koji je danas kod nas u općoj upotrebi, zabilježio je Akademijski rječnik samo iz istarske narodne pjesme: »Jedan brod se vozi po sredi Kvarnera«.

Kako je prvobitan oblik onaj, koji se počinje sa kv-, mislilo se, da riječ Kvarner dolazi od lat. pridjeva cavernarius, od imenice caverna, što znači »spilja«[11]. Zaliv bi bio, po ovom tumačenju, nazvan ovako zbog toga, što ima mnogo spilja. Ali se ovo tumačenje ne može održati jer ne odgovara posvema fonetskim zakonima ni hrvatskim ni romanskim.

Po drugom mišljenju ime je nastalo od lat. pridjeva carnarius, od imenice carne, »meso«, koja u govoru starih Romana na Krku

glasi kuorno. Zaliv je nazvan metaforički ovako, vele oni, koji ime ovako tumače, zbog toga, što vjetrovi, koji u njemu bjesne, uzrokuju mnoge žrtve. S lingvističkoga gledišta ovo tumačenje bi bilo moguće[12].

Ali moguće je još jedno tumačenje.

U pazinskom kraju u Istri vele naši ljudi za broj četrdeset kvarnâr (na pr. kvarnar ovac, dva kvarnara). Ova čakavska tuđica, koju je prvi zabilježio Nemanić, nije nigdje drugdje potvrđena. Ne donosi je ni Ive iz obližnjih romanskih dijalekata u Istri. Pokojni Pero Budmani dobro je otkrio u ovoj našoj čakavskoj tuđici lat. pridjevni brojnik quadragenarius[13], koji znači »ono, što se sastoji iz 40, što broji 40«. Oblik kvarnâr pravilno se razvio odatle po romanističkim jezičkim zakonima, i nema nikakove sumnje, da pripada starom istarskom romanskom govoru, koji zatekoše naši predi u Istri.

Ako je ime zaliva ista riječ, teško se domisliti, na što se odnosi latinski pridjevni brojnik kao ime zaliva, da li na broj otočića (školjeva), ili valica, ili naselja, ili ribarskih pošta oko Lošinja i Cresa.

Ime Kvarner i ne mora da se odnosi baš na broj četrdeset. To će se vidjeti iz ovoga razmatranja.

Talijanska riječ quarnara bila je 16. i 17. vijeku pomorski naziv za uže debljine sartija, koje je visjelo na kotačiću privezanom za vrh jarbola. Pored quarnara govorilo se i carnara (1614), kod mletačkih pomoraca i quarnale (u 14. i 15. vijeku), od čega je postojao i deminutiv quarnaletta. Ova riječ pisala se i carnaletta i quadernaletta[14]. I ove su riječi latinskog porijekla. Potječu od lat. pridjevnog brojnika quaternarius sa značenjem »što sadržava po četiri česti«. Quarnara je latinski funis quaternaria »uže savito iz četiri uzice«, a Kvarner bilo bi, prema ovome, mare quaternarium. Time bi bio označen onaj sektor Jadrana, koji se dijeli na četvero kao raskršće za Mletke, Zadar, Istru i na istok.

Kako je pravi Kvarner uz jugoistočnu obalu Istre do ostrva Suska, onaj dio Jadrana, koji je zatvoren lošinjskim otočkim skupom, mislim, da je ovakvo tumačenje postanka njegova imena najprirodnije i da odgovara posve geografskom položaju[15].

Ako i nije sve ovo, što kažemo, sasvim pouzdano, važna je ipak činjenica, da nam je pošlo za rukom utvrditi, da naziv Kvarnar potječe iz staroga istarskog romanskog narječja, koje se govorilo u Istri prije dolaska Mlečana.

Tako smo saznali važnu istinu, koja će nam biti vodič u pitanju, kakav romanski govor zatekoše predi naših čakavaca u ovim krajevima, kad se doseliše ovamo.

U detalju opažat ćemo sve ovo idući od jednog kvarnerskog otoka do drugoga.

Bilješke

[1]) Upor. moju studiju »Studi toponomastici sull'isola di Veglia«, koja je objavljena u Archivio glottologico italiano XXIV, str. 42, br. 65.

[2]) I dialetti ladino-veneti dell'Istria. Strasburgo 1900. Proučavanju istarskog romanskog govora prije dolaska Mlečana posvećena je i moja studija, koja je objavljena na francuskom u Mélanges Haškovec (Brno 1936), pod naslovom Contribution à l'etude de l'istriote prévénitien, za tim Considérations générales sur le plus ancien istro-roman u zborniku Sache Ort und Wort (Festschrift J. Jud), Zürich 1943, str. 472—485.

[3]) Široka je 250—400 m, duga 4 km, veća je od zaliva Rabac kod Labina.

[4]) Stjepan iz Bizanta piše ga u čistijem latinskom obliku flanonicus.

[5]) Ako naši kažu **m** mjesto **n**, to može također da je staro. Plinije pozna i narod Flamonienses.

[6]) Imao je i ius italicum, »italsko pravo«.

[7]) Hrvatski se zove Porozina. Tumači se kao Farum insulae »svjetionik otoka« (Elio Migliorini, Enciclopedia italiana, sv. XVIII, str. 602), ali to lingvistički nije moguće.

[8]) Ne znam, imaju li naši pomorci naš narodni izraz za nj. Bio bih zahvalan svakome, tko bi me obavijestio o našim narodnim izrazima za pomorske putove ne samo u Kvarneru, nego i na Jadranu.

[9]) Naziv culfus, grčka je riječ kólpos. Upotrebljavao se i za čitav Jadran. Odatle i naš stari izraz kulaf (upor. Akademijski rječnik V. str. 768 s. v.)

[10]) Upor. Rački, Documenta, str. 356.

[11]) Elio Migliorini, Enciclopedia italiana, sv. XVIII, str. 602.

[12]) Ovako sam i ja nekada mislio, ali sada više ne, jer u izvedenici od carne ne bi smjelo biti u nenaglašenom slogu **kv-**.

[13]) Upor. Akademijski rječnik V. str. 850. s. v.

[14]) Ove podatke vadim iz odličnog pomorskog rječnika, što ga je izdala talijanska Akademija pod naslovom Dizionario di marina medievale e moderna. Roma 1937.

[15]) Ovim pripadom treba spomenuti, da je za Mlečane Kvarner bio važan i u meteorologijskom pogledu. Boerio je zabilježio, da se vjetar, koji duva iz sektora Est-Nord-Est, zove pored grego-levante još i Quarnero. O značenju naziva upor. sada i djelo inteligentnog amatera u toponomastici dra. Josipa Smodlake, Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije, Split 1946, str. 69—73.

2. KRK

I.

Glavno predslavensko naselje na otoku Krku zove se ponosno na rimskom kamenom spomeniku splendidissima civitas Curictarum, što znači »vrlo sjajan grad Krčana«. Curicta je ilirska izvedenica za oznaku stanovnika od Curicum (naglas na prvom u), kao što je naša Krčanin od Krk.

Naš naziv otoka i glavnog mjesta na njemu Krk, točno odgovara predrimskom i rimskom nazivu Curicum. Kojem je mediteranskom jeziku pripadao ovaj naziv, to se ne zna; a još manje se zna, šta on upravo znači. Čini se, da nije ilirski.

Lingvist se najviše čudi činjenici, što stari naziv nijesu očuvali Romani, nego Hrvati.

Talijani ga zovu Veglia, što se osniva na nazivu domaćih izumrlih Romana Vekla ili Vikla. Prvi je taj naziv zabilježio car Porfirogenit oko polovine 10 .vijeka, a drugi Vrbničanin Feretić na početku prošlog vijeka.

Talijanski naziv tumačili su naučenjaci na razne načine. Od svih tumačenja najvjerojatnije je ono, koje vidi u Vekla ili Vikla latinski pridjev ž. r., što znači »star«, a glasio je već u vulgarnom latinitetu veclus (izvedenica od klasičnog lat. pridjeva vetus »star«). Ovaj pridjev treba dopuniti imenicom civitas »grad«, kako se Krk zvao na pomenutom rimskom natpisu.

Talijanski naziv znači u prijevodu »Stari grad«, onako, kako su u prvo doba Slaveni nazvali i druga stara rimska naselja na Jadranu. Ako je tako, onda se kao izvjesno ima uzeti, da je na ovom otoku u blizini grada Krka morao postojati i »Novi grad«.

Historijska vrela nijesu nam sačuvala obavještenja o tome gradu, i ne kažu nam, kako su domaći Hrvati ili Romani[1] upravo taj »Novi grad« zvali. Mlada nauka, koja se zove toponomastika, a bavi se ispitivanjem imena mjestâ, može ipak da riješi i ovaj problem.

Istražujući imena mjesta na ovom otoku, ustanovio sam, da se nazivi, koji nose na sebi biljeg staroga romanskoga govora grada Krka, nalaze južno od poteza, koji ide od Punte Pelove, sjeverno od Glavotoka blizu Malinske iznad Muraja, te siječe cestu, što vodi od Krka do Vrbnika i proteže se sve do u blizinu Bašćanske Drage[2].

Južno od ovoga poteza ima najviše starih romanskih mjesnih naziva oko dva današnja naselja: prvo, oko grada Krka, drugo, oko mjesta, koje se zove Punat, gen. Punta, što znači most, jer je ovdje bio zaista nekada most, koji je vezao ovo mjesto s poluotokom Prnibom, kuda je vodila stara cesta u grad Krk. Taj most ne pominju ni mletačka vrela. Znači, da ga je nestalo još prije definitivnog dolaska Mlečana na Krk iza Frankopana.

Iz ove činjenice izlazi, da se »Novi grad krčki« (Civitas nova) morao nalaziti baš na mjestu, gdje se danas nalazi Punat. Druge mogućnosti nema, jer tragova drugim starim naseljima nema.

Oba ova naselja bila su zaštićena utvrđenjima iz ranog bizantinskog srednjeg vijeka. Oba nose starinski romanski naziv castellione, deminutiv od castellum »grad« (kao utvrda)«.

Utvrđenje kod Punta nalazilo se na malenu otočiću u zalivu, što ga tvori Prniba s obalom Punta. Taj otočić zove se hrvatski Košljûn, što točno odgovara romanskom Castellione.

Ovo utvrđenje potječe zacijelo iz vremena, dok je Krk pripadao zajedno s ostalom Dalmacijom bizantinskoj temi (= provinciji). To potvrđuje i okolnost, što se u blizini Košljuna nalazi crkvica sagrađena u bizantinskom stilu, posvećena svecu Donatu, štovanom i u Zadru, a možda i još gdje u bizantinskoj temi Dalmacije.

Drugo bizantinsko utvrđenje nalazilo se sjeverno od grada Krka na cesti, što vodi u Malinsku. Specijalna karta bivšega austrougarskog generalštaba zabilježila je ovdje česticu, koja se zove Caslone. Na specijalnoj karti bivšeg jugoslavenskog vojnogeografskog zavoda ona nije zabilježena. Današnji je izgovor teško utvrditi, ali ga je zabilježio i Crnčić na svojoj detaljnoj karti otoka Krka, koja se čuva u franjevačkom samostanu u Krku. Caslone je isto što i Košljun. Oba naziva dolaze od romanske deminutivne izvedenice castellione »gradac«.

Oba utvrđenja bila su očevidno podignuta zbog toga, da zaštite romanska naselja Civitas vetus (= Veglia) i Civitas nova (= Punat) protiv prodiranja Slavena (= Hrvata) na otok.

*

* *

Bizantinsko vladanje ostavilo je vidnih tragova u govoru hrvatskih čakavaca na otoku Krku. Šumice, u kojima raste karakteristično mediteransko šumsko stablo črnika (Quercus ilex), zovu se drmûn samo na ovom otoku možda i na Rabu i nigdje drugdje u Dalmaciji, koliko sam se dosada mogao obavijestiti. Ova riječ dolazi nebrojeno puta i u pisanim dokumentima s ovoga otoka, kao i u nazivima za zemljišne čestice, na pr. Vêle drmúna i t. d., Drmunîć, a dolazi i u romanskoj deminutivnoj izvedenici Drmunćâl. Ovo posljednje znači, da su tu riječ poznavali i krčki Romani i da su je Hrvati od njih preuzeli. Riječ drmûn točno odgovara grčkoj (bizantinskoj) drymon, što znači »šuma«. Na jugoslavenskoj teritoriji dolazi grčka riječ još samo u NR Makedoniji, kao drma, u obliku drukčijem nego na Krku[3].

Drugih tragova grčkih u vokabularu (rječniku) naših čakavaca ovoga otoka ne ću spominjati óvim povodom.

*

* *

U bizantinskom Krku, koji smo, evo, ocrtali na osnovu podataka, što nam ih pruža toponomastika i lingvistika, nijesu stanovali Slaveni. To izrijekom potvrđuje za polovinu X. vijeka bagrenorođeni pisac Konstantin. On za Veklu kaže, da u njoj stanuju Romani. Ali se ne može uzeti, da na ostalom dijelu otoka, sjeverno i istočno od pomenute crte od Punte Pêlove kod Malinske i Baške Drage, nije bilo Hrvata u IX. i X. vijeku ili još prije.

I za važno pitanje doseljenja Hrvata na ovaj otok pruža nam toponomastika i lingvistika dragocjenih podataka. Sjeverno od pomenute crte nema, naime, u nazivima mjesta ni traga govoru starih krčkih Romana.

Ali na tom teritoriju ima starih slavenskih tragova, kojih drugdje nema. Dva veća brda na tom otoku zovu se Hlâm. Svuda na srp.-hrv. teritoriju dala je stara slav. riječ h lъ mъ, koja sadržava samoglasno l, oblik h u m. Samo je ovdje očuvan l i stari debeli poluvokal ъ prešao je u **a**.

Na teritoriju izvan spomenute crte nastadoše tri slavenska naselja, koja govore posebnim čakavskim narječjima. Od ova tri samo jedno je nastalo na predslavenskom temelju. To je Omišalj, gen. Omišlja. Ovaj naš naziv ne osniva se na krčko-romanskom izgovoru, nego na vulgarno-latinskom, kako se govorio u VII. vijeku na otoku Krku i iz kojega se razvilo u gradu Krku pomenuto romansko narječje.

Omišalj je hrvatski izgovor za vulgarno-latinsko* a musclu, što bi glasilo u klasično-latinskom Ad musculum, uza što se ima razumjeti locus »mjesto«. Naziv znači »mjesto, koje se nalazi kod sitnih školjki (dagnji) uz obalu«.

I ovaj put sačuvali su začudo Hrvati stariji oblik imena negoli sami Italijani, koji vele Castelmuschio. U talijanskom nazivu nema traga latinskom prijedlogu ad »kod«, koji glasi u slavenskom izgovoru i ovdje, kao i u Istri, **o**[4].

Omišaljsko čakavsko narječje oštro se razlikuje od narječja, što ga govore ostala dva stara čakavska naselja na otoku, Dobrinj i Vrbnik. To se vidi već po nekim nazivima za zemljišne čestice. Tako se mjesto Hlam kod Vrbnika govori ovdje Hamec (**a** je dugo, a **e** naglašeno kratkim silaznim akcentom.)

Druga dva stara čakavska naselja nose posve slavenska imena. Dobrinj je pridjev od starog imena od mila ili hipokoristika Dobrinj: od Dobroslav. Znači dakle naselje, koje je prvobitno pripadalo nekom Dobrinji ili koji je tu bio knez ili nešto slično.

Teren, blizu kojega je Vrbnik, ispod Risike, vlažan je. Na njemu rastu djelomice i danas žute vrbe. Naziv Vrbnik nastao je odatle. I krčki Romani nazivali su ga u svom jeziku ovako. Njihov je naziv glasio Vanč. To je plural od njihove riječi vank, od klasično-latinske vincus. Od ove potječe i naša bekovača »žuta vrba«, riječ, koja se govori i u kajkavskim dijalektima.

Četvrto staro naše naselje je Jurandvor u Baškoj Dragi. To naselje mora se uzeti kao staro zbog Zvonimirova glagolskog natpisa u crkvi sv. Lucije. Inače današnje narječje, koje se ovdje govori, ne pruža ni izdaleka onolikih tragova starini kao čakavska narječja u Omišlju, Dobrinju i Vrbniku. Naziv Jurandvor ipak je star, i to zbog toga, što prvi dio složenice sadržava stari pridjev Juranj »Juranov«[5].

Ovdje su Slaveni morali zateći već krčke Romane. To se vidi po nazivu čestice, koju i naš svijet zove Kanajt (sa dugim silaznim

akcentom na **a** u krajnjem slogu). Ovaj naziv dolazi još jednom kao ime biskupskog dobra kod Punta uz morsku obalu. To je klasično-latinska izvedenica cannētum, od canna, »trska«. Oblik Kanajt točno odgovara izgovoru krčkih Romana. Ovakav naziv za mjesta dolazi i u govoru našeg svijeta u Dalmaciji, kao Trsteno, Trstenik i t. d.

Ostala naša naselja na ovom otoku nijesu stara. Zbog malarije, koju stvaraju neisušene baruštine još i danas, i ova mlađa naselja danas su dijelom iščezla, kao Semenj (s kratkim silaznim akcentom na drugom krajnjem **e**) kod Dubašnice, gdje nalazimo istu riječ, koju i u sajam »zbor«.

Ova novija naselja, kao Bȑsci, Skȑpčići, Bájčići, Poljíca, Dubȁšnica, Sužân (kod Dobrinja, danas ne postoji više) i t. d. nastala su kretanjem velebitskih Vlaha (Morlaka). Ovamo su ih naseljavali Frankopani na svoja zemljišta. Dijelom su bili pravi Rumunji. U Poljicima na Krku očuvali su svoj očenaš sve do sedamdesetih godina prošlog vijeka. Zabilježio ga je veliki lingvist Miklošić.

Neke podatke za Rumunje na Krku, i čak neke riječi i izreke, koje su čuli, saopćiše mi otac Zec u samostanu u Glavotoku i župnik Kraljić u Poljicima, obojica već pokojnici.

Moja toponomastička ispitivanja, koja sam vršio u ovim krajevima, potvrdiše također istinu, da je među velebitskim Vlasima, koje Frankopani naseliše ovdje, bilo pravih Rumunja. Tako se očuvao na Krku kao naziv čestice pravi rumunjski plural Vȑhure »vrhovi«, od vrh, slavenska riječ, koju poznaju Rumunji svih dijalekata, zatim Fareča (kratki silazni akcenat na **a** početnog sloga), što znači »paprat« (lat. filex) i t. d.[6]

Ali ovi velebitski Vlasi nose i lijepa naša porodična imena, kao Petrović (očuvano u Poljicima), Bogojević (očuvano sa stezanjem grupe -oje- u **o** kao Bȍgović u Dubašnici) i t. d.

Sa Krka kretali su se velebitski Vlasi dalje u Istru, gdje su u selima oko Učke očuvali još i danas posebno rumunjsko narječje, koje romanisti zovu istro-rumunjskim, dok se u ostaloj Ćićariji posve pohrvatiše.

Starost gore pomenutih naših naselja na Krku potvrđuju i druge okolnosti, koje se odnose na folklor i na religiozni život.

Na Krku očuvao se muzički instrument, koji se zove ekavsko-čakavski sopela (naglasak kratki silazni na **e**, ikavski sopila). Igrač se zove sopac. Ovaj instrument odgovara fruli, koja je rumunjskog porijekla.[7]

Na Krku imamo tragova jačem religioznom životu još u doba narodnih vladara. U to doba pada vjerska buna, koju je vodio Zdeda. Ime je hipokoristik od starog hrvatskog imena Zdeslav[8].

Na intenzivnost vjerskog života na ovom otoku oslanja se i upotreba glagolice ,koja se u pravnom životu najbolje održala baš na njemu.

Iz tog razlaganja izlazi, da je slavenstvo na Krku vrlo staro, uza sve to, što se je u gradu Krku moglo uza nj održati i staro romansko (danas izumrlo) narječje. Vidjet ćemo u idućem članku, da ovako intenzivnog slavenstva nije bilo u prvo doba na otoku Rabu.

II.

Od romanskih toponima sjeverno od crte, koja razgraničuje imena mjesta s krčko-romanskom fonetikom, četiri su, koja privlače naročitu pažnju lingvista. To su 1. Brgud i deminutiv odatle Brgudac, 2. Kras, koji nebrojeno puta dolazi na otoku, u singularu i pluralu, kao i u raznim izvedenicama i u vezi s pridjevima, 3. Kampělje i 4. Munćěl.

Prvi je toponim potvrđen od 15. vijeka na ovom otoku, na kopnu u sjevernoj Dalmaciji, na Visu i u Istri. Upotrebljava se kao riječ općega značenja »šumski pašnjak pun šikara i hridi« (Parčić). Detaljnih opisa nema. Sudeći prema historijskim potvrdama, odgovara tačno latinskoj riječi virgultum »šikara«[9].

Drugi toponim služi i danas kao opća riječ (termin) za kraški (karstni) teren uopće. Na ovom otoku, u Istri i u Hrvatskom primorju veoma je raširen kao toponim za oznaku raznih čestica terena i naselja. Nastao je od predlatinske (možda ilirske, liburnijske) riječi carsus, od koje i njemački geografski termin Karst, talijanski Carso. Kako hrvatski oblik pokazuje t. zv. likvidnu metatezu isto tako kao Rab, ide zacijelo u posuđenice iz doba naseljavanja Hrvata u ove krajeve.[10]

Treći je toponim Kampělje (akuzativ plurala), naziv sela, očit romanizam, koji, kao svoju starost i osobitost pokazuje u deminutivnom sufiksu -ellus[11] mjesto -itellus, kakav se nalazi u mletačkom campiello[12] i u krčko-romanskom toponimu Kantijal (pašnjak između Kampelja, Garice i Kornića), ali ne pokazuje zamjene **u** za **-am** pred konsonantom, kako bismo očekivali prema sanctula > sütla »kuma« u Vrbniku. Znači, da su se ovdje Hrvati naselili u prvobitno krčko-romanskom selu, ali u dosta staro vrijeme, jer od krčko-romanskog toponima stvoriše stari pridjev srednjega roda pomoću sufiksa **-j**, kakav se danas više ne može praviti. Postupiše ovdje jednako kao u našim toponimima predslavenskog podrijetla, kao što su Žirje, Celje i Skoplje, koji su također stari pridjevi istoga tipa.

Četvrti toponim Munćel označuje ovdje veliki dio šume u sredini otoka. Susrest ćemo ga i na Rabu i na Ižu. Na Krku dolazi još u obliku Munčal[13], koji označuje bregoviti predjel zapadno od grada Krka uz more. Oblik Munčal odgovara općoj riječi krčko-romanskog narječja i latinskom deminutivu monticellus »brdašce«. Nas zanima razlika u dočetku: **-el** u hrvatskom narječju otoka Krka prema **-al**

u romansko-krčkom. Hrvatski je oblik **-el** očevidno stariji, jer je bliži latinskomu. To znači, da su se Hrvati naselili na ovom otoku još u vrijeme, kad se krčko-romansko narječje počelo razvijati. Dočetak **-el** u Munćel poklapa se u vokalu sa **-elje** u Kampelje.

Iz ovoga se razlaganja vidi, od kolike je važnosti dobra fonetska analiza toponima za historiju naseljavanja. Pisanih vrela za prvo doba hrvatskoga naseljavanja i onako nemamo. Ostaje samo toponomastička analiza kao vrelo saznanja. Ova nam dopušta zaključak, da se hrvatsko naseljavanje sjeverno od pomenute crte moralo početi i prije, nego što je u polovini 10. vijeka car Konstantin pisao svoje djelo De administrando imperio.

Od neslavenskih toponima treba još zabilježiti naziv obalskog terena Plaj (sjeverno od Negrita), koji u krčko-romanskom dolazi kao opća riječ pluj »strma ulica u Krku«. Oba oblika dolaze od grčko-latinske riječi plagium. Očevidno je, da hrvatski oblik, jer ne pokazuje **u** mjesto **a**, potječe iz vremena prije razvitka krčko-romanskoga govora.[14]

Još je zanimljiv romanski toponim Negrit, deminutivni pridjev od niger »crn«. Ovaj je naziv nastao zacijelo odatle, što je teren bio obrastao črnikama, kako se na Krku zove quercus ilex[15].

Ima ovdje i mletačkih toponima, kako je prirodno zato, što je otok došao poslije Frankopana pod mletačku upravu. To je mlađi (recentniji) tip romanskih toponima. Ovamo računam ime potpuno hrvatskoga sela Kornić, talijanski Cornicchia. Dočetak **-ić** pokazuje, da je hrvatiziran mletački izgovor jednako kao u sić za tal. secchia »amper, kablić«. Selo je dobilo ime po ptici cornīeula, književno-talijanski cornacchia »vrana«, koja igra i u hrvatskoj toponomastici jadranskih otoka kao i u kopnenom zaleđu izvjesnu ulogu, upor. Vranine, Vrânjic, Vranja. Značajan je prijelaz iz tal. feminina u hrv. maskulinum. Taj je prijelaz nastao zbog toga, što je mletačko Kornića bilo shvaćeno kao naš genitiv. Odatle je onda načinjen novi nominativ prema muškom rodu ostalih imena naselja kao Punat, Muraj, Lakmartin i t. d.

Već smo vidjeli, da je toponim Košljun nastao od lat. deminutiva castellione »malo utvrđenje«. Na obalama Dalmacije, otočke i kopnene, sreće se više puta. Ali Talijani ne prave svoj oblik od latinskoga, nego od hrvatskoga oblika. Kako na Pagu, tako i ovdje zove se zaliv (zaton) talijanski Val Cassion.

Od školjeva, koji obično imaju hrvatska imena, ovdje je jedan, koji nosi i u hrvatskom talijanski naziv. To je Galun, vjerojatno deminutivna metafora galla »šiška«.

Tijesno između otočića Prvića i Krka zove se tal. Bocca di Segna, hrvatski (prema jugoslavenskoj specijalki) Senjska Buka. To je

isti naziv, koji, s talijanskim vokalom, susrećemo i u Boka Kotorska, latinska metafora bucca »usta«.

*

* *

Hrvatski toponimi za naselja nalaze se u najčistijim tipovima u dva sektora: a) sjeverno na crti povučenoj od Vrha (kod grada Krka) i od Kampelja i b) istočno od crte povučene od Negrita prema Vrbniku.

Tu imamo najprije toponime, koji se odnose na šume, na šumske stabljike i biljke, kao Dubašnica, od drveta dubac[16], koji i krčki Romani posudiše od Hrvata[17]. Dubašnica je poimeničeni pridjev pomoću sufiksa **-nica** < **ьnica.** Označuje kraj, gdje raste pomenuto stablo. Danas Dubašnica obuhvata više naselja s porodičnim (familijskim) imenima, kao Bogovići, Milčetić, Ostrobradić, Radić, Hržić i t. d., dokaz, da su to recentni toponimi. Naselja su nastala na terenu, koji je bio obrastao šumom, kako kaže i sam toponim Dubašnica.

U ovu kategoriju toponima idu i nazivi naselja po biljkama kao Päpŕata, Risȉka (kod Vrbnika, ikavski oblik od vrijes sa sufiksom **-ika** i pridjev sr. roda Rasopäsno od biljke rȍsopās »chelidonium majus«. Prva dva toponima nalaze se i inače u otočkoj toponomastici, treći samo ovdje.

Na primitivno krčenje šume pomoću paljenja upućuje naziv sela Gärica od gâr. Oboje, izvedenica i primitivum, dolaze u hrvatskoj i srpskoj toponomastici.[18]

Na obrađivanje tla upućuje toponim Njivice, koji također susrećemo u otočkoj i kopnenoj toponomastici.[19] Ovaj naziv može da bude veoma star, jer se nalazi i u Grčkoj u krajevima, gdje je Slavena nestalo.[20]

Na kakvoću terena odnosi se deminutivni naziv u pluralu Poljíca, koji često dolazi i na kopnu i po otocima, i star je, jer ga susrećemo i u Grčkoj, gdje je nestalo Slavena.[21]

Zastupan je i pridjevni tip toponima u muškom i srednjem rodu, najprije sa sufiksom **-in** u m. r. u Kozärin (potvrđen 1443.) i Gäbonjin. Ovaj tip je veoma rijedak u hrvatsko-srpskoj toponomastici. Ni osnove nijesu posvema jasne. Kozarin je po svoj prilici od riječi kozära »staja, obor za koze« (u Istri), koja dolazi također kao toponim.[22] Gabonjin je pridjev od nekog nepoznatog muškog imena na **-onja.**

Srednji rod od starog posvojnog pridjeva Županje upućuje na staru slavensku županjsku organizaciju i na ovom otoku.

Neobičniji je pridjev sr. r. izveden od hipokoristika ličnog imena sveca Klime pomoću sufiksa -ьn, koji nalazimo u Klimno, (potvrđeno 1535.). Na ovako nazvanom mjestu nalazila se crkvica sv. Klimenta[23].

Kako smo vidjeli u toponimu Dubašnica, i pridjevi od imena svetaca mogu biti supstantivirani pomoću istoga sufiksa **-ica**. Ovamo ide ime danas nestalog naselja Mihȍljice, nazvanog prema crkvi sv. Mihajla[24]. Ovo naselje bilo je nekada zacijelo od veće važnosti, jer se uza nj nalazilo i drugo, danas također iščezlo Semȅnj[25], naziv, koji odgovara književnom hrvatskom sajam.

Teritoriji Poljicâ kao i Dubašnice bili su naseljavani pučanstvom hrvatskim i vlaškim s Velebita. Zbog toga ovi krajevi imaju mnoštvo porodičnih imena u pluralu kao imena naselja. Tako Bȑsci, gen. Bržaca, Skȑpčići (od Skrbe u pluralu, kako se često pišu u krčkim dokumentima u biskupskom arhivu), Bájčići, Bȕčuli, Petrȍvići, Brȕsići, Pȉnezići, Linârdići, Mȉlohnići i t. d.

*

* *

Na Krku susrećemo i veoma interesantnu toponomastiku rtova ili, kako se ovdje danas običnije govori, pûnti. Da je ova tuđica novijeg datuma ovdje kao i na svi ostalim jadranskim otocima, to se vidi baš po toponimu Ert. U Kvarnerskom otočkom skupu susrest ćemo još i metaforu Kȉjac, Kîjca, deminutiv od kij »čekić, maljic«[26], za tim Tenkâ, a na svim ostalim Zaglav kao i Samotvorac. Češće se susreće i metafora Šilo. Naziv Čuf od Čuh susrest ćemo još na Velom Otoku, gdje ćemo potanje govoriti o ovom tamnom toponimu.

Toponimi, koji se odnose na uvale (zalive ili zatone, vȁle u domaćem govoru, od tal. valle), često su pridjevi, obično u ž. r., ali ih ima, koji su m. r. Ovamo ide ime velikog zaliva Čavlȅna[27], od imenice čavao, čavla mletačkog podrijetla, ali u značenju »zavinut predmet, ključ« a ne u značenju »ekser, gvozd«, u kojem se danas upotrebljava. Na drugim otocima susrest ćemo toponim Zaklopatica, tal. Porto Chiave u sličnom značenju.

Prema kakvoći terena nazvana je uvala Blatna.

Metafora je Bȁška[28] (Stara, Nova, Draga). Vokal **a** nastao je ovdje iz debeloga poluglasa. U Vrbniku se kaže Beška. Ovako i talijanski Besca. Na poluglas upućuje po svoj prilici i naziv druge uvale Val Biska zapadno od Krka. Ova uvala nema hrvatskoga naziva. Въčьka za bačva nalazi se u ruskom bóčka i bugarskom bȁčka, slovenačkom bečká, češkom i poljskom bečka. Ova metafora odlično karakteriše cijelu dragu i zaliv. To se osobito lijepo vidi, kad se ide cestom iz Krka prema Bašćanskoj Drazi i promatra s visine. Metaforu Bačvice za uvale susrest ćemo i na ostalim otocima ,u singularu jednom i na kopnu.[29]

Zalivi se ovdje kao i na otocima zovu jednostavno Luka s pridjevima Vela i Mala, ali i bez pridjeva. Upada ovdje u oči samo čudna složenica Bunculuka u Baški Novoj. Prvi dio sadržava po svoj prilici stari pridjev od Bonko (upor. Bonković, prezime u 16. vijeku) u akuzativu. Prvobitno je bilo po svoj prilici Bonča Luka »Bonifacijeva Luka«. Bašćani su cakavci i govore **c** mjesto **č**.

Osobito zanimljiv naziv uvale m. r. je Säpan (prema narječju omišaljskom). Tu uvalu zovu Ćozoti Val Noghera. Ovaj naziv ušao je i u austro-ugarsku specijalku. Talijanski je nazvana po orasima. Hrvatski naziv nema s talijanskim nikakove veze. On je pridjev od osnove sap- < sъp-, koja dolazi u toponimu Prespa, u imenicama ospice, rasap, nasap. Bez prefiksa nije ova osnova potvrđena u hrvatsko-srpskom jeziku, nego u starocrkvenoslavenskom sъpъ »kup«, češkom sep, lužičko srpskom sep i ruskom sop. Pridjev m. r. Sapan (se. zaton) označivao je valjda teren, koji se siplje i tako pravi kupove.

Od složenih toponima ističe se Glavotok[30], u domaćem izgovoru Glavatȍk. Susreće se još na Cresu u istom značenju kao mletačko-tal. naziv Caisole < lat. Caput insulae za hrvatsko naselje Beli, koje leži sučelice krčkom Glavotoku. Kako je Glavotok naziv samostanskog (manastirskog) naselja, ovaj prijevod (calque linguistique) stvoriše hrvatski fratri. Iz učenih krugova on je ušao i u narodni govor Krka.

III.

Premda su u prethodna dva poglavlja obuhvaćeni svi toponomastički tipovi, koliko su zastupani na otoku Krku, ipak će biti korisno, da se napose još osvrnemo, sa po kojom primjedbom, na one toponime, koji se odnose na obalski sistem: na rtove, grebene, hridi, pličine, na ribarske pošte i na školjeve. Ti toponimi su za ispitivanje otočke toponomastike od velike važnosti, a naročito za pomorske karte.

Od školjeva, koji pripadaju Krku, treba spomenuti ove: Sv. Marko, Kamenjak kod uvale Sršćice, Zečevo južno od uvale Male Luke u Burnom kanalu, Prvić (ovaj naziv dolazi i u Šibenskom otočkom skupu), Galun južno od stare Baške. Zečevo kao naziv školja dolazi i sa drugim sufiksom Zečje između Cresa i istarske obale, mletački Levrera. To je sasvim razumljiv toponim za nenastanjen otočić. Galun je augmentativna romanska metafora od galla »šiška«, također razumljiva pučka predstava za nenastanjen otočić. Sa lingvističkoga gledišta teže je razumljiv naziv Prvić kao izvedenica na **-ić**. Da je Prvić bio od važnosti za otočko stanovništvo, vidi se po tome, što nalazimo na njemu naziva za rtove i uvale: Kita, Stražica, Dubac, Samotorac.

Pličinâ nalazimo južno od varoši Krka: But. Ovaj toponim odgovara točno hrvatskom toponimu Bad za pličine. Promjena našega samoglasa **a** u krčkoromanski samoglas **u** nastala je u govoru krčkih Romana ribara. Druga pličina zove se Sika od Negrita (prema talijanskoj sintaktičkoj konstrukciji), treća Liban, zapadno od Galuna, nepoznatog je postanja. Na zapadnoj obali u Burnjem kanalu južno od rta Šila nalazi se pličina Konjska, česta toponomastička metafora u nazivima za uvale i rtove.

Što se tiče naziva za uvale, najznačajnija je pojava, da od Valunte na Prnibi pa sve do Maknela (talijanski Manganello), zapadno od Brzaca, nailazimo na seriju čistih romanskih naziva, koji odgovaraju fonetskim zakonima krčko-romanskog govora: Valúnta (od romanskoga vallata »uvala«), Lagdimôr »lokva Markova«, Karkarüla (odgovara tačno našem toponimu Japlenica, od romanskoga calcareola od calx, calcis »klak, vapno«), Grkmörk »Markov Dolac«, naziv, koji je bio krivo italijaniziran u Greco morto, a ovo opet prevedeno na hrvatski »Mrtav Grk«. Naziv Tôrkul u Kambunima ponavlja se. Označuje po svoj prilici zavojitu obalu, od latinskoga torculum »zavinut predmet« u romanskim jezicima[31]. Naziv Maknêl »kamen« ponavlja se kao hrvatski toponim Kamenjak kod Premanture u Istri i inače vrlo često u nazivima za školjeve. Pored Maknel govori se i Spena od lat. spina »drač«. Samoglas **e** mjesto **i** kaže, da se radi o izgovoru krčko-romanskom[32].

Pogledajmo još neke tipove za uvale i rtove prema našoj pomorskoj karti. Na Vozu nalazi se rt Vošćica. Srašteni sufiks **-šćica** kaže, da je ovo ime izvedeno od naziva poluotočića Voz u značenju »prijevoz«. Ovaj srašteni sufiks naći ćemo vrlo često u Zadarskom otočkom skupu, upor. Sašćica, Birbišćica, Telašćica na Velom Otoku. Naziv uvale Vodotöč kod Omišlja podsjeća po značenju na romanski toponim na našim otocima kvarnerskoga i zadarskoga arhipelaga Ćifnata, kojim se označuje miješanje slatke i morske vode. Na ovom otoku dolazi još kao drugi toponomastički tip za ovaj pojam i naziv Vodice (uvala između rta Družinin i uvale Murvenice).

Uvale i rtovi zovu se ovdje kao i na svim ostalim otocima vrlo često jednako kao i obalski odsjeci, na kojima se nalaze: a) prema kakvoći terena: tako Meline, Melska od mel »sitan pijesak«, b) prema dubini vode: Dumboka, c) prema izbočini: Mali Bôk, d) prema raznim metaforama: Klobučac, Biskupići, Bracol »ručica« (italijanizam), e) prema terenu izvrženom djelovanju plime i oseke: Oprna t. j. Oprana, f) veoma često prema drveću, koje raste na obali: Slivanjska (od Slivno), Murvenica, Dubna, Dubac, Kita, Rasohe, Črnika »quercus ilex«, g) prema čistoći morske vode: Čista, h) prema obliku terena: Glavati, Glavina, Tenkî, i) prema rupama: Jama, Škuljica. j) Ali u najviše slučajeva uzeti su nazivi za rtove i uvale od obalskih uređaja ekonomske prirode: Japlenica, Njivice, Solinji

(stari pridjev), Peškera (italijanizam), Konobe, Stražica (mjesta, gdje se nekada stražilo protiv gusara), Turnac (hrvatski deminutiv od turanj < lat. turris), k) isto tako vrlo često i prema crkvama: Sv. Marak, Sv. Mikula, Sv. Dunat, Sv. Fuska. k) I posjedovni odnosi igraju važnu ulogu u motivima za obalske denominacije. Tako nalazimo pridjeve Družinin (sc. art) »rt« od ličnog imena Družina, potvrđenog iz 12. stolj. (Akad. Rječnik, II, str. 815), Matanovo, Petehova (od peteh »pijetao« kao prezime Akad. Rj. IX, str. 917), Sršćica (od Sergius), Knez (zacijelo u cakavskom izgovoru mjesto Knež). l) Uvale pogibeljne zbog gusara, kradljivaca ili za plovidbu daju također motive za denominaciju. Tako imamo na Krku Lupeški porat, Zala draga. m) Značajno obalsko kamenje od važnosti je također: Beli Kamik. Nabrajamo ovom prilikom sve motive za pravljenje obalskih toponima, da ih ne trebamo ponavljati kod drugih otoka.

Ima dakako još dosta nejasnih toponima u obalskom sistemu Krka. Među njima je najčudnovatiji naziv uvale Ogrul, južno od Vrbnika. Ovaj je naziv potvrđen već godine 1453. u nazivu crkve[33] S. Nicolaus de Ogrulo (pisano također sa geminatom ll). Danas se tu vide ruševine. Čini se, da je to romanski pridjev agrariu izvedenica od latinskoga ager »polje«, riječi, koja je već u latinskom jeziku bila zamijenjena sa campus. Prijelaz nenaglašenog samoglasa **a** u samoglas **u** odgovara tačno fonetskom zakonu krčko-romanskog govora. Jedan od dva suglasnika **r** bio je disimiliran u **l**, kako se to često događa[34]. Naziv rta Butinj izaziva upoređenje sa nazivom sela u 16. vijeku Butina Vas, zatim sa imenom rijeke Butinšćica rika kod Zoranića i napokon s imenom sela Butinjani u Hercegovini (Akademijski Rječnik I. str. 749). Dalje od ovoga upoređenja ne može se ići u tumačenju. Brdo i obalski potez uza nj Bag izaziva upoređenje s imenom grada Bag (od rimskoga Vegia), ali, kako nema historijskih potvrda za krčki Bag, ne možemo znati, da li je upoređenje tačno. Naziv uvale Mrmna nejasan je. Rabasalj na potezu krčkoromanskog govora sadržava zacijelo u svršetku latinski sufiks **-etum** > krčkoromanski (veljotski) **-ai** (t) > **-alj**.

Bilješke

1) U detalju razrađeno je sve, što se u ovom članku spominje, u mojim raspravama Studije iz ilirske toponomastike, objavljene u Glasniku Zem. muzeja za Bos. i Herc., XXIX (1917) i Studi toponomastici sull'isola di Veglia, u Archivio glottologico italiano, XXV, str. 133, §§ 122.

2) Upor. o tome moj članak Iz toponomastike, objavljen u Lozanićevoj Spomenici (Beograd 1922), str. 327.

3) Upor. moju studiju Iz toponomastike Južne Srbije, objavljenu u Glasniku Skopskog učenog društva XII (1933), str. 204. Saznajem, da se drmūn »šuma« govori i u Hrv. Primorju.

4) Upor. ovaj prijedlog sa jednakim našim izgovorom u nazivu mjesta Oprtalj (Istra), od latinskog Ad portulam »kod vratašca« kao i u imenu grada Optuj (pored Ptuj) na početku Panonske nizine, od lat. Ad Poetovium.

[5]) Ovaj pridjev ne treba da potječe iz starohrv. doba, jer može da stoji u vezi i s prezimenom plemenite porodice Juranović ili Juranić, koja je starinom iz Bosne, kako se vidi iz jedne listine iz g. 1792, (u posjedu gđe Juranić.) Konsonant **n** mjesto **nj** nastao je zbog konsonantske grupe **dv**, koja slijedi, ispor. Banbrdo mjesto Banjbrdo.

[6]) Upor. moju tal. pisanu studiju pomenutu u bilješci br. 1, sv. XXIX, str. 113—119.

[7]) O sopeli i fruli upor. moju studiju pod naslovom Studije iz balkanskog vokabulara br. 2 u Barićevu Arhivu za arbanasku starinu, jezik i etnologiju IV, str. 132 i sl.

[8]) Upor. moju studiju »Iz mojega Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae«; objavljenu u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. 50 (1932), str. 146 i sl. i Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, str. 513 i sl.

[9]) Upor. moju studiju u Zeitschrift für romanische Philologie. XLI (1922), str. 147 br. 1. Saznajem od g. Jardasa, da se onaj odsječak riječke morske obale, koji je talijanska okupacija nazvala Costabella, a nalazi se između Preluke kod Voloskoga i Kantride, južno od Zāmēta, zove hrvatski u Kastvu i t. d. va Brgúdĕh, Br̃gūd'. Brgud je dio drmuna »šume«, kako se vidi iz potvrde 1470 (Šurmin, Hrv. spom. str. 259).

[10]) U Istri je potvrđena ova riječ i u ž. r. kràsa »terra lapidosa«, v. Akad. Rječnik, V, str. 65. Raširenost na Krku prikazao sam u studiji Studi toponomastici sull'isola di Veglia, Archivio glottologico italiano XXV, str. 125. Najstarija je potvrda iz g. 1230. (prijepis 1724.). Etimologiju ove riječi dajem u studiji u Zeitschrift für romanische Philologie, LIV, str. 460 br. 2.

[11]) Upor. moju tal. studiju citiranu u bilješci br. 1, Archivio glottologico XIV (1930), str. 24 br. 24 i

[12]) Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3. izd., br. 1563 i moju tal. studiju u bilješci br. 1, Archivio XXIV, str. 25 i sl. br. 27. Slično i u romanskom toponimu Kambuni (plural), hrvatski oblik pokazuje stariju fazu latinskog vokala ō, ne mlađi krčkoromanski diftong au. Krčki toponim je etimologijski identičan s provansalskom riječi cambon »polje«. Ni u nazivu Kambuni nema starog refleksa za am. Jugoslavenska specijalka (list Sušak) piše krivo Gambun.

[13]) Upor. moju tal. studiju, Archivio, XXIV, str. 36. br. 54.

[14]) Upor. Archivio, XXIV, str. 40 br. 62 i XXV, str. 129 br. 114.

[15]) Upor. Archivio, XXV, str. 129 br. 112.

[16]) Oblik Dubačnica je potvrđen, v. Akad. Rječnik, II, 839, kao i dubac iz g. 1470., v. Mažuranić, Prinosi, str. 278.

[17]) Upor. Archivio, XXIV, str. 50, br. 79 i 80.

[18]) Upor. Akad. Rječnik, III, str. 104 s. v. gar 4 i 108 s. v. garica i Garice.

[19]) V. Akad. Rječnik, VIII, str. 284.

[20]) Upor. M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, str. 149 br. 32.

[21]) Upor. Vasmér, o. c. 47, br. 262, str. 125 br. 22.

[22]) V. Akad. Rječnik, V, str. 416.

[23]) V. Akad. Rječnik, V, str. 74 i sl.

[24]) Pridjev miholj očuvan je i dobro potvrđen, v. Akad. Rječnik, VI, str. 650 i sl.

[25]) Upor. slovenački semènj, gen. semenjà (Pleteršnik).

[26]) Upor. Akad. Rječnik, IV, str. 947.

[27]) Riječ čàvao, čȁvla potvrđena je kod nas samo u značenju »gvozden klin«, isto tako i pridjev. Ali ovo značenje ne pristaje zatonu. U Hrv. primorju postoji i naziv naselja Čavle. Druga romanska značenja, kao vješalica i t. d. v. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 1977.

[28] Potvrđeno od 14. vijeka, upor. Akad. Rječnik, I, str. 199.

[29]) V. Akad. Rječnik, I. str. 144 s. v. Dolazi i kod Romana na zapadnoj obali Istre u deminutivima Butizel, Botazel.

[30]) Na Rabu je glavotok isto što i glavoč ili glamoč, naziv ribe cottus gobio. Krčki i Creski toponim je druga riječ. V. Akad. Rječnik III, 184.

[31]) Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etym. Wörterbuch, 3. izd. br. 8792a.

[32]) Vidi moje studije u Archivio XXIV (1930) str. 46. br. 73 i str. 32 br. 43.

[33]) Jireček, Romanen, svezak I. str. 65.

[34]) Ovo tumačenje je samo jedna lingvistička mogućnost, vrlo vjerojatna doduše, jer starijih potvrda od 15. stoljeća nema. Na Krku je dokazano postojanje latinske riječi campus u singularu i pluralu: Komp i Kimp, vidi Archivio XXIV (1930) str. 28. br. 32. Lat. ager očuvalo se u rumunjskom, u talijanskim narječjima, provansalskom i portugiškom. Kao imenicu agrariu je značilo »desetina« u muškom i ženskom rodu, vidi von Wartburg, Französisches etym. Wörterbuch, sv. 1. str. 53. sv. ager.

3. CRES

I.

Danas se Cres i Lošinj smatraju kao dva zasebna otoka. Sa geografskoga gledišta idu ipak zajedno tako, da Cres čini sjeveroistočni, a Lošinj jugozapadni dio otočke grupe. Tamo, gdje na prevlaci leži Osor, oba su dijela rastavljena uskim, vještački napravljenim prolazom, koji se zove hrvatski (karvüaski u narječju Nerezina) Kavüada, a tal. La Cavanella. Na tom prolazu ili kanalu nalazi se most, koji, slično kao kod Trogira, spaja oba dijela. Da mogu prolaziti jarboli manjih brodova, most se spušta i diže.

Najvažnije naselje ove cijele grupe bio je baš Osor, danas, zbog malaričnosti, gotovo pust, kao izumro. Zadnji austrijski popis iz g. 1910. nabrojio je u njemu 105 kuća i 352 stanovnika, kojih je broj spao sada na oko 180.

U najranijem srednjem vijeku Osor je bio sjedište biskupije, koja se prvi put pominje 585, u doba, kad i krčka i pićanska u Istri.

Car Konstantin zna samo za ovo naselje. Izrijekom veli, da je utvrđeno (kástron) i da su stanovnici njegovi oko 875.—876. plaćali Slavenima danak. O imenu, koje on daje ovome gradu, a koje je s lingvističkoga gledišta veoma važno, bit će riječ malo niže. Stari geografi zvali su skup ovih otoka grčkom izvedenicom stvorenom od imena ovoga grada: Apsyrtides insulae (grčki nēsoi), što znači »osorski otoci«.

Zbog sve većeg propadanja Osora, koji je vrlo rano prestao biti sjedište biskupije, razvijao se sve više sjeverniji, prema istarskoj obali okrenuti gradić Cres. Po njegovu imenu nazvan je i otok. Ime ovoga sjevernog naselja, kao i ime onog južnog predslavensko je. Sudeći po konstituciji samog imena ono je predrimsko.

Kao ime otoka pojavljuje se istom u 14. vijeku, kad g. 1371. ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit daruje Sarakenu, komorniku njegovih pečujskih i srijemskih dobara, creski i osorski otok.[1]

U 19. vijeku zna se samo za Cres kao ime sjevernog otoka. Na južnom dijelu otočke grupe razvila su se, od 16. vijeka dalje, do velike važnosti dva prvobitno naša pastirska i ribarska sela Velo i Malo Selo, nazvana talijanski Lussingrande i Lussinpiccolo, po svoj prilici prema prezimenu njihovih stanovnika. Prastari je Osor prestao tada da važi kao naziv za otočku grupu uopće.

Pomenuta dva recentna naselja (osobito posljednje) podigla su se moreplovstvom i brodograditeljstvom do tog stepena, da su postala vrlo važna središta brodogradnje i pomorstva na čitavom gornjem Jadranu. Zbog ove važnosti dio prvobitno jedinstvene otočke grupe nazvan je talijanski u pluralu isola dei Lussini ili samo u singularu isola di Lussino. Prema ovom nazivu stvoren je hrvatski Lošinj.[2]

Za ovaj posljednji naziv nema starih potvrda. Najstariju potvrdu čitamo kod splitskog pjesnika J. Kavanjina, koji ga piše Lošin. Sa **nj** kao posljednjim konsonantom izgovara se u istarskoj narodnoj pjesmi i piše u našoj novijoj literaturi. Župne glagolske knjige i naš puk na ovim otocima znade samo za Malo i Velo selo kao imena najvažnijih naselja na otoku Lošinju. Ovaj naziv poznaje i posljednji austrijski Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder, sv. VII. (1918), str. 41., u zagradi doduše.

Talijanski naziv Cherso za sjeverno prastaro naselje pojavljuje se istom u 12. vijeku. Tada se pominju[3] dva Crešana, od kojih jedan ima hrvatski pridjevak Grubo (Girardus Grubo de Kerzo). U trinaestom vijeku[4] creski građani nose čista naša imena. G. 1208. pominju se svećenik Stanče (presbiter Stantius de Kerso) i đakon Dragonja, a 1224. žena Dobruša i muškarac Videc. Iste godine čitamo u lat. dokumentu i slavenske upravnike, kao Andrija župan, prman, podžup, pored mletačkog konta iz Osora (Nicolaus Quirini comes abserensis).

Talijanski naziv veoma je važan u lingvističkom pogledu. On objašnjava prvobitnu etnografiju otoka. U njemu vidimo najprije metatezu **-er-** mjesto **-re-**, kako je ime mjesta glasilo u rimsko vrijeme: Crexa, Crexi i Krepsa. Ova romanska metateza pravilna je samo u nenaglašenom slogu[5] pridjevne izvedenice chersinus ili chersanus[6] »creski«. Prvi lat. pridjev poznat je Kasiodoru. Od osnove ova dva pridjeva potječe Cherso.

Što se ne govori u tal. **č**, nego **k**, to znači, da se današnji tal. izgovor osniva na izgovoru domaćih Romana, koje u Osoru pominje car Konstantin. Ovo je jedini lingvistički dokaz, da je najstarije romansko građanstvo govorilo starim romansko-damatinskim jezikom.

Naš naziv Cres, koji se u govoru domaćih čakavaca ekavaca ne izgovara s kratkim silaznim akcentom, kako bilježi Akademijski Rječnik, nego sa dugim silaznim,[7] osniva se na domaćem romanskom Kerso, kako se u najstarije doba i piše ime grada. Naša likvid-

na metateza ista je kao i u najstarijim našim posuđenicama. To znači, da se naš narod naselio na ovom otoku već u prvo vrijeme svoga dolaska u ove krajeve.

Vokal **e** u obliku Cres odgovara posvema zakonima govora domaćih Hrvata, koji zovu svoj jezik »fervaski«. Oni su ekavci čakavci. Ikavski oblik Cris potvrđen je u narodnoj pjesmi istarskoj. Ijekavski oblik nije nigdje potvrđen i zacijelo se nigdje ne govori Crijes.

Druga palatalizacija konsonanta **k** pred vokalom **e**[8] ista je kao i u našem nazivu Cavtat za civitate »grad« kod Dubrovnika. I to je znak ranog upoznavanja našeg naroda s ovim imenom grada.

U samom gradu ima dosta tragova prastarim našim nazivima. Dio grada, gdje je trg, zove se Plasica. To je deminutiv od stare naše riječi plasa »njiva«, koja se očuvala u mnogobrojnim našim imenima mjesta kao Plase, Plaški i t. d. Druga gradska četvrt zove se Zagrat »za gradom«.

Dolazi u Cresu i madž. posuđenica u našoj izvedenici Vârozina kao naziv za dio grada.

Značajan je još naziv dijela grada Kôns, što je od naše riječi »konac«, ali je ispušten prema našim kosim padežima nepostojani vokal **e** i **c** je izgovoreno na mletačku kao **s**. Te promjene nastale su u ustima domaćih Talijana, koji govore mletački dijalekat. Od njih su ovaj izgovor preuzeli i naši ljudi.

Naše pučanstvo na otoku Cresu bavilo se od pradavnih vremena pastirstvom i poljoprivredom. Romani su bili varoško pučanstvo posjednika u Cresu i Osoru.[9] Oni su se bavili i ribarstvom i moreplovstvom. Slaveni uče od njih ova zanimanja. Tragova tome ima još u jeziku domaćih čakavaca ekavaca.

Gradsko pokrivalo zovu oni kapartûr, od vulg. lat. coopertorium »pokrivalo«. U toj riječi konsonant **p** (mjesto **v**) jasno kaže, da je riječ posuđena ne iz mletačkog govora, nego iz domaćeg romanskoga. Sitne ribice zovu se girice, od lat. riječi gerres sa našim deminutivnim sufiksom. Konsonant **g** u našoj riječ (mjesto **z**) jasno i opet kaže, da ovaj ribarski naziv nije došao u govor naših ljudi na Cresu iz mletačkoga, nego iz jezika domaćih Romana, koje pominje car Konstantin.

Obrnuto, Romani posudiše od našeg svijeta, kojega se sociologička osnovica temeljila na pastirstvu i ratarstvu, riječ bravar »čobanin«, izvedenicu od brâv »ovca, stado«. Nastavak **-ar** u ovoj riječi zamijeniše oni mletačkim **-er** (kao u Kvarner za Kvarnâr, kako se govori na Cresu). Creski talijanski statut donosi mnogo odredaba o bravér-ima.[10] Ta riječ dobila je ovdje značenje »upravitelja seoskog dobra«.

Kao svagdje, tako i ovdje sva nomenklatura položaja, terena, brda i dijelova morske obale ne potječe od posjednika gotovana,

nego od onog elementa, koji obrađuje i iskorišćuje zemlju. Ovo saznanje potvrdit će ispitivanje imena naših otoka.

Prikazati sve bogastvo naše terminologije ovoga otoka nije moguće u jednom članku. Iznosimo samo karakteristične nazive. U domaćem jeziku govori se, kao i u Vrbniku i Dobrinju, za klerika zakenj. Sjeverno od gradića Cresa postoji ovako nazvan rt i uvala: Zakenj (pisano ital. Zakegn) »Žakanov rt«. Izgovor z mjesto ž je cakavski.

U domaćem govoru očuvalo se, djelomice kao i u Vrbniku, samoglasno l. Zbog toga se najviše brdo na ostrvu (483 m., zapadno od jezera Vrane) zove Helm, što znači »hum«. Na Lošinju, istočno od brdskoga masiva Osoršćice postoji ime sela Halmăc »humac«, gen. Halcă (stanovnici Halćani). Blizu Cresa je kraj zvan Têlsti »tusti, debeli«, jamačno zbog obilne zemlje, rijetke na krasu.

Pod Belejem, istočno, nalazi se uvala i rt Koromacna[11]. Ovakò nazvanih uvala ima posvuda po sjevernodalmatinskim otocima. To je pridjev od biljke koromač ili komorač »marathrum«, karakteristične za floru ovih otoka. Od drugih naziva za uvale čitamo na specijalnoj karti još Gleboka i Galboka »duboka«, gdje vidimo oblike našeg narječja na Cresu.

Istočno od Osora nalazi se predjel zvan Preslop. Ova stara slavenska riječ dolazi kao ime mjesta veoma često u NR Makedoniji. Osim ovdje, nigdje drugdje na hrvatsko-srpskoj teritoriji nijesam našao to topografsko ime.

Kao u ostaloj Dalmaciji, i ovdje svetačka imena, kad su imena mjesta, dobivaju pred naše ime još lat. pridjev sanctus kao našu posuđenicu iz domaćega romanskog govora, ako se radi o starim naseljima. Ako su mlađa, onda se uz svetačko ime kaže naš pridjev sveti, kao Sveti Nikola (brdo 557 m), Sv. Mihovil, Sv. Jakov (naselje na Lošinju), i t. d. Za selo zvano tal. San Giovanni na Cresu naši kažu Stivan.

Ali pored ovakovih naziva postoje još i supstantivirani pridjevi, kao na pr. naziv Martinšćica za tal. San Martino. Uz ovo selo, na zapadu, nalazi se rt, koji se zove Kijec, isto onako kao što na Krku imamo Kijac. Južno od Osora nalazi se također rt (punta) i luka Martinšćica. Ovako su stvoreni na Cresu još nazivi Mihôjašćica i Lovreščina, od pridjeva Lovrêski, koji postoji na Cresu kao ime mjesta. Ovakvih izvedenica ima i od riječi općeg značenja, kad se upotrebljavaju kao imena mjesta. Ovamo ide naziv Predôšćica od Prijedo, gen. Prijedola, kako se zove planina u Vasojevićima. To je složenica od pred i dol, slično kao i naziv Podol, koji dolazi također na Cresu kao ime zaseoka, što je složenica od prijedloga pod i dol.

*

* *

U poređenju s našom romanska je nomenklatura ovoga otoka kud i kamo malobrojnija i siromašnija. Kad se ima na umu pomenuta sociologijska razlika između Romana i Slavena na ovom otoku, onda je to posve razumljivo. Gradsko romansko pučanstvo, koje je bilo posjedničko i iskorišćavalo obale ribarenjem ili moreplovstvom, moglo je ostaviti tragova samo u nomenklaturi dijelova obala i naselja. Ovakovih je naziva ipak malo. Ovamo ide naziv brda Prantũr. Specijalna karta vojnogeografskog zavoda Jugoslavije piše Plantur, što može biti također narodni oblik sa disimilacijom (r — r > l — r), kod rta (punte) Martinšćice na južnom dijelu Cresa. Pod nazivom brdašca Prantur (25 m) krije se zacijelo kraćenica od lat. promontorium »predbrđe«, od riječi, koja se očuvala u nazivu Prmantura u Istri.

Već 1018., kad Crešani prisežu vjernost Mlečanima, pominje se na ovom otoku kao gradsko naselje (civitas) Chafisole, koje je kasnije poznato kao castellum Cavisole, od lat. caput insulae »glava otoka«, danas tal. Caisole, što je u talijanskom neobična polulatinska i polumletačka složenica. Zanimljivo je opaziti, da ovaj tal. lako prevodiv naziv nije naš narod obrnuo na svoju na Cresu, nego na Krku, gdje nalazimo u nazivu samostana Glavotok (po narodnom izgovoru Glavatök), čist i doslovan prijevod ove tal .složenice. Naš naziv ovoga sela na Cresu glasi u određenom pridjevu Beli (uz koji se razumije opća riječ »grad«). Kako se vidi, naš naziv nema nikakve veze s romanskim. Takov pridjevni naziv dolazi još jednom na ovom otoku u obliku Belej (tal. pisano Bellei), u kome dočetak **-ej** odgovara starijem određenom nastavku **-aj:** kao u ovaj, onaj, Belaj, Blagaj.[12] Postoji još contrada Belejski na specijalnoj karti.

Drugo ime naselja na ovom otoku Lubenice, koje se vrlo rano pominje kao castellum, čini se potpuno kao naše, premda nigdje drugdje ne nalazimo ovakovih naših mjesnih naziva. Moglo bi biti, da se pod njim sakriva lat. naziv Hibernicia, kako se ovaj castellum zvao u latinskom. Ovo je lat. izvedenica od pridjeva hibernus »zimski«.

Od drugih romanskih imena za naseljena mjesta treba spomenuti Smergo na morskoj obali prema Krku. Naš naziv Mêreh, gen. Mêrga predstavlja prvobitni lat. oblik mergus »ronilac, gnjurac«. Prema današnjem tal. jeziku Talijani su dodali starom imenu još prefiks **s-**, koji dolazi od lat. ex. Ali i naši ljudi govore Smerag, kako je zabilježeno na specijalnoj karti, gdje se čita i naziv Meraska jama.

*

* *

Od imena izvedenih od starih slavenskih ličnih imena treba naročito istaći naziv sela Dragozetići[13], jugozapadno od Beloga (Ca-

isole), od Dragozet, za koje nema drugih potvrda osim imena ovog porodičnog naselja na Cresu.

Sve o sve, na Cresu postoji danas 16 toponima za naselja u poretku od sjevera na jug: Dragozetići, Beli, Predošćica, Vodice, Merag, Cres, Valun, Lubenice, Martinšćica, Vrana, Orlec, Stivan, Belej, Ustrine, Osor, Punta Križa. Od ovih su predrimski (mediteranski): Cres i Osor, romanski: Merag, Valun, Lubenice; latinsko-kršćanski: Stivan, Punta Križa. Ostali su hrvatski različitih tipova i epoha: a) stara slav. porodična naselja: Dragozetići, b) stari i novi određeni pridjevi: Belej, Beli, c) supstantivni pridjevi karakteristični za naš otočki i obalski Jadran na -šćica: Predo(l)šćica, Martinšćica, d) toponimi iz faune: Vrana, Orlec, e) plurale tantum neutvrđenoga značenja i podrijetla, Ustrine. Da ovaj posljednji ne može potjecati od ustra »brijaćica«, izlazi odatle, što je ustra turcizam, a turskih toponima na otocima nema. Prije bi se moglo pomišljati na romansko podrijetlo, premda romanski toponimi rjeđe dolaze kao pluralia tantum[14], d) toponim ,koji se odnosi na slatku vodu: Vodice, karakterističan za kraški (karstni) teren.

II.

U poređenju sa krčkom, toponomastika otoka Cresa sadržava nesravnjivo više hrvatskih toponima nego romanskih. Takovih romanskih toponima, koji bi pokazivali tragove fonetike staroga romanskoga govora u Krku, ovdje uopće nema. Susrećemo kao toponime samo takove romanizme, koji su stvoreni od riječi ušlih i u jezik našeg naroda na otoku. Toponimi, kao što su Komorišćica, Girišnica, Krasa, Koromašna, Javorna, Hrustica ,od općih riječi romanskog podrijetla komorika »philyrea levis«, girica (ribica), kras, koromač, javor »lovorika«, hrûsta[15] »stijena ili hrid«, nalaze se ne samo na Cresu, nego i na ostalim otocima kvarnerskog i zadarskog arhipelaga i ne govore ništa o starom romanskom govoru dalmatinskog tipa.

Pored navedenog toponima Merag izaziva interes romanista i naziv otočića (školjića) Kormat, koji se odijelio od Plavnika. Da to nije hrvatski naziv, očigledno je .Dočetak -at upućuje na romanski prošli particip pasiva od glagola corrīmare, koji je zastupljen u rumunjskom a curma »odlomiti«[16]. Ovaj naziv ide prema tome u isti red sa Maskatûr (izgovor u Puntu) u Košljunskom zalivu na Krku. Ovako je nazvan školjić, koji se odlomio od susjedne obale djelovanjem morske obale. Samo je ovdje naziv metaforički, od lat. morsicatorium »gdje more izjeda«[17]. Kormat je corrīmatus scopulus »(od Plavnika) odlomljen školjić«. U zadarskom arhipelagu ista denomi-

nacija dolazi još u nazivu Kornat, sa zamjenom suglasnika **m** u **n**, zacijelo pod uplivom drugih lat. riječi, kao cornu »rog«, corona »kruna«.

Interes romanista izazivaju još dva toponima, ime naselja Valun sjeverozapadno od Lubenica, glavno i jedino mjesto u velikom zalivu, i ime najveće uzvisine na otoku Sis 638 m). Oba su bez sumnje romanska. Prvo je romanski augmentativ od vallis »uvala«, a drugi je hrvatski refleks od vulgarnolatinskoga priloga sūsum za klas. lat. sursum »gore, naprijed, prema gore«. Promjena dugoga u u samoglas i je kao u murus > mir »zid«. Paralela za ovaj toponim (ili bolje oronim) nalazi se na Krku iznad Punta u nazivu polja Sus. Ovo upoređenje je to značajnije, što u nazivu Sus na Krku nema stare hrvatske promjene glasovne kao na Cresu. To je zbog toga, što se današnji puntarski izgovor osniva na krčkoromanskom dvoglasu Suas, koji je potvrđen.[17a] To je mlađi toponim. Prema tome današnji hrvatski naziv Sis potječe iz vulgarnolatinskog doba na Cresu. Hrvatstvo je ovdje veoma staro, što izlazi i odatle, da se u Valunu nalazi glagolska ploča možda iste starine kao i baščanska.

*

*   *

Hrvatska toponomastika, koja se odnosi na šume i šumske stabljike, dosta je rijetka na ovom otoku. Mjesto toga ističu se nazivi po pticama, kao naziv naselja Orlec i položaja Orline, pa Golubinac i Vrana. Od stabljika imamo poimeničene pridjeve, kao Jablanac (sjeverni rt), Drevenik (ulica u Cresu), Jesenovac i Komorišćica od jasenov i komorički i čisti pridjevi Javorna (sc. vala) i Loznati (naselja). Ovakovi toponimi ne govore ništa o kakovim šumama na otoku. Mogu se odnositi i na pojedinačne stabljike.

Popratni zacijelo je pridjev m. r. izveden od biljke paprat, koja dolazi kao toponim gotovo na svakom otoku. Kako je to naziv rta, dokazuje, da se i ovdje govorila riječ rt u narječju Art (ispor. Arci južno od Osora), za puntu kao i na Krku. Uz pridjev m. r. Popratni može se razumjeti samo ova riječ.

Kao na Krku, i ovdje se ponavljaju metafore za rtove, kao Kijec i Šilo.

Za dijelove obale nailazimo i ovdje na nazive kao Golo, Veli Bok, Osredak i Konec za krajnji dio otoka (upor. Koncilun na Pagu). Kao ime uvale dolazi ovdje Tiha po prvi put.

I tu ima starih pridjeva za nazive naselja, kao Ivanji »Ivanov«.

Ovdje se već javlja toponim Zaglava, koji se nalazi gotovo na svakom otoku sjevernog Jadrana. Ovako se označuje dio uzvišenog obalskog terena, kao obalsko brdašce.

Mjesto riječi mocira za ogradu od kamena oko zemljišta ovdje kao i na Krku javlja se kao toponim Okladi[18]. Ovaj naziv dolazi nebrojeno puta na otocima.

Češće se javlja na ovom otoku naziv položaja Gračišće[19], izvedenica od gradac, koja znači, da je na tako označenom terenu nekada postojalo staro hrvatsko utvrđenje.

Od imena za uzvisine ističu se nazivi Halm i Helm za književno Hum, koji vele, da u hrvatskom narječju otoka nije bilo vokalizirano sonantno l.

Od izraza za uzvisine treba još zabilježiti naziv Gorica, koji nije osobito čest toponim na otocima. Isto tako je rijedak toponim Prozor, koji se češće susreće na kopnu. Označuje zacijelo, kao i Ozren i Prizren na kopnu, terensku točku, sa koje se može dobro gledati. Zatim pridjevi Veli, Crni (sc. halm), Silaz, Vela Straža i Maslovnik.

Teško je točno protumačiti značenje imena većeg obradivog školja Plavnik. Da je to čist hrvatski naziv, nema sumnje. Vjerojatno stoji u vezi s osnovom glagola plȁviti i s toponimima Plȁv (naziv jezera), Plavnica (riječica) i t. d.[20] U romanskoj toponomastici jadranskih otoka naići ćemo na sličnu denominaciju u nazivu Olib i tada ćemo o semantičnom problemu još govoriti. Ne ide u istu kategoriju naziv dvaju otočića kod Paga Planik[21]. Ovo je izvedenica od plana, od osnove, od koje je i augmentativ planina, samo ovdje u značenju »neplodan«, koje odlično odgovara ovim neznatnim školjićima.

Iznenađuje nadalje i pridjev Visoki kao naziv školjića. Da se objasni ova rijetka denominacija za školjeve, trebalo bi opažanja na terenu.

Upada u oči činjenica, da je toponomastika grada Cresa ostala hrvatska uza sav jak mletačko-talijanski utjecaj. Ulice nose hrvatska imena: Varožina[22], Prekriž, Drevenik, Veli dvor, Lučica, Kons < konьсь, Zagrad, Racica (deminutiv od raka < lat. arca), Sv. Sidro < Isidor (ovako i na Krku); rtovi Kovačina i Križice u Creskoj Dragi, brijeg nad gradom zove se Strganac[23]. Ova se činjenica objašnjava time, što staro važno romansko naselje, kako izlazi iz Porfirogenitova podatka, nije bio današnji grad Cres, nego Osor, koji se danas nalazi na ovom otoku. Cres kao naselje počeo se razvijati kasno, istom poslije propasti Osora, u 16. vijeku. Hrvati su zacijelo ovdje naišli na kakov zaselak, koji je nosio predrimsko ime Crepsa > Cherso. Hrvatsko naselje nastalo je, prema tome, na romanskoj osnovici kao i na kopnenoj Dalmaciji Nin i Skradin, koje i sam car već pominje kao hrvatska naselja. Mletačko-talijanski dio stanovnika Cresa prema tome je očigledno recentan. Kako je postao nakon propasti Osora najvažnije naselje, dao je prema mediteranskom običaju naziv i cijelom otoku i istisnuo tako iz otočke denominacije stari Apsorus i Apsyrtides.

III.

Još treba ogledati toponime, koji se odnose na konfiguraciju obale, ili kako drukčije kažemo, na obalski sistem Cresa. Ove ćemo prikazati na osnovu naše pomorske karte. Među njima pozornost izaziva najprije naziv dijela obale (rta i uvale) Porozina, za koji postoji i tal. oblik Faresina. Po ovom toponimu zovu se i Vela Vrata između istarske obale i Cresa tal. Canale di Faresina. Po fonetskim pojavama hrvatskog naziva, po zamjeni talijanskog **a** sa **o**, pa hrv. **p** za tal. **f**, moramo zaključiti, da se radi o vrlo starom nazivu. Da je predslavenski, to je očito. Da li je u vezi sa grčkim pharos »pomorska svjetlost«, da li sadrži lat. sufikse -ensis i -īnus, to ne možemo znati, dok ne budemo obaviješteni o historijskim potvrdama za toponim Porozina.

Od otočića, koji pripadaju Cresu, navedimo već pomenuti Plavnik, Trstenik (u pravcu prema Dolfinu i Ostrom i dalje prema Koncilunu), posve jasan naziv, koji se opetuje, Vanula (prema uvali Ulu), naziv čini se, romanski, ali se ne zna, što znači, sike Trstena (između uvale Vrča i Javorne), Metline (prema školjima Palacolu i Orudi, koji pripadaju Lošinju), Mali i Veli Čutin (prema uvali Vruci), Visoki (između uvala Lučice i Javornika, zapadno od Cresa), veći školj Zečevo[24] sa tri grebena zvana Mišar[25] i dvije Sekice[26]. Uvala na ovom otočiću zvana Slanci dolazi na Pagu kao Slana (upor. Slano u južnoj Dalmaciji). Interesantna je i zbog toga, što je austrijska pomorska karta i jugoslavenska specijalka zovu Turska Draga. Ovakov toponim sa pridjevom turski ne nalazimo nigdje na otocima Jadrana.

Između Premanture u Istri i Cresa nalazi se školj Galiola, tal. deminutiv od galia. Ovaj metaforički naziv za školje opetuje se.

Nazivi za rtove i uvale opetuju se i na Cresu u poznatim tipovima, kadikad u dijalektičkom obliku kao Galboka za Dumboka na drugim otocima: Mali Bok, Vodice, Ertić, Lupeška Dražica, Trstena, Meli (»pijesak«), Pečen (sc. ert bit će mjesto peščen, od pijesak, upor. Pišćena na drugim otocima), Veli Žal, Tenki, Debela Punta (upor. kod Romana u Istri Punta grossa), Zela (sc. punta, vala »zla«).

Isto se tako opetuju i botanički toponimi: Jablanac, Mugranj (»mogranj« < lat. malum graneum za granatum, upor. Mogren kod Budve), Veli i Mali Pin < lat. pinus »smreka«, Brnestrovica < lat. genista, Trstena, Smokvina, Smokovac, Jelovica, Lukovac.

Manje se opetuje Golubinac, Banja (»kupatilo«), Prestenice (zacijelo Pred Stenice od stijena), Prigrajena (»pregrađena«), Grobnica (upor. kod Zadra na kopnu ovakov toponim, koji označuje izgreben teren), Kobij (neodređeni pridjev kobilj), Jaz, Pličina, Suha, Kolovrat, Vrč (metafora), Tarej (metateza mjesto Tajer, tal. tagliere, metafora), Stanovišćica (zacijelo od pastirskih stanova) i Dol.

Još treba pomenuti nazive uvala Zaklopica (dva puta, drugdje Zaklopatica), i Ul[27] (»košnica«).

Od toponima, koji označuju posjednika, vrijedno je zabilježiti nazive uvala Lukovo, Martinšćica (južno od Prantura) i Jadrešnica (od Andrija > Jadre).

Nejasni su toponimi za rtove i uvale: Ridulje, Kaldonta (prvi je dio mletačko **cao** < ital. capo, upor. na Rabu Kaldanac i Kalifronat), Baldarin (zacijelo romanska riječ), Ul, te Toverašćica (ako je od toverna < lat. tabarnae, nejasan je gubitak suglasnika **n**) i Mezulin (možda deminutiv od mezul < lat. modiolus > hrv. žmulj »čaša«). Naziv rta Krnjacol predstavlja zacijelo romansku izvedenicu od cornu »rog« sa dva sufiksa -aceus i -olus.

Prolaz (kanal) između Cresa i Plavnika zove se Krušija, od tal. corsia.

Bilješke

[1]) Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. XIV, str. 361, 362.

[2]) Ovako misli i Milčetić. Upor. Ak. Rj. VI, str. 153 s. v. Lošinj.

[3]) Smičiklas o. c., sv. II, str. 300, 301.

[4]) Smičiklas o. c., III, str. 78, 237.

[5]) Upor. istu metatezu u imenu sicilskoga grada Girgenti za lat. Agrigentum.

[6]) Ovaj pridjev ostavio je traga i u našem nazivu Crȇsan, kako se na Cresu govori. Ispravno bi bilo, kako dr. Mate Tentor primjećuje, Crȇšan.

[7]) Lingvističke podatke o govoru Črešana, koji su cakavci, t. j. koji govore ca mjesto ča, i o mnogim imenima mjesta, što ih pominjem (naročito ona s akcentom) u ovom članku crpem iz studije dr. Mate Tentora objavljene u Jagićevu Archiv für slav. Philologie, sv. XXX, str. 152 i sl.

[8]) Posljednji austrijski Spezialortsrepertorium iz g. 1918., sv. VII. str. 40 piše ovo ime mjesta i s prvom palatalizacijom Čres. Ovakav izgovor nije mi nigdje potvrđen.

[9]) O njihovu jeziku upor. A. Calombis: Elementi veglioti nell'isola di Cherso-Ossero u Bertonijevu Archivum romanicum, vol. XXI (1937). str. 243—267.

[10]) Ovaj statut poznat mi je iz primjerka, što mi ga je bio dao na upotrebu pok. odvjetnik Antončić na Krku.

[11]) Imena, na kojima nije zabilježen akcenat, crpao sam iz specijalne karte bivšeg a.-u. generalštaba 6 i 7, 27 i 28 kol. XI i iz naše pomorske karte.

[12]) Upor. o tome moju studiju u Belićevu Zborniku, 1937, str. 21—30.

[13]) Ovako pišu Ak. Rj. II, str. 757 i Barbalić. Talijani i prema njima Hrvati izgovaraju Dragosichi, Dragožići, upor. citirani Spezialortsrepertorium str. 40.

[14]) Ustrina »paljevina, palež«, bio bi postverbale od romanskoga glagola ustrīnāre »opaliti«, v. Meyer-Lübke, Roman. etym. Wörterbuch, 3. izd. br. 9096. Hrvatski su toponomastički ekvivalenti Požega, Požarevac, Palež, Pale, Paljevina u sing. i pluralu. Da se dođe do izvjesnosti, potrebno je terensko ispitivanje creskog tonima.

[15]) Riječ je potvrđena u Dubašnici na Krku, v. Akad. Rječnik, III, str. 711. Govori se i u Vrbniku. Označuje »prosti kamen, opran od morske obale, male vrijednosti za zidare«. Potječe od lat. frustum, v. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 3543. Upor. moju tal. studiju u Archivio glottologico italiano, XXI (1929), str. 104 br. 14.

[16]) V. Meyer-Lübke, o. c. br. 2254.

[17]) Upor. Bartoli, Das Dalmatische, II, str. 239, 255 i 375, koji daje izgovor zadnjeg Krčanina Meskataur.

[17]a) Upor. moj članak Studi toponomastici sull'isola di Veglia u časopisu Archivio glottologico italiano, sv. XXIV (1930) str. 46 br. 75.

[18]) Upor. Akad. Rječnik, VIII, 814 i Mažuranić, Prinosi, str. 817. To je postverbal od oklasti okladem »opkoliti«.

[19]) Akad. Rječnik, III, 360 donosi ovakov toponim iz Istre, Brača i Konavala. Najstarija mu je potvrda iz g. 1185.

[20]) Upor. Akad. Rječnik, X. str. 23.

[21]) Akad. Rječnik, X. str. 3 ima kao naziv brda (u Banjanima, Crna Gora i Hercegovina. Plànık, za koji je potvrđen stariji oblik Planьnik iz 14. vijeka. Ovo je zaista izvedenica od riječi plana, koja dolazi često kao toponim, v. Akad. Rječnik, IX, 957. Značenje »neplodan« nije se očuvalo u hrvatsko-srpskom, nego u poljskom pridjevu płony »jalov« i u glagolu wypłonić »učiniti neplodnim«. V. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, str. 422

[22]) Augmentativ od varoš. Ove podatke uzimam iz članka Jos. A. Kraljića, Otok i grad Cres. Jadranska Straža, X, str. 90—91. Toponima dobro lingvistički zabilježenih na samom mjestu nemam za otoke Cres i Lošinj. Moram se služiti toponimima onako, kako su ih zabilježile obje specijalke. Budućim našim toponomastičarima ostaje, da ova privremena opažanja poprave i dopune.

[23]) Ovakav toponim bilježi naša pomorska karta i kao naziv rta sjeverno od Cresa. Upor. Strižna u Kornatu.

[24]) Ovako zove naša ratna mornarica mletačko Levrera, o kojem će biti riječ u članku o Lošinju. Jugoslavenska specijalka zove ga Zečje. Toponim se opetuje južno od Vira < Ura (Puntadura).

[25]) Austrougarska pomorska karta piše ga u pridjevu Mišerski, jugoslav. specijalka Mišje.

[26]) Austrougarska i jugoslavenska specijalka pišu jednostavno Sika < lat. siccus »suh«.

[27]) Riječ **ul** u navedenom značenju potvrđena je u vrbanskom statutu, v. Mažuranić, Prinosi, str. 1498. Pridjev odatle Uleni v. u članku o Hvaru.

4. LOŠINJ

I.

Kako je već rečeno u članku o Cresu, ovaj naziv za južni dio otočkog skupa novijeg je datuma. U prošlosti čitava teritorija otoka Lošinja pripadala je biskupiji, općini i romanskim posjednicima u Osoru. Tada se s pravom zvala isola di Ossero (naglasak je na početnom o). Dugo vremena bila je nenastanjena. Prvi put se pominju Veliki i Mali Lošinj kao naselja g. 1398.[1] Pomorstvo i brodogradnja počinju se ovdje razvijati od 1600.

Ovaj razvitak značio je doduše za otok mnogo u ekonomskom pogledu, naročito u pravcu urbanizma, ali u pravcu razvitka naše narodne svijesti predstavljao je osjetljiv nedostatak. Urbanizam je učinio, te se svi lošinjski armatori prikloniše talijanstvu i onda, kad očuvaše naša imena, kao Cosulich, Martinolich i t. d. Samo mali

puk, onaj, koji dade mletačkoj upravi naziv bravér »bravar, upravitelj seoskog dobra«, održao je našu svijest i glagoljaštvo sve do najnovijih vremena. Sve do dolaska Italije postojali su trećoreci glagoljaši u Velom Lošinju i franjevci Hrvati u Nerezinama. U Velom i Malom Lošinju pjevala se svečana misa u staroslavenskom jeziku sve do 1804. Župske su se matice vodile na hrvatskom jeziku i pisale glagolicom sve do g. 1742, a u župama Sv. Jakov, Ćunski, Ilovik, Susak i Unije glagoljalo se do posljednjih dana prije dolaska talijanskih trupa.[2]

Kako je već ranije rečeno, otok je dobio naziv prema dva najvažnija naselja, koje naš narod zove i danas Velo i Malo Selo, a Talijani Lussingrande i Lussinpiccolo. Ovaj naziv primio je od njih i naš narod. To se dogodilo, kao i u slučajevima, što ćemo ih vidjeti, kad budemo promatrali nazive Korčula i Šolta za starije hrvatske Krkar i Sulet.

Ne može se tačno znati, što znači današnji naš naziv Lošinj (kratki uzlazni naglasak na **o** i duljina na **i**). Upotrebljava ga istarska narodna pjesma: Oj Lošinju mali, selo narešeno.

Sudeći prema starijem talijanskom nazivu za otok isola dei Lussini, čini se da su se stanovnici pomenutih dvaju naših sela zvali ovakovim prezimenom. Naše prezime Lošin pominje se, kako veli Akademijski Rječnik, »prije našeg vremena«. O njemu nijesam pobliže upućen. Da su Talijani uzeli ovaj naziv od našega svijeta, a ne obrnuto, na to upućuje fonetska činjenica. Talijani čuju naše **o** kao **u**, i obrnuto, naše **u** kao **o**: Upor. na pr. na Krku tal. Dobassinizza. Ovako je istarska junta nekada službeno pisala ime našega sela na Krku Dubašnica. Obrnuto, naši ljudi čuju talijansko zatvoreno **o** gotovo redovno kao **u**, dok Talijani zamjenjuju naše **o** sa **u**. Tako govore Ulbo za Olib. Kad bi, prema tome, Lussin bilo prvobitno tal. lično ime, ne bismo očekivali za tal. vokal **u** u našem jeziku **o**, nego **u**.

Stari klasični naziv Apsorus važio je i za ovaj otok kao i za Cres. Premda se sam propali gradić Osor (u narječju Nerezina Osüor, govori se i Ošǫr), nalazi danas još na creskoj strani, na prevlaci spojenoj mostom s otokom Lošinjem, ipak se glavni brdski masiv dug 10 km. na sjevernom dijelu samog otoka Lošinja zove u Nerezinama Osuȍršćica, književno Osoršćica (u Akad. Rječniku IX., str. 24), tal. Monte Ossero. Glavna uzvisina u ovom masivu (588 m.) zove se hrv. Telȅvrina, tal. Cima Televrina. Ovaj je naziv metaforičan, ako je Televrina romanski pridjev izveden od lat. terebra »svrdao«. Ovaj bi naziv, ako je ispravno ovo tumačenje, bio jedini ostatak jezika starih Romana iz grada Osora, koje pominje car Konstantin.

Druga glavica u ovom masivu nosi svetačko ime Sv. Mikũl.

Carev naziv ovoga grada otkriva, kao i naziv Cherso, čitavu staru etnografiju ovoga otoka prije dolaska Hrvata.

Mjesto starog naziva Apsorus srednjovjekovni dokumenti pišu Apsarum, s promjenom nenaglašenog **o** u **a**. Ovaj nenaglašeni vokal može se dalje oslabiti u **e**. To sve odgovara fonetici staroga romanskog jezika. Ali najčudnije je to, što car piše ovo ime Opsara s naglašenim **o** mjesto a.[3] Ova se pojava može objasniti samo na osnovu fonetike romanskoga govora, kako se govorio u gradu Krku. To je jedini lingvistički dokaz, na osnovu kojega možemo zaključiti, da se i u Osoru nekada govorilo isto romansko narječje, koje i u gradovima Cresu i Krku.

Naš se naziv posve slaže s Apsarum, kako pišu srednjovjekovni dokumenti. Kao Kotor za Cattaro ili Mosor za Massarum, tako se veli Osor za Apsarum. Što je **p** ispalo, to i opet točno odgovara fonetskom zakonu ekavske čakavštine u Cresu, gdje se kaže pedìsat za pedepsati.

Grci su nazivali ova dva otoka, kao i otočiće uz njih, kako je već rečeno, Apsyrtides. Ovaj su naziv oni izveli tako, da su dodali svoj sufiks -ides na ilirski ili japodski pridjev apsort-»osorski«.[4] Prema tome, u antičko doba Apsorus je bilo važnije naselje od Cresa, jer je po njemu, a ne po Cresu, nazvan otočki skup.

Na osnovu zakona suzvučnosti ili pučke etimologije oni su doveli ime ovih otoka u vezu sa svojom pričom o Argonautima. Jason je ovdje, pričaju Grci, ubio svoga brata Apsyrtosa, i odatle je nastalo ime ovom otoku. U stvari je istina samo to, da je ilirski pridjev apsort »osorski« približno jednak imenu brata Jasonova. Ali ta suzvučnost bila je dosta grčkoj mašti, da i ovaj otok, kao i Ulcinj na jugu, dovede u vezu s kavkaskim narodom Colchi, s Medejom i Argonautima.

U ovoj legendi istina je to, da je i ovdje bilo grčkih naselja, kao i drugdje na mediteranskim obalama. To potvrđuju i grčki nazivi, kojih zaista ima u ovom otočkom skupu.

Ovamo ide najprije ime otočića tal. Sansego (naglasak na **a**), hrvatski Susak, gen. Suska, gdje zamjena **u** za tal. **an** pred konsonantom jasno veli, da su se Hrvati upoznali s ovim otočićem već u prvo doba dolaska ovamo. Kod njega se vodila borba sa Saracenima, koji su u 9. vijeku došli i pod sam Osor. Lat. naziv Sansacus sadržava grčko ime biljke sàmpsychon »mažurana«. U 11. vijeku (g. 1071.) piše se ime ovoga otočića u hrv. pridjevu Sansicovo u sr. rodu, t. j. prema apelativu ostrvo, upor. u južnom Jadranu Lastovo.

Drugo grčko ime otoka je tal. plural Nembi (dva otočića) u San Pietro dei Nembi. Za doba hrvatske narodne dinastije zovu se ova dva otočića insulae Neumae, od grčke riječi neuma »znak«. Hrvati nijesu zadržali ovo ime, nego su prozvali oba otočića prema ilovastom terenu Ilovik.

Na zapadu od srednjeg Lošinja nalaze se otočići, koji se zovu tal. Canidole (tal. plural), hrvatski Srakâne (hrv. plural). Canidole je lat. deminutiv cannetula (»malo zemljište obrašteno trstikom«.) Na Rabu dolazi također ovakav naziv u našem izgovoru Kanîtalj. Prijelaz **d** mjesto **t** pokazuje, da se ovdje radi o starom istarskom dijalektu, koji se govorio u istarskim gradovima prije dolaska Mlečana. Na Srakane se odnose dvije potvrde Seracana iz g. 1208. i Sarhcana (?) iz g. 1280., što ih donosi Jireček, Romanen I, 65 iz Ljubićevih Listina o odnosajih između južnoga Slavenstva i mletačke Republike. Izvjesno je, prema ovim potvrdama, da je Srakâne romanski toponim, ali mu ne mogu za sada odgonetnuti etimologiju. Upor. ipak Sarakin na Rabu.

Dva otočića, jugoistočno od Velog Lošinja, zovu se Orjule, u ž. r. plurala, koji se 1208. latinski zovu u singularu Auriola. Ovaj latinski deminutivni pridjev izveden je od aureus »zlatan«. Ovako je nazvan otočić zacijelo zbog dobre zemlje, rijetke u ovim krajevima.

Postoje još i drugi romanski nazivi za otočiće i sike, i to g. 1208. Leporaria »zečji otočić«, izvedenica od lepus »źec«, danas Levrera, (na našoj pomorskoj karti prevedeno u Zečje i Zečevo), sasvim prema mletačkom izgovoru; zatim Scoglio Palazziol grande i piccolo, od mletačkog deminutiva od palazzo. Naš je naziv za njih sasvim drugi, Oruda, koji nema nikakve veze s tom riječi. Ali za imenicu oruda, koja zacijelo stoji u vezi s oruđe, nema potvrde osim ove.

Kako su ovi otoci, kao i ostali u Kvarneru, stajali preko pet vjekova pod Bizantom, od propasti Zapadnorimskog carstva, pa sve do časa, kad se u 11. vijeku na ruševinama Istočnorimskog carstva pojavljuju Mleci, nije nikakovo čudo, što u njihovoj toponomastici nalazimo i grčkih tragova. Nazivi Nembi i Susak mogu da potječu, prema tome, i iz bizantinskog perioda, a ne iz starogrčkog.

Kao što na Krku i Rabu vidimo, da u našem narječju ima i općih riječi, koje potječu iz grčkog (vjerojatno bizantinskog), na pr. drmun »šumica«, opažamo to i u govoru našeg svijeta na osorskom i creskom otoku. Ovdje je zabilježen glagol pedȉsat »kazniti«, od novogrčkog aorista epédefsa, od pedévo »kaznim«.

*

* *

Slavenska je toponomastika i na otoku Lošinju mnogo brojnija i bogatija od romanske, kao i na Cresu, i to zbog istoga sociološkog razloga ovdje kao i tamo. Pastiri i obrađivači tla su i ovdje oni, koji iskorišćuju tlo i koji ga krste, kao i tamo. Od svih naziva spomenimo samo najkarakterističkije.

Selo Nerezȉne nosi slavenski augmentativ kao ime. Naziv nerez »teren težak za obrađivanje« nalazi se kao ime čestica još samo

na Krku, a kao ime mjesta u N. R. Makedoniji. Uski teren, koji spaja srednji dio Lošinja s južnim, zove se Privlaka, kao i inače u Dalmaciji.

Bok kao naziv rtova i uvala nalazi se na ovom otoku više puta, kod Osora i južno od Sv. Jakova.

Od imena izvisina pomenimo Vlake. Ovaj naziv dolazi često u Dalmaciji. Označuje »duge njive«. Zatim Stan, naziv pastirskog stana, i Mali Kalk (krivo pisano Kalek na austrougarskoj specijalki) i Kalčić, deminutiv od kûk »kamenita uzvisina, brdo, hrid« sa zamjenom **al** za sonantno **l**, kako je ispravno u nerezinskom narječju.[5]

Od romanskih ličnih imena udara u oči pridjev Mažova u nazivu Vala Mažova i Mȁžova gorȁ. Mаž je naš izgovor romanskoga ličnog imena Majus, koje mnogo puta dolazi u dalmatinskim gradovima, na pr. u Zadru.

Na zapadnoj, prema Istri okrenutoj strani Lošinja značajnija su ova imena: uvale Lipica, Studenčić, Slȁtina, Tisna Vela, Kurila (rt i dio terena naokolo), rt Beli art (pisan na austro-ugar. specijalnoj karti čudnom ortografijom Belli ard), školjić Koludarc (od koludar »redovnik«), Vela Draga, brdo Gergošćak (supstantivirani pridjev Grgov), luka Krivica (od pridjeva kriv kao u Krivi put), rt Glavina na Orjulima i t. d.

Od imena drugih otočića ističe se naročito Unije u ž. r. plurala. Ovo ime piše se u starim dokumentima Nia, bez početnoga **u**.[5a] Ovakav dodatak prijedloga **u** s mjesnim imenom nalazimo još u imenu Ugljan za lat. insula Gelani kod Zadra. Nia bit će po svoj prilici grčka riječ neios (sc. ge) ž. r. »njiva«. Njiva i njivica je običan toponim, koji se često ponavlja na našim otocima. Za starogrčki dvoglas **ei** ovdje dolazi pravilan bizantinski i novogrčki izgovor **i**. Svršetak grčke riječi neios, prilagođen je lat. riječima ž. roda.

II,

Što se tiče odnosa između romanskih i hrvatskih toponima na Lošinju, vlada i ovdje isti zakon, koji i na Cresu. Starih romansko-dalmatinskih, koji bi se odlikovali zasebnom fonetikom kao na Krku, nema. Romanskih toponima za naselja nema također. I toponimi romanskog podrijetla pokazuju hrvatsku fonetiku. To se vidi i u nazivu školjića Mortar[6] (južno od rta zvanog u lošinjskom narječju Beli Art). Ovaj je toponim istog podrijetla kao i naziv dalmatinskog otoka Murter, s tom razlikom, što Murter pokazuje mletački oblik -er za lat. nastavak -arius, a ovaj lošinjski jednaku našu zamjenu za nj kao i sve druge hrvatske riječi izvedene s ovim nastavkom.

Zanimljivo je promotriti još neke lošinjske toponime hrvatskog podrijetla. Naziv rta Tanki pokazuje, da se i ovdje govorilo mjesto

punta art. Muški rod pridjeva razumljiv se samo onda, ako mu se dopuni ova riječ. Ali za drugi obalski termin služi italijanizam vala, kako se vidi iz pridjeva ž. r. Jamna, od jama, koji izraz za uvale dolazi i na drugim otocima.[7]

Usko kopno, koje spaja sjeverni i južni dio otoka, zove se Privlaka[8], toponim, koji je čest u Dalmaciji na otocima i na obalskom kopnu.

Značajan je toponim Prisleg na Orjulima, koji se također ponavlja na otocima sjevernog Jadrana. O njemu će biti još govora.

Isto se tako ponavlja Lokanj[9] od lokva u augmentativnom značenju,, kao i Galboki Bočac za izbočinu na Iloviku.

Kao što je u ovom toponimu **al** dialekatska čakavska zamjena za sonantno **l**, tako je i u Halmäc »humac« za gen. Halcä, selo na uzvisini u Osoršćici.

Zabilježiti treba još naziv školja Kozjak[10], hrvatski pendant za naziv otočića Kopara starog romanskog podrijetla u Rogozničkom zalivu.

Od naziva za terenske uzvisine ističu se osobitošću Počivalice i Pogled zbog toga, što se takvi toponimi ne nalaze na otocima, nego na kopnu. Akad. Rječnik, X, str. 182 poznaje šest naziva za brda i sela Počivalo u singularu i pluralu, ali ni jedno u deminutivu.[11] U istom svesku Rječnika, str. 393 čitamo, da se više brda na kopnu zove Pogled. Lošinjski toponimi ilustriraju, prema tome, jedinstvenost srpskohrvatske toponomastike otočke i kopnene.

U toponomastičkom pogledu Lošinj ide u najčistije hrvatske otoke. Romanski toponimi, kako smo vidjeli, nalaze se ovdje samo za otočiće. Oni su jezični relikti (njem. Wortrelikte).

III.

Obalska konfiguracija Lošinja pruža dosta prilike za toponomastičko opažanje zbog brojnih rtova, uvala i školjeva. Držat ćemo se naziva, što ih daje naša pomorska karta. Kao i do sada, ona pruža i ovdje toponomastiku dosta pouzdanih naziva, jer se osniva na podacima crpenim iz stare austrougarske pomorske karte, iz jugoslavenske specijalke i na terenskim zabilješkama naše ratne mornarice. Prema tome njezin materijal, koji će se popravljati, pruža već sada mogućnost za uporeenja sa nazivima onih otoka sa kojih imamo pouzdanijih toponomastičkih podataka.

Od školjeva uz Lošinj ističe se mletački toponim Veli i Mali Orser, koji sadrži mletački sufiks -er za lat. -arius. U ž. r. opetuje se u Istri u nazivu naselja tal. Orsera > hrv. Vrsar, od lat. Ursaria, naziv kojega značenje potpuno odgovara hrvatskim toponimima

Medveja u Istri ili Medeđa u Bosni. Mletačkoga je podrijetla i Palaciol, deminutiv od palazzo »palača«, ali u narječju ova riječ znači isto što i »kuća«.[12]

Rtovi i uvale na Susku kao Zali (»zli«) Bok, Arat »rt«, Tesni, Bok, Kurilca (deminutiv od Kurilo)[13] u drugim krajevima, Porat, dovoljno su poznati nazivi. Neobičniji su Baldarke, Segarina i Margarina. Zacijelo su romanski. Margarina je izvedenica (možda naša) od mrgar »mjesto, gdje muzu koze, ovce« < lat. mulgare[14]. Naše staro lično ime možda sadrži od Dragučolj uz uvalu Dragoča. Sasvim nejasan je naziv uvale Suzansk. Naziv uzvisine Garba opetuje se kao Grbe[15] na kopnu kod Zadra.

Na Srakanama nazivi rtova Straža i Šilo obični su.

I na Unijama opetuju se nazivi rtova i uvala kao Glavina, Srednja, Vrulje, Art »rt«, Stene, Javore, Mišnjak (rt i školj). Neobičan je naziv Golima, ako je isto što i pridjev golem, koji je čest u maćedonskoj i bugarskoj toponomastici.[16] Naziv uvale Ognjišća ide u pogledu toponomastičkog motiva u isti red sa nazivom Kurila. Neobični su nazivi za rtove kao Kujni, Vnetak, ako je isto što i Mletak[17]. Sibenska (uvala) zacijelo je pridjev od Silba, ne od Šibenik.

Nejasni su toponimi za uvale Skopalj (možda isto što scopulus »školj«, ispor. Skupjeli), Trestitelna i Jerina, kao i naziv sike Pećni[18] (možda pridjev od peć »spilja, pećina«). Na Unijama ima naziva za rtove i uvale, koji imaju romanski izgled, tako Lakunji[19] (možda lat. lacuna), školj Samučel, Kambonara (ispor. Kambuni na Krku), Arbit (rt i sika), Maračol i Limaran. Od svih ovih naziva jasan je jedino Arbit od lat. arbutus pored arbitus, stablo, koje se na našem Jadranu zove ladonja (Istra), košćela, kopriva (Krk) »arbutus unedo«. Ispor, Farfarikulac u Telašćici. na Velom Otoku.

Naša pomorska karta bilježi na Lošinju još ove rtove i uvale: Jurova (pridjev od Jure), Liski (plural od lijeska), Most, Veli Žal, Poljana, Žalić, Veli Bok (na Iloviku), Mrtvaska, metafora Nozdrve, koja se opetuje, Široka, Ugradica (u narječju za Ogradica[20], Przine[21], Radovan, Glavina. Ima dosta nejasnih romanskih i hrvatskih toponima: Tomozina, Artatore, Torunza, Čikat, Sunfarni, Balvanida i Čirka. Između ovih Artatore sjeća na lat. pridjev artus »uzak, stisnut« i odatle izveden glagol artare »sužiti, stisnuti«, koji je potvrđen u romanskim jezicima[22]. Artatore je na karti duguljast poluotočić. Naziv se opetuje kao naziv rta Artatur blizu uvale Starog Trogira.

IV.

Pri izučavanju terena i postanja nekog naselja na njemu toponomastika može da pruži važnih i dragocjenih podataka. To se najbolje vidi pri proučavanju toponomastike starog naselja Osora.

Prema današnjoj karti Osor se nalazi na creskoj obali, a gorski masiv dug oko 10 km. Osoršćica, koji je dobio ime po ovom naselju, zajedno sa najvećim uzvisinama u tome masivu Telëvrina (588 m.) na sjeveru, a na jugu Sv. Mikũl (557 m.), pa dalje na sjeveru Mali Kalk (457 m.) i odatle izveden deminutiv Kalčić, zatim Ridifontũana (274 m.) i napokon Mäžova gorä, koja se svršuje na austro-ugarskoj specijalnoj karti s Punta d'Ossero, sve to nalazi se na Lošinju.

Svakako iznenađuje činjenica, da se glavni gorski masiv zove po imenu ovoga starinskoga naselja ne na Cresu, gdje je Osor danas, nego na Lošinju, gdje se Osor danas ne nalazi. Ako se ispita toponomastika neposredne okolice Osora, ovaj se problem rješava sam od sebe.

Uski prolaz između Lošinja i danas neznatnog mjesta Osor, koje broji jedva 180 duša, zove se u hrvatskom narječju nerezinskom Kavũada ili Kavâda, kako izgovaraju Belejani i Ustrinjani. Taj je naziv mletački particip pasiva od glagola cavare »prokopati« (1). Ovaj naziv znači prema tome »prokop«.

Današnji talijanski naziv drukčija je izvedenica od iste glagolske osnove i glasi La Cavanella[23]. Prema tome je očigledno, da je današnje mjesto Osor bilo vezano terenski sa Lošinjskim kopnom i da je od njega bilo odijeljeno pokopom, za koji pripovijedaju stari ljudi u Osoru da je nastao u doba Francuza.[24]

Kavada je prokop širok 11 m. i dubok 9 nogu. Tuda mogu ploviti trabakuli do četiri tone nosivosti, a brodovi samo prazni. Obala uz Kavadu u Osoru je nanošen teren (2) i zove se Rîva ot Kavũade, tal. Riva della Cavanalla. Nasuprot ovoj rivi nalazi se na lošinjskoj strani osũorski gët[25] (3), gdje su se drva slagala u (faše) svežnje i tovarila za Mletke. Malo dalje u moru nalazi se kamenito mjesto (4). Osor je vezan sa Lošinjem na tom mjestu mostom preko Kavade.

Kako se iz ovoga vidi, zapadna ili osorska strana, morala je biti u najužoj vezi sa Lošinjem.

Istočna ili creska strana Osora obilježena je niskim terenom, koji se danas obrađuje. Na jugu toga terena nalazi se Jazit', deminutiv od jaz, danas zasut (9). To je nekada bio dio morske obale, koja se nastavlja prema sjeveru u obradivim česticama zvanim Mërkof težîna (12), augmentativ m. r. od tîeh g. tegä, zatim Strönjef težîna (14), istočno od Čimitorija Sv. Marije (10). Sjeverozapadno od ovih položaja je Težina Sv. Marije (13). Toponim težîna znači »obradiv teren, njive«. Osnova te riječi veoma često dolazi na otocima zadarskog arhipelaga[26].

Ovaj niski teren nastao je nanosom zemlje sa Creske obale i na tako dobivenom terenu nastale su osorske težîne »njive«. Da po nanosu zemlje nastaje ovakav toponim, vidjet ćemo ispitujući nazive

Olib i Plavnik. Prema tome na ovom mjestu moralo je biti prvobitno more, koje su Osorani zatrpali kao i u Jaziću[27]. Taj uski morski prolaz dijelio je naselje Osor od Cresa. Ako stari ljudi u Osoru pripovijedaju, da je Osor nekada bio otočić između Lošinja i Cresa, onda to zaista odgovara i toponomastici i ispitivanju današnjega terena.

Sjeverno od Čimitorija Sv. Marije (10) nalaze se Mirȉne ot stuaroga mȍstira »zidine starog samostana«. Uvala uz njih zove se starim mletačkim pridjevom Vier[28] »star«, koja se hrvatski (karvȕaski ovdje), zove Bijȕar. Uz ovaj pridjev treba razumjeti monasterium ili portus. Koju od tih dviju riječi treba upravo razumjeti, ne može se danas više znati. Riješiti bi se moglo to pitanje samo pomoću starih listina, ako postoje. To je luka za brodove, koji su išli u Mletke. Dalje odatle na sjever idu obalski toponimi u ovom redu: Abȉs, Valle dei Tesori, Prȇpoved »šumska zabran« i Balȕalta, hrvatski izgovor za tal. Valle alta.

Od Kavade na zapadnoj strani lošinjskoj idu obalski toponimi ovako prema sjeveru: Tunȉere, Kolčit'i, Skuȁline, Bȕok (na austrougarskoj specijalki krivo pisano Bog, veoma čest obalski toponim na dalmatinskim otočima), Žȁrnovica (ispor. Žrnovica u Poljicima, rijeka nazvana prema formaciji kamena), Val grande, Val piccola, Mȁžova, pridjev od starog dalmatinskog imena Majus.

S južne strane prethodi Kavadi kanal zvan Tȉesni (23), s izbočinom metaforički nazvanom Lopārȉ (22). Istočno od Halcȁ (nominativ Halmȁc, književno hrvatski Humac) nalazi se Slȁtina (21), koja nebrojeno puta dolazi kao naziv za obalske poteze.

Na creskoj obali južno od nekadašnje stolne crkve Sv. Marije (6) i zvonika zvanog Kampanȉel (7) nalazi se obalski potez Pot šakrestȉju (8) i poluotočić Sv. Stefan (20).

Spomenuti još treba suhi potok, koji ima vode samo kad kiša padne, Pȉdimutak, gen. -tka. To je izopačena tal. riječ. Rio di montazzo. Posljednjom riječi prevodi se na talijanski lošinjski hrvatski toponim Halmȁc, g. Halcȁ stanovnici Halčȁni (ispor. ovaj talijanski toponim sa nazivom u Osoršćici Ridifuntȕana »potok iz bunara«).

*

* *

Protektor staroga grada Osora bio je Sv. Gaudencije. Njegova pustinjačka špilja nalazila se prema legendi u Osoršćici (Grota Sv. Gaudienta). Kako je bio svet Osoranima, njegovo ime ušlo je i u naš govor onoga kraja. Od Gaudȉent stvoriše naši ljudi hipokoristike Guȃvde Gavdȉt'.

Osor je kao mjesto posjednika postao u toku vremena sasvim talijanski grad. Ali je ipak značajno, što se porodična imena nje-

govih stanovnika, ako se i ne osjećaju Hrvatima, svršuju danas na -ić -ović. Tako se jedna porodica zove Sidrović od starog dalmatinskog oblika Sidro (Krk) < Isidor. Naš nastavak -ić, koji označuje obiteljsku descendenciju, dolazi i na talijanska porodična imena, primjer: Malabotić[29].

Bilješke:

[1] V. Enciclopedia italiana s. v.

[2] Ove podatke crpem iz knjižice Frane Barbalića, Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici. Zagreb 1931 str. 26—30.

[3] Tu pojavu sačuvao je i ital. oblik Ossero do danas. Prema obavještenju lošinjskog domoroca gosp. Valentina Žuklića, šk. nadzornika u m., stari se Osor nije nalazio ondje, gdje je danas, na creskoj obali, nego na lošinjskoj. Taj zaključak objasnit ćemo niže u poglavlju IV, ali bi uza sve to ovako važan topografski problem trebalo još i na terenu ispitati. S tim se saznanjem dobro poklapa okolnost, što se masiv Osoršćica nalazi također na Lošinju. Kako bilo da bilo po ovom pitanju, stari Apsorus bio je naziv imena mjesta i u isto doba i naziv za oba današnja otoka: za Lošinj i Cres, prema mediteranskom toponomastičkom zakonu, da se otok zove prema najvažnijem naselju na njemu.

[4] O ovomu pridjevu upor. moju raspravu pod naslovom Studije iz ilirske toponomastike objavljene u Glasniku zemalj. muzeja u Bosni i Herc., sv. XXX (1917), str. 125 i sl.

[5] Prema obavještenju g. Žuklića, govorili bi stari Lošinjani (= Malo-selci) kad bi išli na misu u svom mjestu, talijanski: Vado a messa in ćeza su Kalk. Akademijski Rječnik, sv. V, str. 753 sv. 3 kȕk donosi od 14. vijeka obilje potvrda za appellativum i za ovaj naš vrlo rašireni toponim.

[5a] Historijske potvrde crpem iz Jirečeka, Die Romanen i t. d., sv. I, str. 65, a gore i dolje navedena mjesta iz spec. karte austroug. generalštaba i naše pomorske karte, dok o Iloviku imam vlastitih bilježaka. Lošinjske toponime s akcentom zabilježio sam prema izgovoru g. Žuklića.

[6] Ova se tuđica govori kao opća riječ u značenju »stupa, avan« na Rabu, u Dubrovniku i Perastu. v. Akad. Rječnik, VII. 15 s. v.

[7] Na kopnu dolazi ovaj pridjev u sr. r. Jamno i u izvedenicama Jamnik (potvrđeno g. 1380.) i Jȁmnica. V. Akad. Rječnik, IV. str. 450. s. v.

[8] Upor. moju studiju Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjestâ, Rad, knj. 224, str. 143 br. 131.

[9] Akad. Rječnik, VI, str. 138 donosi potvrde za lòkânj kao opću riječ i kao toponim. U Stonu se govori lòkvānj, ibidem str. 141.

[10] Akad. Rječnik, V. str. 418 ne poznaje ovaj veoma rašireni toponim na kopnu kao denominaciju za otok. Lošinjski je toponim, tim značajniji.

[11] Upor. moju studiju pomenutu u bilješci 8, str. 224, br. 117. Na Rabu, u Loparu, ima lokalitet Počivȁlišće. Ovim se toponimom označuje mjesto gdje se odmaraju ovce, pastiri i t. d. Istoznačni je toponim rumunjskoga, »vlaškoga« podrijetla Durmitor »prenoćište, upravo prespavalište ovaca i pastira« u NR Crnoj Gori, od rum. glagola a durmi < lat. dormire.

[12] Upor. Bartoli, Das Dalmatische I, str. 293.

[13] Upor. Akademijski Rječnik, sv. V, str. 812.

[14] Upor. moj članak Beitrag zur Kunde des romanischen Elements im Serbokroatischen u Zeitschrift für romanische Philologie sv. XLI, str. 151 br. 20. Čakavska riječ mrgar je potvrđena g. 1470: ka je vrhu brguda drmuna v koi je mrgar (Šurmin, Hrv. spomenici, str. 259).

[15] Ak. Rj. sv. III, str. 393: traje v Grbah g. 1450.

[16] A. Rj. sv. III, str. 251 donosi potvrde samo iz istočne Srbije.

[17] Ak. Rj. sv. VI. str. 839 Mletak zaselak u kotaru zadarskom

[18] Upor. u sr. rodu Pěćno, ime sela u Žumberku, A. Rj. sv. IX, str. 749.

[19] Dolazi i u varijantama Lokanj, Lokvanj na dugim otocima.

[20] Ak. Rj. sv. VIII, str. 768 bilježi ovaj naziv kao ime vinograda u Istri.

[21] Valjda cakavski izgovor za Pržine.

[22] Upor. Meyer-Lübke, Roman. etym. Wörterbuch 3. izd. br. 684. Prov. artador »višćun« bolje se tumači kod v. Wartburga, Franz. etym. Wörterbuch, sv. I, str. 148 sv. ars.

[23] Mletačka imenica La Cavanella (ispor. Boerio, Diz.[3] str. 152, gdje se i osorski naziv navodi) stvorena je od glagolske osnove cav- pomoću dva sufiksa -anus i -ellus. Za prvo raširenje ove osnove ispor. starotal. cafagnare »praviti jamice za sađenje drveća«, u južnoj Italiji u značenju »premere, schiacciare«, v. Meyer-Lübke REW[3] no. 1788, a za raširenje pomoću -ellus južnotal. cavarella »via stretta in paese, chiassuolo«, v. Rohlfs. Diz. dialettale delle Tre Calabrie I, str. 135, 175.

[24] Podatke, koje sam gore iznio iz osorske toponomastike, zahvaljujem gosp. školskom nadzorniku u m. Valentinu Žukliću. On u svome nerezinskom govoru ovako prikazuje postanak Osora: »Govòre, da je Osȕor bīl na Lošīnjȕ. Za pametȅ, jâ sen bil muāli, dosta je putȉ bīl težȉna iza osȕorskog čimitȕorija, a i čȅsta (»cesta«) pȍd vodu. Od vele criékve pak sve do čimitȕorija je bīl Jazȉť, kî je prȉja hodȋl sve do Bijȕara uz ȕon stuari muȍstirina. Sȉguro Osuor je mȍral bȉt na škojȕ od Lošȉnjȁ. Judi povȉedaju, da su sadȁšnju Kavanelu skopȁli za Napulijūna Francȉezi. Lȉepo se vidi vȃf »Kavȕade«, da je se grȕad daržāl za Lošȉnj, ȁš je poznȁt žȋvi kȁmik, ki je zminȕan. Kavȕada je širȍka 11 (jedanȁjst) mȅtri; a jȅno 100 (stȕo) metri dȁlga. Kadȁ je vȅla vodȁ ondȁ je galbinjȁ od 8 (ȍsan / do 9) nȕoh. Jȍš se pȁmetin, kadȁ su osȕorske zidȉne bile gȍre. Sve do 1908 (mijȕar devstȕo i uosme) su zidȉne bile cȉele, suamo vruáta su bile malo razvuȃjane. Sadȁ već nȋ Jaziťa, ȁš su ga zamunȉli (»nasuli kamenjem«), zȁvol je bila velȉka malȁrija. Malȁrija je bila takȍ vȅla, da su već júdi dȅlali rūgȍ od Osȍrani. Govorȉli su jin: Osȍrani žȗti, konȍp ste nan ukrȁli, bȍp ste nan pojȅli, nȉš nan nȋ ustȁlo. Osȕor je lȉber od malȁrije, a tȍ ot kadȁ su razvajȁli zidȉne. Osȕor je jȕako stȕari grȕat i kȋ bi zgubil malo vrȅmena, mȍgal bi čȕda napisȁt i šȇrijih i smiješnih štȕorij.«

[25] Riječ get nije potvrđen u Akademijskom Rječniku. Je li to ista riječ što tal. getto od lat. jactus REW[3] br. 4569: Glede **g** mjesto **j** ispor. traghetto. Brojevi u okrugloj zagradi (1, 2—28) odnose se na pridodanu kartu Osora.

[26] Težȉna, izvedenica od tȉeh tegȁ je ista koja i tȇg u Hrvatskoj u značenju »usjev, ljetina«, vidi Broz-Iveković II, str. 561. i Mažuranić, Prinosi, str. 1445 u Poljičkom statutu: po tujih tezih. U slovenačkom znači »žito, Getreide« (Pleteršnik II str. 658.)

[27] Jaz »nasip, kono« kao obalski toponim raširen je i po otočkim i kopnenim obalama u Dalmaciji.

[28] Ispor. Ascoli, Archivio glottologico italiano I (1873), str. 380; u furlanskom vieri »stari« od lat. vetus REW[3] no. 9292.

[29] Prema saopćenju g. škol. nadzornika u m. prezimena osorskih Talijana glase ovako prema izgovoru u čakavskom narječju u Nerezinama: a) Bȅrna, Benȕsi, Burburȃn, Polonio, Mȃver (= po svoj prilici lat. Maurus), Muškardīn, Salata, Strȍňa, Zakarȉja; b) Bonefȁčit', Fȁrožit', Malabȍtit', Mȃvrovit' (upor. Mȃver), Ȍtulit', Sȉdrovit', Stanit', Vȍdarit', Žȕklit'. Za doba fašizma posljednje prezime bilo je italijanizirano u Zuccoli, a u Nerezinama u Zuliani i Zucchi. U grupi a) popisana su talijanska prezimena. Među ovima je možda čakavsko Mȃver < Maurus latinsko-dalmatinskog podrijetla (upor. Jireček, Romanen I, str. 46). Grupa b) sadrži prezimena sa našim sufiksima -iš i -ović za descendenciju.

I.

Otoci Rab i Pag idu zajedno s obzirom na slavenski i romanski elemenat na njima. Slaveni su na njima od davnine, valjda od prvog vremena svog doseljenja ovamo, bili stočari. Ovu karakterističnu odliku hrvatskog pučanstva na Rabu primijetio je već u 16. vijeku Zadranin pjesnik Baraković (rođ. 1548.). Opisujući ljepote ovoga otoka uzima za glavnu junakinju ne rapsku varošanku, nego Dragu, rapsku pastiricu. Šteta, što je taj njegov sastav još nepristupačan današnjem čitateljstvu.

Pastirstvo otoka Raba našlo je odjeka i u pomorskoj terminologiji zapadnih naroda. Pastirstvo nije samo čuvanje stada, ni ovdje kao ni kod Cincara na Balkanu, nego predstavlja i dio domaće industrije: tkanje i prerađivanje vune. Tako je bilo i na Rabu i odatle nastade izraz, koji je ušao u zapadne jezike.

Kao što se primitivna slavenska ribarska lađa od jednog drva, t. zv. monoksil, održala do danas na Rabu, tako da su i Mlečani osjetili potrebu, da joj nadjenu nov naziv (zoppolo), tako je i rapsko tkivo od vune postalo glasovito i preko Mlečana došlo u upotrebu u mornarici (marini) Francuza i Španjolaca. Ova je činjenica zacijelo kod nas nepoznata.

»Vrstu štofa od proste vune i smeđe boje, koji je služio u stara vremena ne samo kao obuća pomorcima, nego i za pravljenje šatora pri iskrcavanju na pustoj obali«, zovu francuski pomorci 15. do 17. vijeka herbage, Španjolci erbase, Mlečani arbascio, a u srednjovjekovnom latinskom arbas(i)us. Ovako je zabilježio Francuz Jal, otac prve uporedne pomorske terminologije na Mediteranu.

Lingvisti se u tom slažu, da je ova riječ izvedenica od tal. naziva našeg otoka Arbe[1]. Dočetak -ascio, dodan ovom imenu, potječe od drugog našeg naziva, koji je također ušao u zapadni svijet kao oznaka za vuneno tkivo. To je naziv stare srpske oblasti Raša. Ovo je ime dalo u zapadnom svijetu također naziv ovakove prirode: tal. rascia, španj. raja, portugiški rasa. Ukrštavanjem Arbe i rascia nastade mletačka riječ arbascio, koju posudiše Španjolci i Francuzi. Riječ, prema tome, znači »rapska vuna«, jer se pravila na Rabu.

Život stočara Hrvata na ovom otoku našao je odraza u pravnim odredbama rapskoga statuta, kao na Cresu i na ostalim jadranskim otocima. I s ovoga gledišta trebat će jednom pristupiti studiranju naših otoka.

U gradu se održaše Romani. Ali, kao i u ostalim dalmatinskim primorskim gradovima, ulazi u njih mirnim putem slavenski elemenat, koji postaje jači od romanskog zbog toga, što ovaj nema etno-

grafskog zaleđa. Stvara se i u Rabu, kao i drugdje, simbioza Slavena i Romana, koja nalazi odraza i u ličnim imenima.

Takovo je lično ime romanskoga porijekla, koje pokazuje očit trag slavensko-romanske zajednice, i porodično ime Galzigna, jedini današnji preostatak nekadašnjeg starog romanstva na Rabu.

Osnova ovoga imena dolazi i u drugim dalmatinskim gradovima[2], u Dubrovniku na primjer kao hrvatsko ime od mila ili hipokoristik Gávže Pucić[3]. Ovo je čisto romansko ime Gaudius, koje se u dalmatinskim gradovima piše i u deminutivnoj izvedenici Gaudiolus.

U zapadnom svijetu više je poznato ovo ime u daljoj izvedenici Gaudentius (od lat. gaudium »veselje«, gaudere »veseliti se«). Ime su davali romanski roditelji svojoj djeci, da označe svoje veselje, što ih imaju.

Značajno je, da su se u dalmatinskim gradovima žene od najstarijih vremena služile samo hrvatskim jezikom u porodičnom životu. Zbog toga daju one svojoj djeci slavenske hipokorističke sufikse ne samo onda, kad im djeca nose naša imena, nego i onda, kad su čisto romanskog porijekla. To se dogodilo i s romanskim imenom Gaudius, koje dolazi mnogo puta od Bara do Trsta. Naš stari sufiks od mila -inja dodan je vrlo rano i ovom romanskom imenu. Tako nastade Gauzinja, koje se piše u dokumentima i Gauzegna. Mlečani ga obrnuše u Galzigna, a Hrvati u Gozinić ili Gožinić. Na otoku Rabu postoji i uvala, koja se zove Gozinka, prema cakavskom izgovoru.

Slavenska imena u gradu Rabu pojavljuju se na početku 11. vijeka već u imenima gradskih upravnika. God. 1018. klanjaju se duždu Otonu Orseolu biskup rapski Majus, koji nosi latinsko ime, i prior Bělota (pisano Belata), koji nosi slavenski hipokoristik od Bjeloslav. G. 1050. biskup, koji dovodi benediktince na otok, nosi također slavenski hipokoristik Drago od Dragoslav.

Hrvati na Rabu zadržali su mnogo romanskih imena mjesta, mnogo više negoli na samom Krku. Nijedno rapsko naselje ne nosi slavensko ime. Ne samo imena položaja, nego i imena brda nose romanska imena. Tako Tinjarosa, Rapôst[4]. Ima i romanskih imena za morske uvale, važne za ribarstvo. Takav je osobito karakterističan naziv Valsabâna kod Barbata. U dokumentima se piše Valsalbana. Drugi dio ovog složenog imena sadržava naziv poganskog šumskog božanstva Silvanus. On se održao još u folkloru sjeverne Italije.[5]

Značajno je, da je i naziv Supetar, koji znači »sveti Petar«, romanski, premda je naselje nastalo oko 1050. uz benediktinsku opatiju, po kojoj je dobila ime i plodna Supetarska Draga.

U rimsko je doba Arva ili Arba bila municipium. Kako nam svjedoče natpisi, bio je u gradu Rabu razvijen municipalni rimski

život već u 2. vijeku naše ere. U doba doseljenja Hrvata govorilo se ovdje samo latinski. To se vidi odatle, što su Talijani sačuvali latinski lokativ u imenu ovoga otoka do danas. Arbe sadržava, naime, u krajnjem -e ovaj padež. Na njemu se osniva hrvatski naziv Rab, u kome je takozvana slavenska likvidna metateza **ar** > **ra.** Ova lingvistička činjenica znači, da su se Slaveni vrlo rano morali upoznati s ovim otokom, jer tu fonetsku pojavu pokazuju samo najstarije naše posuđenice.

Car Konstantin veli, da u prvoj polovini 10. vijeka stanuju u gradu Arbe Romani. Prema tome imamo uzeti, da istom poslije toga vremena Slaveni ulaze u grad i postaju varoško pučanstvo.

Slaveni održaše kao imena čestica i onakve stare romanske nazive, koji dolaze još samo na Krku. Tako se zove Plaj obronak Tinjarose kod sela Mundanije. Stanovnici su Plajari. To je grčka riječ plagium, od koje dolazi i današnji naziv plaža, ital. spiaggia. Latinska izvedenica odatle upotrebljava se također u obliku Plogâr[6] u Supetarskoj Dragi na Rabu.

Ravnica uz Rab nosi čisto romanske nazive Palît, od lat. palūdem »močvara« (ista riječ kao i Poljud kod Splita) i Kâmpor, tal. Campora, romanski plural od lat. campus »polje«, stvoren prema latinskoj deklinaciji tempus, tempora. Ovakvu deklinaciju poznaje, pored staroga talijanskog, još i rumunjski jezik.

Brdašce prema gradu Rabu na kraju Kampora zove se Miräl, što znači »mjesto, odakle se motri« (izvedenica na -alis od latinskog mirare »gledati«).

Kad bismo htjeli sabrati sva romanska imena, koja su poznata Hrvatima otoka Raba, izašla bi mala knjižica. Ovdje se možemo ograničiti samo na posve jasna i karakteristična imena. Od romanskih riječi, koje dolaze i na Krku, spomenimo još samo dvije. Grčkobizantinska riječ drmûn »šumica«, koja je karakteristična za čakavski dijalekat otoka Krka, ovdje se upotrebljava samo kao naziv za čestice, i to Drimûn na Barbatu i na Loparu Drmûn i Drmunîć.

Mošȕnȁ, koja u čakavskom dijalektu na Krku i oko Pazina u Istri znači od kamena sagrađenu stajicu za svinje, poznata je i ovdje u obliku m. r. mošûn, gen. mošūnä. Istoga je postanja kao i francuska maison »kuća«, od lat. mansionem (akuzativ) »boravište«.

Kao specijalitet romanskih riječi u jeziku ovoga otoka pominjem imenicu m. r. munćël, koja znači malu uzvisinu u selu, gdje se sakupljaju ljudi, ono, čemu se u Kaštelima kod Splita kaže bȑce (deminutiv od brdo). Ova imenica dolazi na Krku kao ime šume. Dolazi od deminutiva monticellus »brdašce«.

Kako je već naprijed rečeno, dva najstarija naselja, izuzevši sam grad Rab, imaju čisto rimska imena. Banjol je latinski deminutiv Balneolae »malo kupatilo«, nazvano zacijelo zbog toga tako, što se tu nalazilo kupalište za rimski municipium. Na to upućuje i naziv

terena izložena suncu u Banjolu Prsûr, koji dolazi od lat. frixorium, mjesto, gdje se neko ili nešto prži.[7] Drugo selo Barbät (dolazi i na Pagu) sadržava lat. pridjev barbatus, koji u prenesenom značenju označuje teren obrastao sitnom šumom i odgovara našemu toponimu Kosmaj[8].

Ovako bismo mogli nizati i dalje.[9] Ograničimo se samo na tri imena.

Od njih su dva važna u lingvističkom pogledu.

Kod sela Mundanije zove se teren kod lokve Kaplaka ili Kampläka. Riječ je očita složenica tipa Caisole na Cresu, što je prevedeno u Glavotôk na Krku. U prvom dijelu složenice stoji lat. riječ caput, u drugom lacus »lokva, jezero«. Znači dakle položaj, koji se nalazi vrh lokve. Ovakve nazive poznaje i naša toponomastika, kako pokazuju primjeri Vrpolje, Vrgorac, Vrhbosna i t. d.

Takve složenice jasno govore, da je Rab bio posve romanizovan u doba doseljenja Hrvata na otok.

Drugi je naziv položaja u ravnici Lopara uz more Bruškȉt. Ovaj naziv sadržava isti latinski sufiks, kao i Kanajt na Krku, o kojemu je bila riječ u posljednjem članku. Izvedenica je to od riječi, koja postoji u tal., španj. i port., a označuje biljku oštrog lišća, koju botaničari zovu ruscus aculeatus. Za lingvista je važno saznanje, da u lat. bruscetum naši ljudi zamijeniše vokalom **i** dugo naglašeno lat. **e**, ne sa **-aj** kao na Krku. Iz toga izlazi, da su Romani Raba govorili drukčiji romanski dijalekat nego na Krku.

Kao što smo vidjeli na Krku, da su Romani podizali za svoju zaštitu mala utvrđenja, koja su zvali latinskim deminutivom castellione »gradac«, očuvana do danas u imenu Košljun, nalazimo isto i na otoku Rabu. Dosad sam utvrdio dva takva naziva, koja očuvaše naši ljudi u svom izgovoru. Jedan je Košljin kod Barbata, gdje je u 11. vijeku bio benediktinski samostan, a drugi je Kôšljin ili Kôšljina blizu plodne i ubave ravnice zvane Fruga na puteljku, što vodi iz Lopara u Supetarsku Dragu.

*

*   *

Kako je već rečeno, Romani, koliko ih se održalo, bili su većinom gradsko pučanstvo i stanovali su u varoši. To ne znači, da među njima u varoši nije već u rano doba bilo Slavena.

Tragova Hrvatima nema samo u ličnim imenima, kako smo gore vidjeli, nego i u nazivima gradskih ulica. Ulica, u kojoj se prodavalo, zvala se Poljana, kao i inače u dalmatinskim gradovima. Mali trg u gradu zvao se isto tako, ali je dobio talijanski deminutivni sufiks: Poglianetta.

Slavenski nazivi mnogobrojni su i na Rabu. Od Slavena potječu nazivi za male otočiće, kojih Rab broji oko 18. Najveći je (8 km. dug) onaj na jugu grada, koji se zove Dolîn. To je čakavski pridjev dolinji »donji«. Znači »donji otok« za razliku od Raba, koji je »gornji otok«. Dočetak su izopačili Talijani držeći, da se u njemu sakriva njihov sufiks -ino. Ovaj pridjev upotrebljava Baraković.[10]

Značajno je još, da se stari hrvatski pravni izraz laz »iskrčena njiva u šumi«[11] kao ime mjesta upotrebljava na ovom otoku u ženskom rodu, onako, kako Baraković upotrebljava ovu riječ.[12]

Ovdje nailazimo na nazive položaja kao Mâla Laz (kod Barbata). Uvale, koje se inače u Dalmaciji zovu Milna, zovu se ovdje ekavskim čakavskim oblikom Melnâ kod Barbata, Meline u Supetarskoj Dragi, Na Mēlü u Loparu, Mēläk, i t. d. Mêl je sitan pijesak, koga naročito mnogo ima na Loparu.

I ovdje naš narod ima katkad drukčije izraze nego čakavci otoka Krka. Ono, što se na Krku zove nerîz »neuzorana zemlja«, ovdje se zove dêr: Vĕli dêr, Mali dêr, Ravni dêr (na Barbatu).

Naziv pudar, koji je u starim hrvatskim pravnim dokumentima označivao čuvara polja[13], očuvan je i na Rabu u imenima mjesta: Pudarica na Barbatu.

Na Rabu imade i lijepih naših izraza za uvalice, kao Samotvorac (izgovoreno Samotorac) na Barbatu, čime se označuje uvala, u kojoj se stvara obala nanošenjem pijeska.[14]

II.

Od svih naših jadranskih otoka pokazuje Rab poslije Krka najveći procenat romanskih toponima. Što je još značajnije, na Rabu nema nijednoga hrvatskoga toponima za naselja, dok smo ih na Krku našli u izobilju; osobito na crti sjeverno od međe, koja ograničuje krčko-romanske toponime. To znači, da su sva današnja hrvatska naselja na Rabu nastala na romanskoj osnovi.

Ako se promotri izbliže fonetika romanskih toponima, može se doduše utvrditi, da se konsonant **k** pred **e i** izgovarao kao u romansko-dalmatinskom (primjeri: Bruškit < bruscētum, naziv rta i uvale Krklant < circinatus »zaokružen«, naziv uzvisine u Tinjarosi Sarakin < saracēnus), ali se ne može utvrditi nijedna pojava, koja karakteriše krčko-romanski govor. Jedino bi se naziv uzvisine u Supetarskoj Šantaërbul mogao u drugom dijelu tumačiti kao krčkoromanski plural jirbul, = tal. alberi. To bi bio prijeglas kao u toponimu Kimp = tal. Campi na Krku. Ali zbog nestašice starih potvrda u pisanim dokumentima, ne može se naći sigurnih dokaza za tvrd-

nju. Za taj prijeglas govori i naziv gorske kose paralelne s Velebitom Tinjarosa, ako je ispravno protumačen ovaj romanski naziv latinskim montanea russa »crveno brdo«.

Fonetska analiza romanskih toponima na Rabu dovodi ipak do zaključka, da su se u simbiozi s Hrvatima Romani morali održati dosta dugo na ovom otoku, kao i na Krku južno od pomenute međe. Evo dokaza za to.

Dok u nazivu Rab nalazimo staru likvidnu metatezu, u nazivu sela Barbât i u nazivu uvale Valarmâta, nema je.

Dok u sanctus > Sut u Supëtarska i Suvid (ime drugog velikog vrha na otoku) nalazimo hrvatsku zamjenu za stare nazale, koji se razviše iz lat. **an- on-** pred konsonantom, dotle u Kampîna (brdo u Tinjarosi), Kantarâla ili Kantarära (naziv otoka na jugu Dolina) i Kantarâlica (uvala u Dolinu) sve nazivi prema ribi (kântor), Kâmpor; Kampurâla (draga u Barbatu), Muntäč (pašnjak u Barbatu), Munćël, Mo(e)ntinjûsa (vinogradi u Barbatu), Mantinjâda (vinogradi u Barbatu), Ronke ili Rumke (dio Kalifronta), Fünda (položaj u Kamporu) ne pokazuju staru zamjenu u za **-am- -an- -on-** pred konsonantima, kao što je ne pokazuju ni naše pozajmice iz mletačkoga.

Iz ove lingvističke analize nikako se ne smije stvoriti zaključak, da su Hrvati recentno stanovništvo na otoku. Ima dosta drugih lingvističkih pojava, koje dokazuju veliku starost hrvatskoga naseljivanja. Zamjena dugog latinskog **u** sa **i** u Palit ide u najstarije pojave. Isto potvrđuje i zamjena **o** za nenaglašeno latinsko **a** u Kôšljin za latinski deminutiv Castellione. Ovo su lingvističke pojave iste starosti kao i likvidna metateza u Rab za lat. Arba, tal. Arbe.

Dok bi se za naziv Rab moglo misliti, da su ga Hrvati čuli na susjednom kopnu i ovdje izvršili likvidnu metatezu, to se ne može kazati ni za Palît ni za Košljin. Za ove su toponime mogli saznati samo oni Hrvati, koji su se vrlo rano (možda u 10. vijeku) naselili na otoku.

Dok su na drugim našim jadranskim otocima nazivi uvala, ribarskih pošta i rtova u golemoj većini čistoga hrvatskoga podrijetla, na Rabu susrećemo dosta jak procenat romanskih toponima za konfiguraciju obale.

Uvala Ćifnäta ili Čifnäta i Čihnata dolazi na otocima zadarsko-šibenskoga arhipelaga kao Šipnata. Rapska Čifnata označuje i izvor, koji se miješa s morskom vodom. Vidjet ćemo, da je to lat. siphonata.

I ovdje vidimo, da je međuvokalsko **t** neizmijenjeno, baš kao i u nazivu rta (punte) na otočiću Sv. Grgur Sakaräta, izvedenica na **-ata** od lat. siccarius, portugiški sequeiro »mjesto, gdje se suši granje«.

Kanîtalj ili Kanîkalj, gen. Kanîklja označuje rt, obradive zemlje oko njega u Kâmporu. To je lat. cannētulum »mali trstenik«, naziv koji se u mletačkoj fonetici pojavljuje u Kanidole kod Lošinja.

Za uvale postoji čitava serija složenica sa Val: Vidilaka u Rapoštu pod Tinjarosom vallis de laco »uvala zvana Lokva«, Valarmâta »u Kamporu«, Vallis camina (g. 1334.), Vallis obscura (g. 1059.), Vadiškala (u Barbatu, ovdje je dobila po prezimenu i naziv Žigovac), Valmartîna »uvala Martinova« (u Barbatu), Valónga (u Kamporu) »duga uvala«, Vapaškâla (u Barbatu) »Paškova uvala«. Val Perla zove se i Mâla i Vela Pêrla, Valsika (u Kamparu) posve je plitka, kako joj i ime kaže. Valšibaka pred Gavranicom sadržava u drugom dijelu naziv mreže šabaka. Vardarîka (pod Kamparom) ima u drugom dijelu ime biljke erica, koja se na Rabu zove ȕljika od lat. ūlex ūlicis. Ovamo će možda ići i Vardôža u Kamporu »duždeva uvala«.

I izvedenica od vallis sa sufiksom **-ata** dolazi na Rabu tri puta. Valâta je mala dražica u Banjolu, velika uvala kod Samotorca i pašnjak u Tinjarosi. Ovaj isti toponim glasi na Krku u krčko-romanskoj fonetici Valunta s umetnutim **n** pred dentalom.[15]

Od drugih romanskih toponima vrijedni su pomena:

1. Frȕga u Supetarskoj Drazi. Ovako se zove čitav kraj, u kojem ima još mnoštvo drugih toponima kao Skúra draga, Ponȍr, Ivančićevi stâni, Vela lôkva i t. d. To su najbolje zemlje na otoku. Ovaj toponim nalazi se još u slovenačkom (Gorica) kao opća riječ i u sjevernotal. narječjima u značenju »poljski prirod«, od lat. frux -gis prema deklinaciji a.[16]

2. U Supetarskoj Drazi je Fûža šuma (bošak) kraj mora. Ovako se zove i mala uvala (valica) na južnoj strani Dolina. To je izvedenica od osnove lat. glagola fodere »kopati grabu«. Hrvatski je pendant graba i Grobîne, naziv drage u Supetarskoj.

3. Gȑpe je dio Barbata. To je isti toponim kao ime uzvisine Grîpe kod Splita[17].

4. Karȁra je cesta i tereni uz nju u Kamporu, od lat. carraria »kolnik«[18].

5. Kom(o)rčâr je danas naziv šume (bȕšak). Tu su se našle i rimske starine. Naziv je potvrđen g. 1229. U tom je predjelu bilo i raznih crkava. Tumačilo se ovo ime kao campus Martius, što nikako ne ide. Kako su tu nađene zidine okrenute prema gradu i natpis, u kojem se govori o portici »dućani«, bilo je ovo mjesto, gdje su Rabljani trgovali. Zbog toga je Jirečekovo izvođenje od commerciarium vrlo vjerojatno. Rapski porezni činovnik zvao se comercarius. Ovako se piše i naš toponim u listinama.[19]

6. Pašturân, njive i dražica uz obalu na Barbatu, potvrđen je g. 1203. i 1360.—1400. Sufiks **-an** pokazuje, da je to izvedenica od imena nekog Rimljanina, koji je ovdje imao svoj praedium[20].

7. Prvorâda je naziv njiva u Banjolu. Ovaj je naziv potvrđen 1229. kao Pulveraria[21], čisti latinski toponim, koji označuje »prašno mjesto«.

8. Sîlba ili Sîrba, južno od uzvisine Velo Čelo kod Tinjarose u Supetarskoj Drazi, potvrđen je[22] g. 1334. To je isti toponim kao ime otoka Silba »šuma«.

9. U toponomastici otoka ima i jasnih tragova mletačkog govora. Ovamo ide naziv rta Kaldânac, Kaldânca, koji zajedno s rtom F(a)rkanjem zatvara gradsku luku. To je dio staroga grada ispod Sv. Marije. Prvi dio ovoga toponima dolazi još u nazivu poluotoka Kalifron(a)t, koji se u dokumentima zove razno: Caput Frondis, Plagare Niche i Parti inferiori »donji kraj«[23]. Kal- je prema tome mletačko cao < caput sa zamjenom vokala **o** sa **l** kao u rapskom prezimenu Galzigna. Drugi je dio složenica Kalifront jasan. To je latinska riječ frons, -dis »lišće«. Kraj je bio šumovit, i ovaj naziv odgovara tome. Kalifronat je, prema tome, jednak romanski naziv kao Kantafig < lat. Caput fici kod Gruža.

Teže je objasniti drugi dio složenice Kaldanac. Iz starih se grafija, koje su vrlo raznolike,[24] može ipak zaključiti, da se radi u vulgarno-latinskom komparativu srednjega roda antius, koji je zamijenio klasično-latinski prilog antea »prije«. Složenica bi, ako je ispravno ovo tumačenje, značila »prednji rt«, što se slaže s položajem. Ali je moguće pomišljati i na rimsko lično ime Antius.

10. Osim ova dva toponima, koji pokazuju tragove mletačke fonetike, ima još naziv (imperativna složenica) uvale i rta Vrdaškôlj (prema Sorinju), na austro-ugarskoj specijalki Guardascoglio (u književno-tal. obliku) i Tonera (otočić kod grada). Mletački sufiks **-era** < lat. **-aria** došao je čak na hrvatsku osnovu u nazivu uvale na Dolinu Golubêra.

11. Naziv rta Frkânj, kojim se završuje brdska kosa Kalifront, nije jasan. Izgovara se i piše hrvatski Farkanj, talijanski Fracagno, na austro-ugarskoj specijalki ovako i još Ferkanjo. Starih potvrda iz dokumenata nema. O postanku toponima može se zbog toga samo nagađati. Kako se radi o dijelu morske obale, vrlo je vjerojatno, da stoji u vezi s lat. glagolom fričare, koji je u romanskim jezicima i ribarski termin u značenju »mrijestiti se«. Rapski toponim može biti ista riječ, koja i sicilijanska fragaggya, napuljska fra(g)alë »mnoštvo malih ribica«[25].

Svi ti romanski toponimi, koje smo u ovim primjerima dovoljno odredili, rječito govore o jako romanizovanoj sredini, u koju dođoše Hrvati u 10. vijeku.

Ništa ne govore o postojanju romanskoga stanovništva na Rabu oni hrvatski toponimi, koji sadržavaju romanske riječi, što su ušle u hrvatski govor na Rabu, kao nazivi uvala, rtova i škoĺjeva: Brneštrîlje, kolektiv od brnistra < lat. genista, Gripâvnica na Loparu,

od imena mreže grip, Lopìžina od lopiž »lonac«[26] < lat. lapideus, Mogranj i Mogranjac od lat. naziva za šipak malum graneum, Sprta od lat. sporta »košara«, Tonera od mletačke riječi za mjesto, gdje se lovi tuna, Mâli Dulfin, naziv otočića (prema dupinu), koji se zove i Lāganj, Javornô na Loparu (pridjev od javor laurus), Komoričje i Komorika, koromäč u Barbatu (prema biljci, koja se jede), Kanät, naziv za brdski lanac Tinjarosa, a u običnom govoru u značenju »brdski pašnjak sa mnogo kamenja«, Mirîne u Barbatu i Mirȉnica, brdo na Loparu, Debȅla Frûsta u Tinjarosi (prema romanizmu hrusta na Krku = frûsta u Barbatu »oštro kamenje, među kojim ne raste nikakva biljka«), Vȅla Mocȉra na Loparu i u Frugi od lat. maceries »kamenita ograda, zid bez klaka« u domaćem govoru. Sve ove romanske riječi mogli su Hrvati donijeti i s kopna, kad se poslije 10. vijeka naseliše na Rabu, jer se ti romanizmi govore i na obalskom kopnu. Ovo su hrvatski toponimi romanskoga podrijetla. Oni potvrđuju hrvatsko naseljavanje otoka Raba kao i hrvatski toponimi slavenskog podrijetla. Ali valja ipak dodati, da su neki od ovih romanizama mogli ući u hrvatski govor otoka onda, kad se Hrvati naseliše na Rabu, kao n. pr. mocȉra. Kao sigurno se može kazati, da je plogâr »versante« posuđeno na Rabu.

Za stari dalmatinsko-romanski govor značajniji su grecizmi. Gradska vrata u Dubrovniku zovu se grčkim nazivom Pȉle[27]. Ova riječ postoji u sjevernom Jadranu kao toponim. U Puntu na Krku zove se ovako jedan dio obale. Na Rabu u Kamporu Pile (akcentuira se i Pîle) označuje put i brežuljak, preko kojega se ide u Supetarsku Dragu.

Još treba spomenuti romanski toponim nepoznatoga podrijetla Mâg, naziv uvale, gdje se love tune, kod Barbata. Na austro-ugarskoj specijalki zove se Valle di Omago. Isti toponim dolazi u Istri kao ime gradskog naselja Umago.

III.

Analizirajući romanske toponime, utvrdili smo priličan procenat takovih, koji se odnose na uvale i rtove. Dok je na drugim jadranskim otocima veoma malen postotak starih romanskih toponima ove kategorije, ovdje je prilično velik, čak veći negoli na Krku. To znači, da su Hrvati ovdje živjeli u simbiozi s romanskim ribarima.

Zbog toga je zanimljivo navesti i hrvatske toponime, koji se odnose na konfiguraciju obale. Metafore su Badanj (u gen. Bânja) Kosäča (rt), Sedlȍ, Šȉlo i otočići Pohlib i Stoläc. Prema stabljikama i biljkama nazvane su Črnika, Rasvätice[28], Sîtovica[29], Smokȍva, Javornô, prema terenu Plitväc; na Sv. Grguru, Sitnica, Glavica, Veli Žal, prema pticama Gavranica. Samo ovdje se susreće stari

pridjev Stojânj (rt i otočić na Loparu, na specijalkama krivo Stojan). Hrvatski pendant za Čifnata je Vodênča, uvalica na Barbatu, i Vodîce pod Rapostom na Loparu. Tu »kuha« voda. Ponavlja se, kao i na ostalim otocima, Slätina, uvala i punta sjeverno od Sorinja i na Mišnjaku, i Tatîna, »porat« na Golom (na specijalki Tatinja), Njïvica, uvala u Rapostu, i Samot(v)orac, uvala, porat, na Sv. Grguru, Dolinu i u Supetarskoj.

Značajno je također, što se ne nalazi nijedan stari romanski toponim za otočiće. Lükovac, koji se ponavlja na Jadranu, dolazi ovdje tri puta, na Loparu nasuprot brdu Košljinu do Bruškita (ovdje vele, da je bio mostir »samostan«), na Barbatu i kupalište na Rabu. Ovaj se toponim nalazi i na kopnu, u Supetarskoj Drazi. Drugi su nazivi školjeva Mïšnjak, Sîkavci (prema biljci), Sridnjak, Zale Škulje, Tankô i Trstenik. Tanki dolazi i u vezi sa rt. Artić dokazuje, da je današnji naziv punta novijega datuma.

Broj hrvatskih toponima, koji se odnose na obradive čestice i na razne terenske oblike, bilo na Loparu ili u Kâmporu, u Frügi ili na Barbâtu, veoma nadvisuje broj romanskih, očit znak, da je obrađivanje polja i pastirstvo bilo od starih vremena u rukama Hrvata.

Evo liste tih toponima, koja nikako nije potpuna.

Od naziva za kakvoću i konfiguraciju terena nastadoše toponimi: Bôk (sam i sa pridjevima Veli, Mali, Burin) i deminutiv Bočak, Dolãc (sam i sa pridjevom) i augmentativ Dolčîna, Dräga i izvedenice Dräžica i Dräžina (same i sa pridjevima). Grîč, Gromäča (u sing. i pl. sa pridjevom Vela), Grûh, Beli Kamen, Kämik, Kame(i)njak (ovako se zvala i Tinjarosa), Pećîna, Pêšće, Ponôr, Prozõr, Râvno i Ravnîce, Rüpa, Sklõn (brdo hrvatski pendant za Rapost), Stêne i deminutiv odatle Stenîce, Stȑmac, Vrh i izvedenice odatle Vršäk i Vršîne; Žal i deminutiv Žalîć, Bélo ïlo, Vẽle Jäme i augmentatîv Jämina. U ovu kategoriju idu i metafore Glâvä i izvedenice Glavîca i Glavȋna, Trbûšnjak (brdo) i Vrata i augmentativ odatle Vratîne.

Prema izrazima za stabalje i biljke stvoreni su ovi toponimi: Dūbäc, Gâbar i izvedenica Gabrövica, Glogülja, Javoran (pridjev u značenju »lovorov«), Planîka (arbutus unedo), Praprutnâ, Sîće i Sīćäc, Smôkvice, Smrîka, Trava i Travȋca. Neki od ovih toponima upućuju na šume. Ovamo ide Gâj i Gušć s prefiksima Prīgûšć, Zagušć.

Od ptica nastadoše Gavranišće, Kokošȋca[30] (brdašce i šuma), i Kôsovo.

Na poljoprivredu i pastirstvo odnose se: Gumnȋna i Gumnîšće, Kozarȋna, Krâvljak, Lôkva i izvedenice Lokvîca, Lokvȋna, Njive i Njïvice, Ogräda i Ogradîca, Plândišće, Počivälišće, Pudarîca, Rȋpišće, Stân i izvedenice odatle Stanȋć, Stanȋna i Stanȋšće, Têg, Na

ulišće, Vȑtli. Rđave njive označuju toponimi Glâd i Gladnȉca. Njive se označuju i općom riječi Mêsto s oznakom posjednika.

Od naziva za reptile imamo samo Gadar (školj u Dolinu).

Na otočke uređaje industrijske upućuju Japnȅnica, Krcȁlo (rt), Pristȁnišće i Soline.

Tekuće vode su rijetke na otoku. Toponimi, koji se na njih odnose, samo su opće riječi Potȍk i augmentativ Potočȉne, Vrȕljica, Vrūtȁk i Stûbalj (tu je gustirna).

Ne zna se, na što se odnosi Račîšće, naziv pašnjaka i brijega u Tinjarosi[31]. Isti toponim dolazi kao naziv naselja na Korčuli.

Straža i deminutiv odatle ponavlja se ovdje kao i na svim otocima.

Pored romanizma Mirȉne dolazi i hrvatski naziv Zid i augmentativ odatle Zidȉne na Loparu. Pripovijeda se, da su tu Grci stanovali.[32]

Pridjevi, kako smo vidjeli, dolaze i ovdje često kao toponimi. Spomenimo još Gȍli ili Gȍlo (otočić, gdje se kopa mramor), Dumbȍko i izvedenica Dugȁča (njiva).

Od ličnih starih imena s nastavkom -ovac, koji su na kopnu veoma brojni, ovdje nalazimo samo Bȍljkovac[33] (otočić). I ovaj toponim govori za veliku starost hrvatskog naseljivanja.

Na narodni folklor upućuje Igrišće[34].

Od složenica ističu se Bȅli grad (na otočiću Goli) i Glavogrâd na Loparu.

Noviji hrvatski toponimi dobivaju i ovdje kao i na ostalim jadranskim otocima pridjev Sveti, ne Sut. Primjeri: Vala Sv. Humȉje ili Fumȉje (kod grada Raba), Svéti Grgûr[35] (otočić) i t. d.

Naša pomorska karta bilježi još nekoliko zanimljivih toponima za uvale i rtove na školjima, koji pripadaju obalskom sistemu Raba. Tako na Sv. Grguru čitamo nazive rtova Kosača, Pod Stan (zacijelo pastirski), Zad Badnja (badanj je česta metafora za uvale) i Smokova (čest toponim za uvale i punte). Na Golom: Veli Brig, Macinj i Senjska (sc. vala). Macinj je očito tal. macigno »kamen« (prema izgovoru t. zv. cakavaca). Po značenju odgovara dalmatinskoromanskim toponimima Maknel na zapadnoj obali Krka i Maknare u obalskom sistemu Molata. Za uvalu čitamo još i na Rabu veoma običan naziv Dumboka.

Bilješke:

1 Upor. v. Wartburg, Französisches etymologisches Wörterbuch sv. I, str. 124.

2 Upor. o ovom imenu Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, sv. II, str. 37 i moj članak u Časopisu pro moderní filologii, VI (1918), str. 144, br. 6.

3 Upor. Ak. Rječnik, III, str. 116. Dočetak -e u Gavže naš je. Ovakov dodatak daje se i na Rabu. Tako nastaje naziv od mila Kreste od romanskog Cristophor, koji je zaštitnik Raba.

[4] Upor. moju knjižicu Dolazak Slovena na Mediteran, str. 225 i sl.

[5] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd. br. 7921. Ovo djelo citiram i kraticom REW.

[6] Od latinske izvedenice plagarium. Od plaga »ravnica«, upor. djelo citirano pod br. 5 pod br. 6562 a. Plogâr u rapskom hrv. narječju znači »versante«.

[7] Od iste latinske riječi dolaze i naši izrazi za tavu ili tigan: prosulja, prsura, psura ili sura (na Krku).

[8] Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku XXIX (1921), str. 226.

[9] Ovdje dajem neka opažanja s otoka Raba, koja sam izvršio putujući pješice otokom 1927—1929. god. Detaljnije će biti sve obrađeno za ovaj otok kao i za Krk u posebnoj studiji o imenima mjesta na ova dva otoka.

[10] Upor. Ak. Rječnik, sv. II, str. 609.

[11] Upor. Mažuranić, Prinosi za hrv. pravno-povj. rječnik, str. 586.

[12] Upor. Ak. Rječnik, sv. V, str. 931, laz 2.

[13] Upor. djelo citirano u bilješci br. 11 na str. 1192.

[14] Današnje pučanstvo Raba recentno je. Došlo je većinom preko Velebita. Bunjevačko je. Značajno je, da na Rabu zovu Bunjevce Vlasima. Među njima ima i vlaških imena, kao Kordići na Barbatu. Ovo ime dolazi od rum. coardă »uže«. Upotrebljavaju i mnogo turskih izraza, kao na pr. Sad nī zeman zato. Meni ne begeniše ovo (Lopar). O ovom pučanstvu upor. Marčić, Naselja, sv. 23 (1926) str. 301—307, 309—316, 332—339. U ovom prvom svom antropogeografskom ispitivanju dao je pokojni Marčić samo toponomastički materijal za naseljena mjesta na otocima Rab, Pag i Vir, dok je za zadarske i šibenske otoke dao obilje toponomastičke građe ne samo za naseljena mjesta, nego i za uzvisine, rtove, uvale i školjeve. Golema šteta, što je ta građa zapisana bez filologičke akribije!

[15] Upor. moju studiju u Archivio glottologico italiano, XXIV (1930), str. 49 br. 77.

[16] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch 3 izd. br. 3546.

[17] Upor. Nastavni Vjesnik, XXIII (1914), str. 343 br. 5. Bartoli, Das Dalmatische II, str. 242 ima grippum sa Krka.

[18] Upor. Meyer-Lübke, o. c. br. 1718.

[19] Upor. Nastavni Vjesnik, XXIV, str. 661, gdje sam zbog potvrde iz g. 1229. (caput) Comorcarii pomišljao na izvedenicu od biljke tamarix. Upor. još Kušar, Rad knji. 118, str. 15 i Brusić, Otok Rab, str. 16, 58, 131, 172, 188.

[20] Upor. u Galiji Pastoriacum u mojoj studiji Die mit den Suffixen -ācum etc. gebildeten südfranzösischen Ortsnamen, str. 117 br. 232.

[21] Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, str. 64. -rada nastalo je disimilacijom iz -raria.

[22] Jireček, o. c. I, str. 64.

[23] Jireček ibidem i Brusić, o. c. str. 7, 9, 177 zove ga hrvatski Zeleni rt. Taj naziv nijesam čuo u narodu. Bit će to njegov slobodan prijevod.

[24] Brusić, o. c. 9, 10, 102, 147: Caput Antium, in Candamzio, Caldantio, Caldanzo, Candamps(i)s, Capo d'Antio. Ovo su na žalost kasne grafije iz 14. vijeka. Upor. i Kušar, Rad knj. 118, str. 16 i moje Les origines de Raguse, Slavia, X (1831), str. 481. Upor. i ime južnotal. grada Anzio.

[25] Upor. Meyer-Lübke, o. c. br. 3501. Dočetak -nj mjesto -lj osniva se na disimilaciji **r — lj > r — nj**, ako je ispravna etimologija.

[26] Lonãc zove se položaj u Banjolu i u Rabu mjesto, gdje je gat.

[27] Upor. Slavia, X, str. 486.

[28] Na drugim otocima glasi ovaj toponim Rasohatica, deminutiv od rasoha »račve«.

[29] Na austro-ugarskoj specijalki Sitnizza. Neki izgovaraju Sistovica. To bi bilo od ličnog imena Sixtus. Na Rabu se kaže za biljku juncus sît, coll. sît'e.

[30] Kokošica znači na Rabu »šljuka« (scolopax rusticola).

[31] Narod zove danas ovaj brdski lanac (masiv), u kojem smo vidjeli i romanskih i hrvatskih toponima, posuđenicom Kanàt, od predrimske riječi canthus, v. Meyer-Lübke, o. c. 1616, kako je gore rečeno. Naziv Tȉnjarosa je učen. Prema Brusiću, Otok Krk, str. 6, 8, zvao se u 14. vijeku Camignacco, onako kao na Golom Na Veliki Kaminjak ili drugi jedan kanat na Loparu Kȁmenjak. Ovaj brdski lanac, u kojem je, sudeći po toponomastičkim podacima, u srednjem vijeku postajala simbioza pastira Hrvata i Romana, počinje od rta Sorinja, a završuje se rtom Gavranica u barbatskom humlju. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I, str. 64 uporeduje sa današnjim imenom quarterium Chune rose a. 1334. U ovom starom rapskom toponimu, ako ga je Ljubić ispravno zabilježio, samo se pridjev slaže s Tinjarosa. Ako je ispravno moje izvođenje od Montanea russa, onda bi za ovakvu denominaciju bila paralela Cȑljene stȇne na Dolinu. Ako je pak prvobitni oblik Chuna rossa iz god. 1334., onda je moje izvođenje od Montanea russa samo lingvistička kombinacija bez historijske potvrde. Chuna bila bi u tom slučaju lat. cūna, riječ, koja u pluralu znači ne samo »zipka, bešika«, nego i »gnijezdo«. To bi također bio razumljiv oronim, ali bi ostao neobjašnjen prijelaz c > t.

[32] Upor. navod Brusićev o. c. str. 58, da su se u Barbatu u mjestu zvanom Grcerija našli ostaci grčko-rimskih zidina. Upor. toponim Grcina kod Stolca na Loparu.

[33] Lično ime Boljko od Boljeslav potvrđeno je u 16. vijeku, odatle toponimi na kopnu Boljkovac, Boljkovci i Boljkovići, v. Akad. Rječnik, I, str. 546.

[34] I ovaj je toponim čest na kopnu, rijedak na otocima, v. Akad. Rječnik, III, str. 780.

[35] Ovaj je naziv recentan. Brusić o. c. str. 10 mu daje još dva imena Arta i Drvenik, koje ćemo još sresti na jadranskim otocima. Jireček o. c. I, str. 64. pominje potvrde insulą Arta, Larta g. 1222.—1334. Nijesam mogao doznati, da li su ovi nazivi još u upotrebi. Kod pastira i baba na Loparu čuo sam i sa tal. pridjevom Šen ili Šan Grgȗr.

6. PAG

I.

Kao na Rabu, prvobitno slavensko pučanstvo bilo je i na ovom otoku stočarsko i kao takovo do danas je očuvalo svoju važnost. Dobro je poznat paški sir. Sa stočarstvom u vezi razvijala se ovdje zacijelo i čipkarska umjetnost, dobro poznata i danas. Da je na Pagu pastirstvo bilo razvijeno zarana, vidimo odatle, što se na tom otoku spominje još u doba narodne hrvatske dinastije selo (villa) Vlašići.

God. 1070. kralj Petar Krešimir određuje, da ovo selo, zajedno s ostalima na otoku Pagu, ima da pripadne pod ninsku biskupiju.[1]

Naziv Vlašići očita je izvedenica od vlah, od riječi, koja je i u staroj hrvatskoj državi, kao i u srpskoj, označivala romanskog stočara, pastira.

Na tom otoku ima i veoma starinskih slavenskih naziva naselja. Ovamo računam ime sela Dȉnjiška, koje izvodim od nepotvrđenog

deminutiva gdinjica »mala šumica«, od Gdinj o kojoj ćemo riječi raspravljati, kad bude govora o otoku Hvaru.[2]

Da je to ime staro, svjedoči naziv Stärovas i Staroväsica kod toga sela. U toj je složenici stari hrvatski naziv vas »selo«.

Stanovnike Dinjiške zovu današnji Pažani »sejäni«, seljaci.

Ostala imena naselja na ovom otoku sva su romanska. Samo kod mjesta Paga nalazimo uzvisinu, koja se zove Gradac.

Ovaj naziv upućuje na to, da su i Slaveni već zarana imali ovdje svoja utvrđenja.

Naziv sela Povljäna čisto je rimski.

To je izvedenica stvorena pomoću latinskog sufiksa -iana od rimskog imena (cognomena) Paulus. Označuje se njome imanje (praedium) nekog Rimljanina, koji je imao pridjevak Paulus. Ovako izvedeni nazivi nalaze se u svim romanskim zemljama. Slavensko naselje nastalo je u ovom slučaju na rimskom. Ovakav tip rimskih imena vidjet ćemo i u imenu dubrovačkog otočića Lakljan, od Liciniana.

Ime sela Novälja ili Nevälja dovode mnogi etimolozi u vezu s lat. pridjevom navalis »pomorski« i domišljaju se, da se je kod toga mjesta odigrala pomorska bitka u vrijeme rimskih građanskih ratova. To je, dakako, domišljanje na osnovu lingvističke kombinacije.

Istina je, da samo mjesto potječe iz rimskih vremena, jer se kod njega nalaze tragovi rimskom vodovodu. Ali ovakva imena dolaze i u romanskim zemljama i izvode se od lat. riječi novale, što znači »iskrčena zemlja«.[3]

Otok Pag je zaista nekada bio vrlo šumovit i ne onako pust kao danas. Naprijed smo vidjeli, da su po šumi nazvali i Slaveni svoje naselje Dinjiška, pa je vjerojatno, da su po krčevini i Rimljani nazvali svoje Novalia u pluralu.

Na malu, sitnu mediteransku šumu upućuje na ovom otoku i drugi naziv naselja Barbat, koji smo protumačili već u članku o Rabu.

Ovaj neobično dugi otok, završuje se dugim šilom, koje se zove Lun, u dokumentima Punta Loni, hrvatski u domaćem izgovoru Koncilun, t. j. na koncu Luna. Prvi dio ove složenice Konci stari je hrvatski lokativ. Toponim Konec i Kons vidjeli smo na Cresu.

Naziv Lun izvodi se od lat. leo, leonis »lav«. Ne mogu znati, da li je ovo izvođenje ispravno, jer nije potvrđen stariji oblik. Moglo bi se raditi o kakvoj predrimskoj riječi kao i u prvobitnom nazivu za ovaj otok, o kome će se dalje još govoriti.

* * *

Historija ovoga otoka nije posve jasna.

U najstarije doba nalazio se na njemu grad Cissa. I kao što se svi mediteranski i jadranski otoci zovu po glavnom i najvažnijem mjestu, tako se zvao i ovaj otok. Antička Cissa nalazila se sjeverno od današnjega Paga na suprotnoj strani Paškog zaliva, po svoj prilici tamo, gdje na vojnim specijalnim kartama stoji zabilježen položaj Caška uz Grgurevac, oko 3 km. na jugoistoku od rimske Nevalje.

Rimska Cissa propala je od potresa g. 361. naše ere. Bila je zacijelo kasnije obnovljena. Ali se god. 1212. označuje ovo staro naselje kao Kessa veterana »stara Kissa«.

Ovaj posljednji naziv dragocjen je za lingvista zbog dva razloga. U njemu je najprije izgovor **k** pred **e** za rimsko Cissa. Iz te činjenice s pravom zaključujemo, da se je i u ovom gradu govorio stari dalmatinski romanski dijalekat, koji se odlikovao baš ovakvim izgovorom ovdje kao i u Dubrovniku.

Karakterističan je i pridjev veteranus »star«, koji se nalazi u rumunjskom pridjevu bătrîn »star«, dok svi ostali romanski jezici imaju deminutivnu izvedenicu vetulus od vetus za pridjev »star«, tal. vecchio, fr. vieux i t. d.[4]

Kessa veterana znači dakle »stara Cissa«. Iz toga izlazi, da u 13. vijeku ovo mjesto nije imalo onoliku važnost, koliku je imalo drugo gradsko mjesto na ovom otoku, gdje se dobivala sô iz morske vode, a zvalo se također latinskom riječi pagus »selo«.

Prema glavnom gradu Kissa zvao se otok 1070., u doba narodne dinastije, Kissa insula. Taj naziv pominje se sve do 14. vijeka. Chessa pominje se posljednji put 1372. Od toga doba dalje zove se otok samo prema drugom glavnom mjestu insula Pagi. U rimsko doba ovo je mjesto značilo selo prema Kissi, upravo onako, kako je Dinjiška danas za Pažane selo.

Stari rimski naziv Cissa očuvali su i Hrvati, ali u pridjevnoj izvedenici Čăška onako, kako očuvaše u srednjoj Dalmaciji stari Muccurum u pridjevnoj izvedenici Makarska. Stari Muccurum održao se do danas u imenu brda Makar, na kome se nalazio. Uz pridjev Časka ima se razumjeti riječ draga ili vala »uvala«. I danas se još govori Vala Caska u domaćem cakavskom izgovoru.[5]

*

* *

Pitanje Romana na ovom otoku nije jasno, i to zbog toga, što car Konstantin, koji je za polovinu 10. vijeka točno rekao, gdje sve u bizantinskoj temi (= pokrajini) Dalmaciji žive Romani, meće stari grad Kissa u isti red s otočićem (školjem) u njegovoj blizini Skirda (danas Škarda ili Škȑda) i izrijekom kaže, da nije nastanjeno.

Prema vijesti bagrenorođenog pisca činilo bi se, da su se i Romani i Slaveni naselili na ovom otoku istom u drugoj polovini 10. vijeka i dalje. Da je bio naseljen u Krešimirovo doba, o tom nema sumnje. Da su se i Hrvati ovdje vrlo rano naselili, i to se može vjerovati, ako je ispravno naše tumačenje imena Dinjiška. Ime sela Vlašići opet veli, da su Slaveni ovdje zatekli romanske pastire. A i to se mjesto pominje u doba narodne dinastije.

Druga imena opet kažu, da su Romani i na ovom otoku imali svoje utvrđenja, koja su jednako zvali kao i na Krku i Rabu, i to romanskim deminutivom castellione, kao i Slaveni što su ovdje imali svoj Gradac.

Naziv Castellione očuvao se u domaćem izgovoru u Vala Kòsin, što se u zemljišniku (tavularu) piše Košljun[6].

Kako Talijani nijesu razumjeli ovo naše prilagođenje latinske riječi, oni iz Košljun stvoriše Val Cassione. Ovako sve pomorske karte označuju ono mjesto, gdje pristaju brodovi, kad iskrcavaju putnike za Pag.

Pored ovoga postoji na Pagu i drugi Košljun kao oznaka brežuljka nedaleko Čaške, na sjeveroistoku Polja između Stare i Nove Čaške[7]. Očito je, da je ovaj služio za zaštitu stare Kisse.

Hrvatski istoznačni toponim Grādäc nalazi se isto tako dva puta, uz grad Pâg (odatle Pažäni, stanovnici) i zapadno od Kolana.

Posljednji toponim naziv je naselja. Govori se u singularu Kòlan i u pluralu Kolani, Kolane. Da li je romanski ili slavenski, ne može se znati. U dokumentima nema mu potvrda. Kako se nalazi sjeverno od Košljunskog zaliva, vjerojatno je romanskog podrijetla, jer se hrvatski toponimi za naselja nalaze samo južno od ovog zaliva. Na ovom se dijelu otoka započelo hrvatsko naseljivanje.

Ako se uzme na um, da je rimsko gradsko naselje bilo na onom dijelu otoka, gdje je Čaška i Novalja, onda odjedared postaje jasno značenje toponima pagus »selo«[8]. Današnji Pag nalazi se naime nasuprot Čaški, daleko na jugu grada. U rimsko doba nije mogao biti drugo nego »selo, naselje izvan grada«. Ovakva denominacija ponavljala se i u doba hrvatskoga naseljivanja. Stanovnici Dinjiške, južno od Paga, za današnje su Pažane sejäni.

II.

U toponomastičnom pogledu Pag ide u isti red sa Cresom i Lošinjem, t. j. ovdje ima samo neznatan broj starih romansko-dalmatinskih naziva za konfiguraciju obale i terena, za rtove, uvale, obrađene čestice i uzvisine. Sve ove kategorije toponima u golemoj su većini hrvatskoga podrijetla. Nalaze se pored ovih još samo takovi romanskoga podrijetla, koji su stvoreni od hrvatskih općih riječi

(apelativa). Ovi, razumije se, ne mogu da govore išta o romanskim stanovnicima otoka. To su hrvatski toponimi s romanskom osnovom. Za ove osnove ne može se utvrditi, da su ih Hrvati posudili od Romana baš na Pagu.

Ipak bilježim iz paškoga hrvatskog govora jednu riječ, koju u Splitu i na Rabu imamo kao toponim, a ovdje kao opću riječ (apelativ.) To je hrȉpa u značenju »litica«, od predlatinske riječi grippus ili greppus ili crepus[9].

U romansko-dalmatinske toponime idu Sakarata (izgovara se i Sakrât), dio obale i rt pod Melnicom, naziv, koji smo objasnili u članku o Rabu, Tov(e)rnele na Lunu (porat), romanski deminutiv od taberna, riječ, koja je, bez lat. deminutivnog sufiksa -ella, ušla u opći hrvatski jezik na Jadranu u značenju »krčma«, Pastũra (pašnjak i zaliv u Novalji), naziv, koji na Braču dolazi u obliku Postire, Ponta Sipnuta[10]. (Ovako zabilježeno u tavularu) u Kolanima, Katîne (danas Most) u Pagu i Lokũnja na Pagu, gdje su bile soline, od lat. catēna i lacūna. U toponime iz rimskog vremena izvedene sa sufiksom -anus od latinskog gentilicija, kao gore Povjãna, ide naziv obalskog poteza Bošãne (u pluralu), sjeverno od Paga, ako stoji za lat. Bassiana, kao Bošana kod Biograda na moru[11]. Za razliku od Barbãta na Rabu, gdje se ovako zove naselje i kraj, paški Barbât označuje čitav kraj uz more, što očito govori za to, da je (territorium, mons i t. d.) Barbatum Rimljanima označivao kraj obrašten niskim grmljem. Hrvatska je paralela ovome toponimu Kosmaj i Kosmeč. Ovamo ide možda još naziv stana (pastirskoga) kod Paga Segũta[12].

Od hrvatskih toponima romanskog podrijetla mnogi se ponavljaju ovdje, kao pridjev K(o)romašna, Škar, Kãnat (ovdje se ovako zove svako brdo), Soline, Mûrve i Mûrvica, Màlin i Malinȉca, Kãmarizac[13] u Dȉnjiški, Vȑtãča[14] u Kolanima, Mândrije[15], porat i gaj u Kolanima, zvane i Mândre (Male i Vele); Komârde, Vrtlić Komorna (Dinjiška) i Komorõvac (brdo nazvano prema stablu comarus), Kantarẽlac[16] (rt u Kolanima), Paladînka[17] (školj i vala), Fornãža (brdo), Mandrãč (mala luka za brodice).

Značajna je za toponomastiku Paga činjenica, što dva mala otočića, koja su danas bez važnosti, zadržaše predrimska imena. To je Škȓda, koju spominje i car Konstantin Σκιρδα, s očuvanim do danas velarnim izgovorom konsonanta **k** pred **i**, kako je po pravilu u starom dalmatinskom romanskom, i Mãun, koji ravenski geograf piše Moa, a pominje se i u doba hrvatske narodne dinastije. To znači zacijelo, da su ovi otočići, poput Šćedra kod Hvara, bili u ono doba ekonomski i kulturno važni, a ne kao danas, kad nijesu nastanjeni.

III.

Kako je već naprijed rečeno, hrvatski toponimi za naselja nalaze se na južnom dijelu Paga. Ovdje ih ima i takovih, koji pokazuju veliku starost. Tako plurale tantum Pećãni u Dĩnjiškoj. To je izvedenica na -janin od peć »pećina«. U kunfinu istoga sela nalazi se i Stärovas, selo, i odatle izvedenica Starovăsica (malo vrelo) i Starovaška Draga. Stari hrvatski naziv vas »selo« srećemo ovdje prvi put. Pridjevni toponim naselja jeste Metâjna, u Barbatu. Uza nj se ima razumjeti luka, väla ili slično. Izvedenica je to od osnove glagola metati, kao Metâljka[18] na kopnu. Mjesto je nazvano ovako, jer more svojim djelovanjem ovdje »meće«, nanosi, stvara teren.

Ovaj se otok odlikovao pastirstvom sve do danas. Ta ekonomska činjenica našla je odraza i u toponomastici njegovoj. Šume su po svoj prilici bile neznatne u prošlosti, kao i danas.[19] Malo toponima odnosi se na njih. Spomenuli smo za stara vremena šumski naziv Dĩnjiška. U konfinu ovoga sela danas imamo samo toponime Kămarizac i Grabovac, koji upućuju na šumsko drveće.

U konfinu Paga idu ovamo toponimi Brêšće, Gȑm, Golȉja, Trnovac i Dračevica (luka), u konfinu Kolana Vela, Gornja i Sridnja Crnika, Listić (upor. Kalifront na Rabu), Vrbovica, Trstina, Gājäc, Dubȍvica, u kunfinu Povljane Žîr, Medvȉje, Pod Medvȉjem i Abätnica[20], u konfinu Novalje Ràstovac (punta), Cêra (plural), Dubäc, Brêšće, Gâj (punta). Još mi je potvrđena Dubrava. Kako se vidi, mnogo izrazitih šumskih toponima danas više nema.

Pastirstvo je bolje zastupljeno: Mândre, Mârkića tori, Sâvrov stân, Stanȉć u singularu i pluralu, Stani (s imenom posjednika), Kozarina, Stanišće, Kozi Skôk (Novalja) i t. d.

Nazivi za obradivu zemlju, kakvoću i konfiguraciju terena jednaki su kao na ostalim otocima: Dolac, Na rëpišće, Mäslinice, Hûnjci (plural od humac), Zamet (tu snijeg zamete), Grusnâ (pridjev od gruh), Blăto, Veli Brig, Dĩdovnice (njive, na više strana), Na sušȉce, Vela Gramäca (često), Zestȍko (slaba zemlja). Sve u kunfinu Paga. U kunfinu Dinjiške: Velika Stina, Grba i Tusta. U Kolanima: Tusto čelo (»debelo čelo«), Franovica, Vrulja, Rukavȉne, Rûjnica, Kunovica, Ravna Draga, Debela Stena, Vlake. U Povljani: Lokvica, Grûsna, Kȍnjska, Smȍkvica, Prutna (vrlo često), Stenȉca. U Novalji: Lopätice, Lokva, Tri lokvȉce, Rüpa, Močȉšćak, Didine, Tusto čelo, Slatina, Ivča Jama, Čipônjac (lokva), Škoplja (potočić u Staroj Novalji). U Barbatu: Debëla Glavȉca, Plât, Zaglava, Prozor, Draga (sa pridjevima Široka, Ravna i Gusta). Napose treba istaknuti: Črnotinac, izvedenicu od starog ličnog imena Črnota (od Crnomir), Grgurevac i Rânkovac (u Kolanima), Maräsovka i Jûlovica zbog toga, što toponima na -ovac, -evac, -ovka, -ovica od ličnih imena ima malo

na otocima, zatim Veternica kao naziv terena izložena vjetru, i naziv brda Zatõn nazvan zbog toga, što je blizu ovako nazvanog zaliva.

Kao toponimi za konfiguraciju obale (rtove i vale) javljaju se Dumbȍka, Veli bôk, Zatõn, Čista (zaliv), Slana, Sušâc, (sasvim plitko), Melnica (od mel »pijesak«), Teplȉce (najdublje more, pod Stogäjem), Veli Žal (zaliv u Barbatu), Ždrījäc (u Dinjiški za ždrijelac; i predjel uza nj je ovako nazvan), Šimunski rt pored Sûha punta (oboje u Kolanima), Päška rẽbra, Tihovac, Prutna, (rt i prevlaka u Povljani), Ždrīlô (prema kopnu dalmatinskom), Punta Dȉda[21], Krcälj (zaliv u kumfinu Novalje), Klanac (porat u istom kunfinu). Napose treba istaknuti naziv uvale Jakišnica u kunfinu Novalje kao izvedenica od imena grada Jakin (Ancona). U ovom kunfinu imamo još Bnẽci kao naziv položaja. Uz Velebitski kanal dolaze kao obalski nazivi Paklenica, Tri brata i Tri sestrice.

Današnje hrvatsko stanovništvo otoka velikim je dijelom recentno. Došlo je s Velebita. Zbog toga se nalazi na Pagu i jedan turski toponim Bunâr (Kolane), Bunarȉć (Dinjiška), što je izoliran slučaj na jadranskim otocima. Ovdje služi za ovaj pojam romanski toponim Gustirna.

Još treba spomenuti ove toponime: Laz m. i f. sam i sa posvojnim pridjevima na Lazi, Lazȉć, koji se odnosi na krčenje, pridjev Svîlno, za koji ne znam kazati, na što se odnosi, pa Prōbōj i Prösika, također izrazi za krčanje, te Divȉcjak, naziv mjesta na Pagu, gdje su najprije bile soline, Uhlȋnac nepoznata značenja i postanja.

Od naziva za otočiće (škoije) jasan je Veli i Mali Brušnjâk, izvedenica od brus »petra«, Mȉšnjak i Sikâvci (Povljana). Ovi se nazivi ponavljaju.

Od brojnih svetačkih toponima na otoku nema nijednog sa starodalmatinskim pridjevom sut < sanctus. Svi su noviji s našim pridjevom sveti (Vid, Juraj, Duh, Fumȉja, Katarina, Jerolim, Ivãn, Grgũr, Petar, Bârtul, Ante, Jądrȉj, Mihovȋl, Jelẽna, Mikũla, i Križ). U ovoj kategoriji toponima najzanimljivija su dva: Sveti Kärin (naziv groblja, na Krku Kirin i Kerin < lat. Quirinus) i Môvra (Känat na jugu Čiste, u tavularu Sv. Mauro).

IV.

Na specijalki bivšeg jugoslavenskog generalštaba zabilježen je Kanal Žapalj. Mjesto toga naziva piše naša pomorska karta Paški Kanal. Nijesam mogao doznati, tko govori Žapalj. Ovaj naziv naći ćemo više puta u otočkoj Dalmaciji. Ljubiša ga upotrebljava kao opću riječ u značenju tal. traghetto »skela«[22]. Talijanski naziv do-

lazi u Istri i kao toponim (južno od ušća Raše). Žapalj se odlično poklapa sa grčkim ϕιάπλους istog značenja. Prema tome je to u našoj toponomastici jedan grčki leksikologijski relikt kao Skupjeli; Igalo i t. d.

Na jugu Paga kod Privlake drži se oveći otok, koji se hrvatski zove Vir, a tal. Puntadura. Na njemu su brojni rtovi i uvale. Nekoji nazivi za njih ponavljaju se ovdje kao i na ostalim otocima: Rtina (augmentativ od rt), Bobovik, Lučica, Duboka, Rastovac, Vrulja, Rasovača (augmentativ od rasoha), Meka (sc. punta, vala), Kaštelina, Japnenica, Stinice (deminutiv od stijena). Ali ih ima dosta takovih, koji se nalaze samo ovdje. Prezida[23], Brdonja, Radnjača, Srpnica (upor. grčki ekvivalenat kod nas Trpanj i na Siciliji Trápani[24], Pedinka, Sapavac (upor. Sapan na Krku).

Naziv otoka Vir vrlo je zanimljiv. Da nema nikakve veze s našom općom riječi vir »gurges«, izvan svake je sumnje. Takav naziv i ne priliči otoku. Ovim čudnim nazivom bavio se i pokojni Jireček[25]. G. 1069. pominje se uz otok Maun »cui ex orientali parte adiacet insula que in vulgari sclauonico Ueru nuncupatur«. Rački je na osnovu ove grafije rekonstruirao kao najstariji slav. oblik: verъ[26], uzevši, da u Ueru latinsko -u stoji za jor i da je osnova od vьr-ǫ vrěti t. j. da je ь pisan sa **e**. Teško je prihvatiti za 11. stolj., da su se dočetni poluglasi izgovarali. Jireček ispravno kaže, da hrv. naziv nije mogao imati -u u dočetku. Zbog toga se mora misliti, da je »in uulgari sclauonico« kasniji dodatak, kad isprava i onako nije očuvana u originalu. Historijske potvrde i današnje talijansko ime pomoći će nam odgonetnuti i Ueru i današnji hrvatski naziv Vir. Talijanski naziv čini se kao složenica od latinske imenice puncta i pridjeva dūrus u ž. r. Ovakov tal. toponim, koliko mi je poznato, ne dolazi uopće u tal. toponomastici. Historijske potvrde znaju za ovaj otok naziv Ura, tako g. 1329. insula Ure (prema romanskoj konstrukciji u genitivu mjesto u nominativu), g. 1347. puncte Ure[27]. Prema tome je suglasnik **d** u Puntadura talijanski prijedlog de, što odgovara posvema talijanskoj sintaktičkoj konstrukciji, koja se u Dalmaciji uvukla i u hrvatski narodni govor (upor. Punta Križa mjesto ispravnoga Punta Križ, kako niko u Dalmaciji ne govori). Srašteno tal. pisanje prijedloga de i Ura pojavljuje se istom g. 1345. u mletačkom izgovoru Pontadora[28]. Austro-ugarska specijalka bilježi ispravno Puntadura kao naziv rta, koji naša pomorska karta zove hrvatski Vrulja. Hrvatski naziv Vir pojavljuje se g. 1205. insula Wyr, g. 1243. caput cuiusdam insulae Vyr.[29] Iz ovih potvrda izlazi, da je talijanski naziv rta bio prenesen na cio otok upravo onako, kao što je Čiovo, koje je prvobitno označivalo samo mjesto u neposrednoj blizini Tro-

gira, bilo preneseno na cio otok zvan romanski Bua. Ako se uzme, da je samoglas u u Ura bio dug, onda hrv. Vir predstavlja sasvim isti izgovor kao mir za lat. mūrus. Lat. ž. r. Ura prešao je u muški kao u Rab za Arva, Brač za Brattia i t. d., a početno v je kao u urceus > vrč, hortus > vrt i t. d. Ono ue- u Ueru[30] može se različito tumačiti, ili kao romaniziranje hrv. samoglasa i prema beretta > hrv. berita, ili može biti i nespretna grafija za romanski razvitak ol.

U svakom slučaju otok se u starini zvao Ura, što je predrimski (mediteranski) naziv kao i Cissa (za Pag), Maun i Škarda.

Na Maunu bilježi naša pomorska karta ove nazive za rtove i uvale: Šip (drugdje Sip, upor. i Rašip, š je dijalektički izgovor za s), Pod Crkvinu, Dražica, Olipski Porat, Kolanski Porat, Mezoporat (naša složenica za tal. Porto Mezzo ili di Mezzo, kako je na austro-ugarskoj specijalki) i Rakovica. Kanal, što rastavlja Maun od Paga, ne zove se Mao(u)nski Kanal, kako piše specijalka bivšeg Jugoslavenskog generalštaba, nego Paška Rebra.

Na Škardi je rt Sadina, augmentativ od Sad, koja riječ dolazi kao toponim na Krku nebrojeno puta.

Na Pagu bilježi naša pomorska karta ove nazive za rtove i uvale, koji se djelomice ponavljaju: Ogradice, Lokve, Suha, Široka, Dumboka, Zaglav, Mlinica, Gajac, Rastovac (na austrijskoj specijalki rt Hrastova), Veli Žal, Smokvica, Gradac, Slana, Ručica.

Karakteristični su obalski toponimi za Pag ovi: Potočnica, Vidonjica, Mladinica, Kapić, Cicavac, Za babe, Vrtlić (također u Kornatu), Straško (pridjev sr. r. od straža), Crna, Proboj, Tihovac, Zminka (zacijelo mjesto Zmijinka), Prutna (metafora od prut za dugi rt na jugu Povljane), Sikavčica, Mrtva (na austrijskoj specijalki Merta < lat. myrta), Gorička, Klopotnica, Mrka (upor. Vallis obscura g. 1059. na Rabu), Gorevnjak, Zrće (valjda od zreti).

Posjedovni su obalski toponimi: Jurjevica, Jadrešnica (od Jadre < Andreas), Mihovilje, Filino.

Grmina je zacijelo augmentativ od garma (na austro-ugarskoj specijalki Porto Germa).

Od romanizama dolaze Mandre (»torovi«) za siku, Škamica (na austro-ugarskoj specijalki Skajnica, od lat. scamnum »stolac«), Fortica.

Stari romanski toponim je Movra (od Maurus).

Od novijih prezimena nastadoše toponimi Šimuni (na austrijskoj specijalki Simoni) i Santiš (tal. prezime).

Naziv školja Mišnjak (od miš, na austrijskoj specijalki Mišjak, također naziv rta; ponavlja se). Kod ovako nazvanog rta bilježi austrijska specijalka naziv Vrtača. O ovom toponimu bila je riječ naprijed.

Školj između Mauna i Paga, koji austrijska specijalka zove Paladinka, naziva naša pomorska karta Lukar. Na terenu je naša ratna mornarica zabilježila pored naziva Paladinka još i Tudinka. Ovo je jedan dokaz, kako toponimi za rtove, uvale i školje mogu da variraju. Pojava se objašnjava time, što nijesu od onolike ekonomske vrijednosti, kao imena naselja.

Bilješke:

[1] Upor. Rački, Documenta, str. 88. Izrijekom se pominju paucas villas Pagi: Peçani, Murowlani, Wlassici. Pećani su možda ondje, gdje je položaj Pecane na specijalnoj vojnoj karti, sjeverno od Dinjiške. Gdje se nalaze Murowlani, ne znam. Grad Kissa cum suis pertinentiis daje se rapskoj biskupiji. Prema tome, ovaj otok pripadao je u crkvenom pogledu dvjema biskupijama. Razlog, zašto je Petar Krešimir rastavio Pag u crkvenom pogledu, te je dao jug otoka ninskoj, a sjever rapskoj biskupiji, bio je zacijelo u narodnoj razlici stanovništva. Na jugu su očito bili Hrvati, a na sjeveru Romani. Pokojni Lucijan Marčić, koji je vršio antropogeografska ispitivanja u selima otoka Paga (v. Srp. etnogr. Zbornik, knj. XXXVIII), tvrdi (str. 344) za Dinjišku, da se u 12. vijeku zvala Maurovlane i da je taj naziv nastao po crkvi sv. Maura. Ovo nije posve sigurno. Na otoku postoji doista toponim Mavra < Maurus, a u Krešimirovoj falsifikovanoj listini iz 12. v. ne stoji Mauro- nego Muro-. G. 1327. bribirski su knezovi porušili »Maurovlane« za uslugu Zadru, veli Marčić. Da li se je te godine zaista pisalo tako? Naselja se zaista mogu zvati po crkvi. To je opće poznato. U lingvističkom pogledu to je mogućno i u Maurovlani, ako je toponim tako zaista glasio. Ispor. Varikašane »selo kmetova plemenitih Zadrana zvanih Varikaša« za izvedenice stvorene pomoću sufiksa -janin od vlastitog imena.

[2] Upor. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego s. v. Gdańsk.

[3] Riječ zastupljena u mnogim romanskim jezicima, upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 5966.

[4] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 9287 i 9291.

[5] Upor. o lingvističkom problemu ovoga otoka moj članak u Nastavnom Vjesniku, XXIX (1921), str. 446 sl. Valle Čaška piše se za Paški zaliv i na specijalnoj karti Zone 27, kol. XII bivšeg austro-ugarskog generalštaba.

[6] Na specijalnoj karti vojnogeografskoga zavoda Jugoslavije zabilježen je Košljun kao naziv rta, položaja i zaliva.

[7] Upor. Bullettino dalmato, VIII, str. 195.

[8] Od pagus »selo« postoje u romanskim jezicima samo izvedenice pagānus, odatle i naša poganin, pagensis i paginus, v. Meyer-Lübke, o. c. 6141, 6145 i 6148. Prva i posljednja izvedenica očuvale su gdjegdje prvobitno značenje »seljak«.

[9] Upor. Meyer-Lübke, o. c. 3863. Ovamo idu toponim Grbalj, dalmatinski apelativ škrapa, Criapis u Kotoru i rimsko Crepsa za Cres.

[10] Očito identičan toponim sa Šipnata i Čipnata, ali ga ja nijesam mogao provjeriti u narodnom govoru.

[11] Upor. Nastavni Vjesnik, XXIV, str. 658.

[12] Govori se i Sedûta. O značenju ove denominacije pastir mi je pripovijedao ovo: »Ja san ču pripovîdati na onen stanu, da bi se skùpili va no vrime čobani od više stanova, di bi pripovidali, koji bi više zna, kako ćeju čuvati blago. Zato su prezvali sedutu. I onda bi se ugovarali, di ćeju poć ukrest tujemu blagu.« Toponim bi mogao biti i sasvim recentan.

[13] Od bilješke kamařiz (u paškom narječju) »vrsta crnogorice« < tamarix, v. Meyer-Lübke o. c. br. 8548. Akad. Rječnik, IV, str. 784 kamaris.

[14] Ova je riječ ušla u geografiju kao ternim za Kraški fenomen. Nije u vezi s našim glagolom vrtati, nego je romanska izvedenica s augmentativnim sufiksom -aceus od hortus. Ova se riječ govori u rovinjskom narječju vartačo »orticello incolto ed abandonnato«, v. Ive, I dialetti ladino-veneti dell'Istria, str. 70.

[15] To je grčka riječ, koja svojim značenjem odgovara našem pastirskom stanu. Upor. Meyer-Lübke o. c. br. 5290 i Rohlfs o. c. 1319.

[16] U paškom narječju kantarèla znači »pinjàtica od zemlje«. Etimološki je ista riječ koja i kondir i kàntorica (Zore) »sud za noćnu potrebu«, grč. cantharus, v. Meyer-Lübke, o. c. br. 1614.

[17] Paladin je staro lično ime tal. podrijetla, upor. Akad. Rječnik, IX, str. 582.

[18] Akad. Rječnik, VI, str. 620.

[19] Drveće, koje raste na otoku: smrȉka, dubrȁva, komorȉka, jasen, kȇn (= klen), smrdèla, drȁča, šîpȁk, rasȅljka. Nema naziva drmun, kao na Krku i, rijetko, na Rabu. Sve je grm.

[20] Od hъbъtъ »sambucus ebulus«, hrv. hàbat (h)ápta. Drugih zastupnika ove sveslavenske riječi nijesam našao na otocima među toponimima.

[21] Oponašanjem talijanske konstrukcije dolazi uz opće nazive punta, vala genitiv ili još prijedlog od (= tal. di), ovdje kao i na ostalim otocima.

[22] Upor. Meyer-Lübke, o. c. br. 8845, od lat. trajectus.

[23] Upor. Ak. Rj. sv. XI, str. 814.

[24] V. Rohlfs, Etym. Wörterbuch der unterital. Gräzität, str. 66 br. 571.

[25] Romanen, sv. I, str. 64.

[26] Documenta, str. 74.

[27] Monumenta historica Slav. meridionalium, sv. I, str. 375, sv. II. str. 281, 456.

[28] -đora upor. s krčkoromanskim doira za lat. dura.

[29] Smičiklas, Codex sv. III, str. 51, sv. IV. str. 202.

[30] -u bit će najvjerojatnije pisarska griješka mjesto -a.

II. ZADARSKO-ŠIBENSKI ARHIPELAG

U ovaj skup stavljam 15 nastanjenih otoka u ovom poretku: Olib, Silba, Premuda, Molat, Sestrunj, Ugljan, Iž Mali i Veli, Veli Otok, Kornat, Pašman, Vrgada, Murter, Žirje, Zlarin i Kopara, sve predslavenski nazivi osim imena Veli Otok, koje je lako prevodiv toponim: latinski Insula Magna, talijanski Isola Lunga ili Grossa.

Ovaj skup treba toponomastički zasebno obrađivati zbog podatka cara Konstantina, koji za njih kaže, da su svi ovi otoci pusti osim Vrgade. Taj podatak dragocjen je za hronologiju naseljavanja ovog otočkog skupa. Slavensko naseljivanje može da potječe najranije iz druge polovine 10. vijeka. Romana bilo je na Vrgadi prije toga vremena, a na ostalim otocima i oni su se mogli pojaviti istom u drugoj polovini 10. vijeka.

Car navodi njihova imena po svoj prilici prema izgovoru zadarskih Romana, i to u pravcu od juga na sjever. U južnom skupu on spominje Vrgadu, Pašman, Kornate i Veli Otok, u sjevernom Silbu, Škardu, Olib, Škardicu s Pagom, Premudu, Molat, Sestrunj i Iž. Za ostale otoke kaže općenito, da su mnogobrojni (πάμπολλα): ali im ne zna navesti imena. Kako se vidi, car je prilično dobro upućen ne samo što se tiče njihove mnogobrojnosti, nego i s obzirom na njihova imena i na njihov položaj. Zbog toga moramo zaključiti, da je on bio dobro obaviješten i o tome, da li su nastanjeni ili nijesu. Podatak za to mogao je uostalom lako dobiti od bizantinskih službenih predstavnika teme u Zadru. Jedino se čudimo, što ne spominje otok Ugljan, koji je najbliži Zadru. To je možda u vezi s činjenicom, da ovaj otok nije nikada imao pravoga imena, već se jednom zvao Insula Gelani, drugi put Insula sancti Michaelis, treći put Insula Lucarani i t. d.

Ostale otoke južno od Vrgade, kao Murter, Žirje, Zlarin i Kopar, kojima dajem zasebne članke, car je zacijelo svrstao među one mnogobrojne, kojima ne zna imena.

Ovaj otočki skup oduvijek je stajao u vezi sa Zadrom. To se vidi još i danas iz toponomastičke činjenice, da se Zadar zove na

Molatu jednostavno Grad, onako kako Grci zovu Carigrad, jednostavno πόλις (odatle turski naziv Istanbul).

Toponomastička analiza ovih otoka pokazat će nam, da i na njima ima tragova starom romanskom govoru u Dalmaciji. Poslije druge polovine 10. vijeka moralo je prema tome ovdje biti i Romana. Oni su mogli dolaziti ovamo zajedno s Hrvatima ili sami iz Zadra, kojega stanovništvo car zove također Ρωμᾶνοι.

Prema tome romanstvo na ovim otocima moglo je imati podršku samo u Zadru.

1. OLIB

I.

Vrlo razgranjen i vrlo brojan zadarsko-šibenski arhipelag počinje se na sjeveru sa tri otoka položena kao u dijelu polukružnice. To su na istoku Olib, u sredini Silba i na zapadu Premuda. S historijskoga gledišta, ovim trima otocima zajedničko je to, što ih već u polovini 10. vijeka poznaje bizantijski car Konstantin. On je za njih zabilježio kuriozna imena, koja nam djelomice omogućuju rekonstruirati govor onih Romana, što ih pominje u Zadru.

Za otok Olib donosi bagrenorođeni pisac naziv Aluip[1]. Ovaj naziv govorio se u Zadru. To izlazi odatle, što i kasniji latinizirani oblici iz 15. vijeka pišu Alluybum, ixola de Luibo[2] i, u ženskome rodu insula Alluyba[3]. Svi ovi oblici latiniziraju izgovor zadarskih Romana, koji je prvi zabilježio car Konstantin. Naš oblik Olib pominje Baraković u svojoj Vili Slovinskoj. Starijih potvrda od ove nema za nj. Ali na osnovu fonetskih zakona hrv. jezika može se kao sigurno zaključiti, da se osniva na izgovoru zadarskih Romana.[4] Kako su naši ljudi taj izgovor mogli saznati ili u Zadru ili kasnije, kad su se naselili na otok, od domaćih stanovnika njegovih, može se iz te činjenice stvoriti dalji zaključak, da su naši ljudi čuli u Zadru i na otoku zadarski romanski govor.

Naziv Aluip čudan je na prvi mah. Osim Konstantinove potvrde za nj nema starijih latinskih potvrda. Lingvistu, prema tome, ne preostaje drugo nego da uporednom metodom, a na osnovu poznavanja fonetskih zakona starog dalmatinskog romanskog govora, rekonstruira latinsku osnovu imena Aluip. To može da bude samo latinska riječ alluvium, koju, pored alluvies ili alluvio, upotrebljavaju rimski zemljomjeri (agrimensores) u značenju »povećanje polja zbog naplave ili naplava uopće«. Teško je znati bez točnijeg ispitivanja samog terena, koliko ovaj naziv uistinu odgovara postanju poljoprivrednog terena na otoku Olibu. Ali da je ovakav latinski

geografski termin moguć, za to govore mletački geografski nazivi lupia, lubia, libbia, ubia, i t. d., koje je studirao Dante Olivieri u mletačkoj toponomastici.[5] Svi oni proishode od iste latinske osnove, od koje i Konstantinov Aluip. Hrvatsku toponomastičku paralelu vidjeli smo u nazivu otočića Plavnik između Krka i Cresa.

Pomenute riječi ne postoje samo u mletačkoj toponomastici, nego i u mletačkom i furlanskom općem govoru u različitim značenjima, a sva se osnivaju na predodžbi, da djelovanjem vode mogu nastati na nekom terenu različite formacije, kao rupotine, propasti, male uzvisine i čak strmine.

O etimologičkoj pripadnosti Konstantinova naziva Aluip ne može, prema tome, biti nikakove sumnje.

Naš naziv Olib (s kratkim silaznim naglaskom na i) govori se ovako na otoku Molatu. Odatle je izveden naziv stanovnika Olibljane (također s kratkim silaznim naglaskom na i). Ovaj naziv donosi Akademijski rječnik samo u značenju neke vinove loze nazvane po imenu samoga otoka. Nijesam pobliže obaviješten o tome, kakva bi to imala da bude vrsta loze. Stanovnici samoga otoka Oliba izgovaraju Ulib (s kratkim silaznim naglaskom na i). Samoglasnik u mjesto o nalazi se i u talijanskom obliku Ulbo, koji se nikako ne slaže sa zadarskim romanskim nazivom Aluip iz doba Konstantinova. Iz ove činienice izlazi, da se današnji talijanski naziv našeg otoka osniva na našem izgovoru, a ne na izgovoru starih dalmatinskih Romana.

Latinski naziv ovoga otoka nesumnjivo kaže, da je teren njegov već u latinsko doba bio zgodan za poljoprivredu. To potvrđuju i naši nazivi, koji se odnose na obrađenu zemlju, a govore se na tom otoku.

II.

U govoru Olibljana postoji stari slavenski poljoprivredni termin *laz*[6], (s drugim silaznim naglaskom). Ovaj naziv označuje obrađeni teren oblika četvorine. Od njega postoji i deminutiv lašćić. Ako je teren duguljasta oblika, zove se dugača ili dugačica.

Zemlja ili skup zemalja dobre vrste, koja je naplavljena od bregova sa svih strana djelovanjem vode, zove se, kao i na Krku, dolac[7] ili dolčić. U sredini svakog doca nalazi se podanak. Za ovakav ljevkast teren postoji na Krku i latinski termin gurgus, očuvan u romanskoj toponomastici otoka Krka.[8]

Zemlja ili skup zemalja dobre vrste, koja je nastala djelovanjem vode slijevanjem s bregova s dviju suprotnih strana, zove se draga[9] ili dražica.

Neplodna zemlja, na kojoj raste nisko grmlje, zove se hrič (s dugim silaznim naglaskom), što je dijalektički izgovor opće riječi grič, koja se upotrebljava u slovenačkim i kajkavskim hrvatskim dijalektima.

Za zemlju, koja je nekoć bila neplodna, a danas se obrađuje, vele Olibljani teg[10] (s dugim silaznim naglaskom), težić, oblaka[11] ili oblačica, a za zemlju, na kojoj je vinova loza propala, vele tarsina[12].

Interesantan je još naziv dimjica (s dugim silaznim naglaskom na prvome **i**). Ovako se zove svaka pojedina čest nastala diobom nekadašnjih velikih pašnjaka. Ako dioba potječe od starih vremena, onda se takve zemlje zovu stare dimjice, a ako potječu iz novijeg vremena, onda nose ime nove dimjice ili novine (s kratkim silaznim naglaskom na **i**). Ovaj je naziv i lingvistički zanimljiv, jer je u vezi s našim veoma raširenim toponimom Delnice ili Dionice; ali je na otoku Olibu ova stara naša riječ bila preokrenuta u dimjice zbog toga, što su se dijelovi pašnjaka davali pojedinim dimovima ili kućama s dimnjakom na upotrebu.

Na otoku Olibu postoji još i zanimljiv poljoprivredni termin osik[13] ili osičić, čime se označuju odijeljeni komadići zemlje ograđeni zidom, a služe za držanje krmaka. Ovaj je naš izraz u vezi s glagolom odsjeći i nalazi se vrlo često u našim krajevima kao toponim. Pominjem samo Osijek i lički Osik. Na otoku Krku zovu se ovakove staje za krmka izrazom mošuna (od latinske apstraktne imenice mansione, što znači »stanovanje«), a u drugim kontinentalnim krajevima Dalmacije jara (s kratkim silaznim naglaskom) od latinskog hara.[14]

Za otočku poljoprivredu važna je lokva, jer služi za pojenje stoke. Kao na ostalim sjevernodalmatinskim otocima zove se lokva na Olibu lokanj ili lokanjić. Lokva, kao i lokanj i lokanjić postaju djelomice od latinske riječi lacus (lacuna). Latinska riječ lacus očuvala se na otoku Krku u romanskim imenima mjesta, kao na primjer, u imenu sela Lakmartin, što znači »Martinova lokva«.[15]

Od drugih slavenskih poljoprivrednih termina, koji se odnose na otočke puteljke, veoma karakteristične za teren naših otoka, treba istaknuti nazive klanac[16] ili klančić. Ovako se na Olibu označuje mali uski puteljak između zidova, što ograđuju obrađene zemlje, dok steza[17] (u književnom srpskohrvatskom jeziku staza) znači na ovome otoku čisti puteljak bez zidova, u šumi ili na pašnjaku.

Veoma je važna romanska riječ brunal (s dugim silaznim naglaskom na **a**). Na ovom otoku ona označuje »otvoreni konao uz put, kojim protječe kišnica«. Proučavajući našu pomorsku terminologiju[18] našli smo, da ovaj naziv postoji u Trogiru u obliku bùrnâl, a u Stonu u obliku bùrnô (genitiv burnála) u značenju »konala izdubena kroz drvo za propuštanje vode nakupljene na mostima na pa-

lubi zbog kiše ili valova«. U Dubrovniku brùnô, brunála znači »šupljotinu na donjem pragu od prozora ili od vrata, kroz koji curi voda vanka«. Ova riječ izvedena je pomoću latinskog sufiksa **-alis** od riječi borna, kojoj se ne zna postanje, a nalazi se u mnogim romanskim dijalektima.[19]

Kako se vidi već iz ovog kratkog prikaza naše poljoprivredne terminologije na Olibu, Hrvati se kao poljoprivrednici naseliše na ovom otoku vrlo rano. Njihov naziv laz je opći slavenski, zastupan u svim slavenskim jezicima. Donesen je, prema tome, ovamo već iz zakarpatske pradomovine.

Car Konstantin važan je i za pitanje, kada se Hrvati naseliše na ovom otoku. Prema njegovu izvještaju, u njegovo vrijeme svi otoci sjevernog zadarskog skupa nijesu nastanjeni i njihovi su gradovi pusti. To su Catautrebenò = Tkon (Pašman), Pizuch = Dugi Otok, Selbo = Silba, Scerda (= Škarda), Aluip = Olib, Skirdakissa (= Pag), Pyrotima (= Premuda), Meleta (= Molat), Estiunez (= Sestrunj i Iž), kao i mnogi ostali, za imena kojih ne zna.

Njegovu vijest treba razumjeti tako, da su se u polovini 10. vijeka, kad on piše svoje djelo, Romani s ovih otoka, kamo su pobjegli s dalmatinskog kopna zbog provala Slavena, opet povratili u Zadar, ostavivši ih bez stanovništva. Zadarski otoci postadoše na taj način opet slobodni za slavensku kolonizaciju. Vjerojatno je, da se ona započela u većoj mjeri baš u drugoj polovini 10. vijeka.

III.

Carevu vijest o nenastanjenosti otoka potvrđuje indirektno i toponomastika otoka Oliba toliko, što je ona gotovo bezizuzetno slavenska, bez starijih romanskih tragova. Nastala je dakle poslije odlaska Romana s otoka. Pomenimo samo nekolika imena, koja se odnose na obrađene čestice.[20] Vodotok, Volujaci, Ključ, Uklaje, Piščivac, Ograde, Stoci, Kamenjak, Kačić (= deminutiv od kal »blato«), Zaik (= jezik), Garina[21], Vrulja, Prisika, Gradina, Kalac (= drugi deminutiv od kal »blato«), Pasje gomile, Japlenica, Požar (»njiva dobivena paljenjem šume«), Kosovo, Brajkovac (»mjesto koje je pripadalo nekome Brajku«), Bilina (»bijela zemlja«), i t. d.

Rtovi (punte) na morskoj obali nose također naše nazive: Artić (sa zmorca Drage), Arat i t. d.

Isto tako i dijelovi morske obale: Glavotok (kao na Krku »vrh otoka«, prijevod od tal. Caisole), Plasine (= izvedenica od stare slavenske riječi plasa »njiva«, koja se održala do danas u imenima mjesta), Stenice na Artu, Vele Stene, Studeni bok, Rakovnica, Arat, Slatina i Slatinica, Dražica, Žali i t. d.

Morske uvale nose isto tako naše nazive: Draga, Sibenska[22] zmorašnja i južna, Slatina južnja, Široki bok, Županjeva draga. Posljednji naziv interesantan je zbog toga, što sadržava pridjev županj, proširen sufiksom **-ev**, od slavenskog administrativnog funkcionara župan, kako ćemo vidjeti i na drugim otocima.

Među nazivima za dijelove morske obale valja naročito istaći naziv Samotvorac (u današnjem izgovoru Olibljana Smatvorac) zbog toga, što se vrlo često javlja na sjevernim jadranskim otocima. Ovim nazivom označuje narod obalu, koja se sama neprestano stvara i obnavlja naplavom žala i pržine.

Koliko ima romanskih naziva u našoj toponomastici ovoga otoka, oni su većinom naše izvedenice od romanskih riječi, koje uđoše u opći govor Olibljana. Nemaju, prema tome, nikakove vrijednosti za dokaz o postojanju poljoprivrednika Romana na ovom otoku. To su, na primjer, ovi nazivi: Magriž (mjesto nazvano po biljci), Škar (kamenje na morskoj obali, ovako i u Vrbniku), Parsurna (izvedenica od prsur, latinski frixorium, kao na Rabu), Sabunjača (lokva i čestica zemlje, izvedenica od salbun »pijesak«) i t. d.

Ipak treba naročito istaći još neke neslavenske nazive, iz kojih će se vidjeti tragovi latinskom i grčkom kršćanstvu, koje Hrvati zatekoše i ovdje kao i na ostalim dalmatinskim otocima. Na sjeverozapadnom dijelu otoka postoji Stivan kao naziv lokve. Kod nje je Brig na Stivanu (s kratkim silaznim akcentom na **a**). Ovaj naziv potječe očigledno od lat. Sanctus Johannes. Na ovom otoku postoje još dva takva naziva. Čestice zemlje zovu se Sambare (s kratkim silaznim akcentom na srednjem **a**), od Sanctus Bartolomeus ili Sancta Barbara, zatim Stomorini lazi (s kratkim silaznim akcentom na **o**), t. j. lazi, koji pripadaju crkvi Sancta Maria.

Ako su svetački nazivi zemalja iz mlađeg doba, onda nose naš pridjev; tako Pre svetin Roku (»pred svetim Rokom«), Porat svetoga Nikole.

Južno od otočića i dijela obale, koji se zove Sip[23] (s dugim silaznim akcentom), na sjeverozapadnom ogranku otoka, nalazi se otočić (školjić) zvan Kurjak. Ovaj naziv nema nikakve veze s našom riječi kurjak »vuk«, koja je orijentalnoga porijekla i ne govori se u našim zapadnim krajevima,[24] nego je to lično ime Kurjak, koje je potvrđeno i kao ime mjesta, samo za se i u izvedenicama Kurjakovac, Kurjaković, a dolazi od grčkog svetačkog imena Kyriakos[25]. Na zapadu odgovara tome imenu Dominicus[26], koje je obilno zastupano u Dalmaciji: Menko, Menkonja, Dominko, Dinko i t. d. Ovo grčko ime susrest ćemo i na Premudi. Otočić Kurjak pripadalo je nekome Kyriakosu, ili je tu bila kakova kapelica posvećena tome svecu.

Zanimljiva su još četiri toponima: naziv otočića (školja) Murovnik, ako je izvedenica od murva,[27] naziv rta Zubinin, posvojni pri-

6*

djev od ličnog imena Zubina, ili od augmentativa opće riječi zûb, naziv rta Ploče[28] i naziv terena Mahove.[29]

Naša pomorska karta bilježi na Olibu još nekoliko naziva za školjeve, kao Planik između Oliba i Mauna sa rtom Glavica na sjeveru, do njega deminutiv Planičić. Ovaj naziv dolazi na kopnu kao ime uzvisine u Banjanima (Crna Gora) i u Hercegovini. Potvrđen je u 14. stoljeću u staroj srpskoj državi: Planьnik.[30] To je izvedenica od iste osnove, od koje i planina i proplanak. Naziv školjića Pohlib »polovina hljeba« je metafora, koja se ponavlja. Nejasan je naziv školjića Fućin, kojega se pridjev Fućinska (sc. vala) opetuje za uvalu. Još pripadaju u obalski sistem Oliba dvije sike na jugu. Jedna se zove jednako kao i rt Zubinin (v. naprijed), a drugi Grišni Muli u pluralu, naziv, koji bi se morao objasniti iz folklora otoka. Od toponima za uvale i rtove Slanac i Slanačka Voda opetuju se na Zečevu u pluralu Slanici. Po sufiksu sudeći, naši su toponimi za rtove i uvale Rusovac, Daskovica i Kavčica, ali su im nejasne osnove. Prvi je izveden možda od pridjeva rus »crven«. Naš stari hipokoristik nalazi se u Radova Draga. Mašunjeva Draga ne sadrži, čini se, pridjev od kakva ličnog imena, nego od opće riječi mošuna < lat. mansione »staja za stoku«. To bi bila najjužnija potvrda za ovu krčku riječ, ako je tumačenje ispravno. Nejasni su nazivi za rtove Abinja i Tale. Sip (v. naprijed) kao naziv za škol j i rt konstatirali smo u paškom obalskom sistemu u izgovoru Šip. To je postverbal od sipati.

Bilješke:

1 U grčkim pismenima Aλώρ. Ali Konstantinova slova omega i eta moraju se čitati kao u, i.

2 Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku XXIII (1914), str. 345, br. 8.

3 Prema ekscerptu pok. Don Luke Jelića iz mletačkoga zemljišnika iz g. 1420—1479.

4 Potanje o tome u mojim člancima pomenutim u bilj. 2 i u Časopisu za slov. jezik (Ljubljana), VI, str. 6 i sl.

5 Il nome locale veneto »lupia, ubia« ed alcuni toponimi affini, u časopisu Nuovo Archivio veneto, XXXVI.

6 I kao ime mjesta na ovom otoku i drugdje. Upor. Puljizov Laz, Čisti Laz, Stomorini Lazi i t. d. na Olibu.

7 I kao ime mjesta na ovom otoku i drugdje. Upor. Pučki Dolac, Grandov Dolac, Žovanjev dolac, Ravni dolac i t. d.

8 Upor. moj članak u Archivio glottologico italiano, sv. XXIV, str. 19, br. 17.

9 Također čest naziv u toponomastici Oliba kao i drugdje: Babina Draga, Draga (ime morske uvale), Dražice (dio morske obale) i t. d.

10 Ova riječ dolazi možda u istom značenju u Poljičkom statutu: upor. Mažuranić, Prinosi itd. str. 1445. Kao toponim nalazi se na Rabu.

11 Ova riječ nije dosad još nigdje zabilježena. Stoji očigledno u vezi sa vlaka »duga njiva«. Ovaj poljoprivredni termin raširen je osobito u Dalmaciji.

12 Izvedenica od trs »čokot«.

13 Dolazi na ovom otoku i inače kao toponim: Ljučev Osik, Osičine. Upor. Mažuranić, o. c., str. 845. I to je stari slavenski poljoprivredni naziv.

[14] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd., br. 4039.

[15] Upor. moju studiju pomenutu gore u bilješci 8, str. 31, br. 39.

[16] I kao toponim na ovom otoku: Veli klanac.

[17] Upor. Na stezi od drače, gdje je toponim.

[18] Upor. moju knjigu Od koga naučiše jadranski Jugoslaveni pomorstvo i ribarstvo. Split 1933, str. 138.

[19] Upor. Meyer-Lübke, o. c., br. 1220a.

[20] Sva ova imena, koja citiram, kao i pomenutu poljoprivrednu terminologiju, saopćio mi je 1913., Dr. Kažimir Pasini.

[21] Odgovara toponimu Garica na Krku.

[22] Sibenska je pridjev od imena otoka Silba i ne smije se zamijeniti sa pridjevom Šibenski od Šibenik.

[23] U nižem prijevojnom stepenu dolazi ovaj toponim na Krku Sapan ili Sepen kao naziv uvale.

[24] Upor. Akad. Rječnik, V. str. 814.

[25] ibidem, str. 815. Upor. i Jireček, Romanen itd. sv. II. str. 32; sv. III str. 22.

[26] Jireček; o. c. sv. II, str. 33 sl.

[27] Akad. Rječnik, VII. str. 162 ima pridjeve murven i murvov od murva. Od mura (na Krku) bio bi murov.

[28] Veoma čest toponim po južnim jadranskim otocima, na obalama Dalmacije i po kopnu. Upor. Akad. Rječnik, X. 71.

[29] Mâh »mahovina« potvrđena je za istarsku čakavštinu. Ovdje je plural, koji nije inače potvrđen. Akad. Rječnik, VI, str. 371 ne zna za ovakove toponime.

[30] Upor. Akademijski Rječnik, sv. X, str. 3.

2. SILBA

I.

Za otok Silbu zabilježio je bagrenorođeni pisac također romanski oblik, iz kojega saznajemo, da je naše **i** u nazivu Silba nastalo iz romanskoga zatvorenog **e**. To je sasvim po zakonu. Na uho djeluje zaista ovaj romanski samoglasnik tako. Naši ga ljudi gotovo redovno zamjenjuju sa **i** kad preuzimaju talijanske riječi u svoj govor. Primjeri: Mornarica za mletačko marinaressa, berita za beretta i t. d.

Ali je čudnovato, što car pisac ne piše na kraju romanskoga oblika samoglasnik **-a**, kako bismo očekivali prema našem nazivu Silba, nego grčko omega, kako ne bismo očekivali ni prema današnjem talijanskom obliku Selve, koji je očigledan talijanski plural ženskoga roda od selva »šuma«.

Ako car pisac piše Selbo, mjesto Selba, onda ne znamo pravo, kako da tumačimo njegovu grafiju. Da li je to kakva grafička griješka, onakve prirode, kao kad piše Kribasa mjesto Kribava za naše Krbava, ili je to oblik, koji je on napisao po čuvenju, onako, kako ga je čuo njegov zadarski izvjestitelj. Ovaj posljednji, bio to carski

stratig ili katapanos u Zadru ili ko drugi, svejedno, mogao je lako čuti slavenski akuzativ singulara Silbu, i, kako nije znao hrvatski, nije znao od njega načiniti ispravan nominativ singulara, nego je zabilježio onako, kako je čuo, i tako javio bagrenorođenom piscu.[1] Takva se griješka, uostalom, događa svim strancima kad čuju naša imena mjesta s našim prijedlozima. Nijemci redovno ne preuzimaju slavenske toponime u nominativu, nego u lokativu.

Budući da car piše naš samoglasnik **u** grčkim slovom omega,[2] moglo bi se misliti, da njegova grafija Selbo[3] stoji mjesto našega akuzativa singulara Silbu, koji upotrebljavamo kad govorimo: idemo (gremo) na Silbu.

Dalji bi zaključak iz ove konstatacije bio, da je u polovini 10. vijeka, kad car piše svoje djelo bio ovaj otok naseljen Hrvatima. Taj je zaključak i inače moguć, ali iz same Konstantinove grafije ne nameće se svom pouzdanošću, jer je, kako smo već rekli, moguća i jednostavna grafička griješka.

Prema zakonima domaćega čakavskoga govora stanovnici nazivaju svoj otok Siba (sa dugim silaznim akcentom na **i**) bez suglasnika **l**. Ime stanovnika izvedeno odatle glasi Sibenjane (s kratkim silaznim naglaskom na **i**, pridjev sibenski. Mjesto Sibenjane govori se u nominativu plurala i Sibinjane. Ovaj oblik nastao je na osnovu disimilacije iz Silbljane, za koji oblik ne nalazim nigdje ni pisanih ni govorenih potvrda. Tešku suglasničku grupu **-lblj-** trebalo je olakšati za izgovor. Zbog toga je bio umetnut samoglasnik **i** ili **e**. Sigurno je, da se u pridjevu Sibenska, koji se upotrebljava u toponomastici Oliba za oznaku zaliva (uvale, vale) i rta (Sibenska zmorašnja i južnja; nalazi se sjeverno od uzvisine Mahove) ne krije pridjev izveden od Šibenik, kako bi se mislilo u prvi mah, nego od Silba.

Postanje naziva ovoga otoka posve je jasno. To je latinska riječ silva »šuma«. Ovaj toponim sreli smo i na Rabu kao Sirba ili Silba za oznaku zemljišnih čestica. To znači, da je u rimsko doba ovaj otok bio obrastao šumom i da je istom kasnije postao predmet poljoprivredne eksploatacije. Na šumsku vegetaciju upućuje i slavenska toponomastika otoka. Dio sela zasađen vinovom lozom zove se Marta (s kratkim silaznim akcentom na prvom **a**); od lat. myrta. Ovako se zove i rt (punta) zabilježen na jugoslavenskoj specijalnoj karti. Ovamo ide naziv Bresti kao i naziv uvale (porat) Papranica (s kratkim silaznim akcentom na prvom **a**) izvedenica od šumske biljke paprat. Više Papranice nalazi se Krug (s dugim silaznim akcentom). To je stara slavenska riječ za šumu, koju su u ovom značenju očuvali Rumunji.[4] Ovamo treba još ubrojiti naziv šume Borci (kratki silazni akcent na **i**).

Luka uz ovu šumu prema pomenutoj specijalnoj karti zove se Pernestica. Ja sam čuo izgovarati Pernastica (s kratkim silaznim

akcentom na i). Ta je šuma obrasla čarnikom. Čarnika (kratki silazni akcent na i) je mediteranski quercus ilex na našim otocima sjevernog Jadrana. Pod nazivom Pernastica sakriva se po mom mišljenju biljka, koja se na drugim otocima zove banistra ili brnistra, a dolazi od lat. genista.

II.

Inače je slavenska poljoprivredna terminologija stanovnika Silbe, koja je gotovo opustjela seobom svojih žitelja u Ameriku, ista kao i na Olibu. I u dijalektičnom pogledu Sibenjani i Olibljani su isto. U svojem čakavskom narječju pokazuju ikavske i ekavske oblike jedni i drugi. I ovdje postoji stari slavenski poljoprivredni termin Laz[5] kao toponim. Pored toga još i Sadi[6] s dugim silaznim akcentom na a). I termin teg[7] nalazimo ovdje kao toponim. Komad zemljišta zove se Blakov teg (s dugim silaznim akcentom).

I ostala toponomastika otoka Silbe ista je kao i na Olibu. I ovdje nalazimo dio obale (punta i luka), koji se zove Samotvorac (s dugim silaznim na drugom **o**) kao i na Olibu.

Uzvisine zovu se jednako na oba otoka. Mahove (s kratkim silaznim na **a**) plural je od imenice mah, kako se u Dubrovniku zove mahovina.[8] Ovakav plural nalazimo i u nazivu Lovrove (s kratkim silaznim na prvome **o**) od lovor (lat. laurus).

Rtovi se zovu na jednak način s istom fonetskom zamjenom **-ar** za samoglasno **r**: Arat (kratki silazni na prvom **a**). Slatina nalazi se ovdje kao i na Olibu kao naziv za rt i uvalu. Kao u Arat zamijenjeno je samoglasno **r** sa **ar** još u Mala i Vela Smardeća, luka ovako nazvana zbog izbačene morske trave, koja se ovdje zove aliga (s kratkim silaznim na **a**), od lat. alga); i napokon u Garba, koji toponim dolazi u kopnenoj Dalmaciji u obliku Grbe, pa u Marta (po biljci mrta < myrta). Kao naziv dolazi još Ostro.

Istu zamjenu nalazimo i u nazivu rta i okolnog zemljišta zasađenog maslinom Karf (s kratkim silaznim akcentom na **a**). Je li to isti naziv kao i ime otoka Krf? Kako je taj naziv došao ovamo? Da li je došao ovamo jednakim putem kao i naziv rupe Kandija, u koju su se skrivali Sibenjani, kad bi došli gusari? Kandija dolazi često i na drugim mjestima u Dalmaciji. Ovaj je naziv prenesen ovamo iz doba kandijskoga (kretskoga) rata. Toponim Kandija ponavlja se na Krku kod Punta.

Od ekavskih oblika jednakih kao na Olibu pomenimo Vele stene. Ovako se zove teren okomito odsječen.

I ovdje nalazimo toponim Garine (s kratkim silaznim na **i**) kao i na Olibu. On upućuje na primitivno krčenje paljenjem šume, kao i naši drugi toponimi (Garica na Krku, Garač, Zagarač u Crnoj Gori, Požar na Olibu, Požega više puta u Hrvatskoj i Srbiji).

Od specijalnih toponima sjevernog Jadrana pomenimo naziv rta (punte) Škar[9] (s dugim silaznim) kao na Olibu, Krku i Pagu.

Od metaforičkih toponima ističe se naziv rta i luke Nozdre (s dugim silaznim na **o**), koji češće dolazi u našoj otočkoj toponomastici.[10] I njive oko ovog rta i luke zovu se ovako. Naziv je prenijet s čovječjeg tijela na konfiguraciju morske obale.

Naselje Silba dijeli se na dva dijela, na Selo (s kratkim silaznim na **o**) i na Lopar (s dugim silaznim na **a**). Interesantno je zabilježiti, da se isto ovako zove i sjeverni dio otoka Raba.[11] Ljudi iz ovoga dijela Silbe zovu se Loparane (prvo **a** je dugo, drugo ima kratki silazni akcent), singular Loparanin. Rapski je naziv predslavenski, a po svoj prilici i predrimski. Ne znam, da li je to i ovaj.

Dio Loparana zove se Mostir (s dugim silaznim akcentom na **o**), od grčko-latinske riječi monasterium »samostan«. Ovdje je doista u staro doba postojao manastir, tako da čitavo naselje Silba kao da je nastalo doseljavanjem i okupljanjem oko manastira.

Stare ruševine kod škole zovu se Kašte (izgovoreno s dugim silaznim akcentom na **-e** i bez **-l**). Da li je to ostatak Konstantinova nenastanjenoga grada (grčki eremókastron), ne znam.

Značajno je još, da se stara župska crkva i grobište u Silbi zovu Sveti Marko, ali za rt do luke Svetog Marka (na austro-ugarskoj specijalnoj karti Porto di S. Marco) kaže se samo Pocuk Marak. Ovako naš svijet zove i luku samu: Vala Pocuk Marka, ajmo se kūpät u Pöcuk Märak. Ovaj kuriozni oblik nastao je asimilacijom i disimilacijom u isto doba od Pod Sut Marak, od latinskoga Sanctus Marcus. Na specijalnoj karti zabilježen je ovaj naziv u obliku Počukmarok.

Ovaj naziv je jedini toponomastički dokaz, da su stari Hrvati zatekli na ovom otoku romansko kršćanstvo.

Ima morskih uvala, za koje je danas narodni termin italijanizam väla po cijelom našem Jadranu, zovu se ipak na narodnu, kao toponimi, Draga i Dražica, zatim kao metafora Kotlina, pa kao dobra ribarska pošta Loišće[12] i Dobra Voda.

U obalski sistem ovoga otoka, oko kojega nema nikakovih školjeva, što je rijetkost na našem Jadranu, mogli bi uračunati siku Veli Brak na sjevernoj strani. Brâk je u rječniku dalmatinskih ribara opća riječ (nom commun) u značenju »podmorski teren, travom obrastao, na kojem živu ribe«. Zabilježena je i u Akad. Rječniku, sv. I, str. 583. Književne potvrde za nju potječu od 16. stoljeća. Nije recentan italijanizam, jer pokazuje **k** mjesto tal. **g** (tal. brago), kao i prvobitni keltski oblik.[13]

Između Silbe i Premude nalaze se još dvije sike i tri školjića, svi sa našim starim nazivom Grebeni (Zapadni, Srednji i Južni).

Za rtove bilježi, pored ovih naziva, naša pomorska karta još Mavrova (sc. punta; zbog toga je pridjev u ž. r. od običnog ličnog imena u srednjovjekovnoj Dalmaciji). Na Pagu dolazi u starijem liku Movra (gen. sing.).

Draga, Zalić, Slatina ponavljaju se i ovdje.

Nejasan je toponim Sutorišće, premda pokazuje naš sufiks **-išće.** Upor. sütorina kod Vuka »nekada sô morska« i toponim Sütorina u Hercegovini uz more.

Bilješke:

[1] O tome, kako car Konstantin piše naša lična i mjesna imena upor. moje studije »Kako car Konstantin piše hrvatska imena mjesta« u Nastavnom Vjesniku XXIV, str. 663—667; »Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena« u Starohrvatskoj Prosvjeti, n. s. I (1927), str. 60—76, 161—196; »Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogennetos« u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, IV, str. 213—244 (s kartom).

[2] Omega za naše **u** piše i onda, kad naš genitiv Klobuka (nom. Klobuk) piše na grčki: Klabōka.

[3] Carevo slovo beta može se čitati i kao **v**, kako je i u tal. nazivu Selve. Naš izgovor **lb** za lat. **lv** osniva se na vulgarnom latinskom. Upor. moje djelo »Pojave vulgarno-lat. jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije«, str. 52 § 90.

[4] Upor. u Ak. Rječniku, sv. V. str. 662 značenja »brežuljak, vrh od gore« i ime gore u Bosni. Rum. crîng znači »šumsko drvlje, šuma, gaj«.

[5] Upor. Mažuranić, Prinosi itd., str. 586.

[6] Ibidem, str. 1279.

[7] Ibidem, str. 1445.

[8] Upor. Ak. Rječnik, sv. VI. str. 371.

[9] Ova riječ ide zajedno s onima, o kojima se govori u mome djelu »Od koga naučiše i t. d.«, str. 145.

[10] Ova metafora dolazi i u našoj kopnenoj toponomastici. Upor. Ak. Rj., sv. VIII, str. 254.

[11] O rapskom Loparu upor. moju studiju u Archivio glottologico italiano, sv. XXV, str. 135.

[12] Upor. na Stonjskom Ratu pristanište Lovište, koje se zove 1333. i Lojište. V. Akad. Rječnik. VI, str. 138 i 168.

[13] Upor. Meyer-Lübke, Roman. etymol. Wörterbuch, br. 1258a.

3. PREMUDA

I.

Ovaj otok, kao treći po redu prema zapadu, zajedno sa druga dva, sa Silbom i Olibom, rastavlja kvarnerski otočki skup od zadarsko-šibenskoga arhipelaga i od Maloga Kvarnera (tal. Quarnerolo). Izgovor njegova imena veoma varira. Otočanka domorotka, koja živi u Zadru, izgovara ga Premúda, a stanovnike njegove naziva Premûjani. Držim, da se u njezinu akcentu odrazuje talijanski

utjecaj, jer stanovnici Silbe izgovaraju Pȁrmuda, a Molaćani Parmûda i ime stanovnika Parmȕjane (nom. pl.). Kako se u čakavskom govoru ovih otoka samoglasno **r** zamjenjuje sa **ar**, zaključujemo, da i u slogu Pre- treba tražiti strani tal. utjecaj.

Ako postoji neka neizvjesnost o izgovoru današnjega narodnoga imena ovoga otoka, kudikamo je veća neizvjesnost u tumačenju starih potvrda za nj. Car Konstantin zabilježio je za polovinu 10. vijeka njegovo ime u obliku Pyrótima. S Račkim smo saglasni, da se u toj grafiji krije današnja Premuda. Ali o tome, kako se glasovno (fonetski) odnose ova dva oblika, ne znamo ništa pozitivno. Vjerojatno je, da je car pisac ovako htio zabilježiti izgovor Zadrana Romana svoga vremena.[1]

Konstantinova grafija ne predstavlja najstariji potvrđeni historijski oblik ovoga otočkoga naziva, jer Tabula Peutingeriana iz 4. vijeka piše Pamodos[1a], koji se također ne slaže s današnjim imenom u početnom slogu. Ovaj se oblik u kasnijim grafijama pojavljuje s umetnutim l Palmodos ili Palmodon.[2] Sudeći po ovim dvjema potvrdama, kao da je t. zv. pučka etimologija izopačila prvobitno ime ovoga otoka. Htjela je u imenu Pamodos vidjeti izvedenicu od palma tumačeći ga kao otok, gdje rastu palme.

Prema principu usvojenom u toponomastici uzet ćemo najstariji potvrđeni oblik Pamodos kao prvobitni, originalni. On je pripadao, po svemu se čini, kao i imena drugih mediteranskih otoka: Melita, Rava, Brattia i t. d., nekom predindoevropskom nestalom mediteranskom jeziku.

Ali Tabulina grafija ne slaže se ni s oblikom, koji čitamo kod Ravenskoga Geografa iz 7. vijeka: Primodia. Ovaj oblik ima potpunu izmjenu početnoga sloga Pa- u Pri-. Čini se, da je pomenuta pučka etimologija tražila u ovom imenu latinski pridjev primus »prvi«, jer je to prvi otok u zadarskom arhipelagu, ako se gleda sa strane »kulfa«, Jadrana.[3] Treba odmah istaknuti, da se Ravenatov oblik Primodia prilično poklapa s današnjim Premuda ili Parmuda. Ženskoga je roda kao svi dalmatinski otoci, kad su u talijanskom ili romanskodalmatinskom obliku, upravljajući se prema rodu od lat. insula.

Iz ove lingvističke analize izlazi, da današnji hrvatski naziv nije prvobitni slavenski naziv, nego da je to romanski naziv primljen od Hrvata jednako kao Korčula ili Šolta, koji zamijeniše starohrvatske oblike Krkar i Sulet. Stari Hrvati nazivali su ovaj otok sasvim drukčije. Milčetić je naime zabilježio, da starci na Silbi i na Premudi nazivaju ovaj otok Dlȁsnik.[4] Ovaj naziv nema nikakve veze s današnjim nazivom Premuda. Šta je Dlasnik, to također ne znamo točno. Čini se, da je to izvedenica od imena ptice dlaska.[5]

Milčetićevo obavještenje potječe iz osamdesetih godina prošloga vijeka. Od današnjih mojih izvjestitelja nitko mi ga nije mogao potvrditi.

Car Konstantin veli za otoke zadarskoga arhipelaga, da su svi nenastanjeni, osim Vrgade. Na njima se nalaze samo opustjela utvrđenja ili gradovi, eremókastra, kako on veli. To važi i za Premudu u polovini 10. vijeka. Prema tome naseljenje otoka pada u doba poslije toga vremena. Toponomastička analiza dokazuje, da su ti novi naseljenici bili Hrvati uz nešto dalmatinskih Romana ribara, koji su se vjerojatno već prije njih nalazili na otoku.

Kao kod gotovo svih otoka uz našu obalu, a tako je ne samo na Jadranu, nego i u Egejskom moru i drugdje na Mediteranu, otok i glavno nastanjeno mjesto na njemu nose jednaki naziv. Na sjevernom dijelu otoka nalazi se naselje Premuda, a na južnom i uzvisina se zove ovako. Ali najveća uzvisina zove se jednostavno Vărh, Za Varh, posred otoka. To znači, da Hrvati ovdje nijesu zatekli znatnije romansko pučanstvo, koje bi dalo nomenklaturu uzvisinama i uvalama, kao na Ižu, gdje su od Romana čuli naziv najveće uzvisine Munćel, od lat. deminutiva monticellus u romanskom izgovoru mještana kao i na Krku i Rabu.

II.

Svi nazivi, koji se odnose na konfiguraciju obale, na uvale i rtove, odreda su naša imena. Tako metaforički naziv za uvalu, koji češće dolazi u zadarskom arhipelagu, Nözdre; ovako se zove i istočni rt njezin, dok se zapadni zove drugom metaforom Zubȉć, Kalănji bôk, Lozä, Drivĕni (ovako i rt ili punta), Skrajni (na spec. karti Skrajna), Prȉsika garbȉnja (= jugozapadna), Sridnji, Kuălpić, deminutiv od imena labuda kup, u Dubrovniku kuf, riječi, koja je potvrđena sa drugim deminutivnim sufiksima u ruskom i ukrajinskom,[6] Pastirski (i rt ovako), Prȉslik, naziv, koji dolazi još na Istu s akcentom Prîslig za oznaku brda i polja oko njega i kao Prislik za oznaku uzvisine sjeverozapadno od Božave na Dugom Otoku; a identičan je sa riječi preslijež ili presliježa »uvala među dva brda u Lici[7]), Lêtnja, Širöka, Döbra, Drăga.

I rtovi ili punte zovu se našim nazivima, kao metafora Lopăta, Kuălpić (uz ovako nazvanu uvalu), Súha. Neobičan je samo naziv za rt Băle. Ne znam, može li biti isto kao hrvatski Băle za tal. Valle u Istri.

Nekada je ovaj otok morao biti vrlo šumovit kao i Silba. Na to upućuje naziv rta, njivâ oko njega i šumice Medvȉjak, dosta rijedak toponim u zadarskom arhipelagu. Sreli smo ga samo na Pagu.

Od luka, gdje pristaju brodice: Kuälpić, Porat, Pečěni (t. j. pešćeni od pijesak s redukcijom suglasničke grupe šć u č) i Krijâl, što se izgovara i Krīväl[8], na Krivālü (ovako se zovu i njive okolo ove luke), najinteresantniji je naziv Krijal, zabilježen i na specijalnoj karti. Nalazi se južno od mjesta Premude uz crkvicu tal. S. Ciriaco. Taj se bizantinski svetac i danas ovdje svetkuje. Ovu luku od strane kulfa zaštićuje skup od 4 otoka (školja) ili sike Hrîpa[9], Masarine, Plitka (na specijalnoj karti krivo Plika) sika i Bračîć, deminutiv od brâk[10] »plitko dno u moru, na kome živu ribe«. Tal. se ova luka ili porat zove S. Ciriaco. Nema sumnje, da je dobila ime po susjednom oltaru posvećenom tome svecu.

Nas zanima hrvatski oblik Krijal, koji potpuno odstupa od talijanskoga u fonetskom pogledu. Pokazuje naime ispadanje suglasnika **c** pred dočetnim samoglasnikom **-u** u Cyriacus[11], što je vrlo stara vulgarnolatinska pojava.[12] Ovo dočetno **-u** prešlo je nakon toga u **-l**. Pored toga pokazuje još **k** mjesto č pred **u**. To je jedna od najpoznatijih odlika staroga romanskoga govora u Dalmaciji. Nema sumnje, da se u ovom obliku očuvao izgovor onih Romana, koje su Hrvati, pošto je otok bio ponovo naseljen poslije 10. vijeka, još mogli sresti.

Otočići (školji), koji pripadaju Premudi, nose također naša imena, tako na sjeveru Grüica, na kojem ima dobre zemlje, možda deminutiv od gruh, koja se riječ upotrebljava u Dubašnici na Krku u značenju »sitno stučeno kamenje««, ako nije, to mi se čini vjerojatnije, od imena ribe gruj ili grug.[13] Naziv Grujica dolazi još u Platu kod Dubrovnika), Strŏšnjak, koji se zove i jednostavno Školj (na specijalnoj karti i Lutrošnjak). Kăminjak i već pomenuta 4, od kojih svakako Masarîne (ženski rod plurala) nije naša riječ. Masarine su duguljast otočić, koji sa strane kulfa zaštićuje luku Krijal. I njive se na njemu zovu ovako. Bit će to romanska izvedenica od masso »kamen«[14]. Ako je tako, Masarine je jednak naziv kao gore Kaminjak za kameniti školj.

Od imena obradivih čestica, koje se ovdje dîlnice zovu, spomenimo još ova: Gubenîce, Pod uŏgrade, Luaščić, deminutiv od laz (stara riječ za »iskrčeno zemljište«), Vrešîšće, Glavîca Mamulükova, Struâža, Găṙbica, Pod găṙbe Spăṙlja, Dōlăc, Sedîne, Kućišće, Kualčić, Veli tieh (= têg po drugim otocima ovoga arhipelaga u značenju »prvo obrađivanje zemlje«), Magrîška (za to ovako nazvana po biljci elichrysum, jer je sve »pod magrîžom«), Gûvno, Guvnîne (riječ guvno ne postoji više u narječju ovoga otoak), Guărme, riječ, koja živi u narječju u značenju »špilje pokraj mora«[15], a ima ih mnogo oko Kualpića), Mărtovna (izvedenica od mărta < od myrta), Buăčina rûnka, Velüjak, Rebră, Všîćenice, Hrob(v)nîce. Mnogima od ovih imena trebat će istražiti značenje, kad se bude proučavalo narječje toga otoka.

Od romanskih toponima, koji su i opće riječi u hrvatskom narječju ovoga otoka, spomenimo pored već rečenoga Guärme još Padruâra[16] »kamenolom«, Šeruälj, od tal. serraglio.[17]

Naročito treba istaknuti naziv uzvisine Omîš, odatle i naziv za čestice Pod Omiš. Naziv je možda identičan s poznatim imenom Omiš, koje je zacijelo predslavensko.[18] Isti toponim susrećemo i na Velom Otoku.

Bilješke:

[1] Ako se uzme, da se je caru mogla dogoditi kod transliteracije latinskih slova pogrešno premještanje slova, može se misliti, da se u njegovo vrijeme u Zadru govorilo* Primuta, sa **t** mjesto **d** kao u Melata za kasnije tal. Melada Mjesto *Πριμογτα* car je pogrešnim premještanjem slova pisao *Πυρότιμα* Ovakovih grijesaka ima u toponomastici. Primjeri: Dunav prema Danubius, Prut prema grč. Pyretos, u Galiji Silvanectis prema franc. Sanlis < Sanvilectis.

[1a] Upor. Krahe, Die alten Balkanillyrischen geographischen Namen, str. 6.

[2] Ovako i u crkvenoj toponomastici, upor. Status zadarske nadbiskupije iz g. 1905., str. 98. i Bullettino dalmato, sv. IX., str. 40. U mletačkom zemljišniku iz g. 1420—75. pominju se Scherda et Premuda zajedno. Isto tako i u rogovskom arhivu, v. Jelić, Vjesnik hrv. arh. dr., III, str. 83.

[3] Kùlaf, gen. Kûlfa znači u zadarskom arhipelagu »otvoreno more«. A. Rj. V., 768 donosi potvrdu iz Dubrovnika. Zabilježiti treba, da se kùlaf odlično slaže sa kasnim grčkim *κόλφος* prema starogr. *κόλπος* i ne pokazuje sonorizaciju početnoga suglasnika kao zapadnoromanski oblici, o kojima v. REW[3] 2059. I opet jedan dokaz za nezavisnost dalmatinsko-romanskoga od apeninskoga.

[4] A. Rj. II. str. 472.

[5] Hirtz, Rječnik nar. zoologičkih naziva, II. Ptice, str. 90.

[6] Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, str. 660 s. v. kъlpъ.

[7] A. Rj. XI. str. 710.

[8] **v** mjesto **j** opominje na Lojišće, čest toponim na zadarskom arhipelagu. Ali je vjerojatnije, da je u vezi s diftongičkim izgovorom naglašenog **a** u zatvorenom slogu. Taj izgovor osobito je jako razvijen u Molatu.

[9] Ovaj toponim dolazi češće u zadarskom arhipelagu, na Ižu Fripa. Bit će zacijelo u vezi s onomatopejom hrapav. Nijesam obaviješten, da li se govori kao opća riječ u narječjima ovih otoka. Može biti identičan i sa Gripe kod Splita.

[10] Riječ je galskoga podrijetla, v. REW[3] 1258a.

[11] Ovome svetačkom imenu odgovara na zapadu Dominicus, koje ime dolazi u Dalmaciji u nebrojenim varijacijama.

[12] Upor. moje »Pojave vulg. lat. jezika na natpisima Dalm.« str. 39 § 63.

[13] Ne zna se pravo, tko je izvršio ovu promjenu, Mlečani ili Hrvati. Vjerojatnije Mlečani, jer oni mogu kazati olsar < ausare, dok Hrvati ovih otoka ispuštaju -l, n. pr. kaštē, g. kaštèla. Ali i Hrvati su mogli stvoriti ovu promjenu prema dîvnice od dîlnice.

[14] Upor. u Kalabriji massatë »campo lasciato incolto«, Rohlfs, Diz. dial. delle Tre Calabrie, II. str. 22. Moguće je i drugo tumačenje, od massarius »zakupnik«.

[15] O ovoj predslavenskoj riječi upor. moj člančić u pariskom romanističkom časopisu Romania, L, str. 201.

[16] Od petrarium REW[3] 6445a. Zbog tr > dr mletačka je riječ; nije dalmatinskoromanska.

[17] Značenje toponima nejasno je, »svinjac ili drugo koje ograđeno mjesto«, v. REW[3] 7862.

[18] V moje »Studije iz ilirske toponomastike« u Glasniku zem. muz. za B. i H., XXXII, str. 34.

4. MOLAT, IST I ŠKARDA

I.

Otoci Škärda, Ist i Molät čine zaseban skup u zadarskom arhipelagu. Ovaj se skup nalazi između sjevernoga, koji čine Olib, Silba i Premuda, i južnoga, koji kao tri paralelna otoka Ugljan, Iž i Veli Otok, zatvaraju Zadar od strane kulfa »otvorenog mora«.

Od ova tri otoka samo Ist nije potvrđen kod cara Konstantina u polovini 10. vijeka. On piše Škardu Skerdá, a Molat u pluralu tà Meletá.

Današnji oblik prvoga imena posve se podudara s carevom grafijom, jer u današnjem govoru ovih otoka **ar** zamjenjuje samoglasno **r**, a ovaj se glas mogao razviti iz **er**[1].

Drukčije stvar stoji s carevom grafijom Meletá. Ona nije potvrđena u domaćim listinama, jer se otok piše za doba hrvatske narodne dinastije insula Melata; dva puta ovako g. 995. i g. 1078.[2] Ovako se piše i u mletačkom zemljišniku iz g. 1420.—1479. Današnji tal. oblik Melada pokazuje, prema mletačkom izgovoru, zvučni dental **d** mjesto bezvučnoga **t**, kako se izgovaralo u starom romanskom govoru u Dalmaciji. S ovim se potpuno slaže hrvatski oblik Molät, odatle pridjev u narječju otoka moluâjski, stanovnici Moläćane. Naziv je u muškom rodu, kako je obično kod gotovo svih naših otoka, a u tal. ženskoga roda, jer se tal. imena dalmatinskih otoka upravljaju prema rodu lat. riječi insula.

Konstantinova grafija Meletá ima **e** mjesto naglašenoga lat. **a**. Ovo se može protumačiti na dva načina. Može se raditi o carevoj zabuni. On je zbog sličnosti mogao pomiješati ime južnoga dalmatinskog otoka Mljet, koje također piše tà Méleta. Ali bi moglo biti, da se u dalmatinskoromanskom jeziku onako i izgovaralo, kako on piše, jer Filip de Diversis kaže, da Dubrovčani izgovaraju lat. casa s promjenom **a** u **e**: chesa[3], a ima za to, nesigurnih doduše, primjera i u Zadru.

Hrvatski oblik Molat pokazuje još jednu odliku staroga dalmatinskoga romanskog govora. Nenaglašeno **e** promijenjeno je u **o**, jednako kao u ponistra ili punjestra ili funjestra za lat. fenestra. Ova je promjena nastala zbog labijalnih suglasnika **m** i **p**.[4]

Lingvistička analiza dokazuje, da su Hrvati saznali za naziv otoka od domaćih Romana, kada se poslije polovine 10. vijeka otok počeo ponovo naseljavati, i to od zadarskih Romana ribara, kako ćemo niže vidjeti.

Mnogo teže je odgovoriti na pitanje, šta znače riječi Škarda i Molat i kojem jeziku pripadaju, t. j. teško je dati etimologiju njihovu.

U staroj predrimskoj toponomastici dolaze dosta često imena s osnovom skard-. Skradin se zvao Scardona, Šar-planina se zvala Skardon óros, a geograf Ptolomej zvao je vjerojatno po otoku Škardi, cio zadarski arhipelag Skardōna (nēsos). U obliku skerd-, kako piše car, dolazi ova osnova i u ilirskoj onomastici, u ličnim imenima.[5] Iz ovih podataka možemo zaključiti, da je Škarda ilirski naziv. Dalje u tumačenju ne možemo ići, jer nam je rječnik ilirskoga jezika nepoznat.

Melata je očevidna latinska riječ, kako se i po sufiksu vidi. Vjerojatno je ista, koja i pridjev mellatus, koji dolazi u romanskim jezicima.[6] Izveden je od mel »med«. Izvori nam ne javljaju ništa o tome, da je otok bio u rimsko doba na glasu zbog meda. Za to ovo tumačenje ostaje lingvistička hipoteza.

Otok Ist čini s Molatom cjelinu. Ova dva otoka rastavlja Porto di Zapuntello, hrvatski Têsno (po Têsnih). Kao što kod Cresa i Lošinja, koji se dodiruju, car ima za oba otoka jedinstven naziv Ópsara = Osor, tako i u ovom slučaju, za Ist nema posebnoga naziva. U kasnijoj crkvenoj toponomastici piše se Gistum[7], ali ne možemo znati, da li je to starinski naziv i ne reproducira li možda izgovor mještana Jist. Ovako nijesam doduše čuo izgovarati ime otoka. Narod na Molatu govori Išćane za stanovnike. Naziv je ipak predrimski, ilirski. To se vidi, ako se uporedi s ilirskim toponimima Biston, danas Bast kod Makarske, Bistue u Bosni i s ilirskim sufiksom **-ista**. Dalje od ovoga nagađanja ne možemo ići.

Podaci, što ih čitamo u zadarskim ispravama iz 10. i 11. vijeka, dragocjeni su za upoznavanje, kako se vršilo naseljavanje otoka. Zadarski patriciji imali su ovdje svoje ribarstvo; piscatio de insula Melata, veli se u onim dvjema listinama. Prema tome su tri današnja naselja na Molatu, najsjevernije Zapuntel[7a] (u izgovoru mještana Zapunté, gen. Zapuntëla), koje se danas bavi vapnom i vinogradarstvom, jer je zaštićeno od bure; u sredini otoka na brdu Bargülje i Molat na južnom dijelu, bila su prvobitno ribarska naselja. Na ribarstvo upućuju i imena za uvale ili väle na Škardi. Träta i Grïparica[8], kako se zovu dvije vale na ovom otoku, sadržavaju nazive za mreže. Zatim naziv za vale Lojïšća (plural). Ovako se zovu vale na Škardi i na Istu, a i drugdje po zadarskom arhipelagu.

U toponomastici otoka Premude našli smo tragova romanskodalmatinskoga govora samo u dva toponima. Ovdje toga ima i više. Sika, punta i gaj uz more na Istu Sakatûr sadržava lat. siccatorium »mjesto, gdje se nešto suši, na pr. mreže ribarske«, školjić Funestrâla (na spec. karti Funestrara), izvedenica od lat. fenestra, Klünda[9] Vela i Mala (brdašce, vala i njive) od lat. columna »stup«, Mavrela, odatle pridjev Mavrêski (rt i uvala), Vela i Mala Tûrtula (uvala i brijeg), pridjev Skarski (rt i zaliv) od Škar na Krku u Vrbniku »veliki kamen na obali«. Skrivadïca (školjić i poluotočić) bit će

mletačka riječ screvada s našim deminutivnim sufiksom. Naziv dolazi i inače u zadarskom arhipelagu[10].

Mnoga od ovih imena još ne znamo pravo tumačiti, ali su po svome obliku bez sumnje romanska. Tako ime brda na Škardi Veli i Mali Cimbél, koja riječ dolazi na Molatu u nazivu rta i poluotočića Simbeski (izgovara se i Sîmbiski). Na Molatu naziv sela Zapuntel sadržava naš prijedlog za i romansku deminutivnu izvedenicu punctellum »rtić« od puncta »rt« prema današnjem jezičnom osjećanju, ali vidi bilješku 7[a] glede mogućnosti drukčijega tumačenja.

Osobito je interesantan naziv Maknäre (ž. r. pl.) za pomorski izraz Sette bocche za more između Sestrunja i Velikog i Malog Tuna, Molata i školja Kamenjaka. Ovdje se mreže lako razderu. Kad je jak kurenat, onda se ne može voziti. To je romanska izvedenica sa sufiksom -aria od machina »kamen«.[11] Znači dakle »mjesto puno kamenja«. Osnova je očuvana i u izumrlom romanskom govoru na Krku. Ovdje kao i na Krku pokazuje očuvano **k** mjesto č (tal. macigno), pouzdan znak staroga romanskog govora u Dalmaciji.

Isto tako je zanimljiv naziv za rt (puntu) i šumu na Molatu Banäostar ili Banuästar, za Ban(ua)östrun, od lat. genista,[12] za koju se kaže na otoku banêstra, a u drugim krajevima brnistra. Toponim je muškoga roda kao i u franc. genêt.

Ime brda na Molatu Buäfku, gen. Buäfkula bit će isto tako romanska riječ, ali ne znamo koja. Isto tako ime dva školja Tarmêrka i odatle naš deminutiv Tarmêrčica.[13]

Dva naziva za čestice, koje se ovdje zovu dîvnice, od dêlьnica, Prasürina (polje) i Padruâra[14] nekada kamenolom, koji se sada zove samo Kuâva, lakše je tumačiti. Prvi naziv dolazi na Rabu u obliku Prsur, od lat. frixorium, koja riječ, pored »tava« (odatle prsura, cüra na Krku ili prosulja na primorju), može značiti i »suho granje« ili uopće »suho mjesto«[15].

Zagonetno je ime naselja na Molatu Bargülje (ž. r. pl., stanovnici Barguljci). Ovaj toponim dolazi još u deminutivu na Visu: Bargujac, a dolazi sa **l** mjesto **lj**: Brguli u Boci Kotorskoj i Brgule (ž. r. pl.) u nazivu sela u Srbiji. Značajna je i složenica odatle Bargumû, gen. Bargumúla kao naziv barguljske luke. Prvi je dio složenice stari pridjev bargulj »brguljski« kao banj za »banov«, a drugi tal. molo. Riječ brgulja[16] dolazi u Dalmaciji kao opća riječ ili appellativum u značenju »svetkovina, veselje, veseo objed«, koju Daničić izvodi od staroga tal. glagola bergolare, a ovaj se opet izvodi od lat. verbulare »bezbrižno razgovarati«.

Romanizam je na Istu još i naziv mula Pendülj, od lat. pendulus »viseći«[17], jer kamen visi na njemu. Posve nejasan je romanizam Karstûlj, naziv vale i brda na Molatu.

II.

Sva ostala toponomastika je hrvatskoga podrijetla i više ili manje poznatog značenja.

Od imena uvala na Škardi spomenimo: Sâtrina (na specijalnoj karti Satrin) i Kalešine.

Od naziva uvala na Istu zanimljiv je Medvïja »medvjeda« (zaliv na Tarmerki). Ostala tri naziva za uvale: Kotlïna, Lopäta, Kosirăča, Kablinac očite su metafore, dok Kozjak, Dumbŏka (na specijalnoj karti Dimboka), Širŏka (glavna luka mjesta Ist), Perïlišće (u luci Široka) poznati su i opće razumljivi toponimi.

Od rtova (punta) na Škardi Glavica i Suha općeniti su nazivi, a Veršović, zabilježen na austro-ugarskoj specijalnoj karti, nije pouzdan, dok se ne čuje u narodnom govoru. Naša pomorska karta zove ga Varšovnik. Na Istu dolazi naziv rta Tüf, očito ovako nazvan po kamenu.

Od uvala na Molatu značajan je naziv Jakínska i rt Jakišnica. Naziv potječe zacijelo od ribara iz Jakina (Ancona), koji su ovamo dolazili ribariti, kao i Čozoti iz Mletaka. Sjeverna luka mjesta Jaz ili u pl. Juâzi i deminutiv odatle Jazïći, zove se talijanski Manzo. Razlika u denominaciji je čudnovata. Ostali su nazivi uvala: Lučïna (augmentativ od luka), Pod Garbê (= vrbe), Soabüsa, koje se izgovara i Zabüša (na specijalnoj karti Sabusa), Zarljëva ili Zärljevica i Žŏrljevica (izgovor varira). Značenje ovih triju naziva je nejasno. Naziv luke Trïmuli sadržava složenicu »tri mola«. Drugi su nazivi uvala Konopljïka (i polje ovako, najbolja zemlja na otoku), Vodomuârka, Vapôjni, Zagračïna, Lïpišnjak, Lutjérnjak ili Lut'érnjak[18] (u Lučini), Studëna. Osim Vodomarka i Vapojni ostali su nazivi posve razumljivi.

Od rtova (punta) na Molatu spomenimo ove: Vranac, Golubînka, koji su razumljivi izrazi, a Stopûnj[19], odatle adjektiv stopúnjski, genitiv Stopänja, pokazuje mijenjanje naglašenog vokala u otvorenom i zatvorenom slogu, kako je obično u narječju ovoga otoka. Sam naziv rta je nerazumljiv; možda je kakva strana riječ.

Isto su tako i nazivi za uzvisine hrvatski, na pr. Straža na Škärdi. Ovaj toponim dolazi nebrojeno puta u zadarskom arhipelagu. Označuje točke stražarenja protiv gusara.

Uzvisine na Istu imaju ova imena: Bočäc, Jäbučina, Mäčji (ovako se zove i uvala), Kŏzji i Kŏk (i rt ovako). Ovaj posljednji oblik stoji zacijelo mjesto Kuk sa **o** za samoglasno **l**. Zatim: Požâr, Golubînski Varh, Varh Gorê, Varh Beljäka (na specijalnoj karti Beljavka), Bobŏski (očito pridjev od bob), Trïšćeni. Na tako nazvanom brdu ništa ne raste. Pridjev bit će identičan sa trîšćen »lijen«. Gračïna je očita augmentativna izvedenica od gradac.

Lokuârdenik, najveće brdo na Molatu iznad mora, označuje upravo mjesto, gdje se uz obalu love lokarde. Knižâk i Knižačîć (školjić) bit će izvedenica od knez. Glâve, Glavîne, i Smokvina poznati su toponimi, dok je naziv rta Žuäplo toponim identičan sa Žapalj, o kome je bilo govora u članku o Pagu, a bit će i jošte govora. Ovdje dolazi dva puta, jednom kao naziv morskog tijesna između rta Žapla i Malog Tuna. Ovo tijesno zove se Malo Žaplo, dok Velo Žaplo označuje tijesno između Malog i Velog Tuna. I ovdje funkcija toponima opravdava grčki etimon.

Od imena čestica (particella), koje se ovdje zovu dîvnice (također raširen toponim) kao i inače na zadarskom arhipelagu, spomenimo ove nazive: na Istu Podûnci, Sijânje, Mledâr, Prîko, Pänrinjak (izvedenica od paprat), Poljîne, Artîć (uz more), Ograde, Osičîna[20] (augmentativ od osik), Jëzero (s prijedlogom Nä izero), Guvnine Vele i Male, Selišće, Sînišće, Gräšišće (izvedenica na -išće od gradac), Têg i Težîć »prvo obrađivanje zemlje«, Tarnîšće, Vis tarnä »povrh trna«. Većina od ovih toponima dolazi i inače kao nazivi zemljišta u zadarskom arhipelagu.

Na Molatu imamo ove toponime za zemljišta: Zagračîna, Blaganove Ograde, Garîne, Päržine[21] (ispod Bargulja), Hrîca (deminutiv od hrid. Tu su same oštre hridi), Prisika (nizina na poluotoku Banastru), Sirûnjski (u polju kod Molata = Moluajsko polje).

Od školjeva i sika spomenut ćemo one, koji, kao obično, nose hrvatska imena, dok su sva ostala imena naseljenih otoka predslavenska: na sjeveru između Silbe i Premude četiri su školja, koji se hrvatski zovu Grebeni, a talijanski Pettini. Prema punti Kŏk nalazi se školj Križica, između Škarde i Ista: Vodinjâk i Sestrîce. Posljednji naziv čest je toponim za školjeve u zadarskom arhipelagu. Zatim u istom dijelu mora Dužäc, Čarnîkovac[22], Funestrâla, Benûši, Benušîć (također se i punta zove ovako), Galijôla. Posljednja tri su romanski nazivi, a prva dva naši.

Molatu pripadaju ovi školjevi: Kämenjak, naziv koji često susrećemo, Barguljski Školjić, Bivôšćak, Rižnjak[23], Trata (poznati naziv mreže), Tovuârjak (talijanski Asino) od tovuär »magarac«, Glavnîći (razbacani iza Banastra), Goluäc i Bašćuâk (na specijalnoj karti Brstjak) prema Božavi na Velom Otoku. Na posljednjem školju imaju Božävljane svoje vinograde. Ova posljednja dva školja čine vezu između Molata i Veloga Otoka.

Naša pomorska karta bilježi u obalskom sistemu ovih otoka još ove toponime. Na Škardi: Bočina (uvala, augmentativ od čestoga otočkog toponima Bok), Konopljika (uvala), rt Cimbelić, deminutiv od imena brda Cimbel. Ovaj toponim dolazi na Molatu u pridjevnom nazivu uvale Simbiski (sc. porat). Postanje je posve nepoznato. Na Istu: školji Maslinjak i Kamenjak, uvale: Široka, Zapasi i Mljake.

Posljednji su nazivi nejasni. Na Molatu: sika Bačvica (često dolazi), Križica Vela i Mala; školji: Obljak (upor. romanske nazive Krklant i Krknjaš istoga značenja i Brguljski (sc. školj) u Brguljskom zalivu, Mladin, Sičica (deminutiv od sika), Krivnjak, Trata (nazvan po mreži) i Vrtlac; uvale: Luka i Vrulja, nazivi, koji se ponavljaju.

Bilješke:

[1] Mletački zemljišnik iz g. 1420.—1475. i rogovski arhiv (v. Jelić, Vjesnik hrv. arh. dr. III. str. 83) pišu također Scerda odnosno Scherda. Za Škardu, školj sjeverno od Mauna, zapadno od otoka Paga, car piše *Σκιρδα*. Postoji još u zadarskom arhipelagu i hrv. deminutiv Škardica za Škarda kod Paga, Scherda parva u pomenutom mlet. zemljišniku.

[2] Rački, Documenta, str. 25, 123.

[3] Bartoli, Das Dalmatische, II, str. 340 § 306, 1. Upor. još **e** za **a** u (Confinium) Bebarum pored Babarum u Zadru u pomenutom mlet. zemljišniku za Babin dub.

[4] Od romanskih narječja samo starinsko u Logudoro na Sardiniji pokazuje ovu promjenu: fronesta REW^3 3242. Opet jedan znak osobitosti romanskoga govora u Dalmaciji. Bartoli o. c. II, 344 § 313 nije ju zabilježio, premda ima na str. 299. punestra i funjestra.

[5] Potvrde za ove navode v. kod Krahe, Die alten Balkanillyrischen geographischen Namen, str. 99.

[6] REW^3 5469.

[7] Upor. Status zadarske nadbiskupije iz g. 1905, str. 99.

[7a] Pokojni Lucijan Marčić, koji je vršio antropogeografska istraživanja na zadarskim i šibenskim otocima (Srp. etnogr. Zbornik, knj. XLVI) zove ovo selo str. 554 Žapuntelj. Ne znam, gdje i od koga je čuo ovaj oblik. On navodi i pričanje, kako je selo nastalo: »iza punte, rta, za puntom, od straha pred gusarima«. To tumačenje ne objašnjava dočetka -el. Vjerojatnije je, da je to romansko-dalmatinski deminutiv od Žaplo $<$ grč. *διάπλους*, obrazovan pomoću sufiksa -itellus, kao na Krku lactelum od lacus »lokva« (upor. Aglit. XXIV, str. 30—38). Od nepotvrđenoga Zaplutel mogao je disimilacijom **l—l** $>$ **n—l** i metatezom nastati u domaćem govoru Žapuntel, odatle tal. Zapuntello, koje označuje i luku (porat) i selo na tijesnu. Tu je i brodarica (skela). Ime odgovara položaju.

[8] O zadarskim gripatores iz 13. vijeka upor. moje djelo »Od koga naučiše i t. d.«, str. 64. Naziv gréipu za mrežu imaju i istarski romani, v. Ive, I dialetti ladino-veneti str. 148.

[9] Upor. o ovoj riječi moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie, LVII, str. 469.

[10] Možda od crepare REW^3 2313; vjerojatnije identično sa scrovada od scrofa »svinja« = porcada »svinjarija« upor. i Pirona, Diz. friulano, 2 izd. str. 990. REW^3 7748.

[11] REW^3 5205—5207.

[12] REW^3 3733 i moj članak u Zeitschrift für roman. Philologie, XLVI, str. 406, 82.

[13] U rogovskom arhivu (v. Jelić, Vjesnik hrv. arh. društva, III. str. 28) Tamerca, Tamerzicha.

[14] Na Cresu Pedrâra, v. moj članak u Zeitschrift für roman. Philologie, LIV, 204. Toponim je zastupljen u Dalmaciji također sa starodalm. **tr** mjesto mletačkoga **dr.**

[15] REW[3] 3524.

[16] A. Rj., I, str. 640.

[17] REW[3] 6388.

[18] Grupa tj stoji mjesto karakterističnoga ć, koje izgovaraju mještani. Ovaj ć pišemo u drugim primjerima ovako, ne ŧ ili tj, kao ovdje. Taj molatski suglasnik nije posve identičan sa ŧ u Hrv. Primorju. Toponim Luŧernjak naša je izvedenica od lucerna »svjetiljka«.

[19] Hrv. narječje ovoga otoka odlikuje se razvitkom naglašenoga dugoga a u zatvorenom slogu u diftong ua, koji može prijeći i u čisti u, kao ovdje. Ova pojava stoji u vezi s labijalizacijom samoglasnika a na zadarskom arhipelagu, a nalazila se i u starom dalmatinskom romanskom, v. Bartoli, Das Dalmatische, II, str. 329 i sl. 286.

[20] Osik na dalmatinskim otocima znači isto što »tor ili obor« na kopnu. To je stari termin, v. A. Rj. IX. 193 i Mažuranić, Prinosi, str. 845.

[21] Broz-Ievković, Hrv. rječnik, II. str. 278.

[22] Od črnika »quercus ilex«.

[23] U rogovskom arhivu (Jelić, Vjesnik III, str. 28.) Rixgnach.

5. SESTRUNJ I RIVANJ

I.

Dva nastanjena otoka Rȋvanj i Sestrûnj[1] i tri nenastanjena Tûn (Veli i Mali) i Zvirinac (na specijalnoj karti Žverinac) ispunjavaju morski prostor između Molata i četiri paralelna otoka Ugljan, Iž, Rava i Dugi ili Veli Otok pred Zadrom. Nijedan od njih nije direktno potvrđen kod cara Konstantina u polovini X. vijeka. Jedino bi se moglo zaključivati iz njegove grafije *'Εστιουνήζ*, da se odnosi na najveći otok Sestrunj u ovom skupu, ali se ova grafija različito interpretira i različito čita. Rački je interpretira i čita *Σεστρουνησίον*, dok Brunelli[2] početno *·νήζ* smatra i interpretira kao kraticu za grčku riječ *νῆσος* »otok«, a za početno *Εστιουν'*.- veli, da je otok Ist. Ali sve te interpretacije i sva ta čitanja ne mogu se uzeti kao ispravna, jer Bizantinci ne zamjenjuju slova ς i ζ.

U dočetnom -ez ja sam tražio ime otoka Iž,[3] koje se talijanski zove Eso, a u ispravama se piše Deçi Egi.[4] Ovo je moje mišljenje prihvatio i pokojni Jireček.[5]

Ako je ovo mišljenje ispravno, onda se u Konstantinovoj grafiji ESTIOUNEZ imaju tražiti dva imena otoka u zadarskom arhipelagu. Drugim riječima, caru se dogodila ovdje ista pogreška koja i u KATAUTREBENÓ i u SKIRDÁKISSA, gdje je dva zadarska otoka, koja se nalaze jedan uz drugi, pisao zajedno. Prema tome u Konstantinovoj grafiji ima se tražiti Sestrunj i Iž. Ova dva otoka zaista slijede jedan za drugim u izvjesnoj udaljenosti. Ima se jedino uzeti, da je car krivo pisao I mjesto R. Takovih griješaka ima kod njega,

jer je prenosio (transliterirao) na grčko pismo imena, koja su latinski bila pisana u Zadru, pri čemu je lako moglo doći do krivog čitanja i zamjene.

Ne će imati pravo Brunelli, koji u prvom dijelu Konstantinove grafije traži naziv Ista, jer se ovaj otok nalazi sjeverno od Molata, a nema nikakovih potvrda, da se zvao *Esto ili*Estiu.

Značenje je naziva za nenastanjene otokę Zvirinac i Tun jasno. Zvirinac je izvedenica od zvijer. Otočić je ovako nazvan zbog toga, što je bilo na njemu zmija i t. d., a školji Tun Veli i Mali nazvani su metaforički zbog toga, što nalikuju na ribu tun.[6] Na njemu bilježi naša pomorska karta Veli Bok kao naziv rta i uvale.

Mnogo teže je kazati, što znače nazivi Sestrunj i Rivanj i kojem jeziku pripadaju, jer za njih nema sigurnih starih potvrda. Najstarije su potvrde iz mletačkog zemljišnika iz god. 1420.—1479., gdje čitamo Rivan, Sestrugn, Suiran (= Zvirinac), Idolle.

Ako je ispravna naša interpretacija Konstantinove grafije, da se u njezinu prvom dijelu ima tražiti ime otoka Sestrunj, onda početno S- ne ide u prvobitni naziv. I crkvena toponomastika daje ovome otoku latinski naziv Estrum[7]. Na čemu se osniva ovaj crkveni naziv, ne znam. Držeći se ovoga naziva, ja sam mislio, da se u nazivu Sestrunj sakriva latinski pridjev extraneus[8] »izvanji, postranji«, t. j. extranea insula »izvanji, postranji otok«. On je to zaista prema Ugljanu. Ali to može biti samo lingvistička hipoteza, ali neutvrđena.

Akcent u Rȉvanj kaže, da crkveni naziv ovoga otoka Ripanium[9] nije ispravan, jer bi prema ovom nazivu akcent morao biti na **a**.

Pouzdano je samo toliko, da ni Sestrunj ni Rivanj nisu hrvatski nazivi.

II.

Ako je prvobitni naziv Estrunj, onda je početno S- moglo doći u ovo ime prama imenu školjeva Tri Sestrice, koji se nalaze u blizini. Tu je bila pučka etimologija na djelu.

Naziv Zvirinac toliko je zanimljiv, što najstarija potvrda za nj iz mletačkoga zemljišnika 15. vijeka pokazuje pridjevni sufiks -ьnъ: Zviran, u čemu treba razumjeti otok, dok u današnjem vidimo imenički sufiks -inac. Inače u toponomastici ovoga otoka ne nalazimo ostataka staroga romanskodalmatinskoga jezika, nego samo posuđenice, koje su ušle u opći jezik hrvatskog narječja zadarskoga arhipelaga. Tako nalazimo oznaku strane svijeta jäpark[10] ili jäprk »jugozapad«, odatle pridjev japaršnji. Na japark polja oznaka je čestice. Ova imenica potječe od lat. africus. Jedna čestica se zove Komorina. S drugim sufiksom pojavljuje se ovaj naziv u imenu mediteranskog stabla komorika od grčkolatinskog comarum[11]. Od ove biljke nastade

latinsko ime mjesta (vinea in) Comareto, koje se g. 918. pominje kod Zadra u zadarskoj ispravi. Od ostalih imena čestica značajnije je Klis, ako je identično s Klisom kod Splita. Zabilježiti treba i Kapić, koje će biti identično sa Kuälpić na Premudi. Značajan je i naziv vrha i polja Bratinj, koje će biti prvobitno pridjev od Bratoslav ili Bratimir, kao što je Dobrinj na Krku od Dobroslav ili Dobromir. Drugi toponimi za čestice, kao Kablin(a), Lihe, Grba, Banjica (za Badnjica) dolaze i inače na ovim otocima. Zabilježiti treba još metaforu Šilo za školj, koji pripada Zvirincu. Ovakav naziv imamo i na Krku. Naziv drugoga školja Sparešnjak nije jasan. Od mletačkih naziva treba spomenuti Škrevada (južna i zmorašnja), koje stoji zacijelo mjesto Škrovada, kako je na Kornatu. Naša pomorska karta bilježi nazive za dva rta: Zmorašnji »sjeverni« i južni.

Sestrunj je živ i u folklornom pogledu. Tamo ima koledovanja o Božiću, kad se izvode plesovi na raskršćima. Nije čudo, što se je i u toponomastici otoka očuvao po koji starinski izraz, tako u nazivu uvale Hrvatinj staro naše ime. Ime druge vale Prmanje očuvalo je pridjev u sr. r. od prman »bojnik, oružnik knežev« na Cresu, Krku i Vinodolu.[12] Nazivi ostalih vala kao Kablina, Mulina (augmentativ od molo), Triluke, Zala draga, Dumbočica, Japneniško, Mavrovica, Žalić nalaze se i inače. Nejasni su nazivi Srbišće i Karanke za uvale. Isto tako i pridjev u nazivu Prči bok.

U konfiguraciji obala važnu ulogu igraju nazivi rtova (punta) svih naših otoka. Na Sestrunju nema osobitosti. Rt od Križa, Garma, Nozdra nalaze se i inače. Dijelom su isti kao i za vale uza njih, kao Mavrovica, od ličnoga imena. Naša pomorska karta bilježi još imena uvala: Bela Njiva, Sušica, Travnik, i dva rta Tanki i Križ.

Isto tako ni imena uzvisina, kao Gračina, Golubinka, Sridnji vrh, Vela Glava, Grba ne ističu se osobitošću. Neobičniji je naziv Obručar zabilježen na specijalnoj karti kao najveće brdo na ovom otoku.

I nazivi za čestice su bez osobitosti, kao Dolac, Marča Doci, Divnice »dionice«, Garine, Gomilica, Pišćak, Vršak, Stare Ograde, kod Studenca, Lisina (augmentativ od ljesa), U Bržanju, U Gržanovu, Na Barbatovu, Zaglav. Ograničen je na ovaj otok toponim Stumulj, kome ne znam značenja.

Na Rivanju također nema toponomastičkih osobitosti. Vale se zovu Gnjilovača, Dobrinka, Nozdre. Nejasni su: pridjev u Vunja Draga, nazivi rta Trogric, i sike Sajda, koji se nalaze na našoj pomorskoj karti. Uzvisine: Mala Glava, Lakotina, Grbica; obradive čestice: Ograde, Veli Kus, Mandino. Sve lako objašnjivi naši toponimi. Naziv za kanal između Rivanja i Ugljana Veli Ždrelac opetuje se.

O nazivu školja Idula (na spec. karti Scoglio Idolo, u pomenutom mletačkom zemljišniku Idollo, na našoj pomorskoj karti Jidula) govori se u članku o Ugljanu.

Bilješke:

[1] Najstarije potvrde za otoke Rivanj, Sestrunj i Zvirinac potječu iz 15 vijeka, i to iz rogovskoga arhiva (v. Jelić, Vjesnik hrv. arh. društva, III. str. 83) Sestrun, Suirinaz i iz mlet. zemljišnika iz g. 1420—1475., insulae vocatae Rivan, Sestrugn, Suiran.

[2] Storia di Zara, I., str. 116. Spominje i identifikaciju Sestrunj, ali ne veli, zašto se ima odbaciti.

[3] V. moj članak »Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkoga materijala«, Starohrvatska Prosvjeta, n. s. I. str 164 i 194 i »Ortsnamenstudien zu De administrando imperio« u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, IV, str 219.

[4] Jireček, Die Romanen, I., str. 63.

[5] U pismu od 12. VI. 1916., koje mi je pisao u povodu članka u Nast. Vj. XXIV, str. 663—667. U tom pismu izražava misao: »Katkad bih rekao, da je materijal (sc. Konstantinov) bio pisan latinskim slovima«. Ovu sam misao velikoga poznavaoca balkanske povijesti dalje razradio u člancima spomenutim u bilješci br. 3.

[6] Ispor. ime školja Dolfin »delpin«. Metafore igraju veliku ulogu u denominacijama školjeva. Tako baš u zadarskom arhipelagu Pohliba »školjić, koji naliči na polovinu hljeba«. Ima i obscenih metafora, na koje ćemo naići u Kornatama.

[7] Upor. Status zadarske nadbiskupije od g. 1905, str. 110 Estrum cum Ripanio (naziv župa).

[8] Etimologija se osniva na starodalm. prijelazu naglašenoga **a** > **u**, kao u vetrune za veteranus, Bartoli, Das Dalmatische II § 268 i 375 i Stopunj, gen. Stopanja na Molatu.

[9] Na Krku ima doduše u mletačkom govoru topónim Repagno (uz more), koji Bartoli, Das Dalmatische, II, str. 246, 258, 344 i 363 navodi. Ovo je romanska augmentativna izvedenica od rīpa »obala«. Ako bi naziv Rivanj bio identičan s krčkim Repagno, onda bismo morali uzeti, da je promjena **p** > **v** nastala prema mletačkom govoru. U tome ne leži teškoća, jer u hrv. nazivlju za dalmatinske otoke ima primjera za utjecaj mletačkoga govora, kako dokazuju nazivi Vrgâda, Kôrčula i Šôlta.

[10] U jednoj bilješci iz g. 1557, koju imam od pok. don Luke Jelića, čitamo među trojezičnim nazivima za oznaku granica nepokretnina, latinske, mletačke i hrvatske, kako se upotrebljavaju u Zadru: lat. quirina = mlet. garbin = hrv. japarck. Upor. REW[3] 272.

[11] REW[3] 2072 i Rohlfs, Etymol. Wörterbuch der unterital. Gräzität 1063 i moje djelo Dolazak Slovena na Mediteran, str. 219 i 221 bilj. 4.

[12] Upor. Mažuranić, Prinosi, str. 911 s. v. perman -ija -o.

6. UGLJAN

I.

Mnogi naši ljudi izgovaraju ime ovoga zadarskog otoka Uljan bez suglasnika **g**. Ovako ga piše i specijalna karta Jugoslavenskog vojno-geografskog zavoda. To je krivo, ako se gleda na postanje ovoga imena ili na njegovu etimologiju. Povod našem krivom izgovaranju imena Ugljan dalo je talijansko pisanje Ugliano. Ovako su Italijani (a prema njima i sastavljači austrijskih specijalnih karata) otprilike bilježili ili transliterirali naš izgovor.

Da se naš suglasnički skup **glj** u Ugljan zaista oduvijek izgovarao, to se vidi iz dva vrela. Najstarija hrvatska potvrda potječe iz 1460. Tada se piše glagolicom (fratrom na) Uglan i pridjev odatle izveden uglanski.[1] Tri godine ranije piše se hrvatski izgovor na latinsku Ucleanum.[2]

Ovaj posljednji oblik, samo naoko latinski, nije iskonski. Pravi latinski oblik dade se prilično točno utvrditi, ako se uporednim metodom istraže sve starije historijske potvrde, koliko za ime otoka, toliko i za naseljeno mjesto na njemu, koje se od 13. vijeka uvijek jednako pišu. Iz tih se grafija vidi, da je između današnjih suglasnika **g** i **lj** u nazivu Ugljan postojao u izgovoru zadarskih Romana samoglasnik, koji se piše vrlo različito: čas **e** (1328. insula Gelani, i tako često puta), čas **i** ili **y** (1249. terra Gyliani ili 1265. insula Ghilano, gdje vidimo upravo izgovor **g** ispred **i**), čas čak **i a** (1282. in Galano, ovako dosta često).

Suglasnik **l** piše se kadikad udvostručeno (s t. zv. geminatom): 1301. vinee de Gyllano (ovako mnogo puta).

Da se i jednostavno **l** i geminata imaju uvijek čitati kao naše nepčano **lj**, to se vidi iz italijanske grafije 1339. in Giglano.

Pošto je lingvist uporedio i utvrdio stare grafije, on ima da odgovori na pitanje, koji je od ova tri samoglasnika prvobitan, t. j. koji se ima pripisati pravom latinskom izgovoru. Na to pitanje odgovara ovako. To ne može da bude samoglasnik **a**, jer taj ne ispada u našim posuđenicama iz latinskoga ili romanskoga nikada, ni onda, kad je u nenaglašenom položaju, nego ostaje ili kao **a** ili kao **o**. Primjeri: lat. ratione = hrvatski račun, palatia (lat. plural) = hrvatski polača ili palača.

Oblik Galano može prema tome da bude samo izgovor zadarskih Romana, koji često ujednačuju ili asimiliraju nenaglašeno **e** prema naglašenom **a**. Primjer: Iz latinskoga gelatina napraviše Dubrovčani galatina »hladetina, upravo ono, što je smrznuto«.

Iz ove konstatacije izlazi, da prvobitni nenaglašeni lat. samoglasnik od hrvatskoga imena Ugljan može da bude samo **e**. Dalmatinski Romani izgovaraju ovaj samoglasnik u tom položaju kadikad kao **i**.

Prema zakonima slavenskoga izgovora latinski nepčani samoglasnici **e i** mogu u slavenskim ustima prijeći u poluglas i ispasti. Primjer: lat. missorium = šmur u Splitu »korito za prijenos žbuke« i t. d.

Taj mali lingvistički ekskurs o imenu ovoga otoka dajemo zbog toga, da naš inteligentan laik uvidi, s kakovom rigoroznom minucioznošću mora lingvist da postupa u toponomastičnim pitanjima, ako hoće da se vjeruje njegovoj nauci.

Na osnovu ovih podataka lingvist može dalje da kaže još i to, da je u rimsko doba, kad nam pisani spomenici o ovom otoku ništa ne javljaju, njegovo ime glasilo insula Gelliana, t. j. otok, koji je pripadao nekom Geliju. Naziv je dakle, jednak kao i insula Liciniana, danas Jakljan, u dubrovačkom arhipelagu. Prema tome vidimo, da i u zadarskom arhipelagu imamo čistih latinskih naziva, kakvih smo već ustanovili, a ustanovit ćemo ih još u drugim otočkim skupovima na našem Jadranu.

Zadarski je otok dobio svoj naziv prema naseljenom mjestu, kao što se i danas jednako zove i otok i mjesto.

Latinski sufiks -anus služi vrlo često u svim romanskim zemljama za pravljenje pridjeva od ličnih imena. Tako i ovdje. Rimljanin Gellius imao je posjed na ovom otoku. To je bio praedium Gellianum, danas nastanjeno mjesto Ugljan na najsjevernijem dijelu otoka. To znači, da se mjesto, na kojem su se nastanili Hrvati u 10. vijeku ili ranije, razvilo iz rimskog predija (seoskog dobra).

Da se latinski zatvoreni suglasnik **g** nije izmijenio pred samoglasnicima **e i** u nepčani, dolazi odatle, što su Hrvati čuli, kako izgovaraju to ime dalmatinski Romani, koje zatekoše na ovom otoku. Ovi su zadržali stari latinski izgovor, kako smo često dosada isticali.

Iz daljeg proučavanja historijskih podataka o ovom otoku izlazi, da sam otok nije imao utvrđenog i stalnog imena, nego se njegovo ime s vremenom mijenjalo prema tome, kako je koje njegovo naselje dobivalo sve veću važnost.

G. 1364. zove se Ugljan insula Lucorani[3], t. j. lukoranski otok, prema imenu naselja Lukoran, koje se pominje u doba hrvatske narodne dinastije. I ovo je ime naselja izvedeno pomoću istog latinskog sufiksa -anus od kasnog rimskog imena Lucarus, upotrebljavanog i u srednjovjekovnoj Dalmaciji (akcenat je na **u** prvog sloga[4]). Tim se imenom naziva i jedan svetac, koji je dao ime španjolskom imenu mjesta San Lúcar, poznatom iz Cervantesova besmrtnog romana.

Iz ovih toponomastičkih podataka izlazi, da je prije dolaska Slavena bilo na otoku više rimskih predija, iz kojih se razviše naselja.

Na južnom kraju prema Pašmanu nastade čisto slavensko naselje, koje se zove Kukljica, od kukalj[5], riječi, kojom u zadarskom kraju nazvaše Hrvati »visok brdovit teren (Hochplateau)«. U 14. vijeku bilo je ovo naselje od veće važnosti negoli naselja Ugljan i Lukoran. G. 1368. zove se ovaj otok insula Cuclize.[6]

U vrijeme, kad se Hrvati naseliše na Ugljanu, čitava je jadranska obala duboko kristijanizirana. Zbog toga se brojna obalska i otočka naselja zovu i po svecima, po crkvama, po samostanima, oko kojih se podižu. Na otoku Ugljanu štovala se bizantinska svetica

sveta Eufemija, koju i danas narod onoga kraja zove sveta Fúme.[7] Oko crkve podignute na otoku njoj u počast nastade naselje prozvano supstantiviranim pridjevom Sutomišćica[8] (kratki silazni naglasak na **i** trećeg sloga). Ovo naselje nije bilo nikada važno, kao ni ono, koje se podiglo sučelice Zadru, zvano od nas Preko, a od Talijana Oltre. Prema imenima tih dvaju naselja nikada se nije nazivao sam otok.

Iz toponomastičke analize, koju ovdje dadosmo, izlazi, da se otok Ugljan onako kao danas i u svojoj prošlosti u prvom redu poljoprivredno iskorišćavao za ishranu Zadra. Već u rimsko doba postojali su na njemu prediji. Ovaj posao nastavljaju i Slaveni, kojih slabu nacionalnu svijest označavahu Talijani naši za doba Austrije nostri buoni contadini.

Pošto je lingvist objasnio postanje i pravilan izgovor današnjeg imena, ima da odgovori na pitanje, odakle onaj početni samoglasnik **u** u našem imenu Ugljan. Od samoga latinskoga (praedium, insula) Gellianum moglo je nastati samo *Gljan. Tako se otok, koliko znam, nije nikada zvao. Ovo početno **u-** može biti samo naš prijedlog **u**, koji se srastao s latinskim imenom. Tako često rade Slaveni. Njemački Aachen (od latinskoga Aquis) zovu Česi pored Cǎch, Cachy, koje je nastalo od starijeg njemačkog Ze (»kod«) Achen, još i Vah ili Wah, gdje imamo češki prijedlog v »u« mjesto njemačkoga ze (danas zu). Takovo **u** imamo još u imenu župe Uskoplje (1375. supa Vozkopla). Slovenački su primjeri Vipava, Vidrija, koji nastadoše od v Ipavi, V Idriji[9]. Paralela za ovo dodavanje prijedloga pružaju na sjeveru Unije i na jugu Vis.

Car Konstantin ne pominje otoka Ugljana. Njegova šutnja ima se po svoj prilici, kao i u drugim slučajevima, razumjeti ovako: U sredini 10. vijeka, kad piše svoje djelo, Romani su se sa ovog otoka, — na koji su se povukli, da se zaštite od provale Slavena, — opet povratili u Zadar i stalno nastanili u njemu. Zadarski strateg, koji je po svoj prilici caru pribavio statističke podatke o bizantinskoj temi Dalmacije, mogao je ovaj otok smatrati zbog toga nenaseljenim, iako je na njemu već sada moglo biti i slavenskih kmetova. Iz careva djela, naime, jasno izbija tendencija, da tačno opiše samo nastanjene romanske gradove i slovenske župe i njihova utvrđenja, t. j. da dade svome sinu samo ona administrativna obavještenja koja su mu potrebna kao budućem caru ili glavi velike bizantinske imperije.

Kako zadarski otoci nijesu imali ni jednu ni drugu administrativnu važnost, car je dao imena samo za one, koji se nalaze na periferiji zadarskog arhipelaga; i to na sjeveru za Olib, Silbu, Premudu i Molat, na jugu za Tkon i Vrgadu, a na zapadu za Čuh i Grebene, da bi ih ograničio od nastanjenih otoka.

II.

Tri glavna predslavenska naselja nalaze se na Ugljanu sjeverno od današnjeg gradića Preko. Sva tri imaju dobre luke. Njima zacijelo imaju da zahvale svoje postanje. Kasnija hrvatska naselja razviše se na prvobitnim romanskim naseljima. Da su i hrvatska naselja na ovim točkama vrlo stara, vidi se po starim riječima, koje se upotrebljavaju kao toponimi u njihovu konfinu.

Polje kod mjesta Ugljana zove se Zgon (s kratkim silaznim akcentom). Ova stara naša riječ upotrebljava se u pravnim dokumentima zadarskoga kraja u značenju »kmetovske njive«.[10] Kao toponim nalazi se i u Crnoj Gori. Drugi stari toponim je Pod veli Kus. Ovako se zove i njiva u konfinu Kukljice. I ova riječ se danas ne govori u narodu ovoga kraja kao ni zgon. U starim hrvatskim pravnim spomenicima značila je dio[11] (na pr. zemlje, vinograda i t. d.).

Južni dio mjesta Ugljana zove se Čeprljana. Uvala više Čeprljane nosi također ime Vala Čeprljanda. Nije lako objasniti ove dvije varijante istog imena, koje zacijelo svoje u vezi. Držim, da se u osnovi sakriva muško ime Čeprnja[12], koje dolazi u 13. vijeku u srpskim spomenicima kao ime župana.

I neke zemljišne čestice oko Lukorana nose naše stare nazive. Jedna od njih zove se Trpinje (s kratkim silaznim akcentom na i). To je pridjev od hipokoristika ličnog imena Trpimir. Druga se zove Vláka. Ovaj toponim susrećemo često u Dalmaciji. Isti pojam izražava se i u ovom konfinu složenicom Dugonjive i izvedenicom Dugača (kratki silazni naglasak je na drugom slogu). Naročito treba istaći naziv zemlje Kopa kod Lukorana. U čakavskim narječjima znači ova sveslavenska riječ »stog sijena«.

Od imena uzvisina, koja u ovom konfinu nose u većini slučajeva naša općeno poznata imena kao Vršak, Gorica, Zaglav, Stražica i t. d., treba istaći Komorjak (s kratkim silaznim akcentom na drugom slogu). To je izvedenica od imena biljke komorika, koja raste u ovim krajevima (quercus coccifera). Riječ je grčkoga porijekla. Dolazi već 918. u zadarskim latinskim ispravama kao ime mjesta Comaretum[13], čemu odgovara na Krku Komoriško.

Drugi Komorjak nalazi se u konfinu prvobitno crkvenog naselja Sutomišćice. Vlaka u deminutivu dolazi u konfinu Preka: Vlačica (s kratkim silaznim naglaskom na i).

Dva čisto slavenska naselja nalaze se južno od prve grupe. Ova nose naša imena Kale (plural od Kal »blato« (s dugim silaznim akcentom na a) i Kukljica. Nastala su zacijelo u isto vrijeme, kada je i prva grupa naselja postala hrvatska. Da i na teritoriji ovih naselja ima predslavenskih ostataka, dokazuje ime brda Brgačelj (s kratkim silaznim naglaskom na e). To je romanski deminutiv izveden pomoću sufiksa -cellus od keltsko-ilirske riječi briga »brdo«.[14]

U konfinu Kukljice ističe se naziv brda Živanj. U istom konfinu nalaze se još dva Progona. Ovaj naziv označuje »put (klanac), kojim se goni stado«.[15] Ističe se još u ovom konfinu složenica Končabok (s dugim silaznim na posljednjem slogu), što znači konac izbočine u moru.

Iz ovih čisto naših naziva za naselja, možemo zaključiti, da južni dio otoka nije bio poljoprivredno iskorištavan u rimsko doba. Bio je po svoj prilici šumom obrastao i služio je za pašu sitne stoke.

Na otoku ima još mnogo toponima crkvenog porijekla. Osim Sutomiššćice pomenimo naziv rta (punte) Sv. Petar, koji se nalazi ispod razrušene crkve posvećene tome svecu. Iznad nje je Veli Vrh i uzvisina, koja se piše na austro-ugarskoj specijalnoj karti Ugliano, a hrvatski Kuniš. Ovdje se nalazilo prvobitno naselje Ugljan, koje se danas pomaklo dalje prema jugu ispod Sušice i Batalaže. Prema rtu Svetog Petra nalazi se otočić, koji se talijanski piše Scoglio Idolo, a hrvatski zove Idula (s kratkim silaznim akcentom na i). To je poznata grčka riječ za poganske kipove. Ne zna se, da li se toponim Idula odnosi na rimsko ili slavensko poganstvo (paganizam).

Još treba spomenuti ime najveće uzvisine na otoku (288 m.), koja se talijanski zove Monte grande, a hrvatski Šćah ili Šćak (s dugim silaznim akcentom). Značenje toga našeg imena ne mogu da objasnim. Južno od ovog brda nalaze se ruševine crkve svetog Mihovila, koja je, čini se, u historiji ovog otoka imala znatnu ulogu, jer se po njoj zvao kadikad i sam otok insula Sancti Michaelis[16] (de Monte g. 1289., 1323. i 1345.).

Zanimljiva je još složenica Zvonigrad kao ime brda jugozapadno od Lukorana. Ovaj naziv upućuje na špilju.

Ostali mnogobrojni naši toponimi nijesu toliko važni za historiju otoka, da bi ih trebalo napose objašnjavati. Spomenimo samo nazive Ošljak (»magareći otočić«) i Pohlib (»pola hljeba«), Veli Golac, Mišnjak (»mišji otočić«) kao karakteristične za male otočiće uz obale Ugljana.

Naša pomorska karta donosi iz obalskog sistema ovoga otoka još ove rtove: Ovčjak (zacijelo zabilježeno ne prema narodnom nego prema književnom izgovoru), Kobiljak, naziv, koji češće dolazi na kopnu negoli na otocima, Rahovača (kako je na čakavskom teritoriju, nije zacijelo isto što Orahovača) i nejasan naziv Otrić, dok se Zaglav, Zaglavica i Dražica opetuju. Od naziva za uvale Pavlešina je zacijelo augmentativ od Pavao. Gnojišće dolazi samo ovdje. Sabušica se doduše ponavlja, ali je toponim nejasan. Pokljuk kao naziv uvale ne ponavlja se i nejasan je. Naziv uvale Batalaža dolazi dva puta na Ugljanu. Izaziva uporeÄ‘enje sa Batalage

f. pl. kod Valjeva. Ovdje se radi o prezimenu porodice. Ako je osnova ista u ova dva toponima, onda je Batalaža (sc. vala) stari pridjev. Lamjana Vela i Mala čini se kao romanski toponim, ali ne znam, koji je, dok su Činta i Frnaža Vela i Mala uistinu romanski; prvi je naziv lat. particip pasiva cincta (sc. vallis) f. »opasana«, a Frnaža odgovara našem ekvivalentu Japlenica.

Od otoka, koji pripadaju u obalski sistem Ugljana, navesti treba Galovac kao toponim od pridjeva gao, koji je čest i na kopnu. Naziv uvale Muline sadrži isti sufiks kao i Manastirine. Znači prema tomu »razrušen molo«. Nejasan je naziv rta i školja Karantun i Karantunić, dok je naziv školja Ošljak posve jasan. To je poimeničeni pridjev ošlji »magareći«. Samo na Ugljanu dolazi naziv uvale Svitla. Upor. protivni naziv Vallis obscura iz g. 1059. kod Zadra.[17]

Bilješke:

[1] Upor. Šurmin, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium sv. VI, str. 221, gdje se glagolicom napisano ime transkribuje ćirilicom.

[2] Sva pisanja ovoga otoka dajem u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIV, str. 659.

[3] Upor. Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. XIII, str. 397. Ranije 1289. piše se insula de Corano (ibidem, sv. VI, str. 656) zbog toga, što su latinizatori shvatili početni slog lu- kao starodalmatinski član.

[4] Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku, sv. XXII (1914), str. 443 br. 5. Upor. i prezime dubrovačkog pisca Lukarević.

[5] Upor. Južnoslav. Filolog, sv. III, str. 72 i sl.

[6] Upor. Smičiklas, o. c., sv. XIV, str. 118.

[7] Jedna Zadarka zove se 1354. g. Fumica. Upor. Smičiklas o. c., sv. XII, str. 240. L. Marčić, Srp. etnogr. Zbornik, XLVI, str. 568 tumači krivo postanje ovoga toponima od tal. San Michele; isto tako i Lukoran od rom. lau »rupa, jama« (str. 567) i Ugljan od ulja (zbog toga i naziv Uljan) (str. 566). Ovaj vrijedni naučni radnik zabilježio je i mnoštvo toponima i antroponima sa zadarsko-šibenskih otoka, koje će trebati leksikografski bolje utvrditi.

[8] Koga interesira lingvistički problem, kako je od latinskoga Sancta Eufemia nastalo ovo ime, neka čita Nastavni Vjesnik XXII, str. 444, br. 6. G. 1529. piše se Suturmišcica. Upor. Arhiv za povj. jugosl. IV, str. 37.

[9] Upor. Koštial u Nastavnom Vjesniku, sv. XXVIII, str. 369, gdje su navedeni i primjeri iz drugih jezika.

[10] O ovoj riječi, koje začudo nema u Mažuranićevim Prinosima, upor. moj Vorläufiger Bericht über eine toponomastische Studienreise in Norddalmatien, Beč 1914., str. 8, bilj: 1.

[11] Upor. Mažuranić, Prinosi, str. 576.

[12] Upor. Akademijski Rječnik, sv. I, str. 942. Dolazi zacijelo od Cyprianus.

[13] Upor. Rački, Documenta, str. 18. Grčka riječ glasi kómaros, upor. Rohlfs, Etym. Wörterbuch der unteritalien. Gräzität, str. 128.

[14] Upor. Nastavni Vjesnik, sv. XXIV, str. 660, br. 2.

[15] Upor. Akademijski Rječnik, sv. XII, str. 300, 2.

[16] Upor. Smičiklas, o. c. sv. VI, str. 665, sv. IX, str. 150 i sv. XI, str. 236.

[17] Jireček, Romanen, sv. I, str. 64.

7. IŽ MALI I VELI

I.

Dva najveća, uska, a duguljasta, zadarska otoka, koja se, usporedno s obalom kopna i međusobno, protežu u pravcu duljine od sjevera prema jugu, Ugljan i Veli Otok, rastavljena su serijom manjih otočkih skupova: i to na sjeveru Rivanjem, Sestrunjem, Tunom Velim i Zverincem, a na jugu Ižem i Ravom.

Sjeverni skup, koji ide u sferu periferijskih otoka zadarskoga arhipelaga, ogledali smo, kad je bilo govora o Molatu.

Ako je ispravna naša interpretacija (tumačenje) Konstantinove grafije Estiunēz, da je to rđava složenica nastala griješkom i da se odnosi njezin prvi dio, koji je pisan grčki Estiun- na Sestrunj, a krajnji dio pisan grčki -ēz na Iž, koji se i danas zove talijanski Eso, onda se, promatrajući ovo pitanje s gledišta geografije, moramo čuditi tome, što je bagrenorođeni pisac izrijekom naveo u svome popisu zadarskog arhipelaga ova dva razmjerno mala otoka, a nije spomenuo mnogo veći i Zadru bliži otok Ugljan. Ali i to može da ima svoj razlog, koji ćemo malo dalje navesti.

Imena otoka južnog skupa, koji dijeli Ugljan od Velog Otoka, iz predrimskog su vremena. Ni Eso (odatle pravilno naše Iž, jer je **e** bio zatvoren glas) ni Rava ne mogu se objasniti iz latinskoga jezika, kako je to bilo moguće kod imena Olib, Silba, Molat i Ugljan. Može se nagađati, da Eso predstavlja riječ nekoga mediteranskog predrimskog jezika, da je istoga podrijetla kao grčka nēsos »otok, ostrvo«, s kojom stoji u vezi, po mom mišljenju, i latinska insula »otok«.[1]

Ime Rava kao da je također predrimskoga porijekla. Ovaj naziv dolazi kao riječ općeg značenja u Južnoj Italiji u grčkim i romanskim narječjima, gdje rava znači »masa kamenja, potok u kamenju, provalija, pećina«.[2] Ta južno talijanska riječ dovodi se u dalju vezu s keltskoilirskom riječi grava »kamen« (odatle Gravosa = Gruž kod Dubrovnika.)[3]

Otok Iž mogao je biti u Konstantinovo doba važniji za bizantinskoga stratiga, koji je u ime cara, iz Zadra upravljao Dalmacijom od otoka Ugljana, i zbog toga on je mogao javiti caru ime Iža, a prešutjeti ime Ugljana. Za ovu pretpostavku nemamo doduše striktnog dokaza iz kakvoga pisanog vrela, ali imamo za nju dosta toponomastičkih indicija. Gdje nedostaju pisana vrela, tu historik može da kombinira, oprezno doduše, i na osnovu ovakvih pomagala.

Na otoku Ižu nailazimo, naime, na toponim (ime mjesta) Košljin (s kratkim uzlaznim akcentom na **o**), koji smo vidjeli već vrlo često,

a dolazi od latinskoga deminutiva castellione »gradac ili malo utvrđenje na uzvisini«. Na specijalnoj karti je to uzvisina visoka 85 m. južno od uvale Dumboke (krivo pisana Kozljin) sučelice brdu Šćaku na Ugljanu, na sjeveru naselja zvanog Iž Veli. Ovaj gradac imao je da štiti zadarske otoke od gusara. Da su se gusari skrivali u uvalama ovoga otoka, na to upućuju neka imena uvala kao Lupešćina (južno od Iža Velog) i Tatinja (pridjev od tat »kradljivac«).

Hrvati su zatekli na tom otoku Romane kao i na ostalim otocima zadarskog arhipelaga, koje smo već ogledali. To nije trebalo da budu vlastela, koja su mogla stanovati u Zadru, već njihovi siromašniji podložnici, upravljači i obrađivači njihovih zemalja.[4] Ovo mišljenje dade se također utvrditi na osnovu toponomastičkog istraživanja ovoga otoka.

Naselje Iž Mali dijeli se na tri zaseoka, od kojih dva nose naša imena Makovac i Porovac (kratki silazni akcenat na prvom je slogu u oba naziva). Što su osnove ovih naziva, ne znamo. Vjerojatno lična romanska imena. Treći zaselak ima čisto romansko ime, koje se nalazi i na Krku. To je ime naselja na uzvisini, pisanoj na specijalnoj karti Moncel, a koje bodularija ovoga otoka izgovara Munćel ili Mućel (s dugim čakavskim akcentom na **e**). Ovo ime potječe bez sumnje od latinskoga deminutiva monticellum »brdašce«. Taj su naziv mogli čuti Hrvati samo na ovom otoku, i to od domaćih Romana, koje ovdje zatekoše. Nijesu ga mogli sobom donijeti.

Istočno od Munćela nalazi se dugačka uvala zvana Bršanj (s dugim čakavskim akcentom na **a**). Ovako se zove i rt (punta) do nje. To će biti latinska riječ izvedena od lat. glagola versare »okrenuti«.[5]

Još jedna uvala nosi kao ime latinski pridjev torturosus[6] »pun zavoja, krivudast, iskrivljen«, koje Boduli izgovaraju Trtuša.

Zadarski Romani imali su ovdje svoje posjede. Prema jednome od njih, koji se zvao Majus (pisano učeno također Madius, poznata stara zadarska plemenita porodica), zove se brdo iznad Pečenog[7] Maževo (s dugim silaznim akcentom na **a**). Druga zadarska porodica Pechiaro (talijanizirani hrvatski naziv Pećar) posjedovala je zemlje blizu Iža Velog. Blizu mjesta, gdje parobrod staje, nalazi se Pećarovac (kratki silazni naglasak na **o**), što je supstantivirani pridjev od imena zadarske porodice iz 13.—16. vijeka.

Blizu Pečenog nalaze se zemlje zvane Šipnate (kratki silazni naglasak na **a**). Ovako se zove i mala luka za brodice. Takvo ime često se čuje za uvale na otocima sjevernog Jadrana. I ovaj je naziv latinski, kako pokazuje svršetak **-ata**. To može biti lat. izvedenica stvorena pomoću sufiksa -atus od grčke riječi siphōn, -ōne, riječi, koja među ostalim, znači i »odvođenje vode«[8].

II.

Ali pored ovih toponima, koji upućuju na romanske obrađivače zemlje, što ih zatekoše Hrvati, kad se naseliše na Ižu, nalazimo bezbroj čistih naših starih toponima. To znači, da se naš svijet vrlo rano naselio na Ižu.

Glavar otoka zvao se i ovdje kao i u Dubrovniku knez (conte). Na to upućuje stari pridjev Knež (s dugim silaznim akcentom) »Knežev«, koji služi kao naziv uvale. Pridjevu se ima zacijelo dodati riječ porat. Na specijalnoj karti piše se krivo Knez. Sjeverno od uvale Knež nalazi se otočić Knežak (s dugim čakavskim naglaskom na **a**), gdje je isti pridjev supstantiviran pomoću sufiksa **-jak**, kako često biva u našoj toponomastici.

Naša toponomastika ovoga otoka pokazuje često iste nazive kao i Ugljan. Kao što tamo nađosmo vlaka kao naziv za duge njive, tako ga vidimo i ovdje, i to u deminutivu Vlačica, Pod Vlačicu.

Toponim Hripe[9] (plural) i ovdje se susreće za obrađivanu zemlju kao i na Ugljanu. Na Pagu ovaj apelativ znači »litica«.

Naročito treba istaći naziv brda Orzenj (na specijalnoj karti krivo Orsenj; sa slabim kratkim akcentom na **o**). Ovaj naziv dolazi u drugim srpskohrvatskim krajevima bez metateze u obliku Ozren[10] kao ime brda, planina i drugih raznih uzvisina, a dolazi od starog glagola zreti »gledati«. Može da stoji u vezi i sa starom slavenskom mitologijom.

Na hrvatski folklor odnosi se toponim Koledišće u Ižu Malom. Južno od Velog Iža nalazi se brdo Opȁćac (gen. Opȃjca). To je supstantivirani pridjev opaći »opatov«. U blizini tog brda zovu se njive Opatija.[11] Sav teren nazvan je ovako zbog toga, što je pripadao opatiji u Velom Ižu.[12]

Zanimljivo je još zabilježiti neke nazive zbog toga, što pokazuju osobitosti u tvorbi riječi. Uvala i brdo do nje na južnom dijelu otoka nose kao ime čudnu izvedenicu Pardešćak (kratki silazni naglasak na početnom slogu). Osnova ove izvedenice dolazi kao ime obrađene zemlje Parda[13] (s istim akcentom). Značenje tog toponima, koji nijesam nigdje drugdje susreo, nije jasno. Isti sufiks -ešćak dolazi još u imenima malih otočića (školjeva) Tomešćak (kratki silazni akcenat na početnom slogu, na specijalnoj karti krivo Tomešjak) i Dragovešćak.[14]

Od imena, što se odnose na obrađivane zemlje, treba istaći Pipolje kod Malog Iža. Ovaj toponim jednak je imenu naselja Prijepolje[15] u nekadašnjem Sandžaku, u N. R. Crnoj Gori. To je složenica od priloga ili prijedloga (prefiksa) prijed (ovdje u ikavskom obliku prid) jednako kao Vrpolje od Vrhpolje. Upada u oči u oba slučaja jednaka asimilacija konsonantske grupe **dp** u **p**. Razlika je

između Pipolje i Prijepolje u tome, što je u prvom toponimu ispalo r. To je ispadanje nastalo u slučajevima, kad je uz toponim dolazio prijedlog sa r kao pri, prid, na varh i t. d. Prijepolje ili ovdje Pipolje znači »prednji dio polja«.

Na mnogo manjem otoku Ravi nalazimo još ime školja Ravica, deminutiv od Rava, i naziv rta Kunčarava[16], t. j. konac Rave. Tu imamo u prvom dijelu složenice isti oblik kao u Končabok »konac boka« na Ugljanu.

Naša pomorska karta donosi iz obalskog sistema ovoga otoka još ove toponime: a) za rtove na Ižu Osiljinac, Parda, Arta (gen. od art), Stanac; na Ravi Zaglavić (deminutiv od čestoga toponima Zaglav), Mali i Veli Rat, naziv, koji ovdje ne bismo očekivali pored pomenutoga Art; b) za uvale na Ižu: Starinsko, Jurinje, Lokvine, Vode(i)njak Veli, Komaševa, Svežina i Maslinica; na Ravi Ivaniševica, Lokvina, Paladince (upor. Paladinka na Pagu), Marinica (zacijelo naš deminutiv od tal. marina »obala«), Grbavac i Golubovac; c) za školjeve i sike, osim već pomenutih uz Iž Fulija, Glurovac, Kudica (naš deminutiv od tal. coda »rep«, koji je italijanizam ušao i u opći govor), Belo, Mali, Sridnji i Veli (sc. školj), Rutnjak, sika Zaglavić, uz Ravu Mrtovnjak (od mrta < myrta) i Maslinovac, koji se opetuju.

Bilješke:

[1] Upor. moj članak »Zum insula-Problem« u Festschrift Kretschmer (Glotta XXV, 1936, str. 220 i sl.). Tu su dane i potvrde, koje nijesu starije od 13. vijeka.

[2] Upor. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, str. 55 i sl. i Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd., br. 3851.

[3] Upor. moj članak »Les origines de Raguse« u praškom slavističkom časopisu Slavia X (1931), str. 477.

[4] Ovako se mora tumačiti i činjenica, što su i Hrvati posudili latinsku riječ comes, comitem u značenju »vlasteoskog podložnika«. Prvobitno značenje ove latinske riječi, koje se dugo održalo, bilo je »vlasteoski ili vladarski pratilac«. Tako nastade naša opća riječ kmet. Kod Srba je lat. riječ comes očuvala drugo srednjovjekovno značenje »čovjeka, kome vladar, vlastelin i t. d., povjerava izvjestan posao, službu«. Tako kmet znači u našim istočnim krajevima »općinski načelnik na selu«.

[5] Izvedenica versana potvrđena je na galoromanskom i iberskom teritoriju. Upor. Meyer-Lübke, Roman. etym. Wörterbuch, 3 izd. br. 9242.

[6] U romanskim jezicima zastupan je samo tortus bez sufiksa -osus Upor. Meyer-Lübke o. c. br. 8809.

[7] Izgovara se i Pešćeno. To je pridjev od pijesak. Na specijalnoj karti dobio je ovaj pridjev još deminutivni sufiks (Pešćenica), koji nijesam čuo. Pešćenica piše i naša pomorska karta.

[8] Po toj riječi dobila je ime pećina s vodom Šipun, gen. Šipúna u Cavtatu, v. Zore, Dubrovačke tuđinke, str. 25. Upor. REW[3] 7950 a i niže članak o Pašmanu, bilješka 11. Naziv se po svoj prilici odnosi na brakične ili bočate vode, koje na obalama nastaju miješanjem slatke i morske vode, v. Roglić, Hrv. Enc., sv. III, str. 230; ali bi to trebalo utvrditi ispitivanjem na terenu za svaki lokalitet nazvan ovako.

[9] Izgovara se i Fripe po zakonu narječja Iža, prema kojem se mjesto h govori f. Ako stoji u vezi sa Gripe u Splitu, onda je toponim predslavenskog podrijetla. Ali možda stoji u vezi i sa sveslavenskim onomatopoetskom glagolom hripati »duhati, kašljati«, ako se naziv odnosi na rđavu zemlju.

[10] Upor. Akademijski Rječnik, sv. IX, str. 523, naročito Ozrin na Krku. Marčićeva pisanja toponima na Velom i Malom Ižu (Srp. etnogr. zbornik XLVI, str. 564 i sl.) Kozljin mjesto Košljin, Orsenj mjesto Orzenj, Mončić ili Munćel i t. d. nijesu posve pouzdana za lingvističko ispitivanje.

[11] Izgovara se i Opatilja. Naglasak je kratki silazni na i.

[12] Postoji i naziv Opat za otočić u blizini Iža, i to u skupu Kornata.

[13] Kako se u iškom narječju govori ar mjesto samoglasnog r Parda može da stoji za prda. Ali ovakov toponim ne bilježi Akad. Rječnik, sv. XI, str. 430.

[14] Zabilježio sam i izgovor Dragovišća (kratki silazni naglasak na početnom slogu). Naša pomorska karta zove ga Mrtovnjak od biljke mrta < myrta, naziv, koji se često ponavlja.

[15] Upor. Akademijski Rječnik sv. XI, str. 932.

[16] Upor. na Lunu ime rta Koncilum, t. j. konac Luna.

8. VELI OTOK

I.

Najveći, djelomice najuži i najotegnutiji, otok zadarskoga arhipelaga nema specijalnog imena, kao što ga imaju drugi otoci u ovom skupu. U pisanim spomenicima kao i u današnjem jeziku zove se jednostavnim spojem pridjeva i opće imenice. Samo se pridjev mijenjao s vremenom, a imenica nikada.

Najstarija latinska potvrda potječe iz g. 1289., kad se piše Insula Major. Komparativ major ovdje je za to upotrebljen, što je sastavljač listine, možda neki Zadranin, prenosio na latinsku starodalmatinski pridjev mauro, koji znači »velik«, a potječe uistinu od latinskoga komparativa major.[1] U ostalim latinskim listinama piše se jednostavnim latinskim pozitivom Insula magna (tako 1346., 1358. i t. d.).

Ovom pisanju domaćih latinskih dokumenata točno odgovara hrvatski naziv Veli Otok, koji se čita prvi put 1460. u glagolskoj oporuci pisanoj v Sustipanji Luci (va) Velom Otoci,[2] u zalivu sjeverno od Žmana i Sali na jugu Velog Otoka.

Ime mjesta Sustipanja Luka zvalo se g. 1388. latinski Vallis Sancti Stephani (upor. Jelić, Vjesnik Hrv. zem. muzeja, sv. III, str. 78, potvrda iz rogovskog Arhiva). U današnjoj toponomastici Velog Otoka izgubilo je ovo mjesto pridjev i zove se samo Luka. Ovako se zove u narodu i sam veliki zaliv i rt (punta) uz nju. Školj do rta Luke zove se Luški »lučki«.

Mletačka uprava, a po njoj i današnji Talijani, nijesu se zadovoljili pridjevom Veli. Nikada se talijanski ovaj otok ne zove Isola

grande, već ili Isola lunga ili Isola grossa. Talijanske pridjeve lungo i grosso prevodili su i naši ljudi, pa se zove hrvatski i Dugi ili Debeli otok.

U svome popisu otoka zadarskog arhipelaga car Konstantin pomenuo je ime i ovoga otoka, ali ne onako, kako smo naveli, da se zove u historijskim spomenicima i danas, nego prema najvažnijem mjestu u njegovo vrijeme. Zbog toga je njegova potvrda dragocjena za historijsku geografiju. On ga piše Pizuh.

Prema fonetskoj analizi njegova grafija odgovara slavenskom izgovoru Pčuh. U današnjem izgovoru glasi to mjesto Čuh s ispadanjem početnog suglasnika **p** kao u čela za pčela.

U današnjoj toponomastici otoka ovo je mjesto nenaseljeno i zove se Čuh-polje (govori se i samo Čuh, kod Sala). Zabilježeno je na specijalnoj karti bivšeg austro-ugarskog generalštaba Z 30 Kol. XII.

Od ovog imena postoji još supstantivirani pridjev Čušćica (pisano krivo na pomenutoj karti Čuskica). Tako se zove velika uvala (vala) južno od Čuh-polja, a pod brdom, koje se zove Čuh. Za samu uzvisinu veli narod i Veli Vrh od Čuha (prema tal. sintaktičkoj konstrukciji). Vala Čušćica dijeli se u Velu i Malu Dânovicu.

Sam pridjev Čuška (akcenat je kratki silazni) služi kao naziv rta (punte) istočno od Čušćice. Pomorci zovu ovaj rt talijanski Punta Proversa[3]. Okrenuta je prema Kornatama. Čuška dumboka nalazi se na suprotnoj strani brda Čuh.

Toponim Čuh nije osamljen u našoj otočkoj toponomastici. Ovako se zove i rt (punta) na otoku Krku, sjeverno od Malinske. U njemu se sakriva stara hrvatska riječ, za koju nemamo pisanih potvrda niti joj znamo pravo značenje.[4] Čini se, da sadržava stari slavenski augmentativni sufiks **-uh**, koji služi i za obrazovanje radnih imenica (nomina agentis). Primjeri: kožuh, konjuh »konjušar«, i t. d. Osnova riječi Pčuh dolazi u drugoj izvedenici Pčinja, u nazivu za rijeke (u N. R. Makedoniji i N. R. Crnoj Gori).

Najstarija naselja na otoku bila su upravo na onom dijelu, gdje se ima staviti Konstantinov Pčuh.

Zapadno od Čuh-polja nalazi se duga krivudasta uvala, koja služi kao luka velikim brodovima, a zove se u jeziku pomoraca Porto Taglier ili Tajer, a hrvatski Telašćica. Na dnu ove duge uvale, u kojoj ima dosta pličina (sika) i 7 malih otočića (školjeva), bilježi specijalna karta tal. Porto Telego, hrvatski na našoj pomorskoj karti Telašćica. Na ulazu nalazi se otočić, koji se hrvatski zove u deminutivu Taljurić, a talijanski Tajer.

Taglier ili Tajer noviji su talijanski nazivi, koji znače »veliki tanjur ili pladanj«. Ova metafora zaista odgovara konfiguraciji te uvale, koja naliči dugom pladnju. Načičkana je, kao krastavcima, otočićima i sikama.

Stari je naziv za nju samo Telego (naglasak na početnom slogu). On dolazi već u vrelima pisanim u doba narodne dinastije, u latinskom obliku Tilagus.

Ovdje 995. ustupaju zadarski plemići svoje pravo ribarenja (jus piscacionis) sv. Krševanu u Zadru. Tu se pominje i vallis maior Sancti Victoris ex parte altana »jugozapada (g. 995. i 1078.), zatim mjesto Megarus i crkva (cella) posvećena sv. Ivanu,* koju je Hrvat imenom Grubina darovao sv. Krševanu (g. 1060.).

Mjesto Tilagus bilo je u ovo doba toliko važno, da se po njemu zvao i čitav otok: insula que dicitur Tilagus (g. 1060. i 1075.). Prema tome Tilagus ide u seriju imenâ onih jadranskih otoka, koja vrše dvije funkcije. Označuju naselja i sam otok u isto doba. Takva su Krk, Cres, Rab, Pag, Ugljan, Korčula, Hvar i t. d.

Važnost mjesta Tilagus vidi se i odatle, što se za njegovu crkvu otimao i zadarski biskup.[4a] G. 1075. pominje se njegovo ime. Zadarski biskup Stjepan prisvojio je sebi crkvu (cella) sv. Ivana ovoga mjesta, (Silagus), koju je Grubina darovao sv. Krševanu. Odatle je nastao spor, koji je riješio papin izaslanik (apocrisarius), nadbiskup Gerardus na sinodu u Splitu.

Ime prisvojene crkve očuvalo se do danas u nazivima Stivanjska gora (zabilježena na specijalnoj karti) i Stivanje polje, koje se nalazi na zapadnom kraju Telašćice kod Sali.[5] Stivan je Sanctus Johannes.

Na ime pomenutoga biskupa Stjepana možda se odnosi i to, što je u ovom kraju postojala crkva posvećena svetom Stipanu, koja se navodi u pomenutoj glagolskoj oporuci iz g. 1460. Oko ove crkve obrazovalo se naselje. Ono se u istoj oporuci zove Sustipanja luka, t. j. Luka sv. Stjepana.

Primijetiti treba stare naše pridjeve stivanji i sustipanji, kakvi se danas više ne mogu praviti u srpskohrvatskom jeziku, od Stivan i Sustipan, t. j. s(u)t- < lat. sanctus i Ivan, Stipan izvedeni su pomoću pridjevnog sufiksa **-ji**.

Svi ovi toponomastički podaci izvanredno su važni za etnografiju i lingvistiku otoka.

Kako ime Grubina pokazuje, stanovništvo je ovoga kraja u 11. vijeku potpuno hrvatsko.

Nazivi Tilagus[6] i Megarus nijesu latinski, nego predrimski. Imaju se možda pripisati istom jeziku, kojemu i naziv Rava, a taj smo mogli objasniti.

Naziv Tílagus održao se do danas u talijanskom nazivu Porto Telego, koji smo pomenuli, i u hrvatskom supstantiviranom pridjevu Telašćica (kratki silazni naglasak na trećem slogu od kraja).

Vala Telašćica dijeli se na više dijelova, koji svi nose hrvatske nazive, znak, da je cio kraj bio rano naseljen Hrvatima. Evo naziva

obalskog sistema: Čuška (= Proversa) mala, Skradišćak (ovako se zove i brdo), Čuška dumboka (uvala), Kamenišna Vela i Mala, Gvozdenjak (školj), Vošćenica, Raknic (uvala metaforički nazvana prema rakno »vrsta šâla«), Kruševica, Kučičin mul(j), Za Kučičin, Dragnjevica (uvala), Magrovica (uvala), Pod Dugo Polje (uvala), Pasijak (uvala), Jaz (uvala), Ošlje (rt), Za Gmajnac (polje), Tripuljak (uvala), Mir (lat. murus »Zid«), Pod Poljice, Za buhaj, Pod maslinu, Pećina, Strižna (uvala), Kobiljak.

Čist pridjev telaški dolazi u nazivu njive Telaški dolac kod Sali.

Predrimskom nazivu Megarus odgovara točno u današnjoj toponomastici osnova Magr- u nazivu uvale Magrovica. To znači, da je staro mjesto nestalo, jednako kako se nije očuvalo ni mjesto Tilagus u današnjoj hrvatskoj toponomastici, nego samo adjektivna izvedenica odatle za oznaku zaliva. Vjerojatno je to grčka riječ mégaron »velika kuća« kao i Savar.

Od 7 školjeva, što se nalaze u zalivu Telašćica, zove se jedan Farfarikulac. Ovaj interesantni naziv susrećemo samo ovdje. Školjić je dobio ime po stablu zvanom u Dalmaciji fafarinka, mletački fanfarigola[6a]. Naziv ovoga mediteranskoga stabla jako varira na Jadranu. U Istri se zove lodonja, na Cresu ledonja, na Krku kopriva, inače kostjela. Botaničari ga zovu celtis australis.

Ostala naselja na Velom Otoku prostiru se od Čuha na jugu pravcem prema sjeveru ovako: Sale, Zaglava, Žman, Luka, Savar, Birbinj, Dragove, Božava, Soline i Veli Rat. Kao na Ugljanu sva se nalaze na istočnoj obali, što se lako objašnjava geografskom konfiguracijom otoka..

Od ovih devet imena samo četiri su predslavenska, i to Sale, Žman (dugi silazni akcenat), Savar i Birbinj.

Za Žman se mislilo da predstavlja po svoj prilici latinsku izvedenicu, koja se odnosi na rimski praedium (seosko dobro) nazvano po njegovu posjedniku Geminiju: praedium Geminianum.[7]

U okolici Dubrovnika postoji mjesto Giman, također Geminianum. Stara splitska romanska porodica zvala se Gumaj u starodalmatinskom pluralu, latinski Geminiani. Na ovo ime smjera možda u zalivu Telašćici naziv polja Gmajnac i Gmajno Polje.

Ovako sam nekada mislio i ja o postanju toponima Žman. Danas, nakon točnijeg ispitivanja, ne mislim više ovako. Razloži su tome lingvistički i historijski.

Kako pokazuju etimologije imena otoka Ugljan i imena školja Krknata, koji zatvara Žman s istoka, u starom romanskom govoru Velog Otoka, koji su čuli Hrvati, kad se naseliše ovdje, latinski suglasnici **k g** pred samoglasnicima **e i**, nijesu se mijenjali u **č ž**, nego su ostali nepromijenjeni kao u Dubrovniku (primjer kimak za lat. cimice). Zbog toga **ž** u Žman ne može da potječe od Geminianus, kao Giman u Gružu što uistinu ishodi odatle.

Drugi su razlog napuštanju ove etimologije historijske potvrde za Žman. U latinskim ispravama zove se Žman locus Meçane insule Magne (1347.). ecclesia Sancti Johannis de Meçano (1260.). Upor. Nastavni Vjesnik, sv. XXIV, str. 662, br. 5. Prema ovoj potvrdi nastao je hrvatski suglasnik **ž** iz latinske grupe **di** u pridjevu medianus »srednji« (upor. tal. mezzo od medius).

Treći je razlog u pisanju glagolskog spomenika iz 15. vijeka. Tu čitamo crikva mžanska. Prema ovoj potvrdi zvali su Hrvati ovo mjesto prvobitno Mžan, sa suglasnikom **m** na početku, a **ž** na drugom mjestu, što točno odgovara pomenutoj latinskoj potvrdi Meçano. Kako je suglasnička grupa **mž** neobična, nastala je metateza upravo onako kao i u našoj staroj posuđenici žmulj ili žmuo iz starijeg mžul ili mžuo (upor. Akad. Rječnik, sv. VII, str. 191.) od lat. deminutiva modiolus »časa«.

Žman znači prema tome »srednje selo ili mjesto«. On se zaista nalazi u sredini između Sala i Luke.

Sve ovo navodimo detaljnije zato, da čitalac vidi, s kakvim oprezom mora da postupa toponomatik u svojim zaključcima.

Savar[8] je grčka riječ sauros, koja znači »gušter«.

Birbinj potječe od lat. pridjeva izvedenog od imena biljke verbena.

Naziv Sali potječe možda također iz rimskog vremena. Označuje skladište soli, koja se dobivala iz solina Velog Otoka. Najvažnije su bile baš u selu Soline između Božave i Velog Rata (tal. Punte bianche).

II.

Ogledajmo neke toponime u okolišu (konfinu, kako se ovdje veli) ovih sela, da odredimo starost naselja, koliko se to može na osnovu ovog vrela saznanja.

Kod imena Sali (dugi uzlazni akcenat na **a**) udara u oči činjenica, da nije prevedeno na hrvatski, premda se naziv lako mogao prevesti. Od istog naziva supstantivirani pridjev Saščica »salska luka« (kratki uzlazni naglasak na **i**) označuje sjevernu duboku i tamnu luku blizu samoga mjesta. Na austro-ugarskoj specijalnoj karti piše se u dvije varijante: Saščica i Sakica, na jugoslavenskoj ispravno Saščica. Drugi oblik predstavlja možda talijanski izgovor našeg imena.

Nejasan je naziv najvišeg brda u blizini Sali Brčastac Veli i Mali (kratki uzlazni akcenat na drugom slogu). Sa ovog preko 300 m visokog brda vidi se ne samo sav Veli otok, nego Kornat, okolica Zadra i veliki dio Jadranskog mora.

Nejasan je i naziv rta kod Sali Blud (dugi silazni akcenat).

U samome selu ima u toponomastičkim izvedenicama naših starih narodnih imena za lica, tako Ranjkovica (s dugim silaznim akcentom na prvom slogu), od hipokoristika Ranko.(od Hranislav).

Ističu se i stari posvojni pridjevi u Šimunja draga »Simeonova draga«, Stivanje polje i u Krševanje polje. Već ovi pridjevi potvrđuju nas u uvjerenju, da je naše naselje vrlo staro na ovom mjestu.

Slabe zemlje zovu se Gladuše (kratki silazni akcenat na **u**).

Ističu se još salski toponimi, koje susrećemo i daleko na hrvatsko-srpskom kopnu, tako brdo i njive oko njega zvano Kruševac (kratki silazni naglasak na prvom slogu) i Poljice (dugi uzlazni naglasak na **i**). Niže Kruševca prostire se Kruševo polje i podalje od njega uvala Kruševica, sve same izvedenice od krušva, kako se u selu Sale kaže za krušku.

Kao na Ižu tako i ovdje mitologički toponim za uzvisinu Ozdren (kratki uzlazni akcenat na **o**); tamo s metatezom teške suglasničke grupe **zr**, ovdje s umetanjem suglasnika **d** kao u francuskom coudre < cozdre od lat. consuere »šiti« ili u zdrȁka za zraka (Broz-Iveković, Rječnik, II, str. 835).

Kao na Ižu i ovdje postoji naziv brda Komornjak (tamo Komorjak) od Komorika »quercus coccifera«.

Gusta šuma od maslina ili maslinâda, kako se na zadarskom arhipelagu kaže općeno za maslinik, zove se lijepim narodnim izrazom Gušć (s dugim silaznim akcentom).

Kao ime njive dolazi još Omiš (s dugim silaznim akcentom na **i**). Ovakov toponim sreli smo i na Premudi. Ne znam, da li je ovaj toponim jednak nazivu grada Omiša, koji se piše latinski Almisium, kao sjedište omiških Kačića.

U naselju Zaglav (kratki silazni akcenat na prvom slogu; na karti Zaglava) ističe se složenica Triluke (s kratkim silaznim naglaskom na **i**), koja se izgovara i Trluke (kratki silazni naglasak na **u**). Označuje zaista tri male uvale u jednoj cjelini. To je glavni zaglavski »porat«.

U Zaglavi je samostan fratara trećoredaca, t. zv. mićelinaca, koji se zove Mostir (s kratkim silaznim akcentom na **o**). Ovo je stara čakavska posuđenica iz grčko-lat. monasterium.

Od imena brda u konfinu Zaglave zanimljivi su Patarišćak (kratki silazni naglasak na **i**) i Triskavac (isti naglasak na prvom slogu). Prvi naziv možda je izvedenica od Patareni, naziva za bogomile, kojih je bilo i na jadranskim otocima. Drugi se ponavlja i u N. R. Makedoniji kao naziv brda Treskavec.

Luka (porat) sela Žman zove se Žmašćica (kratki silazni akcenat na prvom slogu, na karti Žmanšćica). To je supstantivirani pridjev izveden od imena sela. Znači dakle »žmanska luka«.

Od imena brda iz konfina ovog sela bilježim Krbušćak, izvedenicu od posuđenice krbun »ugljen« < (carbone), zatim Veli i Mali

Samotvorac, naziv, koji smo već vidjeli na drugim otocima. Ovdje se ovako označuju velike stijene na obali.

I ovdje ima istih toponima kao na Ižu. Primjer: naziv njiva Progon »prolaz za stoku« (kratki silazni akcenat na zadnjem slogu).

Kao naselje Hrvata ovo je selo staro. To se pouzdano može zaključiti odatle, što se jedan njegov brežuljak zove Gradac. Gvaj naš naziv, odgovara toponimu Košljin na Ižu.

I ovdje ima naziva njiva izvedenih od naših starih ličnih imena. Takovi su Radovac i Druškovac (kratki silazni na prvom slogu).

Stari slavenski naziv za šumu Krug dolazi i ovdje. Veli Krug zabilježen je na specijalnoj karti.

Idući dalje na sjever dolazimo do naselja Savra. Uvala ispod ovoga sela nosi naziv Lokajne (dugi silazni na **a**). Ovaj naziv kao da je posuđenica iz starog dalmatinskog govora, ako je isto, što i latinsko lacuna, izvedenica od lacus (odatle i naše lokva).

Brdo iznad sela, visoko 208 m., zove se Gradina. Sudeći prema ovom nazivu, nalazilo se na njemu staro utvrđenje.

Na ovom otoku postoji takva augmentativna izvedenica i od gradac za uzvisinu. To je Gračina, brdo visoko 220 m. sjeverno od Birbinja.

U konfinu sela Birbinja nalazi se, sa strane kulfa, luka Brbišćica (zapadno od Savra) »birbinjska luka«.

Iz Birbinja, mimo Gračinu i pošumljeno Zlatno Brdo (na specijalnoj karti Monte d'Oro, 230 m.), dolazi se u selo Dragove. Naziv upada u oči svojim pluralnim nastavkom **-ove** mjesto **-ovi,** kako bi se očekivalo, ako je nastao od posvojnog pridjeva Dragov[9] (od Dragić, Dragomir ili Dragoslav). Ovakovi čisti posvojni pridjevi vrlo su rijetki kao toponimi. Obično se supstantiviraju pomoću sufiksa **-ac.**

Idući putem dalje na sjever, mimo Veli Vrh (na specijalnoj karti Susana 224 m.), dolazi se u drugo selo, isključivo našeg postanja kao i Dragove. To je Božava.

Ovaj naziv iste je prirode kao i Božjakovina.[10] Oba naselja razvila su se naime uz nekadašnje samostane. U Božavi kod »kantunade« nalaze se još i danas ruševine nekadašnjega benediktinskog samostana. Iz naziva Božava vidi se, da je benediktince narod nazivao »božji ljudi«, kao i templare što je nazivao božjacima.

Neobičan je doduše sufiks **-ava,** koji susrećemo obično u našim imenima rijeka (primjeri Tamnava, Brzava, i t. d.).

Prema nazivu sela i jedan dio morske obale zove se Božavčica.

I ovo naselje imalo je svoj gradac, koji ga je štitio. To se vidi iz naziva brda Gračina. Ovako se zove i uvala ispod njega.

Kao i na drugim otocima zadarskog arhipelaga, i ovdje ima toponima, koji se odnose na hrvatski folklor. Na ovo upućuje naziv Kudelište, koji je nastao metatezom iz koledište. Danas je to ras-

kršće, na kojem se dokoni seljani sastaju na svetac, da im prođe vrijeme, a nekad su tu palili, kako se ovdje veli, kolede.

Od naziva za polja treba u konfinu Božave istaći one, koji se ponavljaju: Ponikva, Šipnata, Veli Kus i t. d. U Šipnati teče voda, koja se zove Studenac, iz čega se vidi, da je Šipnata vodeno mjesto, što izlazi i iz etimologije riječi, koju smo dali istražujući ovo ime morske uvale i u salskom konfinu.

U konfinu sela Božave naročito treba istaći naziv polja Banja Ograda. U ovom nazivu nalazimo stari pridjev banj »banov«, koji nijesmo našli nigdje drugdje na otocima, već samo na kopnu (Banja Luka i t. d.).

Dalje na sjeveru treba spomenuti još dva naselja, koja stoje sučelice na krajnjem dijelu otoka. Razdijeljena su zalivom, koji austro-ugarska specijalna karta bilježi Valle Pantera. Naša pomorska karta daje samo školju naziv Pantera. Naš narodni naziv za ovu uvalu nije mi poznat. Na jugoslavenskoj specijalnoj i na našoj pomorskoj karti zabilježena je samo Soliščica, izvedenica od naziva naselja Soline. Oba naselja nose na toj karti talijanska imena, (Punte bianche i Verona), ali ih narod zove samo Veli i Mali Rat. Uvala kod naselja Soline ima lijep narodni naziv Soliščica (na austro-ugarskoj specijalnoj karti Porto lungo).

Od romanskih naziva treba istaći još iz ovoga konfina Padrare. Ovako se zove pećina na brdu Gračini. To je latinska riječ petraria »kameni majdan«. Drugi je takov naziv Sakarun ili Saharun (na jugoslav. specijalnoj karti Sakaron) za uvalu jugozapadno od Solina, koju zatvara rt Lopata. Na austro-ugarskoj specijalnoj karti zapisana je netočno Zakarun.[11] To je izvedenica od latinskoga pridjeva siccus »plitak«. od koga dolazi i sika »morska pličina, greben«.

Od latinskih naziva za male otočiće, što se drže Velog Otoka najinteresantniji je Krknata (kratki silazni na drugom slogu). Uvala na tom otočiću zove se Krknašćica.[12] To je latinska izvedenica od circinus »obruč«. Paralelan naš izraz naći ćemo u otočkom skupu Kornate Obručan.

III.

Iz bogatoga obalskog sistema Velog Otoka donosi naša pomorska karta još mnogo toponima, koji nijesu svi zabilježeni na priloženoj karti.

a) Rtovi: Borji (ako je određeni pridjev od bor, neobičan je), Dobra (sc. punta, zacijelo nazvana prema uvali), Zaglavić (dva puta, deminutiv od Zaglav, v. naprijed), Kruna, Sv. Nedilja, Dumboka, Kamičina (augmentativ od Kamik, koji se opetuje), Koromašnjak (na drugim otocima samo pridjev od biljke Koromač), Pelegrin[13] (opetuje se), Gubac (zacijelo metafora prema pejorativnom nazivu

za usta), Tatinja (sc. punta), Suha, Vidilica (izoliran toponim), Lopata (metafora, koja se opetuje dva puta ovdje, a i na drugim otocima), Oključić[14], Tanki (sc. art). Koliko su pridjevi, većinom su u ž. r., jer se uz njih razumijeva opći italijanizam na sjevernom i srednjem Jadranu punta. Zbog toga je značajan muški rod u zadnjem nazivu, čime se dokazuje, da se i ovdje nekada govorio stari hrvatski naziv rt, koji je bio istisnut iz upotrebe recentnijim italijanizmom.

b) Uvale: Loišće[15] (dva puta, stari hrvatski naziv za ribarske pošte), Dobra, Zagračina (složenica od prefiksa i od augmentativa gračina od gradac; sufiks -ina znači isto što i -ište, »ruševine graca«), Gruševica (od gruh), Dumboka (tri puta), Bokašin, Totka, Lučina (augmentativ od luka), Tatinja, Lučica (dva puta, deminutiv od luka), Velo Žalo, Pećina (može biti krivo zabilježeno mjesto Pečena za pešćena od pijesak), Trstenica, Rašovac, Čuška Duboka (u zalivu Telašćica; pridjev čuški od Čuh objašnjen je naprijed), Kruševica (upor. Kruševac i Kruševo Polje južno od Sala, sve izvedenice od kruša za kruška), Pod Dugo Polje, Jaz, Nozdra (česta metafora), Tetovišnica (izvedenica od drveta tetìvika[16]), Sovje (pridjev sr. r. od sova), Vela Luka, Ripišće, Samotvorac (uvala, koja se sama stvara djelovanjem plime i oseke), Vavošćak, Zala Draga (analogijski ž. r. mjesto Zla čest je u sjevernom Jadranu), Dumbočica (deminutiv od Dumboka, koja se opetuje), Murtari (upor. Morter), Čavovska Lučica, Zalopata (upor. Lopata), Golubinka, Slatina, Čuna (upor. naziv naselja Čunski na Lošinju), Kablin (vrlo česta metafora od augmentativa kablina od kabao; **-in** mjesto **-ina**[17] dolazi i drugdje).

c) Školji: Golac, Baršćak, Magaršić[18], Planatak Veli i Mali (druga je izvedenica od iste osnove od koje i Planik, kako stoji na austro-ugarskoj specijalki), Tatišnjak (upor. naziv uvale Tatinja), Utra, Vaka (ovako na austro-ugarskoj specijalki, a na našoj pomorskoj karti hrvatski Krava), Tukošćak, Mrtovnjak (opetuje se, izvedenica je od drva mrta < lat. myrta), Pohlib (metafora »pô hljeba« opetuje se); u zalivu Telašćici Korotan, Galiola (tal. deminutiv od galija), Farfarikulac, Donji i Gornji školj (čudno je, da ova dva školja nemaju posebnog imena, a neposredno stoje pred srednjovjekovnim naseljima Tilagus i Megarus); na zapadu, počevši od juga, Taljurić (deminutiv od romanizma tanjur), Garmenjak Veli i Mali (od predslavenskog naziva garma[19] »rupa u morskoj hridi«), Mežanj (ako je od lat. medianus »srednji«, ne znam, zbog čega je tako nazvan, jer je daleko na sjeveru od sredine Velog Otoka), Lagnići (upor. Lagan).

d) Sike: Brak i Mišnjak, nazivi, koji se opetuju. U zalivu Telašćici treba još zabilježiti: Obručan (poluotočić, upor. romanski sinonim Krklant), brdo Muravnjak (upor. naziv morske trave murava), Poljice (deminutiv, koji se opetuje na otocima i na kopnu), Ošlje (pridjev sr. r. od osao), Dragnjevica (uvala), teren Kamenišna Vela

i Mala, dio morske obale Osobine (valjda u značenju osebujnog posjeda pojedinaca[20]), Orljak (od orao) i Veli Vrh.

Iz članka Ante M. Strgačića, Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, sv. 1., str. 87—102 vadim podatke o starosti naseljenih mjesta i obradivih čestica na Velom otoku. Ti podaci nam kažu, da su hrvatska naseljena mjesta i obradive čestice već u četrnaestom vijeku imala današnje nazive. Sali se pominju 1338 i 1367, zajedno s brdom Holmis, danas Omiš. Autor ističe, da se na ovom mjestu ne može dobivati sô, po kojem je mjesto moglo dobiti ime. Naziv položaja Kruševac pominje se 1367, a 1376 Regniuo poglie, danas Arnjevo polje, sa nejasnim posjedovnim pridjevom, koji je nastao možda od nadimka Hrnjo. U ovom kraju nalazi se još brdo Čelo, kao na Krku, i Gračina, izvedenica od Gradac, koja se češće opetuje na ovom otoku. Čudan je kompozit Riča Vrh. Prvi je dio možda posjedovni pridjev od Riko »Henricus«, a u složenici očuvao se možda genitiv odatle, kao u Kobiljarat, mjesto Kobilji rat, danas Kobiljak. Ovaj posljednji primjer je značajan, jer je mjesto drugog elementa složenice došla izvedenica sa sufiksom -jak. Krševanje polje pisalo se 1376 Poglie sancti Grisogoni, a nalazilo se između Vele Glave, Ostrovice i Žmiraca. Toponim Ostrovica, izvedenica od ostrъ, dolazi i na kopnu dalmatinskom. Naziv Kobiljak zamijenjen je danas talijanizmom Belvedir. Godine 1375 pisao se još Cobiglarat. Ovaj je toponim u toliko važan, što nam potvrđuje, da se je oblik rat govorio već u 14. vijeku, kao i danas u nazivu Veli Rat, talijanski Punte Bianche. Pored oblika rat postoji na ovom otoku još i čakavski deminutiv Artak. Godine 1296 današnje Dugo polje zvalo se Delgo pole, iz čega se vidi, da se u 13. vijeku sonantno l ovdje izgovaralo kao na Krku, Lošinju i Cresu još i danas. Zaglav se pominje 1451, a Savar se piše 1337 in Sauro, Saure, gdje je dočetno **e** mjesto **o** nejasno. Brbinj je vrlo rano potvrđen. 1195 piše se Berbinei, 1280, 1337 i 1370 in, de Berbigno. To je mjesto bilo važno za dobivanje soli. Kod njega se nalazi otočić Utram, gdje su ruševine magazina soli. Taj toponim bit će možda izvedenica od ultra, isp. Oltre = Prijeko kod Zadra. Dragove (pl.) čini se da je recentan naziv, ako je ispravna tvrdnja Bianchieva, da se ovo mjesto zvalo najprije Tersane. Strgačić misli, da se pod ovim imenom možda skriva Vampsane iz godine 1341, naziv, koji se ne može identificirati u današnjoj toponomastici. Značajno je, da se 1313 pominje kod Dragova naziv brda Dubovica, naša izvedenica od dub. To je zbog toga značajno, što na Velom otoku nismo naišli na značajnije toponime izvedene od šumskog drveća. Ali i na ovom otoku nailazimo na stari slavenski poljoprivredni termin laz u nazivu Çavognini lazi 1296. Lično ime Čavonja dolazi još u današnjim toponimima Čavonjine ograde i Čavoska (od Čavonjska) lučica. Taj antroponim nije dosada nigdje drugdje potvrđen. Tu

se još pominje iste godine Oparça draga, zacijelo pogrešno mjesto Opaća (= Opatova) draga i brdo Dobrinj. Taj naziv našli smo kao naziv naselja na Krku. Božava se pominje prvi put 1327. U ovom mjestu navodi se 1341 Vinea Striani. Ovaj lokalitet zove se danas Striabok, zacijelo mjesto Strianj Bok »strana«, posjedovni pridjev od antroponima Strijan, koji je potvrđen u Zadru i Trogiru, v. Jireček II., str. 77. Prema crkvici svete Nedjelje nazvana je uvalica Zanediljno, pridjev izveden sa istim sufiksom kao Klimno na Krku. Veli Rat zvao se 1328 samo Puncta, a 1328 i 1366 u pl. ad Punctas, Puncte. Ni hrvatski ni talijanski pridjev nisu potvrđeni u listinama. Autor misli, da se talijanski pridjev bianche odnosi na to, što ovaj predjel nije obrastao šumom, a pomišlja i na to, da je mogao nastati i zbog zamjene Veli sa Beli. Zabilježiti još treba iz 1341 lokalitet Sipiça Strasica. Deminutivni toponim Strazica neobično je raširen na svim dalmatinskim otocima. Prvi elemenat sadrži možda istu osnovu kao i Scipichic 1341, danas Šipićâk u konfinu Zmana. Ovaj je toponim nejasan. Posve jasni su toponimi u istom konfinu 1305 Gesero, 1376 Gesera, danas Velo i Malo Jezero. U istom konfinu nalazimo 1287 još Glauço pole, danas Glavočevo polje, i Stridno pole, danas Sridnje polje. Nepoznat je toponim 1376 Telca u Telaščici. Autor ga nije mogao identificirati.

Bilješke:

[1] Upor. o tome moju studiju u časopisu Romania (Paris), sv. L (1924), str. 223.

[2] Šurmin, Hrvatski spomenici I, str. 221. Marčić, Srp. etnogr. zbornik, XLVI, str. 560 i sl. piše sasvim pogrešno Susistan mjesto Sustipan. To je školj, na kojem se nalazilo, prema Marčiću, staro naselje. Uzvisina se zove Uhoj, valjda od glagola uhoditi. Mjesto staroga naselja zove se prema istom izvjestiocu Starine.

[3] Od lat. pridjeva proversus »naprijed okrenut«.

[4] Na vezu sa peć »pećina« ne može se misliti zbog suglasnika č i zbog poluglasa, koji je ispao.

[4a] Misao o biskupu Stjepanu kao posebnom biskupu na Tilagusu, različitom od zadarskog biskupa Stjepana, ne potječe od mene, nego od Don Luke Jelića iz g. 1913., kad sam putovao po zadarskom arhipelagu radi toponomastičkog ispitivanja. Prema Jeliću telaški biskup Stjepan pominje se samo u prijepisu iz g. 1075., i to samo u sporednoj rečenici (... Silagus...), quod suus episcopus, uidelicet Stephanus illam (sc. cellam) sibi abstulerat, a ne pominje se ni u ispravi iz g. 1060. Jelić je u pomenutoj sporednoj rečenici posvojni refleksiv krivo povezao ne sa subjektom glavne rečenice Petrus (to je opat sv. Krševana), nego sa najbližom imenicom Silagus i tako došao do svoga mišljenja. Ja sam ga upozorio, da je već Rački u Indeksu ispravno identificirao ovoga Stephanusa sa zadarskim često spominjanim biskupom, ali je on ostao ipak kod svoga mišljenja. Kako oko Telaščice postoji Stipanje Polje, ja sam namjeravao Jelićevu misao upotrebiti samo kao ilustraciju o važnosti ribarskog naselja Tilagus (u ispravi piscatio in Tilago). Ali je važnost ovoga naselja, bila misao Jelićeva ispravna ili ne, dovoljno osvijetljena činjenicom, da je već koncem 10. st. (g. 995.) potvrđeno kao ribarsko naselje, a i danas su stanovnici Salâ na glasu ribari. Pored toga ovdje je postojala bogata cella (= mali manastir, crkva), za koju su se otimali u Zadru i biskup i opat.

[5] Sanctus Johannes glasi u dalmatinskoj toponomastici Sutivan, ali se nalazi i kraći oblik Stivan. Citirane potvrde nalaze se kod Račkoga, Documenta, str. 25, 59, 99 i 123.

[6] Formacija ovoga toponima ista je doduše kao u grčkoj riječi pelagos »more«, koja je indoevropskog podrijetla (Boisacq). Upor. i grčko ténagos, lat. stagnum.

[6a] A. Rj. str. 39. Šulek ima iz 15. v. fafarikula, Schuchardt, Zeitschrift für romanische Phil. XXXV, str. 388 hrv. fanfarika, u južnoj Francuskoj fanfarigoulo. Sve ove varijante prekrajanja su lat. naziva faba graeca »grčki bob«.

[7] Upor. moj članak u Časopisu pro moderní filologii, sv. VI, (1918), str. 252 i sl. br. 8. U 15. vijeku postoji pridjev mžanski, Ak. Rječnik, sv. VII. str. 19.

[8] Genitiv je Savra. Upor. Mavar, Mavra od Mauros.

[9] Upor. Ak. Rječnik, sv. II, str. 755. Pridjev je potvrđen iz 14. vijeka. Tu se pominje i čest toponim Dragovac, koji se i ovdje očekuje.

[10] Upor. Ak. Rječnik, sv. I ,str. 569 i sl. Toponim Božava potvrđen je od 14. vijeka: g. 1341 in insula magna in loco vocato Bosaua, g. 1359 herbatici et pasculi de Boxavia. Mjesto je moralo biti važno, kad se i čitav Veli otok zove g. 1327 insula Bosaue (vinee posite in — — super terram ste Marie monialium de Melta, iz Zadra). V. Smičiklas, Codex, v. X str. 627, IX str. 335 i XII str. 564.

[11] Izvedenica je stvorena pomoću latinskih sufiksa -arius i -one. Upor. portugiški sequeiro »suho granje, mjesto, gdje se suši drvo«.

[12] Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIV, str. 661. Circinus dolazi i u mletačkim imenima mjesta Zerceno, Cercená, upor. Zeitschrift für roman. Philologie, sv. XXXII, str. 19.

[13] Pelegrin i piligrin potvrđene su kod nas kao posuđene tal. opće riječi u značenju »hodočasnik«. Ovakov metaforički naziv za rt mogao bi se objasniti možda samo opažanjem na mjestu.

[14] Upor. Oključ, zemljište u Poljicima, i pridjevni toponim Oključna mjestance na Hvaru. Ak. Rj. VIII, 820.

[15] Lojište, sa j mjesto v, potvrđeno je g. 1333 na Stonjskom Ratu, Ak. Rj. VI, str. 137. Lovište u značenju »mjesto za lovljenje ribe« obilno je potvrđeno od g. 1326, ib. str. 167.

[16] Potvrđena je za Dubrovnik: Broz-Iveković II str. 567.

[17] Gubitak samoglasa -a u dočetku nastao je možda pod uplivom tal. sufiksa -ino.

[18] Običniji je tovar u obalskoj toponomastici.

[19] Upor. moju studiju o ovoj riječi u časopisu Romania, v. L, str. 201.

[20] Dosada potvrđeno u ovom značenju samo kod Vuka, v. Ak. Rj. IX, str. 238.

9. KORNAT

I.

Južno od Pašmana, kao direktan nastavak Velog Otoka, prostire se, sve do Žirja, vrlo brojan i razgranjen otočki skup, za koji postoji u narodnom govoru otoka Iža i naselja Sala (pod čiji narodni odbor i pripada), kolektivan izraz u pluralu Kornate (kratki silazni na **a**) ili jednostavno u singularu Kornat.[1] Veli se: »Rašip, Balun, Lavsa, Panitula, Levrnaka otoci su u Kornatu ili dobre su pošte za ribarenje srđela u Kornatu«. »Dajne (dugi silazni na **a**) najudaljeniji je otok Kornata od Sali.« Ili: »Aba (dugi silazni akcenat na prvom

slogu) Mala i Vela dva su otoka u Kornatu kod Sestrice«. »Trtuša (kratki silazni na u) je polje u Kornatu na otoku Jadra«. I t. d.

Iz ovih primjera jasno se vidi, da je danas naziv Kornat ne samo ime zasebnog otoka, koji je razvučeno produženje Velog Otoka u pravcu juga, nego i kolektivno ime za čitav otočki skup.

Ovaj skup broji preko pedeset što većih što manjih otoka i otočića (školjeva) različite veličine i konfiguracije. Pravo je čudo otočke prirode.

Sve ovo treba da se naročito istakne, ako se hoće etimologijski ispravno objasniti postanje ovog kurioznog imena.

Specijalna karta Z 30/Kol. XII i XIII bivšeg austro-ugarskog generalštaba, po njoj možda i karta jugoslavenskog vojnogeografskog zavoda, bilježi naš naziv (u zagradi dakako) za pojedinačni otok, ne za otočki skup. Talijanski je izraz za nj Isola Incoronata, od riječi do riječi »okrunjeni otok«.

Kako ovaj izraz, pravo reći, nema smisla, naši učeni ljudi misleći, da je talijanski izraz ispravniji od našeg naziva Kornat, imali su muke, kako da ga prevedu na hrvatski. Nađoše izraz Krunarski Otoci, kako narod ne govori.

Ispitivanje naziva ovoga otočkog skupa veoma je teško zbog toga, što o njima nema historijskih podataka.

Kako su ih eksploatirali mahom mali ljudi, pastiri, težaci i ribari Sala i Murtera, Saljani i Murterini, njihova imena ne uđoše u historijske spomenike. Bez pomoći starih potvrda toponomastik ne može da dođe do ispravnog saznanja. Oslanjajući se jedino na uporednu metodu i na motive, koji važe za otočka imena, on može da uade samo više ili manje uspjela nagađanja. Tako će biti u ovom članku.

Kako je broj pedeset, koliko ima Kornata, golem, prva je naučna potreba, da se ovi otoci grupiraju. Narod u Malom Ižu svrstava ih u tri grupe: u gornju, donju i srednju, prema udaljenosti od Iža. Meni se čini, da ih je najprirodnije dijeliti na tri grupe, prema tome, kako se geografski odnose prema tri najveća otoka u čitavom skupu. To su otoci Kornat (u užem smislu riječi), Žut (kratki silazni) i Sit (dugi silazni akcenat).

Sit leži najbliže Pašmanu. Rastavlja ga od njega t. zv. Canale di Mezzo, Srednji Konao.

Južno od njega nalazi se Žut, koji je odijeljen od Kornata t. zv. Žutskim Konalom.

Sam otok Kornat odijeljen je od Kulfa[2] dugom serijom manjih otoka i otočića (školjeva).

Car Konstantin nije zabilježio ime ni jednog od njih. Grebenu, što se čita u njegovoj rđavoj složenici Katautrebenu, ne može se s pouzdanošću identificirati s Kornatom.[3]

Nijedan od pomenuta tri imena nije hrvatskoga podrijetla. Kornat, s obzirom na svršetak, koji smo češće vidjeli, kao da sadržava u svršetku latinski nastavak -atus za prošli particip pasivni. Tako ga je shvatio i onaj Talijan, koji je iz našeg naziva Kornat stvorio talijanski prošli particip pasivni Incoronata. S obzirom na geografsku konfiguraciju ovoga otočkog skupa bila mi je oduvijek primamljiva misao, da se radi o latinskom prošlom participu pasivnom od glagola corrīmare »zdrobiti, rascijepati«[4]. Ovaj se glagol očuvao samo u rumunjskom a curma »otkinuti, razrezati«. U vlaškoj toponomastici dolazi i u našim zemljama.[5] Promjena suglasnika **m** u **n** poslije **r** može se objasniti na osnovu zakona asimilacije. Usni nosni suglasnik bio je ujednačen prema idućem zubnom (dentalnom) suglasniku. Bez ove asimilacije, t. j. sa **m** mjesto **n**, vidjeli smo već naziv školja Kormat u produljenju Plavnika.

Ako je ovo tumačenje ispravno, prvobitni naziv glasio je insula (ili insulae) corrīmata »razdrobljeni otoci«. Ovaj naziv odlično pristaje kako pojedinačnom otoku, koji se u svakojakim zavojima znatno produžio, tako i čitavom otočkom skupu. Prijelaz od imena pojedinačnog otoka na ime čitavog skupa bio je lagan. Semantički zakon sinekdohe važi i u toponomastici.

Ime drugog, većeg i s njime paralelnog Žut (kratki silazni), već zbog akcenta, nema nikakve veze s našim pridjevom žût, žúta, žúto. Uostalom, ništa na njemu nije moglo dati povoda takvom nazivu. Njegova je vegetacija iste prirode kao i otoka Kornata. To je t. zv. macchia mediterranea, malo grmlje, maslinade[6], pašnjaci, vinogradi i t. d.

I ovaj je naziv latinski prošli particip pasivni junctus »privezan, blizak, i t. d.« Otok je, naime, kod uvala Bodovac i Statival, udaljen jedva jedan km od Kornata.

Naziv trećeg otoka Sit (dugi silazni akcenat) ne može biti identičan s našim pridjevom sȉt, jer ovaj ne dolazi na hrvatsko-srpskom teritoriju kao toponim i ima drugi akcenat, nego je identičan sa sît m. »sita, juncus«. Ali se i on dade objasniti trećim latinskim prošlim pridjevom ili imenicom situs »položen, položaj«[7].

Za razliku od otoka zadarskog arhipelaga, svi su ovi otoci bez naselja. Čobanski stanovi, pojedinačne kuće i t. d. jedine su zgrade na njima.

Kao da u dalekoj prošlosti nije moralo tako biti, jer se tu i tamo nalaze tragovi naselja. Austro-ugarska specijalna karta bilježi ruševine zvane Torrette. Jugoslavenska vojno-geografska karta piše Tureta. Na otočiću Panitula (dugi silazni na **i**, deminutiv od pane »hljeb«) bio je nekada Kaštel, kako mi je javljeno. Ovo su bila zacijelo utvrđenja protiv gusara. Skup kuća postoji na Žutu u mjestu Pristanište (duljina na **i** i kratki silazni akcenat na **a**). Najveće nastanjeno mjestance nalazi se na Kornatu u polju zvanom Trtuša

(kratki silazni na u), naziv latinskoga podrijetla (ženski rod lat. pridjeva tortuosus »zavinut, iskrivljen«, koji smo već vidjeli). Još je bilo baraka salskih ribara na otočiću Jadra (dugi silazni na prvom slogu). Tu je bila i njihova crkva. Odatle talijanski naziv Piškera < peschiera »ribnjak«, koji jugoslavenska specijalka daje ovom otočiću, u zagradi o. Jadrija. Ovaj posljednji naziv nije mi potvrđen. Naša pomorska karta zove ga ne Jadra, nego Piškera.

S gledišta toponomastičke nauke ipak je ova činjenica vrlo važna u dva pravca. Prvo i prvo, ona nam kaže, da ovi otoci nijesu dobili svoje nazive prema naseljima, kako smo gotovo redovno vidjeli kod drugih otoka našega Jadrana. Zatim vidimo, da nastanjenost otoka nije od važnosti za davanje toponima. Otoci ne treba da budu nastanjeni, a ipak će biti i te kako razvita njihova toponomastika. Osnovni je naime zakon za davanje toponima ekonomska eksploatacija, interes pučanstva za njih. Nema nijednog školja u ovom otočkom skupu bez naziva. Naći ćemo, pored toga, i dosta naziva za uvale i rtove na njima.

Upada u oči još i druga činjenica pri toponomastičkom ispitivanju ovoga otočkoga skupa. Predslavenski latinski elemenat dosta je jako zastupan uza sve, što ovaj skup ide u red nenastanjenih jadranskih otoka. Kao potvrde za ovu činjenicu uzet ćemo samo nesumnjiva imena.

Ovamo ide najprije otok koji se nalazi pred Salima: Lavdára Mala i Vela. Ime je latinsko. To je lapidaria »kamenolom«. Na ovom su se otoku, naime, nalazili kamenolomi od davnine. Odatle mu ime.[8]

Lavdara ne ide još u otočki skup Kornat, ali se nalazi u njegovoj neposrednoj blizini.

Uz otočić Jadra s južne strane drže se dva školjića Mala i Vela Panitula. Ovaj naziv sadržava udvostručen deminutivni sufiks -ittus i -ulus, dodan latinskoj imenici panis »hljeb«. Metafora hljeba, služi i našem narodu kao ime malih otočića (Pohljiba »pola hljeba«).

Tik uz Jadru drži se Lavsa ili Lavca. Ovaj je naziv značajan zbog toga, što sadržava očito keltsko-ilirski pridjev očuvan u latinskom izrazu lapides lausiae »škriljevac«.[9]

I dva predzadnja sasvim mala školjića nose latinski naziv: Purara Vela i Mala, piraria, izvedenica od pirus »kruška«[10]. I naš narod nebrojene lokalitete jadranske obale zove po kruški (Krušvica i t. d.).

Otočić, koji veže dva velika otoka Veli Otok i Kornat kod Telašćice, zove se sasvim latinski Katina (dugi silazni na i) »karika, lanac«. Na njemu ima vinograda. Naziv odlično odgovara geografskom položaju ovog otočića. Ovakav naziv sreli smo i na Pagu.

Između Abe i Šila nalazi se Dragunara Vela i Mala, na spec. karti Dragunarica, lat. izvedenica od draco, -onis »zmaj«.

Od romanskih pridjeva dolazi longus »dug«: Lunga (na spec. karti I. Longa) između Crnikovca i Žakna.

Inače latinskih naziva za položaje na ovim otocima, za njihove uvale i uzvisine nema. Jedini bi nazivi ovoga podrijetla bili Trtuša na Kornatu, ako smo je dobro protumačili latinskim pridjevom tortuosus »krivudast«, i Šipnate, maslinade i vinogradi s bunarom uz morsku obalu, ako je to latinska izvedenica od grčke riječi siphōn »cijev, konao za navodnjavanje«, kako smo pretpostavili.

Rijetki su naprotiv, noviji, mletački toponimi. Zabilježio sam naziv uvale i rta na Lavrnaki Škrovada »svinjarija«.

Ove toponomastičko-lingvističke činjenice važne su za prosuđivanje pitanja o naseljivanju ovoga dijela zadarskog arhipelaga. Iz njih izlazi, da su Hrvati zatekli na Velom Otoku ribare Romane, koji su iskorišćivali Kornate isto onako kao kasnije i Hrvati. Jedino od njih mogli su Hrvati saznati romanska imena, što ih navedosmo.

U Kornatama ima još imena otočića neslavenskog podrijetla, kojima ne znamo značenje. Neka od njih ponavljaju se više puta. Ovamo ide najprije Aba (dugi silazni na prvom slogu) Vela i Mala kod Sestrice, zatim Aba Vela i Mala nasuprot uvali Čušćice i napokon Aba Vela i Mala (na specijalnoj karti Žutska Aba) zajedno s lukom, ovako zvanom, na južnom kraju otoka Žuta. Aba kod Sestrica zove se prema austro-ugarskoj specijalnoj karti i talijanski Abatuta »oborena«. Što je aba, ne znam.

Nejasan je i naziv Lovrnaka (ovako na austro-ugarskoj specijalnoj karti, na jugoslavenskoj Lavernaka; kratki silazni naglasak je na drugom slogu od kraja) u Ižu Levrnatka. Kao da je to izvedenica od mletačkog pridjeva lavarno »lovorov«.[11]

S obzirom na sufiks -ara i -ata kao da su romanskog porijekla Njorčara, Barbara (upor. Bobara u dubrovačkom arhipelagu), Svršata Vela i Mala.

Sasvim nejasan je naziv Balabra (kratki silazni na drugom slogu od kraja). To su dva školjića na sjevernoj strani Sita. Austro-ugarska specijalna karta pozna još i siku ovako nazvanu.

Od novijih mletačkih naziva zanimljiv je Tarac (s kratkim silaznim naglaskom na posljednjem slogu), genitiv Tarca, od tal. terrazzo »veranda«. Tako se zove polje i brdo na Kornatu. Tu je i mala crkvica. Na ravnom vrhu brda nalaze se ruševine starog manastira. Priča se, da su ga Grci sagradili. Jednom je došao ovamo grčki trabakul, tako se u Salima priča dalje, i grčki se mornari iskrcaše kod Tarca. Udariše mlatom o zid manastira, nađoše vreću novaca i pobjegoše s njome. Priča je interesantna zbog toga, što upućuje na postojanje starog manastira na Kornatu.

II.

Najveći dio malih otočića nosi naša narodna imena, kao i gotovo sve uvale i ribarske pošte. Čobani i ribari dali su im kadikad najfantastičnija imena. Među njima ima i opscenih. Tako se dva otočića zovu po muškom spolovilu. Neki se nazivi ponavljaju u ovom skupu i na našem Jadranu, tako Sestrice, Šilo, Obručan[12] Veli i Mali, Sušica, Borovnik, Tovarjak, Tovar, Piošćina, Crnikovac[13], Koritnjak, Blitvenjak, Gustac, Klobučar, Pršnjak[14] Veli i Mali (na našoj pomorskoj karti Prišnjak), Vodenjak[15], Gominjak, Paklenjak, Brušnjak, Maslinjak, Ražanj, Zlatno, Smokvica Vela i Mala, Gozdenjak, Broskvenjak, Desetinjaci, Kukavac, Zornik, Trstenik, Veseljuh, Glavoč Veli i Mali (na našoj pomorskoj karti Glamoč), Lončić.

Naziv Jadra za oveći dosta duguljasti otočić u redu školjeva Velog i Malog Rašipa čini se, da sadržava naš stariji naziv jedro u značenju »njedra«. Našem nazivu Rašip ne znam značenja. Dolazi i u deminutivu Rašipić u ovom otočkom skupu. Ako š stoji mjesto s prema čestom otočkom izgovoru, onda je to postverbal od ràsipati. Upor. Sip i Sapan na drugim otocima kao nazive za pjeskovitu obalu. Dâjne, f. pl. stoji za dagnje. To je hrvatski pendant prema Omišalj < Ad musculum.

Neke od njih narod skuplja pod zajedničko ime. Tako se Crnikovac, Trstenik i Veli brat zovu zajedničkim imenom Tri brati. Izrazi za srodstvo rado se daju. Pored brata i sestre imamo još školjić (sjeverno od Žuta) Did.

Ima izraza uzetih iz crkvene terminologije, tako Opat (ovako se zove i rt i luka na južnom Kornatu, valjda prema opatovoj mitri). Između otočića Škulja i Lunge pet školjića nose naziv Žakan »đakon« (Kameni i Ravni Žakan), i deminutiv Žaknac (na našoj pomorskoj karti Žakanac).

Postoje jasni tragovi pastirske mašte u našoj toponomastici ovih otočića. Četiri školjića (otočića), razdaleko među sobom, nose naziv Bisaga. Ovamo idu i nazivi Tovar »magarac«, Tovarnjak, Škulj »uškopljen ovan«, Misi »mijehovi«, Mrtvac i Babina Gušica. Mrtvac zove naša pomorska karta Mrtovac od myrta. Zbog toga tumačenje nije sigurno.

Pastirskoj mašti imaju se pripisati i dva pomenuta opscena naziva. Ovamo ide i naziv otočića Kurba bela »bijela kurva«, Kurba Vela i Mala.

Pored ovih naziva ističe se kao toponim i naziv garma[16] koji se na sjevernom Jadranu upotrebljava za izvjesnu konfiguraciju morske obale. Odatle izvedenica Garmenjak (Mali i Veli) i Garme (tri puta kao ime školjića).

I čisti pridjevi služe za nazive školjića. Takovi su Sitno, Ravna i Ravna Sika. Mjesto Sitno upotrebljava naša pomorska karta Šćitna

ž. r. Zbog toga ostaje tumačenje neizvjesno. Sitno može biti i pridjev od naziva otoka Sit, koji je u neposrednoj blizini.

Od starijih naših naziva treba naročito spomenuti Knežak, predjel na Kornatu. Iz ovoga se naziva vidi, da je i ovdje bilo njiva, koje su pripadale otočkom Knezu.

Od imena većih uvala i luka vrijedna je spomena Hiljača na Žutu[17], Bizikovica i Bizikovac od imena biljke bizika[18], Jagodna, Statival (na specijalnoj karti krivo Slatival, kratki silazni akcenat na zadnjem slogu). U Hiljači i Stativalu riba se zimi. Ove dvije pošte osobito su zgodne za ribanje.

Ovim nije iscrpena sva toponomastika tih otočića. Ukazano je samo na najkarakterističnije pojave, koje osvjetljuju način naseljavanja i ekonomskog iskorištavanja.

III.

Obilje školjeva, rtova, uvala, hridina i sika toliko je u Kornatu, da je nemoguće bilo ispisati sva njihova imena na priloženoj karti. Prateći obalski sistem triju glavnih otoka Kornata, Žuta i Sita, označili smo ih prema našoj pomorskoj karti brojevima.

I. Na Kornatu su:

a) rtovi: 5 = Suhi Rat, 39 = Lonča (po svoj prilici od lat. lancea »koplje«[19], 76 = Škrovada (poznata mletačka riječ) i 84 = Strunač[20];

b) uvale: 8 = Zakrče[21], 11 = Bele Lučice, 12 = Lojena[22] (na Levrnaki), 13 = Prisliga (na Levrnaki, opetuje se i na drugim otocima), 15 = Kravljačica, 19 = Modri Bok, 20 = Lopatica (opetuje se), 30 = Ropotnica Mala i Vela, 52 = Lojena (na Smokvici), 53 = Vodena, 77 = Karan, 78 = Jagodnja, 79 = Tvrda, 80 = Maslinova;

c) školji: 1 = Kamičić, Buč Veli i Mali, 3 = Prijateljica, 6 = Zornik, 7 = Smokvenjak, 9 = Tovarnjak (od tovar »magarac«), 10 = Prišnjak Mali (metafora prema prišt), 14 = Sušica, 16 = Strižnjak[23] (upor. Strižna, uvala u Telašćici), 17 = Golić, 18 = Bisaga (metafora), 21 = Plešćina[24] (izoliran toponim), 22 = Bubuljaši Veli i Mali[25], 23 = Bisagica, 24 = Arapovac, 25 = Kamičić, 26 = Rašipić, 27 = Koritnjak (metafora prema korito), 28 = Kalafatin, 34 = Blitvica (deminutiv od blitva < lat. betula), 35 = Kamičić, 36 = Veseljuh, 38 = Škanji (sjevernotal. scagno »klupa«), 40 = Kaselica[26], 41 = Prišnjak Veli i Mali (metafora, koja se opetuje), 42 = Krpeljina[27], 43 = Ravna Sika, 45 = Gominjak, 46 = Žakanac (deminutv od žakan < diaconus), 47 = Jančar, 48 = Prdusa Vela i Mala, 49 = Volić (deminutiv od vô, upor. Krava = Vaka), 50 = Klint (izoliran toponim, vjerojatno romanski), 51 = Smokvice Male, 54 = Babina

9*

Guzica (humoristički toponim), 55, 56 = Veli i Mali Zmorašnji Opuh[28], 57 = Pusi, 58 = Mali i Veli južni Opuh;

d) sike: 60 = Buha (humoristička metafora), 61 = Lumbarda (upor. naziv naselja na Korčuli), 62 = Pijat (tal. piatto »tanjur«), 70 = Miši (humoristički toponim);

e) prolaz (kanal): 37 = Piškera (tal. peschiera »ribnjak«),

Kao toponomastičku osobitost treba istaći u ovom skupu kategoriju humorističkih i opscenih toponima, što je rijetkost na drugim otočkim skupovima.

II. Na Žutu su:

a) rt: 84 = Strunac;

b) uvale: 82 = Pinizel (zacijelo romanski deminutiv na -icellus od pinna »pero«, upor. hrvatske ekvivalente Perna, Pernatica za rtove i uvale), 84 = Strunac, 85 = Sarušćica;

i c) školji: 81 = Brskvenjak, 83 = Pinizelić, 86 = Maslinjak.

III. Na Situ školji su: 87 = Božikovac, 88 = Borovnik, 89 = Pelin.

Bilješke:

[1] Od školovanih ljudi na Ižu (g. Antonioli) čuo sam i Kornatski Otoci ili Kornatsko Otočje. Bulić identificira ove otoke s Plinijevim Celadussae. Upor. Bullettino dalmato, sv. IX, str. 106.

[2] Ovako se zove Jadran u govoru zadarskog arhipelaga. To je, kao i tal. golfo, riječ grčka kólpos. Nije posuđena iz tal.-mletačkoga, nego iz staroga dalmatinskog. To se vidi već po početnom suglasniku **k**.

[3] Upor. o problemu ove Konstantinove složenice moje članke u časopisu Starohrvatska Prosvjeta n. s. I (1927), str. 193 i »Ortsnamenstudien zu De administrando imperio« u časopisu Zeitschrift für Ortsnamenforschung IV, str. 218 i sl. Uzimljem, da njegova grafija ω predstavlja i ovdje kao u *κλαβῶκα* naš samoglasnik **u**. Zato transliteriram sa **-u** na kraju.

[4] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd. br. 2254.

[5] Upor. moj članak u Zeitschrift für roman. Philologie, sv. XXXVIII (1917), str. 552, br. 5.

[6] Maslinada je riječ, koju upotrebljava narod zadarskog arhipelaga za maslinik. Pored riječi bakljada ovo je drugi primjer izvođenja hrv. riječi od naših osnova pomoću romanskog sufiksa -adą. Upor. za nj moj Pregled franc. gramatike, sv. I, § 321.

[7] Upor. Meyer-Lübke, djelo citirano u bilj. 4, br. 7963.

[8] Upor. Nastavni Vjesnik, sv. XXIII (1914) str. 442 i sl. br. 3.

[9] Upor. Nastavni Vjesnik, sv. XXIII (1914), str. 443, br. 4. Prema Dauzatu, Le Français moderne, sv. V, str. 376 predromanska riječ lausa je alpinska i ide zajedno sa lava, lavanca (franc. avalanche).

[10] Pretpostavljam, da je lat. **i** prešlo u samoglasnik **u** kao i u posuđenici ponestra »prozor« iz lat. fenestra.

[11] Upor. djelo citirano u bilješci 4, br. 4942. Pored Levrnaka govori se u Malom Ižu i Levrnatka.

[12] Obručan je i ime brda (85 m) na najjužnijem dijelu Telašćice nasuprot školju Garmenjak Veli.
[13] Od črnika »quercus ilex«.
[14] Izvedenica od prst. Na specijalnoj karti Z 30/K XII krivo Prišnjak.
[15] Na specijalnoj karti Z 31/Kol. XIII krivo Vodnjak.
[16] O ovoj predslavenskoj riječi upor. moj članak u časopisu Romania, sv. L (Paris 1924.), str. 201.
[17] Hilj (dugi silazni akcenat) čakavska je riječ. Hilj i hiljača znači vrstu ječma. Upor. Ak. Rječnik, sv. 3, str. 597.
[18] Upor. bizikaljka »siringa« u Ak. Rječniku, sv. I, str. 375.
[19] Pod pretpostavkom, da je dugo â od lânča prema bodulskom izgovoru o.
[20] Opetuje se i sa -c: Strunac.
[21] Ne može biti u vezi sa kopnenim toponimom krč, jer se ovi otoci poljoprivredno ne iskorišćuju. Na pomorskoj karti napisano je zajedno za i krče.
[22] Opetuje se još jednom na Smokvici. Razumi Lojena punta. Čini se, da je toponim očuvao još etimologijsko značenje liti.
[23] Pridjev Strižna izveden je od imenice strěga »straža«, v. Mažuranić, Prinosi str. 1378 strêći. Ovamo možda ide i ime brda Strganac na Cresu, upor. ter strže (»čuva«) verno svoga gospodina ibidem.
[24] Upor. ime trave plèština oko Stona, Ak. Rj. X, str. 56.
[25] Vuk ima bùbūl »obao kamen« iz Budve.
[26] Tal. deminutiv cassella.
[27] Vjerojatno augmentativ od kȑpelj »ixodes ricinus«, koja je riječ potvrđena za Dubrovnik.
[28] Postverbal od opúhati »otpuhati«, koje se govori u Dalmaciji, Ak. Rj. IX, str. 149. Ovako je nazvana čitava grupa sitnih školjića.

10. PAŠMAN

I.

Ovaj veliki i lijepi otok direktan je nastavak Ugljana, o kome je već bilo govora. Oba otoka rastavljaju usko tijesno, zvano na karti Ždrelac, i luka, zvana u narodu Ždrelaštica, izvedenice od Ždrijelo[1].

Što se tiče položaja njegovih naselja, za nj važi isti zakon, koji i za sve otoke zadarskoga skupa. Naselja se nalaze na onom dijelu otoka, koji je okrenut prema kopnu, a ne prema kulfu.

S obzirom na carevu toponomastiku za nj važi isto, što i za Ugljan.

Na njemu kao i na Ugljanu ima nesumnjivih rimskih imena mjesta, koja se dadu ispravno objasniti samo iz latinskoga jezika. Iz toga slijedi, da je otok, bio naseljen od Romana prije nego što su na nj došli Hrvati.

Ipak se ne može pouzdano tvrditi, da ga je car Konstantin spomenuo u svom popisu zadarskog arhipelaga. Na osnovu njegove složenice Katautrebenu (grčko ω = hrv. **u**) može se samo nagađati,

da se u njezinu prvom dijelu sakriva ime Tkon (kratki silazni akcenat) = Kunj ili Tkun (dugi silazni), kako se na Pašmanu općeno veli[2] Kũn na Vrgadi.[2a] U carevo vrijeme, t. j. u polovini 10. vijeka, ovaj je otok kao i čitav zadarski arhipelag, bio nenastanjen.

Ovaj carev podatak treba tumačiti onako, kako smo već prije rekli. U njegovo vrijeme romansko plemenito pučanstvo, patriciji, povratilo se u Zadar ili drugamo na kopno s otoka, na koji se bilo sklonilo pred slavensko-avarskom najezdom. Zbog toga je car smatrao Pašman nenastanjenim otokom.

Na Pašmanu ostadoše u to doba kao i na ostalim otocima ovoga arhipelaga samo podložnici, kmetovi, o kojima srednjovjekovna historija nigdje ne vodi brigu. Među ovim podložnicima moglo je već tada biti dosta Slavena. To je jedno, što se dade zaključiti iz carevih vijesti.

S druge strane, romanska toponomastika otoka nedvoumno dokazuje, da su Hrvati, kad se ovdje naseliše, samo od domaćih Romana, koje ovdje zatekoše, mogli saznati ne samo romanska imena naselja, nego i ona, koja se odnose na obrađivane čestice. Romanska toponomastika nužno pretpostavlja postojanje Romana kmetova na otoku u doba doseljenja Hrvata.

Pãšman nalazi se sučelice najvažnijem starohrvatskom gradskom naselju Biogradu (naglasak Bijõgrad na Vrgadi) na moru, upravo onako, kao Ugljan što leži sučelice nekada romanskom naselju Zadar, u kojemu je stolovao bizantinski stratig (protospatarius, catapanus), upravitelj teme Dalmacije.

Pašman je za cijelo vrijeme narodne dinastije, kao i kasnije, u ekonomskom i kulturnom pogledu gravitirao prema Biogradu baš kao Ugljan prema Zadru.

Ovaj otok dobio je ime kao i Ugljan, prema najvažnijem naselju na njemu u doba hrvatske narodne dinastije.

Pašman je, kao i Ugljan, latinska izvedenica stvorena pomoću latinskoga sufiksa -anus od rimskog gentilnog imena Postumius. Pašman predstavlja Postumianum praedium »Postumijev seoski posjed«.[3]

Pored Pašmana postojalo je ovdje od predrimskih vremena i naselje zvano Tuconum (naglasak na **o**), pisano u našim ranim ispravama i metatezom Cotunum ili Cotonum. Prema našim fonetskim zakonima, nenaglašen samoglasnik ove riječi prešao je u poluglas i ispao. Danas se piše Tkon, a narod izgovara Kũn ili Kũn (dugi silazni naglasak, čakavski akut na Vrgadi). To se ime u ispravama zbog toga često spominje, što se tu nalazio benediktinski samostan.

Rimska toponomastika, koliko se odnosi na naselja, nije ograničena samo na današnje selo Pašman.

Sjeverno odatle nalazi se selo Nevıđane, u domaćem izgovoru Nevijane, na Vrgadi Nĕviđoane. I to je doduše latinska izvedenica

stvorena pomoću sufiksa -anus od rimskog ličnog imena Naevidius, deminutiva od poznatog imena Naevius, ali Neviđane ne predstavlja praedium Naevidianum »Nevidijev posjed«, nego je tu bio monasterium sancte Neviane.[4] Naše današnje naselje nije se, prema tome, razvilo iz rimskog predija, nego oko nekadašnjeg manastira, kako smo više puta vidjeli na otocima. Današnje naše ime potječe od imena svetice, premda nema pred sobom uobičajeno Su- ili Sut-.

Između Neviđana i Pašmana nalazi se zaselak Mrljane[5], kojega ime predstavlja praedium Marinianum »Marinijev posjed«. To je isto kao i Marjan kod Splita.[6]

Kako se vidi, ovaj je otok bio u rimsko doba veoma dobro obrađivan. Oko rimskih predija obrazovala su se kasnija hrvatska naselja kao i na Ugljanu.

Kao na Rabu što nađosmo na naseljena mjesta, koja nastadoše od rimskih kupelji, tako je to bilo i ovdje. Na sjevernom dijelu otoka nalazi se zaselak Banj, talijanski Bagno, od lat. balneae »kupelj«.

Čista hrvatska naselja, koja ne nastadoše na rimskima, samo su dva. To je zaselak zvan našom složenicom Dobropoljana i Ždrelac (od ždrijelo »tijesno«) prema Kukljici na Ugljanu.

Toponomastičko ispitivanje ovoga otoka uči, da je bio nastanjen od pradavnih vremena. Ako ga car Konstantin ubraja u nenastanjene otoke, njegov se podatak može tumačiti samo onako, kako smo rekli.

U navedenim primjerima još nije iscrpena rimska toponomastika otoka Pašmana. U Krešimirovoj listini iz g. 1067. veli se, da se naseljeno mjesto (locus) Pašman (Postimana) zvalo starim imenom (antiquo nomine) Flaueyco[7]. To nije prvobitan oblik imena. Za romanista je dragocjen. Naglašeni slog sadržava dvoglas (diftong) **ey**, karakterističan za stari dalmatinski jezik. On stoji mjesto dugog latinskog **i**. Naziv je prema tome domaći romanski. Njegov prvobitni latinski oblik mogao je glasiti samo Flavī vīco »Flavijevo selo«. Na osnovu zakona haplologije dva ista sloga stopiše se u jedan, kao što zakonoša nastade na osnovu istoga zakona iz zakononoša.

Starodalmatinski toponim Flaveyco je nestao. Po svoj prilici na mjestu današnjeg naselja Pašmana postojala su dva rimska naselja jedno uz drugo: Flavii vicus i praedium Postumianum, onako po prilici kao u današnjem Dubrovniku što je postojalo romansko otočko naselje Ragusium na hridinama i njemu nasuprot slavensko naselje Dubrovnik, pisano u dubrovačkom statutu Burgus, ili kao što je postojalo na teritoriju današnjeg Zagreba crkveno kaptolsko naselje Zagreb i tik do njega gradsko naselje Gradec (pisano krivo Grič). Stapanjem dvaju naselja u jedno propada jedno od dva prvobitna imena, i drugo postaje općenito (generalizira se). To je toponomastički zakon.

II.

Ogledajmo sada najkarakterističnije naše toponime u opsegu (konfinu) pašmanskih sela.

U Tkonu nalaze se stari pridjevi od hipokoristika naših starih imena, tako Prvenj (kratki silazni na **r**) »Prvenov« od Prvislav (pašnjaci i najveća uzvisina 185 m, na specijalki krivo Prvanj), Radenj (kratki silazni na **a**) »Radenov« od Radoslav, Ljubin Vrh od Ljubomir i Čeprnjak (kratki silazni na **r**) od Čeprnja (Ciprijan), Dobarče[8] (kratki silazni na **o**). Stari pridjev je i Paunje[9] (polje).

Ima izvedenica i od nepoznatih imena. Mjesto, gdje je bio benediktinski manastir, zove se Ćokovac (kratki silazni na prvom slogu). Na benediktince odnosi se polje zvano Koludrovica. Razvaline nalaze se još na brdu zvanom Pustograd (kratki silazni na prvom slogu). Tu je bila stara »mostirina«.[10]

Neki već poznati otočki toponimi ponavljaju se i ovdje: Vela Glava, Veli Vrh, Straža, Grbe, Glavičine, Crnike, Kobiljak, Kruševo polje, Kruševica (uvala), Triluka (kratki silazni na **i**), Borovnjak (tri rta), Poljice, Poljane, Plemeština, Koledište, Studenac, Vrtline, Kuk i t. d.

I romanska izvedenica Šipnata ponavlja se ovdje. Tako se zove ovdje voda uz more.[11]

U opsegu (konfinu) Pašmana zanimljivo je ime brda Čudonjin (kratki silazni na prvom slogu), pridjev od imena Čudonja (od Čudomir).

Ostala imena kao Zaglav (dugi silazni na prvom slogu), Gripe, Na garmi, Dumbočica, Završje, Dračevac, Jamina, Jasenovik, Vrhovine, Ogradice, Jamina i t. d. ponavljaju se ovdje kao i na ostalim otocima ili na kopnu.

Od većeg je interesa zabilježiti kao toponim stari hrvatski izraz za mjeru polja Gonjaj (dugi silazni na **a**), koji ovdje označuje obrađeno polje.[12]

Današnje selo Neviđane (kratki silazni na **e**) nalazilo se nekada na mjestu, koje se zove Mirišće (kratki silazni na drugom slogu), od mir »zidine«. Pridjev od Neviđane glasi neviski (kratki silazni na **e**) u izričaju polje nevisko. Iz ovoga pridjeva izlazi, da je narod shvatio ime mjesta kao izvedenicu u pluralu stvorenu pomoću sufiksa -janin, koji je odbacio u pridjevu.

I ovdje se ponavljaju već poznati toponimi kao Zaglav, Šipnate (također uz more), Podvornice »njive pod dvorom, kod kuće«, Artine, Gaj, Grbe, Jamina, Ograda, Kus, Gladušine (kratki silazni na **u**), Komornjak (dugi silazni na drugom slogu), Tridrage (do poljanske međe), Kuk, Osici i t. d. Stari naziv Krug za šumu i ovdje se pojavljuje: Čelinski Krug.

Zabilježiti je još toponim Plat (južni i Zmorašnji), koji nijesmo susreli na otocima,[13] kao i supstantivirani pridjev Staniševac (kratki silazni na i) od Staniša.

U selu Mrljane (kratki silazni na a) zabilježio sam među ostalima ove nazive njiva: Gustice, Zgon, Lučine, Podvornice i t. d. Ovi stari nazivi poznati su nam iz ranijih studija. Od ovih je najvažniji Zgon. Taj izraz, koji dolazi u zadarskom kraju, odnosi se na stari način obrađivanja zemlje pomoću kmetova. Naziv potoka Progon »puteljak za stoku« vidjeli smo i na drugim otocima zadarskog arhipelaga. Brdo i morski rt uza nj Rasovica (kratki silazni na i), deminutiv od rasoha »račvasto drvo«, ponavlja se također na ovim otocima.

Iz toponomastike sela Dobropoljane zabilježiti treba pridjev od ove složenice, koji glasi poljanski bez prvog dijela: Poljanska (s dugim čakavskim naglaskom na drugom slogu) zove se rt (punta) na teritoriju sela Banj (kratki silazni).

Iz toponomastike Ždrelca bilježim Kamenjak (kratki silazni naglasak na prvom slogu), na karti krivo Kamenik, Martinjak, supstantivirani stari pridjev Martinji »Martinov«.

Mnogi toponimi ovoga sela ponavljaju se koliko na samom ovom otoku, toliko i na ostalim zadarskim otocima. Ovamo idu: Zaglav, Artina »veliki rt«, Ploča, Gladuša »rđava njiva«, Grba, Kablina, Gusta, Vršak, Ogradice, Vršina, Šilo, Gorica, Njivice, Vela draga i t. d.

Naročito treba zabilježiti naziv rta (punte) i glavice kod nje Čerena (na austro-ugarskoj specijalnoj karti krivo Čerina, kratki silazni na drugom slogu). U ovom toponimu očuvan je stari slavenski naziv za mrežu. Taj naziv danas se više ne govori u Dalmaciji.

Još treba zabilježiti hrvatske toponime Brozovica (od Broz < Ambrosius), Kobiljak i Kruševica, koji, uz navedene, jače ističu usku povezanost otočke toponomastike s kopnenom.

Od imena mnogobrojnih uvala treba zabilježiti hrvatski naziv Zaklopica (duljina na prvom, kratki silazni akcenat na drugom slogu) za tal. Valle Chiave na karti nekadašnjeg austro-ugarskog generalštaba.

III.

Pašmanski otočići (školji) dijele se na dvije serije. Prva, sjeverna serija (Školjić kod Neviđana, Garmenjak, Bisaga, Ričul, Galešnjak, Komornik, Babac[14], Muntana, Dužac, Čavatul, Planac, Frmić i Sv. Katarina) čine vezu s Biogradom, Filip-Jakovom, Turnjem i Tukljačem na kopnu. Druga, južna serija (Gangarol, Košara, Maslinjak, Žižanj, Gangaro, Orsljak[14a], Kotula, Obun[15]) vežu Pašman s Vrgadom i njezinim otočkim skupom. Njihova imena većinom su našeg

porijekla, ali ima i romanskih (Ričul, deminutiv od lat. ericius »jež«, Gangaro i deminutiv odatle Gangarol od tal. ganghero »baglama od vratiju«, Kotula »suknjica«. Neki od ovih krivo su zabilježeni na specijalnoj karti, tako Čavata mjesto Čavatul[16] (dugi silazni akcenat na drugom slogu), kako narod govori.

Lijepa su naša imena Galešnjak (kratki silazni akcenat na prvom), izvedenica od galeša »crn« i Komornik, izvedenica od komorika »quercus coccifera«.

Ni na austro-ugarskoj ni na jugoslavenskoj specijalnoj karti nije zabilježeno ime pličine (sike), jedan i po km. udaljene od Filip-Jakova, Kočinstvo ili Kočinsko (kratki silazni akcenat na prvom slogu). To je izvedenica od kočina »kočet, oštra dlaka«. Naša pomorska karta piše za nju ime Kočerka.

Naša pomorska karta donosi još ove nazive:

a) za uvale: Jota (nejasno) na Žižnju, Žinčena (pridjev od nejasne osnove), Čelinja, Taline (upor. Tale na Olibu), Lučina augmentativ od luka;

b) za rtove: Orlić, deminutiv od orao (upor. Orlec na Cresu), Gnal. Posljednji toponim mora da je romanski, sudeći po završetku, ali ne znam, što mu je osnova.

Bilješke:

[1] Prema Buliću, Bullettino dalmato, sv. IX, str. 117 s Ugljanom Pašman smatrao se u staro doba jednim otokom, onako kao nekada Lošinj i Cres. Oba su imala zajedničko ime Lissa (Plinije).

[2] Upor. moj članak u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, sv. IV, (1928.), str. 218 sl.

[2a] Akcente sa Vrgade bilježim prema Jurišiću, N. Vj. sv. XLV i XLVI. V. članak o Vrgadi.

[3] Historijske su potvrde veoma šarolike. O tome, kako se odnose prema današnjem hrv. obliku ,v. moj članak u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIX (1921), str. 446 i sl. I ovaj otok, kao i Ugljan, mijenjao je s vremenom ime prema važnosti naselja na njemu. Najstarija je hrv. potvrda za nj iz 15. vijeka. Upor. Ak. Rječnik, sv. IX, str. 696. G. 1289 i 1351. zvalo se insula Bagni, Balnei prema Banju. Upor. Jireček, Romanen I, str. 62.

[4] Upor. Rački, Documenta, str. 70 i Bulić, Bullettino dalmato, sv. IX, str. 118. Ovaj naziv ne može da potječe iz starih vremena zbog toga, što bismo za skup **dj** očekivali **ž** kao u Žman, žmulj i pižuo, od lat. riječi Medianum, modiolus i podiolus.

[5] Neviđane i Mrljane stoje u pluralu mjesto u singularu kao Opatije, Selca i t. d. u Hrv. Primorju, i u slovenačkom Trbovlja, i to zbog toga što narod ne misli na samo naselje, nego na čitav njegov teritorij (konfin), koji sačinjavaju njive, pašnjaci i t. d. Plural je mogao nastati tako, što se u početku osjećao sufiks -janin, a sva imena mjesta izvedena pomoću toga sufiksa jesu pluralia tantum.

[6] Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIII (1915) str. 344 i sl., br. 7.

[7] Rački, Documenta, str. 70, 71.

[8] Upor. Dobrače u srezu užičkom. Ličnom imenu Dobrac od Dobromir ili Dobroslav nema traga u pisanim vrelima.

[9] Pridjev paunji »paunov« dolazi samo kod Zoranića.

[10] Talijanski se zove ovo brdo Monte Zuccharo.

[11] Toponim Šipnata ponavlja se nebrojeno puta samo u zadarskom arhipelagu. Na Rabu postoji i oblik Čifnata. Nikako nijesam mogao saznati, da li postoji u narodu ovakva opća riječ s određenim značenjem. Ako tko to sazna, neka mi javi. Mjesta nazvana Šipnata nalaze se samo uz morsku obalu. Tu se miješa morska voda sa slatkom. Nije isključeno, da je Šipnata latinska izvedenica od Šipun. Ovako se zove u Cavtatu neka pećina s vodom. Upor. Zore, Dubrovačke tuđinke str. 25. To je grčka riječ siphōn »vodeni konao, tuljak«. Upor. Rohlfs, Etymolog. Wörterbuch der unterrital. Gräzität, str. 227. Upor. članak o Ižu.

[12] Upor. Mažuranić, Prinosi i t. d., str. 326.

[13] Upor. u Dubrovniku plat = plasa »ploča« Ak. Rječnik sv. X, str. 14.

[14] G. 1334. i 1364. zvao se ovaj otočić Bavac. Upor. Smičiklas, Codex sv. X, str. 141, sv. XIII, str. 360. Na njemu su bile soline.

[14a] Na austro-ugarskoj spec. karti Osljak, na jugoslavenskoj Ošljak.

[15] Dugi silazni naglasak na u. Na austro-ug. karti Obonj, na jugoslavenskoj Obunj.

[16] Čini se, da je to mletački deminutiv izveden od lat. clava »toljaga« Ne opetuje se nigdje drugdje.

11. VRGADA

I.

Na Pȁšman, zajedno s otočićima (školjevima) oko njega nadovezuje se na jugu malen otok Vrgada (u domaćem izgovoru Vergoâda).

Ovaj mali otok centar je u seriji od 16 školjića oko njega. Okružujući Vrgadu u pravcu od sjeverozapada prema sjeveroistoku, oni idu ovim redom: Obun (čakavski akut na u), Šipnata (kratki silazni na drugom slogu, na austro-ugarskoj specijalnoj karti Z 30/Kol. XIII piše se i Sebnata), Rakita (kratki silazni akcenat na i), Obrovanj (čakavski akut na a), Oblik (isti naglasak na i), Kamičić (kratki silazni na zadnjem slogu), Veli i Mali Školjić (isti naglasak), Murvenjak (kratki silazni na e), Gira (dugi silazni na i, na pomenutoj spec. karti krivo Gida, na jugoslavenskoj ispravno), Vrtlić Mali i Veli (na spec. karti krivo Vrtlac), Lončarić (naglasak kao u Školjić), Sȉkica (pȗnta) Artȋna i Kozȋna.

Tako Vrgada sačinjava sa svojim otočićima upravo otočki skup, o kome treba da se napose govori. Naša pomorska karta bilježi još tri sitna školjića i to 2 oko Obrovanja, koji se zovu Rakita (1) i Kamičić (2), a treći Gnalić nasuprot rtu Gnal na Pašmanu.

Ime ovoga otoka dolazi kod cara Konstantina u istom redu, u kojem i Krk (Vekla), Rab (Arbe) i Osor (Opsara), i to kao posljednji nastanjeni otok u sjevernom Jadranu u njegovo vrijeme.

Dok je za zadarski arhipelag: za Katautrebenu, Pizuch, Selbu, Skerda, Aluip, Skirdakissa, Purotima, Meleta i Estiuniz, izrijekom

rekao, da imaju ispražnjena utvrđenja (erimókastra) i da su bez stanovnika (aíkita), za Vrgadu izrijekom veli, da posjeduje utvrđenje (Gradac = grčki kástron) i da je nastanjena.

Ako njegovu vijest o nastanjenosti zadarskoga arhipelaga tumačimo onako, kako smo rekli u dosadašnjim poglavljima, nemamo razloga da mu ne vjerujemo u ovom slučaju. Uostalom, carevu vijest o nastanjenosti Vrgade u 10. vijeku potvrđuju i druga historijska vrela. Đakon Ivan, u svojoj mletačkoj hronici, veli za konac 10. vijeka (g. 998.), da su kmetovi otoka Vrgade (Levigradae insulae colones) izašli pred dužda Petra II. Orseola i prisegli mu vjernost. G. 1096. pominju se na ovom otoku gradac (castrum), dobivanje soli i dvije ribarske pošte (duas piscaciones), od kojih podavanje knez (prior) zadarski Dragus daruje samostanu sv. Krševana u Zadru.[1]

Interesantne su potvrde, što ih donose ova vrela. Car Konstantin piše ime otoka i grada na njemu u sr. r. Lumbricáton. Listina iz g. 1096. navodi gradac u ž. r. Lubricata.

Primijetiti treba, da su u ovim grafijama neizmijenjeni suglasnici **t** i **k**. Tako je pravilno u starom dalmatinskom govoru. Zbog toga se obje grafije osnivaju na domaćem romanskom govoru u Zadru.

Potvrda, što ju daje đakon Ivan, pokazuje naprotiv prijelaz suglasnika **t** i **k** u **d** i **g**: Levigrada[2] insula. Ovaj prijelaz pravilan je u mletačkom narječju.

Ta dva prijelaza nalazimo i u današnjem hrvatskom obliku Vrgâda. Zbog toga se mora zaključiti, da je današnji hrvatski oblik mletačkog podrijetla, upravo onako kao današnji hrvatski nazivi Korčula i Šolta što su mletački oblici mjesto starohrvatskih Krkar i Sulet.

Ipak znamo, da ovaj današnji hrvatski oblik nije najstariji. Mjesto Vrgada govorilo se naime još u 17. stoljeću Lapkat. Ovako se hrvatski pisalo ime ovoga otoka u glagolskoj Matici krštenih. Stariji ljudi u Salima na Velom Otoku govorili su s naglaskom Lavkät, odatle ime stanovnika Lavkaćāne[2a] (stari nominativ plurala).

Današnji hrvatski oblik ne poznaje početnog sloga Lum-, Lu-, Le. Mora se uzeti, da je ovaj slog bio identifikovan s romanskim članom i da je zbog toga bio ispušten, bilo od Slavena ili od Romana. Taj slog točno je očuvan u starijem hrvatskom nazivu Lav(p)kat. Samo je latinski samoglas **u** prešao preko poluglasa u **a** kao u Makar za predslavensku Muccurum. Drugi samoglasnik **i** ispao je, također preko poluglasa jednako kao u Postu(i)miana > danas Pašman ili u Liciniana > dānas Jakljan. Suglasnik **r** ispao je, da se olakša grupa od tri suglasnika, jednako kao srednji suglasnik u Pašman; a mogao je ispasti i po zakonu disimilacije prema početnom **l**, kao **l** što je ispao zbog istoga razloga u čakavskom mostir za starije molstir ili u otar za oltar.

Prvobitni latinski oblik glasio je po svoj prilici insula rubricata »crveni otok«. Nazvan je ovako zbog crvene ilovaste zemlje na njemu.[3] Crvena boja upada u oči, kad se otok promatra s kopna na bregovima, što okružuju Vranu.

II.

Toponomastika Vrgade u golemoj je većini hrvatska. Ipak ima romanskih ostataka, iz kojih se vidi, da su Hrvati zatekli Romane, kad se ovdje naseliše.

Pored romanskog imena za otočić Šipnata treba zabilježiti ime mjesta, gdje se nečistoća baca, Kokara (kratki silazni akcenat na drugom slogu). To je latinska riječ cacaria[4].

Jedna od glavica blizu Luke (porta) na Vrgadi zove se pored Kapelica još i Sudŭjan (kratki silazni na drugom slogu, gen. Sudũjma, čakavski akut na istom slogu). To je Sanctus Domnius. Romanski stanovnici Vrgade štovali su dakle istog bizantinskog sveca kao i Spličani.

Osim ova tri stara romanska toponima, a prelazeći preko recentnog talijanskog i lingvistički beznačajnog toponima Bašćũn, Pod Bašćũnȍm (tal. bastione »bedem«), svi su ostali čisti hrvatski. Imena uzvisina ista su kao i u ostaloj otočkoj toponomastici: Kuk, Garma, Gradina, Mali i Veliki Železnjak, Grbice, Grba Velika i Mala, Kobiljak, Kutinjak, Srabljinovac, Glavičine i Vrhȍvine, ispod Vȑhōv.

Od ostalih imena glavica treba istaknuti supstantivirani pridjev Platnjak, od imenice plat »ploča«, koju smo susreli na Pašmanu, zatim pridjev u nazivu Pudarska Gomila, od pudar »čuvar polja, bekčija«.

Od imena rtova ističe se Kranje (s čakavskim dugim akcentom **na a** i duljinom na **e** »krajnje«). Ovaj pridjev u sr. r. rijetko se susreće u dalmatinskoj toponomastici. Zatim pũnta Artȉća, pũnta Artȋne, pod Artȉne, na Artȋni, gdje je -ar- čakavski zastupnik za sonantno **r**.

Imena polja također su ponajviše onakva, kakva i inače susrećemo u našoj toponomastici: Zagradina, Lučina, Vrtlić, Vele Vrta, Podvornica, Kukavica, Podubača, Strana, Pržina, Paprat, Kutina[5], (na njoj je brdo Kutinjak), Duška, Podvrtalje, Vrhovina, Podograda, Präpanica (izgovara se i Päpranica, izvedenica od paprat), Jamina, Doläc, plural Dōcȉ, Grbica, Krč i t. d.

Između neobičnih imena njiva treba istaći Plat (dugi silazni akcenat), Zgon, Pomirca (čakavski dugi na **i** i duljina na **a**) i Ozdrinj (kratki silazni na **o**) zbog toga, što smo ih već susreli i na drugim

otocima zadarskog arhipelaga. Ozdrinj je isto, što i ime planine Ozren na kopnu, od zrěti »gledati«. Ovaj toponim može da ima i mitologičko značenje.[6]

Još treba spomenuti dvostruki deminutiv u pluralu Vȑtlajcoa Gõrnjoa i Dõnjoa, od vrtal + -ьčьc, kao i pastirski toponim Ploãndišće, te važan toponim Lähtići, koji se izgovara i Lävtići, Läftići. To je deminutiv od stare čakavske imenice (Zoranić) lapat, g. lapta »komad zemlje«[7], koja dolazi kao toponim od 15. vijeka. Milčetić je zabilježio na Krku lapät u značenju »polje, livada«.

Naročito je značajno, što Vrgadinci imaju posebnu riječ za morsku pličinu, koja se u Dalmaciji obično zove sȉka (od lat. siccus »suh«, talijanski secca). Oni vele brak (čakavski dugi akcenat). Ovu riječ upotrebljavaju ribari na drugim točkama Jadrana u značenju alge oko kamenja, gdje žive ribe.[8] I za brakove imaju oni svoje nazive: brak Kuka, Grbe, Kranjega, Šipnate, Gomilica, Meko, Šimkovac (izvedenica od Šimun) i t. d.

U nazivima školjeva oko Vrgade nalazimo nekoliko zanimljivih pojava. Kao što u Kornatu školj može da bude nazvan prema ribi (primjer iz Kornata Glavoč), tako je to i ovdje. Primjer: Gira.

Na kopnu se brda obično zovu po oblosti (primjeri: Oblo brdo, Oblik kod Skadra), ovdje je i školjić tako nazvan. Primjer: Oblik, što je supstantivirani pridjev obao »okrugao«.

Otočić Artȉna, augmentativ od art »rt«, bio je nekada spojen s Vrgadom. Zato se i zove ovako, jer je, u stvari, bio sjeveroistočni rat Vrgade. Danas ga spaja s Vrgadom pličina ili gaz, koji se zove Tanko (čakavski dugi na **a** i duljina na **o**), izraz, koji odlično pristaje.

Druga pličina u uvali Sv. Andrije zove se Kvasilo (kratki silazni akcenat na prvom slogu), rijedak toponim.

Naziv Hljib (kratki silazni akcenat) za kamen na Šipnati objašnjava metaforu za otočiće, koji se zovu Pohljiba.

III.

Lingvistička analiza današnjega hrvatskog govora na Vrgadi, kako ju je dao dr. Blaž Jurišić,[9] nesumnjivo dokazuje, da mu je osnova čakavska. Zbog toga je još čudnije, da se u današnjem govoru nije održao stari dalmatinskoromanski naziv Lumbricata, nego mletački.

Da se radi o recentnom, mletačkom toponimu, to se vidi i u izvedenicama od imena otoka. Stanovnici njegovi ne zovu se Vrgađani, kako bi bilo ispravno hrvatski, nego Vrgadini, s talijanskim sufiksom, jednako kao i Murterini od Murtẽr. Pridjev sadržava istodobno i talijanski i hrvatski sufiks: vrgadinski (na pr. govor).

Selo na otoku ima doduše isti službeni naziv kao i sam otok, ali se u narodnom govoru razlikuje samo Selȍ i Lũka, očit znak, da je narod primio recentan službeni naziv od mletačke uprave.

To se ovdje moglo tim lakše dogoditi, što postoji u narodu predaja, da su se današnji stanovnici doselili s kopna.[10] To znači, da današnji Vrgadini nijesu direktni potomci starih otočkih čakavaca, nego da su se ovdje, došavši sa sjeverodalmatinskog kopna, pomiješali sa starim čakavcima, te ili ovdje primili čakavski govor ili su ovamo već došli kao čakavci, jer je sva sjeverna Dalmacija bila nekada čakavska.

Da su oni ovdje doseljenici, na to upućuje analiza njihova vokabulara. Vrgadini posjeduju izraz gljendura[11], stariji rumunjski oblik od latinskoga glandula, cincarski i meglenorum, gl'indură, zatim micina[12], pa po neki turski naziv kao bunar, jačerma. Rumunjski su izrazi razumljivi samo onda, ako se imaju na umu velebitski[13] Vlasi, a turcizmi, koji su uopće vanredno rijetki na otocima (ja sam ih zabilježio samo na Rabu i Pagu kod recentnih doseljenika), samo onda, ako se misli na stanovništvo, koje je u tursko vrijeme došlo s kopna.

Kao doseljenicima Vrgadinima je valjda više imponirao službeni mletački naziv Vergada otoka negoli domaći Lapkat, i ako korektniji i starodrevniji.

Osim toga opaža se, da doseljenici često izopačuju i preinačuju toponime u kraju, kamo se dosele.[14]

Tako nam toponomastička analiza može dobro da posluži i pri ispitivanju kretanja stanovništva, pri metanastatičkim istraživanjima.

Zabilježiti treba još kao paralelu za naziv Vrgada, da ovdje ne postoji naš stari refleks Trst za ilirsko Tergeste, nego je talijanskofurlanski oblik Trieste bio kroatiziran u Trȅšć m., jednako kao i u Trȉjest m. i Trȉješće n., s pridjevima trȉjestanskī, trjȇstanskī i Trjestânac kod Vuka i u narodnoj pjesmi,[15] s tom razlikom, da je talijanskofurlanski diftong **ie** (naglasak je na **e**) u Vrgadi bio pravilno reduciran u **e**, dok je kod Vuka i u narodnoj pjesmi bio adaptiran jekavskom izgovoru.

*

* *

I ovdje smo se uvjerili, kao i na svim ostalim otocima, koje smo dosada proučavali, a uvjerit ćemo se i na ostalima, što ćemo ih još istraživati o tome, koliko dragocjenih podataka sadržavaju otočki toponimi za t. zv. toponomastičku stratigrafiju, t. j. za nauku o tome, kako su se izmjenjivali jezici na otoku i kako su se ove izmjene odražavale u obliku toponima.

Bilješke:

[1] Sve ovo nalazi se kod Račkoga, Documenta, str. 404, 175 i 247.

[2] Metateza gr mjesto rg kako je danas, zacijelo se nije nikada govorila. Bit će griješka Mlečaninova.

[2a] Ove dragocjene podatke o starom hrvatskom nazivu zahvaljujem dru. B. Jurišiću. Po njegovom navodu ovako se i potpisivao don Jura Smoljanović (podrijetlom sa Velog Otoka) i parohijan u Lapkatu (g. 1561. i 1652, a 1653—1656 parohijan u Vrgadi. Podatak iz Sala dao mu je don Ante Jagić.

[3] Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku, sv. XXX (1922), str. 132 i sl.

[4] Nije potvrđena u tekstovima, ali živi u romanskim jezicima. Upor. v. Wartburg, Franz etym. Wörterbuch, s. v. cacare »nečistiti se«.

[5] Augmentativ od kut. Čest toponim.

[6] Ako je u vezi sa slavenskim poganskim kultovima u šumi.

[7] Upor. Mažuranić, Prinosi, str. 584 i Akad. Rječnik, sv. V, str. 901, s. v. lapat b i toponim.. U našim latinski pisanim dokumentima dolazi kao clappus, v. moj članak »O potrebi Glossarium-a mediae et infimae latinitatis regni Croatiae«, Nastavni Vjesnik, XXIII (1915), str. 650.

[8] Upor. moju knjižicu »Naša pomorska i ribarska terminologija« str. 171.

[9] Nastavni Vjesnik, sv. XLV, str. 66 i sl. i sv. XLVI, str. 18 i sl. Autor je objavio samo fonetiku vrgadinskog govora. Usput je pobilježio s akcentom i nešto toponima s ovoga otoka, s Pašmana i s Murtera. Njegove zabilješke upotrebio sam u ovim studijama.

[10] Upor. Jurišić, Nast. Vjesnik, XLV, str. 87.

[11] Isti, ibidem, bez naznake značenja. Ak. Rječnik III, str. 198, 225 ima iz Hrv. Primorja glindura »žlijezda u grlu«, u Kaštelima gnjidura »zaušnjaci«. Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd. br. 3777. Gljendura (ili gljiva) zabilježio je Kušar na Rabu. Glindùra »vratna žlijezda« govori se u svim selima štokavsko-čakavske oaze na istarskoj visoravni i u svim selima Slovinaca u zapadnoj i južnoj Istri, upor. Ribarić, Srp. dijalektološki zbornik, sv. IX, str. 68 i 147. Ribarić ističe, da je ova riječ nepoznata Bezjacima i Brkinima kao i u Liburniji. To je riječ t. zv. Morlaka, t. j. velebitskih vlaha.

[12] Jurišić, Nastav. Vjesnik, ibidem, i opet bez naznake značenja. To je rumunjska nepotvrđena izvedenica meţina od miaţă »vatruština, groznica«, lat. ignitia od ignis »vatra«. Upor. moj članak u Časopisu pro moderní filologii, sv. VII (1921), str. 230, br. 23.

[13] Velebit glasi ovdje Velèbić kao i u sjevernoj Dalmaciji.

[14] Na Baniji pravoslavni doseljenici Srbi izmijeniše stari ispravni naziv Steničnjak (izveden od deminutiva stenica »mala stijena«) u novi Sjeničak, u Lici ispravni toponim Crna vas (15. vijeku V črnoj vsi Ak. Rječnik I. str. 839.) u nerazumljiv Crna vlast, u sjevernoj Dalmaciji pravilan Banja Vas »banovo selo« u sufiksalnu izvedenicu Banjevac. U Žumberku izmijenili su Unijati pravilni toponim i hidronim Sušica u drugu izvedenicu od soha Sošìce (pl.), stari pridjev m. r. Stojdraž (ovako slovenački od ličnog imena Stojdrag) u imperativnu složenicu Stȏjdraga. To znači, da novo stanovništvo traži za toponime novo tumačenje i nove etimologičke veze. Stara riječ vas »selo« bila je nerazumljiva novim doseljenicima. Zbog toga su je zamijenili sa vlast ili sa sufiksom -vac. O ovoj interesantnoj toponomastičkoj pojavi upor. moje »Studije iz srpskohrvatske toponomastike«, Belićev Zbornik (1921). str. 119. i Mažuranić, Prinosi, str. 1371 i 1544 s. v. stena i vas. Sjeničak se zvao g. 1585. grad stenički. Zatim moj rad »Toponomastički prilozi« u Časopisu za slov. jezik, književnost in zgodovino V, str. 7. i sl. Lično ime Stoidrag potvrđeno je kod alpskih Slavena g. 1002.—1018. u Salzburger Urkundenbuch II, str. 119. Stari pridjev ž. r. Stojdraž »Stojdragov« dolazi g. 1343. u possessio Ztoydraza u virovitičkoj županiji (comitatus Wereuche), v. Smičiklasov Codex, sv. XI, str. 78.

[15] Upor. Broz-Iveković, Rječnik, II, str. 590.

12. MURTER

I.

Otok Murter (čakavski akut na e Murtȇr na Vrgadi), zajedno s brojnim otočićima oko njega, nastavlja, u pravcu jugoistoka, otočki skup Vrgade. Naslanja se na poluotok, što ga okružuje Zloselski (na našoj pomorskoj karti Pirovački) i Murterski zaliv.

Prislon njegov na kopno tako je uzak, da je glavno naselje otoka dobilo po tome naziv Tijesno, ikavski Tisno, tal. Stretto.

Kao kod Trogira i Osora, i ovdje je otočko naselje spojeno s kopnom pomoću pokretljivog mosta, koji se diže, kad treba omogućiti prolaz brodovima.

Ipak se ovaj otok ne zove po današnjem glavnom naselju na njemu, nego po naselju Murter, koje leži ispod brda Raduča i daleko je od morske obale.

Ne zna se, kako se zvalo u doba Rimljana. Mišljenje, da je Plinijev Colentum (oppidum et insula) Murter, ne može se održati,[1] jer Colentum stoji griješkom mjesto Solentum, a ovome nazivu odgovara starohrvatski Sulet (Hektorović), danas Šolta. Na Murteru ima gradinâ, ali nema dokaza, da se moraju identifikovati s oppidum Colentum.

Za Morter ili Murter nema srednjovjekovnih potvrda. Po svršetku -er možemo zaključiti, kao i u slučaju Kvarner, da se radi o recentnom mletačkom nazivu, koji je preuzeo i naš svijet. Pored mletačkog oblika za sufiks -er postoji u toponomastici ovoga otoka isti naziv i sa starijim sufiksom -ar. Na jugozapadnoj strani otoka ispod uvale Koromačne bilježi specijalna karta Z 30/Kol. XIII rt (puntu) Mortara.[2] Blizu nje nalazi se izbočina, kao školj, zvana u deminutivu Morterić, na jugoslavenskoj vojno-geografskoj karti Murterić. Toponim Mortar i inače se susreće na otocima zadarskoga arhipelaga. Murter dolazi još jednom u kotaru dubrovačkom kao ime zaselka.[3]

Čini se, da je Murter kao toponim iste prirode kao i Lumbarda, naziv sela na Korčuli prema dalmatinskom kopnu. Mortar, murtar i murter riječi su posuđene iz tal. mortaio, lat. mortarium »avan, stupa, mužar«[4]). Ovaj naziv potječe zacijelo iz vremena borbi protiv Turaka. Na koju se historijsku prigodu upravo odnosi toponim Murter, nije još objašnjeno. Najstarija potvrda za nj potječe iz početka 18. stoljeća. G. 1715. piše se villa Murterii[5]. Naziv je prema tome recentan.

Toponimi naših otoka: Lumbarda, Murter, Batarija[6], Galija, Straža i t. d. označuju mjesta, gdje su bile postavljene lumbarde, mužari, baterije, galije, straže i t. d. za obranu protiv neprijateljskih (gusarskih) navala.

Da Murter nije hrvatski, nego mletački toponim, to se vidi i po nazivu stanovnika ovoga otoka. Ne zovu se Murterani, kako bi bilo pravilno hrvatski, nego s talijanskim sufiksom Murterini. Istu izvedenicu vidjeli smo i na Vrgadi.

I na ovom otoku kao i na Premudi, Vrgadi, Šolti i Korčuli mletački naziv istisnuo je iz narodnog govora stariji hrvatski. Toliko jak je bio upliv mletačke uprave i u našoj toponomastici. U župskim maticama na sto mjesta piše se 1658.—1706. Srimač, u Srimču mjesto Murter.[5] Odatle je na Pašmanu naziv stanovnika Srimčanin. Moj izvjestitelj po ovom pitanju prof. Jurišić[5] ne zna zastalno, da li se govori za žensko Srimka.

Što znači Srimač i kojega je podrijetla, to zasada ne znam. Kako i Murter u neku ruku označuje poluotok, kao i Srima kod Šibenika, može se s pravom tvrditi, da ova dva naziva stoje u etimologijskoj vezi. Nije nevjerojatno, da su od iste osnove i nazivi srimonja = srimulja »goveče u koga su rogovi vrlo naprijed iznešeni«, koje je negdje u Bosni zabilježio Ivan Zovko[7]. Ako ova dva stočarska termina predstavljaju prvobitno značenje osnove, onda su Srima i izvedenica odatle Srimač metaforički toponimi.

Od pet naselja ovoga otoka najstarodrevniji naziv nosi Hrämina. Hramina je stari augmentativ od hram i znači »kuća«.[8] Ova opća slavenska riječ rijetka je kao toponim. Kao ime mjesta zabilježena je na Dunavu kod Nove Palanke, gdje su Slaveni 5. ili 6. vijeka prekrstili rimsko utvrđenje (castellum) Literata u Hram (danas Ram ili Rama). Izvedenica hramina u značenju »kuća« potvrđena je od 14. vijeka u starosrpskim spomenicima. Po Hramini nazvan je i Hraminski zaliv.

Starinski je i naziv brda Raduč, koji se u dalmatinskoj toponomastici često ponavlja u ovoj funkciji. To je stari pridjev od ličnog imena Raduka. U Lici se pominje 1486. porodica Radušić.[9] Južno od Mokrog Polja ovo se porodično ime očuvalo do danas u imenu sela i brijega Radušić. U lučkoj županiji postojala je 1338. selo (villa) Raduhova vaas[10] sa **h** mjesto **k**.

Naselje Tijesno broji pet zaselaka. Jedno od njih zove se Dazlina, jednako kao selo Dasline u šibenskom kotaru, ovako zvano 1358., 1371. i 1480.[11] I to kao da je pridjevna izvedenica stvorena pomoću sufiksa -in od ličnog imena Daslav.[12] S istim sufiksom načinjeno je i ime zaseoka Ivinj. Samo je pridjevu Ivin dodan još stari sufiks. Da li je i Betina (dugi silazni naglasak na **e**, na Vrgadi Bētina), takav pridjev, ne znam. Imena ostalih zaselaka u Tijesnom: Dubrava i Jezera, obični su naši toponimi.

Uvale murterske nose od česti imena, koja smo već čuli u otočkoj terminologiji, tako Mali Dolac i Koromačna. Posljednja uvala nalazi se ispod brijega Koromačnica (83 m). To su izvedenice od imena biljke koromač ili, bez metateze, Komorač.[13] Metaforičan na-

ziv nosi Kosirina, augmentativ od Kosir, jer je uvala zavinuta kao ovo oruđe. Neobičniji je naziv uvale Vučigrađe (na jugoslavenskoj vojnogeografskoj karti Vučigrad), i to s gledišta tvorbe riječi. S istog gledišta nejasna je i složenica Artiluka kao ime uvale. Naša pomorska karta zove je Vrtiluka. Sjeverno od Betine nalazi se veliki zaliv Zdrače, kome ne znamo značenja. Naša pomorska karta bilježi još Lovišta, naziv koji smo dosada susretali u obliku Lošće, i Kokoš, koji je nejasan.

Osim Raduča su visovi na otoku Jasenovac i Glavatac dva posve razumljiva naša toponima. Nejasan je deminutiv Brosica kao ime uzvisine.

II.

U terminologiji morskih rtova (punti) ovdje susrećemo drugi put izraz Rat, koji je karakterističan za južnu Dalmaciju od Stonskog Rata ili Pelješca dalje. Ali je narod govorio na ovom otoku ovu istu riječ i sa samoglasnim **r**, dakako u čakavskom izgovoru **ar** kao i na zadarskom arhipelagu. To se vidi odatle, što se dva otočića zovu Arta Vela i Mala i Artice i što se uz rt zvan Rat nalazi naprijed pomenuta uvala Artiluka, izraz, koji, ako je ispravno zabilježen na specijalnoj karti, izaziva čuđenje. Ima da znači »luka uz puntu zvanu Art« »rt« = Rat i Luka. Neobičan je ipak ženski rod mjesto muškog, kako inače glasi ovaj toponim Art, i teško se može objasniti. Rât u značenju »puncta« nije ista riječ koja i rät »bellum« s gledišta etimologije. Ova posljednja može biti i ž. r. (v. Broz-Iveković, sv. II, str. *316*) po deklinaciji **i**. Feminina ove deklinacije mogu prijeći i u deklinaciju **a**, ispor. lâž, pored lãža. Zbog toga se mora kazati, da se u A r t a na Murteru može da sakriva i neki drugi nehrvatski naziv.

Istaknuti ipak treba, da je Jireček zabilježio na Rabu stare toponime Arta i Larta g. *1222.—1334*. Moguće je dakako i to, da murterska Arta nema nikakve veze s nazivom rt. Naša pomorska karta bilježi Artić kod Betine.

Murterski školji obuhvataju tri grupe. Prva grupa, veoma brojna, nalazi se na sjeveru zaliva Hramina i Zdrače. Ovamo idu dva školja zvana Mala i Vela Arta i druga dva zvana u deminutivu Artice. Prema ovim nazivima sudeći, imamo i ovdje istu pojavu kao i na Vrgadi. Izvjestan nekadašnji rt (punta) odlupio se s vremenom od većeg otočkog tijela i postao školj. Današnji otočić, nekada zaista rt (punta) zadržao je prvobitni ispravni naziv.

Dva otočića ovoga skupa nose isti metaforički naziv kao u Kornatu: Prišnjak, izvedenica od prišt.[14] Oba su odijeljena školjem zvanim Maslinjak.

Visovac i Gubavac razumljivi su nazivi za školjeve.

10*

Naziv Radelj za školj predstavlja zacijelo prvobitno lično ime.

U hraminskom zalivu nalaze se Veliki i Mali Vinik, supstantivirani stari pridjev od vino, koji na hrvatsko-srpskom kopnu dolazi još u vezama kao Vini Vrh i Vina Gora.

Što znači Tegina (na jugoslavenskoj vojnogeografskoj karti u pl. Tegine) kao naziv školja, ne znam. Možda je to augmentativ od teg[15] »obradiva zemlja«. Ovaj toponim vidjeli smo na sjevernim zadarskim otocima. Teginu od Radelja rastavlja školj Sminjak koji piše jugoslavenska vojnogeografska karta ispravnije Zminjak. Osnova ovoga imena dolazi na dalmatinskom kopnu u nazivu teritorija starohrvatske županije Smina[16]. Ne znam, što znači ovaj toponim. Murterski toponim može biti izvedenica od zmija.

Druga grupa murterskih školjeva nalazi se uz zapadnu obalu otoka. Nije brojna. Ovamo idu Prišnjak, Školjić, sika Kamičac, Školjić prema uvali Kosirini i četiri Kukuljara (Kamičić, Vodnjak, Babuljak i Kukuljar). Ovaj posljednji metaforički naziv interesantan je toliko, što je Akad. Rječnik, sv. V, str. 763 sumnjao u postojanje riječi kukuljar »čovjek koji pravi kukulje, vrstu kapica« u narodnom govoru. Ovdje vidimo, da je narod upotrebljava u toponomastici školjeva. Naša pomorska karta bilježi još naziv Mišine za neznatan. školjić zapadno od uvale Slanice, i Tužbina, naziv školja u zalivu Kosirina. Isti naziv u pluralu Tužbine bilježi ista karta kao naziv rta sjevernije od uvale Dolac.

Treća grupa murterskih školjeva nalazi se u murterskom kanalu. Uz rt (puntu) zvan Rat bilježi austro-ugarska specijalna karta pridjevni naziv Mali i Veliki Drazamaski, a jugoslavenska imenički Dražemac. Ne znam, da li tako narod uistinu govori i što znači ova čudna riječ. Uz njih je sika Mioka, prvobitno lično ime kao što je već spomenuti Radelj. U zalivu samom nalaze se Ljutac, Školjić, Borovnik i Bisaga (ovako i u Kornatu), Krbošnjak (po svoj prilici izvedenica od krbun »ugalj«, ali ga naša pomorska karta piše Hrbošnjak, što čini ovu etimologiju vrlo nesigurnom)) Mimonjak i Maslinjak.

*

* *

Kao značajna ukazuje se pri ispitivanju toponomastike ovoga otočkog skupa činjenica, da nijesmo našli nijedan starodalmatinski romanski toponim. To znači, da je u doba doseljenja Hrvata u ove krajeve taj otok bio zaista pust, t. j. bez starodalmatinskih Romana. Ova činjenica objašnjava se geografskim položajem otoka. On leži odviše blizu kopnu, da bi moglo služiti kao zaklonište onim Romanima, koji su tražili spas na otocima pred slavensko-avarskom najezdom.

Riječ hripa »litica«, koja se govori na Pagu, ovdje se javlja kao toponim u pluralu Hripe.

Naziv Kušija, što ga bilježi naša pomorska karta za prolaz kod Artica, možda je isto što i Krušija između Plavnika i Cresa (tal. corsia).

Bilješke:

[1] Upor. Bullettino dalmato, sv. IX, str. 133.

[2] Sve toponomastičke podatke za ovaj otok crpem iz austro-ugarske generalštapske karte Zone 30/Kol. XIII., jugoslavenske vojno-geografske karte list Žirje i naše pomorske karte. Nijesam ih provjerio prema izgovoru domaćih ljudi. To ima da se učini u budućnosti.

[3] Upor. Ak. Rječnik, sv. VII, str. 161.

[4] Ak. Rječnik ,sv. VII, str. 15 i 161. Meyer-Lübke, Roman. etymol. Wörterbuch, 3 izd., br. 5693. Njemačka riječ Mörser, odatle naše mužar, potječe iz istoga vrela.

[5] Saopćenje prof. dr. Blaža Jurišića. Naziv Srimač potvrđen je od 13. vijeka. G. 1285 piše se insulae Srimaz (et Zuri), Srimez (et Zurri). g. 1357 duae insulae Scrimach (et Zuri), g. 1366 tres insulae Srimaze, Zure et Arte. Ovo su grafije dokumenata iz naših krajeva. Mletačke su grafije Scrimiz, Zuri, Jarte pored Srimaz, Sirje, Carte i 14. vijeka, g. 1324, kriva čitanja bez vrijednosti za lingvista bit će g. 1332 Serenuz mjesto Scremaz i g. 1324 Scruniz mjesto Scrimiz. V. Smičiklas, Codex v. VI, str. 528, v. XII str. 438, v. XIII, str. 520 i Mon. Slav. merid. v. I 160, 172, 352, 354, 359, 382, v. III, str. 423. Srima kod Šibenika potvrđena je g. 1402, Mon. Slav. mer. v. IV, str. 458. Glede grafijâ (gen.) Jarte i Carte upor. u tekstu Arta. Marčić, Srp. etnogr. zbornik, sv. XLVI, str. 578 navodi kao staro ime otoka Srimac. Ovako bi se doista mogle čitati navedene stare grafije. Ako je tako, onda bi Srimač bio stari pridjev m. r., uz koji se razumijeva imenica otok. Srimac može se tumačiti kao »stanovnik Srime«. Marčić je na str. 580 zabilježio narodno pričanje u Šepurini na otoku Prviću, da su stanovnici ovoga mjesta »na ostrvo pobegli iz Srime na kopnu, da se zaklone od turskih navala«. Takovih veza između ovoga otoka moglo je biti i prije turskih provala. Zbog toga bi bilo moguće tumačiti Srimač kao prvobitni pridjev od imena stanovnika.

[6] Ovako se zove u Rogoznici kraj, gdje je danas fabrika. U vrijeme Francuza bili su tu topovi. Odatle današnji naziv položaja Batarija (kratki uzlazni na trećem slogu od kraja).

[7] Zbornik za narodni život I, str. 311. Žaliti je, što Zovko nije zabilježio mjesto, gdje je čuo ove nazive.

[8] Upor. Ak. Rječnik, sv. III, str. 679.

[9] Upor. Monumenta historica Slavorum meridionalium, sv. XLII, str. 29 i 32.

[10] Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. X. str 373.

[11] Jelić, Vjesnik, sv. III, str. 81. Smičiklas, Codex, sv. XII, str. 535.

[12] Ak. Rječnik, sv. II, str. 286.

[13] Ak. Rječnik, sv. V, str. 284 i 345. Postoji i oblik bez početnog sloga morač. Riječ je grčkoga porijekla marathron »feniculum«. Upor. moj članak u Zeitschrift für roman. Philologie, sv. LIV, str. 486 i sl.

[14] Naziv je metaforičan. Narodna mašta shvatila je oblik otočića kao prišt. Upor. Ak. Rječnik, sv. XII, str. 176.

[15] Odatle težak, težiti »obrađivati«. Upor. Mažuranić, Prinosi, str. 1445 s. v.

[16] Upor. Rački, Documenta, str. 114 139 i 114a, 1083 locus, castrum Smina; Smičiklas, Codex, sv. XII, str. 521, g. 1358., sv. II, str. 11, g. 1103., territorium de Smina. Piše se i Zmina.

Žirje (akcenat dugi silazni, u čakavskom narječju Žiraje s kratkim silaznim na a) ide u otočki skup, koji se proteže od poluotoka zvanog Srima (sjeverno od Šibenika) pravcem prema jugozapadu. S geografskog gledišta ovaj skup nastavak je Kornata.

U sastav toga skupa ide najprije jako naseljeni otok Prvić (kratki silazni na r), talijanski Provicchio. Iza Prvića, u pravcu Kulfa, slijede dva nenaseljena otoka: Zmajan (kratki uzlazni akcenat na prvom slogu u Šibeniku), zvan i Orut, i Tijat, zvan također Mali Zmajan (drugo a je postojano.) Iza Zmajana dolazi naseljeni otok Kaprije (dugi silazni na a). Rastavlja ga od Žirja nenaseljeni otok Kakan (drugo a je nepostojano; akcenat kratki silazni na prvom slogu, gen. Kakna ili Kaknja).

Zajedno sa Zlarinom (dugi silazni na a) ovaj otočki skup ide u šibenske otoke u užem smislu.

Od svih ovih imena jedino Prvić može se smatrati našim imenom. Dolazi ne samo ovdje, nego i u sjevernom Jadranu. Zove se ovako zato, što leži najbliže većem naselju (ovdje Šibeniku). Teškoća je jedina u tumačenju svršetka. To može da bude naš deminutivni sufiks -ić, koji služi za supstantiviranje pridjeva, kako se vidi u našim bezbrojnim porodičnim imenima na -ović, -ević. Kao Janković, što znači »sin, potomak Jankov«, tako Prvić znači »prvi otok na putu iz Šibenika prema Žirju«.

U talijanskom obliku Provicchio prilagođen je naš izgovor talijanskom. To je isti slučaj kao tal. Ulbo za hrvatski Olib i t. d.

Zmajan je dobio ime po najvećoj uzvisini na njemu (145 m). Pored imena Zmajan zove se ova uzvisina i Vela Glava. Ako je ovo naša izvedenica od zmaj, ostaje neobjašnjen svršetak -an.

Nastanjeni otok Kaprije zove se talijanski Capri, jednako kao u južnoj Italiji. U oba slučaja radi se o istom romanskom toponimu. Lat. capra kao i istoznačna naša riječ dolaze nebrojeno puta kao toponimi. Hrvati kadikad ne prevode ovaj lako prevodiv latinski toponim. Deminutiv caprula kod Zadra ostao je i u ustima Hrvata, dakako u drugom fonetskom liku Koprani ili Kopralj[2]. U ovom slučaju izmijenjen je romanski svršetak -i, koji je upravo latinski lokativni nastavak i dolazi nebrojeno puta u talijanskoj toponomastici, baš kao u Zuri, u Celje[3], Bibinje[4] i Skoplje[5]. Bio je zbog čakavskog lokativa na -i identificiran s našim starim pridjevnim sufiksom. Tako nastade srednji rod Kaprije i Žirje (Žirje ili čakavski Žiraje).

Dok ni za jedan od pomenutih otoka ne posjedujemo srednjovjekovnih historijskih potvrda, za Žirje ih imamo u izobilju i to od doba hrvatske narodne dinastije.[6] Današnji hrvatski oblik pojavljuje se 1324., kad se piše Zirie[7]. Današnje naglašeno i nastalo je na osnovu istoga fonetskog zakona kao i u židov od judaeus. To se vidi

odatle, što najstariji potvrđeni oblik glasi Zuri. On se i danas označuje kao talijanski. Tako se piše 1059., kada kralj Krešimir daruje ovaj otok samostanu sv. Ivana u Biogradu na moru. Mjesto početnog konsonanta **z** piše se i **j** (Juri). To znači, da su Hrvati čuli sličan romanski spirant, koji i u imenu Majus, u hrvatskom izgovoru Maž ili u Jadera, hrvatski Zadar, tal. Zara.

Vrlo je vjerojatno, da je toponim Zuri = Žirje grčkoga porijekla. Najbliže mu stoji grčka riječ gyrós, koja ima mnogo značenja. Kao pridjev znači »zaokružen, zavinut«, kao imenica »zavoj, krug, jaruga iskopana u okrugu, konao«. Očuvana je u romanskim jezicima kao glagol i kao imenica. Grčki samoglasnik, označen ipsilonom, jednako se izgovarao u starodalmatinskom Zuri kao i u rumunjskom giur. To je značajka balkanskog latiniteta, u kojem se grčka riječ izgovarala giurus.[8]

Žirje rastavlja od Kaprija nenaseljeni otok Kakan. Ovaj je naziv možda identičan s lat. cycinus »labud«. Ta riječ govorila se u lat. pored cygnus u istom značenju. Mi doduše u toponomastici dalmatinskih otoka nijesmo našli metaforičkih naziva po labudu, ali ih ima po galebu. Upravo u ovom otočkom skupu zove se školj, u uvali Smetna (na jugoslavenskoj vojnogeografskoj karti Smetnja) na Zmajanu, Galebinjak. Brdo na istom otoku (103 m) nosi isti naziv Kalebinjak s promjenom početnog suglasnika, kako dalmatinski pisci (Baraković, Kavanjin, Pavlinović i t. d.) govore. Izgovor latinskog suglasnika **c** pred **y i** isti je kao u dubrovačkoj riječi kimak za lat. cimice »tjenica«.

I ime drugoga nenastanjenog otoka, koje rastavlja Prvić od Zmajana, Tijat, čini se, sudeći po svršetku -at, da je latinskog podrijetla. Od ovoga naziva postoji još supstantivirani pridjev Tijašnica. Ovaj služi kao ime uvale, u koju mogu pristati i brodovi, i kao ime rta (punte) uz nju. Šta je Tijat, ne znam.

Manji školji kupe se oko ovih pet većih.

Na Prvić se nastavljaju prema Zlarinu školj Galiola »mala galija«, Lupac i sika Roženik. Lupac postoji i kao ime sela u Bosni. Izvedenica je od lup, riječ koju Marulić upotrebljava u značenju »glava«. Roženik je izvedenica od rog.

Otok Tijat produžuje u pravcu sjevera duguljast školj zvan Logorun; naziv zacijelo romanskoga podrijetla, ali mu ne znam značenje. Logorun je veoma značajan toponim, i to zbog toga što je identičan sa imenom zemlje kod Splita Logorun, koju je posjedovao Marulić (ispor. Starine XXV, str. 161 i 163), a pominje se od 13. vijeka, i to 1266. terra posita ad Logarone suptus viam communem, g. 1338. in Lagarono magna terra iuxta duas grippas (ispor. Smičiklas, Codex, sv. V, str. 399, X, str. 395 i Jireček, Romanen, sv. I, str.. 61). Kao da je to izvedenica od grčkoga pridjeva lagarós »mekan«, ali se ne vidi pravo veza.

Do rta Tijašćice nalazi se školj Kamenica, vrlo karakterističan naziv, koji inače služi za oštrige. Do kopna produžuju Tijat školji Lukovnjak (na našoj pomorskoj karti Lukovnik), Prišnjak, metafora prema prišt, koja se opetuje, i Sovljak, izvedenica od sova.

Otok Zmajan kao da produžuju u pravcu jugoistoka sedam školjeva. Obonjan[9] Veli i Mali, Sokol, Sestrica (tal. Sorella), Vrtljače, Kamičac i Dugo. Osim Obonjana sve sami naši razumljivi toponimi.

Otok Kaprije ima uza svoju istočnu i južnu obalu deset školjeva: Prčevac, Mali i Veli Dupinić, deminutiv od dupin »delfin«, Bavjenac (na našoj pomorskoj karti Bavljenac), Ostrica, Kraljak, Gumanac, Mišjak Mali i Veli, Ravan i sika Ravna.

U istom pravcu rasijani su i školjevi Kakna, na sjeveru Čavlin, Tetevišnjak (ovako na austro-ugarskoj specijalnoj karti, na jugoslavenskoj Tetovišnjak) ili Kablin Veli i Mali, Kablinac, Čerigul, Dužac i Mala Mare. Između uvala Prisliga i Potkućina nalaze se Borovnjak Veli i Mali, nazivi, koji smo vidjeli u Kornatu i inače. Na jugu je Kamenišnjak Veli i Mali, izvedenica od kamenica »oštriga«.

Školjevi Žirja također su brojni. Kornata se drže Mrtovnjak, izvedenica od mrta »myrta«, Vrtlić ili Ravna, Samograd, Raparašnjak, Bačvica, Sridan i Sedlo.

Jugozapadno od Žirja u Kulfu stoje Balkun (označen brojem 4), Kosmerka (2), Blitvenica (1) (tu je svjetionik), Proklandica (3) Ravna, Kameni i sika Grmeni (7). Posljednji naziv pridjev je od garma. Vrtlac (4), Babunjak (6). Južno od uvale Kruševice leži školj Skrvada, (ovako na austro-ugarskoj specijalnoj karti, na jugoslavenskoj Škrovada), naziv, koji je zacijelo identičan s imenom školja Škrovada u Kornatu.[10]

Sasvim na jugu otoka stoje Bavkul, Rasoc i Mažirina. Prvi toponim kao da je neka starodalmatinska riječ. Susreli smo ga i na Molatu. Drugi je nejasan, možda analogički nominativ za Rasovac prema gen. Rasovca?, Čini se kao izvedenica od rasoha »grana«, riječi, koju smo češće susreli u terminologiji otoka. Treći je naš augmentativ od posuđenice iz mletačkog maziera. Starija naša posuđenica iz domaćega romanskog govora glasi mocira, od lat. maceries »ograda od suhog zida«.

Na istoku Žirja nalaze se školji Hrbošnjak, Gusteranski (izvedenica od gusterna »bunar«), Koromašna, naziv koji i na ovom otoku dolazi kao ime uvale, a i inače na otocima i Mikavica.[11] Ovako se zove i uvala do školja.

Neki nazivi rtova i uvala ovdje je ponavljaju kao i inače na otocima; tako rt Nozdra na Tijatu i dvije uvale Nozdra Mala i Vela na Kapriju.

Na sjeveru Kakna ispod brda Rasovca, s jedne i druge obale, nalaze se dvije uvale Prisliga. Tako nazvana uvala dolazi i u Kor-

natu. Ovaj naziv stoji možda u vezi s ličkim geografskim terminom preslijež f. »dolina između dva brda«, upor. Akad. Rječnik, XI, 710.

Lako su razumljivi ovi nazivi rtova (punti), na Tijatu Kružić (ovaj naš naziv odgovara naprijed pomenutom grčkom gyrós); Ostruška (na našoj pomorskoj karti Oštrica), Sir i Ražanj na Zmajanu, Lemeš i Mrtovac (od biljke mrta »myrta«) na Kapriju, Debela na Kapriju i Stražinska na Žirju.

Naziv uvale Vodotoča na Kaknu opominje na romanski naziv Šipnata s obzirom na značenje. Nalazi se i na Krku kod Omišlja.

I nazivi uvala sadržavaju mnogo naših razumljivih toponima, tako Smetna i Zakloštica (izvedenica od zaklop) na Zmajanu, Ivanjska (na našoj pomorskoj karti Vanjska) i Zajedinača na Kapriju. Remetić na Kapriju odnosi se možda na pustinjake, kojih je u staro doba mnogo bilo u blizini špilja. Uvala Saraceno na Žirju,[12] kojoj ne znam hrvatski naziv, odnosi se možda na gusare. Imena uvala Stupica i Kabal na Žirju jasna su. Ne zna se, što ima da znači Juro[13] i da li stoji u kakvoj vezi s pisanjem Juri za Žirje.

*

* *

Budući da se na priloženoj karti nijesu mogli ispisati svi toponimi, označeni su brojevima u obalskim sistemima

I. Žirja: a) rtovi 9 = Jurkovica, 11 = Grašnjak, 12 = Škrovadica (hrvatski deminutiv od mlet. scrovada), 13 = Debela (sc. punta), 15 = Ljuta Vela i Mala (također uvala; b) uvala: 14 = Veli Bok; c) školjevi: 10 = Gušteranski (od gusterna < lat. cisterna);

II. Kakna a) rtovi: 16 = Oštrica, 19 < Rašovac; b) uvale: 17 = Tratica (deminutiv od mreže trata), 18 = Tepli Bok;

III. Kaprija: a) rtovi: *22* = Oštrica, *29* = Remetić; b) uvale: *21* = Medoš, *23* = Gaćice (metafora, koja se opetuje), *27* = Smetna (opetuje se drugdje kao Pometena od glagola mesti), *28* = Kaprije; c) školjevi: *25* = Politrenica, *26* = Ravna Sika;

IV. Zmajana: b) uvale: *30* = Bok, *31* = Pegor (izoliran toponim), d) sika: *32* = Sestre (opetuje se);

V. Tijata: c) rt *34* = Gaćice (i uvala se zove tako); b) uvala: *35* = Vlahov;

VI. Prvića: a) rt *36* = Kobila.

Kanali označeni su ovim brojevima: *24* = Kaprijski, *20* = Kakanski i *33* = Logorunska Vrata.

Bilješke:

[1] Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih naziva, str. 179 i sl. ne bilježi ovakovu izvedenicu od zmaj.

[2] Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIX (1921), str. 331.

[3] Upor. moj članak u Časopisu za slovenski jezik, sv. III, (1921), str. 24 i sl., 151.

[4] Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIX (1921), str. 226.

[5] Upor. Glasnik Skopskog naučnog Društva, knj. XV—XVI, str. 100 i sl.

[6] Rački, Documenta, str. 51, 55. Smičiklas, Codex, sv. VIII, str. 450, sv. IX, str. 3, 18, 20, 221, 231, 251, sv. X, str. 508.

[7] Smičiklas, Codex, sv. IX, str. 216. Ako danas narod priča, prema Marčiću, Srp. etnogr. Zbornik XLVI, str. 582, da je selo Žirje »dobilo ime po žirju, koga je nekad davno bilo u gajevima crnike (quercus ilex)«, onda je to t. zv. pučka etimologija, koja postanje imena tumači prema današnjem jezičnom osjećanju.

[8] Upor. moju studiju u Zeitschrift für roman. Philologie, sv. XLVI, str. 391, br. 18a.

[9] Ako je to prošli pasivni particip od obonjati »omirisati«, Ak. Rječnik, sv. VIII, str. 424, naziv je nerazumljiv.

[10] To je mletačko-furlanska riječ scrovada »svinjarija«, izvedenica od scrova »svinja«, koja se čuje i u Dalmaciji.

[11] Ova riječ zabilježena u Bosni kao nadimak. Ak. Rječnik, sv. VI, str. 661.

[12] Ovako na austro-ugarskoj specijalnoj karti, na jugoslavenskoj mjesto toga bilježi se kao ime uvale Tratinska. Ne znam, u kakovu su odnosu Saraceno i Tratinska. Trebalo bi ispitati ribare na Žirju.

[13] Ovako na austro-ugarskoj specijalnoj karti. Na jugoslavenskoj nema na tom mjestu nikakve zabilježbe.

14. ZLARIN

Zlarin (dugi silazni na **a** i duljina na **i**) nastavlja otočki skup Žirja paralelno s dalmatinskim kopnom sve do rta Ostrice na poluotoku, što ga čine uvale Musorovica i Mirin na sjevernoj, a Grebaštica na južnoj strani.[1]

I Zlarin, kao i Žirje, broji se u šibenski otočki skup u užem smislu. Maleni školji, koji se drže njega, nijesu brojni.

Od kopna je odijeljen ovaj skup šibenskim, a od Žirja zlarinskim konalom.

Na sjevernoj, istočnoj i zapadnoj strani Zlarin nema školjeva, već samo na južnoj, gdje zatrpavaju prostor prema poluotoku Ostrici u zalivu, koji pomorske karte zovu Porto Sebenico Vecchio, a naša pomorska karta Grebaštica.

Zlarinski su školjevi ovi: na jugu sa strane Kulfa Komorica, izvedenica od iste osnove od koje i ime biljke komorika »quercus coccifera«[2]. Zlarinskog rta zvanog Rat (dugi silazni) drže se: Drvenik, koji nosi isto ime kao i dva velika otoka na zapadu Šolte (tal. Ziro-

na), Dvanjka, koja se zove zato ovako, jer se dijeli na dvoje, Rakitan (na našoj pomorskoj karti Rakitnjak), izvedenica od imena drveta rakita »vrsta vrbe«, koje kao toponim dolazi u Kornatu, Mumonja, Oblik, supstantivirani pridjev obao, koji smo već susreli kao ime školja, i napokon dva školja, koja nose romanski naziv, deminutiv od curvus[3] »kriv«: Krbela Vela i Mala. Na ulazu u Grebašticu pred Tmarom je deminutiv odatle Krbelica.

Na sjeveru obiju Krbela, nedaleko kopna, nalazi se otok Krapan ili Krapanj (naglasak je prema Akad. Rječniku, sv. V, str. 464 kratki silazni na prvom slogu, a u drugom slogu je nepostojano) s istoimenim naseljem, poznato odatle, što se stanovnici njegovi bave vađenjem spužava. Sjeverno od njega nalazi se školj Krapjun, koji sadržava romanski deminutiv od Krapan ili Krapanj, tal. Crapano.

Ovaj toponim čini se da je grčkoga porijekla. Kod Grka u južnoj Italiji dolaze imena mjesta Kropané kod Bove, Kropani u provinciji Catanzaro s istom metatezom kao Krapan. To je grčka riječ kópranon »blato«[4]. Naš je istoznačni toponim Blato, Blata, Blace, Zablaće, koji baš u Dalmaciji dolaze nebrojeno puta. Ovo tumačenje ne može se uzeti kao pouzdano zbog toga, što grčki samoglasnik **o** u našim posuđenicama iz grčkoga ili ostaje ili se sužava u samoglasnik **u**.[5]

Teškoća za toponomastičko ispitivanje na ovom otoku leži u tome, što nemamo nikakovih historijskih podataka o imenima mjesta. Bez njih toponomastik ne može pouzdano da zaključuje. Može da dade jedino takova saznanja, koja se osnivaju na više manje uspjelom poređenju.

Starih potvrda za Zlarin nema. Ne znamo, ni kad se prvi put pominje. Vidimo samo, da se i ovdje, kao i u drugim slučajevima na Mediteranu, Jadranu i Egeju, otok jednako zove kao i glavno naselje na njemu. Ali ne znamo, šta je prvobitno, da li ime naselja ili ime otoka.

Toponomastik može da reče još samo to, da se toponim Zlarin ne može da objasni na osnovu slavenskih leksičkih elemenata. Toponim je zbog toga razloga sigurno predslavenski.

Toponomastika ovoga otoka ne pokazuje očitih romanskih elemenata, već samo čisto naše toponime.

Najviše brdo (175 m) nosi ime Klepac, prevedeno na talijanski Batocchio. Čakavska riječ klepac znači u Istri »zvečak zvona«. Naziv je metaforičan. Odnosi se zacijelo na osobitu konfiguraciju brda. Inače ovaj toponim nigdje drugdje ne dolazi na hrvatsko-srpskom teritoriju. Druga velika uzvisina (152 m) zove se Veleš. Naša pomorska karta ima Veles kao ime uvale. Opominje na Velež kod Mostara i na Kurveleš u arbanskom Epiru. Treća, Platac, deminutiv od Plat »ploča«, dolazi još kao ime seoca u korčulanskom kotaru.

Rtovi Marin i Veliki Stric nalaze se na dvije strane Zlarinske luke. Plovac je također razumljiv naziv rta.

Među imenima zlarinskih uvala susreli smo već Prislig, i taj smo naziv kušali objasniti u članku o Žirju. Vodena, kao ime uvale, također je razumljiva. Odgovara mnogim Šipnatama.

Nejasan je naziv uvale Magarna kao i ime otočića Tmara. Ovo posljednje moglo bi biti isto, što i grčka riječ tomárion, koja znači »odrezani komad«, a nalazi se i u tal. tomaio, furlanskom tomere »gornji dio cipele«.[6] Ako je tako, onda je to jedna indicija više za grčko podrijetlo Žirja, Krapnja i Capo Gomena.

Zlarinjani se od starine bave vađenjem koralja iz mora. Nijesmo obaviješteni o tomu, kako je staro to njihovo zanimanje. Možda će istraživanje terminologije toga zanimanja donijeti kakvo obavještenje o tome.

Bilješke:

[1] Informacije o mjesnim imenima ovoga otoka crpem iz austro-ugarske generalštapske karte Zone 31/Kol. XIV i jugoslavenske vojnogeografske karte list Šibenik. Nijesu provjerena prema narodnom govoru na licu mjesta. To će imati učiniti budući toponomastici. Jednako treba provjeriti prema lingvističkim principima i Marčićeva pisanja u Srp. etnograf. Zborniku, sv. XLVI, str. 583. On piše n pr. Dudinjka za Dvanjka kao narodni izgovor.

[2] Grčka osnova ove riječi dolazi i u Caput Comari, danas Capo Gomena, u 14. i 15. vijeku Caput Cumanum, Chochumeni, Upor. Jireček, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium sv. IV, str. 428. Cho- u Chochumeni je mletačko Cao > co, lat. caput. Prijelaz **c** ≥ **g** u tal. obliku je kao i u drugim tal. riječima, koje potječu iz grčkoga (upor. bottega < apotheca). Nejasna je zamjena krajnjega sloga -re sa -na.

[3] Curvellus dolazi u romanskim jezicima iberskog poluotoka u značenju »srp, kosir«, upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd., br. 2423.

[4] Upor. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, str. 130, br. 1077.

[5] Upor. naše riječi drum od grč. drómos, podrum od ippódromos.

[6] Upor. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unterritalienischen Gräzität, br. 2173 i Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, 3 izd. br. 8772. Nenaglašeno **o** prešlo je u poluglas i ispalo kao u lat. solarium > slar (Prvić Luka).

15. KOPARA

Malene školjeve, rijetko posijane uz veoma krivudast obalski potez, od uvale Grebaštice do rta Planke, treba uzeti u zasebno razmatranje zbog toga, što je sučelice na kopnenom teritoriju postojala neka po imenu nepoznata starohrvatska župa. Poznat joj je grad, koji se zvao Stupin (kratki uzlazni na **u** i duljina na **i**).

Ona se izgradila, slično kao ninska župa, oko predslavenskog naselja Stelpona ili Stolpona.[1]

Car Konstantin pominje Stólpon kao grad pokrštene Hrvatske. Njegovo pisanje predstavlja zacijelo romanskodalmatinski izgovor.

Kako pokazuje svršetak -ona[2], naselje Stelpona ili Stolpona predrimsko je, ilirsko, kao i ostala jadranska naselja, kojima imena imaju ovakav završetak: Albona, Scardona, Aenona, Narona i Salonae. Svršetak -ona glasi -in (i je dugo) u slavenskom izgovoru: Labin, Skradin, Nin, Norin i Solin. Tako i Stelpona glasi pravilno hrvatski Stùpīn.

Narod priča, da su u Stupinu, koji danas predstavlja samo skup rasturenih kuća, nekada boravili Grci i da se tu našao sanduk dukata. Ovako se zove i uvala.

Od svih dvanaest otočića, što ih nalazimo ispred teritorija nepoznate starohrvatske župe, jedino je Rogoznica naseljena. Na tom se otočiću i naselje zove Rogoznica (kratki uzlazni naglasak na prvom slogu). To je čisti naš toponim, i to supstantivirani pridjev od rògoz, riječ, koja često dolazi u našoj toponomastici.

Danas se zove jednako naselje, zaliv i čitav školj. Ali u stara vremena nije bilo tako. Ovaj se otočić zvao nekada onako kao danas najviše brdo na njemu. Narod zove danas to brdo Kopara[3] (kratki uzlazni na početnom slogu).

To nije naš toponim, nego latinski Capraria, izvedenica od capra »koza«. Ovome latinskom toponimu odgovara naš Kozjak, koji također dolazi u Dalmaciji kao ime uzvisine.

Taj toponim nam kaže, da su stari Hrvati zatekli Romane u Stelponi, u današnjem Stupinu, kad se naseliše ovdje i osnovaše staroslavensku župu na čitavom teritoriju, kojem je bio Stupin glavno mjesto.

Zbog ove historijske činjenice zanimljivo je promatrati imena, koja dobiše školji, što se nalaze sučelice.

Od naše toponomastike na otočiću Rogoznici vrijedno je zabilježiti ime crvene zemlje, zasađene vinovom lozom Crljina (kratki uzlazni na **r**). To je izvedenica od osnove pridjeva crljen za crven.

Zavoj iza rta (punte) Opakovo[4] (kratki silazni na početnom slogu), koji okružuje uvalu, zove se u Rogoznici Ždrilo (dugi uzlazni na **i**). Ovaj toponim u deminutivnoj izvedenici Ždrelac karakterističan je za naše otoke.

Današnja toponomastika otočića Rogoznice dokazuje, da se u ovom mjestu prvobitno govorilo čakavsko narječje. To se vidi po nazivu rtića (puntice kod mosta) Art (kratki silazni naglasak), gdje vidimo istu čakavsku zamjenu **ar** za samoglasno **r** kao i u zadarskom arhipelagu.

Žal od samog kamenja, od Arta do nove rive, zove se Škari (dugi uzlazni na **a**). Ovaj toponim vidjeli smo u Vrbniku na Krku.

Taj stari naziv označivao je dio obale na kraju, gdje su se mogli izvlačiti i popravljati čamci.[5]

Interesantan je još naziv uvale Griblje (kratki silazni na i) u Rogoznici. Čini se, da je ovaj toponim isti kao i opća riječ griblja »brazda«[6], koju nijesam čuo u današnjem narječju Rogoznice.

Uzvisina Kopara proteže se od Gornjih Mula do Griblja na jug, tako da danas Kopara označuje kao neki poluotok na samom rogozničkom školju. Iz ove činjenice jasno izlazi zaključak, da se isprva čitav otočić zvao Kopara = Capraria. Kad se na njegovu sjeverozapadnom dijelu jače razvilo slavensko naselje Rogoznica, potisnulo je ono prvobitni latinski naziv otočića na jug.

Rt kod gornjih Mula ne zove se Artić, kako bi se prema pomenutom toponimu Art moglo misliti, nego prema štokavskoj fonetici Rtić (kratki uzlazni na **r**), očit znak, da je današnje štokavsko narječje u Rogoznici potisnulo starije čakavsko.

U samome mjestu nalazi se još toponim Brca[7] (plural: idem na Brca, kratki silazni na **r**). To je stari deminutiv na -ce od brdo. Današnji naš deminutiv brdašce sadržava dvostruki deminutivni sufiks: -ьc i -ce. Mjesto označeno ovako, uistinu je uzdignuto. Taj naziv odgovara romanskom Munćel na Rabu i Ižu.

Da je današnje hrvatsko naselje Rogoznica nastalo na romanskom, može se zaključiti i po imenu brda (123 m) Movar (kratki silazni na **o**; genitiv Movra). To brdo nalazi se na kopnu južno od uvale i sela Ražanj. Movar dolazi od kršćanskog imena Maurus[8] Capraria imala je dakle romansko kršćansko stanovništvo prije dolaska Hrvata.

Uz obalski potez, koji imamo na umu u ovom članku, nalazi se, osim Rogoznice, još dvanaest otočića. Svi su nenaseljeni i nose ponajviše naša imena većinom istoga tipa kao i ona, što smo ih dosada proučavali.

1. Smokvica, kod dviju uvala i rta (punte), koje se zovu ženskim rodom staroga pridjeva Raduča (od staroga ličnog imena Raduka, što smo ga vidjeli u članku o Murteru).

Otočić Smokvica nalazi se na sjeverozapadu zanimljivog naselja, koje se hrvatski zove Primošten, a talijanski Capocesto. Hrvatski naziv prošli je pasivni particip od glagola premostiti u ikavskom obliku. U književnom jeziku bilo bi Premošten. Ovaj naziv savršeno odgovara položaju mjesta. Ono se nalazi na otočiću veličine Smokvice, koji se kao malena prevlaka, poput mosta, drži uz kopno. Uz pridjev Primošten ima da se razumije riječ otok.

Talijanski je naziv složenica. U prvom dijelu je opća riječ capo za morski rt (puntu). Drugi dio sadržava riječ grčkoga porijekla cesto »žbun« (grčki kístharos = kísthos ili kístos »žbun, iz koga se dobiva guma«.

2. Grupa od četiri otočića nalazi se na zapadu od rta Kremik, jugozapadno od luke Primošten. Dva gornja nose već poznate nazive Lukovnjak i Maslovnik. Naša pomorska karta piše ga Maslinovik. Dva druga zovu se Barilac (metaforički naziv prema barilu) i Grgovac od ličnog imena Grgo, što nije izvjesno, jer ga naša pomorska karta piše Grbavac. Ovako se zove i sika uza nj.

3. Izoliran leži u Kulfu škoilj Svilan. Ne znam, za što je ovako nazvan.

4. Škoij, koji je nazvan po ličnom imenu Šimun, naliči na položaj mjesta Primoštena. Usko se drži kopna. Njega zove naša pomorska karta Jaz.

5. Četiri otočića nalaze se u Kulfu pred ulazom u veliku luku Rogoznice: Lukvenjak, Mala i Vela Smokvica i Mulo, na kojem je svjetionik.

5. Pored Kopare školj Tmara jedini je u ovom skupu, koji još i danas nosi predslavenski grčko-romanski naziv, kako smo vidjeli u člančiću o Zlarinu. Ovaj je školj bliži Zlarinu, premda, strogo uzevši, ne ide u zlarinski otočki skup. On nosi i naš naziv Plana. Nastavak je Bila južno od luke Stari Šibenik (na našoj pomorskoj karti Grebaštica).

Bilješke:

[1] Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIII (1915), str. 347, br. 11.

[2] Upor. o ovom sufiksu moje parisko predavanje pod naslovom »La toponymie et la question du substrat et du superstrat« u zborniku Actes et Mémoires du premier Congrès international de toponymie et d'anthroponymie, Paris 1938.

[3] Za g. 1333. izrijekom je potvrđeno, da se školj (scopulus) zove mletački Caurera, a hrvatski (sclavonice) Copara. Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, sv. XXIX (1921), str. 331. Primijetiti treba, da se hrvatski naziv ne osniva na mletačkom obliku, nego na starodalmatinskom. Upor. naziv otoka Cabrera na Balearima.

[4] Upor. prezime Opaković u narodnoj pjesmi. Ak. Rječnik, sv. IX, str. 19.

[5] Upor. moju knjigu »Pomorska i ribarska terminologija«, str. 145.

[6] Ak. Rječnik, sv. III, str. 425.

[7] Ak. Rječnik, sv. I, str. 615. Znači i »trg, mjesto, na kojem se sastaju seljani«.

[8] Vrlo često ime u srednjovjekovnoj Dalmaciji. Upor. Jireček, Romanen, sv. I, str. 46.

III. OTOČKI SKUP SREDNJE DALMACIJE

U ovaj skup stavljam otoke, koji se nalaze između Trogira i Pelješca: Čiovo, Šolta, Brač, Hvar i Vis.

Od ovih otoka nalazimo kod cara Konstantina samo za Brač, Hvar i Vis podatke, koji su važni za hronologiju slavenskog naseljavanja. Za Brač i Hvar on izrijekom kaže, kao i za Korčulu i Mljet, da pripadaju Neretljanima. Prema tome hrvatsko naseljenje ovih otoka može da potječe samo iz vremena, kad ih Neretljani podvrgoše pod svoju vlast. To znači, da je barem za jedan čitav vijek starije negoli na kvarnerskim i zadarsko-šibenskim otocima. Ono potječe iz vremena mnogo prije polovine 10. vijeka, kad car piše svoje djelo.

Za Vis kaže car da ne pripada Neretljanima, ali ime ovoga otoka ne piše prema rimskom nazivu Issa ili prema romanskom Lissa, nego u hrvatskom obliku Jis bez proteze V-. Prema tome je otok u njegovo doba imao hrvatsko ime. Iz ove toponomastičke činjenice možemo opet zaključiti, da je i taj otok bio slaviziran prije Konstantinova vremena.

Prema ovim podacima carevim raspada se slavensko naseljivanje dalmatinskih otoka u hronološkom pogledu u dva perioda. Sjeverni otočki skupovi, kvarnerski i zadarsko-šibenski, bili su naseljeni od Hrvata kasnije, poslije polovine 10. vijeka, južni skupovi srednjo-dalmatinski i južno-dalmatinski, bili su naseljeni od Hrvata prije, u vrijeme kad u 9. vijeku potpadoše pod Neretljane.

Ovaj otočki skup gravitira prema obalskim gradovima Trogiru i Splitu ,gdje u carevo vrijeme stanuju samo *'Ρωμᾶνοι.* Zbog toga se mora misliti, koliko na ovim otocima ima toponima romansko-dalmatinskog podrijetla, da je na njima bilo i Romana, koji su dolazili iz ovih romanskih gradova ili su imali podršku njihovu.

1. CIOVO

I.

Za hrvatske nazive jadranskih otoka vrijedi isti zakon, koji i za imena rijeka na kopnu. Sve velike rijeke koje su od važnosti, bilo za promet ili inače, za ribanje i t. d., od reda su neslavenskoga podrijetla; tako Dunav, Sava, Drava, Kupa, Una, Bosna, Bosut i t. d. Samo manji njihovi pritoci nose naša imena. Isto pravilo vrijedi i za naše otoke. Ako su bili od važnosti za kulturu i pučanstvo, ako su već u starini bili nastanjeni, nose odreda neslavenska imena. Imena, koja su im davali dalmatinski Romani, zadržavali su i Slaveni prilagodivši ih samo svome izgovoru. Imena školjeva uz dalmatinsku obalu rjeđe su romanska, već su redovno naša, tako Pomeštak uz Mljet, Pohliba, Garmenjak, Brnistrovac, Goli i t. d. To sve vidjeli smo u izobilju potvrđeno u dosadašnjim izlaganjima.

Ovo pravilo kao da ipak ne vrijedi za Čiovo. Je li to izuzetak od općeg pravila?

Taj je otok u uskoj vezi s Trogirom, gdje se u srednjem vijeku pominje poseban romanski dijalekat i gdje car Konstantin u polovini 10. vijeka poznaje kao stanovnike samo Romane. Talijani ga zovu i danas onako, kako se zvao u staro doba; Bua. Hrvati ga ne zovu tako, nego samo Čiovo.

Nastaje problem, kako da se protumači, zašto i u ovom slučaju Hrvati nijesu postupili onako kao i u ostalim slučajevima, koje smo dosad analizirali, gdje smo vidjeli, da ne stvaraju novog naziva, nego da samo prilagođavaju neslavenski naziv svojim izgovornim navikama. To smo vidjeli u nazivima otoka: Krk, Cres, Rab, Pag i t. d.

Zašto kod Hrvata nema traga nazivu Bua, već samo Čiovo? Između **i** i **o** zanijemio je **h**, koji još piše Kavanjin, Trogiranin.[1]

Ovaj naziv čist je naš posvojni pridjev. Ali ne znamo, od kakve je osnove izveden. Prema tome nastaje i drugi problem, odakle potječe ovo ime, koje na našoj teritoriji nije osamljeno. U Bosni, u župi hlijevanjskoj, nalazimo ime sela Čihovići. Ovaj je naziv kao i mnogi drugi, nastao od utemeljitelja ovako nazvane zadruge. Ali i opet ne znamo, od kakve osnove ishodi porodično ime Čihovići. Akademijski rječnik II, str. 23, zabilježio je opću riječ čihovac kao naziv neke »vinove loze crna grožđa u Dalmaciji«. Ni za ovu izvedenicu ne znamo, od kakve je osnove. Austro-ugarska specijalna karta Z 32/XV bilježi na Čiovu kao naziv rta ili punte Pt. Cieva, što se zacijelo ima čitati Čijeva. I ovaj naziv bit će u vezi s pridjevom Čiovo. Jugoslavenska vojno-geografska karta i naša pomorska karta ne bilježe ga.

Da odgovorimo najprije na prvo pitanje, zašto u nazivu za ovaj otok ne postupiše Hrvati kao u ostalim slučajevima; zašto ne zadržaše romanski naziv, nego mu dadoše svoj novi, koji sa starim nema nikakve veze?

Evo odgovora na taj problem.

Ovaj otok, premda je bio spojen s otočićem, na kojem se nalazi Trogir, pomoću mosta, koji se pominje već u 14. vijeku, ipak je mogao biti nenastanjen u doba dolaska Hrvata u ove krajeve. U rimsko doba služio je kao kaznionica za političke prognanike. Nijesu dakle na njemu stanovali ni u rimsko doba stalni stanovnici. Ova činjenica može da nam objasni razlog, zašto Hrvati nisu očuvali staro ime. Takva imena mogli su oni da saznadu samo od stalnih stanovnika, s kojima su dolazili u svakidašnji doticaj. Kako takva nije bilo na ovom otoku, nijesu mogli čuti ni starog imena.

Srednjovjekovni dokumenti pisani latinskim jezikom upotrebljavaju za Čiovo samo stare nazive Bua, Boa, Bova. To su nazivi, koji su se mogli očuvati u učenim sredinama, od kojih proishode listine, a narod ih nije upotrebljavao. Vidimo čak, da se ovo ime i na učen način izopačuje. Farlati ga piše Bubus i Bubua, iz čega se vidi, da je staro ime doveo u vezu sa bos, bovis, »vô«, pa ga prekrojio prema dativu i instrumentalu plurala bobus ili bubus.

Slično prekrajanje dogodilo se s ovim imenom i ranije u klasično doba. Plinije je naime zabilježio Bavo kao ime otoka. Drugi pisci, kao Ammianus Marcellinus i t. d. pišu ga Boa zbog toga, što se ovo ime dovelo u vezu sa nazivom zmije boa.[2] Ova riječ i inače dolazi u nazivima za zmije u arbanaskom jeziku i mora da je ilirskoga podrijetla; ali kako se je mislilo, da ova zmija ždere volove, riječ se dovela u vezu sa lat. riječi bos, bovis »vô«.

Toponomastika ovoga otoka većinom je slavenska; tako ime sela i uzvisine (sa par kuća) Žedno[3] (čakavski dugi uzlazni akcenat na **e**), čime se označuje teren bez vode (upor. naziv za brdo Žeden u NR Makedoniji), zatim brdo Kobiljak, pa nazivi sela Slatine (kratki silazni na **a**) i položaja Rudine, zatim nazivi za rtove (punte) na sva tri otoka: Rat, Rožac, Kalebinjak (na Drveniku), pa nazivi za uvale (vale): Tatinja, Duboki, Luke, Krušica, Pelinovac, Kala (sve tri na Drveniku), zatim nazivi za položaje: Stražnica, Gnjilovača, Glavica, Glavičica i t. d. To su čisto naši nazivi ovdje kao i svagdje drugdje.

U srednjem vijeku pominju se na Čiovu razne crkve, kao g. 1243. ecclesia sancti Petri, g. 1326. ecclesia sancti Cypriani de Boe, pa g. 1328. ecclesia s. Mauri de insula Bove.[4] Uspomena na te crkve očuvala se do danas u nazivima za morske uvale, kao sv. Petra (Supetarska uvala na jugoslavenskoj specijalnoj karti), Movarštica

ispod sela Okruka, Punta sv. Ciprijana (na jugoslavenskoj specijalnoj i na našoj pomorskoj karti Čumbrijan) i t. d. To sve nije veoma zanimljivo.

Zanimljivije je opaziti, da se na otoku nalazi samostan, koji je na specijalnoj karti Z 31/XIV zabilježen kao Kloster Madonna del Drid »dridska Majka Božja«.

Vrlo je vjerojatno, da je Čiovo pripadalo u starohrvatsko doba u dridsku župu. Historik Lucije označio je kao sjedište starohrvatske župe Drid današnji zaliv Bosiljina, ili kako danas naš narod običnije kaže, Marina (dugi silazni akcenat na i). U ovome zalivu i danas postoji naziv Drid za brdo, na kojem se nalazi crkvica Majke Božje od snijega. Naziv Bosiljina, premda je naš, slavenski, upotrebljavali su nekada više Talijani negoli Hrvati. U tome pogledu imamo ovdje isti slučaj kao i u tal. nazivu otoka Lesina za Hvar. Slavenski naziv nisu očuvali Slaveni, nego Romani. Bosiljina je slavenska izvedenica od ličnog imena Bosilj (upor. Bosiljevo i Bosiljgrad), što je slavenski izgovor za grčko lično ime Basilios, koje vrlo često dolazi u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku. Bosiljina prema tome znači zemlja, koja pripada nekome Basiliju u Trogiru.

Stari hrvatski naziv Drid nije također slavenska riječ, jer ga pominje već ravenski geograf, koji piše Bausiona id est Orido. U ovoj je grafiji, tako se obično uzimlje, O griješka mjesto D. Prema navodu ravenskoga geografa Drido se zvao i Bausiona. Čini se, da je Bausiona izvedenica od naziva Bavo, koji daje Plinije za Čiovo. Vrlo je lako moguće, da u nazivu Bausiona imamo sličnu izvedenicu kao Brendisium od Brenda[5] i da Bausiona znači »mjesto kod zmija«. Ali istaknuti moram, da je ovo mišljenje samo jedna konjektura, koja se ne da dokazati.

U starohrvatsko doba navode se imena dridskih župana kao Osrina (1088.—1089.) i Dragoslav (1089.). Obojica se označuju kao jupani dridistici. Dridisticus je lat. pridjev izveden od našega dridski. Sama riječ Drid ne može se protumačiti iz slavenskih jezičnih sredstava. Riječ je, prema tome, predslavenska i hrvatsko župsko naselje nastalo je na predslavenskom.

Sama župa sačinjavala je u ranom srednjem vijeku bogato dobro (praedium), za koje se otimao trogirski biskup. G. 1185. darovao je Koloman ovo dobro trogirskoj crkvi. Andrija I. potvrdio je darovnicu svoga sina Kolomana 1225. i izrijekom naveo u svojoj darovnici, da imaju prestati sva prava na ovo dobro, što su ih imali na nj[6] Vučina, nekadašnji trogirski knez (quondam traguriensis comes) ili Budislav, Grgurov rođak (Gregorii comitis consobrinus). Ovaj onomastički podatak omogućuje nam, da lingvistički objasnimo postanje našeg pridjeva Čiovo, kako Hrvati prozvaše stari otok Bavo. Čihovo je, naime, bez ikakove sumnje izvedenica od ličnog imena *Čih, a ovo može biti riječ od mila ili hipokoristika od Vulčihna

ili Vučina. Od naziva od mila *Vučih(a) ili -na posvojni pridjev glasi također *Vučihovo. Prvi slog njegov vu- mogao je lako ispasti zbog toga, što se zamijenio sa prijedlogom **u**.[7] Na osnovu ovakve lingvističke kombinacije može se protumačiti također posvojni pridjev Čihovo kao toponim, a da se ne pretpostavlja hipokoristik *Čih, za koji nema potvrde. To sve ostaje dakako teorija, dok se ne nađu pravi dokazi.

Ako je ispravno ovo tumačenje, onda je na ovom otoku mogao uživati izvjesna prava (pašnjake, lovište i t. d.) neki trogirski Vučihna i prema njemu je i prozvano najprije mjesto, gdje je danas naselje Čiovo, a onda otok sâm.

Ako je tako, onda se može lako razumjeti različit postupak u terminologiji za nj kod Romana i Slavena. Trogirski Romani, naročito njihovi učeni krugovi, zadržali su staro predslavensko ime i nisu se obazirali na slavenski naziv možda zbog toga, što su od ugarsko-hrvatskih kraljeva dobili ovaj otok kao i cijelu župu Drid i što su pobijali kneza Vučinu i Buđislava u njihovu nastojanju da održe svoj posjed. Hrvati opet ostadoše kod svoga naziva možda zbog toga, što je označivao posjed njihova kneza.

*

* *

Na ovom otoku nema posve pouzdanih tragova grčkim nazivima, premda se može zaključiti, da je pripadao Isejcima s Visa. Jedini ostatak grčkih naziva u ovome kraju mogao bi biti romanski naziv Zirona za otok, koji Hrvati zovu slavenskom izvedenicom Drvenik (čakavski dugi uzlazni na i), što znači »otok obrastao drvljem«. Ovakov naziv susrest ćemo i u Lijesno očuvanom u tal. Lesina za Hvar. Zirona je romanski izgovor za grčku apstraktnu izvedenicu gyroma[8] što znači »zaokružen predmet, okrug«.

Riječ okrug rijedak je doduše toponim na hrvatsko-srpskom teritoriju,[9] ali romansko circinus dolazi u nazivima za školjeve baš uz Drvenik. Tu nalazimo dva otočića ili školja Krknjaš Veli i Mali. Ovi nazivi su lat. izvedenice stvorene pomoću sufiksa -aceus od circinus. Grčka riječ gyros »krug« dolazi i inače kao naziv naših otoka na Jadranu. To je Žirje, za koje se talijanski veli Zuri[10], kako smo gore vidjeli.

II.

Dok na samom Čiovu nema danas značajnijih tragova romanskim toponimima, izuzevši poluromanske kršćanske nazive kao Movaršćica (uvala od ličnog imena Movar < lat. Maurus) i Supetar < lat. Sanctus Petrus, ima ih mnogo više u imenima rijetkih školjeva

uz obalu od Rogoznice do Malog Drvenika. U zalivu Starog Trogira pored školja Arkanđela nalazi se drugi manji zvan Merara. Sufiks -ara u ovom imenu očito je romanski kao i u Kopara, ali je osnova nejasna, možda lat. morum > hrvatski murva. Hrvatski je ekvivalent Murvica, drugi školj. I školj Melevrin na sjeveru u kopnenim uvalama zvanim Borovica i Kanica bit će možda starog romanskog podrijetla. Na Malom Drveniku naziv uvale Vela i Mala Rina (br. 1 na priloženoj karti) sadrži opću lat. riječ arena »pijesak«. Naziv rta Kuknara (5) ima pomenuti sufiks, a u osnovi cycinus »labud«. Upor. sličan hrvatski ekvivalenat za ovaj toponim Kalebinjak na Velom Drveniku. Zapadno od školjića zvanog hrvatski Vinišće[11], koji se naziv ponavlja, nalazi se na kopnu rt Artatur. Takav toponim za rt našli smo već na Lošinju. Da je nesumnjivo romanski, za to govori sufiks -atore > hrvatski -atur. Na jugu Velog Drvenika nalaze se dva školja, od kojih se veći zove Orud, naziv, koji se opetuje,[12] a manji Mačaknar, zacijelo romanski naziv. Stari romanski toponim bit će Kluda (školj), zacijelo mjesto Klunda na Silbi, od lat. columna, za koji su hrvatski ekvivalenti Stup, Stupa. Prema tome najviše starih romanskih toponima sačuvalo se ne na Čiovu, nego na Malom i Velom Drveniku. I ova pojava može se pripisati kasnijem naseljavanju Čiova.

U nove romanizme računam naziv rta Kalafat (8) na Malom Drveniku, školja Balkun, Galera (16), zaliva Saldun[13] (20). Nazivi školjeva Murvica, čestice Mendulovac ne idu u romanske toponime, nego u hrvatske izvedene od hrvatskih tuđica lat. morum > murva, amygdalis > mendula.

Sa gledišta geografije Veli i Mali Drvenik idu zajedno zacijelo sa Šoltom, koja je njihovo produženje, ali sa toponomastičkog gledišta bolje ih je obraditi zajedno sa Čiovom.

U obalski sistem Malog Drvenika idę i naziv školjeva Kosmači, koji su blizu kopnu.[14] Od hrvatskih toponima na Malom Drveniku ističu se: Pasike, stara čakavska riječ, koja se danas govori u Dalmaciji u značenju »mjesto, gdje se šuma siječe i pali, pa se onda žito sije«[15], Marušin Bok (25), Tetivik (3, upor. ime drveta tetivika u Dubrovniku), Borak (4, deminutiv od bor), Garbine (6, uvala, augmentativ od garba »grba«. I na Čiovu postoji Garbina Vela i Mala.

Na Velom Drveniku su hrvatski toponimi: Krušica (deminutiv od kruša »kruška«). Dolazi i na Čiovu kao naziv za uvalu (23). Što znači naziv rta Teketa (9), ne znam. Naziv rta Novica (10) nije čest, ali se odnosi zacijelo na njive u blizini[16] (ispor. Novalja na Pagu). Nazivi dviju uvala Solinska (od Solin < lat. Salonae) i Kokošinje (pridjev sr. r.) razumljivi su. Isto važi i za naziv rta Starica (11). Uvala Pernatica nalazi svoj pendant u pridjevu Perna za uvale na drugim otocima.[17] Mala Luka (13), rt Hlibi (14) i Nova Lokva ne trebaju lingvističkog komentara.

U obalskom sistemu Čiova pored već pomenutih hrvatskih toponima treba pomenuti naziv školja Pišćena (15, pridjev ž. r. od pijesak), Pijavica (17, jer njegov teren upija vodu), Zaporinovac (18) uza školj Kraljevac, Čelice (19).

Kao opći naziv za rt dolazi na sva tri otoka štokavski oblik Rât, ne čakavsko Art kao na sjeveru, i to na Čiovu dva puta (24).

Od čiovskih uvala pomenimo još Toće (21, možda krivo zabilježeno mjesto Toče, od točiti; tu je možda bočatna voda) i Ražetinovac (22). Nazivi za čestice (lieux dits) Orlice i Gomila ne trebaju komentara.

Premda je Čiovo bilo kasno naseljeno, bilo je ipak vrlo rano ekonomsko eksploatirano kao lovište, pasište. Zbog toga je na njemu bilo već u srednjem vijeku toponima.

Od šest čiovskih hrvatskih toponima za naselja (Slatine, Arbanija, Žedno, Okruk[18] Donji i Gornji) nalazi se samo Čiovo sučelice predrimskom (mediteranskom) Trogiru kao hrvatsko naselje, dok ostalih pet leži podalje od Trogira. To znači, da je predrimski naziv otoka Bua bio istisnut od hrvatskog naziva naselja najbližeg Trogiru. Drugim riječima, posvojni pridjev kao toponim za naselje bio je proširen na cio otok po semantičkom zakonu sinekdohe,[19] jednako kao talijanski naziv na sjeveru Puntadura što je bio proširen na cio otok Vir, premda se, kako samo ime kaže, odnosio samo na rt toga otoka.

Ova konstatacija od odlučne je važnosti za etimologiju toponima Či(h)ovo. Mjesto (locus), na kojem je uživao izvjesno pravo neki trogirski *Vulčiha ili *Vulčihna, kako smo gore tumačili, razvilo se s vremenom u naselje. Kako je bilo ili najstarije ili najvažnije na cijelom otoku, dalo mu je ime upravo onako, kao što Cres i Pag u sjevernom Jadranu postadoše od naziva za naselja istom kasno, kad stekoše izvjesnu ekonomsku važnost, i nazivi za cio otok.

Bilješke:

¹ O ovoj činjenici ne vodi računa Smodlaka, koji tumači ime Čiovo od Caput Jovis. Pored toga treba primijetiti, da se latinsko j zamjenjuje sa ž, upor. Majus > Maž, Junianum > Žnjan. Upor. Dr. Josip Smodlaka, Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije, str. 82 sl.

² Upor. o imenima zmija izvedenim od ove osnove moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie, sv. L, str. 516.

³ Upor. za akcenat Dr. Mate Hraste, Osobine govora Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale. Rad Jugoslav. Akademije, knj. 272., str. 128, 136 i sl.

⁴ Upor. Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, sv. IX, X, VIII, XIII (indices).

⁵ Upor. o tome moj članak u Zeitschrift für Ortsnamenforschung, sv. I, str. 8.

⁶ Upor. Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, sv. II, 193, sv. III, 258, 278, 288, sv. V, 380 i sv. XII, 511. Jireček, Romanen, II, str. 79 i III, str. 68 i sl. daje dosta potvrda o ličnim imenima izvedenim od vuk u dalma-

tinskim gradovima. Vlъčihna pominje se u Dubrovniku g. 1197. V. i Barada, Trogirski spomenici I. index s. v. Vulcannus, Vulce(p)ta, Vulcinna, Vulcobrat, Vulcoslauus i t. d. Građa za A. Rj. pozna Vučihna i Vučihnić. Iz toponomastičke analize ne izlazi, od kojega je trogirskog Vulčihne Čiovo izvedenica. To treba naglasiti onim historicima, koji se ne razumiju u ovu nauku.

[7] Za takovo ispadanje upor. Učáki pl. m. (naziv čestica kod Jurkova Sela u Žumberku), za Vučjaci, Učka u Istri od Vučka, a naročito kudlȁk za vukodlak u Istri, na Kvarnerskim otocima i u Hrvatskom Primorju, Ak. Rj. V, 745, Jagić, Archiv für sl. Phil. VI str. 618—620. i Ivšić, Južnoslov. Filolog, II, str. 132—135. pored ukodlak (17. strlj., Poljica, Slav. Posavina).

[8] Grčku apstraktnu imenicu tò gyroma upotrebljava u gornjem značenju Teofrast.

[9] Akademijski Rječnik VIII, str. 868, pominje dva. Onaj iz kotara splitskog piše se na specijalkama Okrug, ali ga Hraste o. c. deklinuje sa dočetnim **k**. Do njega je Punta Okruk. Moguće je, da je analogijom prenesen **k** iz nominativa u ostale padeže. Ali je u našoj toponomastici neobično raširen pridjev okrugao.

[10] O nazivu ostrva Žirje i Krknjaš upor. moju studiju u Zeitschrift für romanische Philologie, sv. XLVI, str. 400, br. 40 i str. 391 br. 18.

[11] Upor. Vinišće kod Splita. Riječ je zabilježena i kao apelativ u značenju »mjesto, gdje je bilo negda trsje«, v. Mažuranić Prinọsi, str. 1575.

[12] Upor. slovenačko orȏd, malorusko oruda »oruđe«. Ak. Rj. IX str. 177 ima orudina i pridjev orudan.

[13] Tal. saldon dolazi u Parmi i Romagni u značenju »neobrađena zemlja«, v. Meyer-Lübke, Romanisches etym. Wörterbuch, 3 izd. br. 8069.

[14] Kao Kosmaj, Kosmača i Kosmač je izvedenica od starog pridjeva kosmъ. Značenje je ovim našim toponimima kao i romanskim Barbatus, Mons pillatus »teren obrastao sitnim grmljem«. V. za kopnene toponime Akad. Rj. V, str. 364.

[15] Ak. Rj. IX, str. 666. Mažuranić, Prinosi str. 898.

[16] Ak. Rj. VIII, str. 248 sv. novica c. Upor. i toponim Novina.

[17] Toponim Perna dolazi i na kopnu, v. Ak. Rj. sv. IX, str. 791.

[18] Dočetni suglasnik ostaje u deklinaciji.

[19] V. moj »Pregled francuske gramatike«, sv. I § 610

2. ŠOLTA

I.

Šolta pruža isti toponomastički problem kao i Korčula, Vrgada i Murter. I ovdje današnji naš naziv nije prvobitan, nego potječe iz mletačkoga dijalekta. Kao što su imena Korčula, Vrgada i Murter, došla u naš jezik posredstvom mletačke uprave, tako je i ime Šolta istim putem postalo danas u hrvatskom jeziku općenito. Petar Hektorović u svome djelu Ribanje i ribarsko prigovaranje ne upotrebljava naziv Šolta,[1] nego Sulet. U 23. stihu toga djela veli on: »Gdi se s Suletom Brač malo ča ne staje«. Ovim stihom on označuje Splitska Vrata, koja dijele Šoltu od Brača.

Nastaje problem, kako se odnose ova dva naziva, hrvatski Sulet i mletački Šolta? Jesu li to etimologički iste riječi?

Ako ispitamo stare klasičke nazive, onda dolazimo do uvjerenja, da se na njima osniva baš hrvatski Sulet, a ne mletački Šolta. Toma Arhiđakon piše, pored Solta, još i Soluta[2], kako se nikada nije govorilo u staro doba. Njegov je oblik učen.

Iz toga podatka crpemo uvjerenje, da je naziv Solta nastao odatle, što je staro ime ovoga otoka bilo dovedeno u vezu s latinskim glagolom solvere »riješiti«. Latinski je particip od toga glagola glasio solutus, a tal. solto. I zbog toga je učeni Splićanin Toma Arhiđakon pisao jednom prema tal. prošlom participu Solta, a drugi put prema latinskom Soluta.

Talijanski naziv Solta ne nalazi nikakva uporišta, osim suzvučnosti, u imenima, koja daju ovom otoku klasični geografi.[3] Scylax ga zove Olynta (s naglaskom na **y**). S njegovim se nazivom potpuno slaže oblik, koji čitamo kod ravenskoga geografa Solenta. U tom obliku stoji **e** mjesto **y**, upravo kao u tal. gesso za grčko gypsos. A što u Scylaxovu obliku nema **s**, to je razumljivo, ako se uzme, da ga je on napisao u vrijeme, kad je u grčkome jeziku početno **s** prelazilo u t. zv. spiritus.[4] Tabula Peutingeriana piše insula Solentii. U tom je obliku pridodan ovom imenu samo lat. sufiks -ium.

Ako uporedimo hrvatski Sulet i tal. Solta s ovim starim oblicima, onda vidimo, da se s njima poklapa samo stari hrvatski oblik Sulet, a nikako talijanski Solta ili Tomino Soluta. Naš oblik pokazuje u današnjem izgovoru pravilno **e** mjesto nazalnog vokala **ę**.[5] Osim toga Sulet pokazuje istu promjenu u rodu kao i druga naša stara imena otoka Brač, Hvar, Mljet i t. d., t. j. hrvatski muški rod mjesto romanskoga ženskoga Brazza, Farra i Meleta. Mora se dakle zaključiti, da su naši pređi na Jadranu čuli govoriti od dalmatinskih Romana Solenta i da je to pravi iskonski mediteranski naziv za ovaj otok.

Šta je značilo to prastaro ime, to danas više ne možemo znati, jer su nam predindoevropski mediteranski jezici nepoznati i nema gotovo nikakove nade, da ćemo ikada išta pozitivno moći saznati o njihovoj strukturi, dok se ne riješe kretski minojski natpisi. Jedino zbog dočetka -nt-, koji vidimo u nazivu Solentia, a takav se svršetak nalazi u bezbroj drugih imena mjesta oko mediteranskih obala, zaključuju lingvisti, da se radi o ilirskom ili o predindoevropskom nazivu.[6]

Car Konstantin ne spominje ovog otoka u svome opisu stare hrvatske države. Iz njegove šutnje moglo bi se zaključiti, da u njegovo vrijeme, t. j. u polovini 10. vijeka, nije bio nastanjen. Ali ovakav zaključak ne treba da stoji. Toma Arhiđakon kaže naime u svojoj solinskoj historiji, da je romansko pučanstvo pobjeglo na Šoltu, pošto su Slaveni razorili Solin i Split. Ovo je već pozitivniji podatak, koji

nam kaže, da je u doba dolaska Slavena Šoltu zaista naselilo romansko pučanstvo s obližnje obale. Zbog toga moramo uzeti, da je s iste obale dolazilo ovamo i slavensko pučanstvo.

II.

Današnja imena naselja na Šolti sva su slavenska, pa se ne može stvoriti zaključak, da su ona nastala na razvalinama ranijih romanskih. Mogu biti i recentna.

Glavno mjesto se zove Grohote, s kontrakcijom Grote[7] (dugi silazni akcenat na o). Odatle Gróćanin, Grójka. Upor. M. Hraste, Osobine govora otoka Šolte, Rad Jug. Akad. 272, str. 25, tal. Grocotte. To je čisti naš naziv grohot, koji dolazi ne samo na otocima, nego i daleko na kopnu (na pr. Grocka u Srbiji). U staroj srpskoj državi pominje se god. 1330. selo Grohot, u Hrvatskom Zagorju postoji također selo Grohot. Kao opće značenje daje se toj riječi »sitno i krupno kamenje, kao u potocima ili niz gore, kuda voda dere«.[8]

Ostali nazivi naselja na Šolti kao Donje i Sridnje Selo, pa Gornje Polje[9], ne pokazuju ništa osobito u našoj topografskoj nomenklaturi. Ali je veoma značajno, što se žena iz Donjeg sela zove Dolïvaška, a iz Srednjeg sela Sridȍvaška, kako je zabilježio Hraste u gore pomenutoj studiji. Iz ovog se podatka može s pouzdanošću zaključiti, da je naziv sela na Šolti recentan. On je zamijenio stariju hrvatsku riječ vas.

Isto tako ne pružaju toponomastičke osobitosti nazivi sela Mäslinica, odatle Mäslinčanin, Mäslinčanka ni Gornja Krušica. Upor. Hraste l. c., koji je zabilježio domaće akcente za imena naseljenih mjesta.

I nazivi za uvale na Šolti također su sasvim slavenski, kao Nečujam (= pridjev nečujan, v. Akad. Rječnik VII, str. 809), Vala (od) Livka, i t. d., koje je Hektorović opjevao u svome spjevu.[10]

Sva ta imena ništa nam ne mogu saopćiti u pogledu načina, kako se vršilo staro naseljavanje Šolte. Ali ipak nam dopuštaju zaključak, da je slavenstvo i na ovom otoku vrlo rano, barem iz istog doba kao i naseljavanje na neretljanskim otocima, za koje nam je dao dragocjenih podataka bizatinski car pisac.

Ipak postoji na Šolti jedan naziv, koji ima naročitu važnost za srednjovjekovnu ranu historiju ovoga otoka. To je naziv uvale Kašjum[11] Ovako se piše na jugoslavenskoj specijalnoj karti, a na austrougarskoj Kašljum. Ova se uvala nalazi zapadno od luke Rogač (čakavski dugi uzlazni naglasak na a), tal. zvane Porto Carober. Ova je luka nazvana onako kao otočić Košljun pred Puntom na Krku. Onaj sjeverni jadranski otočić zove se Košljun, što dolazi od lat. deminutivne imenice castellione »mali kaštio«[12]. Prema tome mo-

ramo zaključiti, da je i na Šolti postojao u ranom srednjem vijeku mali utvrđeni grad na osami (eremócastron), kakve pominje car Konstantin na mnogim dalmatinskim otocima.

Talijanski naziv Porto Carober znači isto što i rogač. Carober je naime mletačka izvedenica od tal. riječi carruba[13], što znači rogač. Ova izvedenica stvorena je pomoću latinskoga sufiksa -arius u mletačkom obliku -er.

Kao i na ostalim otócima, tako i na ovome imamo svetačkih imena kao nazive za terene. U tim imenima pridržan je latinski pridjev sanctus u hrvatskom obliku s(u)t. U 13. i 14. vijeku pominje se na ovom otoku monasterium sanctae Mariae de Solta[14]. Uspomena na taj manastir očuvana je do danas u nazivu Gospa Stomorina, u kome vidimo našu izvedenicu na -ina od sancta Maria. Selo (i uvala ispred njega) zove se Stomorska (dugi silazni akcenat na **o** u drugom slogu). Nastalo je zacijelo na zemljištu, koje je pripadalo samostanu sv. Marije, pa se zato i zove našim pridjevom Stomorska.

Od ostalih toponima izaziva pažnju naziv uvale Stinjiva (sc. vala), pridjev ž. r. od stijena, koji je vrlo čest na otocima i na kopnu, zatim pridjev m. r. Nečujam, uz koji se ima razumjeti porat ili Bok, koji i dolazi u Tepli Bok, baš do Nečujma. Promjena **-m** mjesto **-n** veli, da se zaboravilo prvobitno značenje pridjeva. Ovim nazivom označuje se naime velika uvala, u kojoj se ne čuje buka. Livak[15] je metaforički naziv za uvalu, sličnim lijevku. Rat za rt (puntu) ovdje je već općenit naziv. Neobičnija je metafora Motika za rt pored Lopata na drugim otocima.

Naša pomorska karta bilježi još ove nazive:

a) za rtove: Obinuški Bok (3), Ivankov Ratac (5), Gradina (8), Krušički Rat (10) i Tatinja (15);

b) za uvale: Šešula metaforički naziv talijanskog podrijetla u značenju »palj, ispolac« (2), Donja Krušica (4), Črjena (6), Strličina (7), Rogač (9), o kome je bila riječ, Gornja Krušica (11), Vela Luka (12), Lestimerova (13, možda pridjev od starog ličnog imena Vlastimir), Vela Travna (14, pridjev od trava), Stračinska (16), Zaglav (17), koji se naziv nebrojeno puta opetuje i Mišnja (18, pridjev od miš, ispor. Mišnjak za školje);

c) za školj: Saskinja (1);

d) za pličinu: Mlin.

Bilješke:

[1] Najstarija potvrda za današnji naš oblik nalazi se u Pucićevim Spomenicima srpskim I. 137: na Solti.

[2] Upor. Toma Arhiđakon, Historia salonitana, caput X—XI, p. 127 i 28.

[3] Moglo bi se misliti i to, da je tal. naziv Solta nastao od starohrvatskoga Sulet upravo onako, kao što je na sjeveru nastalo tal. Ulbo od našega Olib. Talijani čuju naime često naše **u** kao svoje zatvoreno **o**. Oni pišu Dobassinizza za naše Dubašnica na Krku.

[4] Nestanak početnoga suglasnika s u Olynta može se i drukčije tumačiti, upor. moj članak u Arhivu za arbanasku starinu, etnografiju i jezik, knj. I., str. 8. Možda je grčki geograf pomišljao i na grčku opću riječ ὄλυνθος predgrčkog podrijetla »figue tardive et qui mûrit rarement«. Upor. Vl. Georgijeva rad citiran u bilješci 6, str. 94 i 137.

[5] Upor. Konstantinovo pisanje Pesenta sa Pset, Pek sa starim Pincus i t. d.

[6] Upor. Kretschmerov članak »Die vorgriechischen Sprach- und Volksschichten« u časopisu Glotta XXVIII (1940) str. 247., 270. i XXX (1943) str. 104—111. i članak »Sprachliche Vorgeschichte des Balkans«, koji je isti autor objavio u Revue internationale des Etudes balkaniques I, str. 42 i sl. Upor. i predindoevropski sufiks -(y)nth, o kojem v. studiju profesora sofijskog univerziteta Vladimira Georgijeva, Vorgriechische Sprachwissenschaft, Sofia 1941, str. 135 i sl., 180 i sl.

[7] Upor. takovu kontrakciju u Grôt m., naziv provalije iznad Kupčine na cesti što vodi u Sošice (Žumberak).

[8] Ispor. Akademijski rječnik, sv. III, str. 457.

[9] Odatle Gorȉpojanin, Gorȉpojka za muške i ženske stanovnike sela. Upor. Hraste o. c., str. 128.

[10] Upor. moju knjigu »Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu«, str. 79, 82.

[11] Dočetni suglasnik -m mjesto -n nastao je ovdje na isti način kao u Nečujam mjesto Nečujan. To je Dauzatova fausse régression »obratan govor«. U ovim krajevima izgovara se, naime, svako dočetno -m kao -n i sa nazaliranjem prethodnoga samoglasnika: judȇn »ljudima«. Na osnovu toga zakona u riječima, gdje bi trebalo da stoji na kraju etimologijsko n, može da dođe dočetno m. — Uostalom pisanja Kašjum (jugoslavenska specijalka) i Kašljum (austro-ugarska specijalka) ne potječu možda od domaćih ljudi. Ne znam, da li predstavljaju domaći izgovor. — Nečujam g. -jma m. prevode Marulić i njegov biograf Božičević na latinski Vallis surda, dok ga Mlečanin P. Santini krajem 18 vijeka zove Porto sordo. Njegov prijevod kaže, da se uz naš pridjev nečujan ima razumjeti imenica m. r. porat. U ovoj od vjetrova zaštićenoj uvali ima osam draga, od kojih šest nose naša imena: Tepli bok, Šupjivina, Potkamenice, Maslinica, Tiha (sc. draga) i Bok od Rata, dok je jedna od ostale dvije nazvana posuđenicom iz tal. Piškera, a druga svetačkim romanizmom Supetar. U ovoj drugoj sagradio je kum Marulićev don Dujam Balistrilić crkvicu posvećenu sv. Petru. Ove podatke vadim iz Fiskovićeva Priloga životopisu Marka Marula Pečenića (Republika VI 1950, str. 196, 199).

[12] Upor. moj članak u časopisu Archivio glottologico italiano, XXIV, str. 27, br. 30.

[13] Upor. ove riječi u Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch br. 4509a. Riječ je arapskoga porijekla.

[14] Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae XIII, a 1289, 1320.

[15] Sintaktička konstrukcija Uvala (od) Livka nije hrvatska, nego tal. prema Valle di-.

3. BRAČ

I.

Kao na Korčuli, Hvaru i Visu, tako i na Braču[1] najstarije historijske potvrde znaju za grčka trgovačka naselja. Odakle su bili oni Grci, koji dođoše na ovaj otok, da li su bili sa Egejskog Arhipelaga, iz Male Azije ili s kopnene Helade, to nije poznato onako, kao što to znamo za Hvar i za Korčulu.

Glavno mjesto na Braču nalazilo se u antičko doba ondje, gdje je danas Škrip, na sjeverozapadnoj strani otoka. Kao što se na egejskom otoku Parosu glavno mjesto razvilo zbog bogatih kamenoloma, tako je bilo i ovdje. Nije nevjerojatno, da su se Grci s Egejskog Arhipelaga naselili baš ovdje zbog kamenoloma. Samo ime Škrip (izgovori ga s kratkim silaznim akcentom) kao da je grčkoga podrijetla. Naš naziv identičan je, čini se, s grčkim imenom mjesta Skirphai[2], koje dolazi od grčke riječi skir(r)os, što znači »vapnenac«.

Samo mjesto, gdje su u antičko doba bili kamenolomi, zove se danas Plate. To je naš naziv nejasnog postanja, a znači »kamenito mjesto, nepristupačna stijena«.[3]

Značajno je i to, što se luka mjesta Škrip zove Spli(t)ska. Ovaj naš pridjev izveden je od imena grada Splita. Stajala je zacijelo u vezi s Dioklecijanovom palačom, dobavljajući za nju potrebno kamenje.

U rimsko doba bili su kamenolomi u Škripu pod vojničkom zaštitom i u državnoj eksploataciji, pa zato nije čudo, što je u Škripu potvrđen kult vojničkih poganskih svetaca, istočnog boga sunca Mitre i Herakla.

Rimske starine našle su se po čitavom otoku, pa se može zaključiti, da je otok došao u slavenske ruke u sasvim romanizovanom stanju. Romanizacija otoka bila je još pojačana u doba dolaska Slavena na Mediteran zbog toga, što su splitski Romani, da se spasu, bijegom napustili Dioklecijanovu palaču i naselili se ovdje. Kad su se prilike smirile i bracki Romani vidjeli, da su Slaveni miroljubivo poljoprivredno pučanstvo, kojemu nije stalo toliko do grada, koliko do polja, oni su se vratili s Brača i ponovo se naselili u Dioklecijanovu palaču. Tako nastade bizantinski Split s romanskim pučanstvom, među koje dolaze okolni Slaveni miroljubivim putem.

Hrvati zatekoše na Braču posve kristijanizirano romansko pučanstvo kao i na drugim obalama Jadrana. To se vidi, najprije odatle, što važna naselja uz morsku obalu nose kršćanska svetačka imena u vezi s latinskim pridjevom sanctus »svet«, koji preuzimlju i Slaveni, premda imaju svoj izraz za taj pojam. Kao po svim romanskim zemljama, tako isto razviše se i ovdje naselja uz crkve. Na Braču imamo imena mjesta Sanctus Johannes, Sanctus Petrus i Sanctus Martinus, koja nisu prevedena na hrvatski, već glase danas Sutivan, Sŭpetar i Sumartîn.[4]

U rimsko i u bizantinsko doba Brač je poznavao razvito stočarstvo. Plinije izrijekom veli, da je Brač na glasu zbog koza. Otok naziva capris laudata Brattia. Na tu činjenicu upućuje i naziv naselja Postire (ž. r. plurala), koji dolazi od latinske imenice ženskog roda pastura »pašnjak«.[5]

Poljoprivredno iskorišćivanje otoka preuzeše od domaćih Romana Slaveni, kako se vidi iz slavenskih imena bračkih naselja.

Glavno mjesto na otoku prozvano je čakavskom riječju u pluralu Neresi. Značajno je, da su ovaj naš plural očuvali Talijani, dok Hrvati dadoše kasnije svom imenu mjesta sufiks -išće. Svi Bračani govore samo Nerežišće. Ovaj dodatak znači, da su na tom mjestu nekada bili nerezi[6], što znači »teško obradiva zapuštena mjesta«. Ovaj sufiks nalazimo i u drugim imenima mjesta na otoku. Uz obalu nalazio se izvor vode, koji se latinski zove puteus. Tu riječ preuzeše i Slaveni od Romana u obliku puč. Tako nastade Pučišće. Drugo je mjesto s ovim sufiksom Bobővišće, koje se zove u narječju Mólo selő prema Vělo Selő za Ložîšće (izvedenica od loza). Naziv Bobovišće označuje teren, na kojem se kultivirao bob.

Ostala naša imena naselja na Braču kao Humac, Dol, Dračevica stari pridjev Pavlji »Pavlov«, očuvan u čakavskom izgovoru otoka Brača Pôvja[7], (sr. r. plurala), gdje su glasovne promjene **o** za **a**, **j** za **lj** baš karakteristične za govor ovoga otoka, vele, da je otok morao biti vrlo rano slaviziran. U polovini desetog vijeka car Konstantin ne donosi za nj romanski naziv kao za Korčulu, već piše samo slavenski naziv Brač u našem padežu. Očit je to znak, da u njegovo doba nije bilo više Romana na otoku.

Postavlja se pitanje, odakle potječu Hrvati na Braču? Da li su to potomci onih Slavena, koji se naseliše okolo Splita, ili su to Neretljani, jer je otok potvrđen kao neretljanski. Za Neretljane je sam car Konstantin dao vijest, da su prvi od jadranskih Slavena proširili svoju ekspanziju na jadranske otoke. U njegovo su vrijeme u sjevernom jadranskom arhipelagu Krk i Cres još romanski otoci. Za Korčulu je dao dva naziva, romanski Kurkra i hrvatski Krkar, iz čega se ima zaključiti, da je u njegovo vrijeme na Korčuli bilo pored Slavena i Romana. Za Brač zna car samo hrvatski naziv. Kako je otok u svojoj najranijoj slavenskoj historiji potvrđen kao neretljanski, mora se pouzdano zaključiti, da su se Neretljani ovdje naselili vrlo rano. Dolazili su po svoj prilici ovamo preko Makarske. Kasnije, kad u 15. i 16. vijeku zavladaše makarskim zaleđem Turci, dolaze preko Makarske ovamo naši ljudi iz Bosne.[8]

Neretljani su važni za Brač i u administrativnom pogledu. Oni su spojili Brač sa Hvarom i drugim bližim otocima u jednu oblast, koju mletačko staro vrelo (Johannis Chronicon venetum) zove Narrentanae insulae[9], a Toma Arhiđakon (Hist. Salon. C. XV) Maronia i parochia Maronie 1102. (Smičiklas, Codex dipl., II. 4). Ovaj posljednji teritorijalni izraz nije dosada bio lingvistički objašnjen. S gledišta latinskog jezika on je jednostavno nemoguć. Ako se uzme u račun fonetika starog dalmatinskog romanskog jezika, on postaje sasvim jasan. Naša vrela iz doba narodne dinastije zovu stanovnike ove oblasti latinski Mariani.[10] Pored toga postoji za njih i latinski pridjev marianus. I ovaj je adjektiv neobičan s gledišta latinske tvorbe riječi, jer latinski jezik poznaje od imenice mare »more« samo

adjektive maritimus i marinus, koji su se očuvali i u romanskim jezicima. U izrazu marianus moramo dakle tražiti pridjev stvoren u domaćem dalmatinskom latinitetu. Da je taj pridjev zaista izveden od latinske imenice mare, dokazuje stari hrvatski pridjev morst »morski«[11], koji dolazi u latinskim dokumentima iz doba narodne dinastije kao prijevod za latinski marianus. Ovaj naš stari pridjev može da nam objasni onaj čudan naziv zemlje Maronia, koji se čita kod Tome Arhiđakona, i u kasnijem vrelu iz početka 12. vijeka. Taj naziv zemlje sadržava svršetak -ia, koji se nalazi u svim latinskim imenima zemalja. Naziv zemlje Maronia nastao je bez ikakove sumnje od Mariania[12], što znači »terra Marianorum«. Što mjesto **-ri-** imamo samo **r**, to je sasvim razumljivo, ako se uzme, da je Maronia domaći romanski izgovor latinske riječi.[13] Promjena vokala **o** mjesto **a** značajna je baš za stari romanski izgovor kao i za naša narječja na otocima Jadranskog mora.[14]

Otokom je upravljao neretljanski knez. Još u 12. vijeku knezovi neretljanskih otoka nose čista slavenska imena, kao 1184. god. Bratko[15] i župan Prvoš i t. d. Ostataka ima i u toponomastici Brača. Na putu u Narezišće, gdje je u mletačko doba stolovao knez (conte), nalazimo lokalitet, koji se zove Kneževavan »kneževa ravnica«. U ime kneževo upravljao je Bračem bucarius[16]. Ova riječ sadržava u početku trag staroga romanskog dalmatinskog govora. Ta je naime riječ nastala iz klasične latinske vicarius »zamjenik«.

U ranom srednjem vijeku mjesta na obalama Brača nijesu bila onako sigurna kao u rimsko doba i danas. Bila su izvržena pljačkanju gusara. Zbog toga glavno mjesto nije bilo na obali kao u grčko i rimsko doba, nego u sredini otoka, daleko od obala. To stanje održalo se i u mletačko doba, kad su glavna mjesta bila Nerezišće i Humac. Bol se doduše u mletačko doba razvio u jače mjesto za trgovinu vinom, ali je istina, da najstariji Bol nije bio na obali, već dalje od nje, tamo, gdje je danas Podborje, i da je bio zaštićen utvrđenjem na brdu, koje se zove i danas još Koštilo, od latinske riječi castellum. Bračk Bol ista je riječ, koja i Bol ispred Dioklecijanove palače kod Splita na putu prema Solinu. To je latinska riječ vallum »zemljano utvrđenje sa palisadama«[17].

Današnje hrvatsko pučanstvo Brača dvostrukoga je podrijetla. Jedan dio ostatak je neretljanskih starinaca, koji su apsorbirali zatečeno romansko pučanstvo. Ovi starinci čisti su čakavci. Drugi dio je došao preko Makarske iz Bosne u vrijeme Turaka u 16. vijeku. Rastrkao se po čitavom otoku u manjim i većim grupama; koje se čakavizirao, a koje očuvao štokavsko-ikavski govor.

Kao što u Poljicima kod Splita nalazimo tragove slavenskoj mitologiji (brdo Perun[18], potvrđeno još u doba narodne dinastije), tako je to i na Braču. Neretljani su bili pogani još u polovini desetoga vijeka. Sam car Konstantin daje njihovoj zemlji oko Neretve naziv

Pagania »poganska zemlja«. U toponomastici Brača očuvao se trag neretljanskom poganstvu u nazivu brda Vidovica i Vidova Gora. U tom imenu sačuvan je zacijelo ostatak kulta Svetovida.

Sva imena bračkih uzvisina i zaliva nose slavenska imena. Samo jedno ime brda očuvalo se iz starog romanskog govora. To je naziv Brkäta ili, kako se u domaćem narječju kaže, Barkäta. Svršetak -ata veli, da se radi o latinskoj riječi. To je izvedenica verticata, isti adjektiv, koji imamo i u našem učenom pridjevu vertikalan »uspravan«. Ovi pridjevi dolaze od latinske riječi vertex, -icis »uzvisina, glavica«.[19]

U imenima zaliva naročito valja istaći naziv Milna (izgovori a s dugim silaznim naglaskom). Ovakih imena naziva ima i na dalmatinskim otocima, tako na Hvaru it. d. To je naš pridjev ženskoga roda od imenica mel(o) ili milo »prud, pličina, plitko, mjesto u moru«.[20]

II.

Od drugih toponima zanimljiva su dva naziva za uvale (vale): Svićuraj (na jugoslavenskoj specijalnoj karti), čemu odgovara Valle San Georgio na austro-ugarskoj, i Stipanska, koji se naziv prevodi u Porto San Stefano na istoj karti. Kod ova dva naziva nema Sut- kao u Sutivan i t. d. Iz toga izlazi, da su toponimi sa Sut- stariji, romanski, a sa Svet- ili bez toga pridjeva mlađi, hrvatski.

Osobito je interesantan toponim Pražnice (u narječju Prôžnice ž. r. pl.) za naselje. To je imenica izvedena pomoću sufiksa -nica od prag. Ovo je stara slavenska osnova od pražiti, koja je kao toponim opće poznata po glavnom gradu Češke. Značenje je isto kao kod toponima Požega i Požarevac. Označuje se ovom imenicom primitivno (praslavensko) krčenje paljenjem šume. Takva krčenja bilo je i na Braču. Otok je bio šumovit kao Korčula i Silba na sjeveru.

Zabilježiti još treba, da toponim Sumartin ne pokazuje t. zv. likvidnu metatezu, koju bi očekivali, kad se radi o starom imenu romansko-crkvenog podrijetla. Ali se ova metateza nalazi ispravno u Mratinje Brdo. Prema tome -martin mjesto -mratin (upor. Sumratin na Lapadu) bit će kasnije izopačenje.

Na Braču su imena naselja obično pluralia tantum u sr. rodu: Selca, Pôvja, Nerežîšća, Mírca (deminutiv od mir < lat. mūrus), Ložîšća, Bobövišća, Postîra, Pučîšća. Ali brački toponimi mogu biti i u singularu, kao Milnô (u narječju za Milna), Gornji i Dônji Hūmäc, Bûol (u narječju za Bol), Növo Selö, Drâčevica, Supëtar, Stivôn (= Sveti Ivan), Splîska, Škrîp, Dôl. Zbog toga, pored gore pomenutih pluralia, govori se i singulare Bobövišće, Ložîšće, Nerežîšće, Pučîšće, Povje.[21] Ova je pojava veoma interesantna s gledišta opće lingvistike, jer osvjetljuje antičke toponime, koji su pluralia tantum,

kao grčki Athēnai i t. d. Svako naseljeno mjesto je kolektiv, skup zdanja. Ta činjenica stvara pluralnu predodžbu u jezičnoj svijesti.

Na Braču ima još primjera za folklorne toponime. Lijevo od ulaza u glavnu luku Bobövišća nalazi se Vȉca luka (dobra za oštrige). Stari pridjev Vȉca stoji za vješća (upor. višćun, vještica).

Kod Milne nalazi se Vlaška luka, nazvana ovako zbog toga, što su se tu zadržavali seljaci s kopna iza Splita. Ovako će se tumačiti i Hrvatska Luka, kao i Senjska Luka na Šolti.

U Milni na desno od ulaza nalazi se Pàntēra. Ovaj naziv za uvalu dolazi češće u otočkoj toponomastici. To je talijanski naziv za vrstu mreže nepoznatog postanja.

Imena uvala i na Braču su većinom pridjevi ženskoga roda. To je zbog toga što se uz pridjev misli imenica talijanskog podrijetla vȁla ili naša riječ luka. Tako imamo Borova, Malinova, Konjska, Studena, Radovnja, Tatinja (= lupeška, gusarska), Česminova (od česmina ili česvina »quercus ilex« mjesto crnika u kvarnerskom i zadarskom arhipelagu i t. d.) Ali ima, rijetko doduše, naziva uvala u muškom rodu, kao i na Šolti: Konopjikov pored Konopjikova. Mora da se tu razumjela i imenica porat. Na imenicu zaliv, koju nijesam čuo u narodu, ne može se pomišljati.

Na Braču ima i prefiksalnih toponima, kao Pölhume »pod humove«.

Zabilježiti treba još toponim Županjac »županov posjed«, koji kaže, da je i ovdje postojala stara slavenska župska organizacija. Upor. Županjac kod Duvna i Županja u Slavoniji.

Ostali toponimi zabilježeni na priloženoj karti, o kojima se ne govori napose u ovom članku, pokazuju, da se i na ovom otoku ponavljaju neki toponomastički tipovi kao i na ostalim otocima.

*
*   *

Toponomastičko ispitivanje omogućuje nam da i ovdje označimo pravac staroga neretljanskoga naseljivanja otoka.

Romanski toponimi nalaze se u većem opsegu na sjeverozapadu otoka bliže kamenolomima. Istok otoka i sredina njegova ne poznaju romanskih toponima. Na jugu je samo romanski naziv Bol za utvrđenje.

Na karti strelica označuje pravac neretljanskog kretanja za iskorištavanje otoka.

Hrvati se prvobitno naseljuju i ovdje na ekonomski neiskorištenom dijelu otoka. Taj zakon važi ovdje jednako kao i za ostale otoke, koje smo istraživali. Ovoga opažanja držao sam se pri stavljanju strelica i na drugim otocima.

Kako se vidi, toponomastička stratigrafija pruža izvanredno važne pomoćne podatke za izučavanje historije naseljivanja i ekonomskog iskorišćavanja naših otoka. Podatke, što ih pruža ova vrsta saznanja, trebat će dakako provjeriti proučavanjem pisanih i usmenih vrela. Postavljene strelice imaju prema tome samo provizorno značenje.

III.

Obalski sistem Brača odlikuje se tim, što pozna vrlo malo školjeva. Naša pomorska karta bilježi samo dva: Mrduja na zapadu i Rudinica na istoku. Prvi je naziv zabilježio i Vuk sa štokavskim akcentom i sa lj mjesto bračkog j Mȑdulja (Akad. Rječnik VII, str. 53), upor. dalmatinsko prezime Mrduljaš. Naziv je očito naš, ali bez potanjeg ispitivanja na terenu, ne može se znati, kakovo mu je značenje. Drugi naziv ne treba komentara.

Toponomastika rtova i uvala veoma je razvita. Evo nekih naziva za rtove, počevši od Gomilice na sjeverozapadu: Gornji (sc. rat kod Pučišća), Crni (kod Povja), Tičji Rat, Lašćatna (sc. punta), Planik, naziv koji smo već sreli za školj, Studena (punta i vala), Debelo Čelo (upor. na Krku brdo ovako nazvano kod Stare Baške), Biskup (metafora prema mitri), Gališnjak (upor. takov naziv za školj), Dugi Rat, Blacina Glava (pridjev je izveden od Blaca, gdje je poznata glagoljaška pustinja[22], Zamorski Rat (pridjev je neobičan), Grižev Rt (možda nije dobro zabilježen na pomorskoj karti, jer očekujemo rât mjesto rt), Mali Zastup (od Za stupom), Križ, Hum, Vranjac (upor. drugi deminutiv od Vrânjic kod Splita, od pridjeva vrȁnjī od vrana), Kobila (metafora, upor. Kolovare < lat. caballaria kod Zadra), Ražanj (česta metafora za rtove), Zaglav (često se opetuje), Bijaka, Zubatni Ratac.

Značajno je, da među bračkim toponimima za rtove nema nijednoga romanskoga. To se isto opaža i kod toponima za uvale: Uvala Livka (prema talijanskoj sintaktičkoj konstrukciji mjesto Livak, upor. isti toponim na Šolti), Majakovac, Mutnik (upor. Mrka za značenje), Vela Luka (opetuje se i na drugim otocima), Babin Laz (luka nazvana prema obalskoj čestici), Zastup (kod Splitske), Prvija (kod Postira), Lozna Mala (pridjev od loza), Trstena (pridjev od trska, vrlo česti toponim), Lozna Vela, Lovrečina (također naselje, izvedenica od ličnog imena Lovreč < Laurentius), Konopjikova (opetuje se dva puta na Braču i inače), Klinica, Prapatnjak (opetuje se), Tešišće, Česminova (pridjev od česmina ili česvina »quercus ilex), Vesela, Kupinova, Duboka, Lozna, Otočac, Travna, Luka (kod Povja), Vrilo, Točinjak (od točiti, možda je tu bočatna voda), Tičja Luka, Ključna (upor. Čvlena na Krku), Tatinja (opetuje se gotovo na svakom otoku), Vošćica (upor. Vošćica, od Voz, na Krku), Zvirje

(opetuje se dva puta na Braču, možda od izvirati), Rasotica (stegnuto od Rasohatica), Žukovik (od žuka < latinski juncus), Radovnja (na našoj pomorskoj karti Radunja, pridjev ž. r. od ličnog imena Rado od Radomir, Postražišće (sadrži prefiks pod + straža), Špiljice, Konjska, Potočine, Dračeva Slatina, Za Gradac, Farska Mala i Vela (t. j. Hvarska), Blaca (deminutiv blatce u pluralu), Krušica (od kruša »kruška«), Lučica, Smrka[23] (Jutronić u Hrvatskoj Enciklopediji III, str. 209 piše Smrkva), Vela i Mala Grška (»grčka«, dolazi i na Hvaru), Maslinova, Lučice, Osibova, Borova, Kupinova, Tiha, Stiniva, Stipanska, Martinovica i napokon Svićuraj (krivi ikavizam mjesto Svećuraj < Svętъ Juraj[24]). Svi nazivi za uvale, koliko su pridjevi, u ženskom su rodu prema općoj riječi vala (talijanizam).

Imena uzvisina pokazuju četiri jasna tipa:

a) nazive, koji se vjerojatno, kako je već gore rečeno, odnose na neretljanski paganizam: Vidova Gora (778 m), Vidovica, jedamput i sa sut < sanctus: Sutvid, što ne bi očekivali;

b) naše opće riječi (appellativa) za uzvisine: Brig (172 m), Donje Brdo (144 m);

c) točke za stražarenje protiv gusara: Straža (730 m), vrlo čest otočki toponim;

d) kršćanski kult: Križ (179 m);

e) Gripe (168), predromanski naziv kao kod Splita.[25] Nerazumljiv je naziv uzvisine Po Celja[26] (178 m).

Dosta brojna naselja na Braču dobar su objekat za promatrača i klasificiranje hrvatskih toponima. Mošuje (plural, **j** stoji mjesto **lj**, a ovo mjesto **nj** na osnovu disimilacije) zacijelo je pridjevna izvedenica od mošuna »staja za sitnu stoku« < lat. mansione na Krku. To će biti još jedna od najjužnijih potvrda za ovu riječ, koja se danas govori, koliko je poznato, samo na Krku.

Nazivi za pastirska naselja u unutrašnjosti otoka obični su tipovi: Dubrovica (od dubrova za dubrava kao Dubrovnik), Podgračišće (od gračišće »mjesto, gdje je bio gradac neretljanski[27]), Straževnik (od straža).

S gledišta toponomastičke stratigrafije raspadaju se brački toponimi za naselja u ove kategorije:

a) najstariji predrimski (mediteranski) toponimi: Brač (samo kao ime naseljenog otoka; nije potvrđeno i kao ime naselja), Škrip;

b) romanski: Postira, Bol;

c) kršćansko-romanski: Sutivan, Supetar, Sumartin;

d) poluromanski, t. j. hrvatske izvedenice od domaćih romanizama: Pučišća (mjesto, gdje je bio puč < lat. puteus), Lovrečina, Mošuje, Bunje[28], Koštil(o);

e) hrvatske opće riječi (appellativa) za razne vrste naselja kao toponimi: Gradac, Podgračišće, Selca;

f) poljoprivredne opće riječi: Nerezišća, Ložišća, Bobovišća;

g) opće riječi za geografske pojmove: Dol, Gornji i Donji Humac;

h) opće riječi za stabla i obrađivanje šume: Dračevica, Dubrovica, Pražnice[29];

i) kulturna stabla: Murvica;

j) kakvoća obalskog terena: Milna;

k) toponomastički sufiksi: 1. -ac: Gradac, Humac, 2. -ina: Lovrečina; 3. -išće: Bobovišća, Ložišća, Nerezišća, Pučišća; 4. -ca: Selca, Mirca; 5. -nica: Pražnice; 6. -evica -ovica: Dračevica, Dubrovica; 7. -evnik: Straževnik; 8. čisti pridjevi: Milna, Povlja; 9. toponimi za naselja kao pluralia tantum: Blaca, Bobovišća, Mirca, Nerezišća, Povlja, Pučišća, Selca.

Bilješke:

[1] O tome, kako se u starini zvao, kao i o tumačenju antičkih naziva, upor. moju studiju »Zur Erklärung antiker Inselnamen«, koja je izašla u Zeitschrift für Namenforschung XIV, 75—81.

[2] U opisu Brača iz 1405. god., što ga je napisao Doimo de Cranchis, arciprete della Brazza, a Cicarelli ga našao 1783, veli se, da su Grci sagradili »civitatem Bracie, quae vulgo nominabatur Scirpea, hodie Scrip, qui postea habitata fuit a Romanis«. Kad su Neretljani razrušili Skirpeju, preseliše se plemići na jug u Bôl. Najstariji bi naziv za Škrip, prema ovom izvještaju, glasio Scirpea. Zbog toga pomišljam na spomenuto grčko ime mjesta; ali nije isključeno, da je naziv mjesta Scirpea isto, što i latinski pridjev ž. r. scirpea »od site, šaša«, biljke, koja raste uz more. Upor. o ovoj riječi Meyer-Lübke, Romanisches etymol. Wörterbuch br. 7723.

[3] Postanje riječi plat nepoznato je. Kao imena mjesta dolaze Plat (kotar dubrovački), Platac (kotar korčulanski), Plati (13. vijek), Platak (žup. modruško-riječka), Platije (Bratonožići i u srezu kragujevačkog). Kao opća riječ, platija znači u Morači »nepristupačna stijena«. Upor. Ak. Rj. X, 16 i sl.

[4] Zabilježiti treba, da veoma brojna dalmatinska imena, koja se počinju sa Sut- i sadržavaju svetačko ime, dolaze isključivo uz morske obale, nikada na kopnu (terra ferma, Hinterland). U narodu se veli mjesto Sumartin/ Vrh Brača (Grîem na Varbračâ). Stanovnici se zovu Varbročôni. Kažu i Sveti Martin.

[5] Ova je imenica raširena u svim romanskim jezicima, upor. pomenuti Meyer-Lübkeov rječnik br. 6282. Ipak treba primijetiti, da ovo tumačenje nije posve sigurno, jer se ime piše 1345. god. in Posterna, a 1337. god. Postire (upor. Nastavni Vjesnik, XXIX, 452). Vrsalović tumači Postire iz pod cisternom, što ne može biti s gledišta glasovnoga. Jedna od značajki naših primorskih toponima za naselje jeste plural ne samo ovdje na Braču, nego i na sjeveru: Selca u Hrv. Primorju, v Opatijah (Istra), v Miljah, u slovenačkom je tako: v Trbovljah. Pojava je ista, kao kad u Žumberku katolici kažu iža u značenju »soba, kuća sa sobom i kuhinjom«, a iže u pl. u značenju »kuća sa više soba i kuhinjom«. Ova je pojava stara, jer je i kod Grka Atena plulare tantum.

[6] Potvrde za ovu riječ daju Ak. Rj. VIII, 59 i Mažuranić, Prinosi za hrv. pravno-povijesni rječnik 744. Upor. i moju studiju u Južnoslovenskom filologu VI, 66 i sl. 28.

[7] Najstarija je hrv.-srp. potvrda: u Pavljah (Starine XIII, 206, 209). God. 1184. piše se Pouglie. Upor. druga imena mjesta Pavlje Brdo, Pavlji Doli, Ak. Rj. IX 716. Potanje o ovome mjesnom imenu upor. u mojoj studiji »Iz srpskohrvatske toponomastike«, (Južnoslovenski filolog, VI, 74 (br. 40.)

[8] Dokumente za ovu drugu seobu posjedovao je pok. šk. nadzornik Ivan Babić u Bolu, koji je imao dobrotu, da mi ih stavi na raspoloženje.

[9] Rački, Documenta, 336. Koji su otoci neretljanski, to kaže izrijekom car Konstantin, ed. Bonn c. 36, 164 (upor. Rački, I. c. 410).

[10] Potvrde se nalaze kod Račkoga o. c.

[11] Naš se pridjev pouzdano može izvesti iz lat. morsticus, u kojem je samo sufiks -icus latinski. Potvrde za nj daje također Rački o. c. Upor. moju studiju citiranu u bilješci 7, str. 66 i sl. (br. 27).

[12] Rački daje u indeksu svojih Documenta ovaj oblik, ali ne donosi potvrda za nj. On ga je ipak ispravno naslutio.

[13] Upor. bucaratus mjesto bucariatus i Bartoli, Das Dalmatische II, 368. § 392, 3.

[14] Upor. Bartoli, Das Dalmatische II § 286—288, koji ne donosi starih potvrda za ovu pojavu. Prema tome Maronia bila bi najstarija historijska potvrda za nju. Istu pojavu vidjesmo za kvarnerski arhipelag u Konstantinovu pisanju Opsara.

[15] Upor. Smičiklas, Codex diplomaticus II, 190. Treće je slav. ime, koje se tu pominje, Prvoslav.

[16] Upor. Jireček, Die Romanen in des Städten Dalmatiens während des Mittelalters I 88. Tu se donosi obilje potvrda za ovu riječ dalmatinskog latiniteta. Mažuranić, Prinosi za hrv. pravno-povijesni rječnik 104 daje etimologijska nagađanja. Ispravnu etimologiju daje pomenuti Meyer-Lübkeov rječnik br. 9303a.

[17] V. o Bolu moju studiju u ljubljanskom Etnologu, knj. X—XI, str. 344—350.

[18] Upor. moju studiju u Južnoslovenskom filologu VI, 71 i sl. br. 36.

[19] O ovoj riječi raširenoj u romanskim jezicima upor. pomenuti Meyer-Lübkeov rječnik br. 9250.

[20] Upor. Ak. Rj. VI, 598 i 677.

[21] Ove podatke kao i akcente crpem iz dijalektološke studije dra M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Brača (Srpski dijalektološki zbornik, sv. X, 1940.), str. 7 i 9.

[22] Pustinja znači samostan. To je prijevod grčke riječi ἔρημος, od koje je i izvedenica remeta »pustinjak«. Upor. Hrv. Enciklopedija, sv. III, str. 211 sa slikom.

[23] Isto što i smreka, upor. češki smrk »jéla«.

[24] Glede t + ȷ > ć upor. Sućurac < sanctus Georgius kod Splita.

[25] Upor. moj članak u Nast. Vjesniku, sv. XXIII (1915), str. 343 br. 5. I na Pašmanu postoji brdo Grȉpe. Riječ je predromanska. Pripada alpinskim romanskim (v. Gartner, Rätoromanen, str. 5) i arbanaskim narječjima (v. G. Meyer, Alb. etym. Wörterbuch, str. 205). Vrlo je vjerojatno, da slovenačko hrib i ostale jednakozvučne slav. riječi značenja »brežuljak« nijesu slavenske riječi, koje bi išle zajedno sa slav. hrъbьtъ, kako misli Berneker str. 404, nego predstavljaju predindoevropski leksički relikt sa varijantom **b** za **pp**.

[26] Ovako piše Jutronić l. c. ovo ime brda. Trebalo bi ispitati na terenu pravi oblik.

[27] Ak. Rj. III, str. 360 i Mažuranić, Prinosi, str. 352 poznaju ovu riječ samo kao toponim, ne kao opću riječ (appellativum). Brački Gradac smatra Jutronić l. c. neretljanskim naseljem.

[28] Upor. moj članak u Nast. Vjesniku, XXIX (1921), str. 229. O bunjama po sjevernoj Dalmaciji i Istri upor. Gušić, Mljet str. 40. Riječ se pominje i u ispravama; tako g. 1288. u Splitu quandam bugnam; g. 1268. pominje se u Splitu bunja uz toranj benediktinskoga samostana, V. Smičiklas, Codex, V, 103, 470. Upor. u arbanaskom bûje f. »prenoćište, stan«, bunë f. i bun m. u istom značenju. Postoji i predromanska riječ bunia različitog značenja. Izve-

denica odatle u franc. narječju mjesta Poligny bouniau znači »habitation«, upor. v. Wartburg, Franz. etym. Wörterbuch I, str. 628 i Meyer-Lübke, Roman. etym. Wörterbuch br. 1396 Prof. Rubić saopćuje, da se na Šolti jedno polje zove Bunje u pluralu. U Solinu, nedaleko ruševina amfiteatra, polje, gdje su bili presvođeni rimski pučki grobovi, nazivaju također Bunje. U 14. vijeku zvao se, tvrdi Rubić, i vestibul Dioklecijanove palače bunja; odatle zaključuje, da je bunja značila »presvođeno mjesto«. S time dovodi u vezu činjenicu, da u Primorju, gdje je bunja prilično raširena, ova riječ označuje »kuću u poljima, u vertikalnom presjeku eliptičnu, kao presvođenu«.

[29] Jutronić l. c. piše Praznice; z mjesto ž bit će cakavski izgovor.

4. HVAR

I.

Najstarije vijesti o podrijetlu staroga stanovništva ovoga otoka zabilježio je geograf Strabon. On veli, da su se ovamo naselili kolonisti s egejskoga otoka Parosa. Stanovništvo Parosa obogatilo se kamenolomima toliko, da se moglo dati i na osnivanje kolonija. Egejski Parani ili Parijci osnovaše jednu na Helespontu, a drugu ovdje. Osnutak ove posljednje kolonije stavlja se u zadnju četvrt 4. vijeka prije naše ere.

Strabon nije rekao, zbog čega su Parani ovdje osnovali koloniju, nego je samo istakao, da se otok Hvar, na kome su osnovali koloniju, nalazi u blizini ilirskoga plemena Ardijejaca, za koje se zna da su za Agrona i Teute razvili zamjernu ekspanziju. Ova grčka kolonija na Jadranu imala je bez sumnje svrhu da razvije trgovačke veze s tim poduzetnim ilirskim plemenom.

Strabon je zabilježio i važan lingvistički momenat. On izrijekom veli, da se naš otok zvao najprije Paros, a poslije Pharos. Iz ove činjenice valja stvoriti dva zaključka: Prvo, egejski Parani nazvaše svoju koloniju na Jadranu po egejskom otoku, iz kojega potekoše. Ovako postupiše oni i na Helespontu. Drugo, čitav otok nazvan je prema glavnoj koloniji na njemu onako, kao što to obično biva u nazivlju mediteranskih otoka, gdje se otok i glavno mjesto na njemu često jednako nazivaju.

Kako je došlo do lingvističke izmjene, zašto se Paros promijenio u Pharos, o tome nam Strabon nije dao na žalost nikakva obavještenja. Tome se možemo samo domišljati. Vrlo je vjerojatno, da je ova izmjena nastala pod utjecajem drugoga sličnog mediteranskog imena otoka, koje je možda egipatskog podrijetla. Blizu Aleksandrije nalazi se naime mali otočić Pharos, koji je postao glasovit zbog svjetionika na njemu. Ovaj svjetionik smatrao je antički svijet kao jedno od sedam čuda tadašnje tehnike. Prema nazivu Pharos nazvana su bila i druga mjesta na Mediteranu, koja su imala pomorske

svjetionike.[1] I sam naziv za pomorske svjetionike nastao je od imena aleksandrijskog otočića. Od tog imena nastade i naš jadranski pučki naziv za svjetionike. Naš svijet na Jadranu govori općenito fèrō, gen. ferála u značenju »pomorski svjetionik«.[2]

Koliko ostataka imamo još i danas na Hvaru od starih Grka, to se još točno ne zna. Pripovijedaka u narodu o Grcima moralo je ovdje uvijek biti, jer kod mjesta Hvara nalazimo uvale, koje se zovu Mala i Vela Gârska (= Grčka).

Još treba istaknuti, da se grčki pridjev plágios »qui présente le flanc, oblique« očuvao ovdje, kao i drugdje po Dalmaciji, tà plágia »strmina, obala«, najprije kao plaj[3], odatle naziv polja Plajice, i onda Plaže na južnoj strani otoka (Pitavske Plaže). Upor. i novogrčki tò plági »côté, flanc«.

Otok se zvao i u rimsko doba po grčkoj koloniji Pharos. Na ovom imenu izvedoše Rimljani samo tu izmjenu, što mu dadoše svršetak -ia,[4] koji karakterizira nazive teritorija (otoka i t. d.). Iz rimskog naziva Pharia napraviše dalmatinski Romani pravilno u svome izgovoru Fara. Iz toga naziva nastade opet sasvim pravilno naš naziv Hvar (u domaćem narječju Fōr), i to zbog toga, što stari Slaveni nisu poznavali suglasnika **f**, nego ga rastvoriše u suglasničku grupu **hv**. Pod utjecajem našega izgovora Hvar izmijeniše i dalmatinski Romani svoje Fara, pa se tako ovaj otok piše u srednjovjekovnim dokumentima vrlo često Quara ili Quarra.[5]

Grčka kolonija Parana nalazila se u današnjem Starom Gradu, koji se zvao Lijesno. Odatle se izdvojio današnji grad Hvar zbog toga, što su Stari Grad porušili Omišani. Imamo, prema tome, i ovdje isti slučaj kao i u Dubrovniku, gdje je antičko (romansko) ime bilo zamjenjeno opisnim toponimom.

Stari Dubrovnik bio je u današnjem Cavtatu. Cavtat se zvao najprije Epidaurus, a onda u srednjem vijeku opisno Civitas vetus Ragusina, što znači »dubrovački stari grad«. Od ovoga dugog naziva očuvali su Slaveni samo prvu riječ civitas, koju promijeniše u Cavtat. Talijani očuvaše naprotiv čitav naziv, koji glasi Ragusa vecchia.

Na Hvaru se dogodilo nešto slično. Civitas vetus Pharensis prevedoše Hrvati u Stari grad, a novo naselje dobilo je ime isto kao i otok Hvar.

Naziv našeg otoka pokazuje ipak čudnu pojavu, i to ne kod Hrvata, nego kod Talijana. Talijani nijesu očuvali stari antički naziv kao Hrvati, već zovu ovaj otok sasvim drugim imenom: Lesina[6] (e je naglašen), za koje nema nikakovih potvrda u staro (antičko) doba. Prvi put se pojavljuje talijansko ime na kraju 11. vijeka, u vrijeme dakle, kad je otok već proživio tri vijeka neretljanskoga vladanja, kad je išao u sklop Narrentanae insulae i sačinjavao domi-

nium insularum, kojim je upravljao knez (comes), odnosno njegov bucarius. Godine 1099.—1100. prolazio je ovuda mletački dužd Vitale Michiel vraćajući se iz Svete Zemlje. Tom prilikom pominje se prvi put mletački naziv Liesena ili Liesna.[7] Današnji talijanski naziv Lesina pokazuje zamjenu dvoglasa **ie** sa **e**. Ovo se može protumačiti utjecajem talijanske opće riječi lesina ,što znači »šilo«, jer je geografska konfiguracija ovoga otoka na karti zaista nalik na šilo.

Historik Jireček prvi je kušao protumačiti[8] mletački naziv Liesena ili Liesna, kasnije izmijenjen u Lesina, kako se danas naziva općenito u talijanskom jeziku. On veli, da je mletački naziv nastao od našega staroga adjektiva u srednjem rodu liesno, gdje se imaju razumjeti naše opće riječi ostrvo ili mjesto. Naziv je dakle značio »šumovito mjesto ili ostrvo«. Ovaj naziv mogli su Mlečani da čuju samo od neretljanskog domaćega pučanstva, s kojim su ratovali već od 9. vijeka. Nijedan dokumenat nije nam zabilježio, kako su sami Neretljani u svom govoru zvali ovaj otok i glavno mjesto na njemu Stari grad, ali iz očuvanoga našeg naziva Hvar mora se sa sigurnošću zaključiti, da su glavno mjesto na njemu zvali Liesno, a sam otok Hvar.[9] Kasnije su oba naziva generalizirana prema mediteranskom običaju, da se glavno mjesto na otoku i sam otok jednako zovu. Pa tako mi zovemo danas otok i grad jednako, i to Hvar, a Talijani isto tako jednako, Lesina.

Nekoji talijanski historici, kao Praga[10], tvrde doduše, da Lesina nije slavenska riječ, nego čak predindoevropska. Ovo je tumačenje samovoljno, kako smo već rekli, jer najstarije potvrde za taj naziv potječu iz čistoga slavenskog doba.

Iz toponomastike Hvara dade se tačno utvrditi, da je otok Hvar morao biti i u neretljansko doba obrastao šumom. Iz analize ove toponomastike vidjet će se i to, da hvarske šume nijesu sadržavale samo drveće karakteristično za mediteranske šume, kao pinus halepensis i quercus ilex, koji daju glavna stabla za mediteransku »macchia«, nego da je u njima bilo i drugog stabalja. U općini hvarskoj imamo dva naselja, koja se zovu Velo i Malo Grablje (u domaćem narječju Grôbje). To je naša kolektivna izvedenica od drva grab. Prema tome bilo je na Hvaru i grabovih šuma.

Naročito treba istaknuti činjenicu, da se blizu Velikoga Grablja nalazi brdo, koje se danas zove Motokit. U Dalmaciji ima više ovakovih naziva, a svi dolaze od latinskih riječi Monte acutu(m), što znači »oštro brdo«.[11] Ovaj su naziv neretljanski Slaveni mogli dobiti samo od domaćih hvarskih Romana. Može se dakle zaključiti, da je otok Hvar bio šumovit i prije dolaska Slavena, pa je sasvim razumljivo, da su ga Hrvati nazvali po šumama Liesno.

S te strane naročito je važno ime hvarskog naselja Gdinj (u općini bogomoljskoj). Ovaj je naziv identičan s imenom poljske luke Gdynia. Osnova ovoga naziva dolazi češće u poljskoj toponomastici.

Od iste osnove nastade i naziv Gdańsk, njemački Danzig.[12] Poljski slavist Brückner nalazi ovu osnovu i u imenu starohrvatskoga plemena Guduscani ili Gačani u Lici. Osnova u mjesnim nazivima Gdinj i Gdynia nije se očuvala kao opća riječ ni u poljskom ni u hrvatsko-srpskom jeziku. Kako se vidi iz staroga pruskog jezika, gdje je ta osnova postojala kao opća riječ u značenju »šuma«, morala je postojati kod zapadnih Slavena i na sjeveru i na jugu u značenju »šuma«. Gdinj znači šumovito mjesto. Opet jedan dokaz, da je otok Hvar bio šumovit u rano neretljansko doba. Upor. Dinjiška na Pagu.

Od ostalog drveća treba spomenuti, da u hvarskoj toponomastici dolazi i jelha (danas joha). Ovako treba tumačiti naziv mjesta Je(l)sa, gdje je s uzet iz staroga lokativa. Na Hvaru je dakle raslo i drveće, koje odgovara mekom ili močvarnom terenu.

Ovamo idu naselja Vrbo(v)ska (u domaćem narječju Varbûoska i Varbâoń) i Vrbanj, izvedenice od vrbe, kao i Vrbnik na otoku Krku. U hvarskom statutu čita se naziv polja Varba.

U nekoj vezi sa šumovitim terenom stoje i nazivi hvarskih naselja Vrisnīk (u općini Jelsa) i Rȕdine (u općini Starigrad). Prvi naziv dolazi od imenice vrijes.[13] Kod Vrbnika imamo isti ovakav naziv, samo se izgovara bez v: Risȉka. Naziv Rudine dolazi i u općini bolskoj (u samom mjestu) na Braču, kao i u Hercegovini.

Ostala imena naselja, kao Zaraće, koje označuje naselje za ratom ili rtom, ili, kako bi se danas reklo, za puntom; Zastražȉšće (od straža), Dol (u narječju Dûol), Selca, Poljica (u domaćem narječju Pojīcä, ovako se zove i polje u Svirču) ista su kao i u ostaloj kopnenoj Dalmaciji.

Karakterističnija su za ovaj otok imena naselja Pȉtve, Bogomolje, Brúsje i Svírče, jer ih ne nalazimo na dalmatinskome kopnu. Od ovih naziva neki dolaze kao imena mjesta i drugdje, tako u krnjačkoj općini kod Ogulina Bogomolja u singularu. Na Hvaru u pluralu; ali ne znamo, na što se ovaj posve jasan naziv odnosi.

Riječ pitva dolazi u poljičkom statutu kao opća riječ u značenju »napitak«.[14] Ni ovdje ne znamo, na što se upravo riječ odnosi. Ime naselja Brusje objasnit ćemo, kad bude riječ o Kčari na Korčuli.

Ime naselja Svirče stari je pridjev od svirac.[15]

Inače je toponomastika ovoga otoka posve slavenska. Romanskih ostataka, osim spomenutog Motokita i romansko-kršćanskog naziva naselja Sùćuraj, nismo dosada nigdje našli. Iz ove činjenice treba zaključiti, da su Neretljani vrlo rano slavizirali ovaj otok toliko, da Mlečani, kad su u vojnim pohodima dolazili ovamo, nijesu više mogli ni čuti staroga romanskog naziva za otok. Zbog toga nijesu ga ni mogli zvati prema antičkom (rimskom) nazivu Pharia ili Fara, nego prema starom hrvatskom nazivu Lijesno. Razumljivo je dakle, zašto baš oni sačuvaše slavenski naziv.

Na malom otočiću Šćedro treba zabilježiti toponim Moster (ili Kunvenat) od monasterium zbog toga, što smo mostir mogli konstatirati samo na zadarskom arhipelagu. Tu još postoje ruševine starog manastira.

II.

Osim hvarskih toponima, što ih bilježe austro-ugarska i jugoslavenska specijalna karta, koje po svojoj prirodi ne mogu dati domaćih naglasaka i većinom prenose oblike iz narječja u književni jezik,[16] zabilježio je izvjestan broj naziva uvala i polja u domaćem izgovoru i s domaćim akcentom dr. Mate Hraste u svojim dijalektologijskim studijama o čakavštini otoka Hvara.[17] Time je zadužio hrvatsku toponomastiku.

Iz njegovih bilježaka ističemo neke karakterističnije toponomastičke pojave. Kao naziv polja pojavljuje se ovdje vrlo često Pâsika u sing. i pl. (sedam puta) kod gotovo svakog naselja. I na drugim otocima ima Pasika. U hvarskom statutu dobiva ovaj toponim još i naše posjedovne pridjeve Didina pasika, Mihanja (= Mihanova Pasika. Kako ova praslavenska prefiksalna složenica znači »šumu određenu za sječu«[18], potvrđuje i ovaj toponim naprijed rečeno mišljenje ,da je otok bio šumom obrastao u starije doba. Ovako nazvane njive nastadoše na krčevima.

U istu kategoriju toponima idu i nazivi šumskog stabalja i šumskih biljki kao imena uvala i polja: Bórca, Vōrbä, Grab[19], Grâbovac, Bristova[19], Loznô, Jâgodna, Dūbȁc (tri puta), Vrísje, Kōlȁc, Raosȍhotice, Česmȉnica, Borovîk (dva puta), Dûbje, Zabôrje, Grôbje, (= kolektiv Grablje), Grâbovik, Vrīsnä, Smričȅvica, Prâpatna, koja se sreće na gotovo svakom otoku; u statutu još Kupinovik, Trišćeno Borje i t. d.

Na krčenje šume upućuje i Dragâčin Lâoz, gdje muško lično ime Dragača[20] (potvrđeno u 13. vijeku) upućuje na veoma star toponim.

Naročito treba istaći u ovom redu opažanja toponim za polje Gôzd u Svirču, Vrisniku i Pitvama, koja naselja nemaju luke. Praslavenski naziv gvozd za šumu, koji upotrebljava i čakavac Zoranić, nisam sreo kao toponim na drugim našim jadranskim otocima. Ovamo ide, kao dalja izvedenica od istog naziva, Gvozdȅnovica (naziv polja kod Staroga grada).

Istaći treba s obzirom na to i ove nazive uvala Pogorȉla kod sela Pojica, na jugoslavenskoj specijalnoj karti Opaljenica i Požar. Na ovako nazvanim terenima zacijelo su se nekada nalazile šume, koje su bile paljenjem iskrčene ili uništene.

Kako se iz ovoga izlaganja vidi, imamo na Hvaru dosta toponima, koji nas ovlašćuju na zaključak, da se je staro hrvatsko (neretljan-

sko) naseljivanje otoka vršilo krčenjem šumskih predjela. Tu je ova činjenica tim značajnija, što romanskih toponima za naselja (osim Sućuraj) gotovo i nema.

Od toponima, koji se odnose na konfiguraciju terena, vrijedno je zabilježiti naziv polja Sutiska kod Hvara. Sutjeska kao naziv za dolinu (convallis) nalazili smo dosada samo na kopnu (Soteska u Sloveniji i Sutjeska u Bosni).

Rijedak je toponim Propad u hvarskom statutu, danas Propôd, riječ, koja je u značenju »bezdan, provalija« zabilježena na Lumbardi i u Istri.[21] Za ovaj toponim nije nam na žalost zabilježen rod kao ni za riječ na Lumbardi i u Istri.

Toponim garma[22] dolazi na otocima obično za uvale, ali ovdje i za polja: Gârmica, Gârmice (polja u Starom gradu i Vrboskoj).

Od imena hvarskih uvala zanimljiva su Krízno Lūkȁ (upor. Križni Rat na specijalnoj karti), Pokȍnji Dôl u značenju »mirni«[23] (upor. na istom otoku naziv uvale Tiha), Gnjȉlȉne (nazvana po zemlji, koja se u Dalmaciji na kopnu zove gnjȉla za glina), Lūčȉšća (koja je nekada služila kao luka »porat«), Bȍki (vrlo čest toponim), Lūčëv Bôk, Tatȉnja (često na otocima), Graȁîšće (od gradac), Stinȉva (pridjev od stijena), Širȍko (često), Sokolȉca, Dubȍka, Veli Doläc, Vūčȁ (pridjev ž. r. od vuk), Stüpišće, Pâklina[24], Zävala, Möča u sing. i pl. i u deminutivu, odatle Móčica, Girnâo Pȍšta (pridjev od imena ribice gira < lat. gerres), Mandrȁč[25] grčka riječ »mala luka za čamce«), Múdri Doläc[26], Râpa (u značenju »rupa« dolazi i u narječju otoka), Zōgrôdje (izvedenica od za gradom), Grëbišće, Cârkvica, Paladinska (dolazi i u sjevernom Jadranu), metafore Kjúšna (dva puta, u značenju »nalik na ključ«) i Kabôl (u hvarskom statutu Kabal) i t. d.

Od drugih imena uvala i polja zabilježiti treba nazive izvedene od starih narodnih imena za lica: Mićȉćevica (uvala kod Hvara), Râdočinac (uvala kod Brusja), Râdov Doläc (polje kod Brusja), Râdoševica i Pavlȉćevica (polja u Poljicima), naročito pak Pribȉnja (kod Brusja), stari pridjev ž. roda od Pribina[27], a ovo od Pribislav, Bilotȉnja (kod Zastražišća) od staroga hipokoristika Bjelota[28]), a ovo od Bjeloslav i t. d. Toponimi kao Pribinja i Bilotinja važni su za hronologiju hrvatskog naseljavanja otoka. Kako je ovakvih naših ličnih imena nestalo davno iz upotrebe (možda već od 11. vijeka), možemo iz njih zaključiti, da potječú iz prvog (neretljanskog) doba.

Od naziva koji se odnose na kvalitet terena, stvoreni su toponimi: Pišćena (uvala), Pîske i Pišćënik (polja u Pitvama nazvana po pjeskovitom terenu). Ovako se ima tumačiti i pridjev u Bíli potȍk (polje kod Hvara) »potok, koji je bijel od pijeska«. Ovamo idu još toponimi: Plȍšnjak (izvedenica od ploča; polje u Zastražišću), Krēmäc i Krenčić (dva deminutiv od krem za kremen, polja u Brusju), Grüdac (polje u Brusju), Grebȉne (polje u Vrisniku), Blâta, Blâto

(polja u Jelsi i Vrboskoj). Ovi tipovi nalaze se gotovo na svakom otoku. Ovamo ide također Zašćarbîne (polje kod Svirča od osnove pridjeva škrbav).

Zabilježiti treba još češću upotrebu sufiksa -išće ovdje kao i na Braču. Njime se označuje nestanak nečega: Poläčišće i Igrâlišće (polja u Vrbanju), neobičan naziv naselja Zastražîšće (od za stražom). Ovamo idu već pomenuti nazivi uvala u Brusju Lŭčišće i Gračîšće (od luka i gradac), zatim Grahovišće i Križišće na jugoslavenskoj specijalnoj karti.

Od kulturnih biljki prave se i ovdje jednaki toponimi kao i na ostalim otocima: Mâslinica (uvala kod Starog Grada i Vrboske), Mâslinovik, Mâslinski Rôt (polje kod istog naselja), Krušvica (polje u Svirču), Kruševje (polje u Vrisniku), Krŭševa (uvala u Zastražišću), u hvarskom statutu Oskorušica Parva.

Već u ovim razmatranjima moglo se vidjeti, da i hvarska toponomastika, kao uostalom i toponomastika svih ostalih naših jadranskih otoka pokazuje izvanredno mnogo zajedničkih toponima, koji pružaju dragocjene podatke kako za povijest naseljivanja, tako i za našu folklornu geografiju. Evo još nekih prema zabilježbama M. Hraste:

a) Nazivi za polja: Kopîta, Njîve, Jûbića Brîgi, Brîg, Carića Vârtli, Lŏkva, Súfa Lŏkva, Pod Lŏkvu i augmentativna izvedenica odatle Lokvîne, Pěča (»komad«, od galolatinske riječi pettia), Doläc i deminutiv odatle Dolčîć, Okläde, Glavîce, Bâbe, Pojâne, Râovni (t. j. dolci), Dragŏvoda, Polovîne, Strāonä, i plural Strône, Mîrje ili Mîrja (kolektiv od mir »zid«), Pâsjak, Vrótnik (upor. na kopnu vrlo čest toponim Vratnik), Hûm, Dŏli, Pelînja (stari pridjev od biljke pelin), Vîri; u hvarskom statutu Zala luka (danas Zâlo Lūkä), Didina Gomila (upor. Dîdov Mír, polje u Pitvama), Stinice, Prigradica i t. d. Na specijalnoj karti ima ih također.

b) Nazivi za uvale: Dŭga, Kopâšna Vela i Maóla (također u hvarskom statutu Kopačina), Dŏle.

Time nije ni izdaleka iscrpena ni objašnjena sva toponomastika otoka Hvara. Iz popisa M. Hraste vadimo ove neobjašnjene nazive:

a) Uvale: Mâjerovica, Bucîća, Lampësa, Zelëminac (i polje se zove ovako u Starom Gradu), Břzenica, Zdenîkovac, Hobuônj, Plívna, Gîvnik, Basîna, Palînica, Mīnä, Karnovík, Čârvanj, Tetîkovac.

b) Polja: Sklâcine, Pajîke, Škargotovica, Kŭpa, Šipövac, Râčice, Vugâva (poznato vino), Vôrdušće, Šantunŏvica, Lâojca, Prīsmên, Parhujîne, Skudjîvac, Ribôla, Magarŭše, Tarjōcî, Račîć, Čepônj, Gojdâne, Līećëvac, Gardōjäc, Prisînjak; u hvarskom statutu Cvitan (danas Cvitôn).

Među ovim neobjašnjenim toponimima ima ih zacijelo takvih, koji se nalaze samo na Hvaru. Zbog toga ih navodim ovdje kao pobudu budućem istraživaocu.

III.

Hvarska toponomastika izaziva još neke primjedbe. Starigrad u domaćem govoru je danas postao složenica jednako kao Carigrad i Novigrad i sklanja se samo drugi dio. Pridjev je odatle starigradski, ne starogradski, kako bi moralo biti, da riječ nije složenica.

Naša pomorska karta bilježi na Hvaru još ove interesantne nazive:

a) za rtove: Pelegrin (opetuje se), Mlaki Rat (čudan pridjev[29]), Smočiguzica (humoristički toponim, koji se opetuje), Plani Rat (pridjev smo do sada imali samo u izvedenici Planik), Makarac (opetuje se i na Mljetu sa **h** mjesto **k**), Bad Jagodni i Česminov;

b) uvale: Sviračina (upor. Svirče), Veli Kučac (deminutiv od Kuk[30], Bosiina (možda od imena Basilios), Vela Zečja, Sinjava, Pokrivenik[31], Vele Gaćice (ova se metafora opetuje), Medvidina, (upor. mletačko Orser za otočić na Lošinju).

Brojevima su označeni još ovi:

a) rtovi: Ražanj (1, 7), Galijola (2, također naziv za školj), Kosmača (4), Glavna (sc. punta, 8). Bočina (augmentativ od Bok, 12), Žukova (15, od žuka < juncus), Debeli Rat (62);

b) uvale: Rogač (3), Čisti Dolac (5, upor i samo Čista kao toponim za uvalu), Veli Bok (6, 9), Zvirja (10, zacijelo mjesto Zvirje. Prema tal. sintaktičkoj konstrukciji Vala od Zvirja stvoren je nominativ griješkom Zvirja. Toponim se opetuje, Brak (11), Mali Bok (13), Nedomisalj (14, pridjev od staroga ličnog imena Nedomysl[32]), Stiniva (16), Ključna (17, opetuje se). Mala Kopačna (18), Borova (19), Oskorušica (20), Zala Luka (21), Pelegrinska (15, upor. rt Pelegrin), Uleni Bok (60, pridjev od ul »košnica«), Pod Stine (61), Petrovac (63), Križ (64).

U obalski sistem Hvara idu i vrlo zamršeni Paklẽni Otoci. Pridjev ima značenje »smola«, upor ovaj pridjev kao toponim na Šipanu Pakljena[33]. Talijanski naziv za njih (Isole) Spalmadori odnosi se na paklinu za mazanje brodova, koja se na ovim otocima dobivala kao i na Korčuli. Spalmadori (sa **d** mjesto **t**), mletački je naziv za toskansko spalmatore od spalmare »mazati dno broda«.

Naša pomorska karta donosi za njih ove toponime:

a) rtove: Marginski (sc. rat, od mrgin »međa« < lat. marginem), Zaglav (31), Močiguzica (32), Čarnjene (»crvene zemlje« kod uvale Čarnjeni Bok, 33), Rasnik (42, od hrast), Perna (45, također i uvala), Ražanj (46), Stražica (53);

b) uvale: Staro Palilo[34] (29), Močiguzica (32), Duboka Vela i Mala (34), Planikov Bok (35, pridjev od planika »arbutus unedo«), Palmežana (37, ime stoji možda u vezi s tal. nazivom Paklenih

otoka), Stipanska (43), Vinogradišće (47, rijedak toponim), Stari Stani (48, prema pastirskim kolibama), Taršćena (49, pridjev od Taršće[35] (52), Soline (55), Pakleni [36] Bok (56), Okorija (57), Girje Palilo (58, pridjev je čudan, možda od gira < gerres);

c) školjevi: Vodnjak Veli i Mali (22, upor. Vodenjak), Karbun (23), Travna (24, opetuje se), Jezik (25, nije na Jadranu česta metafora, upor. na Siciliji Linguaglossa), Paržanj (26), Borovac (dva puta, 27, 40), Planikovac (39), Jerolim (44), Stambodar (51, sasvim neobičan toponim);

d) sike: Baba (36), Gojca (38, zacijelo dialektički izgovor deminutiva od gaj), Pločice (50).

Kako se vidi, toponomastika je Paklenih otoka jednaka hvarskoj.

U obalski sistem Hvara ide i otok Šćedro, izoliran toponim na Jadranu. Talijanski naziv Torcola nema nikakve veze s hrvatskim. Taj smo naziv vidjeli na Krku za uvalu. Kao i Lěsьno i Šćedro je danas imenica srednjeg roda. Prvobitno je to bio praslavenski pridjev štedrъ »milosrdan« očuvan u svim sjevernoslavenskim jezicima. Samo je u južnoslavenskim jezicima izišao iz upotrebe i očuvao se ovdje kao otočki toponim. Takovih primjera vidjeli smo više, upor. Gdinj, Dinjiška. U poljskom se očuvao i kao crkveni termin szczodry dzień, wieczór = maloruski ščedry večer (dan pred novom godinom ili pred tri kralja), u Prikarpatskoj Rusiji ščedrovka »novogodišnja pjesma«, ruski ščedryj »darežljiv«. Uz pridjev Šćedro ima se razumjeti ostrvo, ne otok, jednako kao i uz pridjev Lastovo. Motiv, koji je dao povod za ovakov toponim, nije sasvim jasan. Sličan toponim za otočić nalazi se u Boki: Milosrđe. Na Šćedru se nalazi toponim Moster, od monasterium. Zbog toga je moguće, da je naziv Šćedro »milosrdni otok« došao od samostanaca. To je dakako samo nagađanje.

Ovaj naziv dobiše i dva glavna rta: Punta Šćedra i Vrh Šćedra.

Drugi su toponimi za rtove na Šćedru ovi: Gornji (sc. rat), uvala Perna (opetuje se), Tufera (mletačka izvedenica od tufo), Maslinica, Sotovi Bok (pridjev neobičan), Rasohatica (vrlo čest naziv za rtove i uvale, od rasoha »furca«), Lovišće (stari naziv za ribarske pošte), Manastir (zacijelo krivo zabilježeno na našoj pomorskoj karti mjesto Moster, kako je na austro-ugarskoj specijalki), Stari Stani (upućuje na pastirstvo na ovom otoku), Smokov Dolac, Nova Pošta (»mjesto za ribarenje«, općenito u Dalmaciji), Veli i Mali Grebac[37], Smokova, Borova, Čarnjeni (sc. rat »crveni«), Garma, Kosmati Bok (pridjev upućuje na sitne rasline, upor. Kosmaj i t. d.), Pod Stan (upor. Stari Stani), Spilski Dolac, Tulitani Bok (pridjev neobičan).

U hvarski sistem idu još dva školjića u Korčulanskom Kanalu Lukavci (česta metafora za školje) i Pločica.

Bilješke:

[1] Jedan Faro je kod Messine na Siciliji, drugi u Portugalu.

[2] Feral je nastalo od grčkoga oblika fanárion, u kojem je nazivu Pharos dodan grčki deminutivni nastavak -arion. Odatle i turski oblik fenjer, koji govori i naš narod u Bosni. Carigradski kvart, u kojem je grčka patrijaršija, zove se Fanar. O svim ovim problemima, kao i o samom imenu našeg otoka potanje u mom članku »Le nom d'une île adriatique«, u časopisu Revue des Etudes indo-européennes II. (Bucarest).

[3] Kao opća riječ dolazi na Rabu. Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etym. Wörterbuch br. 6564. Na spec. karti 33/XV mjesto Plaža piše se Blaža. Upor. Nastavni Vjesnik, XXIX, 227. Ne znam, da li se ovako govori u narodu.

[4] Upor. Brattia za Brač. Pharia piše Plinije.

[5] Ovako se piše vrlo često, tako u Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae IV, 91 episcopatus Quariensis (a. 1239); Monumenta historica Slav. mer. I., 276 Quarra; Monumenta historico-juridica Slav. meridionalium I, 2, 187 (14. vijek) insula Quarre, Huarre, Chuarre.

[6] Najstarija je potvrda za ovaj tal. oblik iz 1358, v. Mon. hist. Slav. mer. XIII, 206.

[7] Ovako pišu i domaći dokumenti. Samo što oni najčešće upotrebljavaju oblik bez dvoglasa **ie:** Lesna: 1278 (Mon. hist. Sl. mer. XXIV (index), potestas, ligna Lesne (ibidem I 176, g. 1330) i t. d.

[8] U djelu Handelsstrassen und Bergwerke, str. 28.

[9] To se naročito može zaključiti odatle, što dubrovački statut točno razlikuje oboje. Tu čitamo stanicum od Sanctam Mariam de Lesna in insula Farre (III, 49). Značajno je mjesto, koje se čita u Mon. hist. Slav. mer. I 115 (god. 1278): et quod hedificabunt civitatem (=današnji grad Hvar) que aliis temporibus fuit apud Sanctam Mariam de Lesna. Prema Ljubiću Stari Grad porušili su Omišani. Tu je dakle bilo prvobitno neretljansko Lijesno. Upor. za ovakva naša mjesta Lesnovo kod Kratova u NR Makedoniji. Ima li još traga staroj crkvi Sancta Maria de Lesna u Starom Gradu na Hvaru?

[10] Upor. Enciclopedia italiana s. v. Lesina.

[11] Upor. moju studiju »O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike«, koja je izašla u zborniku Razprave (Ljubljana), sv. IV, 35 bilj. 66. Ima i samo Okit (Šibenik, selo), Upor. Ak. Rj. VIII, 813.

[12] Upor. Aleksander Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927, str. 138.

[13] Ova trava raste na Velebitu. Odatle ikavska izvedenica **vriština.**

[14] Upor. Ak. Rj. IX, 904. Nekakva voda u Poljicima zove se Nepitve, gen. Nepitava (Ak. Rj. VII, 941) valjda zbog toga, što se ne može piti. Ovo je bez sumnje naša riječ. Hvarsko naselje potvrđeno je prvi put g. 1206. Piše se tada Pitua. Nije posve sigurno, da u hvarskom nazivu imamo našu riječ, nego bi moglo biti, da se radi o predslavenskom imenu, koje Mela piše Pitya, a Polonije sa Roda Pityeia. Upor. moje »Studije iz ilirske toponomastike« (Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Herc. XXXII, 38). Možda je stari naziv prekrojen na našu.

[15] Riječ je potvrđena kod Bjelostijenca.

[16] Primjer: Vrbovska na jugoslavenskoj specijalnoj karti, kako bi moralo biti u književnom jeziku, ali kako nitko na Hvaru ne govori. Zbog toga je teško upotrebljavati specijalne karte za lingvističku toponomastiku.

[17] Čakavski dialekat ostrva Hvara str. 2, 7, 12, 21, 48, 51 i 52 (Biblioteka Južnoslavenskoga Filologa, sv. 8), Crtice o bruškom dijalektu (Južnoslav. Fil. VI, str. 180—214). Prema autoru razlikuje se akcenat ^ od čakavskoga akuta ~ Diftonge **oa, uo, ao** ispisujem ovdje jednakim slovima.

[18] Upor. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, str. 898 s. v. pasjeka i Akademijski Rječnik, sv. IX, str. 666 s. v. pasičina, pasiški, pasik i pasika. Mažuranić bez potrebe jekavizira u pasjeka, što je doduše ispravno, jer je riječ sastavljena od prefiksa pa- »na pola isjeći«, ali je ne govore jekavci, nego samo čakavci. Ova riječ je bila karakteristična dalmatinskim Romanima. Oni je na Krku obrnuše u Pizigo.

[19] Na jugoslavenskoj specijalnoj karti.

[20] Upor. Akademijski Rječnik, sv. II, str. 744 s. v.

[21] Ibidem, s. v. XII. 372 s. v.

[22] Upor. moju studiju o ovoj interesantnoj riječi u pariskom romanističkom časopisu Romania, sv. L, str. 199 i sl.

[23] Ovo značenje, koje je danas iščezlo u hrvatskom saobraćajnom govoru, obilno je potvrđeno kod starijih pisaca, v. Akad. Rječnik, sv. X, str. 527 s. v.

[24] Naša riječ za bitumen. Veoma čest toponim u raznim izvedenicama Ovamo ide i naziv Pakleni otoci, tal. Isole Spalmadori, upor. Pakleni Doci brdo u Poljicima. Akad. Rječnik, sv. IX, str. 576.

[25] Novogrčki mandráki (sr. rod) »mali zaliv«. Ovu riječ govore ne samo Hrvati na Jadranu, nego i Talijani u južnoj Italiji, u Đenovi i u Trstu. Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 5291a.

[26] Značajna je upotreba pridjeva mudar u ovome toponimu za uvalu. Jamačno su ga ovdje upotrebili hvarski ribari u istom značenju, u kojem ga upotrebljava čakavac Baraković u rečenici: »Ni sprave na svitu mudrije«, t. j. dolac, koji zahtijeva mnogo opreza i mudrosti.

[27] Ovakovi toponimi imaju veliku hronologijsku vrijednost za povijest naseljavanja. Lično ime Pribina potvrđeno je za 10. i 11. vijek. Upor. Akad. Rječnik, sv. XII, str. 837. Pribinja ide prema tome u najstarije hrvatske toponime na Hvaru.

[28] Lično ime Belotica potvrđeno je za 11. vijek, a Belota za 13. Upor. ime planine Bjelotina između Konavala i Zubaca i ime sela Belȍtince u NR Srbiji. Akad. Rječnik I. str. 387.

[29] Ak. Rj. VI, str. 832 ima samo Mlaka Voda kao ime izvora, gdje je upotreba pridjeva prirodna.

[30] Raširen stari toponim, upor. Nast. Vjesnik, XXIII (1915.), str. 341 br. 4. Za Kuk »velik ikamen, hrid« kao toponim v. Ak. Rj. VI, str. 753. Deminutiv Klčac potvrđen je u Istri g. 1395, ib. str. 719.

[31] Upor. Ak. Rj. X, str. 558 za druga ovako nazvana mjesta.

[32] Zabilježeno g. 852 u obliku Nedamuslo u interesantnom popisu imena »seruorum de Massaro«, koji su pripadali crkvi Sv. Dujma u Splitu. Rački, Doc. 5. Začudo Jireček ne pominje u Romanen ovo ime, koje je jedno od najstarijih potvrđenih slavenskih ličnih imena u Dalmaciji. U 14. stolj. pominje se (Stanka z) Nedomišljan Ak. Rj. VII, str. 820. Ime sela Nedomišljani znači vlasteoske podložnike nekoga Nedomisla, upor. Petrčane kod Zadra od Petrica, Južnoslov. Filolog, VI (1927.), str. 72 br. 37.

[33] Upor. Južnosl. Fil. VI, str. 71 br. 35. U Korčulanskom Statutu paclina je naš termin, koji se ne prevodi na latinski (paclinam facere u 15. stolj.). Upor. Mažuranić, Prinosi str. 888, sv. paklina.

[34] Odnosi se možda na mjesto, gdje se pravila paklina. Upor. niže toponim Karbun.

[35] Vjerojatno kolektivni naziv od trst »trstika, trska«.

[36] Ak. Rj. IX, str. 576 ima iz Poljica Pakleni Doci kao ime brda, na kojem vele da ima pakline.

[37] Grebac je potvrđeno u Dubrovniku i na Korčuli »mjesto gdje stoje sv. moći« A. Rj. III. 406.

5. VIS

I.

Vis (s dugim silaznim akcentom prema Vuku) pripadao je u starini liburnijskim otocima. Oko godine 385. prije naše ere u vrijeme Dionisija I., tiranina sirakuskog, naseliše se ovdje Dorani iz Sirakuze na Siciliji. Viška kolonija cvala je i, kao sve grčke kolonije, bila je u isto vrijeme i grad i država (polis). Važnost njezinu osvjetljuje činjenica, da je kovala i svoje novce.

Poslije propasti svoje matice Sirakuze viška je kolonija razvila ekspanzivnost na drugim otocima dalmatinskim i na susjednom kopnu. Poznate su nam viške kolonije na Lumbardi, u Stobreču (Epetium) i u Trogiru.

Vis se zvao u starini u dorskom obliku Issa. Atički oblik Issē nije potvrđen za nj. Važno je opaziti, da se otok Lesbos također zvao Issa, prije nego što su na nj došli Grci. Iz ove činjenice valja zaključiti, da stari naziv Visa potječe iz nekoga predindoevropskog mediteranskog jezika. Šta znači ova riječ, to se pravo ne može znati, kao što smo već više puta spomenuli, zbog toga, što su nam predindoevropski, mediteranski jezici nepoznati.[1]

I dalje stare izvedenice od Issa bile su grčke: Issaios, Issiacus »Višanin, viški«. Latini su preuzeli od viških Grka i ove izvedenice, kao i sam naziv za otok. Jedino Livije ima latinsku izvedenicu Issensis »Višanin«.

U bizantinsko vrijeme pokušalo se latinizirati grčko ime Issa. Ravenski geograf piše Isia mjesto Issa. Pored toga grčki član, koji se upotrebljava uz imena mjesta, bio je zamijenjen u bizantinsko vrijeme latinskim članom. Tako nastade današnji talijanski oblik Lissa.[2]

Prokopije iz Cesareje, bizantinski pisac iz 6. vijeka, piše ime ovoga otoka s romanskim članom. Ravenatovu obliku Isia dodaje **l-** i od toga stvara dalju latinsku adjektivnu izvedenicu pomoću latinskog sufiksa **-inus**. On piše Lysia i Lysinē. Ovaj posljednji oblik treba tumačiti kao latinsko Lyssina insula »viški otok«.

Najstariji hrvatski oblik zabilježio je car Konstantin oko polovine 10. vijeka.

Kad Slaveni preuzimlju romanske riječi s vokalnim početkom, oni, prema fonetskim zakonima svoga jezika ,stavljaju redovno pred romanski vokal svoje suglasnike **j** ili **v**. Zbog toga je stari naziv Issa morao dobiti u hrvatskim ustima suglasnik **j** ili **v.**[3]

Kao najzanimljivije treba zabilježiti, da car Konstantin ne zna ni za grčki, ni za latinski, ni za romanski naziv ovoga otoka, ni za Issa, ni za Lissa, već samo za Jis. Ovako on zove naš otok. Njegovu

grafiju Jēs treba čitati na bizantinsku Jis. Ovaj oblik nije drugdje potvrđen. Naši pisani spomenici znaju samo za Vis, kako danas i narod govori. I Jis i Vis jednako su ispravni naši oblici.

Gore smo već istakli značajnu činjenicu, da je Konstantin Porfirogenit kod naziva neretljanskih otoka samo za Brač poznavao hrvatski oblik. Za Korčulu naveo je oba oblika, hrvatski i romanski. Za Mljet ima samo romanski oblik. Iz toga se može zaključiti, da u polovini desetoga vijeka, kad učeni car piše svoje djelo, na Visu nije bilo Romana, već samo Slavena. Za Hrvate Slavene (Croati Slavi) na koncu 10. vijeka u gradu Visu zna i Ivanova mletačka hronika.

Pored ove lingvističke činjenice, koja ima i historijsku vrijednost, naveo je car i drugu. On izrijekom veli, da u njegovo vrijeme na tri otoka: na »Hoara«[4], na Visu i na Lastovu ne vladaju poganski Neretljani. On, na žalost, ništa ne veli, u čijoj su vlasti ova tri otoka, da li u bizantinskoj, mletačkoj ili hrvatskoj. A ništa ne veli ni o razlogu, zbog čega ne vladaju Neretljani baš na ova tri otoka, a vladaju na ostala četiri, koji su mnogo veći, mnogo bogatiji i mnogo važniji. Ne preostaje nam ništa drugo nego da domišljanjem popunimo ovu prazninu u carevu izvještaju.

Sam car je tačno prikazao ekspanzivnost Neretljana na Jadranu.

Iz mletačkih se, opet, izvora zna, da su Mleci poduzimali ratne pohode vrlo rano, kako bi se oprli Neretljanima kao svojim najopasnijim takmacima na Jadranu.[5]

Leži na dlanu, da se careva šutnja mora tumačiti na osnovu ovoga podatka. Mlečani (ili Bizant) nijesu dali u 10. vijeku, da se na pomenuta tri otoka, premda su bila u to vrijeme već slavizirana, učvrsti neretljanska vlast zbog toga, da bi, imajući u posjedu ove otoke, mogli lako kontrolirati kretanje Neretljana po Jadranu.

Na ovim otocima ponavlja se historija. Kad su Iliri u starom vijeku za Agrona i Gentija htjeli da vode balkansku politiku tražeći veze s Filipom Makedonskim, grčki Isejci, kao iskusni trgovci, znajući, tko će biti jači u sukobu između Ilira i Rimljana, oprli su se ilirskim nastojanjima i tražili pomoć od Rima. Sve vrijeme sukoba stajali su stalno na rimskoj strani. Za ovu službu Rim ih je bogato nagradio. Oprostio ih od poreza i proglasio kasnije rimskim građanima. Plinije, rimski pisac, zove Vis Issa civium romanorum. Ali kad se pod rimskom vlašću razvila Salona, Vis izgubi potpuno onu važnost, koju je imao u doba Ilira. Slaveni došavši na nj nađoše samo ruševine nekadašnjeg cvata.

U doba neretljansko, ako smo dobro interpretirali podatak, što nam ga pruža car Konstantin, Vis je služio za uporište Bizantu (ili Mlecima) protiv slavenskih Neretljana u njihovoj ekspanziji na Jadranu. Novija i najnovija historija pruža također dosta analogija za takvu važnost ovih otoka.

U današnjoj toponomastici Visa ima možda još grčkih tragova. Glavno mjesto na tom otoku zove tamošnji naš narod samo Luka, zbog toga, što je to zaista velika luka, a stanovnike mjesta Visa zove samo Lucáni.[6]

Komižani smatraju Lucane kao gospodu.

Značajno je ipak, da se naziv Vis nije na samom otoku očuvao kao ime mjesta. Razlog može da leži u činjenici, što je grad (civitas) Vis bio razvaljen u doba dolaska dužda Petra II. Orseola na ovaj otok g. 997., pa ga je trebalo ponovo naseliti.[7]

Jedino predslavensko ime većega naselja na otoku Visu jest Komiža. Ovaj naziv ne sadržava ništa slavensko. Na žalost nema podataka, kako se zvao u rimsko doba. Zbog toga ne može se dati pouzdana etimologija, već samo kombinacija, nagađanje. Lingvistika se ne protivi, ako bismo ga tumačili od grčkoga naziva Nīkomēdīa[8]. Kao maloazijska Nikomedia, i ovo bi bila izvedenica od grčkog ličnog imena Nikomedes. Komiža bi, ako je ovo istina, značila mjesto, gdje je neki viški Grk imenom Nikomēdēs imao svoju kuću, posjed, vinograd ili što slično.

Da je Romana nekada bilo i na ovome otoku, svjedoči njegova toponomastika, koja sadržava i romanske riječi. Ovamo idu nazivi naselja Kostirna[9] (s dugim silaznim akcentom na i) od latinskog cisterna »gustirna«, Kumpris[10] (s kratkim silaznim naglaskom na i) od latinskog cypressus »čempres«, Nevaja (s dugim uzlaznim akcentom na a u sredini), od latinskoga Novalia »krčevina«,[11] kao na ostrvu Pagu. Pored toga imamo i naziv za morsku pličinu (siku) Seket (naša pomorska karta piše je Seget, što možda nije ispravno), što je deminutivna izvedenica od latinskoga adjektiva siccus »suh«. Zatim nazive za obalske čestice kao Skor[12] (s dugim silaznim naglaskom), Lenga, kao na Mljetu, Salbunara »pješčara«. Ovaj posljednji latinski naziv susreće se i inače vrlo često u Dalmaciji kao naziv pjeskovite obale. Ovamo ide i naziv rta Promentur, od lat. promontorium.

Pored toga naš je narod na Visu očuvao u svome dijalektu iz domaćega govora i jedan izraz, koji ne nalazimo, inače nigdje drugdje u Dalmaciji. To je naziv za posudu, koja služi za prenošenje masta »mošta« iz vinograda u vrijeme jematve. Ovu posudu zovu Višani prītôr, a Komižani pritur (s dugim silaznim naglaskom na u). To je latinska riječ praejectorium »posuda za pretakanje vina«. Ova latinska izvedenica nije očuvana ni u jednom drugom romanskom jeziku.[13] Viška tuđica pritur ide, dakle, s obzirom na geografsku raširenost u isti red kao i naša općenitija romanska tuđica na Jadranu oliganj ili liganj, koja dolazi od latinskog lolligo. Za njih je znao samo istočni latinitet, koji se govorio na našoj obali.

II.

Slavenska toponomastika ovoga otoka potvrđuje saznanje, koje smo gore crpli iz Konstantinova izvještaja. Slavenstvo ovoga otoka starije je od prve polovine desetog vijeka, kad car piše svoje djelo.

Na to upućuje, prije svega naziv viškog naselja Dragodid[14] (s dugim silaznim akcentom na i). To je staro slavensko lično ime, za koje ne nalazimo nigdje drugdje potvrda do li na Visu.

Rt (punta), koji zatvara komišku uvalu sa zapadne strane, zove se Knezrot[15] (s dugim silaznim naglaskom na e). To znači »kneževa punta«. Naša složenica sadržava stari adjektiv knež »kneževՙ«, koji se danas više ne upotrebljava.

Drugi nazivi kao Vělo Selö, Pöje, Pospil'je (s dugim silaznim akcentom na i), Po(l)humje (s dugim silaznim akcentom na u), što znači naselja pod spiljom, pod humom, nisu tako važni kao Okjučina (s dugim uzlaznim akcentom na u). Ovaj posljednji naziv dolazi u Poljicima kao ime zemljišta Oključ i na Hvaru kao mjestance Oključna.[16]

Od drugih naših naziva treba spomenuti jošte Radenje brdo, gdje imamo stari adjektiv od ličnog imena Raden, hipokoristik od Radimir, Brajkovac i Vinopolje.[17] U posljednjoj složenici imamo stari adjektiv, koji dolazi samo u nekim imenima mjesta sjeverne hrvatske teritorije kao Vini vrh i Vina gora »vinov vrh, vinova gora«.

U toponimima, što ih je s akcentom i prema domaćem izgovoru zabilježio Hraste, ističu se najprije prefiksalne složenice sa pod: Postrôžje, Posêl'je (nekad Velo Selo), Pospîl'je, zatim toponim složen sa starim posvojnim pridjevom od veoma raširenoga imena u Dalmaciji Marin Marînje Zêmje, s pridjevom dračev, koji često dolazi u dalmatinskoj toponomastici u raznim izvedenicama: Drâčevu Pöje i sa nejasnim pridjevom Plîsku Pöje. On je zabilježio još naziv uvale i naselja Rukōväc Stóri i Növi, koji se kao Rukavac ponavlja u Istri.

Volîjok dolazi vrlo često kao Volujak u hrvatsko-srpskoj toponomastici. To je sa sufiksom -(a)k poimeničeni stari pridjev voluj, koji je u književnom jeziku snabdjeven još sa -ski.

Izvan otoka Visa ne nahodim nejasan toponim Serënjok; ali Borovîk, Duböko, Rudine, Pasike, Pojica, Smričevica, Stiniva, Travna, Rogačić i t. d. ponavljaju se i na ostalim dalmatinskim otocima.

Istaknuti treba još toponim složen od pridjeva i imenice Zêjno glōvä, što je u književnom jeziku Žedna glava, t. j. uzvisina bez vode. Na jugoslavenskoj specijalnoj karti ovaj je toponim krivo prenesen u književni jezik Ženaglava. I opet jedan dokaz, kako su za

naučno ispitivanje nepouzdani toponimi, što ih bilježe specijalne karte. Toponomastik treba pomoći dijalektologa pri ispitivanju podrijetla toponima.

Pored navedenih toponima zabilježenih djelomice od dijalektologa po čuvenju donosi naša pomorska karta još ove označene na priloženoj karti brojevima:

a) rtovi: 3 = Rt od Kampa (tal. sintaktička konstrukcija), 4 = Stračine (upor. naprijed Stračinac), 6 = Stončica (i uvala uza nj zove se ovako) i 13 = Polivalo (izoliran toponim);

b) uvale: 5 = Vela Čavojnica i 14 = Knežica;

c) školjevi, kojima obiluje obalski sistem Visa: 1 = Kamik, 2 = Volić Veli i Mali (metafora), 2, 7 = Pločica (dva puta), 10 = Sanak (izoliran toponim) i 15 = Točac;

d) sike: 8 = Pupak (izolirana metafora), 11 = Pokrivena (upor. naziv uvale Pokrivenik), 12 = Golačić.

Neki od navedenih toponima opetuju se i drugdje, kako se može vidjeti prema Kazalu u ovoj knjizi.

Bilješke:

[1] Neki tumače Issa kao »utvrđenje na vodi« i vide ovu riječ i u svršetku imena grada Larissa u Tesaliji. — Pridjev od Vis ne glasi viski, kako bi bilo ispravno prema nebeski od nebo, nego vîškī sa š mjesto s, jednako kao u rȁškī, Rȁška (rijeka i mjesto) od starosrpskog imena naselja Ras, vȑbaškī od od Vȑbas (rijeka i u starije doba pokrajina nazvana po rijeci). To je zbog toga, što je u pridjev došao š iz imena stanovnika Višanin, Rašanin, Vrbašanin gdje je taj konsonant nastao po pravilu od sj.

[2] Ovo je tumačenje dao već Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I, str. 20, bilj. 1.

[3] V- je mogućno i drukčije tumačiti. Upor. Nastavni Vjesnik XXII, 444, br. 7.

[4] Općenito se prihvaća staro Dümmlerovo mišljenje, da se u ovoj carevoj grafiji krije pogrešno pisanje tal. naziva otočića Cazza, hrv.-srp. Sušac, u Lastovskom otočkom skupu. Ja ne mislim, da je tako. Njegova je grijeŝka mogla nastati na jednak način ovdje kao i kod pisanja imena rijeke Neretve. Car je pisao romansko ime Neretve Arenta kao Orontios, kako se ova rijeka nije nikada zvala. Ova se griješka dogodila zbog toga, što je car, u prevelikoj težnji za učenošću, pomiješao, zbog suzvučnosti ili sličnosti, ime sirske (Orontios) i hercegovačke rijeke (Arenta). Ista mu se griješka, čini se, potkrala, i ovdje. Pomiješao je ime partskoga grada Choara i Cazza. Da se radi o otočiću Sušcu, o tome nema sumnje. Car nije mogao imati na umu nijedan drugi otok. Jednom sam mislio, da se radi o krivom prijenosu našega naziva Hvar (upor. Zeitschrift für Ortsnamenforschung IV, str. 232). I tako je griješka mogla nastati. Držeći Fara i Quara za dva različita otoka, car je ove nazive različito situirao u političkom pogledu. Fara je ispravno označio neretljanskim otokom, a Quara je prenio na Cazza i rekao, da to nije neretljanski otok.

[5] Prema Ivanovoj hronici došao je Vis (Issa, Croatorum Sclavorum civitas) prvi put u vlast Mletaka u vrijeme dužda Petra II. Orseola (upor. Rački, Documenta p. 424). To je bilo g. 997—998., dakle poslije careva djela. Ako je

tako, car Porfirogenit mogao je misliti ili na Bizantiju kao vlasnika Visa u njegovo vrijeme ili na Hrvatsku, koja je u vrijeme Tomislavovo (910.—928.) bila jaka pomorska država na Jadranu. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, str. 413, 408, i 452, tvrdi, da su Brač, Hvar i Vis, pripadali Tomislavovoj hrv. državi. Osim rezonovanja Šišić ne navodi dokaza za tu tvrdnju. Jedini dokaz iz dokumenata za nju mogao bi biti pomenuti izraz Ivanove hronike: Issa Croatorum Sclavorum civitas« »Vis grad Hrvata Slavena«. Nejasno je, zašto car ne veli izrijekom, kome pripada Vis, već samo, da na pomenuta tri otoka ne vladaju Neretljani. Ne može se misliti, da car nije bio točno upućen u ono, što je pripadalo tadašnjoj hrv. državi, kad je i onako za nju dao tačnu statistiku. U njegovoj neodređenosti sakriva se, po mome mišljenju, bizantinska politika.

[6] Komižani su cakavci. Oni izgovaraju **c** mjesto **č**, **z** mjesto **ž**, kao i mnoga druga, osobito gradska, čakavska naselja na Jadranu. U tome se vidi utjecaj mletačkoga romanskog dijalekta, koji također ne poznaje **č đ**, već samo **c z** (ali to nije posve jednako našemu). Upor. M. Hraste, Osobine govora ostrva Visa, Belićev Zbornik, str. 147—154. U toj studiji dao je autor i nekoliko viških toponima.

[7] Pomenuta Ivanova hronika kaže izrijekom, da je dužd osvojio grad Vis i odveo njegovo stanovništvo obojega spola kao roblje u Mletke. Upor. vrelo citirano u bilješci 5.

[8] Samoglasno i naglašeno ē u Nīcomēdīa je dugo, zbog toga kod nas pravilno i. U nazivu maloazijske Nikomedije Turci (ili možda već Grci) ispustiše cio prvi dio Niko- i stvoriše, pomoću grčkoga prijedloga **s** »u«, Izmit. U našem nazivu Komiža bio je ispušten samo početni slog **ni-** zbog toga, što se zamijenio s lat. prijedlogom **in** »u«. Ovo sve može biti pusta lingvistička mašta, jer se mora pomišljati i na to, da bi Komiža na Visu mogla biti etimologijski identična sa Comiso (**o-** je naglašeno) na Siciliji (između Ragusa i Vittoria).

[9] Oblik kusterna mjesto gustirna potvrđen je na Braču g. 1185. Upor. Ak. Rj. V, str. 828.

[10] Oblik je dragocjen, jer pokazuje starodalmatinsko romansko **k** mjesto **č**.

[11] Ta lat. riječ u ovom značenju postoji u svim romanskim jezicima. Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etym. Wörterbuch. br. 5966. Isti toponim nalazi se i na Biševu.

[12] Na Vrbniku Škar kao ime dijela obale. Riječ znači upravo mjesto, na kojem se izlazi iz barke. Kao opća riječ ne upotrebljava se više, koliko mi je poznato. Ali se govori općenito u južnoj Italiji. Dolazi od grčke riječi escharion, na Siciliji scaru »banchina di sbarco, cala«.

[13] U romanskim jezicima postoji samo trajectorium »lijevak«, odakle je i naša posuđenica traktur ili tratur, njem. Trichter. Upor. u bilj. 11 pomenuti Meyer-Lübkeov rječnik br. 8844.

[14] Upor. ime muško Dragobrat; Ak. Rj. II, str. 748.

[15] Višani izgovaraju naglašeno dugo **a** kao **o.** Upor. studiju M. Hraste citiranu u bilj. 6.

[16] Dosada pomenuta imena mjesta i riječi pritur saopćio mi je student Canki iz Komiže.

[17] Ova imena vadim sa specijalne karte 33/XIV bivšeg austro-ugarskog generalštaba i jugoslav. spec. karte list Vis.

IV. JUŽNODALMATINSKI OTOČKI SKUP

U ovaj skup stavljam sve otoke južno od Pelješca: Korčulu, Lastovo i Mljet, kao i t. zv. elafitske: Lakljan, Šipan, Lopud, Koločep, Lokrum i Daksu.

Od ovih samo za Korčulu, Mljet i Lastovo imamo od Konstantina podatke, koji su važni za slavensko naseljenje. Korčula i Mljet po njegovu navodu pripadaju Neretljanima. Što to znači za hronologiju naseljavanja, rekli smo već, kad je bilo govora o trećem otočkom skupu. I ovdje je ovo naseljenje starije od polovine 10. vijeka, kad car piše svoje djelo.

Za Lastovo jednako kao i za Vis kaže, da ne pripadaju Neretljanima. Na ta dva otoka nalazile su se po svoj prilici jače bizantinske posade, pa ih Neretljani nisu mogli osvojiti. Ali u ovom slučaju konstatiramo istu toponomastičku činjenicu, koju i kod Visa. Car ne piše romanski oblik Ladesta, nego kao i za Vis hrvatski pridjev s grčkim svršetkom -ν, da bi se ime moglo deklinirati prema tipu grčkih riječi: **Λάστοβον**, što posve odgovara našem imenu Lastovo. Ovaj je otok, prema tome, već u njegovo vrijeme imao hrvatski oblik. Zbog toga i ovdje moramo zaključiti, da je slavizacija otoka starija od careva djela.

Od obalskih gradova, za koje car izrijekom veli, da u njegovo vrijeme stanuju u njima samo *'Ρωμᾶνοι*, dolazi u račun samo Dubrovnik, gdje su se Romani održali u višim patricijskim krugovima sve do pod konac 15. vijeka. Ova činjenica može da nam protumači toponime dalmatinsko-romanskog podrijetla na ovim otocima.

1. KORČULA[1]

I.

Historijska zbivanja na našim otocima Jadranskog mora podvrgnuta su istom zakonu kao i zbivanja, koja se odigraše na svim ostalim mediteranskim otocima. Oduvijek su postojala samo dva puta, kojima su ljudi morali ići, ako su htjeli, da se na njima nasele

ili da ih osvoje. Jedan od ova dva puta vodio je s kopna, blizu kojeg su otoci geografski položeni, a drugi, s morske strane, potjecao je iz žarišta ekspanzivnosti na Mediteranu. Taj ćemo zakon osvijetliti promatrajući ovaj put glavne momente historijskog zbivanja na Korčuli[1a], u vezi, dakako s toponomastičkim pitanjima.

Što se tiče imena glavnoga mjesta na Korčuli i imena samoga otoka, i ovdje, kao i kod drugih jadranskih i mediteranskih otoka uopće, vlada isti zakon. Glavno mjesto nosi isti naziv kao i sam otok. Od najstarijih vremena, otkada imamo pisanih spomenika o njemu, ovako isto zove se i sam otok. Ne zna se pravo ili, bolje, teško je točno utvrditi, što je prvobitno: da li je otok dobio ime po glavnome mjestu ili je glavno mjesto dobilo ime prema otoku, na kojem se nalazi.[2]

Položaj glavnog mjesta na tom otoku isti je kao i položaj Dubrovnika u prvim počecima njegova razvitka.[3] Prvobitno naselje nastalo je u oba slučaja, i u Dubrovniku i u Korčuli, na malenom otočiću, koji se nalazio nedaleko obale. Otočić, na kojem je gradić Korčula, ima oblik maloga brdašca. U početku bilo je to brdašce odijeljeno od obale glavnog otoka vrlo uzanim konalom, koji je kasnije bio zatrpan. Tako je prvobitni otočić bio spojen s ostalim otokom. Naselje je na taj način dobilo oblik izbočine nalik na poluotok, koji su sa svake strane oplakivala dva zaliva.

Ovaj mali korčulanski otočić poslužio je po svoj prilici i Mediterancima za najstarije naselje baš onako, kako je otočić, zvan Ortigia na Siciliji, sasvim blizu obale, poslužio Korinćanima, Grcima iz dorskog plemena, za koloniju, koju prozvaše Sirakuza.

Ovakvi mali otočići imali su u mediteranskoj historiji veliku budućnost. Bili su zametak (nucleus) velike ekspanzije. Sirakuza pod tiraninom Dionizijem Starijim razvila je na Mediteranu silnu ekspanzivnost. Kolonizirala je čak i na našoj obali otok Vis. Kad je nestalo moći sirakuške, Isejci (Grci) s Visa dobiše samostalnost i razviše i oni, poput grada, koji ih je stvorio, ekspanzivnost na dalmatinskom kopnu oko Splita. Tu osnovaše kolonije Epetium (danas Stobreč kod Splita) i Trogir.

Najstarije naselje na otočiću Corcyra otrgnuto od ostalog otoka moglo je poslužiti, prema navedenom zakonu, kao mjesto za koloniju i poslužiti i egejskim Doranima. Ali o mjestu antičke Corcyre nema suglasnosti u nauci.

U 4. v. prije naše ere Grci su na egejskim otocima i na maloazijskom kopnu dostigli i potpuno zamijenili staru egejsku (minojsku) civilizaciju. Počeli su da rade ono isto, što su radili i stari Egejci, koji su bili također talasokrati. Stali su kolonizirati zapadna prikladna mjesta uz mediteranske obale. Kao Korinćanima što posluži otočić Ortigia za osnutak napredne kolonije Sirakuza, tako je mo-

gao poslužiti Doranima iz grad Knidosa otočić Corcyra za osnutak trgovačke kolonije (faktorije).

Nezavisno od pitanja, gdje je na otoku Korčuli bila stara grčka kolonija Corcyra, ostaje činjenica, da je toponim i ime otoka ista riječ ovdje kao i inače na Mediteranu.

Treba ipak primijetiti, da je dorski grad Knidos (u maloazijskoj provinciji Kariji) ležao na poluotoku baš onako, kako danas leži gradić Korčula.

Dorani iz Knidosa osnovaše koloniju Corcyra između 394. do 390 prije naše ere. Njihova kolonija imala je svrhu da razvije trgovinu s ilirskim plemenom Ardijejaca, koje je stanovalo na ušću Neretve i razvilo, pod Agronom i Teutom, znamenitu vojnu snagu, a ta je Rimljanima postala pogibeljna.

Pošto su Dorani iz Knidosa osnovali svoju koloniju Corcyra, osnovaše i Isejci, koji su Grci istoga dorskoga podrijetla, ali su kao kolonija nastali iz korintske Sirakuze ,na suprotnoj točki otoka Korčule, u Lumbardi, drugu konkurentsku grčku koloniju, i to iz istoga razloga kao i Grci iz Knidosa. I ovi su htjeli da trguju s Ardijejcima, koji su stanovali sučelice otocima Hvaru i Korčuli.

Otok Korčula ušao je historiju staroga vijeka kao sjedište dviju grčkih konkurentskih kolonija. Isejci, koji se ugnijezdiše na Lumbardi, ostadoše vjerni Zapadu, Rimu. To se vidi iz njihova kasnijeg držanja, kad Rimljani prodiru u ove krajeve, da skrše moć Ardijejaca.

Historiju[4] najstarijega naseljavanja na Korčuli lapidarno je ocrtao Strabon. On zna, da otok graniči s ilirskim Ardijejcima, koji žive na kopnu oko Neretve. On daje otoku predikat »crna« (melaina = nigra). Po tom predikatu stari su razlikovali sjevernu Korkiru od južne, koji je današnji otok Krf. Ovaj predikat dobila je Korčula po mediteranskim biljkama quercus ilex (črnika ili česvina) i pinus halepensis (bor). Ovo drveće stvara mediteransku sitnu šumu (t. zv. macchia), koja se iz daljine crni. Strabon zna također, da su glavno mjesto na otoku naselili Dorani iz Knidosa.

Egejski Dorani iz Knidosa nijesu ovdje mogli da održe zadugo svoju vlast baš zbog onoga zakona ,koji smo gore naveli. Put na jadranske otoke ne vodi samo iz žarišta ekspanzivnosti na Mediteranu, nego i sa kopna, koje se nalazi sučelice ovim otocima. Tko je na kopnu gospodar, ako je jak, mora biti gospodar i na ovim otocima. Ilirski Ardijejci, stanovnici neretvanskóga kopna, razviše u vrijeme kralja Agrona (umro 231.) i Teute svoju ekspanzivnost i dokopaše se Korčule.

Rimljani su označavali vladanje Ilira na ovom otoku kao gusarstvo (pirateriju), a to treba razumjeti kao smetanje trgovine Isejaca s Visa. Danas nam još nije moguće da saznamo, jesu li Ardijejci doista bili gusari ili nijesu. Mi samo znamo, da uvijek, kad se

god sukobljuju dvije ekspanzivnosti, dva protivna interesa, nastaju međusobna ocrnjivanja. Ardijejci bili su smetnja Rimu, kad je htio da zakorači na Balkan. Zbog toga ih je Rim morao ukloniti po što po to.

Rimljanima stigne kao naručen poziv Isejaca (grčkih Višana), da dođu ovamo i da unište vlast Agrona i Teute. U prvom ilirskome ratu, 228. prije naše ere, Rimljani »oslobađaju« Korčulu od ilirske (ardijejske) piraterije. U stvari oni proširuju svoju vlast i na ove otoke. Pod Augustom, 42. prije naše ere, ovaj otok, zajedno s Mljetom, dao je još otpor rimskome gospodstvu. Korčulani i Mlječani pobuniše se, ali ih August kazni tako strašno, da je sve stanovnike gotovo uništio davši ih koje pogubiti, a koje prodati u ropstvo.

Nakon toga čina, kao i u Galiji nakon otpora Vercingetorigova, tako i ovdje, Rimljani su temeljito romanizirali otok. Da je romanizacija morala biti temeljita, vidi se najbolje po tome, što se u bizantinsko vrijeme[5] i ovdje, kao i u svim ostalim primorskim gradovima bizantinske teme, govorio poseban romanski dijalekat.

Nešto od toga starog korčulanskog narječja očuvali su današnji slavenski stanovnici otoka, Hrvati, do danas. Sudeći po tim ostacima, korčulanski romanski dijalekat znatno se razlikovao od splitskoga i dubrovačkoga romanskoga govora. To se kao pouzdano može zaključiti po obliku općih riječi i imena mjesta, koje je naš narod očuvao do danas.

Blizu Korčule nalazi se školj, na kojemu je bila kapela sv. Maksima. Kod toga otočića pobijedio je mletački dužd Petar Orseolo 999. Neretljane. Danas se zove taj otočić Mäjsan (pisano na austrougarskoj specijalnoj karti Maisan) ili Masan (Ostojić), a mletački hronist ga zove Sanctus Maximus. Ako uporedimo naš oblik s latinskim, nalazimo suglasničku grupu **js** (ili **is**) mjesto latinskoga **x**. Takva promjena ne nalazi se nigdje drugdje u riječima ,koje je posudio od domaćih Romana naš narod, kad je u 7. vijeku došao na obale Jadrana. Iz ovoga se podatka pouzdano može zaključiti, da je romanski izgovor latinskih riječi u gradu Korčuli bio drugačiji nego na Krku, u Zadru, u Splitu i u Dubrovniku.

U Veloj Luci na istom otoku Korčuli zove se mreža potegača trajȉta, dok se drugdje u Dalmaciji zove ovaj ribarski alat trȁta ili (u Dubrovniku) trȁkta. To je prava latinska riječ tracta, ženski rod prošloga pasivnog pridjeva od glagola trahere »vući«. Mjesto latinske suglasničke grupe ct nalazimo u riječi trajita grupu **-jit-**. I ova se pojava ne nalazi nigdje u našim dalmatinskim posuđenicama iz jezika starih dalmatinskih Romana.

U Korčuli, u Žrnovi i možda drugdje na otoku veli se za točak na kolima ráklo. Ova se riječ govori još na Hvaru u Vrbanju i Brusju.[6] Nastala je, očito se vidi, od latinske deminutivne izvedenice

rotulus od rota »kotač«. Raklo je moralo biti osobiti izraz korčulanskog romanskog govora.

Glavno mjesto zvali su stari Hrvati Krkar, a ne Korčula kao danas. Naziv Krkar za ovaj otok zabilježio je već u polovini 10. v. car Konstantin. On veli izrijekom, da se otok zove Kurkra ili Krkar.[7] Prvi naziv pripada govoru Korčulana Romana, a drugi govoru Korčulana Slavena.[8] Po glasovnim zakonima oba ova oblika izvode svoje postanje od staroga naziva Corcyra, koji naziv upotrebiše za svoju koloniju Dorani iz Knidosa.

Stara historija Korčule onako, kako se odvijala između Dorana i Ardijejaca, ponovila se kasnije točno prema naprijed spomenutom zakonu u 7. i ostalim vjekovima, nakon dolaska Slavena u ove krajeve. Razlika, koja se u ovim vjekovima opaža, tiče se jedino izmijenjenih uloga. Ilirske Ardijejce zamijeniše u ovom periodu historije jugoslavenski Neretljani, a dorske Korčulane i Isejce na Lumbardi zamijeni romansko pučanstvo otoka Korčule. Kao što Ardijejci pod Agronom i Teutom zavladaše Korčulom, tako su Neretljani poslavenili čitav otok i zavladali njime. Održali su na njemu svoje gospodstvo po Ostojićevu računu punih 350 godina, od 642.—999.

Neretljani su zatekli na Korčuli mnoga naselja, koja su se održala iz rimskih vremena. Prepoznati ih možemo još i danas po nekim neslavenskim nazivima, koji se dadu lako protumačiti iz latinskoga jezika.

U sredini otoka nalaze se dva sela Pupnăt(a) i dalje na zapadu Kčăra (ili Čara). Ovdje se još održao i starinski tip ljudi, kako primjećuje Ostojić. Pupnata nije naša riječ. Već po dočetku -ata vidi se, da je to latinska izvedenica. Po mojem mišljenju Pupnata dolazi od pampinata[9] »zasađena vinovom lozom«. Po našim glasovnim zakonima od pampinata nije u slavenskom izgovoru moglo nastati ništa drugo nego Pupnata. Kčara nastalo je od latinske izvedenice cotiaria, i opet sasvim pravilno prema glasovnim zakonima, koji vrijede za naš izgovor. Cotiaria[10] je izvedenica od cos, cotis »brus«. Ovakovih naziva mjesta ima mnogo na čitavoj našoj teritoriji. Na Jadranu imamo Brus kod Zadra i Brusje na Hvaru.[11]

Drugi oblici latinske izvedenice cotoria i cotaria znače »majdan, gdje se vadi kamen za brušenje«. To značenje imalo je ime sela Kčara.

U kraskoj udubini, koju Neretljani dobro naseliše i prozvaše prema mekom terenu Blato, nađoše još ostatke rimskoga seoskog dobra (praedium rusticum), zvanog *Junianum. Bio je to posjed nekog Junija, koji je u lat. bio pravilno prozvan ovakovom izvedenicom. Ovaj naziv promijeniše Neretljani, i opet tačno prema zakonima našeg izgovora, u Žjan, gotovo isto onako, kako je bio promijenjen *Junianum pisan u doba hrvatskih narodnih vladara Zunano, u Žnjan kod Splita.[12]

Rimljane zamjenjuju ovdje u doba Neretljana i kasnije Mlečani. Ova zamjena ostade sve do osnutka Ilirskih provincija pod Napoleonom. Točno onako. kako Rimljani dolaze na ove krajeve, pozvani od Isejaca, da brane otoke od gusarstva Ardijejaca, dolaze tako ovamo i Mlečani, zvani po svoj prilici od korčulanskih Romana, da brane otok od gusarstva Neretljana. U stvari dolaze i ovi zbog istog razloga, zbog kojega su bili došli ovamo i Rimljani. Hoće da utemelje i učvrste ekspanziju na Jadranskome moru i na Mediteranu i zbog toga nastoje vrlo rano da u klici unište svaki eventualni otpor, pa i neretljanski.

Historija se dakle ponavlja na ovim otocima na jednak način od najstarijih vremena, kad Korčula i drugi otoci ulaze u historiju. Radi se uvijek o istom sukobu, o sukobu sile, koja se razvila na kopnu, sučelice ovih otoka, i ekspanzije, koja se širi iz raznih fokusa Mediterana.

Neretljanska naselja stvaraju se na kopnu otoka Korčule sučelice romanskim naseljima, kao i u ostaloj Dalmaciji. Sučelice romanskome gradu Kurkra (starohrvatski Krkar) osnovaše Neretljani na brijegu svoje naselje, koje prozvaše Žrnovo. Nazvaše ga ovako prema kraskim blokovima kamenja, upravo onako, kako bi prozvana u Poljicima rijeka, koja se probija kroz ovakvo kamenje, starohrvatski Badi, a danas Žrnovnica. Dalje na sjeveru prema kraskom kamenju prozvana je i Zrmanja, druga rijeka, koja se probija kroz takvo kamenje. Kraski blokovi kamenja zovu se metaforički starohrvatskom riječi žrny. Ova je riječ vrlo rano suzila značenje. Žrvanj znači »mlinski kamen«.[13]

Mletačko vladanje izvršilo je silan utjecaj na otoku Korčuli. Izmijenilo je čak i starohrvatski naziv Krkar, za koji smo naprijed rekli da se osniva na domaćem romanskom nazivu Kurkra. Ovako su korčulanski Romani nazivali svoj otok i grad na njemu. Danas i naš svijet općenito ne zove ovaj otok Krkar, kako bi bilo historijski ispravno, nego Kôrčula, što odgovara posvema mletačkome Curzola. Mletačko Curzola osniva se opet tačno na glasovnim zakonima mletačkog narječja. Jedan od dva suglasnika **r** disimiliran je u **l**, kako često biva u mnogim jezicima. Mlečani prekrojiše na svoju stari naziv Corcyra, koji su uveli u opću upotrebu Dorani iz karijskog Knidosa.

Osim pomenutog, ostadoše na otoku i druga neretljanska naselja i očuvaše slavenstvo na njemu. U Žrnovi ima tragova u toponomastici starom slavenskom župskom uređenju. Jedna dolina zove se tu i Županjdol.

Ostala su neretljanska naselja :Račišće, Blato i Vela Luka. Ova imena mjesta jasno vele, kako su Neretljani znali iskoristiti zgodna mjesta za naselja na otoku. Blata su plodna polja, Vela Luka izvrsna uvala za brodove, a Račišće isto tako dobra luka i, po imenu sudeći,

moralo je biti zgodno ribarsko mjesto. Ime dolazi od rak, što se može da odnosi samo na morske rakove.

Tako se i pri ispitivanju imena mjesta ovoga otoka ispunjuje istinitost Danteove rečenice o važnosti imena uopće. U svome mladenačkom spisu Vita nuova veli: »Nomina sunt consequentia rerum«, što znači, »Imena su posljedica stvari«.

II.

Toponomastičkih podataka s ovoga otoka zabilježenih prema narodnom izgovoru i naglasku, kakvih imamo s kvarnerskoga i zadarsko-šibenskog arhipelaga i s otoka srednje Dalmacije, na žalost nemamo. Zbog toga se ne mogu upustiti u detaljniju analizu korčulanskoga toponomastičkog materijala.

Već je rečeno, da specijalne karte, ni austro-ugarska ni jugoslavenska, ni naša pomorska, nijesu u ovom pogledu dosta pouzdane. Da navedem samo neke primjere. Dok austro-ugarska specijalna karta i naša pomorska pišu ime otočića Maisan, dotle jugoslavenska daje i kao narodni izgovor Majžan, kako se ne govori. Vidjeli smo, da je fonetska struktura ovoga toponima veoma važna. Dok jugoslavenska specijalna karta piše Ložišće, kako se po svoj prilici i govori, dotle austro-ugarska, čini se, iskrivljuje u Lazišće, a radi se o etimologijski važnom toponimu. Tamo, gdje na austro-ugarskoj piše Vela Dubrova, stoji na jugoslavenskoj Dubovo.

Kod ovakvih leksikološki nepotpuno i aljkavo zabilježenih podataka isključeno je svako toponomastičko istraživanje podrijetla.

Još više smeta, kad na austro-ugarskoj specijalki čitamo Končar, a na jugoslavenskoj Čmar.

Toponomastik ne može doduše vršiti ispitivanja bez specijalki, ali mu oprez nalaže, da upotrebljava iz njih samo onaj materijal, koji je provjerio prema narodnom izgovoru i naglasku i koji je leksikološki iscrpno zabilježio i za koje je prema upotrebi prijedloga utvrdio deklinaciju i t. d.

Ako u ovom članku ipak pokušavam da dam još neka toponomastička opažanja s Korčule, ako ih i nijesam provjerio u rečenom pravcu, činim to, da dopunim sliku prvoga poglavlja i da budući ispitivači poprave griješke, ako ih nađu.

*

*   *

Na Hvaru smo vidjeli obilje toponima, koji upućuju na nekadašnju šumovitost otoka, na krčenje šume i t. d. Kako je Korčula u antičko doba dobila epiteton »crna« baš zbog svojih šuma, oprav-

dano je da se upitamo, da li i ovdje ima onakvih toponima kao na Hvaru. I zaista specijalke bilježe Glogovac, Dračevica, Glogova, Vrbovica, Hrastova, Hrastovica, Grabovac, Ložišće, Dubrovica, Dubrava, Borova Glava, Borova, Mrtinjak (od mrta < myrta), Prapatna, Trsteno, Trstenik, Česvinice, Brnistrova (od brnistra < lat. genista preko dalmatinsko-romanskoga izgovora), Žukova (od žuka < lat. juncus), Rasoha, Rasohatica, Bristova) nesigurno, jer austrougarska specijalka i naša pomorska karta pišu Bristva).

Toponima, koji bi se odnosili na primitivno krčenje šume paljenjem, nijesam dosada našao na ovom otoku.

Brojni su i ovdje toponimi zajednički svim dalmatinskim otocima kao Stinjiva, Mirje (od lat. mūrus »zid«), Zaglav, Greben, Vela Luka, Maslinovik, Smokova, Oskorušica, Smokvica, Krušev Dol, Pojica, Triluke, Lukovac, Babina i t. d.

Ipak treba zabilježiti neke toponime, koje počinjemo ovdje susretati: tako ime uzvisine Kom od iste osnove, od koje i glagol okomiti se i pridjev okomit, Prižba toponim, koji će se u značenju istma pojaviti na elafitskim otocima kao Priježba (od prijek), Brgulja, toponim nepoznatoga postanja, koji smo sreli na Molatu, Oblik i Oblo brdo, nazivi za uzvisine, koje susrećemo često na kopnu, augmentativ Sadine od sad[14], koji se vrlo često upotrebljava na Krku kao naziv za obradive čestice.

Rijetki su deminutivi Otočac i Ratak[15] (od rat »rt«), koje susrećemo ovdje.

Zanimljiva je metafora Kosor[16] za mali otočić kao i Sridnjak, zatim Bačva za uvalu, koja ima svoj pendant Kabal na Hvaru i Baška na Krku.

Bobovišće dolazi ovdje dva puta, kao i na Braču.

Istaknuti treba stari pridjev ž. r. Kneža (sc. vala) kao naziv uvale, jer upućuje, jednako kao Županjdol, na staru hrvatsku administraciju, za tim Privala[17] i Prigradica[18], kao prefiksalne složenice.

Naročitu pažnju izaziva naziv za otočić (školj) i za rt i brdo na njemu Proizd, koji nijesmo nigdje drugdje susreli. Kao da je to postverbal od projezditi (kroza što), koji se prvobitno odnosio na tijesno između otočića i Privale. Ako je tako, onda se nadaje samo od sebe upoređenje s nazivom tijesna između Šipana, Lopuda i Koločepa kod Dubrovnika Pròjezdri, Pròjezdārā.[19]

Naziv za uvalu Vlaška susrećemo i ovdje kao i na otocima srednje Dalmacije. Zacijelo u istom značenju. Vlah označuje Bodulima (otočanima) kopnene dalmatinske Hrvate.

Složenica Samograd kao toponim za uvalu i teren nalazi se samo ovdje i sjeća na složenicu Samotvorac, koju smo često sretali u sjevernom Jadranu. Prema Zori (Rad 115) označuje »uvalu, okolinu svu humcima obloženu«, u Lici spilju (Mažuranić, Prinosi, str. 1284).

Od romanskih toponima jedan kao Petrara (naziv školja kod Vrnika) dolazi i inače. To je izvedenica od petra »kamen«, lat. petraria), ali može značiti i mjesto, gdje se kopa kamen. Njegov je hrvatski pendant Kamenjak, koji, kao naziv za školjeve, često dolazi.

Važniji je romansko-dalmatinski deminutiv Kampuš (čakavski dugi uzlazni akcenat na u, u Kampũšü) kao oznaka polja u Žrnovi, izvedenica od campus »polje« pomoću deminutivnog sufiksa -uceus.[20]

Naročito pak treba istaknuti romansko-kršćanski toponim Sutvara (školj i brijeg), koji sadržava latinski pridjev sanctus > sut i bizantinski izgovor imena svetice Barbara. Ovakav latinsko-grčki, hibridni toponim karakterističan je za elafitske otoke.

*

* *

Proučavanje hrvatskih i romanskih toponima dopušta nam i ovdje zaključak o pravcu najstarijeg hrvatskog naseljavanja otoka. Hrvatski toponimi za naselja pokazuju, da su se Neretljani naseljavali najprije na zapadnom dijelu otoka, od Vele Luke prema Smokvici. Sa (K)čarom prestaju naime romanski toponimi za naselja.

III.

Korčulanski obalski sistem posjeduje dva veća skupa školjeva. Jedan, mnogo brojniji, nalazi se istočno od Korčule, a drugi, manje brojan, na zapadnom dijelu otoka. Kako se nije moglo upisati slovima imena sviju školjeva, uvala i rtova na njima, označujemo na priloženoj karti nekoja od njih brojevima.

Prema našoj pomorskoj karti to su nazivi:

a) za rtove: 25 = Vinačac (deminutiv od vijenac), 26 = Priščapac (upor. Priještap na Lastovu), 29 = Ratak (deminutiv od Rat) i 35 = Ključ (čest toponim za rtove i uvale, upor. Čavlena na Krku);

b) za uvale: 6 = Plitvina (upor. Plitvice na kopnu), 13 = Račišće (opetuje se na ovom otoku), 15 = Prvi Žal, 16 = Tatinja, 21 = Grahova, 22 = Čeplisna, 23 = Brna, 24 = Struga, 33 = Grdača;

c) za školjeve: 1 = Izvanjski (dva), 2 = Stinjive, 3 = Meja, 4 = Kamenjak, 5 = Gubeša, 7 = Majsanić (deminutiv od Majsan), 8 = Baretica (metafora od italijanizma baretta »kapica«), 17 = Škrpinjak (izvedenica od škrpina; metafore za školjeve su dosta česte, prema ribama, upor. Tun, Girica; Dolfin), 18 = Bisače (i sika se zove ovako; ako je od bisaga, što dolazi u toponomastici, nejasan je svr-

šetak naziva), 19 = Gubavac (i sika se zove ovako), 20 = Knežić, 27 = Crklica, 30 = Dubrovnjak (rijedak toponim u otočkoj Dalmaciji);

d) za sike i hridi: 9 = Plovita, 10 = Soline (i rt se zove ovako), 12 = Krastovica, 28 = Čerin, 32 = Gubeša, 34 = Gredica;

e) za kanale (prolaze): 11 = Beževica, 14 = Bufalo (italijanizam);

f) za luke: Karbuni.

Zabilježiti treba još da se na našoj pomorskoj karti ispravno piše ime školja Zvirinovik, dok obje specijalke zamjenjuju svršetak sa -ić, valjda prema mletačkoj grafiji -ich, koja se može izgovarati -ić i -ik.

Naša pomorska karta odstupa još od obiju specijalki u bilježenju uvale Brbovica mjesto Vrbovica. Dance naziva se prema njoj u pluralu Baborova Danca. Mjesto Bačva piše deminutiv Bačvica, a mjesto Vela Luka (jugozapadno od Pupnata) Pupnatska Luka. Sve će se to morati još provjeriti na terenu.

Istaći još treba, da i na Korčuli kao i na Hvaru i na Braču, postoji naziv za uvalu prema grčkim tragovima: ovdje Gršćica.

Isto tako treba naročito istaknuti, da romanski toponim Brkata, koji smo sreli na Braču, dolazi i ovdje u muškom rodu Brkat < lat. verticatum, od vertex »vrhunac, vršak«. Za nj bi trebalo još obavještenja sa terena. Uz pomenuti Žjan, to bi bio drugi stari romanski toponim na zapadnom dijelu otoka.

Bilješke:

[1] Moskovljević, Govor ostrva Korčule (Srp. dial. zbornik, sv. XI) str. 156 zabiljcžio je akcente za ove toponime: Vȅlā Lūkȁ, Blȁto, Smȍkvica, Čȁra, Pȕpnat, Rȁčište, Žȑnovo, Bȑna, Prȉgradica, Pȍstrana Kȏrčula, Lùmbārda, Vȑnik (Vȅrnik). Na str. 177, protivno pomenutom akcentu, bilježi još i interesantnu disimilaciju za konsonantsku grupu **pn**: Puknȁt, odatle Puknȃjka. Za poluotok Pelješac čuo je ovdje Pelь^e^sac (str. 172). Ja sam čuo Pèlsac, gen. Pèlica na samom poluotoku.

[1a] Upor. Prof. Petar Lisičar, Pitanje stare grčke kolonije na Korčuli, Novo Doba, XXII (Split), 18. II. 1939, str. 9.

[2] Kako se ime Corcyra ponavlja na Mediteranu, mora se uzeti da je naziv otoka primaran, a naziv naselja sekundaran. Dorani iz Knidosa nazvali su prema tome svoju koloniju prema otoku, na kojem se naseliše. Nije otok dobio ime prema njihovoj koloniji. Na Hvaru dogodio se obratan slučaj. Otok Hvar dobio je naziv prema koloniji Parijaca.

[3] O problemu najstarijeg položaja Dubrovnika vidi moju studiju izašlu u praškom slavističkom časopisu Slavia, X, str. 449—498.

[4] Historiju otoka Korčule prikazao je Blaćanin Ostojić (Ostoich) pod naslovom Compendio storico dell' Isola di Curzola (1878). Ovo je djelo danas prilično zastarjelo. Vrijednost mu daje to, što donosi neke mletačke lokalne dokumente, do kojih je teško doći. Najnovije je djelo o povijesti Korčule »Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420., od Dra Vinka Foretića, Zagreb 1940.

[5] Bizantinska uprava na Korčuli ostavila je tragova u kultu svetaca i nešto u jeziku. Glavni svetac, koji se štovao u Korčuli i kome je bila posve-

ćena glavna crkva, bio je grčki svetac sv. Teodor. Kad dođoše Mleci, crkva bi posvećena sv. Marku. Ime sv. Barbare izgovaralo se na grčki način. To se očuvalo do danas. Jedan otočić blizu Lumbarde, na kome je bila kapela sv. Barbare, zove se još i danas Sutvara. Jedno brdo na zapadu otoka nosi isto ime Sutvara. U ovom nazivu imamo lat. sanctus u vezi sa bizantinskim izgovorom latinskog suglasnika **b**.

[6] Ovu sam riječ saznao od ljudi, koji su živjeli u Žrnovi i u Korčuli dulje vremena. Bio bih zahvalan svakome, tko bi me obavijestio o tome, gdje se još govori ova riječ, u kojem značenju i u kakovim sintatičkim vezama. Naglašeno kratko lat. **o** prešlo je u **a** kao u Splitu u nazivu svetkovine sv. Dujma Sudajma i u Poljicima u kònastra (v. moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie XLI, str. 150 br. 15) od lat. colostrum. Ova promjena karakteristika je domaćega romanskog govora. Prema obavještenju književnika Pere Ljubića govori se u Vrbanju sa čakavskim akcentom lā°krȍ, gen. -a n. »kolo uopće«, a prema obavještenju prof. Hrasta u Brusju rūkȍ u istom značenju. Area ove riječi obuhvata prema dosadašnjim obavještenjima otoke Korčulu i Hvar.

[7] Potvrde za naziv Krkar nalazimo u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, što ga na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. V, str. 593.

[8] Car Konstantin piše starohrvatski oblik upravo Kiker mjesto Kirker. U tom obliku ispustio je prvo **r** radi disimilacije. Poluglasove pisao je, kao i inače, samoglasnicima **i e**. Vidi o svemu tome moje studije, koje sam objavio u Zeitschrift für Ortsnamenforschung sv. IV, str. 230 i sl. i u Starohrvatskoj Prosvjeti n. s., sv. I, str. 174 § 24.

[9] O latinskoj riječi pampinus u romanskim jezicima uporedi Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 6185.

[10] I ova riječ, koja u muškom rodu znači »spremica za brus, tobolac«, nalazi se u romanskim jezicima, upor. gore pomenuti Meyer-Lübke-ov rječnik i t. d., br. 2283.

[11] Brus je vrlo čest toponim u otočkoj i kopnenoj Dalmaciji. Najstarija mu je potvrda iz g. 1144. kod Splita. Na latinski se prevodi sa »petra«. U Smičiklasovu Codexu, sv. II, str. 50 čitamo naime: in quo sunt petre que sclavonice brus nuncupantur.

[12] Upor. o splitskom Žnjanu moju studiju »Prilozi k ispitivanju hrv. imena mjesta« u Nastavnom Vjesniku sv. XXIII, str. 349 br. 14. Za blatski Žjan saznao sam od jednog Blaćanina. O ostaloj toponomastici ovoga važnog naselja nijesam potanje obaviješten. Bio bih zahvalan svakome, koji bi mi pribavio podatke o imenima čestica ovoga mjesta.

[13] Upor. o ovakvim nazivima moju studiju »Iz srpsko-hrvatske toponomastike« u časopisu Južnoslovenski filolog, knj. VI, str. 93 i sl., br. 62. Ima jedna Žrnovnica i kod sv. Jurja (9 km od Senja). Sliva se u more.

[14] Prvobitno je značenje »mlad vinograd«. Potvrđeno od 15. vijeka. Upor. Mažuranić, Prinosi, str. 1279.

[15] Običnije je deminutiv na -ьc kao Ratac, potvrđen od 14. vijeka, kao sancta Maria de Rotec $\geq$ lo abado de Retec. Smičiklas, Codex, sv. XIII, 161, sv. XIV, str. 137.

[16] Kosor kao toponim (= kosijer) dolazi i na kopnu, upor. Akad. Rječnik, sv. V, str. 366.

[17] Bit će isti toponim, koji i Prevala u sg. i pl. i Prevalac na kopnu. Upor. Akad. Rječnik. sv. XI, str. 783.

[18] Upor. toponim Pregrada na kopnu i na Krku, Akad. Rječnik, sv. XI, str. 525.

[19] Ovaj je toponim zabilježio Zore. Maretić mu označuje postanje neznanim, v. Akad. Rječnik, sv. XII, str. 319. Svarabhaktičko **r** dolazi poslije konsonantske grupe **st**, primjer prostrica »proštac« u Žumberku (katolici).

[20] Upor. o ovom sufiksu moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie, LIV, str. 209 i sl.

2. MLJET

I.

U starini zvali su grčki autori ovaj otok Melítē s naglaskom na i. Isto ime nosila je na Mediteranu ne samo Malta, nego i razna druga imena mjesta u Maloj Aziji i u kopnenoj Grčkoj. Zbog toga se mora uzeti, da je naziv našega otoka po svoj prilici predindoevropskoga mediteranskog podrijetla i da je sasvim slučajno došlo do toga, što se nazivu Melite davalo u grčkom jeziku isto značenje koje i grčkoj riječi za med (méli, gen. mélitos).

Za naša proučavanja od osobite je važnosti pisanje cara Konstantina. On daje našemu otoku dva imena, upravo onako kao i Korčuli. Zove ga najprije Méleta (s naglaskom na prvome **e**). Iz ove činjenice možemo pouzdano zaključiti, da car Konstantin nije upotrebio stari klasički grčki naziv Melítē, nego romanski, koji se govorio u njegovo doba u bizantinskoj Dalmaciji. Carev naziv Meleta[1] osniva se, i to se sasvim pouzdano može utvrditi, na latinskom akcenatskom pravilu.[2] Caru je, prema tome, bilo javljeno dalmatinsko- romansko ime za naš otok onako, kako se govorilo u bizantinskoj temi (= provinciji).

Iz ove lingvističke činjenice izlazi i to, da je vrlo lako moguće, da je u njegovo vrijeme još bilo na ovom otoku ostataka Romana, premda on izrijekom veli, da otok pripada poganskim Slavenima iz ušća Neretve.

Još je značajnije drugo ime, koje Konstantin daje ovom otoku. On ga zove i Malozeátai. Dosada još nije nikome pošlo za rukom dati ovome drugom carevu nazivu takvo tumačenje, koje bi bilo prihvaćeno od svihu naučenjaka, što su se bavili ovim problemom. Moje je tumačenje ovo. Nema nikakve sumnje, da i ova čudna careva izvedenica, stvorena pomoću grčkog sufiksa -átai, koji u grčkome služi za izvođenje imena stanovnika, slično kao i naš sufiks -janin što izvodi imena stanovnika (Zadranin, Hvaranin, Splićanin i t. d.), stoji u vezi s nazivom Méleta. Samo se mi čudimo vokalima **a** i **o**, koje nalazimo u toj izvedenici mjesto vokala **e**. Ali ako imamo na umu činjenicu, da i ravenski geograf piše naš otok sa dva **a** mjesto sa dva **e**: Malata mjesto Meleta, onda se i Konstantinov oblik lako objašnjava.[3] Pored Meleta govorilo se po svoj prilici u starom dalmatinskom romanskom govoru i Málata. Dalja izvedenica odatle, dobivena pomoću sufiksa -ótēs[4], mogla je da glasi u tom govoru samo onako, kako ju je car Konstantin u svome djelu zabilježio.[5]

Prema tome, i ovaj drugi oblik, koji znači Malozeatai »Mljećani«[6], dokazuje, da je u carevo vrijeme, pored doseljenih neretljanskih Slavena, moglo još biti i dalmatinskih Romana na ovome otoku.

Ispitujući današnja imena mjesta na Mljetu, mi možemo da izbliže odredimo kraj, u kojem su se u carevo vrijeme mogli nalaziti mljetski Romani.

Najviše romanskih imena nalazimo na zapadnom dijelu Mljeta, na onome kraju, gdje se u ranom srednjem vijeku nalazio benediktinski samostan i gdje se već u prvo doba upotrebilo, kao i u Splitu, rimsko zdanje za kasnije naselje. Mjesto, gdje se u rimsko doba podiglo to zdanje, zovu Mlječani i danas latinskom riječi palatium u slavenskom izgovoru Polače, odatle Pòlačno (sc. polje). Prema njima se i luka tako zove[7] (tal. Porto Palazzo).

Jezero, u kojem se nalazi otočić s ruševinama starog benediktinskog samostana zovu Mlječani i danas tal. riječi Lâgo (od lat. lacus »jezero«, na jugoslavenskoj specijalki i na našoj pomorskoj karti M. i V. Jezero).

Na jugoistočnom dijelu poluotoka kod toga jezera nalaze se vrhovi Veliki i Mali Pètrō (gen. Petrála), visoki 107 m. To je opet čist latinski pridjev »petrarius«, uz koji je ispušten opći naziv mons »brdo«. Naziv Petro ,genitiv Petrala znači »kamenito brdo«. Opći naziv mons očuvan je u današnjem nazivu brdskog grebena, koji se nalazi na sjevernoj strani Laga. Taj greben, visok 243 metra, zove se danas Montokuc, što dolazi od latinskoga montem acutium i znači »oštro brdo«.[8]

Dalmatinskih Romana bilo je zacijelo i u sredini otoka na sjevernoj strani oko zaliva Sovre, jer je ne samo u antičko doba, nego i ranom srednjem vijeku bio čitav gusto naseljen (B. Gušić). Tu nalazimo zbijeno naselje, sklonjeno iza sjevernih ivičnih grebena, koje i danas nosi neslavensko ime Prǒžura. Ovo nije prvobitni naziv. Jedan dubrovački dokumenat iz godine 1345. zove ga Progsuri[9], što treba čitati Proksuri. Kako se konsonantska grupa **ks** pisala sa **x**, a sa ovim **x** pisao se i naš glas **ž**[10], nastao je krivim čitanjem romansko-dalmatinskog oblika Proxuri naš izgovor Prožura[11]. U dubrovačkom romanskom govoru postojala je riječ frechsura u značenju »padele ili tave«.[12] Sličan naziv nalazi se i na otoku Rabu u obliku Prsur. Tako se danas zove položito mjesto izloženo suncu i dolazi od latinskog naziva frixorium u značenju »gdje se peče ili prži«.

Ima latinskih naziva i za dijelove terena: tako Pòmjenta, koje se i sad izgovara nerijetko Podumjenta < lat. fundamentum, na sjeveru od benediktinskoga manastira.[13] Polje zvano Velika i Mala Pôma je isto što i palma. Pomjenta je pripadala starom benediktinskom samostanu, oko kojega smo našli više latinskih naziva. Pored Poma govori se u narodu pridjev Pômena ili Pomina na našoj pomorskoj karti.

Kao u nazivu Prožura što smo našli metaforu kao ime mjesta, tako nalazimo i na istočnom dijelu otoka metaforički naziv za teren latinskoga podrijetla. To je naziv naselja Žära, koje se pominje već u 14. vijeku. Žara[14] je naziv za posudu kao i frixoria.

Otočići ili školjevi oko Mljeta nose naše nazive ili naše izvedenice od romanskih riječi, kao Břnjestrovac od brnjestra ili brnȉstra, koje je naš izgovor od lat. genista, biljke, koja je karakteristična za mediteransku floru.

Zapadno od Brnjestrovca nalazimo školj, koji Mlječani zovu Ogiran. To je opet latinska izvedenica aggerianum, od lat. imenice aggeries[15] drugog latinskog oblika mjesto običnijeg congeries »hrpa ili oklad«, kako se veli u našim starim spomenicima slavenskog podrijetla.

Pored ovih svakako dalmatinsko-romanskih naziva imamo u mljetskoj toponomastici i svetačkih imena složenih s latinskim pridjevom sanctus. To su nazivi za vrhove Sutmiho, Sutilija i Sutivan »Sveti Miho, Sv. Ilija i Sv. Ivan«. Iz ovih imena možemo stvoriti zaključak, da su poganski Neretljani zatekli na ovome otoku romansko kršćanstvo.[16] Mlađi toponimi imaju i ovdje pridjev Sveti kao Sv. Vlaho, Sv. Vid, Sv. Spas.

Sigurnih tragova grčkoj toponomastici teško je naći na ovom otoku. Moglo bi se misliti, da je naziv Ropa (s kratkim silaznim akcentom na **o**) u sredini južne strane otoka grčkoga podrijetla. U južno-talijanskih Grka kod Bove nalazi se također ovakav naziv naselja. Ropa u grčkom dijalektu, kako se govori u Bovi, znači hrast. Ova riječ postoji i u novogrčkom jeziku.[17] Ali kako za mljetsku Ropu nemamo starijih potvrda iz rimskoga doba, može se sumnjati u ispravnost ovoga mišljenja, koje iznosim ovom prilikom.

Prema ovom ispitivanju nema nikakve sumnje, da je navedeni zaključak, koji smo izveli na osnovu careva pisanja, da je naime u njegovo vrijeme moglo još biti dalmatinskih Romana na ovom otoku, posve ispravan.[18] Vrlo je lako moguće i to, da su današnji Mlječani iz jezika toga naroda očuvali svoju riječ tinjal. Ovako se prema Gušiću na Mljetu zove »odijeljen dio kuće od kuhinje ili kužine«. Na dalmatinsko-romanski izvor upućuje oblik ove riječi. Mjesto **e**, kako se govori u ostalim romanskim jezicima, nalazimo dvoglas **ia**. Taj diftong **ia** nalazio se još u romanskom govoru Kotora, Bara i Krka. Mljetski naziv tinjal posvema se pokriva s latinskim nepotvrđenim deminutivom tinellum, koji u katalanskom tinell i u španjolskom tinelo znači »jedaća sobica za služinčad«. Ovako i u Dubrovniku.[18a]

Od neslavenskih naziva za punte treba istaći naročito Pôntu (od) Lênge. Prema Gušiću govori se i Lèngac.[19]) Ovu je riječ zabilježio naš Akademijski Rječnik u značenju »kao blato na dnu mora il uopće dno od mora, kad na njemu nema ni velikog kamenja ni trave«. Ova riječ dolazi po svoj prilici od nelatinske riječi, koja se

govorila u galskom, a po svoj prilici i u ilirskom jeziku u obliku lanca.[20] Riječ je doduše indoevropska, jer odgovara našoj riječi luka. Ali mljetski oblik lenga pokazuje vrlo važne lingvističke izmjene karakteristične za južnodalmatinski romanski govor, i to izmjenu naglašenoga **a** u **e** kao u nekoliko riječi casa > chesa i t. d. zabilježenih od Filipa de Diversis u Dubrovniku i izmjenu bezvučnoga **k** u zvučno **g** kao u planda za planta u Boci.

II.

Kad smo ovako na osnovu današnje mljetske toponomastike utvrdili sredinu, u kojoj su se naselili poganski Neretljani između 7. i 9. vijeka, red je, da na osnovu istog vrela saznanja odredimo stare neretljanske nazive za naselja slavenskoga podrijetla.

Njihovo naselje najbliže kopnu bilo je staro naselje Vrhmlječa.[21] Ovo je složen naš pridjev izveden od Vrh Mljeta, čime se označivao istočni dio Mljeta (na austro-ugarskoj specijalki tal. Cima di Meleda), za razliku od zapadnoga Dna (od) Mljeta. Primijetiti treba, da je Vrhmlječa stari pridjev ženskoga roda u značenju »zemlja, koja se nalazi na Vrhu Mljeta«. Danas bi se reklo samo »vrhmljetska«, kad bi takav složeni pridjev postojao.

Kako se vidi, po prirodi stvari najstarija slavenska naselja nastala su na onome dijelu otoka, koji je bio najbliže neretljanskome kopnu.

Drugo neretljansko naselje nalazilo se u sredini otoka i zove se Babino Polje, pisano g. 1151. Babina palla u dubrovačkom romanskom izgovoru.

Treće mljetsko naselje zove se patronimičkim izrazom Märanovići. Za nj se može ustanoviti, kada je nastalo. Ne potječe iz prvog neretljanskoga slavenskoga perioda.

I drugi slavenski nazivi mljetski vrlo su zanimljivi. Dva sadržavaju stare pridjeve knež i županj za današnje knežev i županov. To je Knêž(e) Polje kod Viline Vode i Župânj Dô kod Sovre. Prvi naziv veli, da je ovo bogato polje pripadalo nekada mljetskome knezu. Kako su pridjevi knež i županj stari i danas se više ne upotrebljavaju, vrlo je lako moguće, da oba naziva idu u prvi period dolaska Slavena na otok Mljet.

Zabilježiti treba još naročito naziv Sötnica. Ovako se zove manastirska zgrada, što leži usred maslinika nedaleko ruševine stare župne crkve Sv. Pankracija u Babinu Polju, gdje je nekada stanovao mljetski knez. Sotnica je bila najvažnija kuća poslije kneževa dvora u Babinu Polju. Naziv je potvrđen g. 1388. i 1453.: domus dicta sochgniza ili sothnica. Ovo je očevidno naša riječ, ali što znači i koja joj etimologija, ne zna se.

Ispitujući mljetska imena mjesta stekli smo uvjerenje, da su se mljetski Romani, kad su se doseljavali neretljanski Slaveni na taj otok, povukli na zapadni dio Mljeta, na onaj dio, gdje je nastao stari benediktinski manastir (Konvenat) na Lâgu. To povlačenje mljetskih Romana na ovaj dio otoka može se objasniti time, što je baš na ovom dijelu otoka postojala velika rimska palača, koja je, slično Dioklecijanovoj u Splitu, mogla odmah poslužiti za osnovicu naselja, čemu još i danas služi.

Neretljanski Slaveni zadržali su stari naziv otoka, koji su čuli od dalmatinskih Romana. Naš naziv Mljët (ikavski na Pelješcu, u Lumbardi i Blatu na Korčuli Mlît) točno se pokriva s Konstantinovim Méleta, koji smo gore analizirali. On pokazuje jednu osobitost stare slavenske fonetike, t. zv. slavensku likvidnu metatezu, baš kao i Split, kralj i t. d. Zbog toga moramo zaključiti, da su se jadranski Slaveni vrlo rano upoznali s ovim otokom.

Značajno je ipak, što ovaj otok odstupa od općeg pravila na Jadranu i Mediteranu toliko, što nema gradskog naselja, koje bi se zvalo Mljet. Isto se opaža i na Braču i Šolti. To zacijelo ima svoj razlog, koji nam je danas još nepoznat.

Pomenuta likvidna metateza pretpostavlja gubitak nenaglašenog **e**. Oblik Melta nije doduše potvrđen za naš otok, ali se nalazi u Zadru kao naziv za dio obale. Alta ripa, što znači »Visoka obala«, zvala se i Melta: Alta ripa sive Melta, veli se u jednom dokumentu iz 14. vijeka. Zadarska Melta nalazila se izvan gradskih zidina.[22]

Od imena uvala na Mljetu treba još spomenuti naziv Saplunara. Ime je izvedeno pomoću latinskog sufiksa -aria od latinske imenice sabulum »pijesak«, koja svagdje u Dalmaciji glasi salbun; samo se ovdje govori saplun. U izmjeni **p** za **b** treba gledati latinski dijalekatski izgovor.[23]

III.

Ni za toponomastiku otoka Mljeta nemamo na žalost podataka lingvistički ispravno zabilježenih na samome mjestu. Ako hoćemo da pravimo privremene toponomastičke opservacije, moramo se poslužiti i ovdje kao i na Korčuli specijalnim kartama, austro-ugarskom, jugoslavenskom i našom pomorskom, i saopćenjima iz druge ruke.

Osim Prözura na ovom otoku romanskih toponima za veća naselja gotovo i nema. Ova činjenica može da ima svoje značenje. To može da stoji u vezi s prvobitnom šumovitošću otoka.

Naziv sela Pînjevci hrvatski je toponim izveden od pinj, riječi romanskog podrijetla (lat. pridjev pīneus od pīnus). U ovom se selu

»starci još sjećaju, kako su žene i djeca brali pinjeve češere i tako su s otoka izvozili čitave vreće pinjola« (Gušić).

Neretljansko naseljavanje moglo se vršiti i ovdje krčenjem šuma. I ovdje se, prema tome, postavlja pitanje, kako i koliko je zastupana toponimija, koja se odnosi na šumsko drveće i šumske biljke. Osnova od riječi planina dolazi ovdje dva puta, kao i dubrovačkoj okolici, u obliku Planjak.[24] Drugi su toponimi, koji idu ovamo, općeno poznati: kao Cerovac, Brezina (augmentativ od breza), Glogovac, Borovac (otočić), Brnjestrova[25] (mala luka), Grȁbov dô, Grȁbova, Grȁbova glava, Grabovik, Dračevac (dva puta), Glogovac (dva puta), Gložak[26] (deminutiv od glog, dva puta), Vriješće (kolektiv od vrȉjesak[27] u Lici), Dubovica i t. d.

Biljka koromač »crithamum«, koja je obilno zastupana u odatle izvedenom pridjevu u kvarnerskom i zadarsko-šibenskom arhipelagu kao naziv za uvale, dolazi ovdje u nazivu otočića Moračnik.

Kosmač je ovdje naziv otočića.[28]

Značajan je i toponim Samobor, koji se susreće po jedan put samo ovdje i na kopnu, u značenju »bor na osami«.

Ni ovdje nema toponima, koji bi se odnosili na paljenje šume.

Od imena uvala rtova i školjeva najkarakterističnije je naziv Maharac, koji nalazimo samo na Mljetu i Korčuli. Vrlo je lako moguće, da se ovdje krije metaforički naziv kao u Ražnjić na Korčuli (talijansko-mletački Punta Speo), t. j. dubrovački grecizam maher ili mahijer »nož«[29], samo nam nije na žalost potvrđen oblik mahar u narječju. Možda će buduća istraživanja donijeti više svjetlosti u ovo pitanje.

Ostali su nazivi već poznati toponomastički tipovi: kao deminutiv Blaca, augmentativ Blatina (od Blato, ovdje naziv naselja), Vratnička (sc. vala, pridjev ž. r. od poznatog toponima Vratnik), Zaglava, Zaglavac, Dugi (sc. rat), Maslinova, Rogačica (od biljke rogač), Rat Pusta (ponta, koja zatvara Sobru), Duboka (sc. vala), Sutmȉhojska (sc. vala, ovako nazvana, jer pripada selu Sutmiho), Tatinica (drugdje na otocima Tatinja), Slatina, Knežić (možda u vezi sa Knȇže polje), Obōd (porat), Stupa, Glavat (sc. rat), Goli (sc. rat), Lukovac, Soline.

Prema ribi nazvan je najistočniji rt na otoku Pônta òd Gruja (prema tal. sintaksi).

Interesantan je naziv luke (porta) sela Maranovići Okukje (kol. od okuka). Takovi kolektivi su i nazivi dijelova Babina Polja Zȁbrieže (od za brijegom) i Zȁdubje (od za dubom).

Dô kao izraz za terensku konfiguraciju, koja se zove vrtača, vrlo je čest toponim na ovom otoku: Bȍdin dô, Žȕpanj Dô, Klačni Dô (od klak »vapno«), Oskorušni Dô.

Metafora je Sparožni (sc. rat).

Ne nalazi se drugdje naziv Tajnik za školj okružen drugima.

Na karakteristične stijene otoka Mljeta odnose se nazivi: Crljene stijene, Zle stijene i Rikavica (Ribna i Vodena). Posljednji je naziv prema rici morskih valova među stijenama.

Sasvim nejasni su nazivi otočića (školjeva) Ovrat i Kobrava, kao i naziv rta Tôjsto, koji možda predstavlja kakav dijalektički oblik mjesto Tusti (sc. rat). Ovaj pridjev dolazi kao toponim dosta često na otocima i na kopnu. Ako Tôjsto stoji za tlъsto, onda bi gore pomenuta Sötnica mogla stajati za sъtьnica, t. j. ъ > **o** kao u Rotec u dokumentima za današnje Ratac kod Špiča. Sotnica bi se mogla tumačiti kao satnikova kuća. O starohrvatskim i starosrpskim satnicima (lat. setnicus) ispor. Mažuranić, Prinosi, str. 1288.

Od ostalih toponima još treba spomenuti metaforu Korita i Stražište, koji se i inače češće susreću na otocima, Pudarica (od pudar »čuvar polja, bekčija«), Osoj (rijetko na otocima, vrlo često na kopnu za teren izložen suncu) i Vilina Voda (jedini folklorni toponim na otoku).

Stari toponim mora da je naziv uvale, terena oko nje i zaselka, koji se stvara Sovra ili Sôbra (tal. Porto mezzo). To se vidi odatle, što se konsonantska grupa **vr** izgovara u narodu sa **br** Sobra, kao brijeme za vrijeme u Dubrovniku. Da li je to etimologijski ista riječ, koja i naziv sela Savar na Velom Otoku kod Zadra, od grč. sauros[30] »gušterica ili vrsta ribe«, kako sam nekada mislio, ili druga koja riječ, bez potvrda u historijskim dokumentima ne mogu znati.

Mljetska Sovra izaziva i upoređenje sa slovenačkim hidronimom Sora od starijega Sovra[30a], koji je možda postao, kao postverbal, od glagola sъvrěti »effervescere«. U tom slučaju imali bi i treći primjer za ъ > **o** pored Tojsti i sotnica. Trebalo bi u tom slučaju ispitivati na terenu, da li u Sovri ima vode, koja vri (t. zv. bočatne vode).

Kako se otok naseljavao našim življem iz susjedne Hercegovine (prema B. Gušiću), razumljivo je, da se naselja nazivaju i u pluralu prema zadružnim imenima ili prema zanimanju. Takav je plurale tantum na Dnu od Mljeta selo Gòveđari, a na Vrhu od Mljeta Märanovići. Da je to recentniji tip toponima, vidi se odatle, što ga nalazimo u izobilju na kopnu, a nikako ili veoma malo (samo ovdje na Mljetu i Vlašići na Pagu) na našim jadranskim otocima. Ovakav plurale tantum je naziv dijela Babina Polja Rädulići (hipokoristik od Radoslav s rumunjskim članom). Sudeći prema ovom lingvističkom podatku, Radulići potječu starinom s kopna. Maranovići sadržavaju nepotvrđeni hipokoristik Maran od dubrovačkog ličnog imena Maroje.[31]

IV.

Kako obalski sistem Mljeta obiluje hridima, sikama i školjima, nije se moglo upisati mnoge nazive, nego ih je valjalo označiti brojevima. Prema tome brojevi se odnose:

a) na rtove: 1 = Kulir (vjerojatno od lat. cochlearium »žlica«), 15 = Križice (uz rt i hrid je ovako nazvana), 21 = Mrkijente (poznata opća riječ romanskoga podrijetla), 22 = Debeli (sc. rat);

b) na uvale: 9 = Stupe (vjerojatno genitiv prema tal. sintaktičkoj konstrukciji Vala od Stupe; ali bi mogao biti nominativ ili akusativ plurala; rod nije također poznat), 9 = Bijela (sc. vala), 10 = Zaklopita (sc. vala; na drugim je otocima običniji naziv Zaklopatica), 12 = Rogač, 14 = Mala Tatinica, 16 = Kozarica, 17 = Grda, 20 = Okuklje, 23 = Saplunara (poznati romanski toponim), 26 = Luka, 27 = Brnjestrova (pridjev od brnjestra < lat. genista), 28 = Obod, 30 = Pod Zlamenje, 34 = Malo jezero, 35 = Gonoturska (označuje i malu uvalu na poluotočiću kao i čitav potez od rta Lenge do sike Pličine; to je hrvatski pridjev od latinskog genitiva plurala vallis, portus ingannatorum g. 1254. 1253. Enganator[32] »varalica«. Hrvatski je ekvivalenat na drugim otocima i ovdje Tatinja);

c) na školje: 11 = Tajnik (nazvan ovako, jer je sakriven, upor. Tajan u šibenskom otočkom skupu), 13 = Ovrat, 18 = Planjak (opetuje se), 32 = Utrnji Školj (interesantan pridjevski oblik za književno nutarnji), 33 = Vanji Školj (pridjev vanji za književno vanjski);

d) na hridi, grebene i pličine: 2 = Crna Seka, 3 = Galicija, 5 i 7 = Borovac (dva puta), 19 = Senjavci, 24 = Zaglavac, 25 = Golić, 29 = Duboka i 31 = Sutmiholjska;

e) luke: 4 = Pomina. Mjesto Zaglava na specijalki piše naša pomorska karta Zaglavac, a mjesto Petro Pomeštak.

Bilješke:

¹ Kasnija promjena **t** u **d** ima se pripisati mletačkoj fonetici. Danas se kaže tal. samo Meleda (naglasak na prvom **e**.).

² U lat. se naime akcenat povukao sa Melítē na Méleta zbog toga, što je i bilo kratko i već u vulgarnom latinitetu prešlo u **e**.

³ Oblik Malata nastao je prema arapskom izgovoru Mâlitah za Melítē. Oba mediteranska otoka zamjenjivala su se u klasično doba. Tako u prikazivanju brodoloma apostola Pavla. Od arapskoga izgovora Mâlitah nastao je izgovor Malta, koji pominje već Itinerarium Antonini.

⁴ Grčki sufiks -ótēs dolazi na Jadranu i u tal. izvedenicama, na primjer u ital. Chioggiotto, kod nas Čozot. Ostale promjene, koje se zapažaju u Konstantinovoj grafiji, kao **z** mjesto **t**, **ea** mjesto **o**, mogu se protumačiti na osnovu fonetike staroga dalmatinskog romanskog govora.

⁵ Ovo sam tumačenje dao u Zeitschrift für Ortsnamenforschung IV 231.

[6] I stari geografi češće su pisali ime stanovnika mjesto imena samoga mjesta. Tako stoji pored Avendone i Avaendeatae. Upor. Krahe, Die alten balkan-illyr. geogr. Namen, str. 8, 17, 62. Na stari sufiks -atai u etnicima teško je misliti u Konstantinovoj grafiji zbog doba, kada je potvrđena.

[7] Portus Palatii pominje se već godine 1295.

[8] Imena mjesta s otoka Mljeta, koja analiziram u ovom članku, uzeo sam iz izvrsne studije g. Branimira Gušića, Mljet. Antropogeografska ispitivanja, I dio. E. bibl. XIV, Zagreb 1931. i iz njegova članka Mljet — biser Jadrana, Jadranska straža X, 162, 197. Ali u ovoj se studiji, kao i u Sindikovoj (Srp. etnogr. Zbornik, sv. XXXVIII, str. 26, 183—190), manje pominju imena obrađenih čestica„ a više naseljena mjesta i terenski nazivi. Sindik daje iz njih obilje antroponima.

[9] Smičiklas, Codex diplomaticus Regni Croatiae, XI 233.

[10] Upor. tal. (mletačko) pisanje Boxich za Božić u Zadru. Prema ovome moglo je nastati krivo čitanje Prožura za Proxura najprije u učenim benediktinskim i drugim svećeničkim kao i u administrativnim krugovima na otoku. To krivo čitanje djelovalo je i na govor prostoga naroda, koji nije znao čitati, a za koje je govor benediktinaca i drugih učenih ljudi imao veći prestiž. I drugi naši toponimi bili su izopačivani na ovakav način. Upor. baš u Dalmaciji Buković (kod Benkovca) mjesto ispravnog Bukovik. Netko je počeo pisati talijanskom ortografijom naš toponim Bucovich i to je opet krivo prenio u Buković, jer se na mletačku i naš -ić pisao -ich. Selo Osik u Poljicima zove narod (prema saopćenju Cvite Fiskovića) danas Osić, kako nije ispravno, jer taj toponim glasi na drugim mjestima Osik (Lika) ili Osijek i znači »obor, tor« A. Rj. IX 193. U svesku 34, sveščiću V, 21 splitskih akata u Zadru zabilježeno je u dočetku ispravnom latinskom grafijom Osic. Neko je u ovom dočetku htio vidjeti -ic(h) i prema mletačkoj grafiji krivo »ispravio« Osik u Osić. Isp. C. Fisković, Republika VI, 194. Upor. detaljnije o ovoj pojavi u našoj toponomastici moje studije u Radu, knj. 224, str. 109 br. 20, u Južnoslovenskom Filologu, VI, str. 77 br. 40 i u Časopisu za slov. jezik, književnost in zgodovino, V, str. 11 i sl. br. 3.

[11] Ovo je interesantan slučaj pojave, koju francuski lingvist Dauzat zove fausse régression. Izazvana je ortografijom, kako se često događa u francuskom, n. pr. Lefebure, pisanje i krivo izgovaranje, koje je nastalo zbog krivoga čitanja slova **v** u renesansnoj ortografiji Lefebvre za Lefèvre. Upor. moju knjigu »Osnovi romanske lingvistike«, sv. I, str. 161 g.

[12] Vokal **o** mjesto **e** u Prožura nalazi se i u našoj općoj imenici prosulja, koja je također posuđena iz lat. frixoria. **O** nalazi se i u romanskom krčkom govoru forsaura. Vidi Meyer-Lübkeov rječnik br. 3524. Hrvatska je metafora ovoga tipa naziv sela Kòrita, koje se, kao i Prožura, ne vidi s mora.

[13] Prema saopćenju akademika dra Branimira Gušića. Po njegovu mišljenju ovaj se naziv, kao pars pro toto, odnosi na Dno (od) Mljeta, suprotni pendant od Vrhmljeća. Da bi došli do sigurnosti u ovom pitanju, potrebne bi bile potvrde iz dokumenata kao i detaljnije istraživanje terena. Od Pomjenta bit će izvedenica Pomeštak, kako piše naša pomorska karta. Isto bi trebalo ispitati na terenu.

[14] Naša riječ žȁra dolazi preko talijanskoga od arapske riječi g'arra. Vidi Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch br. 3944. Predjel Džara nalazi se u Dubrovniku povrh propalog sela Višnjice iznad predgrađa sv. Jakoba.

[15] Upor. Meyer-Lübke-ov rječnik br. 277a.

[16] U romansko-kršćanska imena sa sut- ide prema saopćenju akademika Gušića i Supokrač < Sanctus Pancratius, koji kao toponim dolazi na Šipanu. Na Mljetu označuje zaštitnika nekadašnje mljetske univerzije i ruševine crkve sv. Pankracija usred maslinika u Babinu Polju. Prema obavještenju studenta Stražičića iz Babina Polja Pȍkraće je naziv maslinika ispod sela. Prema izgovoru ovoga studenta zabilježio sam akcente mljetskih toponima.

[17] Upor. Gerhard Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität br. 1892. Stanovnici se zovu Rupari, jer se Blaćani rugaju ovako Roparima. Pučka etimologija dovela je u vezu ime Ropa s općom riječi rupa, jer se selo uistinu nalazi kao u nekoj rupi. Smještaj ovoga zaselka dopušta i interpretaciju latinskim toponimom rūpes »stijena« (upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologische Wörterbuch, 3 izd. br. 7451), koji dolazi i u dubrovačkom latinitetu. U ovom slučaju morali bismo uzeti, da je dugo latinsko ū rupa prešlo u o kao u dubrovačkom deminutivu sàloča, koji je stvoren od sala pomoću deminutivnogā sufiksa -ūceus. Ali bi za rūpes > Rope bile potrebne potvrde iz historijskih dokumenata. Ženski rod na -a od rupes potvrđen je u retoromanskim toponimima. Oblak je na Lastovu zabilježio u gen. plur. rop »polja«, v. Archiv für slav. Phil. XVI, 442 § 30. Nemam drugih potvrda za ropa »polje«. Sindik o. c. str. 26 pominje i toponim Ropine, augmentativ od ropa, ali ne kaže na što se odnosi i gdje se nazali.

[18] Upor. o tome moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie, sv. LIV, str. 472, br. 10.

[18a] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch br. 8741. Primijetiti ipak treba, da mome izvjestitelju Stražičiću iz Babina Polja oblik tinjal nije poznat. On zna samo za tinel i tvrdi, da je ta riječ, kao i građenje tinela (danas i od betona), u novije doba importirana iz Dubrovnika. Prema tome, ovaj problem treba još istraživati.

[19] Lèngac, g. lèngaca je na Mljetu naziv lokaliteta (toponim) i opća riječ (apelativ) značenja »ravan teren u moru bez mulja, dobar za ribanje, jer se mogu bacati vrše.«. Dočetak **-ac** očevidno nije naš deminutivni sufiks **-ьc**, nego latinski **-aceus.**

[20] Upor. o toj riječi gore pomenuti rječnik Meyer-Lübke-ov br. 4877. O prijelazu **k** u **g** poslije **n** upor. moj članak u pomenutom Zeitschrift für romanische Philologie LIV 438 br. 14, a o promjeni **an** u **en** upor. u dubrovačkom govoru brenke mjesto grč. brancia u pomenutom Meyer-Lübke-ovu rječniku br. 1271 a.

[21] Čuje se uporedo i Vrh od Mljeta (Gušić). Na jugoslavenskoj specijalki nije zabilježen ovaj toponim ondje, gdje je na austro-ugarskoj Cima di Meleda. Mjesto toga stoji Vratnička za uvalu i rt, a za otočić V. i M. Školj. Vrhmljeća stavlja jugoslavenska specijalka kod sela Maranovića kao naziv položaja. Mjesto današnjega ženskoga roda piše se u dvjema latinskim listinama u muškom rodu Verchemelet i Verchemelec (g. 1325. i 1327.), v. Smičiklas, Codex, sv. IX, str. 197 i 245. Pominju se »casalia Blatte, Babinopolle et Verchemelet«. Latinska grafija u papinskoj listini ima se bez sumnje čitati Vrhmljeć (sc. rȃt »rt«).

[22] Upor. Brunelli, Storia di Zara, I, str. 407. Jireček, Romanen i t. d. II, str. 63.

[23] Naše **p** u saplun nastalo je iz **f** u psaflom, kako se govorilo u latinskih jezičnih rođaka Oska oko Napulja.

[24] Upor. Akad. Rječnik, sv. X, str. 7. I sama osnova Plana je čest toponim.

[25] Brnjestra kao opća riječ ne postoji danas na otoku. Mjesto ove riječi govori se općenito žuka < lat. juncus. Saopćenje stud. Stražičića.

[26] Sa sufiksom -ьc potvrđen je u N. R. Srbiji. Akad. Rječnik, III, str. 205.

[27] V. Broz-Iveković, Hrv. Rječnik, II, str. 749 s. v. vrijes.

[28] Kosmač kao opća riječ u značenju »čovjek rutav« potvrđena je u Dubrovniku od 16. vijeka, kao toponim u Crnoj Gori. Akad. Rječnik, V, str. 363.

[29] Upor. Akad. Rječnik, VI, str. 376, od grč. deminutiva *μαχαίριον*, cf. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, br. 1343.

[30] Zamjena dvoglasa **au** sa **ov** bila bi kao u ličnom imenu Movar pored Mavar za Maurus. Ovo ime dolazi na Mljetu u nazivu spilje Môvrica.

[30a] Ovaj se oblik može rekonstruirati iz Zoura, Zouriza g. 1291, v. moj članak u ljubljanskom Etnologu III, str. 191. Glede glagola sъvrěti v. Miklošić, Lexicon, str. 914.

[31] Ne mislim, da je Maran u Maranovići identično s rapskim toponimom in Marano g. 1229., Starine 291. Maroje je slavizirano lat. ime Marinus, v. Ak. Rječnik, VI. str. 486.

[32] Prijelaz romanskoga nenaglašenog samoglasa **a** u **o** dokazuje, da je toponim mnogo stariji od 13. stolj., kada je prvi put potvrđen, v. Jireček, Romanen, sv. I, str. 61. I sa romanističkoga gledišta ovaj je toponim veoma interesantan, jer dokazuje, da je ingannare »varati« postojalo ne samo u rumunjskom, nego i u romansko-dalmatinskom jeziku.

3. LASTOVO

I.

U starini Lastovo je pripadalo, kao i Vis, liburnijskim otocima. O Grcima na Lastovu nije ništa poznato, ali najstarija vijest o imenu ovoga otoka potječe iz grčkog vrela. Stjepan iz Bizanta, autor neke vrste enciklopedijskoga djela, piše mu ime prema Teopompu Ládesta i Ládeston, oba puta s naglaskom na **a**, što ne odgovara latinskom akcenatskom pravilu.

Za naše studije osobito je značajno, što su mjesto ovoga nelatinskoga akcenta zadržali i Latini, a nakon njih i dalmatinski Romani. Oblik Lasta, koji je nastao iz Ladesta točno prema njihovim fonetskim zakonima, ispadanjem nenaglašenog **e**, potvrđen je više puta u dubrovačkim dokumentima iz 13. i 14. vijeka.[1]

Ima, međutim, jedna potvrda iz 16. vijeka, koja kaže, da je staro ime Ladesta bilo prilagođeno i latinskom pravilu o akcentu. Ládesta je bilo latinizirano u Ladésta. U tom vijeku zabilježena je Punta di Laesta. U ovom obliku opažamo mletački izgovor staroga naziva. U mletačkom izgovoru važi naime pravilo, da **d** ispada između dva vokala. U njihovu se izgovoru kaže pravilno Lio pored Lido, ho capio mjesto toskanskog ho capito »razumio sam«.

Spomenuti Stjepan iz Bizanta zabilježio je i grčko ime stanovnika ovoga otoka. Lästovac se zove prema njemu Ladestanós (s naglaskom na **o**). Piše, dakle, grčki sufiks -ēnos u dorskom obliku. Iz ovoga lingvističkog podatka možemo zaključiti, da su u staro doba na Lastovu stanovali Dorani, koji su potjecali možda iz Sirakuze, kao i na Visu.

Prema sufiksu -est u ovom nazivu, koji je karakterističan za ilirska imena mjesta na obje obale Jadrana, kao na pr. u Bigeste, Ateste (danas Este), Tergeste (danas Trst), Nareste (kod Splita u Poljicima), zaključuje se, da je naziv Ládesta pripadao ilirskom jeziku. Iz ovoga podatka nužno izlazi zaključak, da su otoku Lastovu ime dali stari Iliri.[1a]

To su ime latinizirali Rimljani i na taj način, što su umetnuli **r** poslije **t**, kao i u Spalatro za Spalato »Split«. Tabula Peutingeriana piše ovo ime u lokativu plurala Ladestris[1b]

Romani su međutim nastojali u svojoj jezičkoj svijesti da protumače ovo ilirsko ime onako, kao što smo vidjeli da su kušali tumačiti i staro ime otoka Solent(i)a. Na sličan način doveli su Romani u vezu i staro ime Ladesta ili u njihovu jeziku Lasta s pridjevom Augusta, u čemu se ima razumjeti riječ insula. Augusta insula značilo je »carski otok« i mnogo ljepše je zvučalo negoli staro Ladesta. Pobudu za ovakvo prekrajanje staroga imena dalo je bez sumnje vjerovanje, da je Lastovu dao car Vespazijan izvjesne povlastice.

U isto vrijeme, kada se pojavljuje pomenuti dubrovačko-romanski oblik Lasta, čitamo u dalmatinskim dokumentima i Insula Auguste, Laugusta ili Lagusta. U posljednjem obliku treba vidjeti staru disimilaciju poznatu iz vulgarnog latiniteta. Ovaj oblik prodro je i **u** jezik dalmatinskih Romana, koji ispuštaju **g** između dva vokala, kad je drugi **u**. To pravilo nalazimo i u Traù za Tragurium. Nekoliko puta čitamo communitas (»općina«), comes (»knez«) Lauste. Ovako se zvao predstavnik dubrovačke vlasti na otoku Lastovu. U dubrovačkom romanskom govoru zabilježeno je također gubljenje suglasnika **g** pred **u**. Njihovi dokumenti pišu Rausium pored Ragusium za Dubrovnik.

Današnji Talijani ne zadržaše ni jedan od ova dva domaća dubrovačko-romanska oblika, ni Lasta ni Lausta, već vele Lágosta. Ali i ovaj se naziv ne naglašuje prema latinskom akcenatskom pravilu. Nije naglašeno **-o-**, kako bi prema talijanskom agosto očekivali, nego **a**; općenito se talijanski kaže Lágosta. U ovom slučaju očuvao se u talijanskom stari nelatinski akcenat upravo onako kao i u dva druga slučaja u njihovu jeziku na Jadranu. I Otranto i Taranto ne naglašuje se *Otránto i *Taránto, kako bi prema latinskom akcenatskom pravilu moralo biti, jer za talijanski jezik važi bezizuzetno isto pravilo kao i za sve romanske jezike, u kojima je latinski akcenat grčevito očuvan. Neki naučenjaci, kao g. Ribezzo iz Palerma, drže, da se je u Ótranto i Táranto očuvao stari mediteranski akcenat, koji se nalazio na početnom slogu riječi. Taj je akcenat važio u pretklasično doba i za latinski jezik. Ja ne držim ispravnim ovo mišljenje, već kažem, da se u Ládesta, Lágosta, Ótranto i Táranto očuvao grčki akcenat kao u Kórinthos i t. d.

Sada nastaje pitanje, kako se odnosi hrvatsko-srpski naziv Lastovo (s kratkim silaznim akcentom na **a**) prema oblicima, koje smo naprijed objasnili. Izvan svake je sumnje činjenica, da naš naziv Lȁstovo nema direktne veze ni sa starim Ládesta, ni sa romanskodubrovačkim oblikom Lausta, ni sa mletačkim Laésta, ni sa današnjim talijanskim Lágosta[1c], već jedino sa starim dubrovačko-romanskim Lasta, koji je, kako smo vidjeli, pravilno nastao iz Ladesta **na**

osnovu ispadanja nenaglašenoga vokala **e** i na osnovu stezanja ili asimilacije suglasničke grupe **ds** u **s**. Neretljanski Slaveni proširili su ovaj stari dalmatinski oblik tako da su iz njega napravili naš pridjev na -ovo u srednjem rodu[1d].

Prvi pisac, koji je zabilježio naš pridjevni oblik, bio je car Konstantin. On ga piše na grčki sa članom tò Lástovon i zove ga nísos, što znači »otok«. Upor. isti slučaj u sjevernom Jadranu, gdje g. 1070. pridjev sr. r. Sansicovo odgovara današnjem nazivu otoka Susak gen. Suska. Tu je dodan isti sufiks staroj osnovi.

Carevi su podaci za ovaj otok iste prirode kao i za Vis. Učeni car ne zove ga ni starogrčkim ni starodalmatinskim nazivom, već mu daje čisto slavensko ime, očit znak, da je u njegovo vrijeme, naš otok bio nastanjen Hrvatima.

I za Lastovo kaže učeni pisac, da njime ne upravljaju poganski Neretljani. Ni ovdje ne veli, u čijoj se upravo vlasti u njegovo vrijeme nalazi taj otok, da li u bizatinskoj, ili u mletačkoj, ili u hrvatskoj. Moramo dakle i ovdje domišljanjem, t. j. historijskom analogijom, popuniti prazninu u njegovu izvještaju, kao što smo to učinili razmatrajući historiju Visa u neretljansko doba. I ovdje moramo zaključiti, da su Bizant ili Mleci u Konstantinovo doba posjedovali ovaj otok, ili ako ne to, a ono barem pretendirali na nj zbog toga, da bi mogli kontrolirati ekspanziju Neretljana na Jadranu.[2]

I kod ovoga se otoka, kao i kod Visa, ponovila, s obzirom na političku upotrebu stranaca, stara historija sve do najnovijega vremena.

II.

Današnja toponomastika otoka Lastova u golemoj je većini čisto hrvatska. Ostataka starih romanskih naziva nalazimo samo u imenu školja Mrčara, što odgovara latinskoj izvedenici myrtearia, a to znači »zemljište, gdje raste mrča«,[3] riječ, koju je i naš narod na Jadranu posudio od latinskoga pridjeva myrtea (sc. arbor) za murtus ili myrtus »mrča, karakteristična biljka u dalmatinskoj flori«.

Osim toga dolazi u oba skupa lastovskih školjeva dalmatinsko-romanski naziv Mrkenta[4] (Crna i Bijela). Tako se izgovara ovaj obalski termin i u Blatu na Korčuli.

Drugi lastovski školjevi nose čista naša imena kao Priještap, Glavat, Vlasnici, Sestrice, Lukovac, Petròvac, Kruščica ili Kručica[5], upravo onako kao i rtovi (punte), uvale i dijelovi terena na samom Lastovu, gdje dolaze nazivi za uvale Korito, Kruščica ili Kručica, Vinopolje, Hrastovo, Vranino (brdo), Debelo brdo, Hum, Pleševo brdo, Duboka (uvala), Čanj Rat (punta) s nejasnim adjektivom, Velji Prijevor. Rača Spilja sadržava stari adjektiv rač »rakov«.

Kao u imenu Lastovo što naši napraviše od starodalmatinskog imena pridjev ,tako postupiše i u drugim starodalmatinskim nazivima za otoke. Od imena (insula) Busi[6] stvoriše oni Biševo (s dugim silaznim akcentom na i). Šta je stari dalmatinski naziv Busi[7], ne mogu pravo kazati. Jedino se vidi, da se svršava na -i, ali ne znamo pravo, što ima da znači ovo i, da li je to latinski nastavak za genitiv singulara ili za nominativ plurala, ili što drugo. Znamo tek toliko, da se ovo -i nalazi i u nazivu otoka Zuri[8], od kojega naš narod stvori također stari adjektiv na -j u srednjem rodu: Žirje.

U imenu Lastovo kao i u Biševo i Žirje imamo svagdje srednji rod zbog toga, što ne treba uz njih razumjeti opću našu današnju riječ otok, nego ostrvo. Premda se danas na Jadranu općenito u narodu govori otok, treba iz ovih toponomastičkih slučajeva zaključiti, da je i na Jadranu u najstarije doba bila u običaju riječ ostrvo kao i u drugim slavenskim jezicima. Naši pisci, kao Gundulić, Kavanjin i t. d., znaju samo za naziv otok, a ne za ostrvo. Istarska narodna pjesma pjeva »Dobrinj je bili grad, nasred je otoka«. Zašto je na Jadranu propala stara slavenska riječ ostrvo i zašto je generaliziran otok,[9] to će trebati istom istražiti, ako se bude moglo.

Od imena lastovskih brojnih školjeva naročitu pažnju zaslužuje Kapište, pisano na obje specijalne karte Kopište[10] prema bodulskom izgovoru samoglasnog a. Kod Šenoe Kopist. Nigdje u našoj toponomastici nije primijećena stara riječ kapište, koja znači »poganska crkva, poganski oltar«. A i inače ne nalazimo je u našim pisanim spomenicima. Jedino u Brečkovoj čakavskoj darovnici iz Povlja na otoku Braču iz g. 1185. čitamo »selo u kapišće crkve svete Marije«, gdje kao da ova riječ ne znači poganski, nego kršćanski oltar prema Mažuranićevoj interpretaciji. I uvala na ovom otočiću zove se Kapište, a drugi mnogo manji otočić Lukovac isto tako Pod Kopište. Talijanski naziv za Kopište glasi: Caziol, što je mletački deminutiv od Cazza[11], kako se na talijanskom zove Sušac. Kopište se, naime, nalazi dosta blizu prema Sušcu[12] i manje je od njega.

Vrlo je lako moguće, da se u nazivu Kapište očuvao trag neretljanskom poganstvu, kao što smo to opazili na otoku Braču. Ali striktnih dokaza za tu tvrdnju nema.

Iz Lastovskog statuta pomenimo još Golubinjak iz g. 1370. kao ime otočića razumljivo samo po sebi. Teže je razumljiv naziv Lukovac za otočiće. Ovaj naziv dolazi vrlo često i na kopnu,[13] a potvrđen je već kod cara Konstantina. G. 1370. čitamo u pomenutom statutu »Lukovci duo sotto Veli Otok« i »Lukovci superiori«.[14] Bilo ih je prema tome više.

Među lastovskim otocima pominje se iste godine i Zaklopatica[15]. Ovaj se toponim za uvale opetuje. Jekavski izgovor za veći otok Priještap[16], također nejasnog značenja, potvrđen je g. 1316. i 1677. Vjerojatno je to složenica od pridjeva prijek i imenice štap. Ako je

tako, onda bi to bio metaforički naziv »popriječan štap« za veći i dulji otok. Naša pomorska karta piše ga Prežba, riječ koja u dubrovačkom znači »istam« u jekavskom izgovoru priježba. Ni Prieštap ni Priježba nijesu zabilježeni u Akad. Rječniku.

III.

Za toponomastiku Lastova nema podataka iz narodnoga govora, zabilježenih na samom mjestu ispravno lingvistički, s naznakom akcenta, zatim fonetskih i morfoloških nijansa. Moramo se zbog toga i ovdje ograničiti na privremena opažanja učinjena na osnovu triju specijalki[17], prepustivši budućim našim toponomasticima eventualne popravke i preciziranja.

Toponim Prijevor, koji susrećemo i inače u južnodalmatinskom otočkom skupu, dolazi i ovdje s pridjevom Veliki. Ovaj je toponim veoma raširen na kopnu.[18] Nemamo na žalost detaljnijih opažanja o terenu ovako nazvanih lokaliteta (među njima čak i uzvisina), pa ne znamo, kakva je veza s glagolom vreti i s imenicom izvor, da li voda tu »previre«. Možda ovaj toponim prije stoji u vezi s drugom glagolskom osnovom, koju imamo u ot-vor, za-vor; upor. ruski var »jaz«, poljski przewora »stajska priječka« i Vukovu riječ prijevornica »zavornica, mandal«. Ako je točno ovo posljednje mišljenje, onda naš toponim nema nikakve veze sa prevreti, kako misli Maretić u Akad. Rječniku, nego označuje neki geografski objekat, koji nešto zatvara ili koji je zatvoren. Ovom toponimu odlično odgovara značenje, što ga daje Stulić imenici prijevor »staza utisnuta između dva brda«.

Da se utvrdi, što je pouzdano u vezi s tim pitanjem, trebalo bi izvršiti opažanja na terenu. Bez njih toponomastik i onako ne može ispravno da istražuje.

Na Lastovu nailazimo prvi put na toponim Ubli (zaton, u kojem izviru dva vrela), koji je Vuk zabilježio u svome Rječniku više Risna,[19] a kao opća riječ nalazi se u crnogorskom govoru ubao, ubla u značenju »jama kao bunar«. Htjeli bismo znati, da li se ova riječ govori i danas na Lastovu. Ista riječ dolazi u starijem izgovoru (s velarnim nazalom) u talijanskom nazivu Ombla za dubrovačku Rijeku.[20]

Toponim Maharac, koji često dolazi kao naziv rta na Mljetu, ovdje bilježe specijalke kao naziv otočića Makarac u sredinu Velog Laga, na našoj pomorskoj karti Maharac, što je vjerojatnije. Pita se, kako to izgovara narod, sa **k** ili sa **h**? Postoji još Makarčeve rutve (od rȕtvice »ruta graveolens«).

Interesantan je i naziv rta Žrvanj, zacijelo u značenju »kamen« bez specijaliziranja na mlinski kamen.[21] Nejasan je naziv poluotoka Sožanj.

Zabilježiti treba naziv školjića u pluralu Stomorine, od Sancta Maria, koji smo našli na otocima.

Ne znamo, na što se odnosi značenje toponima Mladina[22] i Vlasnici (Šenoa piše Vlasenik a naša pomorska karta: Vlašnik), koji su ovdje nazivi školjeva. Ni pridjev u Vratinj Otok nije jasan. Pridjev Mrka (prema jugoslavenskoj specijalki) dolazi ovdje drugi put za uvalu.[23] Tako isto i Kalač (Mali i Velji) rt i uvala na Sušcu. Ali toponim nije utvrđen, jer ga naša pomorska karta piše Kolač. Ni genitiv nije poznat.

Inače toponomastika Lastova sadržava mnoštvo hrvatskih tipova zajedničkih s ostalim jadranskim otocima, kao Česvinica (naziv školja), Prevlaka, Pržina, Ždrijelo, Kosovo, Kruševo, Studenac (polje), Vranine, Poljice, Dubrava, Hum, Oblo Brdo, Masline, Duboka, Dobri Bok (na Sušcu) i Baški Rat, Bijeli Rat (na Sušcu), Zlo Polje, Rat Veljega Mora[24], Maslovnjak (Šenoa piše Maslenik) i t. d. I u ovom malom popisu, koji ni izdaleka ne može biti potpun ističe se toponim koji se odnosi na nekadašnje šume: Dubrava.

Iz Šenoinih zabilježaka spominjem ime crkve Suđurađ na Humu, gdje nalazimo staro Su- prema novijem Sveti Spas, Malo i Velo Lago za dio mora, koje je zatvoreno dobrim malim otočićima. Ovaj talijanski toponim nalazimo i na Mljetu.

Kao i na Mljetu čest je toponim Dô »vrtača« u vezi s pridjevima: Bozonj Do, Vrijesov Do, Radov Do, Jurjev Do, Gluhi Do (ispod Crljenih Stijena), Šipan Do (putem za Hum). Pridjev u posljednjem opominje na ime dubrovačkog otoka Šipan, kojem je etimologija djelomice nejasna. Zbog toga bilo bi od potrebe ispitivanje na licu mjesta.

Mali otočići nose imena Hljeb (poznata metafora), Tatinjik (upor. naziv Tatinja za uvale na ostalim otocima), Glavat, Tovar[25] »magarac«, Vratni otok, Jabuka (metafora) i Vrhovnjaci (talijanski Lagostini), sve razumljivi toponimi. Hrvatski toponim Lučica i Zalučje dokazuju, da je i ovdje istisnuo talijanizam porat stariji hrvatski naziv luka »portus«.

Talijanski se naziv porto nalazi još u Portoruž »crvena luka«.

Uvale (dražice): Uska, Staklina, Negojna i Mrča (< lat. myrtea). Drugi i treći toponim je nejasan.

Na otočiću Svecu (= Sv. Andrija) nalazimo Gajić, zvan i Paklenica, dragu Slatina, razvaline Kraljičin grad, rtove Trpina, Šorbod (nejasno) i Crno. Treba spomenuti još otočiće Kamik i Brusnik (od brus »petra«), i nejasan naziv vrha na Svecu Nijaša, kao i dvije pličine (sike) Mustačina i Ploča prema Biševu. Velja Gora je uzvisina na Biševu.

IV.

Toponomastika obalskog sistema Lastova veoma je zapletena, jer i na zapadu i na istoku od glavnoga otoka ima čitav roj školjeva, a svaki od njih ima rtove, uvale i još po koji školjić uza se. Stoga je bilo od potrebe označiti njihova imena brojevima.

Prema našoj pomorskoj karti na Sušcu su:

a) rtovi: Pod Lokvicu (1), Bila Ponta (2), Gradeška Mala (4, i uvala se zove ovako), Križ (8), Lastovac (13, izvedenica od Lastovo[25a]);

b) uvale: Petrara (3, od lat. petraria »kamenolom«). Duga (sc. vala, 5), Mali i Velji[26] Željubac (6), Portić (7), Naranča (9), Dol (10), Balun (11, opetuje se na drugim otocima kao ime školja, romanska je izvedenica od balla »kugla«), Malo i Velje Jezero (12), Mona (14, možda opsceni toponim). Školjeva uz Sušac nema. Ovaj toponim je jasan.

Na Kopištu su:

a) rtovi Tanka (sc. ponta, 17), Kopist (19), isto što i naziv otoka, samo bez sufiksa -je), Crni Ratac (23, i uvala se zove ovim deminutivom od rt) i Velja Ploča;

b) uvale: Ćeme (15, za književno tjeme), rijedak toponim. I rt se zove ovako. Novalja (16, latinski toponim novalia, plural od novale »zemlja, koja se prvi put ore, novina«, kao na Pagu), Orlina (20, augmentativ od orao), Presma (21, izoliran toponim, koji izaziva upoređenje sa imenicom plȅsmo, koja u Srbiji glasi i presmo[27] i Donja (sc. vala, 22). Ni uz ovaj otok nema školjeva.

Na zapadnim lastovskim školjevima brojem su označeni:

a) rtovi Bijeli Rat (25), Gonječ (27), Malo Brusje (29, upor. hvarski toponim, kolektiv od brus »kamen«), Junac (32, i greben se zove ovako, metafora[28]), Barbaraš (38), Kapara (40, prema sufiksu sudeći, romanski toponim[29]), Velja Strana (43), Bijeli Rat Duvne[30] (uz uvalu Duvna < lat. domina »koludrica«, 45), Dukesa (49, valjda tal. duchessa), Tatinjica (51), Vola (zacijelo skraćena tal. konstrukcija Rat Vola, od vȏ), Na Lengu (53, opetuje se), Kremena[31] (58, možda pridjev krȅmenī; ali može biti i isti slučaj kao Vola);

b) uvale: Bjeljavka (26), Pod Mrčaru (28), Grgurevo Dance (30), Konopljica (34), Gotovuša (35), Pred Mrčaru (37), Mala i Velja Letišća (39), Cilja[32] (41, možda skraćeno prema tal. konstrukciji Rat od Cilja), Sito (42, rijedak toponim), Pod Poljica (44), Za Prešljugu (48, upor. na sjeveru Prislig = preslijež u Akad. Rječniku XI, 710), Borova (50), Prehodišće (56);

c) luka Mali Lago (55, upor. Lago na Mljetu, talijanizam);

d) prolaz (kanal): Most (54);

e) greben: Krava (31);

f) hridi: Hljeb (46) i Karlovića Tovari (47). Mjesto Vratinj (otok) piše naša pomorska karta Bratinj. To odgovara možda fonemu vr < br na Mljetu i u Dubrovniku.

Na istočnim lastovskim školjima brojem su označeni:

a) pličine: Brak (62) i Buškanje[33] (64);

b) greben: Turkovica (65);

c) školj: Za Barje (66);

d) prolazi (kanali): Vanjska i Nutarnja Kosjera (63) i Vratlo od Zaćaska (61). Ova grupa zove se Donji Školji.

U istočnu grupu ide još sedam školjeva i devet sika, što se sve zove kolektivnim imenom Vrhovnjaci. Na priloženoj karti nijesu nacrtani.

Školji ovoga skupa idu u ovom poretku: Velja i Mala Sestrica (i pličine uz njih ovako su nazvane), Mrkjenta (zove se i Pod Smokvicu; i pličina uz nju zove se jednako), Smokvica, Srednji i Gornji Vlašnik (dolazi i u zapadnoj grupi) i Glavat (sc. školj);

b) pličine: Ankovica, Vanjski Banak (tal. banco), Smokvica, Mrkjenta (pličina, i hrid se zove ovako), Praskavica (i hrid se zove ovako), Pleš (kod Mrkjente);

c) hrid Bratac (upor. toponim Sestrice, koji se opetuje).

Na samom Lastovu brojevima su zabilježeni:

a) prolaz (kanal) oko školja Zaklopatice Malo i Velje Vratlo (61);

b) rtovi: Soline (67), Male Stijene (73) i Skriževa (74), Kuljenčeva Ropa (75, upor. toponim Ropa na Mljetu); Međedina (79, metafora), Permuravica (83, i pličina se zove ovako), Cuf (87, upor. Čuh na Krku i Velom Otoku), Zaglava (88), Baški Rat (89, kao poluotok), Vilinske Stijene (84) i Baske Stijene (89, pridjevi baški i baske nerazumljivi su);

c) uvale: Duboka Luka (68), Dance (kod Prsnača Dola, 70), Za Dovce Dance (71, Za Dovce stoji možda mjesto Za Dolce prema debelom izgovoru suglasnika l), Za Poljice Dance (72), Staklena (78), Pod Strnišće (77), Negojna (80), Perna (82), Lovrićevo Dance (90), Pod Toku od Kalač (91) i Za Planiku (85). Ovamo još dio obale, Na Ingleza (69);

d) hridi: Uska (76) i Mrca (81).

Kanal između Kopišta i Mrčare zove naša pomorska karta Kanal Žaplja prema talijanskoj sintaktičkoj konstrukciji mjesto ispravno hrvatske Kanal Žapalj ili Žapaljski kanal. Naziv Žapalj i varijantu Žaplo sreli smo kod Paga i Molata i protumačili ga grčkom riječi *ι δάπλους* »prijevoz, skela, trajet«. Tragova Grcima u toponimiji ima i ovdje. Velji i Mali Grk na Sušcu paralele su nazivu Garška na Hvaru i Braču.

Pridjev u Čanj Rat nije osamljen. Nalazi se još kao naziv rta Čanj na jugu prema Špiču.[34]

Lijep narodni izraz za prolaz između otokâ Vratlo našli smo dva puta u ovom otočkom skupu. Opetuje se južno od Dubrovnika kao naziv prolaza (kanala) između otočića Supetrića i Molunta.

Bilješke:

[1] Upor. moj članak »Studije iz ilirske toponomastike« u Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini XXXII, str. 41 o historijskim potvrdama za ime ovoga otoka. Lijepa starohrvatska lična imena kao Hranoje i Jurko dolaze na Lastovu još u početku 14. vijeka: Cranoe, Jurco de Lasta, Mon. hist. Slav. mer. XXIX, str. 82.

[1a] Primijetit ipak treba, da se ovakov zaključak ne nameće apsolutnom nužnošću, jer dočetak -esta dolazi i na Siciliji u toponimu Segesta, grčki *Ἀκέστη* ,danas Castel a mare di Golfo, zatim u Liguriji Segesta Tigulliorum (gen. pl. je ime ligurskog ,možda neindoevropskog plemena), danas Sestri di Levante. Ni na Siciliji ni u Liguriji nema tragova starim Ilirima. U lingvistici se često operira u pitanjima stare etnografije i jezične pripadnosti, kad nema drugih mogućnosti saznanja, s ovakim dočecima. Ali treba istaći, da se o sufiksu nekoga indoevropskog jezika s pouzdanošću može samo onda govoriti, kad je tačno poznata i osnova. Kod ilirskoga sufiksa **-st** to je slučaj samo u Burnistae, ethnicum od Burnum, i u Tergeste, od kojega toponima osnova dolazi u tergitio »negotiator, trgovac«.

[1b] Glede umetnutoga konsonanta **r** poslije **st** ispor. i talijanski toponim Sestri u Liguriji < Segesta.

[1c] Kako se iz ovoga izlaganja vidi, današnja talijanska topografija očuvala je srednjovjekovni na učenu prekrojeni oblik imena otoka i naselja na njemu, dok su Hrvati očuvali domaći romanski izgovor predindoevropskog toponima. Zbog toga mislim, da se ne će moći održati nazor prof. M. Budimira, koji tumači konsonant **g** u Lágosta prema **d** u antičkom Ládesta na osnovu predrimske disimilacije **d — t > g — t,** jer i zamjena vokala e/o upućuje na recentnu kontaminaciju sa **agosto.** V. studiju Grci i Pelasti (Posebna izdanja SAN, knj. CLXVII, str. 51.

[1d] U sr. rodu zbog toga, što se ima razumjeti opća imenica ostrvo. Taj pridjev mogao je nastati i onako, kako je nastao i u Sarajevo, od saraj, prema sarajevski, t. j. sekundarnim putem. Pridjevska izvedenica od dubrovačke-romanskoga Lasta mogla se obrazovati samo pomoću složenoga pridjevskog sufiksa -ovski, budući da bi jednostavni sufiks -ski dao nemoguću konsonantsku grupu -stьski. Od pridjeva lastovski dobilo se Lastovo odbacivanjem jednostavnoga sufiksa -ski.

[2] Ivanova mletačka hronika stavlja osvojenje i razorenje Lastova u isto doba kad i razorenje Visa, t. j. u 997./8., kad je dužd Petar II. Orseolo vodio rat s Neretljanima. Hroničar daje mnoge interesantne pojedinosti za osvojenje Lastova (Ladaestina insula).

[3] Ova opća naša riječ na Jadranu za myrtus communis (upor. Ak Rj. VII., str. 49) pretpostavlja, kao tal. faggio, quercia, lat. pridjev murteus za osnovicu. Ostali romanski jezici znaju samo murta, v. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 5801. Uz liganj, pritur, i opet jedan primjer odvojenosti staroga romanskog govora u Dalmaciji.

[4] O ovoj romanskoj riječi, koja znači »obalska hrid« upor. moju knjigu »Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu« str. 80. Dočetak -enta je romanski pridjevni sufiks ž. r.; dolazi vrlo često u španjolskom. Upor. Meyer-Lübke, Roman. Grammatik, sv. II, § 516. Mrk(ij)enta odgovaralo bi latinskomeora muricenta. Ni za ovaj adjektiv nije se našla dosada potvrda u drugim romanskim jezicima. I on je specifikum starog romanskog govora u Dalmaciji.

[5] Konsonantska grupa **šč** reducira se u **č** u dubrovačkom govoru, na pr. ubrȕčić za ubruščić. Kručica dolazi i na Mljetu.

[6] Na ovom otočiću nalazio se stari manastir sv. Silvestra. Zbog toga mu je ime vrlo rano potvrđeno. G. 1146. i 1181. piše se de Budi, 1226. de Buço, 1289. de Buci, 1226. de Busi. Upor. Smičiklasov Codex diplomaticus, sv. II 61, 173, sv. III, 254, V, 98, VI, 651; Monumenta Slav. mer. III, 374, V, 223.

[7] Moglo bi biti, da je Busi ilirsko lično ime. Na mesapskim natpisima u Južnoj Italiji čita se Busi (plural). Upor. Ribezzo, La lingua degli antichi Messapii, str. 46. Ima i žensko lično ime mesapsko Busa, kao i Busidius izvedeno s grčko-latinskim sufiksom -idius. Schulze, Zur Geschichte der lat. Eigennamen, str. 38 pomišlja i na vezu s poznatim ilirskim imenom Beusas, Beusantis. Ako to stoji, onda u insula Busi »ostrvo nekoga Ilira, koji se zvao Busius« imamo jednostavni latinski genitiv singulara. U tom slučaju naš posvojni pridjev sr. roda posve je razumljiv. On točno prevodi latinski posjedovni genitiv. Naš samoglasnik **i** u Biševo pretpostavlja dugo latinsko **ū**, kao mir »zid« za lat. mūrus.

[8] O imenu ovoga otoka upor. moju studiju u Zeitschrift für romanische Philologie sv. XLVI, str. 391, br. 18 a.

[9] Najstarija potvrda za riječ otok u Dalmaciji potječe iz g. 1370. iz Lastovskog statuta, Monum. hist. jur. VIII, kad čitamo Lukovci II sotto Veli otoch.

[10] Potvrđeno sa **o** već g. 1316. Copist u Lastovskom statutu.

[11] G. 1592. i 1646. piše se na toskansku Caccia grande. Prema tome izgovor Cazza odgovara mletačkom narječju. Kakva je to riječ, da li stoji u vezi s lat. glagolom captiare »hvatati« (upor. Meyer-Lübkeov rječnik, br. 1662), ne znam. Dočetak -iol u Cazziol mletački je izgovor za toskansko -uolo.

[12] Naziv Sušac potvrđen je u Lastovskom statutu g. 1316., 1592., 1646. i 1670. Naziv se odnosi na nestašicu vode. Otočić nije nastanjen. Poznat je samo lastovskim ribarima.

[13] Upor. Ak. Rj. VI 213. Postoji i varijanta Lukavac, ibidem str. 210. Ovako se zovu otočići zapadno od Šćedra (Torkole): između Hvara i Korčule: Scogli Lukavci (tal. Bacili).

[14] Na spec karti 34/XVI Scogli Lukovci u skupu Scogli lagostini di ponente. Drugi Lukovac nalazi se na spec. karti 34/XV uz Kopište.

[15] Zaklopatica je punta uz uvalu Zaluče (= za lukom), tal. Porto Chiave. Ovako se prevodi na talijanski i inače ovaj toponim za uvalu. Otočić Ključ zatvara Zaklopaticu. Veza sa glagolom zaklòpiti je očevidna, ali je sufiks -atica neobičan.

[16] To je otočić s crkvom sv. Jurja između Mrčare i tik uz Lastovo na zapadnoj strani i uz otočić Maharac

[17] Kako su često nesigurni podaci iz specijalki, vidi se baš na ovom otoku. Austro-ugarska specijalka bilježi pridjev Nori Hum dva puta za uzvisinu i rt uz nju, dok jugoslavenska za oboje daje Novi Hum. Pridjev Nori nepoznat je, a Novi nema smisla uz imenicu Hum. Potrebno je lingvističko ispitivanje na terenu, da bi se objasnio neobičan pridjev uz ovaj imenički toponim. M. Šenoa u svoja dva članka »Lastovo« i »Svetac i Jabuka«. Jadranska Straža XI, str. 259 i sl., XV, str. 407 i sl. donosi izvjesnu količinu dobro zabilježenih toponima, ali bez akcenta. Narječje ovoga otoka ispitivali su V. Oblak u Jagićevu Archiv für slavische Philologie, XVI, i M. Kušar, Nastavni Vjesnik, I, str. 324, ali bez primjera iz toponomastike.

[18] Upor. Akad. Rječnik, XI, str. 940 s. v. prijevor.

[19] Upor. Broz-Iveković, Hrv. Rječnik, II, str. 613.

[20] V. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, XXX (1922), str. 28 i sl. s. v. Rijeka.

[21] Upor. moju studiju u Južnoslovenskom Filologu, VI, str. 93 br. 62.

[22] Akad. Rječnik, VI, str. 822 donosi više potvrda za ovaj apstraktum kao toponim, osobito u pluralu. Naša pomorska karta daje mu romanski naziv Saplun »pržina, pijesak«.

[23] Upor. s imenicama Mrka Ada, Mrki Do, Mrkodo na kopnu, Akad. Rječnik, VII, s. v. Austro-ugarska specijalka, koja upotrebljava hrvatsku la-

tinicu za naša imena, piše Mrca. I opet bi trebalo na terenu ispitati toponim. I naša pomorska karta piše ga Mrca. Čini se, da je to genitiv od mrtvac. Onaj, koji ga je stavio u kartu, čuo je zacijelo tal. sintaksu vala, punta od Mrca, i onda je stavio posljednji oblik kao ime. To sve treba provjeriti. I opet jedan dokaz za istinitost tvrdnje, da karte nijesu pouzdane za lingvističko ispitivanje toponima, nego su potrebne terenske studije.

[24] Ovako dugi naziv za rt nijesmo do sada sreli

[25] Toponimi ovoga značenja za školjeve nalaze se i u novogrčkom u egejskom arhipelagu: *Γάϊδαρος* = *ὄνος* »magarac«.

[25a] Potvrđeno za čovjeka s Lastova, v. Ak. Rj. V, str. 915.

[26] Pridjev velji (Broz-Iveković II 707) mjesto veli na sjeveru ovdje se počinje redovno upotrebljavati u toponomastici.

[27] Akademijski Rječnik, X, str. 53 u značenju »letva, koja služi za građenje tora«. Kao toponim Plesmo je ime sela u Slavoniji. Potrebni su podaci sa terena o lastovskom toponimu.

[28] Ak. Rj. VI, str. 678 ima ovaki toponim za njivu u Srbiji.

[29] Na kulinarsku biljku kapara Ak. Rj. VI, str. 839, koja nigdje ne dolazi kao toponim, ne može se pomišljati, prije na izvedenicu od lat. cappa, koja u franc. narječjima može da znači »taudis champêtre, écurie i t. d.« v. v. Wartburg, Franz. etym. Wörterbuch, II, str. 273.

[30] Na sjevernim otocima bio je istoznačni toponim Koludar, -drica < grčki *καλόγερος* .

[31] Pridjev krȅmenī u vezi s općim riječima Gorica, Njiva, Dô dolazi u našoj toponomastici, v. Ak. Rj. V, str. 503.

[32] Upor. na Braču ime brda Po Celja, u Istri (kod Medulina) Cea = tal. Cielo. Imenica cilj ne dolazi kao toponim.

[33] Ako je to apstraktna imenica od bȕškati se »tjerati buhe sa sebe« (Lika) Ak. Rj. I, 748 ili od buškȁt (Krk) »sjeći granje sa drveća za gorivo« < tal. bosco »šuma«, neobično je u toponomastici. Apstrakta kao toponimi rijetki su u svim jezicima.

[34] Upor. i Ak. Rj. I. str. 888.

4. LAKLJAN

Cio arhipelag, koji sa sjeverne strane zatvara Dubrovnik od najužnijeg jezika poluotoka Pelješca pa sve do Lopuda, zove Plinije Elaphites. Njegov plural mora se popraviti u Elaphitides[1]. To je pravilna grčka izvedenica u pluralu od opće grčke riječi élaphos »jelen«. Dobivena je pomoću grčkog sufiksa -itis, -itidos i znači »zemlju bogatu jelenima«. Ovakvo zbirno (kolektivno) ime nije osamljeno među grčkim nazivima. Često su Grci nazivali gajeve na otocima i otoke same prema jelenu zbog toga, što je jelen u njihovoj mitologiji bio sveta životinja, koju je božica Artemida osobito zaštićivala u posvećenim joj gajevima. Plinijev naziv Elaphitides za dubrovački arhipelag potvrda je i za grčku mitologiju u ovim krajevima, kao i za to, da je na njemu bilo i Grka, prije nego što su ovim krajevima trajno zavladali Rimljani. Od Plinijeva naziva stvoren je i naučni termin elafitski otoci za ovaj otočki skup.[2]

Elafitski otoci nose još i danas vrlo interesantna grčka i latinska imena, prilagođena, razumije se, hrvatskom izgovoru. Mi ćemo ih promotriti idući redom od sjevera prema jugu.

Objasnit ćemo najprije ime školja Jakljan (s izrazitim kratkim uzlaznim akcentom, koji je gotovo kao dug, na **a** u početnom slogu). Naziv ovoga otočića nije posve ustaljen u današnjem narodnom govoru mjesta Šipan. Pored Jakljan govori se ovdje i Lakjan s istim akcentom na početnom slogu.

Ovaj je otočić odijeljen od Šipana kanalom, koji se na karti zove klasičnim Bocca Pompejana[3] »Pompejeva vrata«, a u narodnom izgovoru Harpoti (s dugim silaznim akcentom na **a**).

Na sjeveru, tik do njega, nalazi se drugi školj zvan Olipa (s kratkim silaznim akcentom na **o**).

Oba su otočića odijeljena jedan od drugoga konalom, koji se zove na karti Bocca falsa ili hrvatskim nazivom Vratnik (s dugim silaznim akcentom na **a**).

Između Olipe i najjužnijeg jezika poluotoka Pelješca nalazi se Bocca ingannatore, mjesto, koje pominju i dubrovački dokumenti pod imenom Portus ingannatorum »luka varalica« kao mjesto osobito zgodno za gusarske prepade.[4] Ispor. Gonoturska na Mljetu.

Na samoj Olipi nalazi se uz rt (puntu ili pontu), zvan Jezik, tal. Porto ladro »luka za razbojnike«, a hrvatski Mali Vratnik (s dugim silaznim akcentom na **a**).

Nas osobito zanimaju nazivi Lakljan i Olipa.

Nijedan od ova dva otočića nije danas naseljen.[5] Služe samo pastirima i ribarima. Zbog toga i nema na njima naziva, koji bi upućivali na kakvo naselje.

Na Jakljanu bilježi specijalna karta samo Katine staje (najviši vrh na otočiću[6], puntu Pod biskupom[7] i uvalicu prema jugozapadu Dimović i Porto Galera. Uza nj se nalazi još školj Kosmač, čime se očito označuje njegova neznatna vegetacija (sitna gorica, kako se veli u Dubrovniku), koja je karakteristična za mnoge dalmatinske otoke, tako zvana macchia mediterranea.

Na Olipi donosi austro-ugarska specijalna karta još naziv Punta Lumpar. Ovako zove narod školjke u Stolivu i Lepetanima (lompar) u Boki Kotorskoj[8], dok se u drugim krajevima Dalmacije ova vrsta školjaka, koje žive osobito uz morske rtove ili ponte, kako govore u Dubrovniku i u Boci, naziva samo lupar (bez **m**). Punta na Olipi nazvana je bez sumnje po ovoj vrsti školjaka. Upor. na Krku toponim Omišalj.

Za nazive pojedinih elafitskih otoka imamo potvrda samo iz dubrovačkog arhiva. Za njih ne znaju stari autori. Ova okolnost smeta doduše uvelike pri objašnjavanju postanja njihovih imena, ali su dubrovačke arhivske potvrde tako brojne i često tako jasne, da već na osnovu dubrovačkih grafija možemo s priličnom točnošću odrediti postanje svakoga od njih.

Najstarija potvrda za otočić Lakljan potječe iz g. 1348., kad se pominju neki dubrovački posjedi na otočiću Lichignana[9] ili Lici-

gnana. Ovo je pisanje s romanističkog gledišta posve jasno. Te iste godine pominje se i crkvica (una ecclesia in lo scholetto in) Lichiganna.[10] Iz ovih se posljednjih grafija vidi, da su dubrovački notari imali dosta teškoća, kako da napišu ovo ime. Ne znaju, kamo da stave **n** od **gn**.

Iz njihovih se grafija ipak jasno vidi, da su izgovarali **k** pred samoglasnim **i**. To je najvažnija pojava staroga dubrovačkog romanskog govora i po njoj možemo pouzdano doći do saznanja, da se u Lichignana radi o starom dubrovačko-romanskom izgovoru. Glas **k** sadržava i naš naziv Lakljan.

Drugi dubrovački dokumenat iz g. 1378. nabraja dubrovačke otoke (nostrae insulae) Calamotte, Dalafodii, Cupane, Clicignane. Posljednja je grafija očito izopačena. U ovim grafijama prepoznajemo današnje nazive Koločep, Lopud, Šipan i Jakljan.

Izvan svake je sumnje, da se u dubrovačkom romanskom govoru otok Jakljan zvalo Likinjana ili, s ispadanjem drugoga nenaglašenog **i**, kako je pravilno u ovom govoru, Liknjana.

Prema fonetskim zakonima našega jezika nastalo je odatle pravilno Laknjan, ili disimilacijom nosnih suglasnika **nj** i **n**, Lakljan i, daljom disimilacijom likvidnih suglasnika **l** i **lj**, Jakljan. Kao u riječi maša za misa, prvo kratko **i** prešlo je u **a**.

Iz ovoga poređenja jasno se vidi, kolika li uska veza postoji između današnjih naših imena jadranskih otoka i staroga dalmatinskog romanskog (gradskog) izgovora.

Već je pokojni Jireček ispravno vidio, da stari dubrovački romanski oblik Lichignana predstavlja klasično latinsko insula *Liciniana. Samo je netočno tumačio ime Liciniana, kao da dolazi od rimskog izvedenog ličnog prezimena Licinianus. Licinianus je obični latinski pridjev izveden od ličnog imena Licinius, koje se nalazi po čitavom rimskom carstvu i znači »Licinijev«. U Sirmiumu imamo Thermae Licinianae »banje Licinijeve«. Dubrovačka insula *Liciniana znači jednostavno »otok, koji je pripadao nekom Latinu (Romanu) po imenu Licinije«. On je vjerojatno ovdje imao svoj praedium.

Kao što nam Plinijev naziv Elaphitides očigledno dokazuje, da je prije dolaska Rimljana ovdje živjelo grčko stanovništvo, tako nam insula Liciniana, danas Lakljan, očigledno dokazuje, da su prije dolaska Slavena ovdje stanovali Latini, koji su iskorištavali elafitske otoke u poljoprivrednom pravcu. Kao što su Konavli pružali izvrstan teren za poljoprivredni rad i od toga se očuvao trag u toponomastici sve do današnjih dana,[11] tako su i elafitski otoci već u rimsko doba bili vrlo zgodni za poljoprivredu. Toponomastika je očuvala trag tome poljoprivrednom rimskom radu u nazivu Liciniana.

Teže je objasniti naziv školja Olipa. Da taj naziv nije slavenski, jasno je. Nema za nj nijedne paralele s našim osnovama, koje se

upotrebljavaju u toponomastici dalmatinskih otoka. Teškoća u tumačenju ovoga imena leži i u tome, što se dosada još nijesu našle potvrde za nj u dubrovačkim dokumentima. Čini mi se ipak, da je i taj naziv latinskog podrijetla.

Kako se Olipa nalazi na krajnjem sjevernom krilu elafitskih otoka, mislim, da se ne ćemo prevariti, ako naš današnji naziv dovedemo u vezu s kasnom latinskom izvedenicom alapa (s naglaskom na početnom **a**) od latinskog ala »krilo«. Ako je to istina, naziv bi bio metaforički.

U romanskim je jezicima u riječi alapa nenaglašeno **a** bilo oslabljeno u meke samoglasnike **ei; u nekim** je jezicima čak i otpalo. Rumunji govore aripă »krilo«. Od dubrovačkoga romanskog *álepa nastalo je pravilno naše Olipa.

Sve dok ne dođu na javu potvrde iz dokumenata, mora ovo tumačenje, koje se osniva na poređenju, a to može lako da dovede i u zabunu, ostati samo moguće, bez onakve pouzdanosti, koju smo vidjeli u tumačenju naziva Jakljan ili Lakljan.

Otočić Lakljan poznat je dobro samo šipanskim ribarima i pastirima. Dubrovčani gotovo i ne znaju za nj. Poznavanje toga imena lokalno je. Zbog toga je i jasno, da ni samo ime nije moglo dobiti definitivan oblik. Neki kažu Lakljan, drugi Jakljan, treći Laknjan, a četvrti Jaknjan. Vidjeli smo sprijeda, da su i dubrovački notari u neprilici, kako da ga pišu. Nejedinstvenost u izgovaranju toga naziva nije dakle novijega datuma. Ona se lako objašnjava time, što ime nije živjelo među pismenim svijetom, koji bi mu jedini mogao dati i fiksirati jedinstven oblik. Ime se upotrebljavalo većinom u izgovoru priprostoga naroda, a ovaj se ravnao samo po fonetskim zakonima disimilacije suglasnika.

To sve treba istaknuti ne samo zbog toga, da se vidi, kako nastaju promjene u izgovoru mjesnih naziva, nego i zbog toga, da se tako točno istakne princip, od kolike li su važnosti pismeni ljudi za fiksiranje mjesnih imena uopće.

Od drugih toponima, što ih bilježe specijalke, spomenimo metaforički izraz Jezik za rt, Pržina za uvalu (oboje na Olipi), naziv triju školjeva Tajan, koji i inače dolazi na Jadranu, Kosmač, Goleč i Crkvine (sva uz Jakljan) i rt Sokolić na Jakljanu u Harpotima.

Naša pomorska karta bilježi još na Olipi rt Jezik (1) i uvalu Lupeška (2), na Jakljanu rtove Seka (3, lat. siccus »suh«) i Krsta (6, zacijelo genitiv prema tal. konstrukciji), uvalu Lokardina (5, pridjev od naziva ribe) i hrid Crna Seka, sve toponimi, koji se opetuju.

Bilješke:

[1] U svome djelu Nat. hist. III 152 on naime navodi VII (septem) Elaphites. Mora se, prema tome, uz brojnik staviti plural grčkoga naziva ἡ Ἐλαφῖτις »hirschreiches Land«. Ovako naziva Plinije i neki drugi otok u Jonskom Moru.

[2] Upor. moj i Roglićev člančić »Elafitski Otoci« u Hrvatskoj Enciklopediji, V, str. 670. i sl.

[3] Objašnjenje o ovom nazivu dat će se u idućem članku o imenu Šipan.

[4] Upor. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I str. 61. Po imenu gusara Alihodže nazvan je rt prema sjeveroistoku na Olipu. Alihodžu su potukli Mlečani i Šipanjani. Upoređenje sa Portus ingannatorum Gonoturska na Mljetu važno je sa romantističkog gledišta. Pored očuvana tri genitiva plurala illorum, candelorum i pascuorum u romanskim jezicima ovo je treći primjer iz staroga dubrovačkoga romanskoga govora. V.. Meyer-Lübke, Roman. Formenlehre § 7; Ital. Gram. § 322.

[5] Na starije naselje na Jakljanu upućuje možda naziv Lundžina (kratki uzlazni na **u** i duljina na **i**) s istočne strane u Harpotima. Zatim crkva sv. Izidora, koja je još u dobrom stanju. Ostaci samostana benediktinaca nalaze se blizu Peškiere, gdje im je bila ribarnica.

[6] Nazvane ovako po gospodarici otoka Kati Grade, koja je ovdje sagradila staje za svoju stoku.

[7] To je metaforički naziv za stijenu, koja se čini kao biskup u potpunom ornatu. Upor. sličan naziv na Sušcu.

[8] Upor. moju knjigu »Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu« str. 56.

[9] Upor. djelo u bilješci 4, str. 61. U Istri dolazi ovaj isti toponim kao zaselak kod Medulina Ližnjan (tal. Lisignano di Pola, u Sišanu izgovoreno Liźńan), gdje imamo istroromanski ili mletački refleks **ž** za dubrovačko **k**.

[10] Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. XI, str. 470. Monumenta hist. Slav. mer. XXVIII, str. 156.

[11] Na isušivanje polja pomoću jaraka odnosi se sam naziv Konavli, koji ne stoji u vezi s Canale, kako se kraj od Sutorine do Cavtata talijanski zove već od Konstantinovih vremena. Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku XXIX, str. 330.

5. ŠIPAN

I.

Šipan je najveći od svih sedam elafitskih otoka. Nalazi se između Jakljana i Lopuda. Pored Lopuda i Koločepa, taj je otok obdaren vrlo bujnom vegetacijom. Osobito je ubava dolina, što se ugodno proteže od Suđurđa do šipanske luke. Zacijelo je morao biti dobro obrađivan ovaj otok ne samo u vrijeme dubrovačke republike, kad su dubrovački gospari posred ubavih dolina gradili svoje vile, koje su i danas još dobro očuvane, nego i u rimsko doba.

Da li se ovaj otok ima identificirati s otokom Tauridom, koji se pominje u doba rimskoga građanskoga rata g. 47. prije naše ere, kad je kod Tauride pobijedio cesarijanski komandant iz Brundusiuma P. Vatinius pompejsku flotu, kojom je zapovijedao M. Octavius, to ni najmanje nije sigurno.[1] Otok Tauris imao je visoko razvijenu civilizaciju. Nalazio se, kako se danas u nauci općeno drži, između Hvara i Korčule.[2] Ostaci kulture ovoga otoka našli su se u selu Rake na otoku Šćedru (tal. Torcola) između Hvara i Korčule

južno od Pitavskih Plaža. Zbog toga se staro Tomašekovo mišljenje, koji je identificirao Šipan s »insulam Tauridem«, mora napustiti i prihvatiti novije mišljenje, koje identificira Tauridu i Šćedro (Torkolu). Ako je danas otok Šćedro neznatan, to ne znači, da je i u rimsko i predrimsko doba morao biti isto tako neznatan, jer je poznato, da se istočna jadranska obala spušta u more. Velik dio staroga Risna u Boci Kotorskoj zajedno s rimskim zgradama nalazi se pod morem. Tako se mogla spustiti u more i stara Taurida.

Kad bi bilo istinito Tomašekovo identifikovanje, onda bismo morali uzeti, da se Šipan u rimsko doba i ranije zvao Tauris, genitiv Tauridis i da je s vremenom, možda već u rimsko doba, promijenio ime. Današnje ime Šipan nije slavensko, nego predslavensko. Mi smo doduše istražujući imena otoka Paga i Ugljana u sjevernom Jadranu vidjeli, da jadranski otoci zaista češće mijenjaju imena. Ali kako nema naučnoga dokaza, da se današnji Šipan zvao u rimsko doba Tauris, Tauridis, a današnje ime je predslavenskoga podrijetla, može se misliti, da se Šipan i u antičko doba zvao ovako, kako se i danas zove, ako za današnje njegovo ime i nemamo potvrda starijih od 13. vijeka.

Najstarija pisana potvrda potječe iz g. 1222., kad se pominju šipanski vinogradi: vineae Juppanae. U 13. vijeku piše se ovo ime redovno sa **j** na početku i sa jednim ili dva **p**. Ovo **j** izgovaralo se u dubrovačkom romanskom govoru kao **z**, pa se piše sa **c** i cedille ili sa **z**: Çuppana ili Zuppana.

Vrlo rano opaža se pri pisanju toga imena prenošenje suglasnika **z** iz romansko-dubrovačkog govora u toskanski, pa se ime dubrovačkog otoka piše Giuppana, kao što se i Ragusa piše Ra(g)ugia, u čemu valja gledati toskansku purističku tendenciju starih Dubrovčana. U 16. vijeku piše se redovno: Giuppana, uomini di Giuppana de Luca, što znači Šipanjani.

Izvan svake je sumnje, da je u starom dubrovačkom romanskom govoru naziv našega otoka glasio Zupana i da je bio ženskoga roda kao i svi dalmatinski otoci. To izlazi iz starih potvrda.[3]

Mjesto romanskoga ženskoga roda, kao i u svim ostalim slučajevima, koje smo do sada ispitivali, stvoriše dubrovački Slaveni, koji ovamo dođoše iz zahumskog zaleđa, imenicu muškoga roda Šipan.

Naziv Šipan nosi, prema Vuku, kratki uzlazni akcenat na **i**. Iz toga izlazi, da je u starijem hrvatsko-srpskom govoru ovoga kraja bio naglašen vokal **a** s kratkim silaznim akcentom. Kako u svim štokavskim govorima, tako se i ovdje akcenat pomakao prema početku riječi. Iz toga možemo, dalje, zaključiti, da su i dubrovački Romani naglašivali srednje **a** u Zuppana, jer Hrvati preuzimlju u najviše slučajeva mjesto romanskoga akcenta u svojim tuđicama iz njihova jezika.[4]

Najstarija potvrda za hrvatski oblik Šipan potječe iz g. 1370., kad se pominje »vinograd moj koi je u Šipaně«. Iz ove potvrde vidimo, da samoglasno **a** nije bilo nepostojano, t. j. da se ime nije deklinirało Šipan, Šipna, kako se danas gdjegdje čuje kod ljudi, koji nijesu rođeni u ovom kraju. Jednako krivo deklinuju kontinentalci Pȑčanj, Pȑčnja mjesto Pȑčanja (Vuk).

Do ove točke sve je razumljivo u odnosu između hrvatskoga naziva Šipan i dubrovačkoga romanskog naziva Zuppana. Problem nastaje jedino u našoj zamjeni **š** za romansko-dubrovačko **z**. Za ovaj suglasnik očekivali bismo prema drugim primjerima **ž**, nikako **š**.[5] Za Zuppana očekivali bismo samo *Žipan, ne Šipan. Ne može se tvrditi, da se je ikada u dubrovačkom hrvatsko-srpskom govoru govorilo Žipan.

Imamo doduše u dubrovačkim imenima mjesta još jedan sličan slučaj. Mjesto Šumet kod dubrovačke Rijeke zvalo se u dubrovačkom romanskom govoru *Zunchetu (od lat. juncētum »mjesto, gdje raste šaš ili sita«), koje se različito pisalo; ali ovdje je stvar još zamršenija, jer mjesto dubrovačkoga romanskog skupa **nk** nalazimo u našem obliku Šumet samo **m**.[6] Ovdje dakle imamo dvije nepravilnosti, dok u Šipan mjesto Žipan imamo samo jednu. Da je oblik Šipan vrlo star, na to upućuje također i pravilna promjena **i** za **u** poslije palatala. Sličnu promjenu opazili smo i u imenu dalmatinskog otoka Žirje za romansko-dubrovačko Zuri i u našoj općoj riječi židov za judaeus.

Kako je nastala promjena **Š** mjesto **Ž**, nijesam mogao dosada odgonetnuti. Taj problem ostaje, da se riješi.

Nastaje pitanje, šta znači i odakle je dubrovačko romansko Zuppana?

Da ovaj oblik nema ništa zajedničko sa slavenskom riječi župan, očigledno je već zbog toga, što ne bi moglo biti nikakve promjene ove slavenske riječi kod našega naroda. Zbog toga se mora uzeti, da ovaj naziv potječe iz predslavenskoga doba.

Otok Šipan bio je vrlo rano slaviziran, što se vidi već po tome, što ga je između 1050.—1080. kralj Mihajlo Bodin poklonio Dubrovčanima. Kako je u ovo vrijeme Dubrovnik još posve romanski grad i romanski se govor njegov očuvao sve do konca 15. vijeka, može se s pouzdanošću zaključiti, da je otok Šipan bio mnogo ranije slaviziran od zahumskog zaleđa negoli sam grad. To je razumljivo već zbog toga, što je pučanstvo ovoga otoka bilo poljoprivredno, a stari Dubrovčani nisu bili poljoprivrednici. Dubrovački su gospari istom kasnije dolazili na Šipan, da provode ljeto u svojim vilama. Dva najvažnija naselja na ovome otoku, Suđurađ i Luka, nijesu gradska naselja nikada bila, kao što nisu ni danas.

U današnjoj toponomastici otoka Šipana ima samo jedan ozbiljniji trag starom romanskom govoru. Zapadna obala ovoga otoka

nalik je svojim visokim pećinama posvema dubrovačkoj izbočini prema Jadranu. Dubrovačke stijene pominje car Konstantin pod imenom Lau, što je dubrovačko-romanski izgovor za latinsko labes »strmina«. Na Šipanu zovu se ove visoke stijene Lave[7] (s kratkim silaznim akcentom na **a**, genitiv Lavā s dugim silaznim na **a**). Nije zabilježeno na jugoslavenskoj specijalki, nego na austro-ugarskoj, ali čudnovato Pt. Lavai. Odakle je onaj svršetak -ai? Ovaj se naziv pominje g. 1443. i 1452., kad se navode terre, terreni in Zuppana in Logho chiamato laue. To je jedini siguran podatak za tvrdnju, da su zahumski Slaveni na Šipanu još zatekli Romane.

Drugih sigurnih toponomastičkih podataka za tu tvrdnju nema. Nazivi Prtuša[8] i Sekanja[9] za punte kod Suđurđa, pa Galebrina[10] za uvalu ispod Sutulije i Bige, naziv male uvale kod rta Debela Glava prema Pompejanskim Vratima, zvuče doduše neslavenski, ali ih ne znamo pouzdano tumačiti, pa ma da su to neslavenska imena, ne možemo ih ipak sa sigurnošću ubrojiti među dubrovačko-romanske riječi.

Glavno brdo na otoku zove se Sutulija[11], na austro-ugarskoj specijalki Ilija, a na jugoslavenskoj Sv. Ilija (od Sanctus Helias). Sut-za Sanctus nalazi se još u Suđurađ[12] (od Sanctus Georgius). I ova dva momenta govore u prilog tvrdnji, da su zahumski Slaveni na ovom otoku zatekli još Romana, od kojih su saznali i ime otoka Zuppana.

Nije lako odgonetnuti, što je upravo ova riječ. Kako elafitski otoci nose grčko ime, nije presmjelo, ako se pokuša i Zuppana protumačiti iz grčkoga. Najbliža grčka riječ našem obliku jeste gypanon (s naglaskom na **y**), što znači »orlovo gnijezdo«. Takav naziv priličio bi otoku, ako se gleda s jadranske pučine, gdje se ističe pomenutim visokim stijenama, za koje su i današnji Šipanjani očuvali stari dubrovačko-romanski naziv Lave f. pl. Ali grčka riječ gýpanon nije dovoljno potvrđena, pa ima i mišljenje, da bi to moglo biti pogrešno pisanje za deminutiv gyparion (s naglaskom na **a**). To doduše nije vjerojatno, ali kako pomenuti oblik nije dovoljno utvrđen u grčkoj književnosti, mora se još pomišljati i na to, da se u Zuppana krije možda, grčki adjektiv gýpinos »orlovski«. Ovaj adjektiv je bio možda latiniziran pomoću latinskog sufiksa -anus. Zuppana predstavljalo bi prema tom mišljenju gypana insula »orlovski otok«. To su dakako sve više manje vjerojatna nagađanja, za koja nema striktnih dokaza.

II.

Od hrvatskih naziva na tome otoku, koji upućuju na veliku starinu, treba naročito istaći Pakljina ili Pakljena u pretjeranom jekavskom izgovoru. Ovako sè zove manastir sv. Marije i sv. Mihajla na

Šipanu. G. 1560. piše se ispravno Santa Maria di Pachglina d'insula Zupana, ali se danas općenitije govori Pakljena na Šipanu. G. 1327. piše se isto tako ispravno fraternità di Pachglina. Ali se prije toga uvijek pisalo **e** mjesto **a**: monasterium sancti Michaelis de Pechlina i tako nebrojeno puta; g. 1368. prior monastirii de Pecclina.[13] U ovoj se je riječi prema tom pisanju govorio u staro doba meki poluglas, iz koga se razvio vokal **a**. Pakljina je izvedenica od pakao i znači vrstu smole, kao katran, bitumen, koji se dobiva u brdinama. Često dolazi kao topografsko ime na našem kopnu i na otocima, kao na Hvaru (Pakleni otoci), u Poljicima, u kotaru makarskom.

Od drugih hrvatskih imena mjesta valja naročito istaći naziv Priježva (s kratkim silaznim akcentom na **i**). To je uski komad kopna, koji spaja poluotok zvan Brag (s kratkim silaznim akcentom na **a**) sa Šipanom. Ova riječ znači upravo »istam ili prevlaka«. Zore[14] je piše prijedžba. To je izvedenica od prijek.

Zabilježiti još treba naziv predjela, gdje je bio manastir dumana i gdje je mala uvalica, Kaludrica. Ovaj je naziv zbog toga zanimljiv, što nam kaže, da se je i u Dubrovniku upotrebljavala nekada riječ koludrica, koja je grčkoga podrijetla. Danas se mnogo upotrebljava samo na jadranskoj čakavskoj teritoriji od Kvarnera na sjever do uključivo Hvara na jugu. U Dubrovniku se mjesto koludrica govori redovno samo dumna ili duvna, od latinskog domina.

U predjelu Lave Sindik[15] je zabilježio uvalu zvanu Supokrač < Sanctus Pancratius, koji smo vidjeli na Mljetu.

Nazivi za uvale kao Tiha, Duboka, Maslinovica ponavljaju se i ovdje kao gotovo na svim ostalim otocima. Isto tako i naziv školjića Mišnjak, izvedenica od miš.[16] Isto tako se ponavljaju i toponimi, koji se odnose na šume kao Dubrava, na konfiguraciju terena kao Veli Vrh i Pobrđe (< pod + brđe) i na metafore za uzvisinu kao Debela glava, kao i toponimi, koji se odnose na poljoprivredne i pastirske uređaje kao Ograde, Tor i t. d. Ni nazivi za rtove, kao Konj (8, naprama školju Ruda) nijesu osamljeni. Naša pomorska karta bilježi još uvalu Kamenarska (7).

Naziv uvale Bige u pluralu možda je ista riječ koja i biga »svežanj, snop« na Hvaru[17], ali se ne zna, čega se upravo tiče. U arbanskom bigë znači »grana«, a u romanskim jezicima »uređaj, koji služi za dizanje, greda i t. d.« To je lat. biga.[18]

Najveću pažnju romanista pobuđuje šipanski toponim Fraiga[19], ali se ne mogu domisliti, što znači.[20]

Bilješke:

[1] Na ovo identificiranje svodi se naziv kanala Bocca Pompejana za Harpote, o kome se govorilo u prošlom članku.

[2] Upor. Flussov članak o Tauridi u Pauly-Wissova, Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, II, IV, 2, str. 2547. Upozoriti treba i ovdje na grčki sufiks -is, -idis kao i u Elaphites.

[3] Upor. moj članak u praškom slavističkom časopisu Slavia X, str. 485, bilj. 3, što se tiče podataka u ovom člančiću.

[4] Upor. n. pr. πλάθανον »naćve« ≥ plathăne > furlanski plàdene, srp.-hrv. plàdanj, gen. -dnja, čakavski u Istri plādánj — -dnja, Ak. Rj. IX str. 942 i Meyer-Lübkeov REW[3] br. 6585 i Rohlfs, Etym. W. der unterital. Gräz. br. 1719. Nenaglašeno e u plàdene prešlo je u poluglas.

[5] Upor. lat. mŏdiŏlu(s) »čaša«, odakle je baš u Dubrovniku žmuo, gen. žmula < u 15. v. mžul, Ak. Rj. VII, str. 191.

[6] Upor. o ovom imenu mjesta moj članak pomenut u bilješci br. 3. str. 478. Uzeli smo kao vjerojatno, da je dubrovačko romansko ime bilo zamijenjeno slavenskim suzvučnim imenom onomatopoetskoga postanja šumet zbog toga, što se dubrovačko mjesto *Zunketu nalazi u blizini izvora. Drugi Šumet nalazi se kod sv. Stevana u Paštrovićima. Šumet postoji i u Gornjem Grblju. Vrelo Šumeće dolazi kod Travnika. Dubrovački Šumet je prema tome naš toponim, koji je zbog suzvučnosti zamijenio romanski *Zunketu.

[7] Više detalja o ovom toponimu v. u mojoj studiji pomenutoj u bilj. 3, str. 455 i sl.

[8] Naziv bi mogao stajati u vezi sa tal. pertugio, franc. pertuis od lat. pertu(n)siare, v. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch. br. 6436, i to zbog toga, što se ovdje nalazi spilja, koja poluotočić probija, tako, da se huka i šum valova, što mlate s jedne strane, čuju i s druge

[9] Može biti lat. augmentativna izvedenica od secca »pličina« pomoću latinskoga sufiksa- -aneus.

[10] Ovaj naziv uvalice glasi obično Galebina (s dugim silaznim akcentom na a). Zbog toga može da stoji u vezi s imenicom galeb; ali se galeb izgovara s kratkim silaznim akcentom na a i s duljinom na e. Augmentativ galèbina bilježi Ak. Rj. III str. 93. Na jugoslav. specijalki nije zabilježena. Mjesto toga stoji Šilovo i Bjelanovo Selo.

[11] Nejasan je asimilacijski prijelaz i > u drugoga dijela složenice. -Ulija mjesto Ilija. Možda je izazvan od sut.

[12] U nominativu se govori na Šipanu obično Suđurac, genitiv Suđurđa. Noviji toponimi imaju i ovdje hrv. pridjev Sv. Ivan, Sv. Spas i Sv. Mihajlo. Sindik, Srp. etnogr. zbornik, XXXVIII, str. 26 piše mjesto Sv. Spas Pod Suspas, sa su- jednako kao i Sutvara.

[13] Potvrde za ove navode v. kod Smičiklasa, Codex diplomaticus VI, str. 500, VI, str. 465, 614, XII, 86, 472. Mon. hist. jur. VII, 1, str. 130, 155 itd.

[14] Zore, Paljetkovanje, Rad sv. 115, str. 145 i moj članak u praškom slavističkom časopisu Slavia, X, str. 457. Upor. u lastovskom otočkom skupu Prežba, koja s otokom Lastovo pravi Veliko i Malo Jezero (prema slici u Jadranskoj Straži XI, str. 260). Drugi je naziv za ovaj pojam u Dalmaciji prevlaka.

[15] Dubrovnik i okolina, str. 55.

[16] Upor. mišnjak u značenju »mišolovka« kod čakavaca, Ak. Rječnik, VI, str. 774.

[17] V. Akad. Rječnik, I, str. 288.

[18] Upor. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, br. 1095 i G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, str. 36 s. v.

[19] U Akad. Rječniku, III, str. 64 piše Frajga.

[20] Na identitet sa riječju fraiga »jagoda« < lat. fragum u sjevernotal. narječju Val Sesia ne može se misliti, jer bi lat. n. pl. fraga > rum. fragă morao u dubrovačko-romanskom isto tako glasiti. Na drugi romanski toponim fabrica »kovačnica« > albanski farkë istoga značenja, odatle glagol rum. fereca, u Logudoro na Sardiniji fraigare ne može se također misliti, jer bi se u dubrovačko-romanskom očekivao u toj riječi **k**, ne **g**, kako je u **Fraiga**.

I.

Treći elafitski otok zove se Lopud (s kratkim uzlaznim akcentom na **o** prema Vuku). Nalazi se u sredini između Šipana i Koločepa.

Postanjem njegova imena bavio se Pero Budmani. On je u Akad. Rječniku[1] ispravno opazio, da dubrovačke arhivske potvrde za Lopud, koje glase Dalafodi, Dalafota, Delafota, Calafota, Calafodium, Lafota (1348.), opominju na Plinijeve (insulae) Elaphites, naziv, koji smo popravili u Elaphitides.

Ovo Budmanijevo mišljenje, koje je i Jirečekovo, samo je donekle ispravno. Od Elaphitides ne može se direktno doći ni do staroga dubrovačkog Lafota ni do našega Lopuda. Pouzdano je samo toliko, da se hrvatski naziv posve poklapa s dubrovačkim romanskim Lafota, ali od Lafota do Elaphitides još je dalek put. Vokali se u ta dva oblika nikako ne podudaraju.

Istina je, da su stari Dubrovčani u onome početnom d- od Delafota i Dalafota mogli osjećati, kako veli Budmani, latinski prijedlog de, jer su govorili isola de Lafota »lopudski otok«.

Dubrovački arhivski oblici sadržavaju ipak osnovu naziva Elaphitides. Samo još treba protumačiti, odakle dolazi onaj svršetak -óta, koji se nikako ne podudara sa -ítides. Ali već ono slaganje u osnovi, koje su ispravno uočili i Budmani i Jireček, dopušta nam da u grčkom jeziku potražimo drugu riječ, koja ima osnovu élaphos »jelen«, a može da posve objasni pomenuti stari dubrovačko-romanski svršetak u obliku Lafota. Ta grčka riječ glasi elaphópus, genitiv elaphópodos, pridjev koji znači »onoga, što ima jelenju nogu«. Dubrovačko romansko Lafota može se lijepo i bez teškoća protumačiti grčkim akuzativom elaphopoda (s naglaskom na prvome **o**). U ovome obliku grčka grupa -phopo- bila je skraćena u -pho- na osnovu zakona haplologije, koja u izgovoru ne trpi dva jednaka sloga nablizu, slično kao u našoj složenici zakonoša, što nastade od *zakononoša. Tako nastaje grčko *elaphóda.

Kad Romani preuzimlju grčke riječi, oni često zamjenjuju grčko **d** sa **t**. Uostalom, i dubrovačke arhivske potvrde neprestano osciliraju između **t** i **d**.

Osim toga u Dubrovniku se opaža u grčkim riječima, što ih čitamo u statutu iz g. 1272., da nestaje početnoga **e**. Tako se piše u tom statutu pitropus mjesto epitropus, baš kao i u novogrčkom jeziku što nastaje takovo ispadanje. U *elaphota ispalo je također početno **e**.

Lafota je, prema tome, sasvim pravilno razvijen stari dubrovački romanski izgovor grčke riječi.

A što nalazimo u Lafota okamenjen grčki akuzativ, i to je sasvim po zakonu grčke toponomastike, ne stare, nego moderne, u kojoj se također generalizuje akuzativni oblik imena mjesta (primjer Lefsína za staro Eleusis).

Lafota, prema tome, znači otok, koji ima jelenovu nogu ili je nalik na nju. Geografska konfiguracija ovoga otoka zaista izaziva takovu predodžbu. A kako se naziv Elaphitides, o kome smo govorili već u članku o Jakljanu, može svesti na grčke mitološke predodžbe o gajevima i otocima, vrlo je lako moguće, da su epidaurski Grci, koji su stanovali u današnjem Cavtatu, dali ovakav naziv otoku Lopudu iz poganskih mitologijskih motiva, koje danas možemo samo da naslućujemo.

Talijani nijesu zadržali naziv, koji su u srednjem vijeku ovome otoku davali stari dubrovački Romani, a prema njima i Hrvati. Oni ga nazivaju drugim imenom: Isola di Mezzo ili samo Mezzo, što znači »srednji otok« i točno odgovara njegovu geografskom položaju. Budmani tumači ovo čudno odstupanje na taj način, što se domišlja, da su Talijani stari dubrovački romanski naziv Lafota interpretirali u obscenom smislu.[1] Da izbjegnu tom značenju, nazvaše ga prema položaju.

Da, tumačeći ovo ime iz grčkoga jezika, ne postupamo samovoljno, vidi se i odatle, što u Vali od Šunja nalazimo dva mala školja, koja se zovu grčkim imenom Mali i Veliki Skùpio (genitiv Skùpjela). Naziv Skupjeli sadržava grčku riječ skópelos, koja znači isto što i školj. Samo je u Dubrovniku grčka riječ bila latinizirana u scopellus.[2]

Vala od Šunja sadržava, naprotiv, latinsku riječ bestia, u augmentativnoj izvedenici bestione. Ova je riječ očuvana i u talijanskoj općoj imenici biscia, što znači zmija. Lopudska uvala zove se tal. Val Bisson. Staro naselje lopudsko nalazilo se baš uz ovu uvalu.

Mjesto Šûnj gen. Šúnja piše Vetranić (1, 21): do Pšunja, a Marin Držić (268): blaženica od Pšunja. Prema tome je u današnjem obliku ispao **p** kao u šenica za pšenica. Ove dvije potvrde kažu, da naziv potječe zaista od bissone. Isusovac Giammaria Mattei, koji se zvao hrvatski Matijašević, piše g. 1752. na dva načina ovaj toponim[2a]: Madonna di Akscium (čitaj Akšum) i Confraternita di Santa Maria d'Apscium (čitaj Apšum), iz čega izlazi dvoje: 1. Pred suglasničkom grupom **pš** nalazio se u dubrovačkom govoru i vokal **a**. 2. Grupa **pš** varirala je sa **kš** kao u oksjenač < absinthium. Protetičko **a-** nastalo je krivim rastavljem prijedloga od|a‿Pšunja (ispor. tal. l'alloro < la loro < lat. laurus »lovor«).

II.

Slavenska toponomastika, koliko je poznata, nije osobito karakteristična. Zapadna punta kod mjesta Lopuda zove se Benešin rat. Pridjev je od dubrovačkog imena od mila (hipokoristika) Beneša, od Benedictus. Rt prema Koločepu zove se Poluga, što dolazi, kao i naša opća imenica, od latinskog palanca.

Od ostalih hrvatskih naziva na Lopudu treba istaći još Ivanje brdo, gdje je crkva sv. Ivana. Stari pridjev Ivanj »Ivanov«, kojim se ovo brdo naziva, odnosi se dakle na crkvu, a ne na kakva posjednika.

Stara slavenska lična imena nalaze se i kao nazivi za čestice. Ovamo ide Butkovina (s kratkim silaznim akcentom na **u**).

Interesantni su još naši nazivi Sutiona, kraj kod crkve sv. Nikole, i Sutionica[3], mala uvalica malo dalje od Sutione.

Ima i starih dubrovačkih hipokoristika od romanskih ličnih imena u nazivima položaja. Mjesto, gdje je park, zove se Nokovo (s dugim silaznim akcentom na **o** početnoga sloga). To je adjektiv srednjega roda od ličnoga imena Nale, od koga je i porodično ime pjesnika Nalješkovića (od mlet. izvedenice Nalesco).

Od svetačkih imena zanimljivo je samo ime predjela Sutmiho (kratki uzlazni akcenat na **i** i duljina na **o**), na Sutmihajlu. Sut stoji mjesto sanctus.

Napose treba govoriti o nazivu predjela uz more u samom mjestu Igo (kratki uzlazni akcenat na **i** i duljina na **o**), na Igalu. Ovaj naziv je zbog toga zanimljiv, što se nalazi još samo u Boki Kotorskoj, ovdje u srednjem rodu Igalo. Naziv je grčkoga podrijetla. Dolazi od grčke riječi aigialós, što znači »obala, plaža«.[4]

Još treba pomenuti Bige (plural ženskoga roda s kratkim silaznim akcentom na **i**). Taj smo naziv latinskoga podrijetla našli na Šipanu kao ime uvale. Ovdje je to naziv predjela blizu Poluga (punte), gdje su borovi pogorjeli. Budući da se u oba slučaja ovaj naziv upotrebljava u našem pluralu, riječ je bez sumnje uzeta iz općega govora; ali što znači, nijesam mogao u Dubrovniku saznati. Akademijski Riečnik poznaje riječ biga u značenju »svežanj, snop«, na pr. biga obruča. Hvar je označen kao teritorija, na kojoj se ova riječ govori. Lopudsko i šipansko ime mjesta dokazuje, da se nekada morala govoriti i u dubrovačkom.

Za one konale, koji jugoslavenska specijalka zove Lopudska i Koločepska Vrata, a austro-ugarska Bocca di Mezzo i Bocca di Calamotta, našao je Zore[5] narodni izraz u pluralu Pròjezdri, Pròjezdārā, koji smo objasnili u članku o Korčuli.

Specijalke bilježe imena rtova Kuk[6], koji ovdje susrećemo prvi put, i Mrčica, deminutiv od mrča < myrtea. Između njih je predjel, koji jugoslavenska specijalka piše Feram, a austro-ugarska S. Fermo, dakle kao ime sveca. Iz naše pomorske karte vadim naziv rta Poluge (9 prema Koločepu).

Bilješke:

1 Ak. Rj. VI, str. 155.

2 V. o ovome problemu moju studiju izašlu u pariskom romanističnom časopisu Romania sv. LVII, str. 465—76 i 610. Ovaj se toponim opetuje u Boci Kotorskoj u nazivu Gospa od Škrpjela. U grčku riječ scópelos ovdje je umetnut još **r**, vjerovatno prema lat. riječi scrūpulus »oštar kamenčić«, koja nije očuvana u romanskim jezicima. Školj, općenit naziv u otočkoj i kopnenoj Dalmaciji za malene otočiće, od iste je grčke riječi, ali je došao k nama preko tal. scoglio. To je recentan italijanizam, dok su nazivi Skupjeli, Škrpjeli iz najstarijeg doba našega dolaska na Jadran, kako pokazuje neizmijenjen suglasnik **p**.

2a Ovaj mi je podatak saopćio prof. Deanović iz Matijašićeva dnevnika, koji izlazi u Analima Historijskoga Instituta Jugoslav. Akademije u Dubrovniku, sv. I (1951). Zore, Dubrovačke tuđinke, str. 26. daje tumačenje naziva Madonna del Bissone. L. Vojnović, Književni časovi, str. 13, veli, da se u matici bratovštine 14. X 1416 zove crkva Gospa od Akšijuna. Prema tome bi se Matijašićev oblik govorio već u 15. v.

3 Upor. imena mjesta kao Sutina, Sutinsko, gdje je **u** nastalo od samoglasnoga **l**, pored prijevojnog oblika Slatina. Sutiona je nastalo od pridjeva *slьtinьna (sc. uvala) s disimilacijom dva **nn** u **ln** > **on**.

4 Upor. »Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu« str. 20. Grci izgovaraju danas ovu riječ eyalós.

5 Paljetkovanje, Rad sv. 115, str. 148.

6 Akad. Rječnik, V. str. 753. U Istri je zabilježeno značenje »saxum prominens«, koje odlično pristaje toponimu. Vrlo čest toponim na kopnu.

7. KOLOČEP

Četvrti elafitski otok zove se Koločep. Ovaj naziv ne postoji danas u narodu. U Dubrovniku, na Šipanu i na Lopudu, posvuda se govori samo Kalamota (s kratkim uzlaznim akcentom na drugome **a**). Talijani govore također samo Calamotta. Ni u literaturi nije Koločep (s kratkim silaznim akcentom na prvome **o** i sa duljinom na **e**) obilno potvrđen. Ovaj oblik bilježe samo leksikografi Mikalja i Bela, a od pisaca samo Trogiranin Kavanjin. Današnji obrazovani Dubrovčani znaju za naziv Koločep, ali imaju dojam, da je to knjiška riječ, a ne narodni naziv.

Dubrovački dokumenti, kad pišu o ovom otoku, upotrebljavaju pobrkano tri različita oblika: stari dubrovački oblik Calafotta, latinski Calaphodium i, u kasnije doba najčešće, Calamotta.

Što se tiče oblika Calafotta i Calaphodium, već je Budmani ispravno uočio vezu s Plinijevim nazivom Elaphitides, samo je ostao

dužan da objasni, odakle ono čudno **C**- mjesto **d**, zašto Calaphodium mjesto Dalaphodium, kako se piše za Lopud.

Pored ovoga problema treba objasniti, odakle potječe naziv Calamotta i što znači.

Da objasnimo najprije ovaj drugi problem, koji, ako ga ispravno protumačimo, može da protumači početno **C**- u Calaphodium.

Prvi, koji je pokušao protumačiti naziv Calamotta, bio je pokojni historik Konstantin Jireček, veliki poznavalac dubrovačke i balkanske historije uopće, a pored toga obdaren i naročitim smislom za filologijska pitanja. On je u nazivu Calamotta vidio latinski neutrum plurala Calameta (naglasak na **e**), što znači »zemljište obrašteno trskama«. Latinska izvedenica calametum i inače dolazi u starom dalmatinskom latinitetu, naročito u kotorskim ispravama.[1]

Jedino, što nam Jireček nije objasnio, jeste pitanje, odakle dolazi **o** mjesto **ē**, kad u Dubrovniku i u ostaloj Dalmaciji mjesto dugoga latinskoga **e** imamo redovno **e** ili **i**; tako u Dubrovniku tapit za tapetum, Lovret u Splitu za Lauretum[2], Šumet za juncetum (?) i t. d. Pokojni turinski profesor Bartoli, koji je osobito zaslužan za izučavanje staroga dalmatinskoga romanskog govora, našao je doduše u starom dubrovačkom govoru i jedan primjer, u kojem vulgarno latinsko zatvoreno **e** prelazi u **o**. To su Tre basolche, što znači tri crkvice, u Gružu. Basolca je stari dubrovački romanski izgovor za latinsko basĭlĭca, vulgarno latinsko baseleca[3]. Prema tom primjeru činilo bi se, da imamo istu pojavu i u Calamotta, ali na žalost, Calamotta i Basolcha nijesu isti slučajevi. U Calamotta, ako stoji mjesto Calameta, vokal **e** se nalazi u otvorenom naglašenom slogu, a u Basolcha u zatvorenom. To je za svakoga romanista od osnovne važnosti. Preko ove činjenice on ne smije olako da prijeđe.

Zbog toga mislim, da Jirečekovo tumačenje nije točno, koliko se tiče sufiksa -ētum, koji se nalazi u izvedenici Calametum od calamus »trska«.

Nego ima u Konavlju i u Crnoj Gori tuđica kolomat (kratki silazni akcenat na prvom **o** i duljina na **a**), koju Vuk bilježi u značenju kamenja, kojim je zaokruženo gumno, a služi, da se zrnje, kad se žito vrši, ne razleti na razne strane«. Akademijski rječnik[4] tumači ovu riječ grčkom izvedenicom kalamoti (s naglaskom na krajnjem **i**), što znači »trsteni pleter«. Imali bismo uzeti, ako je ispravna ova etimologija, da je prvobitno gumno bilo zaštićeno okrugom od trskova pletera, a kasnije, da je ovaj slabiji pleter bio zamijenjen jačom ivicom od kamenja. Međutim, ako je istina, da je kolomat grčka riječ, onda nam je nejasna promjena grčkoga vokala **o**, koji se bilježi sa omega, u našem izgovoru u vokal **a**, kad mi ovaj grčki vokal obično zamjenjujemo sa **u**. Oblik *kolomut, koji bi bio pravilan, nije nigdje potvrđen.

16*

Zbog toga treba za posuđenicu kȍlomāt tražiti, po mojem mišljenju, drugu etimologiju. Tu je lako naći. Kao calametum što je lako shvatljiva latinska izvedenica, tako se od iste osnove može u latinskom napraviti i druga izvedenica sa sufiksom -atus. Calamatus znači »snabdjeven trskama«. Area calamata značilo je »gumno snabdjeveno ili zaokruženo pleterom od trske«. Od calamatus nastaje po našim fonetskim pravilima kolomat. Izvedenica calamatus očuvana je i u novogrčkom. Na Peloponezu imamo grad, koji se zove Kalamata. Isto je tako lako moguć naziv insula calamata, što znači otok, na kojem raste, ili koje je snabdjeveno trskama, ili koje treba trske. Koločep se naime odlikuje izvrsnim vinogradima, a naziv calametum postoji u kotorskim ispravama za vinograde, koji su se nakoljavali trskama. Latinsko naglašeno **a** može da prijeđe u nekim slučajevima u **o**.[5] To se opazilo i u latinskim tuđicama, koje su ušle u arbanaski jezik. Calamota može, prema tome, vrlo lako da predstavlja stari dubrovački romanski izgovor.

Razlika između Dalafota i Calaphodium stoji najprije u svršetku -ium. Čini se, da naše **č** u Koločep može da stoji u vezi s ovim svršetkom, ali samo onda, ako pretpostavimo Calaphodium, a tu pretpostavku možemo da učinimo, jer smo kod Dalafota utvrdili u dokumentima oscilaciju između **t** i **d**. Latinska grupa **ti** pred vokalom daje zaista **č** u našim starim romanskim posuđenicama, kako pokazuje račun za ratione, puč za puteus »bunar« i t. d.

Ali ne smijemo da ne opazimo, kako postoje još dvije teškoće, koje opažamo, kad uporedimo Koločep i *Calaphotium. Prva je u tome, što mjesto grčkoga **o** nalazimo **e** u našem jeziku. Ovu teškoću možemo da uklonimo na taj način, ako uzmemo, da je u Dubrovniku drugi dio grčkoga složenoga adjektiva elaphópus, elaphópodos bio preveden latinskom istoznačnom riječi pes, pedis »noga«.

Druga teškoća leži u tome, što ne nalazimo nigdje u potvrdama Kolopeč kao naš oblik, već samo Koločep. Opažamo dakle u hrvatskom obliku čudnu metatezu, koja je možda nastala pod utjecajem naše opće riječi čep; ali ne znamo razloga, zašto se umiješala ova riječ u oblik Koločep. Možda je tome uzrok kakva nama još nepoznata predodžba o vinogradarskoj vrijednosti ovoga otoka. Poznato je, naime, da se na Koločepu nalaze odlični vinogradi.

Što se tiče početnoga **C-** u Calaphodium mjesto *Elaphopodium, to možemo lako objasniti utjecajem drugoga imena ovoga otoka Calamota. Između Dalafota i Calamota u starom dubrovačkom govoru i onako je bila razlika samo u suglasnicima **f** i **m**. Zbog velike sličnosti mogli su naizmjence utjecati jedan na drugi.

Ovo lingvističko ispitivanje, ako u svim pojedinostima i nije posve pouzdano, dovodi nas do uvjerenja, da je Koločep u starom dubrovačkom govoru imao dva naziva, Calafota i Calamota. Prvi naziv bio je u uskoj vezi s imenom otoka Lopud. Zbog toga su se

dubrovački Romani morali odlučiti za jedan od ova dva izraza, kad su htjeli da označe Koločep. Oni su se odlučili za naziv Calamota. Od njih su ovaj naziv preuzeli Talijani, a u novije vrijeme i Hrvati i Srbi u Dubrovniku.

Oblik Koločep upotrebljava se samo rijetko u hrvatskom dubrovačkom narječju. Baš rijetkost upotrebe ovoga oblika može da nam objasni ono veliko izopačivanje staroga oblika Calaphodium, koje opažamo u Koločep.

I druga činjenica izlazi s nekom izvjesnošću iz ovoga ispitivanja, a ta leži u ovome. Oba otoka, koja leže u neposrednoj blizini, i Lopud i Koločep, zvala su se u dubrovačkim dokumentima gotovo podjednako s malim razlikama. Zbog toga je nastala s vremenom potreba, da se razlika u imenu oba otoka jače istakne. To se postiglo tako, da se diferencija uvela ne samo u početni konsonant, već i u svršetak. Grčko *elaphópoda bilo je latinizirano pomoću vokalskoga latinskog sufiksa -ium. Trag toj latinizaciji, ako je naše tumačenje ispravno, očuvao se u hrvatskom obliku Koločep. Početak pomenutoga grčkog složenog pridjeva izmijenio se pod utjecajem naziva Calamotta.

Činjenica, da jedan dalmatinski otok može imati dva naziva u jednom istom jeziku, kao ovdje u govoru starih dubrovačkih Romana, ne iznenađuje. Opazili smo to i prije, kad smo proučavali nazive otoka u zadarskom arhipelagu, naročito Pašmana i Paga.

Glavno naselje na ovome otoku ima drukčije ime nego što se zove sam otok. I u tome vidimo odstupanje od pravila dalmatinskih otoka, gdje se gotovo redovno glavno naselje zove jednako kao i sam otok. Ovdje se zove to naselje Gornje i Donje Čelo. Imamo tu istu riječ kao i na otoku Krku, gdje se najveća uzvisina iznad stare Baške zove Velo Čelo. Inače ova riječ služi kao ime mjesta vrlo rijetko. Nalazi se samo još jednom kao ime naselja u kotaru karlovačkom. Kao metaforički izraz za naselje položeno na uzvisini vrlo je lako shvatljiva. Složenica s ovom osnovom Čelopek služi kao oznaka terena ne samo kod Dubrovnika, nego i kod Zadra.

Zabilježiti još treba nazive rtova Ratac, deminutiv od rat, i Bulinjak, naziv, koji dolazi kao naziv potoka u NR Srbiji.[6] Značenje je nepoznato. Neobični su nazivi rta Čavalika (10, prema Lopudu) i rta i uvale Mačuš (11).

Bilješke:

[1] Upor. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, sv. I. str. 61, 89.

[2] Upor. moj članak u Nastavnom Vjesniku, XXIX (1921), str. 333 i sl.

[3] Upor. Bartoli, Le Tre Basolche e la coppia basilica ed ecclesia u Rešetarovu zborniku »Iz Dubrovačke prošlosti«, str. 413—428. Upor. još za e pre-

ma a arbor nucis seu nugata (od nucetum) g. 1428. u Lam. Rag. kod Jirečeka o. c. str. 91 i ime biljke botva za bēta kod Bernekera Slav. etym. Wörterbuch str. 78.

[4] Sv. V, str. 212 prema Miklošiču Etym. Wörterbuch der sl. Spr. str. 125.

[5] Upor. moj članak u Zeitschrift für romanische Philologie sv. L, str. 488 i sl., sv. LIV, str. 191 i sl.

[6] Akad. Rječnik, I, str. 730.

8. LOKRUM I DAKSA

I.

U elafitske ili dubrovačke otoke moramo ubrojiti i ova dva mala, dražesna i ubava, od kojih prvi leži u otvorenoj pučini neposredno kraj Dubrovnika, a drugi pred gruškom lukom.

Kao što imena ostalih elafitskih otoka nijesu poznata iz starine, već iz srednjega vijeka, tako nijesu poznata ni ova dva. Dubrovački arhiv pruža i za njih obilje potvrda, za Lokrum zbog toga, što je bio sjedište glasovitog starog benediktinskog samostana. Zbog samostana na njemu često se spominje i Daksa.

Za oba imena ne pružaju stari dokumenti jedinstvenosti u pisanju, i to s obzirom na suglasnik i samoglasnik, koji se nalaze na početku obaju imena. Suglasnik **d-** na početku nekoga imena mjesta sastavljači dokumenata smatraju, naime, redovno kao latinski prijedlog de »od, iz« i zbog toga, kad pišu latinski, ispuštaju ga misleći, da će na taj način dobiti pravilniji latinski oblik za to ime. Suglasnik **l-** na početku riječi smatraju opet latinski sastavljači listina kao romanski član pa ispuštaju i ovaj suglasnik misleći, da će se tako više približiti latinskom jeziku, koji nije poznavao člana. U istoj su neprilici latinski sastavljači listina i kod imena mjesta, koja se počinju samoglasnikom **a.**[1] I taj početak identificiraju oni s latinskim prijedlogom ad »kod, u«, pa ga ispuštaju misleći i opet, da će ispuštanjem restaurirati pravilniji latinski oblik. Kad je trebalo da pišu imena ovih dvaju otočića u latinskim spomenicima, dubrovački latinizatori bili su na sto muka. Zbog toga nije čudo, što u pisanju njihovih imena nije moglo biti jedinstvenosti u srednjem vijeku, kad prvi put saznajemo za njih.

Etimolog, koji ima da objasni, šta ova dva imena znače i odakle potječu, također je na sto muka. On ne može da točno utvrdi, kojim konsonantima i vokalima su se ova dva imena prvobitno počinjala u latinskom jeziku, iz koga se razvio stari dubrovački romanski govor. Mi, prema tome, ispitujući ova dva imena, ne možemo da točno utvrdimo njihovo pravo podrijetlo. Sigurno je tek toliko, da nijesu slavenska.

Najstarija potvrda za Lokrum potječe iz godine 1115.[2], kad se piše Lacromono (s naglaskom na prvom **o**, kako se može zaključiti iz kasnijih oblika). Ali već godine 1200. latinizator drži početno **l**- romanskim članom i piše latinski ovo ime de Acrumina (izgovori s naglaskom na **u** iz istog razloga). Pridjev izveden odatle pisao se lacromonense (monasterium); ovako g. 1270., 1237., 1238. i 1352. Dubrovački statut piše Lacrómonum i lacrimonénsis. Ove pseudolatinske potvrde ipak su dragocjene. Iz njih naime etimolog crpe saznanje, da je **m** u Lokrum, kako se otočić hrvatski piše i zove, odnosno u Lacroma, kako ga danas Talijani pišu i zovu, nastalo asimilacijom od suglasničke grupe skupine **mn**. Ova istina dade se dokumentarno utvrditi, jer tu suglasničku grupu zaista nalazimo god. 1366., kada se spominje (abbas monasterii sanctae Mariae de) Lacrumna.

To je zacijelo oblik, koji se govorio u starom dubrovačkom romanskom govoru. On pokazuje ispadanje nenaglašenoga pretposljednjeg vokala, t. zv. penultime. Ali je već u tom govoru postojala tendencija, da se ujednači ili asimilira suglasnička grupa **mn**. G. 1360. čitamo Lacruma, što može također da bude oblik, koji se govorio u tom govoru. Iz ovoga je pravilno nastao naš oblik Lokrum, i to kao imenica muškoga roda, kakvi su gotovo svi dalmatinski otoci, izuzevši Premudu, Vrgadu, Korčulu i Šoltu, koji su i u našem jeziku ženskoga roda kao i u talijanskom. U ranijim našim studijama utvrdili smo, da su to posuđenice iz službenoga mletačkog govora. Mletačka službena upotreba i talijanska škola dala je ovim oblicima veliki prestiž, pa su iz talijanskoga ušli i u naš jezik.

Pravilo o muškom rodu za dalmatinske otoke ne vrijedi ni onda, kad su njihova imena dobila oblik naših pridjeva. To su Lastovo, Biševo i Čiovo. Rekli smo i razlog, zašto je tako. Ima se razumjeti opća riječ ostrvo.

Latinizatori, koji pišu latinske povelje, prave od dubrovačkoromanskih oblika Lokrumna i Lacruma nove oblike ispuštajući početni slog la- zbog toga, što ga smatraju talijanskim članom, pa pišu ime našega otoka i Crumna, Cruma, Croma.

Treba sada još da objasnimo, odakle je ono izmjenjivanje samoglasnika **o** pored **u**. Kako se ovo **o** javlja već u 12. vijeku, teško je misliti, da bi ta pojava mogla biti neko toskaniziranje ili venecijaniziranje dubrovačkoga romanskog oblika Crumna. Vjerojatnije mi se čini, da se tu radi o starom dalmatinskom romanskom izgovoru, koji također djelomice zamjenjuje dugo latinsko **u** sa **o**.[3]

Zbog svega toga vrlo je vjerojatno, da ovo ime potječe od latinske riječi acrumen (gen. acruminis s dugim **u**), što znači »kiselo voće«, talijanski agrume. To bi značilo, da je Lokrum, koji se i danas odlikuje bujnom vegetacijom, bio zasađen stabaljem, kojega je plod bio kiseo (naranče, limuni).

Što se tiče prijelaza latinske imenice iz treće deklinacije u prvu, to se može objasniti činjenicom, da su sva romanska imena dalmatinskih otoka, uzevši ovamo i Arbe, ž. r.,; i to na **-a** (prema lat. insula, tal. isola). Ali i ne mora da je to razlog, jer ima romanskih dijalekata, gdje je latinski acrumen prešlo u prvu deklinaciju: agrumna (Napulj), la gruma (tal. prov. Marche), u Kalabriji agrumu pored gruma »prugno«.[4]

*
* *

Arhivske potvrde za otok Daksa isto su tako nestalne s obzirom na početni konsonant. Dokumenat iz g. 1292. piše (in loco sancti Savini de) Daxa. Ovaj latinizator očigledno smatra, da **d-** pripada osnovi riječi. Drugi opet piše god. 1350. (lo monastero de) Achxa, gdje se vidi, da **d-** smatra latinskim prijedlogom pa ga ispušta.

Suglasnička grupa **ks** nije bila podvržena u starom dubrovačko-romanskom govoru jednačenju ili asimilaciji. Zbog toga se ona piše u ovoj riječi u dokumentima, a i danas se još točno izgovara. Ta je grupa karakteristična za dubrovački romanski govor i njom se oštro razlikuje od romanskih govora na Apeninskom poluotoku. Ima ipak i dubrovačkih dokumenata, koji tu suglasničku grupu ujednačuju onako kao u talijanskom jeziku, drugim riječima, koji talijaniziraju ime dubrovačkoga otoka. Ovom se postupku ni najmanje ne čudimo. Vidjeli smo ga već u pisanju imena dubrovačkih otoka Šipan i Šumet: Giuppana i Gionchetto, gdje je samo početak imena toskaniziran, a ostali dio naziva ostao je onakav, kakav je bio u starom dubrovačkom romanskom govoru. Talijaniziranje u pisanju otoka Daksa opažamo već g. 1284., kad se piše (sanctus Savinus de) Dassa, ili g. 1322., kad čitamo (monasterio de) Asse ili (de) Assa.

Teško je sigurno kazati, šta znači ova riječ. Možda je isto što i latinska axis »rudo ili osovina«.[5] Pored axis mora da je postojao već u latinskom i oblik axa; jer imamo u romanskim jezicima odatle izvedene imenice axilis i axalis. Ako je ispravna ova etimologija, onda bi to bio metaforički naziv za duguljasti otočić, koji se kao uska zavinuta osovina ispriječio pokraj Lapada u Gruškom zalivu. Paralelu za ovakav naziv imali bismo i u imenu školja Ruda (s kratkim silaznim akcentom na **u**), koji se nalazi pred Suđurđem na Šipanu.

II.

Ako identificiramo elafitske otoke s dubrovačkima i ovamo ubrojimo i Lokrum, onda moramo tu računati i četiri otočića ili školja pred Cavtatom. Austro-ugarska specijalka ima za njih talijanski kolektivni naziv Pettini di Ragusa vecchia. Ovamo idu dva koji nose svetačke nazive Supetar i Superka < Sanctus Petrus i sancta

Petr(onill)a, i dva, koja je teže etimologijski tumačiti, Bòbāra i Mȓkan.[6] Posljednji se zove tal. Mercana, a ovako se zvao od 13. vijeka i u dokumentima. Čini se, da su oba nekada izazivala izvjesne danas nepoznate folklorne predodžbe, jer je Palmotić držao, da su to nekada bili vilenici. Kako se u 14. vijeku talijanski pisao i Marcana, nastalo je u Cavtatu mišljenje, da se na njemu nalazila crkva sv. Marka. Vjerojatnije je od ovoga mišljenje, da je od iste latinske osnove, od koje mrkijenta, koju smo riječ kao toponim vidjeli u lastovskom otočkom skupu. Prvobitno značenje bilo bi »hrid, greben«.[7] Bobara je možda barbaria (insula), ali Cavtaćani više vole vidjeti u ovom imenu Sancta Barbara[8].

I pred Lapadom stoji oko sedam sitnih školjića, koje jugoslavenska specijalka zove Grebeni, a austro-ugarska Pettini istoga značenja. Njih je djelovanje mora odcijepilo od Lapada. Narod ih zove Kantenari. Zacijelo je to latinska riječ, ali nije sigurno koja.[9]

Bilješke:

[1] To se vidi i u pisanju imena Obrovac u doba hrvatske narodne dinastije, koje se piše latinski pored Abravizo još i Bravizo i Brauzo.

[2] O svim potvrdama za ova dva otočića upor. moj članak u praškom slavističkom časopisu Slavia X, str. 483 i 482.

[3] O tom problemu bavit ću se drugom prigodom. Upor. na Mljetu Rope za rūpes.

[4] Upor. Rohlfs, Dizionario dialettale delle Tre Calabrie, I, str. 77.

[5] Nalik je i na predindoevropsku riječ epirotsku daxa, koja znači »more«, a potvrđena je kod Klementa Aleksandrijskog u 3. vijeku poslije naše ere. Upor. Budimir, Revue internationale des Etudes balkaniques, sv. II, str. 201 i A. Mayer, Glotta XXIV, str. 186.

[6] Akad. Rječnik, VII, str. 63.

[7] Upor. moju studiju u Nastavnom Vjesniku, XXIX (1931.) str. 335 s. v.

[8] Zore, Dubrovačke tuđinke, str. 4. Mišljenje Cavtaćana nije vjerojatno, jer se u Dubrovniku ova svetica pojavljuje s grčkim fonetizmom Sutvara (na Šipanu). Upor. moju studiju u časopisu Slavia, X, str. 482.

[9] U pomenutoj studiji Slavia X, str. 481, bilj. 4 pomišljao sam na latinsku izvedenicu od caput »glava«, i to od augmentativa capito: capiton -arius »glavešine«. Za ovo tumačenje, da se može primiti kao ispravno, trebalo bi potvrda iz dokumenata.

V. OPĆI PREGLED JADRANSKIH OTOČKIH SKUPOVA S GLEDIŠTA TOPONOMASTIKE

I.

Promatrajući dosada problem romanstva i slavenstva na našim jadranskim obalama išli smo od jednoga do drugoga otoka. Na prvi pogled činilo bi se, kao da nijesmo imali na umu veće otočke grupe, već samo pojedine otoke. Ali i pri ispitivanju ovoga problema, koji je u isto doba i etnografski i lingvistički, nametala nam se ipak sama od sebe, već u početku, potreba da mnogobrojne otoke naše istočne jadranske obale svrstamo u veće ili manje grupe.

Ovako grupiranje nameće se i onda, kad se ti otoci proučavaju sa gledišta geografskoga ili geološkoga, ili s bilo kojih drugih naučnih gledišta, tako biljne geografije, ekonomske produkcije i t. d. Ali u svim ovim slučajevima principi grupiranja ne mora da budu jednake prirode, i to zbog različitih ciljeva, koji se žele naučno utvrditi.

Za naš problem osnovna su ova pitanja:

1) S kojih točaka susjedne obale dobiše jadranski otoci svoje najstarije slavensko stanovništvo?

2) Kakvo su stanovništvo zatekli najstariji slavenski kolonizatori na njima?

3) Kako su Slaveni izmijenili topografsku njihovu nomenklaturu?

4) Kakvih je tragova ostavilo predslavensko stanovništvo na njima?

5) Ako je na zajedničkom prostoru postojala u prvom početku kakva simbioza između oba elementa, pita se, kakve je prirode bila ova zajednica u etnografskom, lingvističkom i ekonomskom pogledu i kakav je bio dalji razvitak ove simbioze. Koji je elemenat izašao kao pobjednik iz nje i zbog kojih razloga?

6) Pored ovih osnovnih pitanja javlja se napokon i pitanje, kako je djelovala u navedenim pravcima mletačka uprava na našim otocima; a naročito, kakve su tragove ostavila na našim otocima brojna metanastatička kretanja pučanstva s dalmatinskoga kopna, koja su bila izazvana turskim ratovima.

II.

Polazeći sa gledišta ovih pitanja, nema sumnje, da se naši dalmatinski otoci dadu isto onako grupirati kao i u slučajevima, kad se proučavaju s drugih naučnih gledišta.

Polaznu otočku grupu za naše studije, kad smo ih pisali za Jadransku Stražu, sačinjavali su oni dalmatinski otoci, kojih najstarije slavensko pučanstvo potječe od Neretljana. To su: Brač, Hvar, Korčula, Mljet, Vis i Lastovo.

Za ovu grupu utvrdili smo i najstariji slavenski kolektivni naziv, očuvan u dokumentima iz doba narodne hrvatske dinastije, na žalost samo u latinskom pridjevu morsticus, koji je izveden od našeg pridjeva morski. Naš naziv zemlje, od koje je izveden ovaj pridjev, nije se očuvao u hrvatskom obliku. Prema Konstantinovu grčkom nazivu starohrvatske župe Parathalassia možemo ipak zaključiti, da je glasio ili Primorje ili Pomorje. Prvi naziv je običan i danas kod južnih Slavena, drugi su nekada upotrebljavali baltički Slaveni.

Dragocjen podatak, da je postojao kolektivan naziv za otočki skup, pružio nam je latinski naziv za nj iz doba hrvatske narodne dinastije. Bio je to latinski naziv zemlje Maronia i od tog naziva izveden latinski pridjev marianus.[1] Prvi naziv protumačili smo kao latinizirani oblik iz govora domaćih (po svoj prilici splitskih) Latina.

Latinski suvremeni pridjev mogao bi da sadržava na latinsku izopačenu fonetiku iz domaćega romanskog narječja, kako se govorilo u Splitu. Mjesto ispravnoga klasično-latinskog pridjeva marinus »morski«, moglo se govoriti u splitskom narječju *marainu. Od ovoga domaćeg oblika mogao je da napravi učeni splitski latinizator pridjev marianus, da dobije bolju vezu s lat. mare »more«.

Primijetiti ipak treba, da je sve ovo, što kažem, samo lingvistička konstrukcija, u koju se može vjerovati, ali nikakva činjenica, koja se mora kao istina primiti.

Kako biva i u romanskim zemljama, tako se događa i u Splitu, kad je riječ o najstarijim fonetskim pojavama domaćega jezika. Najstarije riječi, koje su pripadale jadranskim Romanima ili Slavenima, nijesu vjerno i točno zabilježene, onako, kako bi to učinio današnji dijalektolog, kad ispituje narječja ovih krajeva; već je srednjovjekovni latinizator dao klasični latinski izgled riječima domaćega govora. Tako je našem pridjevu morski dodao još latinski sufiks -icus i pisao, prema suglasniku slavenskoga lokativa, na latinsku morsticus; a oblike, koje su govorili splitski Romani, pisao je Maronia, marianus mjesto klasičnolatinskih Marinia, marinus.

Na ovom otočkom skupu našli smo tragova domaćem romanskom govoru u nazivu službenika ondašnje administracije bucarius, mjesto klasičnolatinskog vicarius.

Našli smo, nadalje dosta starih romanskih ostataka u toponomastici.

Slavenska toponomastika ovoga otočkog skupa pokazala je ne samo razna prilagođivanja romanskih naziva slavenskom izgovoru, nego se ispoljila i kao osobito kreativna. U golemoj većini topografska nomenklatura za naselja, brda, obale, čestice zemalja i t. d., sasvim je naša. To smo sve vidjeli u pojedinostima, uza sve, što nismo mogli da sistematski obradimo sve slavenske toponomastičke motive.

Koliko je toponomastika ovih otoka predslavenska, predrimska ili romanska, radi se uvijek o t. zv. lingvističkim reliktima, nikako o toponomastičkoj sistematici, koja obuhvata cijelu geografsku jedinicu otoka.

*

* *

Kao druga otočka grupa ukazao nam se dubrovački (elafitski[2]) arhipelag, koji je naročito obilježen grčkim toponomastičkim ostacima, a od njih je najvažniji grčki (egejski) naziv za male otočiće ili školjeve skópelos, očuvan u (Mali i Veliki) Skupjeli kod Lopuda.

Slavensko stanovništvo ovoga drugog otočkog skupa zacijelo je iste provenijencije, koje i dubrovačko. Ono proishodi iz zahumskog (kasnije nazvanog hercegovačkog) zaleđa; ijekavsko-štokavsko je, dok je stanovništvo neretljanskoga otočkog skupa, koliko je najstarije i nije izmijenjeno kasnijim migracijama, čakavsko-ikavsko. Širenje dubrovačke vlasti na Mljetu i Lastovu učinilo je, da su i ovi prvobitno neretljanski otoci izjednačeni u lingvističkom pogledu s ostalim dubrovačkim arhipelagom.

I u tom otočkom skupu ustanovili smo isti toponomastički zakon kao i na neretljanskom. I ovdje su predslavenska, romanska i predrimska imena mjesta samo lingvistički relikti.

Toponomastička sistematika je isključivo slavenska, te obuhvata sve toponomastičke motive karakteristične za slavenska imena mjesta. Ove smo motive, koliko su karakteristični, skicirali samo u glavnim crtama, idući od jednog otoka na drugi zato, što se zalaženje u detalje mora rezervirati za monografiju o svakom otoku.[3]

*

* *

Kao treći naš jadranski otočki skup ukazao se splitsko-trogirski, koji nije brojan. Mi smo ga okarakterizirali, ispitujući imena mjesta otoka Šolte, Čiova i Drvenika. Ovaj se skup, kao sjeverno-zapadni, usko naslanja na neretljanski.

Kao zaseban skup mora se smatrati zbog toga, što usko suvisi sa Splitom, i preko Splita i Trogira vršila su se zacijelo najstarija kretanja pučanstva na njima.

Ispitujući imena mjesta na njima utvrdili smo iste osnovne zakone, koje i za neretljanski i dubrovački arhipelag.

*

* *

Završivši istraživanje na ova tri arhipelaga prešli smo u sjeverni Jadran, na kvarnerski arhipelag, kao na četvrti otočki skup.

Ovdje smo utvrdili brojne romanske toponomastičke relikte, koji stoje u vezi s izumrlim romanskim govorom u gradu Krku. To smo opazili naročito na otocima Krku, Cresu i Lošinju, dok smo u toponomastici otoka Raba i Paga našli zasebnih zajedničkih romanskih crta.

Što se tiče slavenskoga elementa, ovaj otočki skup je čakavski, koliko nije pučanstvo izmijenjeno novim kretanjima. Lingvističke veze ovih otoka jake su i s Istrom i s Hrvatskim Primorjem. Ovdje se glagolica najbolje očuvala. Kao u Istri, i ovdje nailazimo na ekavske čakavce, na starinske dijalekte (kao u Vrbniku), što je ostavilo tragova i u toponomastici ovih otoka.

*

* *

Kao peti otočki skup na Jadranu treba smatrati sve brojne otoke južno od Kvarnera, točnije rečeno, sve, koji se nalaze na prostoru južno od crte povučene od Veloga Rata na Dugom Otoku i Privlake kod Nina do Prmanture u Istri i sjeverno od maloga trogirsko-splitskog otočkog skupa.

Ovaj otočki skup naročito je razdrobljen i brojan. Otoci mu se protežu u raznim pravcima, najčešće paralelno s obalom dalmatinskoga kontinenta.

S gledišta etnografskoga i lingvističkoga najvažnija činjenica leži u tome, što se svi grupiraju oko dva važna gradska naselja, oko Zadra i Šibenika.

Od ova dva grada prvi je u isto vrijeme i predrimsko i predslavensko naselje. Bio je dakle od pamtivijeka gravitaciona tačka ne samo za ekonomski i kulturni život pučanstva brojnih otoka,

geografski naslonjenih na ovaj grad, nego su se preko zadarskog teritorija vršila i naseljavanja i izmjene u pučanstvu ovih otoka.

Naročito treba istaknuti činjenicu, što Zadar, uza sve, što je bio važan administrativni centar mletački, ipak nije mogao da izmijeni nikako hrvatski značaj arhipelaga.

Ovu činjenicu treba ovom prilikom naročito istaknuti zbog toga, što su se mnogo brojniji tragovi romanstva održali u kvarnerskom arhipelagu, gdje su postojali mnogo slabiji administrativni centri negoli ovdje.

Drugi je južni gradski centar ovoga otočkoga skupa Šibenik, grad, koji uopće nema rimskih tradicija, već mu prvi počeci sežu u doba hrvatske narodne dinastije,[4] kad se pominje kao boravište hrvatskih kraljeva Krešimira (1066.) i Zvonimira (1080).

U doba hrvatskih kraljeva označuje se kao castrum »utvrđeni grad« (apud castrum Sibinico, g. 1088.—1089., castrum Sibenicense g. 1045.—1067.).

Kakvo se značenje ima dati oznaci castrum, to se nedvoumno saznaje iz podatka, što ga čitamo u zaključcima splitskoga crkvenoga sabora iz g. 1045. Tu se vidi, da trogirski biskup ima da dobije pod svoju jurisdikciju »šibenski grad sa čitavom njegovom županom« (latinski: castrum sibenicense cum tota sua iupa). To znači, da je prvobitno Šibenik bio hrvatsko župsko utvrđeno naselje. Svaka, naime, slavenska župa imala je svoj grad, svoje utvrđenje, u kojemu je bilo sjedište župana i gdje je u slučaju rata pleme nalazilo vojničku zaštitu. U taj je grad zalazio, kako smo vidjeli, i vladar i tu vršio svoja vladarska prava, izdavao listine, donacije i t. d.

Postanak Šibenika vezan je dakle sasvim na hrvatsku administrativnu organizaciju, na obrazovanje hrvatskih župa na obalama Jadrana.[5] To mu daje i naročito značenje za pitanje, koje nas zanima, za najstarije odnose slavenstva i romanstva na otocima, što gravitiraju prema Šibeniku.[6] Rado bismo znati, da li i na ovom teritoriju ima tragova romanskih relikata i kakve su prirode. Na to pitanje odgovorila je analiza toponomastike ovoga otočkog skupa, da ih zaista ima.

Na obalskom potezu, koji stoji sučelice zadarsko-šibenskom otočkom skupu, podigle su se i druge starohrvatske župe, kao Sidraga, kojoj se ime do danas nije očuvalo, Nin, gdje je župski grad nastao na predslavenskoj osnovici, i t. d. Na ovom obalskom potezu administrativni život starohrvatski najbolje je potvrđen u očuvanim dokumentima. Zbog toga je od osobitog interesa za naš problem bilo proučavanje toponomastike ovoga otočkog skupa. Ali i ovdje smo utvrdili isti toponomastički zakon, koji i na ostalim skupovima: Predrimski, latinski i romanski toponimi ukazuju se samo kao lingvistički relikti (njem. Wortrelikte), dok slavenski obuhvaćaju sve

geografske, ekonomske i kulturne odlike otočke jedinice, kako ih zamišlja narod, koji ih nastanjuje. Oni su sistematske prirode.

S druge strane, nije moguće geografski rastavljati u dvije grupe one brojne otoke, koji ispunjavaju pomenuti prostor. Zbog toga mi se čini, da ne treba razlikovati ni za pitanja, koja nas zanimaju, napose zadarski arhipelag od šibenskoga, već ih treba uzeti sve zajedno kao peti jadranski otočki skup.

Isto tako geografski nije moguće dijeliti Čiovo i Šoltu od neretljanskih otoka Brača i Hvara, kad poluotok Pelješac i onako imperativno zahtijeva, da se Korčula i Mljet uzmu zajedno s dubrovačkim otočkim skupom.

Kako na svim ovim otočkim skupovima vlada isti toponomastički zakon, čini nam se najjednostavije, da za cio materijal upotrebimo običnu geografsku diobu Jadranskih otoka.

Bilješke:

[1] O postanku naziva morsticus, Maronia, marianus spremam lingvističku studiju, u kojoj ću naučno obraditi misli, što ih ovdje nabacujem bez naučnoga obrazloženja. Ali već sada ističem, da je Barada dobro interpretirao ove historijske nazive, rekavši u Starohrv. Prosvjeti, n. s. II (1928), str. 52 i sl., da se odnose ne na kopno, nego na neretljanske otoke. Upor. i moje tumačenje naziva morsticus, Mariani i Maronia dano ranije u Južnoslovenskom filologu, knj. VI, (1927), str. 65 i sl. br. 27. u vezi sa Konstantinovom starohrv. županom Parathalassia.

[2] O ovom nazivu v. Hrvatska Enciklopedija, sv. V, str. 670 s. v. Elafitski otoci.

[3] U pripremi su moje monografije o toponomastici Raba i Krka. Veoma koristan je i za ove studije onakav zbornik, kao što je Jutronićev Brački Zbornik, koji je izišao u Splitu. Naročito bi bile korisne historije svakoga jadranskoga otoka napose. Od još veće bi koristi za toponomastička istraživanja bila onakova antropogeografska ispitivanja, kakova su dali 1) pokojni direktor kotorske gimnazije, Rabljanin po porijeklu, Lucijan Marčić za sjevernodalm. otoke Rab, Pag i Vir i za zadarsko-šibenske otoke (Srp. etnogr. zbornik, sv. XXVIII i XLVI) i 2) Dr. J. Sindik za Dubrovnik i okolinu (ib. sv. XXVIII). Samo bi toponimi morali biti zabilježeni po leksikografskim principima, da bi bili upotrebljivi za lingvističke studije.

[4] Uporedi Rački, Documenta, str. 66, 132, 149, 200, 429.

[5] Toponomastičkih tragova župskom uređenju nalazili smo u dosadašnjim člancima dosta puta i na otocima.

[6] Kao značajnu lingvističku činjenicu treba istaći okolnost, da pridjev od ovoga imena grada ne glasi šibenički, nego šibenski. To znači, da je u pridjevnoj izvedenici ispao sufiks imenice -ik. To je vrlo stara značajka naziva Šibenik.

VI. SISTEMATIKA JADRANSKE OTOČKE TOPONIMIJE[1]

I

Sa gledišta slavenske toponomastike čitav jadranski otočki materijal dade se razdijeliti na dvije velike grupe, na predslavenske i slavenske toponime. Kako Slaveni dolaze na ove otoke oko VI. stoljeća i poslije, a to je romanski period, kad se počinju formirati romanski jezici na razvalinama rimskoga carstva, potrebno je među predslavenskim toponimima razlikovati više slojeva: a) rani romanski, b) rimski i c) predrimski.

Rimljani dolaze ovamo za vrijeme Teute i nakon velikog ilirskog ustanka i nalaze ovdje naselja i etnografske elemente, ekonomsku eksploataciju otoka i t. d., sve ono, što čini preduvjet za toponomastiku. Zbog toga je opet u predrimskom sloju toponima potrebno razlikovati više toponomastičkih grupa: 1. ilirske toponime, 2. grčke i 3. još starije mediteranske, koji pripadaju danas još nepoznatim lingvističkim i etnografskim elementima.

Postavlja se prema tome problem kriterija za raspoznavanje svih ovih elemenata. Ovi kriteriji mogu biti dvovrsni: a) historijski i b) lingvistički.

Osnovni princip toponomastičkog istraživanja i ovdje je: polaženje od najstarijeg potvrđenog oblika. Ako je toponim potvrđen kod grčkih i rimskih pisaca, a ne da se tumačiti ni iz grčkoga ni iz latinskoga jezika, onda je to znak, da je veoma star i da pripada lingvistički nepoznatim jezicima, i to od indoevropskih ilirskome, ako se toponim dade tumačiti iz indoevropskih jezičnih sredstava, ili od neindoevropskih jezika mediteranskima.

Svi ovi toponimi okarakterisani su najprije time, što kod klasičnih autora dolaze adaptirani grčkim i latinskim deklinacionim tipovima. Prema tome mi ne možemo pravo saznati potpuno originalni oblik. Iz toga izlazi, da ne možemo saznati ni originalno značenje toponima, ako nam nisu poznati jezici.

U ovim slučajevima može da se radi samo o više ili manje uspjelim uporeenjima. Ali i za ova uporeenja (rapprochement) treba

ustanoviti izvjesne principe. To vrijedi naročito onda, kad se radi o mogućnosti grafičkih griješaka. Zbog toga ćemo držati ispravnim prvobitnim oblikom samo onaj, koji se očuvao u neprekidnoj tradiciji latinskoj ili grčkoj, romanskoj i hrvatskoj. Primjer: 1. Orido je očito Ravennatova griješka mjesto Drido, jer imamo starohrvatski latinski pridjev dridisticus i danas Drid.[2] 2. Olentia ne može biti prvobitni oblik, jer je Solent(i)a potvrđen, a taj se pokriva sa starohrvatskim oblikom Sulet. Dočetak -ia mogao je nastati prema Brattia. Ovoga principa, koji možemo nazvati identitetom u tradiciji, držali smo se pri svakom ispitivanju predslavenskih imena, koja mogu da potječu od gramatički i leksikografski nepoznatih jezika.

Drugi kriterij osniva se na principu opetovanja toponima. Toponimi se naime rijetko pojavljuju izolirani, nego više u tipičnim izvedenicama ili kompozitima ili, ako nijesu ni jedno ni drugo, onda u tipičkim jednostavnim riječima (mots simples). Zbog toga i za predrimske toponime na Jadranu treba uvijek potražiti paralelu. Ako se nalaze po dva puta u jednakom obliku na Jadranu i Mediteranu, i to na etnografski različitim teritorijama, kao Corcyra, Melita, Arba na Jadranu i Arva u Hispania Baetica, onda Cissa na Jadranu, a kao Polis Kissa i odatle naziv naroda Cessetani u Mauretania Caesariensis, zatim Absorus na Jadranu i Absaros na Pontu, Issa na Jadranu i Issa na Lesbosu, onda na osnovu principa opetovanja toponima na raznim etničkim teritorijama možemo sa nekom vjerojatnošću zaključiti, da se radi o mediteranskom imenu. Na tumačenje značenja ne možemo dakako ni pomišljati.

Treći kriterij osniva se na principu identičnosti ili istovetnosti dočetka na teritoriji, koja nam je etnografski poznata. Tako je veoma vjerojatno, da su toponimi, koji se svršuju na -ona[3] -este -esta, jer se opetuju na teritoriji Veneta, Karna i Ilira, ilirskoga podrijetla, sve ako i ne znamo tumačiti osnovu imena s ovim dočecima. Ali i u ovom slučaju oprez je na mjestu. Zirona je na primjer odviše kasno potvrđena, a da bismo mogli s pouzdanošću pomišljati na ilirsko podrijetlo. Isto tako nije izvjesno ni da je dočetak -entia u Solentia > Sulet u vezi sa predgrčkim -inthos (labyrinthos).

Četvrti princip osniva se na identičnosti osnove. Taj je najdelikatniji, jer se osnova i nastavci mogu dobro razlikovati samo onda, ako je poznat jezik, t. j. značenje riječi, a toga u ovim slučajevima nema. Zbog toga je identificiranje na pr. Crep- u Crepsa sa predrimskom riječju crepp ili grepp (u značenju hrid) i dočetka sa padežnim indoevropskim sufiksom nesigurno.[4]

Peti kriterij osniva se na principu pripovijedanja o starim imenima. Tako su Absorus > Osor i Olcinium > Ulcinj dovodili stari u vezu sa kavkaskim Kolhima. Ali tu može biti po srijedi pučka etimologija i suzvučnost sa imenima Argonauta: Absyrtos i Colchi. Ipak

i ta stara pripovijedanja mogu se uzeti kao indicium za predindoevropsko podrijetlo toponima.

Šesti kriterij osniva se na ekonomskoj važnosti mjesta označena starim toponimom. Ako je taj toponim označivao naselje kroz vjekove važno za ekonomsku eksploataciju, onda i to može biti indicij za predindoevropsko podrijetlo. Na osnovu ovog principa zaključujemo, da su imena velikih otoka: Brattia, danas Brač, Curicum danas Krk, predindoevropskog podrijetla.

I napokon kao sedmi kriterij za raspoznavanje predindoevropskog podrijetla toponima služe nam leksički ostaci. Tih je dakako vrlo malo na našem području. Ovamo ide riječ grippa[5], koja je potvrđena u dalmatinskom latinitetu, u dalmatinskoj otočkoj toponimiji i kao otočka dijalekatska riječ fripa ili hripa, kako smo vidjeli u našim izlaganjima.

Često je dakako teško utvrditi prvobitni oblik, kad nema potvrda kod klasičnih autora. To smo vidjeli kod naziva otoka Iž, talijanski Eso. Samo jedna potvrda iz XV. vijeka daje objašnjenje za konsonant **ž**. To je grafija insula Egij u 15. stoljeću.[6] Prema ovoj potvrdi hrvatski konsonant **ž** može da potječe od **g** pred vokalom **e i** ili od **d** pred istim vokalom. Talijanski konsonant **s** = **z** i Konstantinova zeta predstavljaju prema tome hrvatski izgovor imena otoka. Dalje od toga ne možemo ići u tumačenju.[7] Tako smo postupili u tumačenju toponima Maun[8], Rava, Tilagus, Tkon, Ura[9] i Pamodos.

Na sigurnijim osnovicama radimo, kad tumačimo imena rimskoga podrijetla. Tu znamo morfologiju i leksikon jezika. Znamo i toponomastiku čitave rimske imperije. Ne možemo se prema tome varati, kad na jadranskim otocima nailazimo na sufiks -anus, spojen s rimskim gentilnim imenima, kao u Pašturan, Pašman, Jakljan, Povljana, Ugljan, Lukoran, Marjan, Žjan, ili uz sam gentilicium u genitivu, kao u Flaveyco, zatim na sufiks -atus- -ata u Rubricata danas Labkat ili Vrgada, Molat, Brkata; ili ako nailazimo na poznate apelative Novalja, Postire. Značajno je za rimsku dalmatinsku toponomastiku, da se u ekonomskom pogledu odnosi na manje otoke i na neka naselja. Nismo mogli konstatirati rimskih toponima za zalive i konfiguraciju obale. Za mediteranske nazive može se označiti kao zakon, da se odnose na velike otoke ili na ekonomski važna naselja.

U ilirski period stavili smo toponime Lastovo, Biševo, Škarda, Ist, Bavo ili Boa, posljednje oslanjajući se na leksički relikt bolaurus danas blavor. Iz ilirskog perioda ima u dalmatinskim otočkim i kopnenim dijalektima i drugih leksičkih relikata, kao der ili đer, garma i kras. Ipak začuđuje, da je ilirskih toponima na otocima mnogo manje negoli grčkih.

Grčkih leksičkih relikata ima u dalmatinskoj otočkoj dijalektologiji prilično. Ovamo idu opće riječi drmun, žapalj, pedepsati, kolu-dar, igo, gen. igala, mahijer. Od toponima ovamo smo stavili: Nem-

bi, Porozina (?), Žirje, Unije, Žapalj, Zapuntel, Skupjeli, Škrpio, Susak, Pile, Megarus (?), danas Magrovica, Savar, Logorun (?), Krapanj, Tmara, Škrip, Hvar, Sutvara, Šipan(?), Lopud, Koločep(?), Igo. U ovoj grupi trebalo bi razlikovati dva perioda: starogrčki i bizantinski. Ali danas to razlikovanje još ne možemo provesti bez dubljeg istraživanja. Značajno je za ovu grupu, da je rasijana na čitavom Jadranu od sjevera prema jugu. Najbrojnije je zastupljena na Elafitskim otocima.

Romanski period može biti dvovrstan: 1. predhrvatski; t. j. rani, i onda 2. romanski za vrijeme hrvatskog perioda. To je rani kršćanski romanski, starodalmatinski, doba vlaškog (rumunjskog) pastirskog kretanja i na koncu mletački. Sva ova četiri romanska perioda ostavila su tragova u dalmatinskoj otočkoj toponomastici. Rani romanski period pokazuje izvjesne fonetske promjene: kao nenaglašeno i naglašeno latinsko **a** > **o** u hrvatskom izgovoru, latinsko **i** kao **a** ili je zamuklo, lat. **ir, or** kao sonantno **r**, lat. **er** u likvidnoj metatezi, diftong **au** kao hrvatski **av** ili **ov**, lat. dugo **u** kao hrvatsko **i**, lat. **c** pred **e i** kao **k**, konsonantska grupa **pl** ili **kl** očuvana, međuvokalsko **s** očuvano i u hrvatskom, isto tako međuvokalsko **t** očuvano i u hrvatskom; latinski sufiks **-aria** očuvan kao **ara** u hrvatskom. Osim ovih fonetskih pojava imamo na jadranskim otocima očuvanu još i seriju starih romanskih apelativa kao mošuna, mogranj, vrt, mirine. Na osnovu ovih pojava ubrajamo u rani romanski period ove toponime: Košljun, Omišalj, Brgud, Plaj, Plogar, Čifnata, Turnac, Konobe, Kormat, Kornat, Olib, Sis, Sakatur, Kopara, Artatur, Mocira, Vrtača, Funestrala, Prasurina, Brgačelj, Trtuša, Žman, Sakarun, Lavsa, Lavdara, Sit, Žut, Purara, Levrnaka, Kokara, Kakan, Krbela, Movar, Postire, Koštilo, Bol, Plaže, Ogiran, Gonoturska, Mrčara, Olipa, Šunj, Lokrum i Cres. Ova rana romanska nomenklatura odnosi se na neznatne otoke, naselja na otocima, utvrđenja, konfiguraciju obale, uzvisine, brda i na terenske čestice. Kako se vidi, daleko premašuje broj toponima iz predrimskog, rimskog i grčkog perioda.

Na ovaj rani romanski period u Dalmaciji, koji je stariji od romansko-dalmatinskoga, naslanja se rani kršćanski romanski period. Toponimi iz ovoga perioda okarakterisani su fonetskim prijelazom latinskoga **an** pred konsonantima u hrvatski vokal **u**. U ovaj period idu svetačka imena kao Sumartin, Supetar, Sutvid i t. d. Značajno je, da nailazimo i na grčki izgovor svetačkih imena kao u Sutvara.

Otočki dalmatinski toponimi, koji idu u dalmatinsko-romanski period okarakterisani su također izvjesnim fonetskim promjenama: kao dugo latinsko **i** > **e**, latinsko dugo **e** kao **aj; am, om** pred konsonantima očuvano, isto tako **t** među vokalima, latinsko **x** očuvano kao **ks** ili **js** i t. d. Iz ovoga perioda očuvale su se neke otočke dijalektalske riječi, kao lenga, mrkenta, kimak, kanata[10] i t. d. Ovamo ubra-

jam ove otočke toponime: Prmantura, Prantur, Vekla, sufiks **-čal** u toponimima, Munčel, Kanajt, Kampelje, Muraj, Lakmartin, Valunta, Spena, Maknel, Grkmork, Cherso, Sus, Srakane, Krklant, Krknate, Bruškit, Kimp, Barbat, Rapost, Valsabana, Kantarala, Montinjusa, Muntač, Sarakin, Kanitalj, Kampora, Valarmata, Vardarika, Karara, Prvorada, Fruga, Komorčar, Frkanj, Maknare, Sestrunj, Gmajnac[11], Birbinj, Merara, Kuknara, Rina, Majsan, Kampuš, Montokuc, Pomještak, Prožura, Pomjenta, Gionchetto, Prtuša, Silba, Daksa. I ova romansko-dalmatinska nomenklatura odnosi se na mala naselja, obrađene čestice, uzvisine, ravnice, konfiguracije obale i na neznatne otočiće.

I mletački toponimi okarakterisani su izvjesnim lingvističkim pojavama: sufiksi -ariu -aria zamijenjeni su sa -er -era; -olus sa -iol, međuvokalsko **t** sa **d**, germansko **w** sa **v**, konsonantska grupa **tr** sa **dr** ili **r**; **c** pred **e i** sa **ž**; konsonantska grupa **cl** sa **č** ili **lj**; capo sa kao ili cal, **s** sa **š**, **p** sa **v** i t. d. Iz ovoga perioda toliko ima posuđenih apelativa u dalmatinskoj otočkoj dijalektologiji, da ih nije potrebno ovom prilikom navoditi. Navedimo samo one, koji se odnose na konfiguraciju morske obale kao porat, ponta ili punta, vala, riječi, koje su zamijenile starije hrvatske toponomastičke apelative: luka, draga, rt, art ili rat, a koji se ipak i danas još nalaze u dalmatinskoj otočkoj toponomastici u velikom broju. Ovamo idu ovi toponimi: Kvarner, Veglia, Kornić, Tonera, Negrit, Galun, Senjska Buka, Val Noghera, Peškera, Valun, Smerag, Sekice, Galiola, Galija, Tarej, Kaldanac, Kalifronat, Krnjacol, Mezulin, Škrovada, Krušija, Korčula, Šolta, Levrera, Palaciol, Kanidole, Orjul, Murter, Vrgada, Vardaškoj, Mezoporat, Padrara, Pantera, Panitula, Šeruali, Tarac, Gangarol, Lumbarda, Mažirina, Galera, Balkun, Saldun, Kulir, Balun, Premuda, Rivanj (prema Repagno na Krku). Kako se vidi, mletačka toponimija je kadikad zamijenila i starije hrvatske otočke nazive kao u Korčula, Šolta, Vrgada i t. d. Ona se odnosi na pomorske putove, konfiguraciju obale, imena velikih otoka i naselja. To se sve dogodilo zbog važnosti mletačkog kao službenog i saobraćajnog jezika u ovim krajevima.

Na rumunjska pastirska kretanja upućuju samo neki toponimi na otoku Krku kao Fareča i Vrhure.

II

Ovime smo završili grupisanje neslavenske otočke toponomastike na Jadranu. Pristupimo sada grupisanju same hrvatske toponomastike. Već smo gore rekli, da je ova sistematska i da nema karakter leksičkih relikata. Kako je ona ogromna, mislim, da se dade grupisati jedino na osnovu slavenske leksikologije i tvorbe riječi.

Prema tome razlikovat ćemo ponajprije stari slavenski toponomastički sistem na jadranskim otocima. Taj ćemo utvrditi ovako: Razlikovat ćemo najprije one toponime, koji su izvedeni od starih slavenskih antroponima. Utvrđeno je naime, da su se i u dalmatinskim gradovima očuvali sve do XV. vijeka stari hrvatski antroponimi, koji se tek od XV. vijeka počinju zamjenjivati kršćanskim antroponimima. Na otocima na pr. dolazi još i danas onomastički tip Nĕgoje u prezimenima Nigojević i Nižetić (posljednje italijanizirano u renesansno doba u Niseteo). U toponomastici ovaj je tip hrvatskih toponima vrlo brojan. Nalazimo ga u prvobitnim pridjevima muškoga roda: Dobrinj, Bratinj, Hrvatinj, Živanj, Prvenj, Radenje, Raduč i t. d., gdje svagdje imamo pridjevsku izvedenicu sa sufiksom -j od slavenskih složenih i nesloženih ličnih imena: Dobrinja od Dobroslav, Bratoslav, Hrvatin, Živan, Prven, Raden, Raduka, i t. d.

Isto tako veliku starost pokazuju vrlo često i jednostavne opće riječi ili appellativa kao toponimi, osobito onda, ako se nalaze i u zemljama, gdje je nestalo Slavena u vrlo ranom periodu; ali i onda, kada se takve opće riječi kao toponimi nalaze i u ostalim slavenskim zemljama. Primjeri: Laz je vrlo čest toponim na jadranskim otocima, ali je isto tako čest i u poljskom. Toponim Njivice nalazi se na pr. i u Grčkoj, gdje je Slavena nestalo. Imade zatim i takvih općih riječi na našim otocima, kojih je nestalo u današnjem saobraćajnom govoru kao Zgon, Vlaka; da i ne spominjem onakvih starih slavenskih apelativa, kojih je uopće nestalo u današnjim slavenskim jezicima, a koje smo vidjeli u toponimima Gdinj i Dinjiška, za koje imamo paralela samo u poljskim toponimima.

Velika serija otočkih toponima jednostavni su pridjevi u sva tri roda. I za ovaj tip ne smije se misliti, da je recentan, jer ga nalazimo primjerice i na furlanskom teritoriju, gdje je Slavena nestalo možda već prije god. 1000. Ogledajmo ovaj toponomastički tip prema tri roda. Uzmimo najprije pridjeve muškoga roda u određenom i neodređenom vidu. Izvedenice sa sufiksom -j od ličnih starih slavenskih imena već smo vidjeli. Ali ima i pridjeva sa posjedovnim pridjevskim sufiksom na -in: Kozarin, Gabonjin, Družinin, Zubinin, Čudonjin. Zatim ima ih i od apelativa kao Kobilj. Neodređeni oblik pridjeva od toponomastičkih apelativa mnogo je brojnije zastupljen od određenog oblika. U ovu posljednju grupu idu: Visoki, Driveni, Pečeni, Trišćeni, Kozji, Mačji, Boboski, Simbijski, Čunski, Čarnjeni, Tojsti, a u prvu Sapan, Javoran, Zakenj, Primošten, Nečujam.

Grupa pridjeva u ženskom rodu u jadranskoj otočkoj toponimiji isto je tako obilno zastupljena. Ovamo idu pridjevi na -ova -ina -j od ličnih imena, kao Didine, Mavrova, Pavlešina, Pribinja, Stomorine; zatim pridjevi sa sufiksom na -ьn kao Blatna, Dubna, Koromačna, Javorna, Jamna, Grusna, Prutna, Parsurna, Ravna, Smetna, Planą, Travna, Milna, Lozna, Lašćatna, Ključna, Vrisna, Prapatna,

Perna, Oključna; zatim pridjevi na **-ena -ina**: Trstena, Pišćena, Prigrajena, Črjena, Studena, Pokrivena. Pridjevi na **-ьsk**: Baška, Konjska, Mrtvaška, Jakinska, Čuška, Ostruška, Solinska, Splitska, Grška, Paladinska, Sutmiholjska, Lupeška, Vrboska, Dinjiška. Pridjevi na **-j**: Medvija, Vučja, Vrhmlječa. Pridjevi na **-ov**: Smokova, Česminova, Borova, Konopljikova, Kupinova, Hrastova, Brnistrova, Glogova. Sufiks **-jiv** je rijedak: Stinjiva. Češći su složeni pridjevski sufiksi: Jagodnja, Tatinja, Mišnja. Veoma obični su i pridjevi iz svagdanjega govora kao Gleboka ili Galboka, Tiha, Slana, Zela »Zla«, Suha, Vodenča, Dumboka, Čista, Tusta, Meka, Široka, Mrka, Mrtva, Plitka, Svitla, Gusta, Vodena. Ovi pokazuju, kakav je utisak činio na narodnu psihu ovako nazvan lokalitet.

Grupa pridjeva srednjega roda isto je tako brojno zastupljena. Imamo najprije posjedovne pridjeve na **-j** od ličnih imena ili od imena zanimanja kao Županje, Svirče, ali ima takvih izvedenica od toponomastičkih apelativa, kao Medvije, Ošlje, Paunje, Kranje; zatim posjedovnih pridjeva na **-ov -ev** kao Maževo, Gržanovo, Opakovo, Čiovo, Žrnovo; zatim posjedovnih pridjeva na **-in** kao Mandino, pridjeva na **-ьn**: Javorno, Pečeno, Žedno, Liesno, očuvano samo u talijanskom nazivu Lesina, Lozno, Rasopasno; na **-ьsk**: Japneniško, Starinsko, zatim na složeni sufiks **-inje** kao Kokošinje. Pridjevi iz svakidašnjeg govora također se često susreću, kao Golo, Žestoko, Svilno, Priko, Tisno, Široko, dok je tip pridjeva, koji je iščezao već davno iz saobraćajnog govora, kao Šćedro, izoliran. Daleko brojnije su zastupljeni oni toponomastički tipovi, gdje je pridjev supstantiviran pomoću različitih sufiksa, koje ćemo navesti. Tako 1. **-ac**: Grbavac, Golubovac, Radovac, Rastovac, Tihovac, Kruševac, Triskavac, Čokovac, Opaćac, Slanac, Vranac, Čarnikovac, Dračevac, Studenac, Šinkovac, Ljutac, Golac, Dužac, Zvirinac, Galovac, Makovac, Porovac, Pećarovac, Jasenovac, Lukovac. U ovoj seriji zastupljeni su pridjevi od ličnih imena kao i od toponomastičkih adjektiva. Mnogi od njih opetuju se dakako i na kopnu kao Županjac. U stvari, ovdje imamo složene sufikse **-ovac -evac,** kao Zafarinovac, Kraljevac, Rašetinovac, Grabovac, Planikovac, Glogovac, Brajkovac, Črnotinac, Boljkovac.

U istoj funkciji služi isto tako brojno zastupljeni sufiks **-ica**. On se dodaje pridjevima na **-ov -ev -sk -ьn**. Tu su zastupljena podjednako lična imena i toponomastički apelativi. Primjeri: Sutomišćica, Vošćica, Sašćica, Brbišćica, Telašćica, Komorišćica, Martinšćica, Jadrešnica, Stanovišćica, Brnjestrovica, Jelovica, Toverašćica, Gabrovica, Melnica, Abatnica, Vrbovica, Dračevica, Didovnice, Franovica, Rujnica, Jakišnica, Paklenica, Srpnica, Potočnica, Klopotnica, Rakovnica, Papranica, Zorljevica, Mavrovica, Divnice, Čušćica, Magrovica, Žmašćica, Dubovica, Movaršćica, Rasovica, Brozovica, Tijašćica, Blitvenica, Rogoznica. Ovamo idu i izvedenice iz običnog

govora kao Japlenica, Podvornica, Sušica. Pored tipova, koji se opetuju i na kopnu, kao: Vidovica, Vračevica, Dubrovica, Smričevica, Radoševica, Rastovica, ima ih i takvih, koje na kopnu ne susrećemo, kao Pražnice, ili su rijetki, kao Pavlićevica, Dubošnica.

Sufiks **-jak** isto je tako čest u funkciji supstantiviranja pridjeva: Kozjak, Pasjak, Miš(n)jak, Brušnjak, Paprinjak, Tovarjak, Krivnjak, Ošjak, Knežak, Mrtovljak, Blitvenjak, Vodenjak, Maslinjak, Broskvenjak, Garmenjak, Smokvenjak, Galešnjak, Kamenjak, Kobiljak, Kravljak, Skradišćak, Gvozdenjak, Komorjak, Maslinjak, Patarišćak, Koromašnjak, Orljak, Lukovnjak, Prapatnjak, Rakitnjak, Plošnjak, Kamenišnjak, Borovnjak, Sovljak, Kalebinjak, Prišnjak, Platnjak, Železnjak.

Sufiks **-ik** dosta je raširen: Mutnik, Planik, Vrotnik, Vrbnik, Ilovik, Maslovnik, Pokrivenik, Moračnik, Straževnik, Žukovik, Borovik, Bobovik, Glasnik, Travnik, Borovnik, Trstenik, Jasenik, Komornik, Vinik, Roženik, Lukovnik, Plavnik, Planik.

Rjeđe su zastupljeni sufiksi **-ъk, -ina, -ača**: Volujak, Butkovina, Lovrenčina, Lupešćina, Svežina, Rasovača, Rahovača, Kosmača, Gnjilovača, Sabunjača.

Apelativ kao toponim dolazi ne samo sam nego i u vezi sa pridjevima. Primjeri: Beli Grad, Beli Art, Vela Draga, Zali Bok, Vela Straža, Lupeška Dražica, Veli Žal, Debela Punta, Mažova Gora, Zale Škulje, Veli Bok, Tusto Čelo, Kozi Skok, Veli Brak, Veli Tieh (= teg), Zala Draga, Veli Golac, Kruševo Polje, Veli Krug, Veli Kus, Tepli Bok, Vidova Gora, Vića Luka, Mratinje Brdo, Krševanje Polje, Kneže Polje, Vino Polje. Ova dva posljednja toponima postaju složenice, tako da se deklinuje samo drugi dio, pa se može pisati zajedno Vinopolje, Knežpolje. Kadikad je i teško razabrati složenicu kao u Bargumû, u Bunculuka. Od drugih složenica spomenimo još Knez rot »Knežev Rt«, Dragodid, Končabok, Zvonigrad, Koncilun, Pustograd, Vučigrađe, Vučeravan, Samograd, Vodotoč, Kneževavan, Dragovoda, Župandol. U Zvonigrad nalazimo imperativnu složenicu, a u prvom dijelu od Koncilun vidi se još stari lokativ, kao i u Kneževavan.

Česti su toponimi od apelativa sa prefiksima: kao Zaglav, Zavala, Projizd, Prijevor, Propad, Pasika, Progon, Pipolje, Sutiska, Priježva, Ponor, Sklon, Prozor, Oklad, Ozrin[12], Nerezine, Prisleg, Osik, Požar, Ozren.

Apelativi kao toponimi vrlo često dolaze kao deminutivi u sing. i plur., na pr.: Mrčica, Krušica, Glavica, Garica, Dražica, Ogradica, Sičica, Murvica, Čelice, Orlec, Orlice, Smokvica, Carkvica, Zubić, Kalpić, Lašćić, Jazić, Krušvica, Težić, Artić, Vrtac, Kukljica, Stinica, Vlačica, Ravica, Kamičić, Pločica, Česminica, Gradac, Ratac, Platac, Humac, Kamičac, Bočac, Jablanac, Dubac, Kijac, Vodice, Njivice, Zalić, Zaklopica, Stinice, Studenčić, Dolac, Kurilca, Lučica, Gorica, Koludarc, Selca, Počivalice, Bačvice.

Apelativi (toponimi)

Često dolaze i augmentativne izvedenice u otočkoj toponimiji. Ovdje najglavniju ulogu igra sufiks **-ina**: Glavina, Pličina, Orline, Nerezine, Vršine, Dražina, Stanina, Potočina, Zidine, Kaštelina, Sadina, Garina, Pećina, Plasine, Kotlina, Kablina, Guvnina, Lupina, Jabučina, Smokvina, Osičina, Poljina, Bočina, Gračina, Lisina, Glavičina, Vrtline, Jamina, Vrhovina, Lučine, Artina, Kozina, Hramina, Grebine, Gnjiline, Garbine, Kosirina.

Kako se iz dosadašnjih navoda vidi, svi apelativi mogu da dolaze i u singularu i u pluralu, bili oni augmentativa ili deminutiva ili simplicia ili prefiksalne složenice. U ovom se pravcu opaža kao karakteristično, da deminutiv Poljice dolazi samo kao plurale tantum. Zatim je karakteristično za otok Brač i Hvar, da ovdje dolaze i drugi toponomastički tipovi u pluralu, tako adjektivni tip Povja pored Povje.[13]

Sufiks **-ina** kod augmentativa može označivati stare ruševine ili mjesto gdje je nekada nešto bilo, kao u Kaštelina, Zidine, Guvnine. Za posljednje je značenje dosta raširen sufiks **-išće**: Grašišće, Selišće, Tarnišće, Stupišće, Mirišće, Zastražišće, Vinišće, Grebišće, Nerežišće, Ložišće, Pučišće, Bobovišće, Lučišća, Podgračišće, Polačišće, Kapišće, Račišće, Koledišće, Pristanišće.

Kolektiva kao toponimi nijesu tako raširena na otocima. Glavni su tipovi Borje, Brusje, Vriješće, Zablaće, Postrožje, Poselje, Zogrodje.

I metafore kao toponimi dosta su česte, kao Šilo, Vrč, Opat, Biškup, Nozdre, Badanj, Ražanj, Čelo, Paška Rebra, Ždrilo, Ždrila, Ždrijac, Bisaga, Pohliba.

Dok su toponimi, koji sadrže prijedlog sa imenicom, dosta česti kao: Zagrad, Zaglav, Varh Gore, Pod garbe, dolaze brojevi samo rijetko, i to samo broj tri: Tri Lokvice, Tri Moli, Tri Luke, Tri Brata i Tri Sestrice. Zadnja dva toponima idu u metaforički tip.

I humorističke složenice dolaze, iako rijetko, kao Močiguzica.

Kao opće pravilo može se postaviti, da su otočki toponimi ili pluralia ili singularia tantum, kako smo već vidjeli kod pojedinih tipova.[18] Među pluralia tantum ističu su Grohote, Plate, Blaca, Selca, kao karakteristična za otočku toponomastiku. Isto su tako karakteristične metafore za ovu toponomastiku, kao Motika, Livak, Kabal; kao i izvedenice na -išće: Počivališće, Gračišće, Ripišće, Gumnišće, Kamišće, Ulišće, Igrišće, Lojišće, Perilišće.

Deminutivni tipovi kao Osridak, Vrutak, Vršak, dolaze i na kopnu.

Često se, dakako, ova toponomastika ističe i dijalektičkim crtama u pluralu i singularu, kao Cera, Krasa, Paprata, Hlam, Hamac, Semenj, Halm, Kalk, Galboka, Art, Kok, Helm, Halmac, Garba, Kons, Koludarc.

U ovom sistemu ima i vrlo rijetkih sufiksa, tako **-ar**: Mišar, Klobučar.

Kako se iz ovoga pregleda jadranske otočke toponimije vidi, ona je posve istoga tipa kao i sva srpska ili hrvatska. Jedino u dva slučaja nalazimo izvjesno odstupanje. Tako je sufiks **-janin**, koji je na kopnu u pluralnim toponimima vrlo čest, ovdje vanredno rijedak. Imamo ga samo u dva slučaja na otoku Pagu: Pećani i Murovljani. Isto je tako i rijedak sufiks **-ić**, koji je u toponimima u pluralu jedan od najčešćih hrvatskih ili srpskih sufiksa na kopnu. Ovdje ga nalazimo dosta često samo na otoku Krku, i to u imenima onih sela, kojih stanovništvo potječe sa Velebita. To nekadašnje vlaško stanovništvo ovdje je posvema pohrvaćeno. To su toponimi Bajčići, Petrovići, Bogovići, Linardići, Sormilići[14], i t. d. Na Cresu imamo samo Dragožetići, na Pagu Vlašići, i na Mljetu Maranovići i Radulići. Ova pojava imat će zacijelo svoj razlog u tome, što otočka naselja nisu familijskoga tipa. Nisu se razvila iz nekadašnjih zadruga kao na kopnu. Zbog toga je ovaj tip ovdje gotovo izoliran. Sufiks **-ić** našli smo ovdje samo jednom u funkciji supstantiviranja pridjeva: Prvić.

III

Na ovaj smo način prikazali hrvatski toponomastički sistem na jadranskim otocima sa gledišta lingvistike ili, bolje, tvorbe riječi. Time dakako toponomastičko istraživanje nije završeno. Toponime treba studirati, grupirati i klasificirati i sa gledišta semantike, t. j. sa gledišta značenja i sa gledišta, kako se to značenje odnosi prema terenu, koji označuju, i prema lokalnoj historiji.

Budući da se toponomastičko ispitivanje još uvijek kod nas nalazi u povojima, ne mogu da izložim ikakav sistem ovoga puta. Ograničavam se samo na općenite napomene u ovom pravcu. Uzmimo kao primjer otočke toponime, koji su jednostavni apelativi, kao Brus, Stubalj, Plasa, Plasica, Zgon, Plat, Rasohe, Slanci, Miholjice, Gozd, Postavlja se pitanje, šta znače. Današnjim apelativom brus, koji danas znači oruđe za brušenje, ne može se objasniti otočki toponim. Moramo uzeti starije značenje »kamen = petra«, kako je riječ zabilježena u dalmatinskim listinama. Iz toga izlazi, da toponomastik mora poznavati historiju riječi, da bi objasnio značenje toponima. Ali to nije dosta. On mora poći i na teren, da verificira to značenje. Gozd ne postoji više u današnjem jeziku otokâ. Riječ je nekada značila »šuma«. Terensko ispitivanje pokazat će, da na ovome mjestu nema danas nikakve šume. Iz toga se vidi, da je toponomastika od važnosti za lokalnu historiju kulture. Zgon danas ne postoji također u otočkom govoru. Ali je riječ značila »zemlju«, koju su kmetovi morali

obrađivati. Iz toga opet izlazi, da je toponomastika od važnosti i za upoznavanje lokalnih socijalnih odnosa.

Toponomastički apelativi često su od važnosti i za studiranje geografskih oblika terena. To smo vidjeli kod toponima Preslop, Prisleg, Ozrinj, Samot(v)orac. Da bi se saznalo, kakve geografske forme naziva narod ovim toponimima, nema druge nego ići na teren i opažati sve ovako nazvane terene. Taj posao, razumije se, još nije ni načet za naše jadranske otoke.

Kad smo gore klasificirali otočke toponime prema hrv. tvorbi riječi, opazili smo, da su to u golemoj većini pridjevi ili izvedenice od ličnih imena. Tu grupu toponima nazivaju njemački toponomastici Sippennamen ili Besitzernamen ili, što bismo mi hrvatski rekli, familijski ili posjednički toponimi. Ovi dolaze više puta u pluralu kao Miholjice na Krku od staroga imena Miholj. Plural je nastao zbog toga, što se tim toponimom označuje više čestica kao Slanci, Vrtli, Njivice, i t. d. Tu dakako za objašnjenje toponima ne treba ići na teren, jer se ništa više ne će moći saznati od onoga, što bi se moglo utvrditi i samim usporednim izučavanjem. Ali kad se radi o toponimima, koji označuju izvjesnu vrstu terena kao Meli, Slanci, Plat, i t. d., tada valja poći na teren, da bi se objasnilo i utvrdilo značenje. Kod drugih kao Plasa, Plasica, riječ koja danas ne postoji u jeziku u značenju njive, pa kod toponima, koji su prvobitno bili čisti pridjevi kao Županje ili pridjevi supstantivirani pomoću sufiksa kao Knežak, tu valja izučavati lokalnu historiju, da bi dobili saznanje o značenju toponima.

Sve ovo vrijedi i za toponime, koji su složeni sa prijedlogom, a taj se srastao sa apelativom kao u Prestenice, Prezida, Pocukmarok, gdje imamo prijedloge pred i pod. Da bi ih mogli razumjeti, valja ići na teren. Isto vrijedi i za prefiksalne složenice, koje nisu nastale parasintaktičnim putem, kao Pogled, Prosik, Proboj, Prisika.

Probleme za sebe pruža studiranje toponomastičkih složenica kao Glavotok, Kolovrat, Glavograd, Vodotok, Dugonjive, Starovas. Ovdje vidimo, da je Glavotok hrvatska složenica, koja je nastala prema talijanskom tipu Caisole. Dugonjive i Starovas lako se objašnjuju. To su pridjevske složenice od stara vas i duga njiva. Ovakav tip toponima je lako shvatljiv i ne zahtijeva studiranje na terenu. Isto tako ne zahtijeva studiranje na terenu ni toponomastički tip Velo ni Malo Selo za današnji Veli Lošinj i Mali Lošinj. Ali i ovdje je toponomastika važna za historičare. Dok je Veli i Mali Lošinj bio potpuno hrvatski, zvao se jednostavnim hrvatskim toponomastičkim tipom: pridjev + imenica.

Ali i jasni apelativi kao toponimi zahtijevaju kadikad studiranje na terenu kao Straža, Stražica, zatim kolektivi Brešće, Golija, da bi se došlo do razumijevanja upotrebe. Toponomastički apelativ Straža neobično je raširen po dalmatinskim otocima.

Isto tako zahtijevaju studiranje na terenu i metaforički toponimi kao Badanj, Šilo, Opat i t. d.

Iz ovog kratkog pregleda o semantičkim problemima naše otočke toponimije vidi se, od kolike je važnosti, prvo, dobro sabrati današnji toponomastički materijal, odrediti ga leksikografski, t. j. označiti mu deklinaciju i prijedloge, s kojima se upotrebljava, ubicirati ga, označiti mu funkciju, t. j. za kakav teren služi i t. d., sakupiti za nj historijske potvrde, ogledati dijalekat, u kojem se govori. Takvo intenzivno sređivanje hrvatske toponomastike još nije ni pravo načeto. Ni ova knjiga nije mogla da u tom pogledu dade nešto definitivno. Njezin je cilj da skicira problematiku jadranske otočke toponomastike, a ne da dade definitivna objašnjenja, što se još ne može učiniti na današnjem stepenu naše toponomastičke nauke. Za ovu svrhu morat će se i kod nas obrazovati udruženja, kako su se obrazovala i na zapadu u Njemačkoj, u Engleskoj, Americi, sada i u Francuskoj, da ne govorim o malim zemljama, kao što su sve nordijske, Holandija, Belgija i t. d.[15]

BILJEŠKE

1) Svrha je ovoga članka da zamijeni toponomastički stvarni indeks za ovo djelo. Prema tome čitalac će za svako u ovom članku spomenuto ime potražiti objašnjenja u djelu prema indeksu toponima.

2) Henrik Barić, u članku Ime reke Bojane, Slavistična revija III. str. 356, ruga se mojem tumačenju antičkog oblika Barbanna za Bojana, koji ja nisam uzeo kao prvobitni, a on ga uzima zbog toga, što bolje pristaje njegovoj etimologiji. Teške njegove riječi, da sam ja pitanje više zamrsio nego razmrsio i da nemilo griješim, nisu nikakav dokaz za njegovu tezu, kao što ni njegova etimologija nije dokaz, da je Bojana prvobitno glasila zaista Barbanna. Dokaz za to jest upravo činjenica, što je Babenna već antička varia lectio i što oblik Barbanna ne objašnjava ni albanski oblik Būn ni srpsko-hrvatski oblik Bojana. Barićeva pretpostavka o disimilaciji **r-n** > O **-n** za gubitak suglasnika **r** u Barbanna visi posvema u zraku. Labilno albansko **n**, koje ne postoji pravo ni danas, još je manje vjerojatno za stari vijek. Ovdje je pisano kao genitiv. Mi nemamo drugog sredstva, da bismo verificirali grčke i latinske grafije toponima, osim oblika, koji su se očuvali u stalnoj tradiciji. To je princip isto tako stalan u toponomastičkom ispitivanju kao i princip, da u lingvističkom tumačenju valja poći od najstarijeg dokučivog oblika, a taj u ovom slučaju može biti samo albanski i srpsko-hrvatski oblik uporeden s antičkom varia lectio. Konsonantska grupa barb- prema Scardona > Skradin i t. d. morala bi dati u hrvatskom likvidnu metatezu, a albanski se oblik ispravno može tumačiti samo na osnovu srpsko-hrvatskoga, kako sam pokazao u Zeitschrift für Ortsnamenforschung IV (1928), str. 205. Sve ostalo, što Barić, na osnovu svoje etimologije, postulira u pravcu historičkom, jednostavno je domišljanje. Isto tako, ako hoćemo znati, da li je ispravna stara grafija Gissa ili Cissa, nema druge nego osloniti se na uporedenje s današnjim oblikom Čaška, koji se slaže samo s Cissa. I t. d.

3) Ilirski sufiks -ona dolazi još u VI. stoljeću u Brivona za današnji otočki skup Brioni kod Pule. U svom pariškom predavanju na toponomastičkom kongresu 1938. g. pokazao sam, da ovaj t. zv. ilirski sufiks nije ništa drugo nego prekrajanje na latinski, i da mjesto njega imamo zabilježen oblik -an u epihorskom Eman za klasično Aemona. V. Actes et Mémoires ovoga kongresa, Paris (1939), str. 240—247.

4) Ovakvo mišljenje izrazio je Barić u Južnoslovenskom filologu, II (1921), str. 52—54.

5) Moj članak pod naslovom Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpsko-hrvatskom jeziku, Slavistična revija III. str. 354.

6) Vidi Antoljak, Starine sv. 42, str. 386.

7) Ime ovoga otoka identificirao sam sa grčkim nēsos »otok«, što bi moglo biti samo onda, ako nēsos potječe od *snādhios kao mésos od *medios. Sve je ovo dakako samo pusta lingvistička supozicija. V. Glotta (Göttingen), sv. XXV (1936) str. 217 i sl.

8) Ima na Mediteranu dosta starih toponima, koji samo u početnom konsonantu pokazuju razlikovanje. Tako se Moa, danas Maun, razlikuje od Boa, danas Čiovo, samo u početnom konsonantu. Na isti se način razlikuje Issa od Cissa, Curicum od Oricum. Šta znači ovo početno razlikovanje, ne možemo znati, jer nam nisu poznati mediteranski jezici.

9) Ura može se uporedivati sa predgrčkim Yria.

10) V. Maverov članak Kanata, Slavistična revija III. str. 308.

11) Ovo se mjesto zove u XV. vijeku Gemaino polje, što znači Geminijanovo polje. V. Gunjača, Starine, sv. 42. str. 264 a. 1509: terreno ... posto in loco Tilago sito chiamato Gemaino poglie. Ispor. u Gružu položaj Gìman (Geminianus).

12) G. 1512. piše se monte Osdrin, a g. 1505. monte Osrin. V. Gunjača, Starine 42 sv. str. 276, 333.

13) V. moj članak u Mélanges Dauzat, Paris 1951 pod naslovom Remarques sur le pluriel de quelques toponymes et de quelques noms communs.

14) Danas ne postoji više. Prvi dio složenice je mletačko sior, koje naši otočani izgovaraju šjôr ili šor »gospodin«, od lat. seniore(m).

15) Starine, knj. 42 prekasno mi dođoše u ruke, da bih mogao iskoristiti sav historijski toponomastički materijal, što se nalazi za zadarski otočki skup u vrelima, što ih objaviše Stipe Gunjače i Stjepan Antoljak u tom svesku. Posljednji je imao dobru ideju, da u bilješkama dade i identifikaciju sa današnjim toponimima.

SADRŽAJ

UPOTREBA KAZALA I KARATA

Čitatelj, koji se interesuje za ime kojeg jadranskog otoka, naselja, uvale, rta i t. d., služit će se **Kazalom modernih toponima** str. 9—44).

Historičar, koji se zanima za koju antičku ili srednjovjekovnu grafiju jadranskog otoka ili naselja na njemu, upotrebit će **Kazalo historijskih toponima** (str. 45—49).

Lingvist, koji se zanima za romanske i hrvatske riječi (osnove), zastupljene u jadranskoj tononomastici, služit će se **Kazalom toponomastičkih riječi: a) hrvatskih** (str. 50—55) i b) **antičkih i romanskih** (str. 55—59).

Čitatelj, koji se zanima za pitanje antroponima zastupljenih u jadranskoj toponomastici, upotrebit će **Kazalo toponomastičkih antroponima** (str. 60—62).

Čitatelj, koga interesuju metodologijska pitanja u proučavanju toponima, toponomastički motivi, bilježenje i sakupljanje toponima, dijalektologijski rezultati iz njihova proučavanja, pitanja naseljivanja i t. d., upotrebit će **Kazalo toponomastičkih problema** str. 63—64).

Prigodom čitanja ovoga djela čitatelj će dobro učiniti, ako istovremeno drži u ruci: a) pregledne i specijalne toponomastičke karte, koje idu prema sadržini ove knjige, i to ovim redom:

I. Kvarnerski otočki skup

1 Kvarner = pregl. karta br. 1
2 Krk = specijalna karta br. 2
3 Cres = specijalna karta br. 3
4 Lošinj = spec. karta br. 4, 5, 5a i 6
5 Rab = specijalna karta br. 7
6 Pag = specijalna karta br. 8

II. Zadarsko-šibenski arhipelag

= pregledna karta . . br. 9
1 Olib = spec. karta br. 10
2 Silba = spec. karta br. 11
3 Premuda = spec. karta br. 12
4 Molat, Ist, Škarda = br. 13
5 Sestrunj i Rivanj = br. 14
6 Ugljan = spec. karta br. 15
7 Iž = specijalna karta br. 16
8 Veliki Otok = sp. karta br. 17 i 18
9 Kornat = spec. karta br. 19
10 Pašman = spec. karta br. 20
11 Vrgada = spec. karta br. 21
12 Murter = spec. karta br. 22
13 Žirje = spec. karta br. 23
14 Zlarin = spec. karta br. 24
15 Kopara = spec. karta br. 25

III. Otočki skup Srednje Dalmacije

	= pregledna karta . . . . . . br. 26	3 Brač	= specijalna karta br. 29
1 Čiovo	= specijalna karta br. 27	4 Hvar	= specijalna karta br. 30
2 Šolta	= specijalna karta br. 28	5 Vis	= specijalna karta br. 31

IV. Južnodalmatinski otočki skup

	= pregledna karta . . . . . . br. 32	5 Šipanj	= specijalna karta br. 36
1 Korčula	= specijalna karta br. 33	6 Lopud	= specijalna karta br. 36
2 Mljet	= specijalna karta br. 34	7 Koločep	= specijalna karta br. 36
3 Lastovo	= specijalna karta br. 35	8 Lokrum i Daksa	= sp. karta br. 36
4 Lakljan	= specijalna karta br. 36		

Uz glavne otoke zabilježeni su na specijalnim kartama i toponimi, koji se odnose na otočiće (školjeve) uz njih.

b) priloženo Kazalo modernih toponima. Ono sadrži ne samo popis svih toponima, o kojima je riječ u ovoj knjizi, bez obzira na provenijenciju, nego i sva mjesta, gdje se u knjizi pominju. Ako čitatelj hoće da se obavijesti o kojemu od njih, on će najprije potražiti stranicu, gdje se o njemu govori, i specijalnu kartu, na kojoj je eventualno zabilježen.

Prije čitanja (studiranja) djela treba uvažiti važnije popravke i dodatke (str. 65).

Prije upotrebe preglednih i specijalnih toponomastičkih karata treba proučiti legendu (str. 67).

Na debelo štampanim brojevima stranicâ u Kazalima daju se važnija etimologijska i druga obavještenja.

KAZALO MODERNIH TOPONIMA*

A

B

* Sadrži ne samo jadransku otočku toponomastiku, nego i ostale toponime, koji su pomenuti u knjizi u vezi s našim otočkim toponimima.

C

Č

Ć

D

Dž

Đ

E

F

G

H

I

J

L

LJ

M

N

NJ

O

P

Q

* Ovo upoređenje upućuje na mogućnost, da je toponim Prutna mogao nastati haplologijom iz Praputna. To će imati da utvrde buduća istraživanja.

R

S

Š

T

U

V

Ž

KAZALO HISTORIJSKIH TOPONIMA*

* U popis su uzeti i toponimi, koji su iskonstruirani na osnovu historijskih potvrda. Ti su označeni zvjezdicom.

D

E

F

G

T

U

V

W

Y

Z

KAZALO TOPONOMASTIČKIH RIJEČI

a) h r v a t s k e*

* Kazalo sadrži samo one toponomastičke riječi, koje su u tekstu naročito pomenute. Ostale, kao na pr. pridjev t a n a k i t. d., čitatelj i sam može lako razabrati. U popis su uzete i starocrkvenoslavenske riječi pomenute u knjizi.

Đ

F

G

H

I

J

K

b) antičke* i romanske:

* Pod antičkim riječima razumijevaju se predlatinske (ovamo i mediteranske), latinske, grčke, ilirske, epirotske, galske, keltoilirske. Sve riječi, kojima nije označena provenijencija, latinske su. Neobičnije kratice: vl. lat. = vulgarno — latinski, rom. = romanski, dem. = deminutiv. Početno -m u latinskim riječima stavljeno je u zagradu [primjer: acutu(m)], jer ne ulazi u etimologiju, budući da se nije izgovaralo u vulgarnolatinskom.

M

N

O

P

KAZALO TOPONOMASTIČKIH ANTROPONIMA*

* U popis su uzeti i antroponimi, koji ne dolaze u otočkoj toponomastici, a pominju se u raspravljanju.

KAZALO TOPONOMASTIČKIH PROBLEMA

VAŽNIJI POPRAVCI I DODACI

Str. 7,	redak	1-2 odozdo,	dodaj:	Moj je članak sada izašao u cijelosti u *Actes et Mémoires du Troisième Congrès international de toponymie et d'antroponymie.* Bruxelles 1949, pp. 43—50 pod naslovom *La linguistique de Ferdinand de Saussure et la toponymie.*
„ 29,	„	14 odozgo,	čitaj	Brzaca mjesto Bržaca
„ 30,	„	15 odozgo,	„	sc. mjesto se.
„ 51,	„	22 odozgo,	„	prokopom mjesto pokopom
„ 54,	„	1 odozdo,	„	-ić mjesto -iš
„ 58,	„	19 odozgo,	„	na str. 24 mjesto u posljednjem članku
„ 61,	„	2 odozgo,	„	Kamporom mjesto Kamparom
„ 61,	„	6 odozgo,	„	(u Kamporu) mjesto »u Kamporu«
„ 63,	„	6 odozgo,	„	Koromač mjesto koromač
„ 71,	„	15 odozgo,	„	(ovako mjesto . (Ovako
„ 89,	„	7 odozgo,	„	nekaka mjesto nekada
„ 92,	„	10 odozdo,	„	garbe, mjesto garbe Sparlja,
„ 92,	„	16 odozgo,	„	-l.[13] mjesto -l.
„ 92,	„	25 odozgo,	„	grug. mjesto grug.[13]
„ 93,	„	1 bilj. 1,	„	Primouta mjesto Primogta, t. j. zamijeni grčko gama s ypsilonom.
„ 107,	„	16 odozgo,	„	stoje mjesto svoje
„ 108,	„	20 odozgo,	dodaj:	Šćak dolazi kraćenjem od Miholjšćak »Miholjsko brdo«.
„ 108,	„	13 odozdo }	dodaj:	O imenu školja Ošljak v. sada *Tri starofrancuske hronike*, str. 180.
„ 109,	„	10 odozgo }		Karantun je izopačeno Karantena.
„ 114,		bilj. 16,	čitaj	Koncilun mjesto Koncilum
„ 137,	„	3 odozdo,	„	Tukljačom mjesto Tukljačem
„ 144,		bilj. 13,	dodaj:	Na Krku se govori i metateza Belević za Velebić.
„ 151,	„	21 odozdo,	čitaj	stjenica mjesto tjenica
„ 152,	„	18 odozdo,	„	Tijašćica mjesto Tijašnica
„ 153,	„	13 odozdo,	„	= mjesto <
„ 162,	„	13 odozgo,	„	takvih mjesto takva
„ 174,	„	19 odozgo,	„	Nerežišće mjesto Ńarežišće
„ 177,	„	2 odozdo,	„	Čavlena mjesto Čvlena
„ 180,		bilj. 25,	dodaj:	v. *Slavistička revija*, III, moj članak pod naslovom *Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka*, str. 354.

Str. 180,		bilj. 21,	dodaj: Antropogeografsko ispitivanje Jutronićevo u Zborniku za narodni život i običaje, knj. 34 (1950) nisam mogao iskoristiti za proučavanje bračke toponomastike, jer je objavljeno, nakon što je bila složena ova knjiga.
„ 190,	redak 3	odozdo,	bilj. 14, čitaj Apolonije mjesto a Polonije
„ 237,	„ 12	odozgo,	čitaj dugim mjesto kratkim
„ 262,	„ 19	odozgo,	dodaj poslije -ьn još -en.
„ 262,	„ 13	odozdo,	dodaj poslije -evac još -inac.
„ 263,	„ 10	odozdo,	izbaci Priježba, jer ne sadrži prefiks, nego je to izvedenica od prijek, usp. priježba i prižba.
„ 267,	„ 11	odozgo,	bilj. 2, izbaci rečenicu: Ovdje je pisano kao genitiv

Na karti br. 2, mjesto Biskujući čitaj Biskupići

„ „ „ 18, briši Sustipanja Luka i upiši taj toponim na karti br. 17 kod Luka sjeverno od Žmana.

LEGENDA ZA KARTE br. 1—36

□ Predslavenska naselja (v. str. 7 i 8). Primjer: Korčula □

⊡ Krčkoromanska naselja dvostruko su podcrtana na specijalnoj karti br. 2. Primjer: Kanajt ⊡

○ Hrvatska naselja (v. str. 7 i 8). Primjer: Dobrinj ○

△ označuje uzvisinu. Primjer: Hlam △

——— Jednom ravnom crtom potcrtan toponim romanskog je podrijetla (v. str. 7, 8 i 14). Primjer: Munćel.

═══ Dvostruko potcrtan toponim predrimskog je ili mediteranskog podrijetla (v. str. 7 i 8). Primjer: Korčula

———| Ovako podcrtan toponim sadrži hrvatski toponomastički apelativ romanskog podrijetla (v. str. 8). Primjer Murvica

➤———➤ Debela strelica označuje vjerojatni pravac starohrvatskog naseljivanja otoka (v. str. 7).

- - - - - - - - Međa krčkoromanskih toponima na specijalnoj karti br. 2. Ti su toponimi samo na toj karti dvostruko potcrtani.

Ravna crta povučena između romanskih gradova na preglednoj karti br. 1 veže njihovo romansko stanovništvo sa Romanima u zapadnoj Istri i Furlaniji.

Arapski brojevi na specijalnim kartama označuju toponime, za koje nije bilo mjesta, da se slovima ispišu. Značenje broja traži u tekstu pod istim brojem u zagradi (v. str. 8).

Nepotcrtani toponimi hrvatskog su podrijetla.

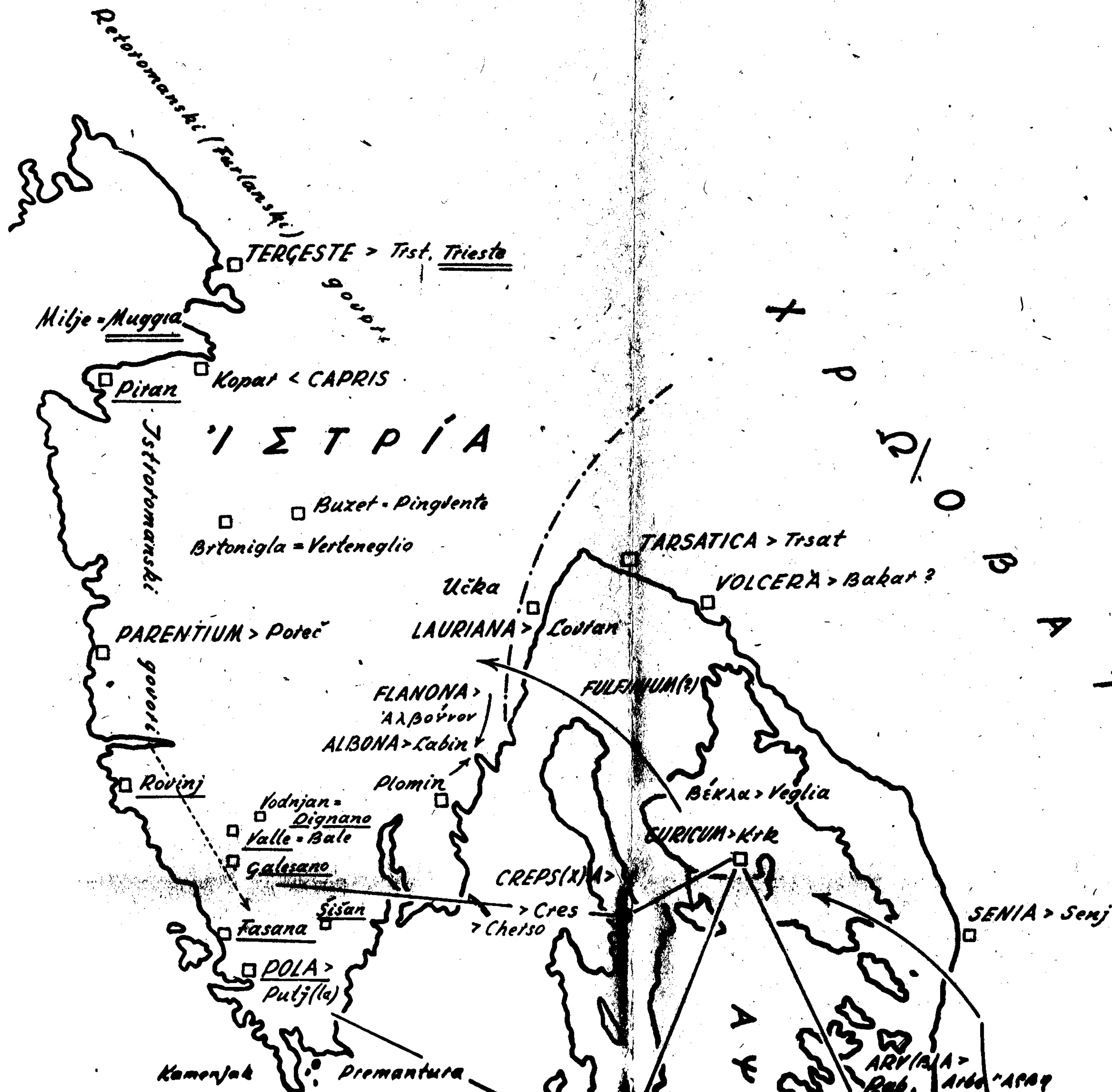
Toponimi ispisani grčkim minuskulama na preglednim kartama odnose se na toponomastiku i geografiju cara Konstantina (v. str. 7, 14 i 15).

Toponimi ispisani latinskim majuskulama na preglednim kartama odnose se na antičku toponomastiku (v. str. 7, 14).

Zavinute strelice na preglednim kartama br. 9, 26 i 32 označuju pravac hrvatskog naseljivanja iz određenog središta na kopnu.

Zavinuta strelica na specijalnoj karti otoka Krka br. 2 označuje pravac vlaškog kretanja na Krku (v. str. 7).

Isprekidana strelica na preglednoj karti br. 1 pokazuje kretanje velebitskih Vlaha na Krk i dalje u Istru (v. str. 7).

Retoromanski (furlanski)
TERGESTE > Trst, Trieste
govori
Milje = Muggia
Kopar < CAPRIS
Piran
Istroromanski govori
Ἰ Σ Τ Ρ Ί Α
Buzet = Pinguente
Brtonigla = Verteneglio
Učka
LAURIANA > Lovran
PARENTIUM > Poreč
FLANONA >
Ἀλβοῦνον
ALBONA > Labin
Plomin
Rovinj
Vodnjan = Dignano
Valle = Bale
Galesano
Šišan
Fasana
POLA > Pulj(la)
Kamenjak
Premantura
CREPS(X)A > Cres
> Chetso
TARSATICA > Trsat
VOLCERA > Bakar ?
FULFINIUM(?)
Βέκλα > Veglia
CURICUM > Krk
SENIA > Senj
Χ Ρ Ω/Ο Β Α Τ Ί Α

Kamenjak

Premantura

APSO(A)ROS > Osor

> Osseto

Lošinj mali

ARV(B)A > Rab. Arbe

ΓΟΥΤΖΙΚΑ > Gacka

ΚΡΙΒΑΣΑ > Krbava

Velebit

Kissa Časka

Σκιρδα

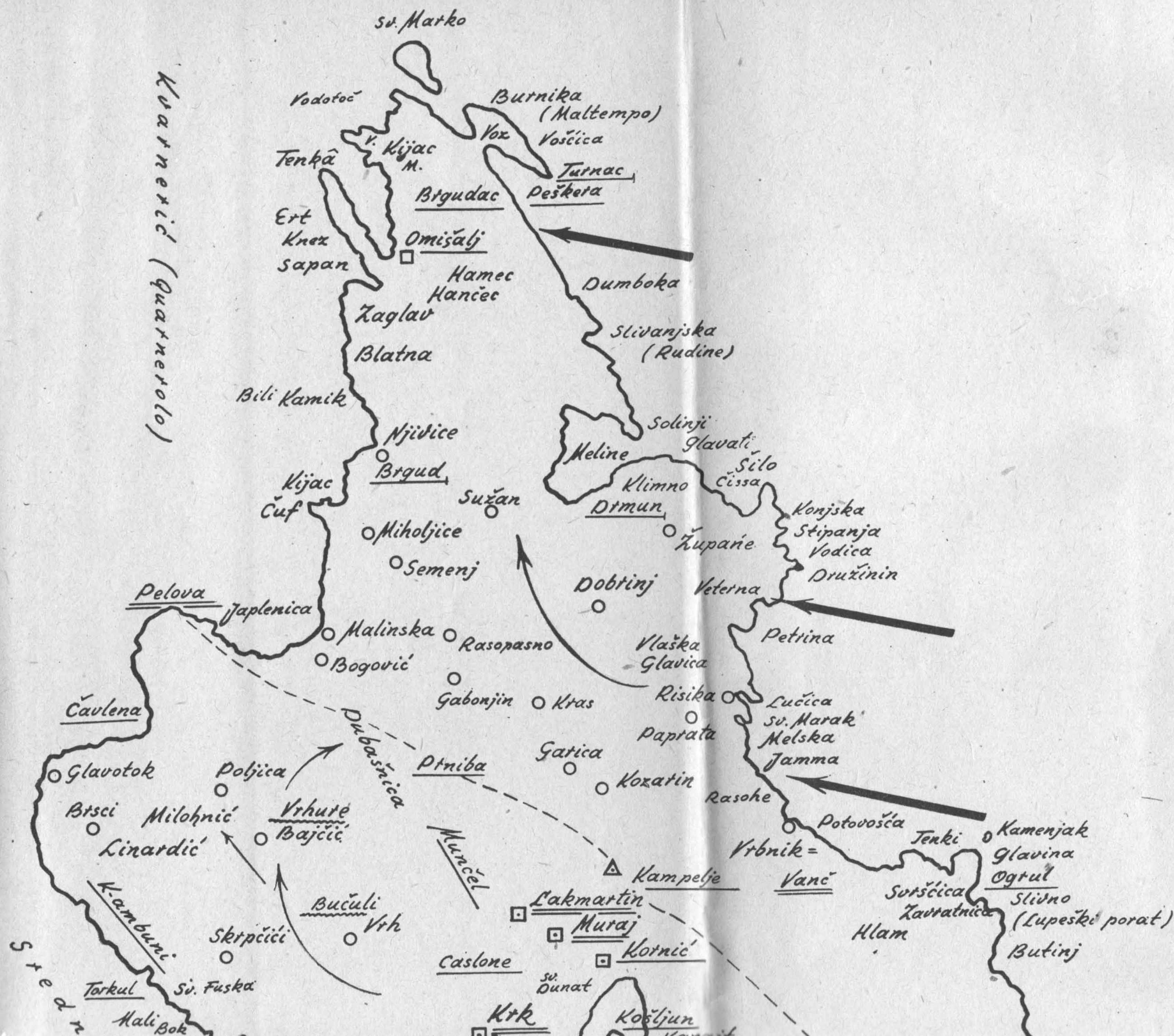
Pag. Pago

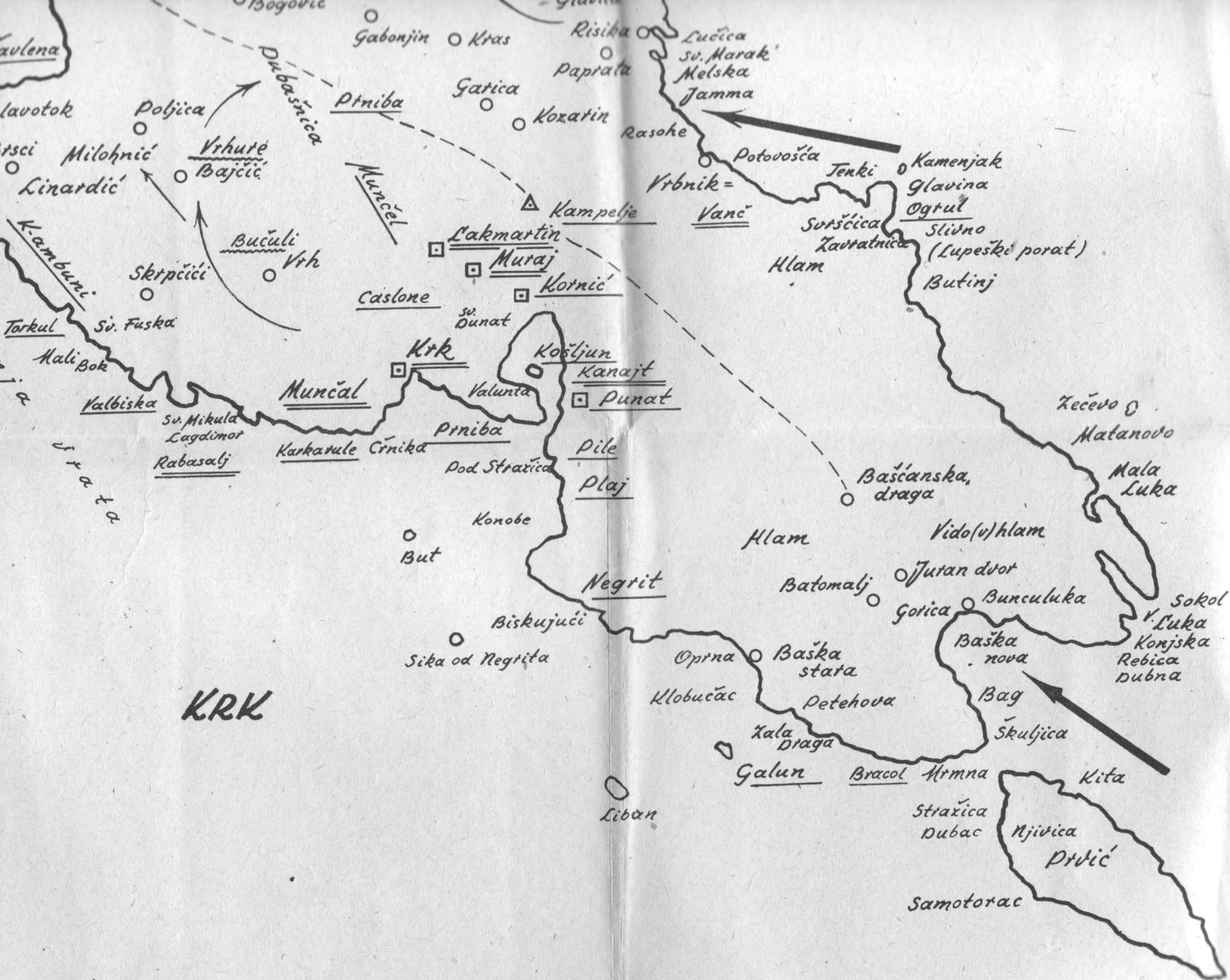
ΛΙΤΖΑ > Lika

Vir

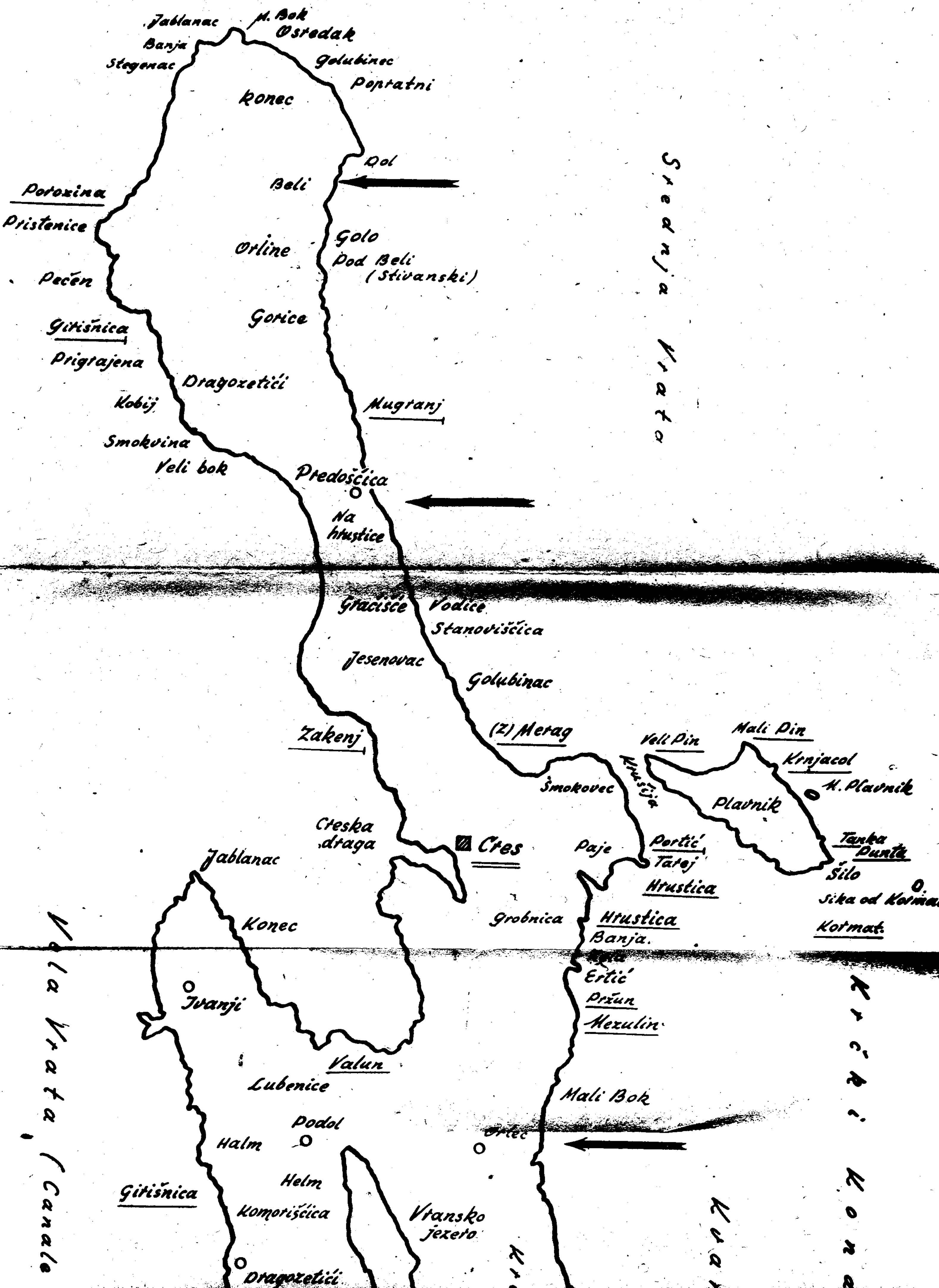
Privlaka

1. Pregledna historijsko-etnografska i toponomastička karta Kvarnerskog otočkog skupa (Str. 11—16)

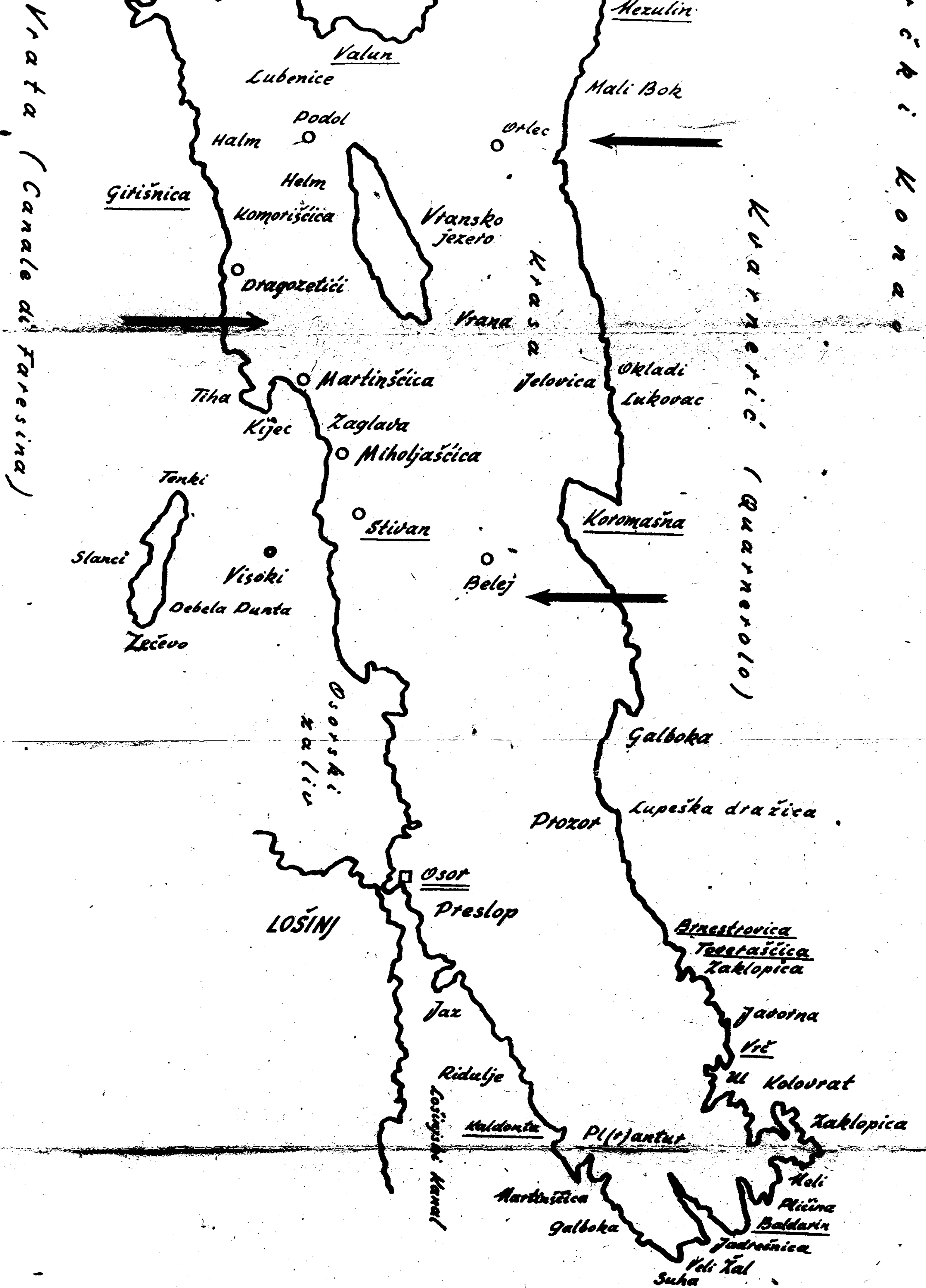

Sv. Marko
Kvarnerić (Quarnerolo)
Vodotoč
Burnika
(Maltempo)
Voz
Voščica
Tenkâ
V. Kijac M.
Turnac
Brgudac
Peškera
Ert
Knez
Sapan
Omišalj
Hamec
Hančec
Dumboka
Zaglav
Blatna
Slivanjska
(Rudine)
Bili Kamik
Njivice
Solinji
Glavati
Meline
Šilo
Čissa
Brgud
Klimno
Kijac
Čuf
Sužan
Drmun
Konjska
Stipanja
Vodica
Miholjice
Županje
Semenj
Družinin
Dobrinj
Veterna
Pelova
Japlenica
Malinska
Rasopasno
Petrina
Bogović
Vlaška
Glavica
Gabonjin
Kras
Risika
Lučica
Sv. Marak
Melska
Jamma
Čavlena
Dubašnica
Paprata
Garica
Glavotok
Poljica
Prniba
Kozatin
Rasohe
Brsci
Milohnić
Vrhure
Bajčić
Potovošća
Linardić
Munčel
Vrbnik =
Vanč
Tenki
Kamenjak
Glavina
Ogrul
Kampelje
K-ambuni
Bučuli
Vrh
Lakmartin
Muraj
Svrščica
Zavratnica
Slivno
(Lupeški porat)
Hlam
Skrpčići
Kotnić
Butinj
Časlone
Sv. Dunat
Torkul
Sv. Fuska
Mali Bok
Krk
Košljun

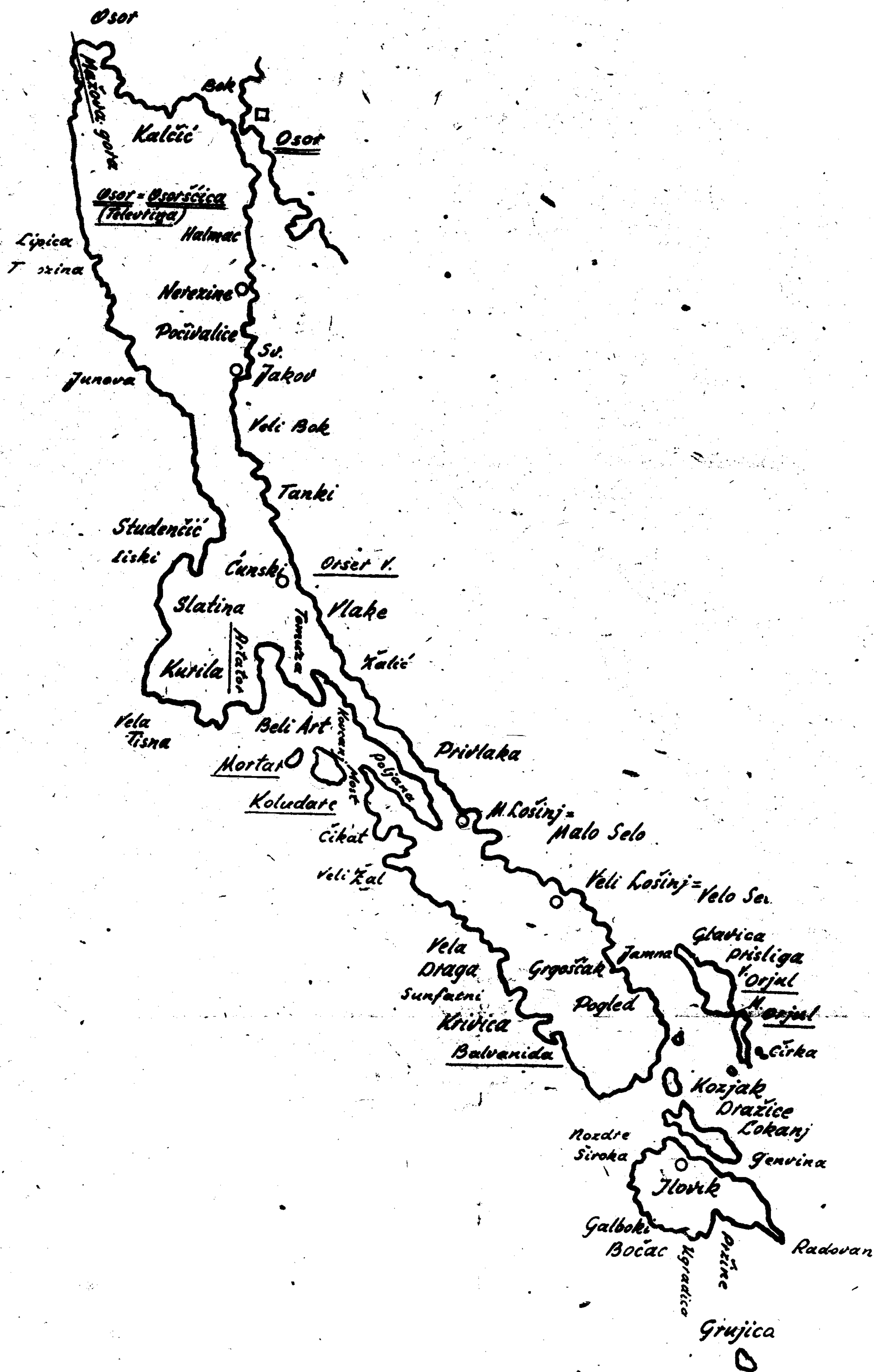
2. Krk s otočićima (Str. 21—34)

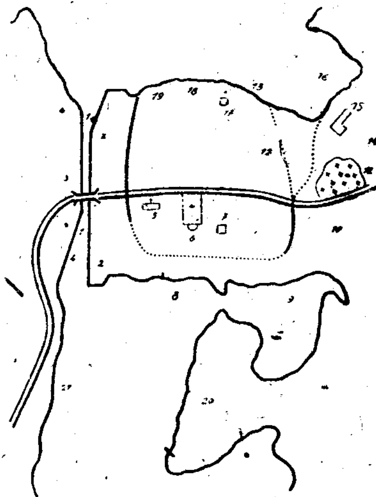
Jablanac
M. Bok
Osredak
Banja
Stegenac
Golubinec
Popratni
Konec
Dol
Beli
Srednja Vrata
Potozina
Pristenice
Golo
Orline
Pod Beli
(Stivanski)
Pečen
Gorice
Gitišnica
Prigrajena
Dragozetići
Mugranj
Kobij
Smokvina
Veli bok
Predošćica
Na
hrustice
Gracišće
Vodice
Stanoviščica
Jesenovac
Golubinac
(Z) Merag
Zakenj
Mali Pin
Veli Pin
Krnjacol
Šmokovec
M. Plavnik
Plavnik
Creska
draga
Cres
Paje
Portić
Tatej
Tanka
Punta
Jablanac
Šilo
Hrustica
Sika od Kormata
Konec
Grobnica
Hrustica
Banja.
Kormat.
Ertić
Ivanji
Pržun
Mezulin
Valun
Lubenice
Mali Bok
Podol
Halm
Helm
Gitišnica
Komorišćica
Vransko
jezero
Dragozetići
Vela Vrata (Canale

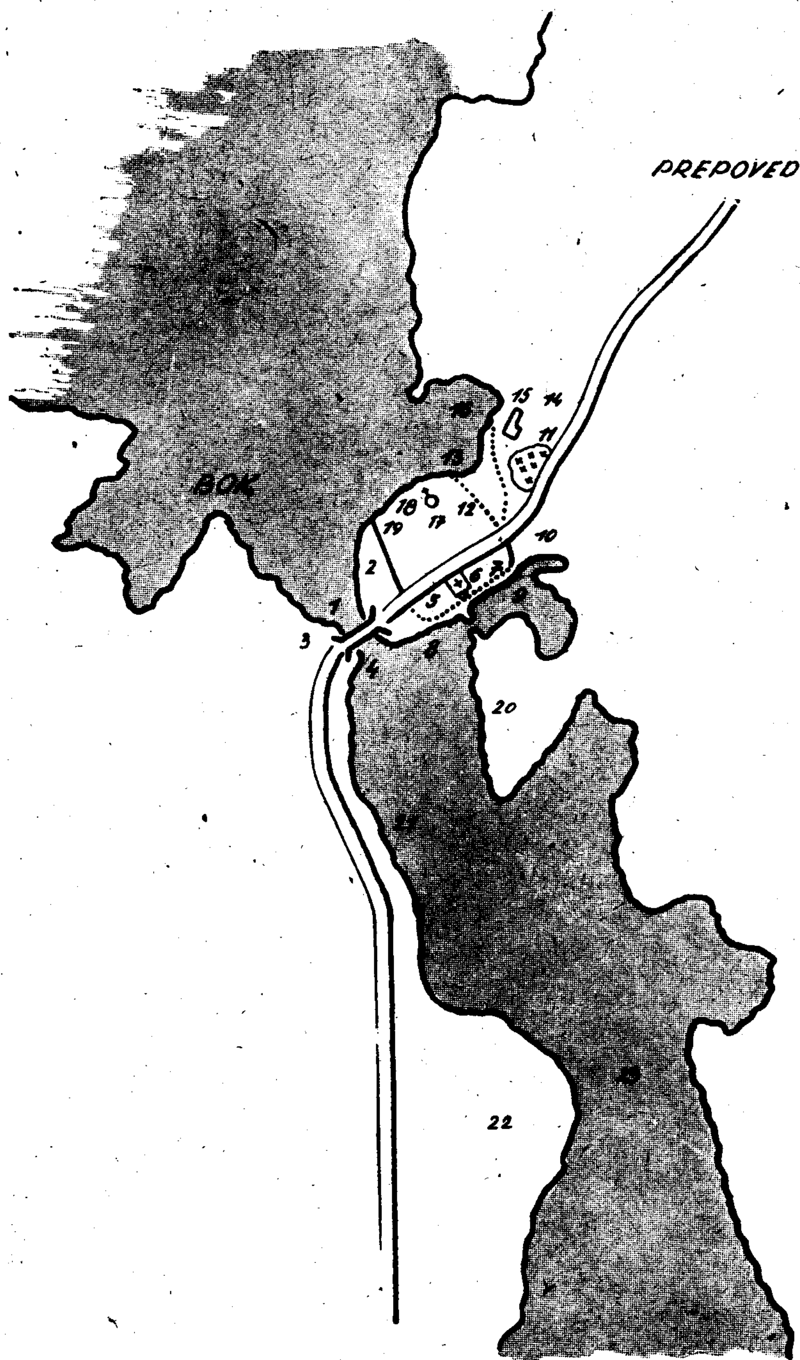
Mezulin
Valun
Lubenice
Mali Bok
Podol
Orlec
Halm
Helm
Giršnica
Komoriščica
Vransko jezero
Dragozetići
Vrana
Krasa
Vrata (Canale di Faresina)
Kvarnerić (Quarnerolo)
Martinšćica
Jelovica
Okladi
Lukovac
Tiha
Kijec
Zaglava
Miholjašćica
Tenki
Slanci
Visoki
Stivan
Koromašna
Belej
Debela Punta
Zečevo
Osorski zaliv
Galboka
Prozor
Lupeška dražica
Osor
Preslop
LOŠINJ
Brnestrovica
Tovarašćica
Zaklopica
Jaz
Javorna
Vrč
Kolovrat
Ridulje
Lošinjski kanal
Maldonta
Pl(r)antur
Zaklopica
Martinšćica
Veli
Plićina
Baldarin
Galboka
Jadrošnica
Veli Žal
Suha

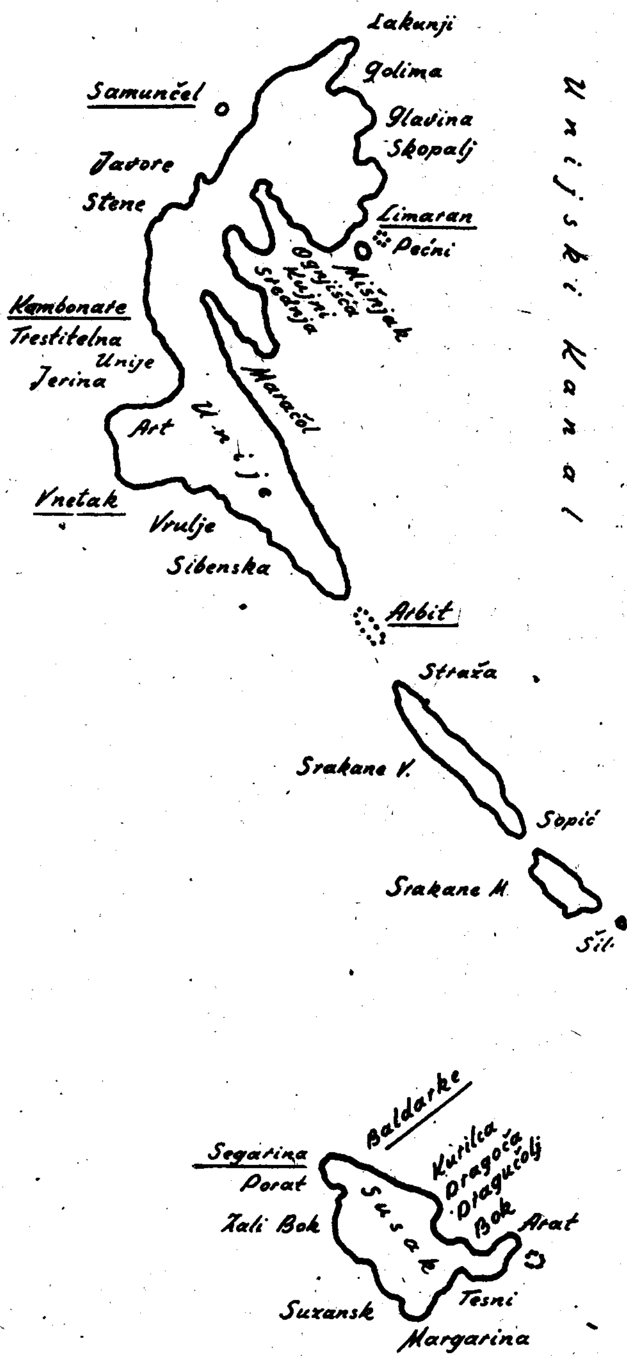
4. Lošinj i Ilovik s otočićima (Str. 44—54, poglavlja I i II)

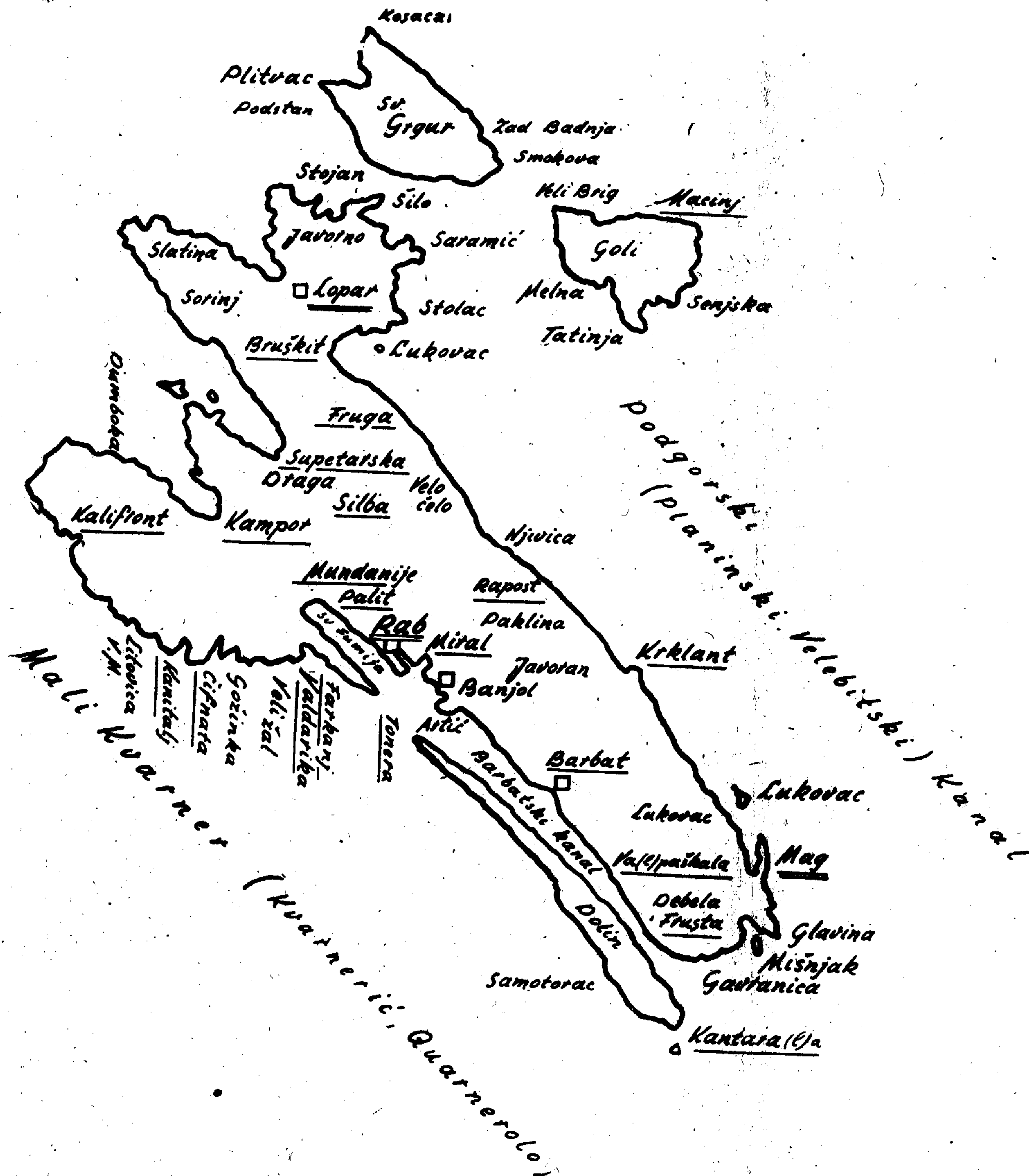
5. Karta grada Osora (Str. 50—53, poglavlje IV)

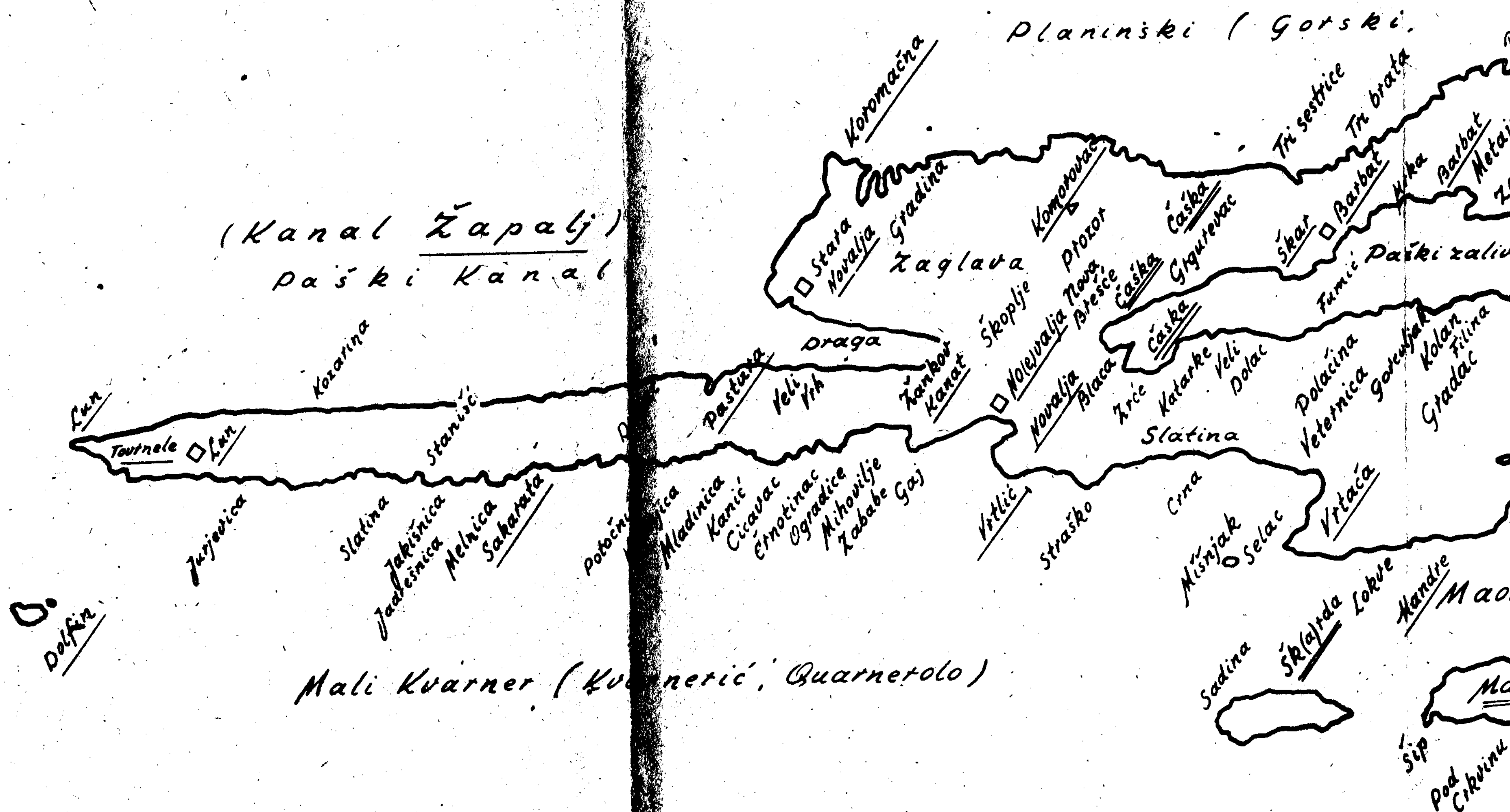
5a. Grad Osor između osorskog i lošinjskog kanala (Str. 50—52, pogl. IV)

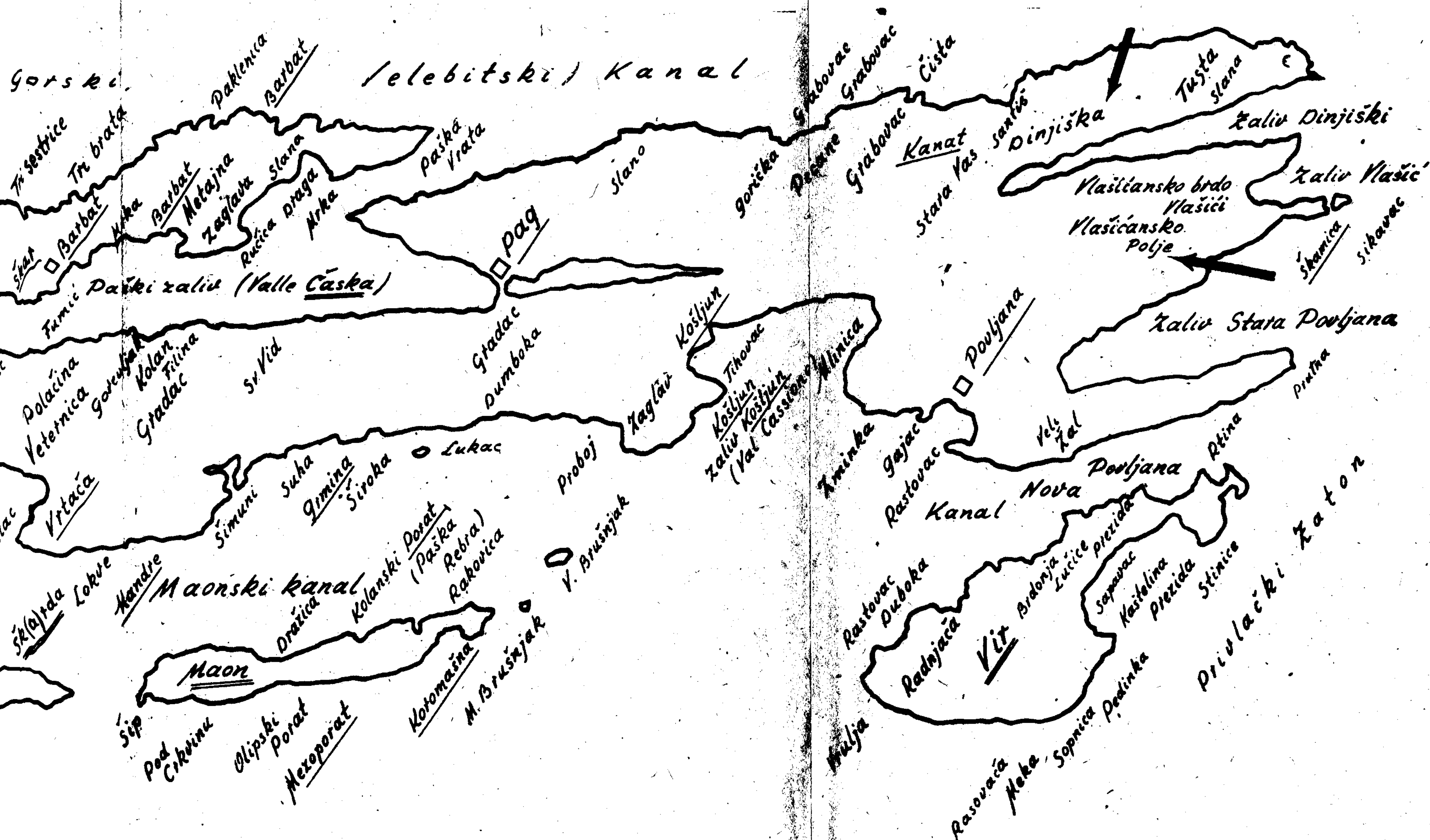
6. Lošinjski otočići (Str. 49—50, poglavlje III)

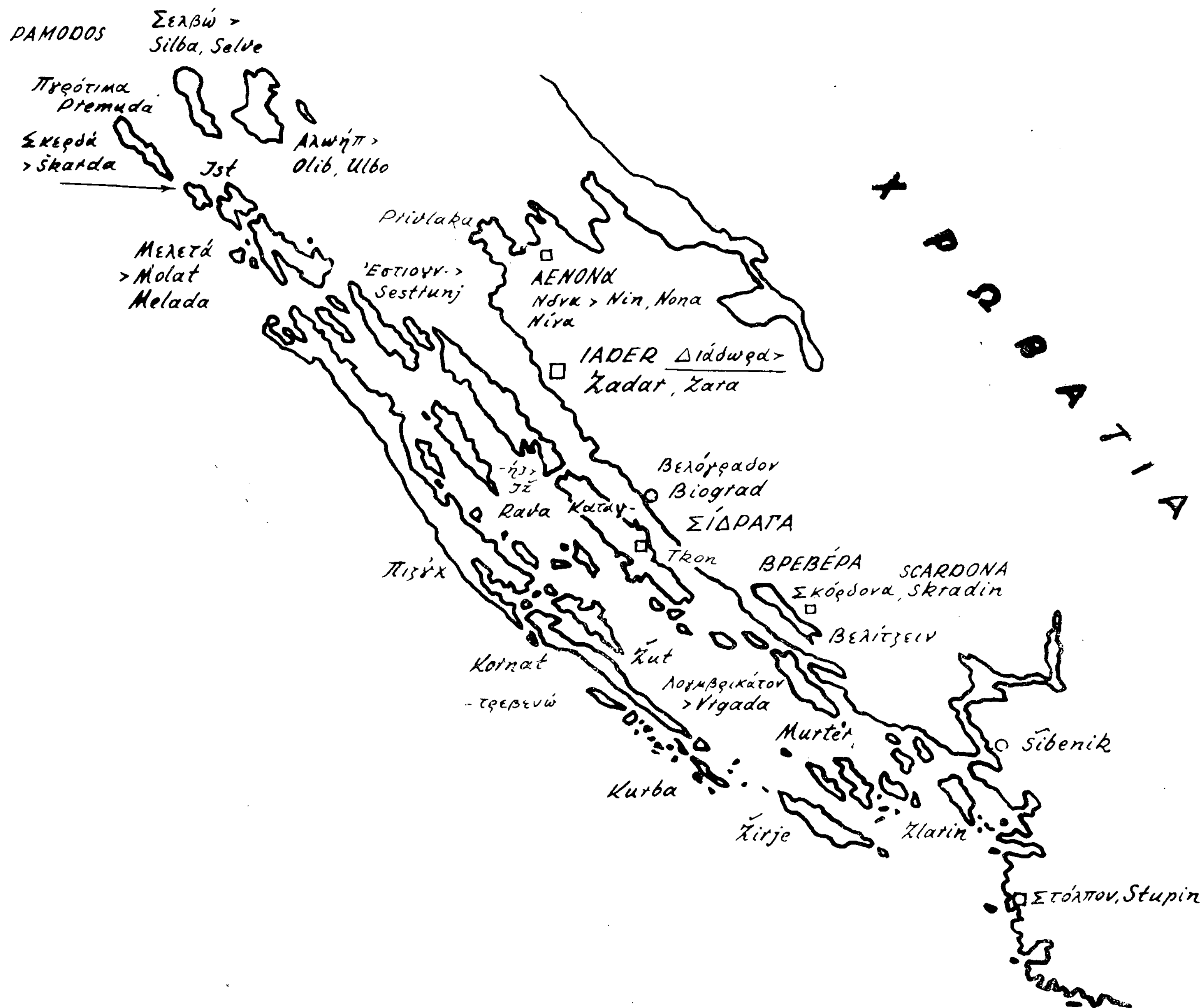
7. Rab i njegovi otoci (Str. 55—67)

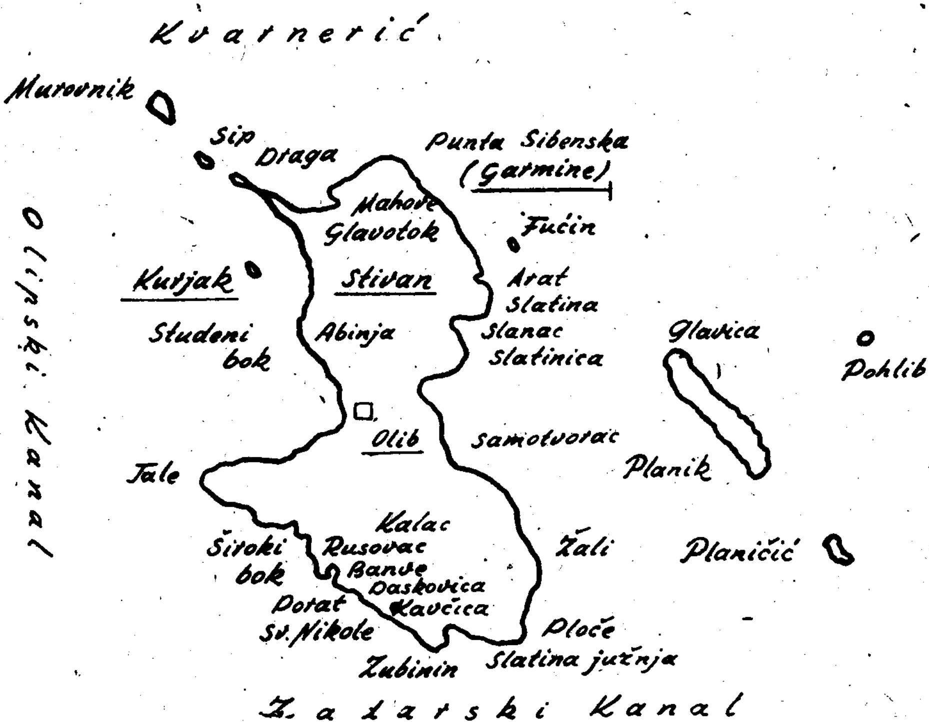
8. Pag, Maun i Vir s otočićima (Str. 67–

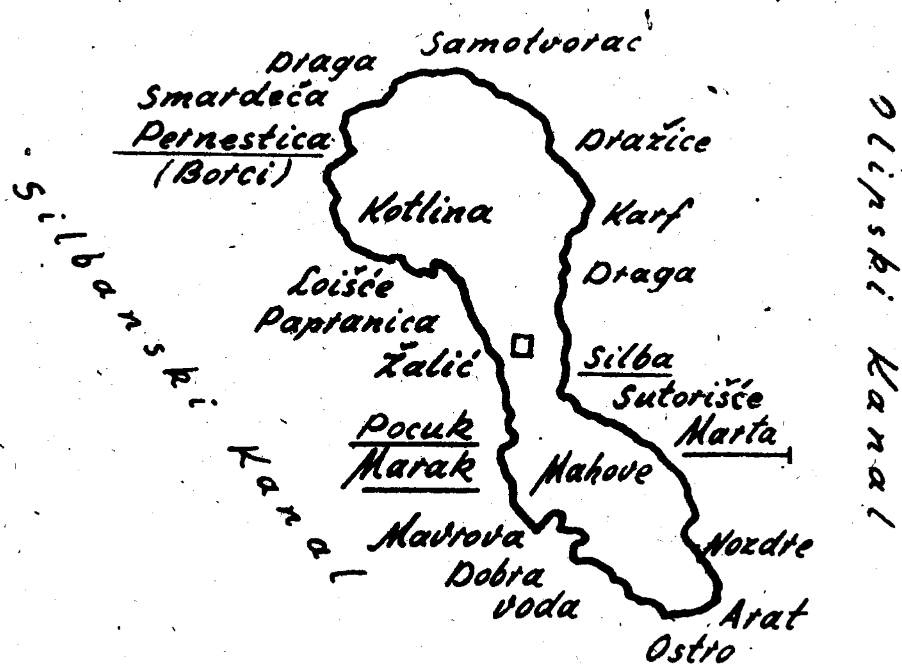
Vir s otočićima (Str. 67—77)

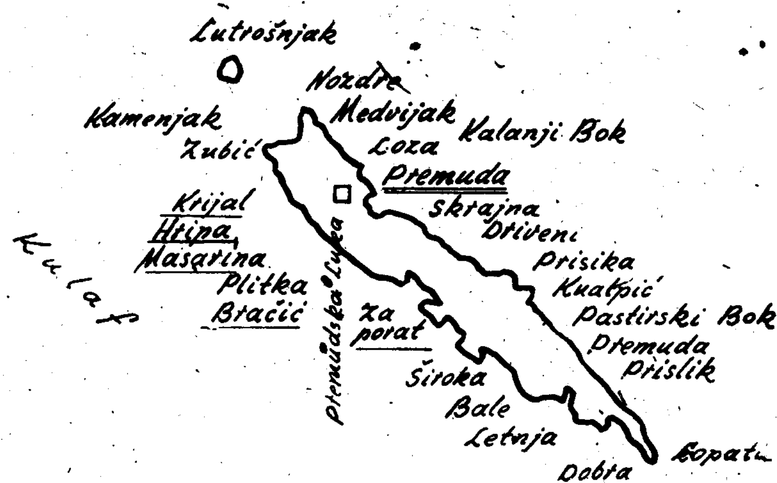
9. Pregledna historijsko-etnografska i toponomastička karta Zadarsko-šibenskog arhipelaga (Str. 78—79)

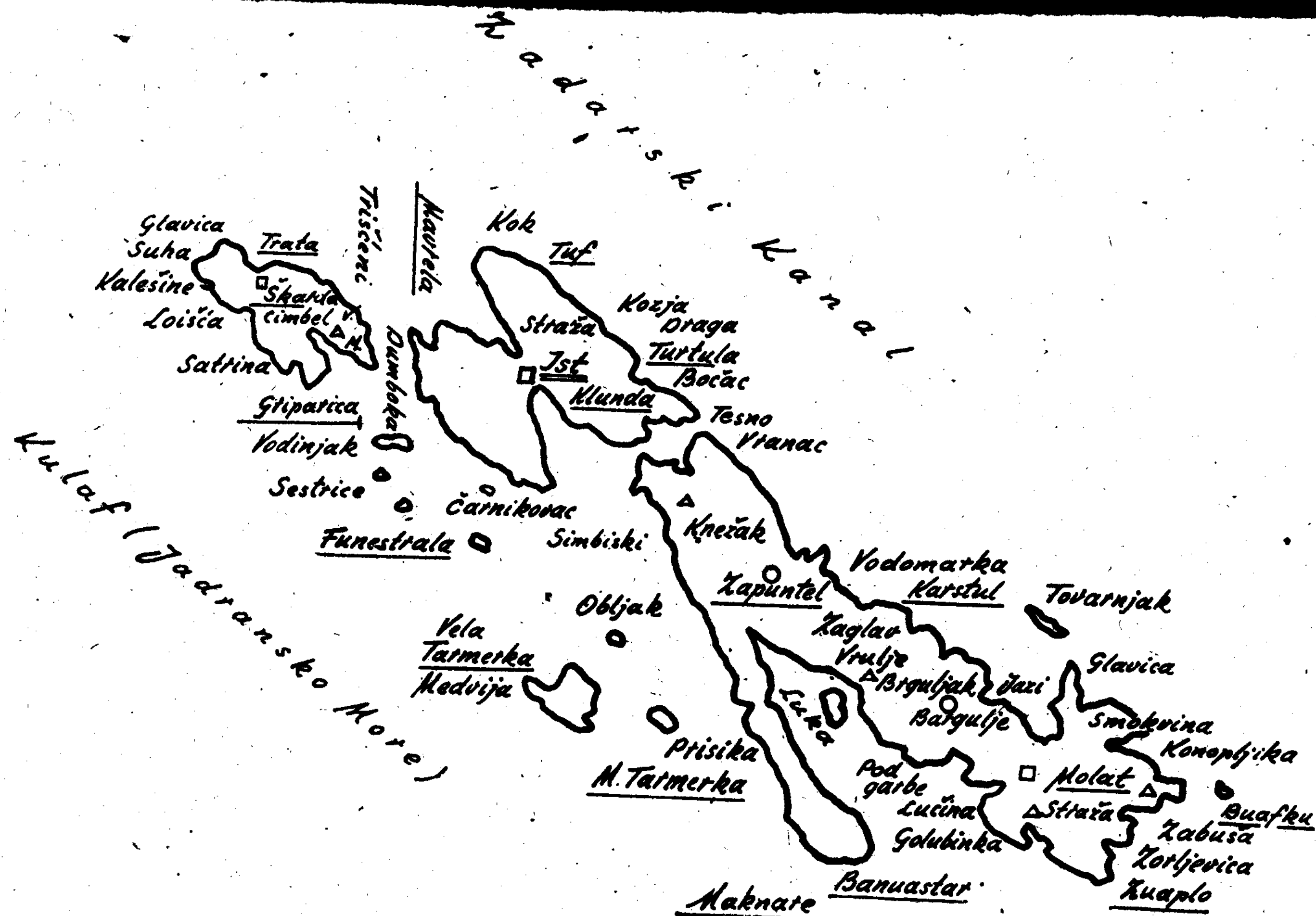
10. Olib i otočići uza nj (Str. 79—85)

11. Silba (Str. 85—89)

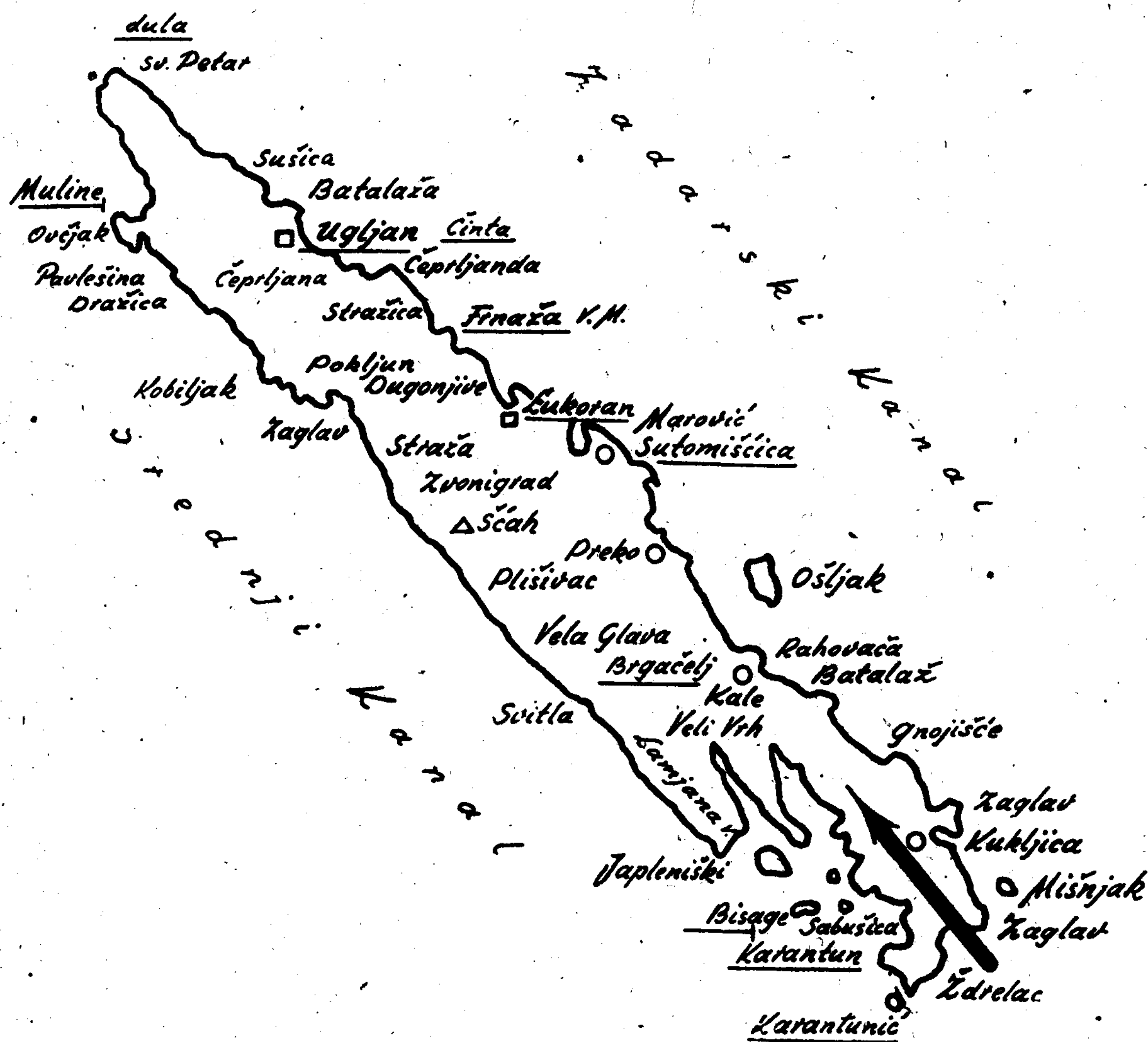
12. Premuda (Str. 89—93)

13. Molat, Ist i Škarda (Str. 94—100)

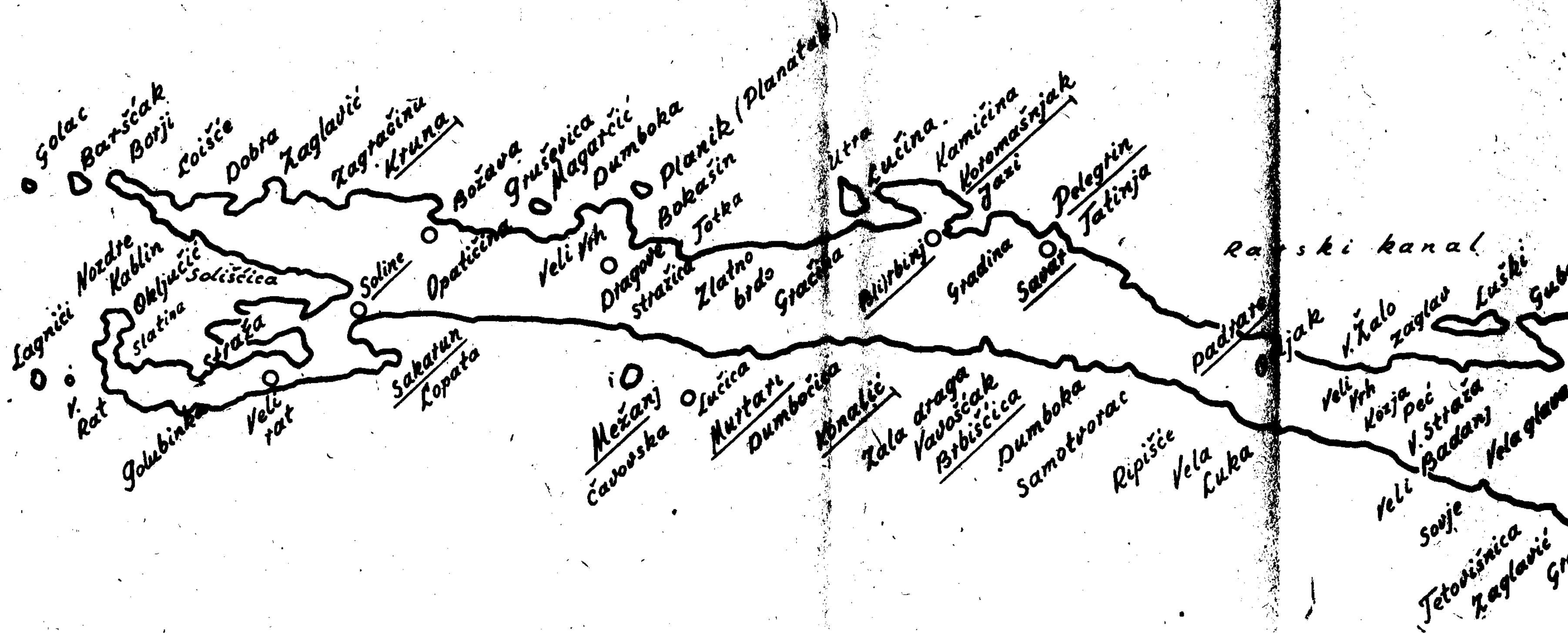
14. Sestrunj, Rivanj i Zvirinac s ostalim otočićima (Str. 100—103)

15. Ugljan i njegovi otočići (Str. 103—109)

16. Iž i Rava s ostalim otočićima (Str. 110—114)

17. Veli Otok i otočići uza nj (Str. 114—125)

jak

s k i k a n a l

V. Žalo

Zaglav

Luški

Gubac

Zme(n)šćica

Krknata

Vaka

Tukošćak

Mrtovnjak

Vela Lavdara

V. Bok

M Lavdara

Triluke

Sašćica

Blud

Sali

Dumboka

Rasovac

Škrevada

Veli Vrh

Kozja Peć

V. Straža

Badanj

Velaglava

Luka

Žman

Zaglav

Pataršćak

Brčastac

Kruševac

Kruševo polje

Tatinja

Čuh (polje)

Čuška

Čuščica

Veli

Sovje

Lopata

Grmina

Stivanjska gora

Stiv. Polje

Raknić

Telašćica

Suha

Veli Vrh

Nozdra

Vidilica

Jetovišnica

Zaglavić

Greben

Radovac

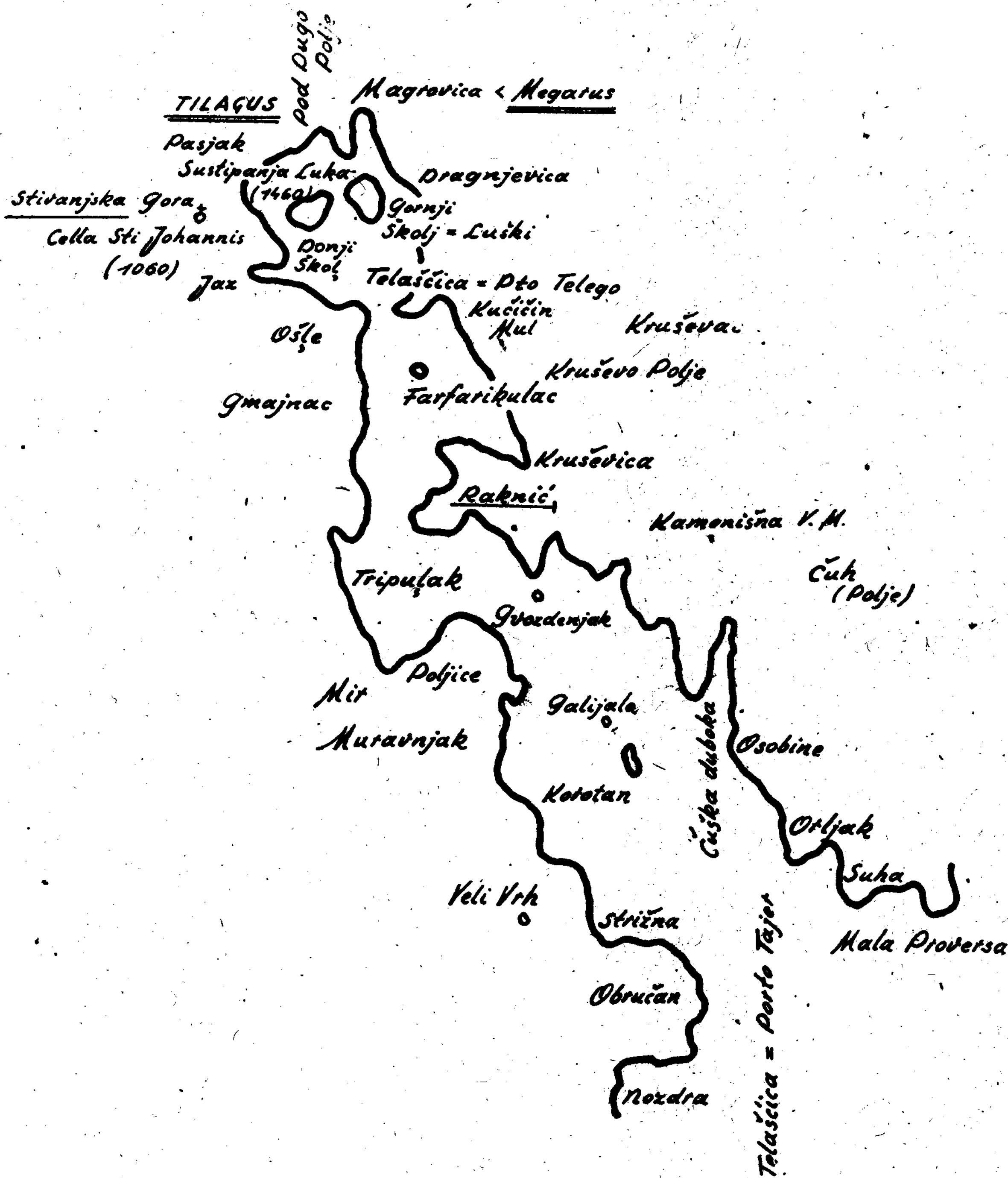
Poljice

Lojišće

Garminjak

a n s k o m o r e)

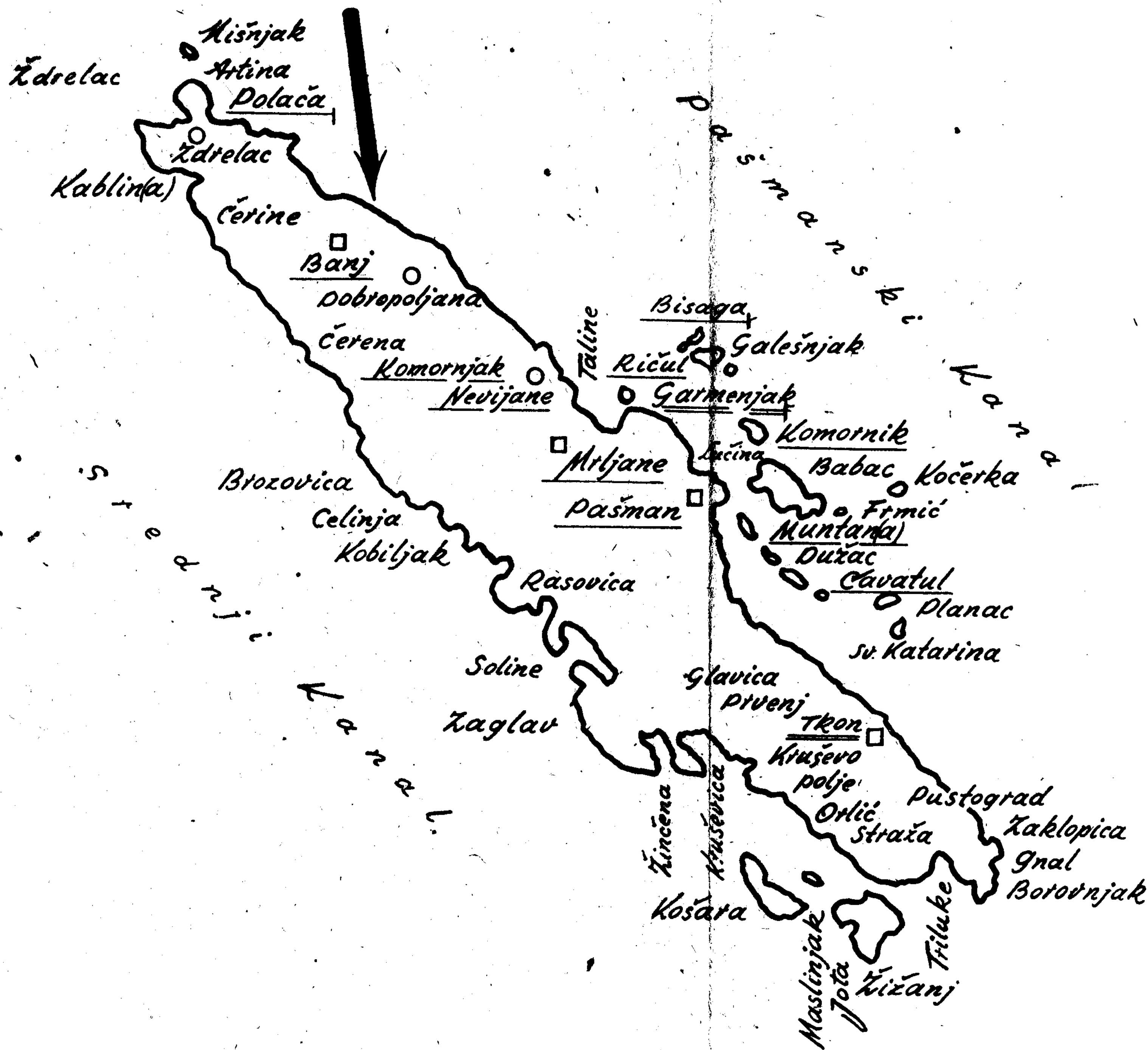
(Str. 114—125)

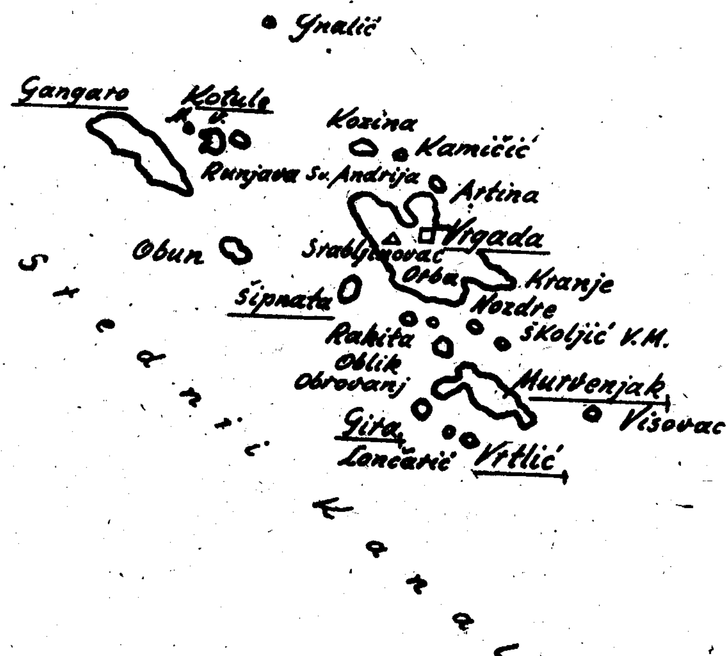
18. Zaliv Telaščica (Str. 115—117)

19. Otočki skup Kornat (Str. 125—133)

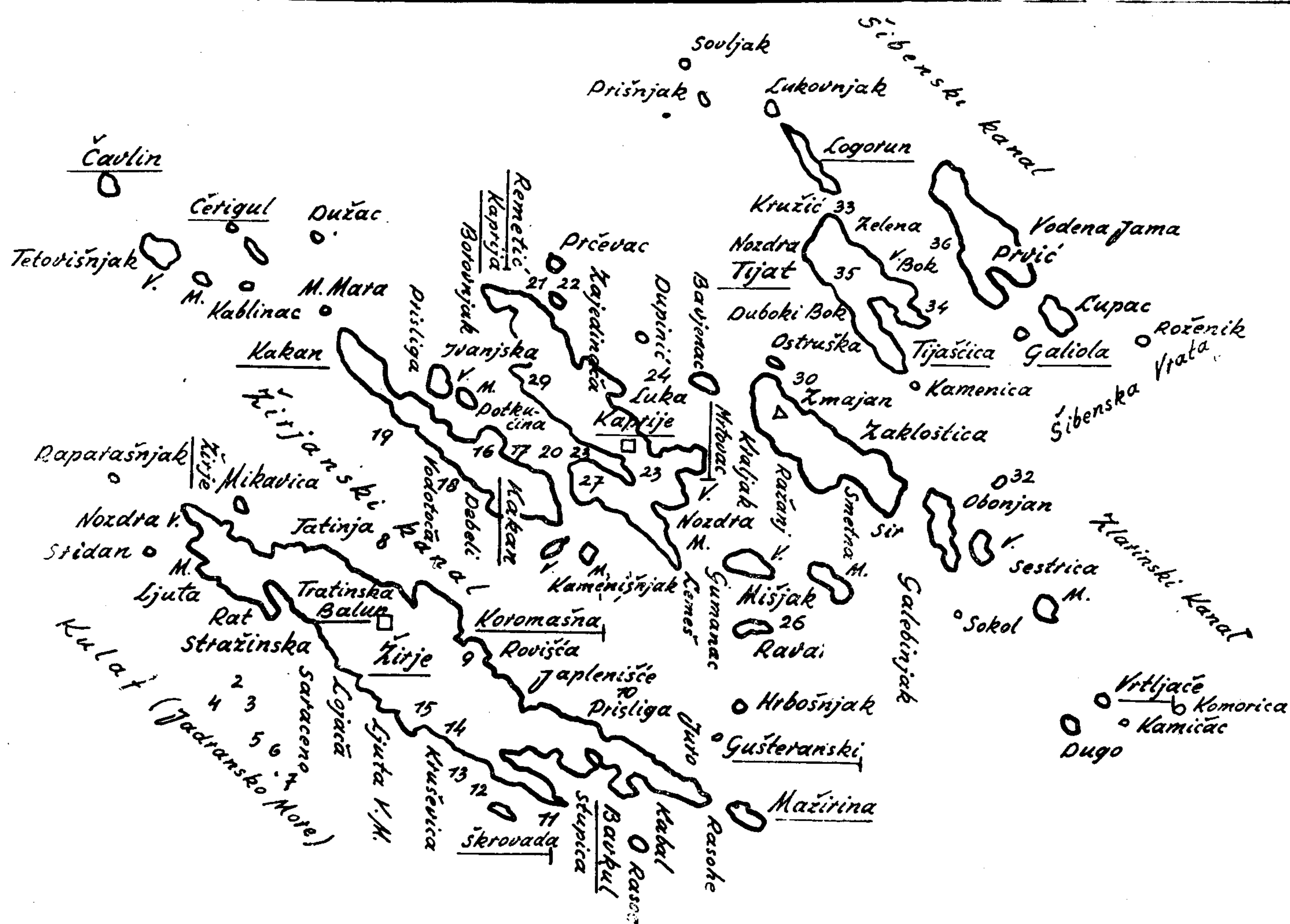
20. Pašman i otočići uza nj (Str. 133—139)

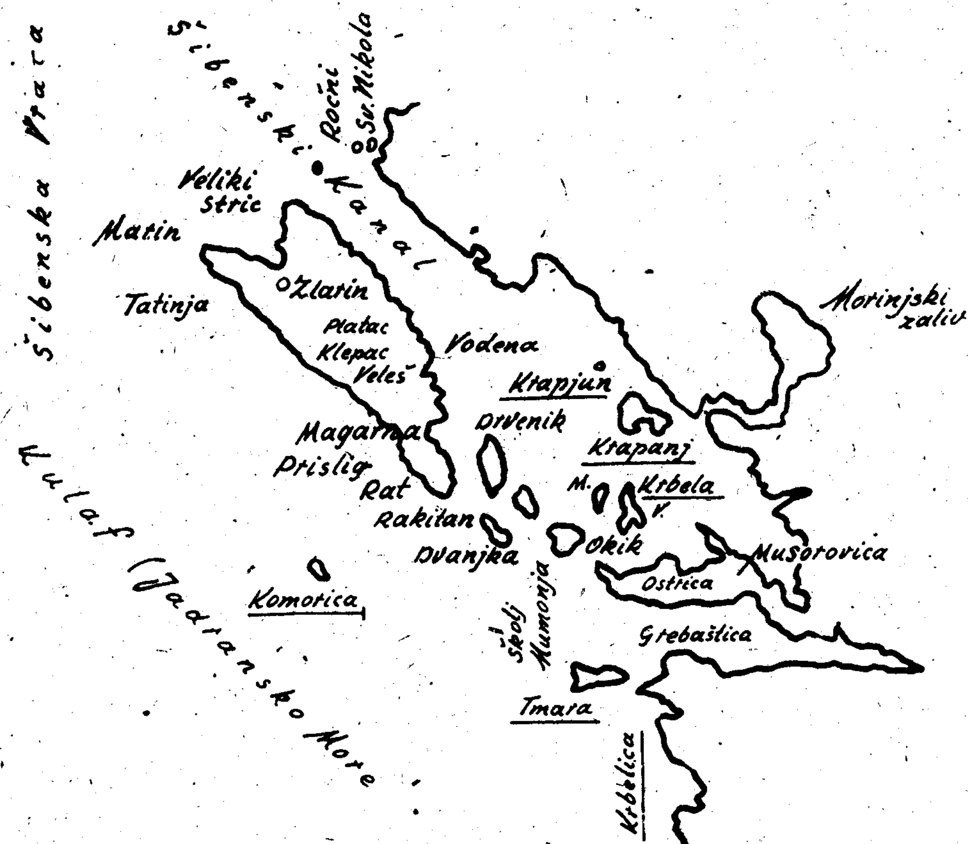
21. Vrgada i njezini otočići (Str. 139—144)

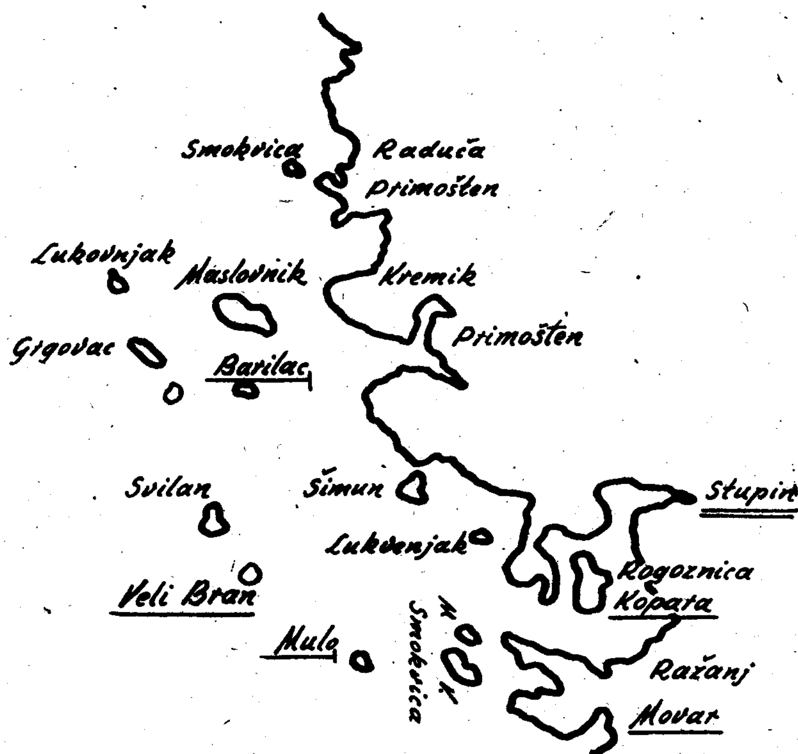
22. Murter i otočići uza nj (Str. 145—149)

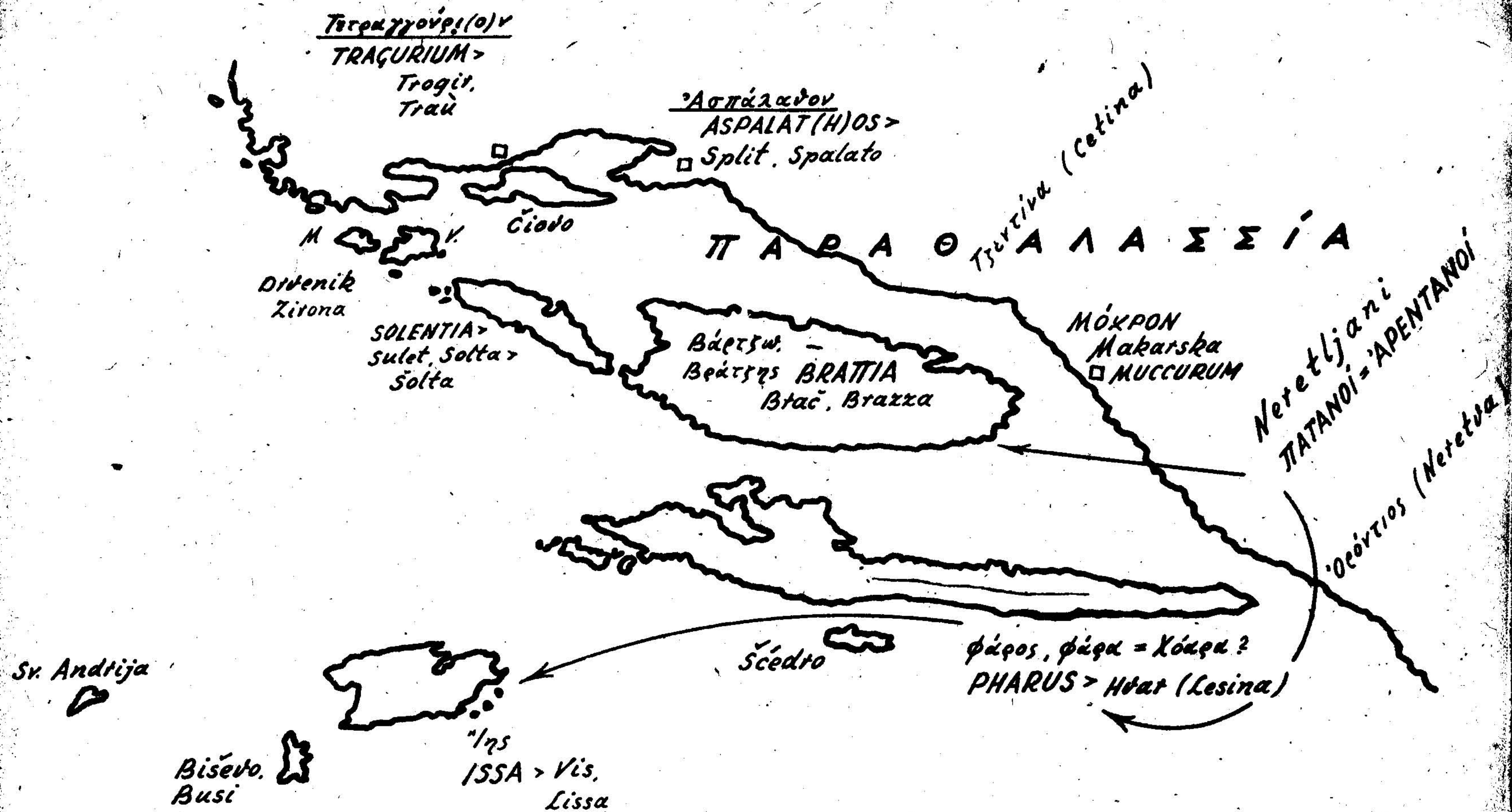
Šibenski kanal
Sovljak
Prišnjak
Lukovnjak
Logorun
Čavlin
Ćerigul
Dužac
Tetovišnjak
V.
M.
Kablinac
M. Mara
Remetić
Kaprija
Borovnjak
Prčevac
21
22
Kajadinača
Dupinić
Bavjenac
Kružić
33
Zelena
Nozdra
Tijat
35
V. Bok
36
Vodena Jama
Prvić
34
Duboki Bok
Ostruška
Tijašćica
Galiola
Kupac
Roženik
Šibenska Vrata
Kamenica
Kakan
Prisliga
Ivanjska
V.
M.
Potkućina
29
24
Luka
Kaprije
30
Zmajan
Zaklošćica
Žirjanski kanal
19
16
17
20
23
23
27
Hrbovac
Hladjak
Ražanj
Smetna
Sir
Raparašnjak
Žirje
Mikavica
Vodotoča
18
Debeli
Kakan
32
Obonjan
Zlarinski kanal
Nozdra V.
Stidan
M.
Ljuta
Tatinja
8
V.
M.
Kamenišnjak
Nozdra
M.
Čemeš
Gumanac
V.
Misjak
M.
Galebinjak
V.
Sestrica
M.
Sokol
Rat
Tratinska
Balun
Koromašna
26
Ravai
Kulat (Jadransko More)
Stražinska
Žirje
9
Rovišća
Japlenišće
10
Prisliga
Hrbošnjak
Vrtljače
Komorica
Kamičac
Dugo
2
4
3
5
6
7
Saraceno
Lojača
Ljuta V. M.
15
14
13
12
Kruševica
Jato
Gušteranski
11
Škrovada
Stupica
Baukul
Kabal
Rasoh
Rasohe
Mažirina

24. Zlarin i otočići uza nj (Str. 154—156)

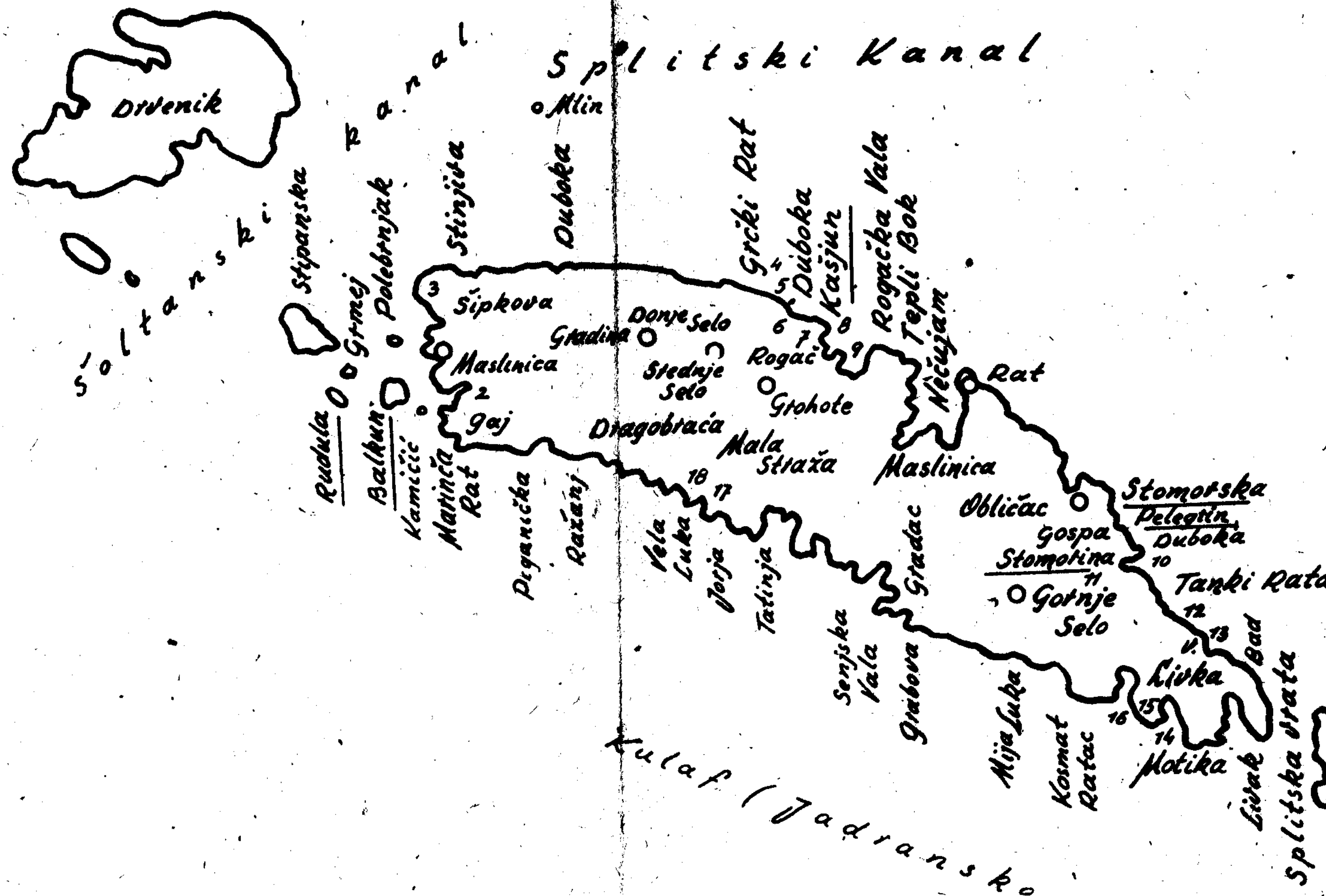

25. Kopara i otočići uz Primošten (Str. 156—159)

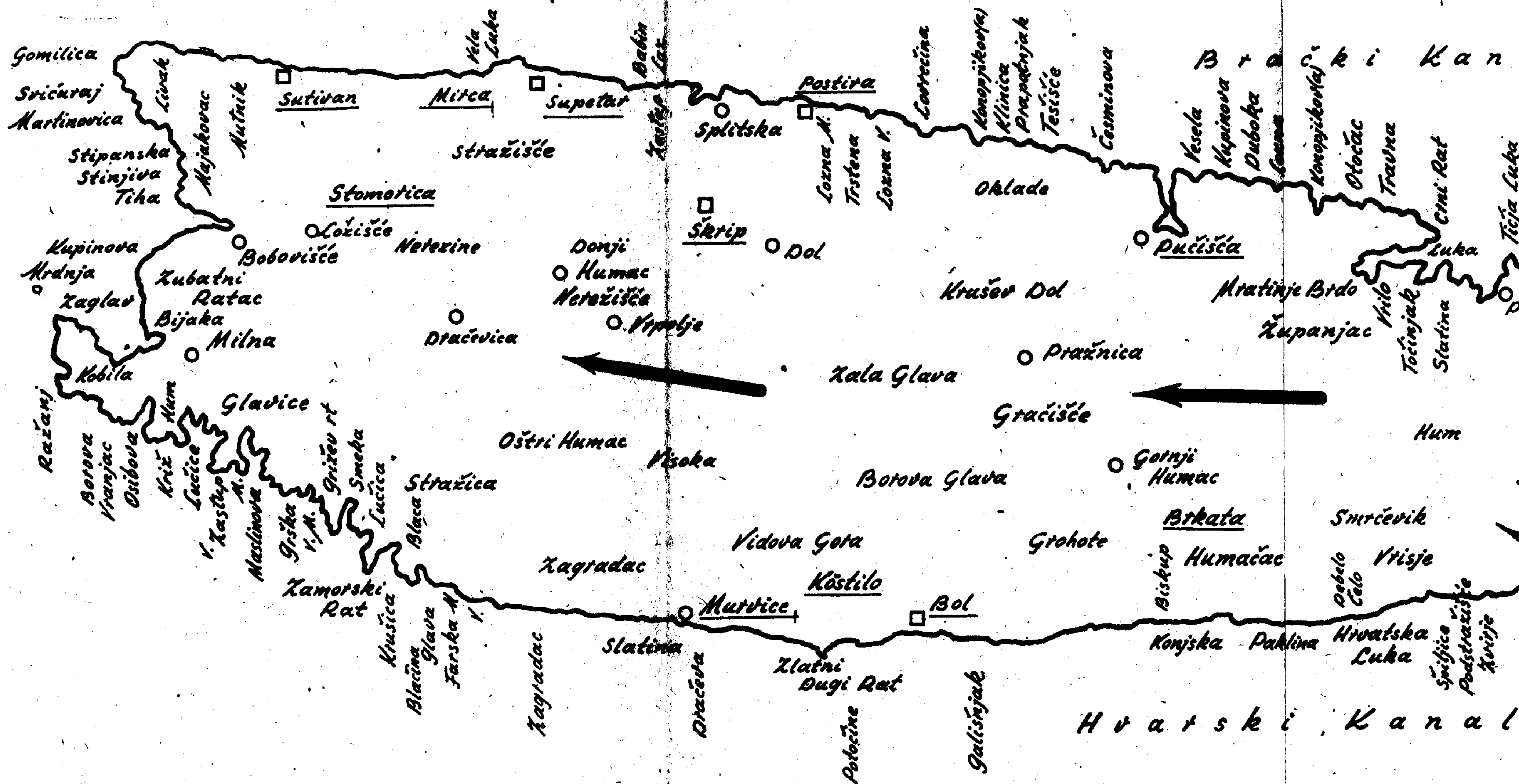

26. Pregledna historijsko-etnografska i toponomastička karta otočkog skupa srednje Dalmacije (Str. 160)

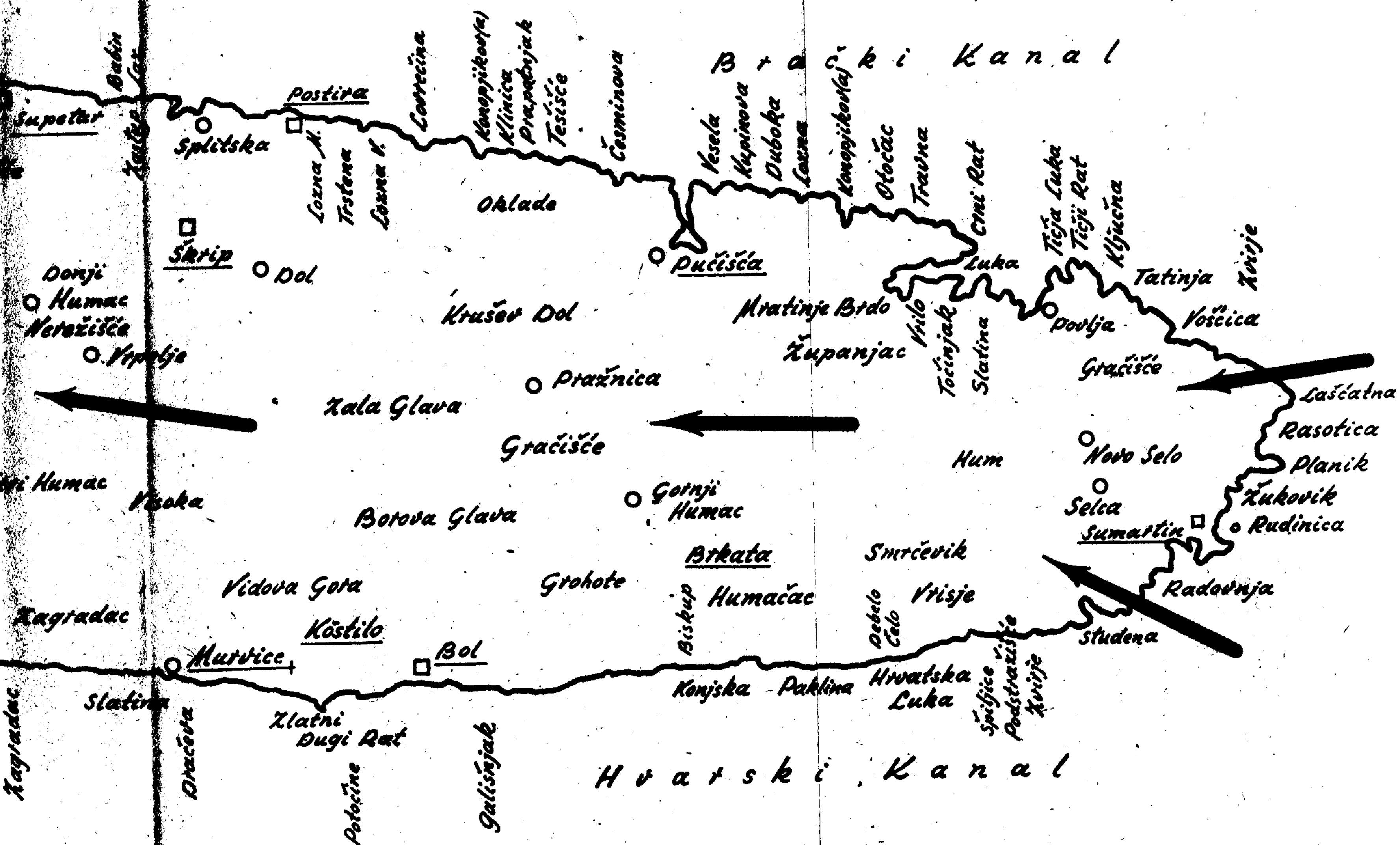
27. Čiovo i otoci s otočićima zapadno od njega (Str. 161—167)

28. Šolta (Str. 167—171)

29. Brač (Str. 171.— 181)

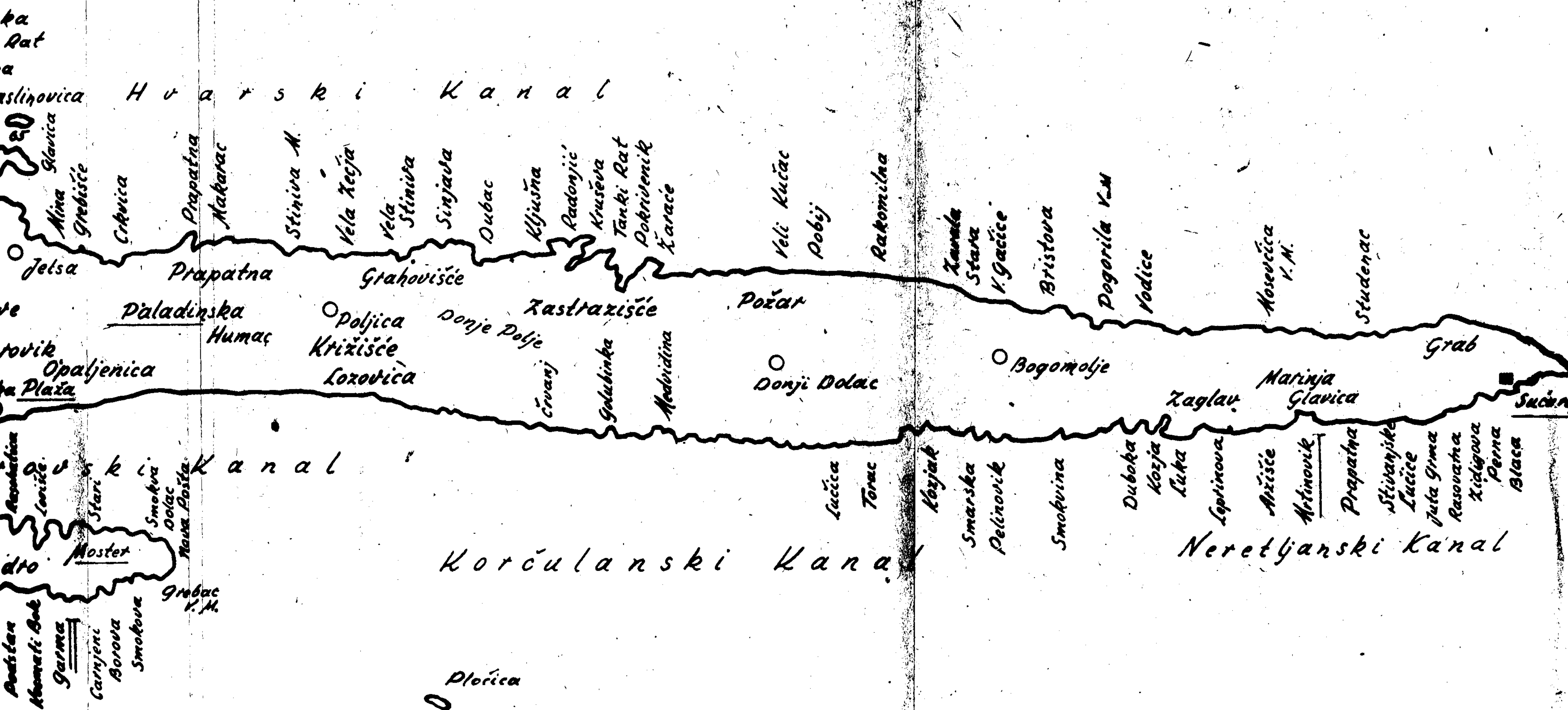

29. Brač (Str. 171.— 181)

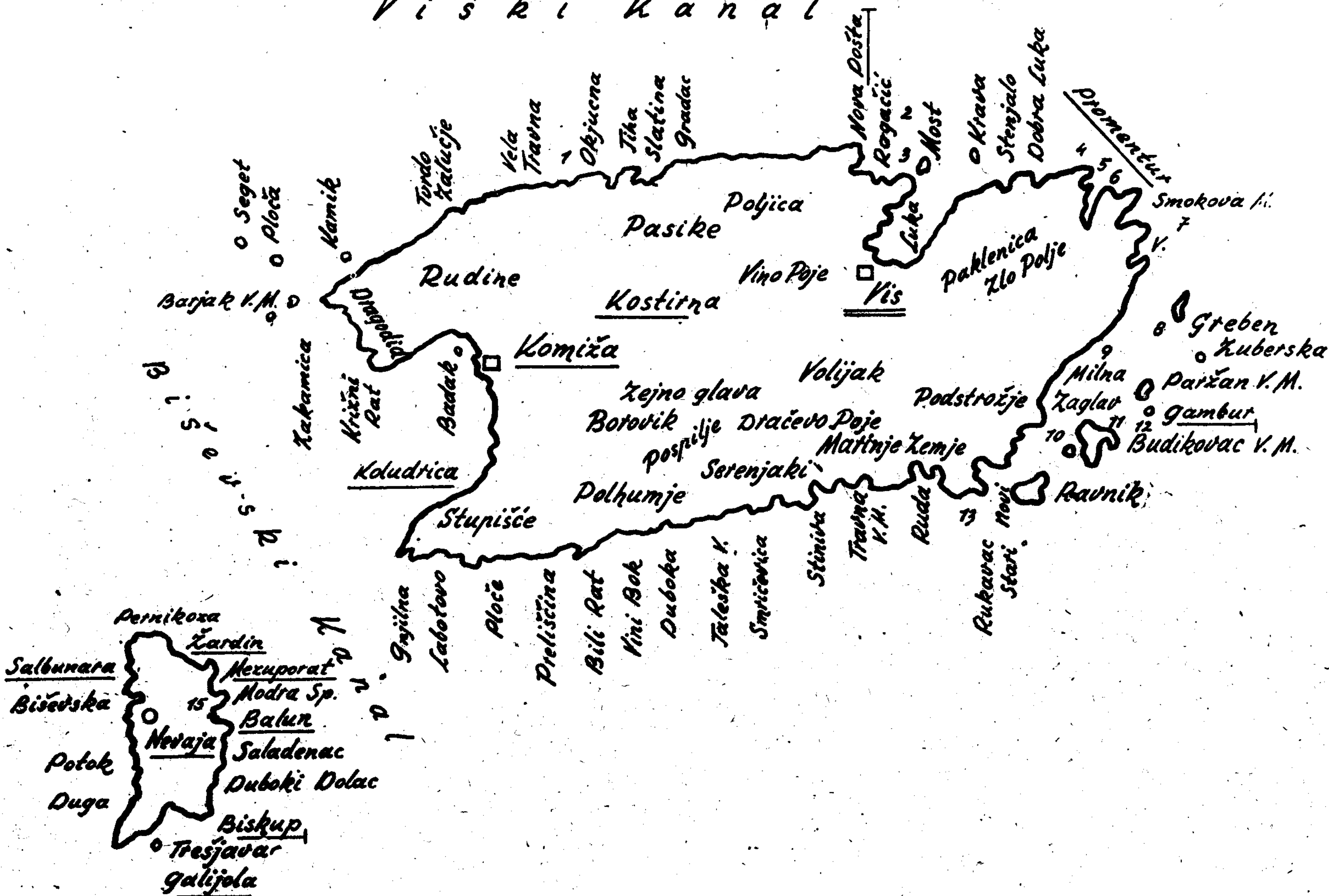
HVAR

Pelegrin
Pakl. Kanal
Spilica
Parja
Duga
Široka
Pribinja
Jagodna
Lozna
Svračina
Debeli Brig
Stiniva
Tatinja (Luka)
Grabovac
Mali Bok
Lučišće
Kabal
Vlaši
Dobrišova
Travna
Priluka
Duboka
Dugi Rat
Tatinja
Zala Luka
Duboka
Plani Rat
Basijna
Vrbanske Rudine
Humac
Zavala
Rudine
Dugi Rat
Tiha
Maslinovica
Glavica
Gračišće
Brusje
Poljica
Točila
Botova njiva
Maslinica
Stari Grad
Vrbo(v)ska
Hvar
Grabje
Motokit
Selca
Dol
Vrbanj
Svirče
Vrisnik
Jelsa
Pitve
Mina
Grebišće
Crkvica
Prapatna
Makarac
Stiniva
Prapatna
Paladinska
Humac
Vlaka
Kovač
V. G.
Ždrilo
M. Garška
Žanilo
Mikičevica
Katalić
Pokonji Dol
Marinkovac
Milna
Studeni Dok
Vodeni
Pakleni otoci
Viški Kanal
Pleturina
Zukod
Kataiaca
Dubovi Dol
Velo
Dubovica
Moča
Sv. Nedija
Biskup
Lučišće
Jagodni Bad
Česminov Bad
Ivan Dolac
Botovik
Opaljenica
Pitvanska Plaža
Šćedrovski Kanal
Tufera
Perna
Šćedra
Šćedro
Maslinica
Rasohatica
Lovišće
Stari
Mostir
Smokva
Dolac
Nova Pošta
Grebac
V. M.
Spilski Dolac
Podstan
Kosmati Bok
Garma
Camjeni
Borova
Smokova
Lukavci

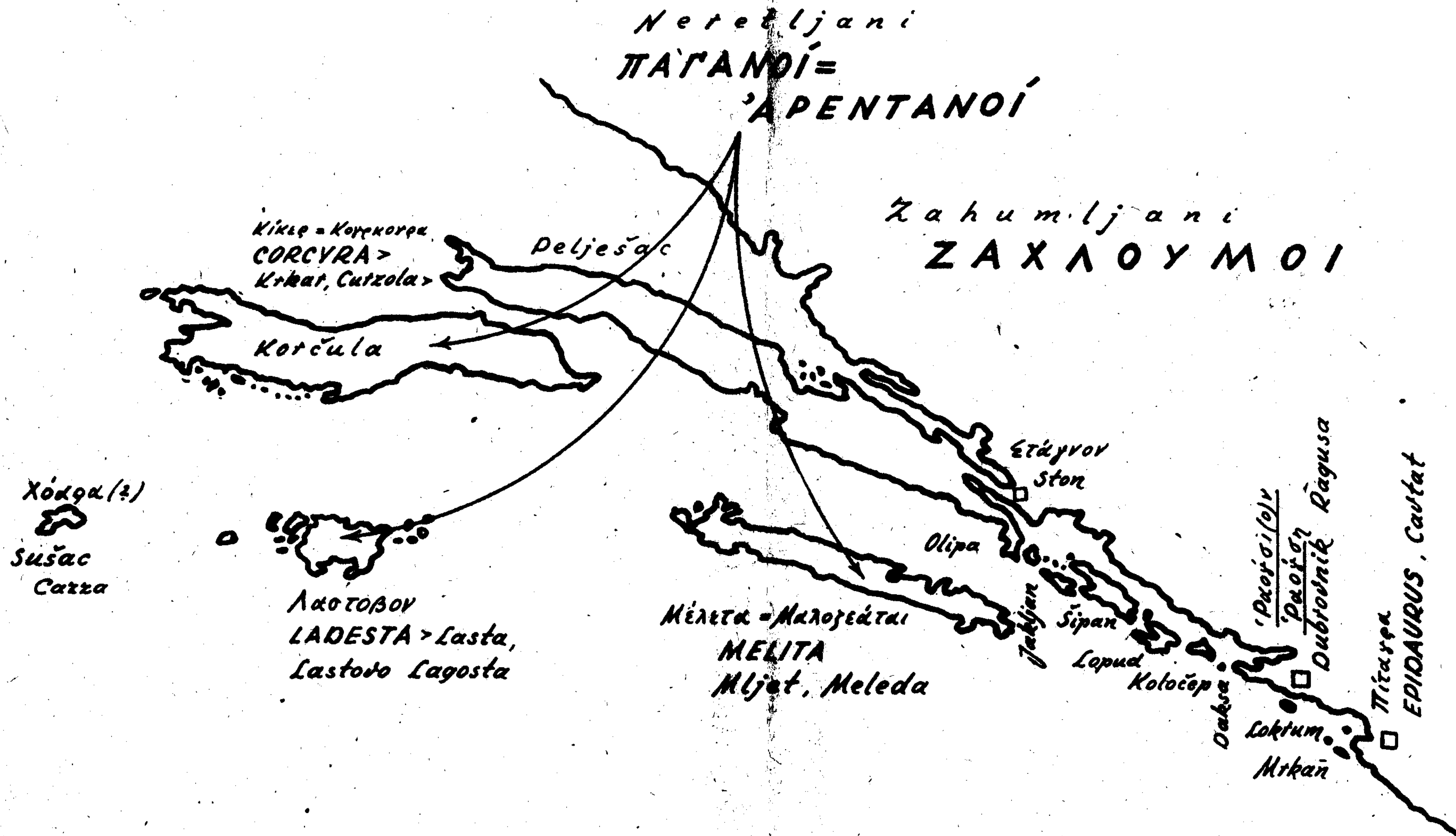
30. Hvar i otoci uza nj (Str. 181—

30. Hvar i otoci uza nj (Str. 181—191)

31. Vis, Biševo i ostali viški otočići (Str. 192—197)

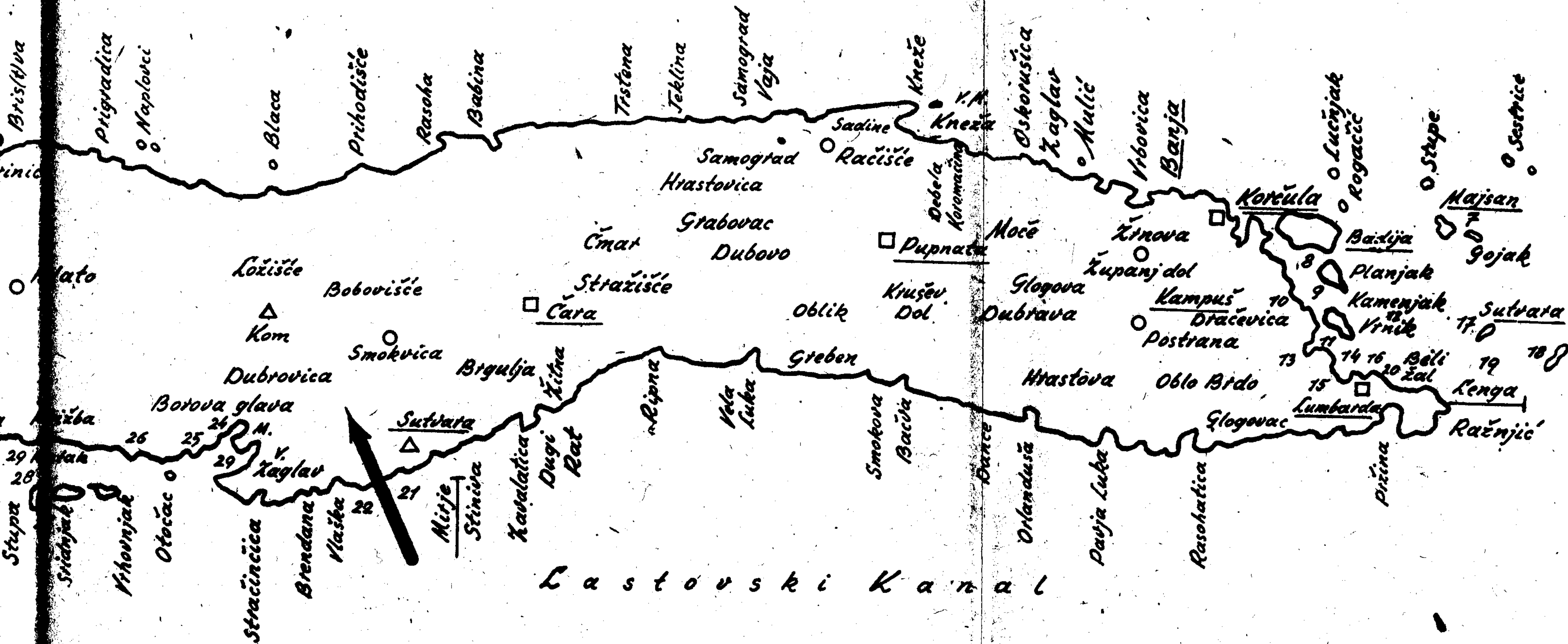

32. Pregledna historijsko-etnografska i toponomastička karta Južnodalmatinskog otočkog skupa (Str. 198)

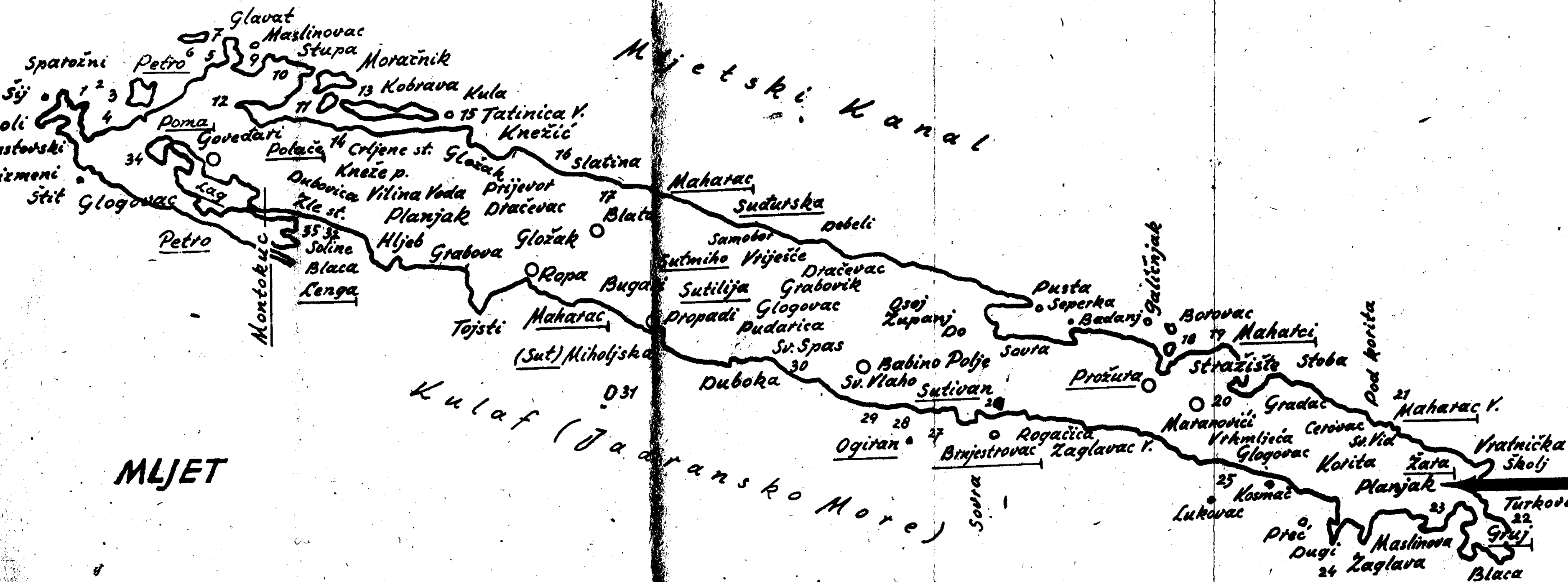
Pelješački Kanal

Proizd
Grčik
Aeja
Tankataraca
Žukova
Prihodnja
Prapatna
Lozić
Stinjiva V
Vaja
Strnina
Badnjena
Spiliska
Borova
Crna Luka
Bristiva
Prigradica
Naplovci
Blaca
Prihodišće
Rasoha
Babina
Trstena
Teklina
Samograd
Vaja
Sadine
Račišće
Samograd
Hrastovica
Perna
Privala
Gradina
Batala
Perna
Dugi Rat
Gradina
Brkač
Pojica
Vranac
Vrbovica
Plitvine
Ošljak
Vela Luka
Bobovišće
Česvinice
Vranina
Vranina
Kuplat
Greben
Mrtinjak
Maslinovik
Blato
Krnji Rat
Ložišće
Bobovišće
Čmar
Grabovac
Dubovo
Stražišće
Čara
Oblik
Čančir V.
Trsteno
Kom
Smokvica
Dance
Triluke
Brnistrova
Brgulja
Greben
Zaklopatica
Trstenik
Dubrovica
Žitna
Ripna
Vela Luka
Borova glava
M.
V.M. Zaglav
Kvirinović
Gršćica
Prižba
Sutvara
Pržnjak
Objak
Kosor
Ratak
M.
V. Zaglav
V.
Lukovac
Stupa
Sridnjak
Vrhovnjak
Otočac
Stračinčica
Brendana
Vlaška
Mitje
Stiniva
Kavalatica
Dugi Rat
Smokova
Bačva
Lastovski K

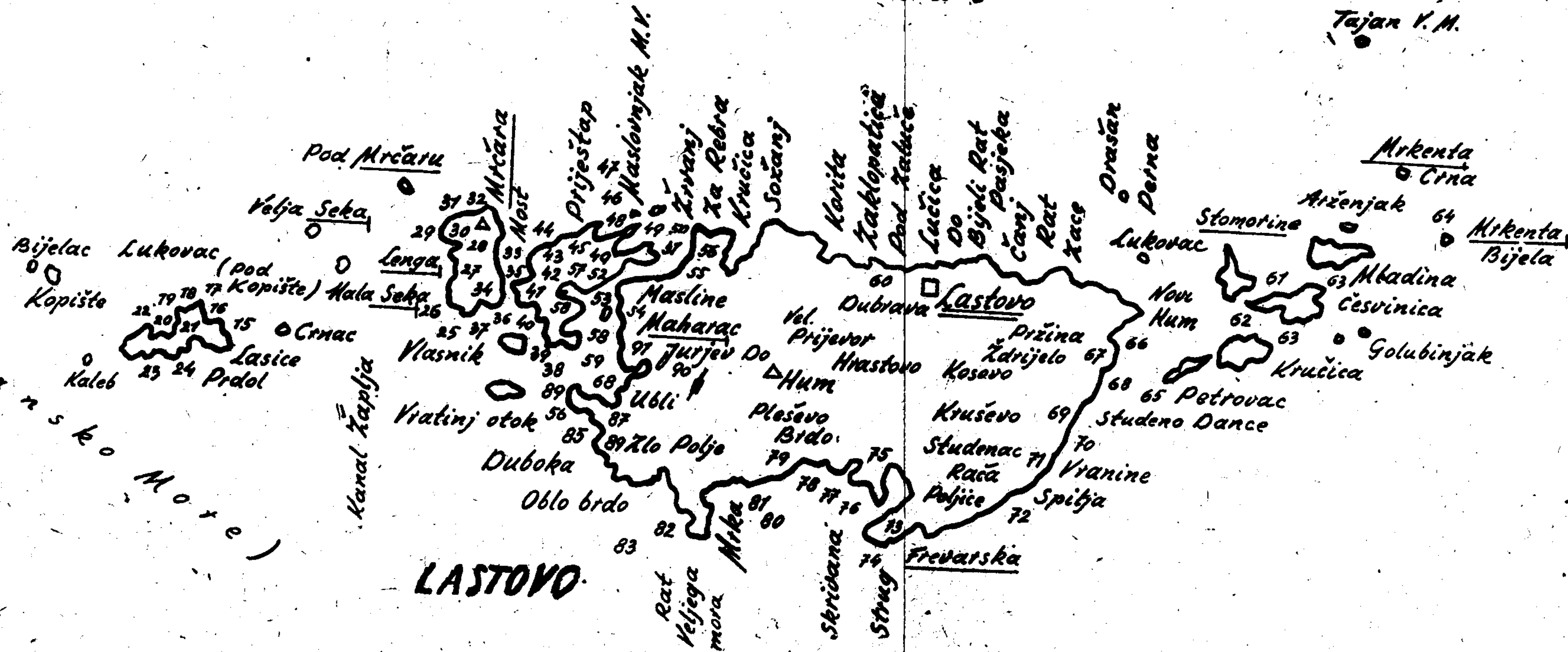
33. Korčula i otočići oko nje (Str. 198—208)

33. Korčula i otočići oko nje (Str. 198—208)

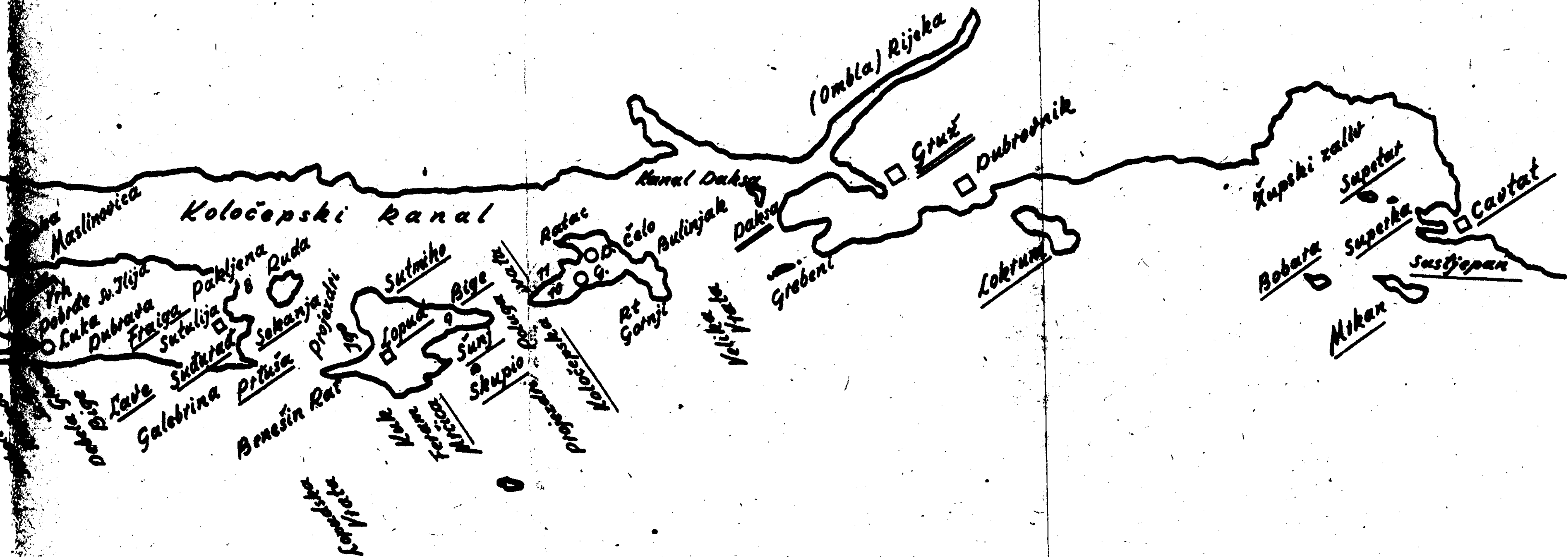

34. Mljet i njegovi otočići (Str. 209—219)

35. Lastovo i njegov otočki skup (str. 219—229)

36. Elafitski otoci (Lakljan, str. 229—233; Šipan, str. 233—238; Lopud, str. 239—242; Koločep, str. 242—246; Lo

tom (Lakljan, str. 229—233; šipan, str. 233—238; Lopud, str. 239—242; Koločep, str. 242—246; Lokrum i Daksa, str. 246—249)